МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ

100 Років
ХЕРСОНСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ УНІВЕРСИТЕТУ

НАУКОВИЙ ВІСНИК ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ
Випуск 23
Частина 3

Херсон
2017

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

***Шашкова Ніна Ігорівна**, доктор економічних наук, доцент (завідувач кафедри менеджменту і адміністрування Херсонського державного університету).*

Заступник головного редактора:

***Стратонов Василь Миколайович**, доктор юридичних наук, професор (ректор Херсонського державного університету).*

Відповідальний секретар:

***Макаренко Сергій Миколайович,** кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту і адміністрування Херсонського державного університету.*

Члени редакційної колегії:

***Савіна Галина Григорівна,** доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри менеджменту та маркетингу Херсонського національного технічного університету).*

***Соловйов Ігор Олександрович,** доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри менеджменту організацій Херсонського державного аграрного університету).*

***Шебаніна Олена В'ячеславівна,** доктор економічних наук, професор (декан факультету менеджменту Миколаївського державного аграрного університету).*

***Назарова Галина Валентинівна,** доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри управління персоналом та економіки праці Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця).*

***Мохненко Андрій Сергійович,** доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри економіки підприємства Херсонського державного університету).*

***Кузнєцов Едуард Анатолійович,** доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри економіки та управління Одеського національного університету імені І.І. Мечникова).*

***Скидан Олег Васильович,** доктор економічних наук, професор (ректор Житомирського національного агроекологічного університету).*

***Ушкаренко Юлія Вікторівна,** доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри економічної теорії Херсонського державного університету).*

***Драган Олена Іванівна,** доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри управління персоналом та економіки праці Національного університету харчових технологій).*

***Грегорі Гарднер,** Ph.D, професор економіки Державного університету штату Нью Йорк (м. Потсдам, США).*

***Едвін Португал,** Ph.D, професор економіки Державного університету штату Нью Йорк (м. Потсдам, США).*

***Римантас Сташис,** Ph.D, професор економіки, завідувач кафедри менеджменту Клайпедського університету (м. Клайпеда, Литва).*

Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»
включено до переліку наукових фахових видань України з економіки
на підставі Наказу МОН України від 14 лютого 2014 року № 153

Рекомендовано до друку та поширенням через мережу Internet
рішенням Вченої ради Херсонського державного університету
на підставі Протоколу № 12 від 24.04.2017 р.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази даних
Index Copernicus (ICV 2015: 33.56)

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації серія КВ № 19747-9547Р,
видане Державною реєстраційною службою України 15.03.2013 р.

ISSN 2307-8030

© Херсонський державний університет, 2017
© Оформлення «Видавничий дім «Гельветика», 2017

ШАНОВНІ КОЛЕГИ!

Херсонський державний університет – провідний науково-освітній центр Півдня України, який у 2017 році святкує свій 100-літній ювілей. Це не просто значний відтинок часу, а ціла епоха для нашого університету. Це шлях наполегливої праці багатьох поколінь досвідчених, творчих, талановитих фахівців. Це шлях утвердження власних принципів, пошуків, звершень, зростання та примноження здобутків.

Херсонський державний університет відомий своїми науковими школами, які розвиваються та виховують молодих науковців. За керівництва відомих учених у нашому навчальному закладі підготовлено не одне покоління високо кваліфікаційних фахівців. Серед них – народні та заслужені вчителі, артисти, народні депутати України, олімпійські чемпіони, чемпіони Європи та світу, видатні вчені, письменники, журналісти, економісти, менеджери, юристи, державні та політичні діячі тощо.

Університет є засновником багатьох журналів, 12 з яких – фахові наукові видання України. Філософія збірника наукових праць «Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки» полягає в науковому осмисленні актуальних питань економічної теорії та історії економічної думки, світового господарства та міжнародних економічних відносин, економіки та управління підприємствами, інноваційної та інвестиційної діяльності, бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту, фінансів та податкової політики, математичних методів та інформаційних технологій в економіці, сучасного менеджменту та інших галузей економічної науки.

Упевнений, що високий професіоналізм та самовіддана праця вчених Херсонського державного університету сприятимуть подальшому розвитку і примноженню освітнього й наукового потенціалу нашої держави.

Щиросердно вітаю редакційний колектив, авторів і читачів «Наукового вісника Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки» з ювілейною датою. Хвала і шана талановитим і невтомним творцям цього видання!

З повагою,

Ректор Херсонського державного університету
Василь СТРАТОНОВ

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 6
ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Квак М.В.
РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОНСТИТУЦІЇ ЗЕМЛІ У ДЕРЖАВНИХ ПРОГРАМАХ 10

Островський І.В.
ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ МЕТОДІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ 14

Фоміна О.О., Москаленко К.С.
СУТНІСТЬ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН ТА ПЕРЕДУМОВИ ЇХ РОЗВИТКУ 18

СЕКЦІЯ 7
ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Дерманська Л.В.
НАСЛІДКИ ПІДВИЩЕННЯ МІНІМАЛЬНОЇ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В УКРАЇНІ 22

Коренюк П.І., Більська О.В.
СОЦІАЛЬНЕ ІННОВУВАННЯ: МЕТА І МЕХАНІЗМ ЇЇ ДОСЯГНЕННЯ В СУЧАСНІЙ НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ 25

Павленко К.О., Шульгіна Т.С.
СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДБОРУ ПЕРСОНАЛУ 30

Пацула О.І., Горак І.І., Станько Н.І.
МІНІМАЛЬНА ЗАРОБІТНА ПЛАТА В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ТА ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН 34

Малиш К.О., Пригара І.О., Новикова І.В.
ГНУЧКІ ФОРМИ ЗАЙНЯТОСТІ ЯК МЕТОД БОРОТЬБИ З БЕЗРОБІТТЯМ 38

Руденко О.М.
ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН, ЩО ВИНИКАЮТЬ У ЗВ'ЯЗКУ З ВИНАГОРОДОЮ ЗА ПРАЦЮ 41

Хромова Д.Д., Антоненко К.В.
ПРОБЛЕМИ ДЕМОГРАФІЧНОГО СТАНУ УКРАЇНИ 44

СЕКЦІЯ 8
ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Барилюк М.-М.Р.
АНАЛІЗ КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ 48

Берест М.М.
ФІНАНСОВИЙ АНАЛІЗ ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ ТА ІНСТРУМЕНТ ОБҐРУНТУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ 53

Бобух С.О.
УПРАВЛІННЯ АКУМУЛЯЦІЄЮ І ВИТРАЧАННЯМ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУВАННЯ 57

Вагілевич А.А.
КОНЦЕПЦІЯ ОБҐРУНТУВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПОДАТКОВИХ МЕТОДІВ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ 60

Гасій О.В.
ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРОЕКТНОГО ФІНАНСУВАННЯ В УКРАЇНІ 64

Гудзь Г.О.
ВЗАЄМОВІДНОСИНИ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ І СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ 68

Ерастов В.І.
СТРАХОВІ АГРЕГАТОРИ ЯК УЧАСНИКИ СТРАХОВОГО РИНКУ 72

Максімова М.В.
ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 77

Малікова І.П.
ОЦІНКА КОНЦЕНТРАЦІЇ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ,
ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ПРОЦЕСАМИ МОНОПОЛІЗАЦІЇ ТА КОНКУРЕНЦІЇ 80

Малініна А.І.
СТРЕС-ТЕСТУВАННЯ ПРОЦЕНТНОГО РИЗИКУ
ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В БАНКАХ УКРАЇНИ 84

Марич М.Г., Марич А.В.
БАНКІВСЬКІ РИЗИКИ ТА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ НИМИ 88

Мельник С.С.
КЛАСИФІКАЦІЯ ФІНАНСОВОГО ШАХРАЙСТВА В КОМЕРЦІЙНОМУ БАНКУ 93

Мехдиев Э.Э. оглы, Гараханов О.Н. оглы, Шукуров Т.Ш. оглы
ФИНАНСИРОВАНИЕ И КРЕДИТОВАНИЕ НАУКОЁМКИХ ОТРАСЛЕЙ
ПРОМЫШЛЕННОСТИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ 97

Обравит В.І.
ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА, ФУНКЦІОНАЛЬНА СУТНІСТЬ ФОНДОВОГО РИНКУ
ТА ЙОГО МІСЦЕ В СТРУКТУРІ ФІНАНСОВОГО РИНКУ 101

Онищенко С.В.
ВИЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ УПРАВЛІННЯ
ДЕРЖАВНИМИ ФІНАНСАМИ З ВИКОРИСТАННЯМ МЕТОДУ
АНАЛІЗУ ІЄРАРХІЙ 105

Простебі Л.І.
ПРАГМАТИЗМ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ
ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ 110

Добровольська О.В., Сабадин М.О.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОВІСТЮ
КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ 115

Ситник Н.С., Бурзак О.П.
АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕДУР МИТНОГО КОНТРОЛЮ 119

СЕКЦІЯ 9
БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Бондаренко Н.М., Шачаніна Ю.К.
ОРГАНІЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ
ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ
ТА ШЛЯХИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ 123

Гатаулліна Е.І.
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ ЗА ОСТАННІ РОКИ 127

Гончарова В.Г., Грінченко А.Ю.
ОСОБЛИВОСТІ АУДИТУ ОЦІНКИ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ 131

Коба О.В., Федоренко С.Ю., Чубчик О.О.
ВІДОБРАЖЕННЯ ОПЕРАЦІЙ З РУХУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ БЮДЖЕТНИХ
УСТАНОВ У ВІДПОВІДНОСТІ З ПЛАНОМ РАХУНКІВ БУХГАЛТЕРСЬКОГО
ОБЛІКУ В ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ 135

Ковальчук С.Я., Колісник А.В., Турчик М.М.
ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ЕКСПОРТНИХ ОПЕРАЦІЙ
СУБ'ЄКТІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 139

Костюнік О.В., Слободянюк Л.В.
ДЕЯКІ МЕТОДИЧНІ ПИТАННЯ ОБЛІКУ ТА АНАЛІЗУ ВИТРАТ, ДОХОДІВ
І РЕНТАБЕЛЬНОСТІ У СВІТЛІ ОПРАЦЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТРАТЕГІЇ
АВІАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА 143

Легенчук С.Ф., Семенець А.П.
ОБЛІКОВЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ОПЕРАЦІЙ
З ЕЛЕКТРОННИМИ ГРОШИМА: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ 148

Мулінська Г.В.
НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ВИТРАТ ОБІГУ
НА ПІДПРИЄМСТВАХ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ НАФТОПРОДУКТАМИ 152

Великий Ю.В., Нетудихата К.Л.
АНАЛІЗ ДИНАМІКИ, СТРУКТУРИ ТА ВИКОРИСТАННЯ ОБОРОТНИХ
АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ 156

Пилипів Н.І., Мотиль В.М.
ПЕРЕДУМОВИ ПОБУДОВИ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ
НА БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ **161**

Ріра Т.V.
TOPICAL ISSUES OF EFFICIENCY MANAGEMENT
OF COMPETITIVENESS OF TRADE ENTERPRISES..... **166**

СЕКЦІЯ 10
МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Білоцерківський О.Б., Ширяєва Н.В.
ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ТА ВИБІР ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНОГО ПРОЕКТУ..... **170**

Жваненко С.А.
МОДЕЛЬ ОПТИМАЛЬНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ КУРОРТНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ..... **174**

Саєнсус М.А., Карнаухова Г.С.
ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ:
ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ..... **177**

СЕКЦІЯ 11
ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Гришина В.В.
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПЕРСОНАЛУ НА ПІДПРИЄМСТВІ..... **182**

Ліхоносова Г.С.
МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ РЕГУЛЮВАННЯ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ВІДТОРГНЕННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ..... **188**

CONTENTS

SECTION 6
ECONOMY OF NATURAL RESOURCES MANAGEMENT AND ENVIRONMENT PROTECTION

Kvak M.V.
IMPLEMENTATION OF THE IDEAS OF ECOLOGICAL CONSTITUTION OF EARTH IN GOVERNMENT PROGRAMS 10

Ostrovskyi I.V.
WAYS OF IMPROVEMENT ECONOMIC METHODS OF ECOLOGICAL MODERNIZATION REGIONAL LEVEL 14

Fomina O.O., Moskalenko K.S.
THE ESSENCE OF ECOLOGICAL-ECONOMIC RELATIONS AND PRECONDITIONS OF THEIR DEVELOPMENT 18

SECTION 7
DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMY, SOCIAL ECONOMY AND POLITICS

Dermanska L.V.
CONSEQUENCES OF RAISING OF THE MINIMUM WAGE IN UKRAINE 22

Korenyuk P.I., Bilskaya O.V.
THE SOCIAL INNOVATION INTRODUCTION PROCESS: PURPOSE AND MECHANISM OF ITS ACHIEVEMENT IN THE MODERN NATIONAL ECONOMY 25

Pavlenko K.O., Shylgina T.S.
MODERN TECHNOLOGIES OF PERSONNEL SELECTION 30

Patsula O.I., Gorak I.I., Stanko N.I.
MINIMUM WAGE IN UKRAINE: ANALYSIS OF THE DYNAMICS AND THE EXPERIENCE OF EUROPEAN COUNTRIES 34

Malysh K.O., Prigara I.O., Novikova I.V.
FLEXIBLE FORMS OF EMPLOYMENT AS A METHOD TO REDUCE UNEMPLOYMENT 38

Rudenko O.M.
TRANSFORMATION OF SOCIAL AND LABOR RELATIONS ARISING IN CONNECTION WITH REMUNERATION 41

Khromova D.D., Antonenko K.V.
DEMOGRAPHIC CRISIS OF UKRAINE 44

SECTION 8
MONEY, FINANCES AND CREDIT

Baryliuk M.-M.R.
ANALYSIS OF CATEGORICAL APPARATUS OF INVESTIGATION FINANCIAL SECURITY OF COMMERCIAL BANKS 48

Berest M.M.
FINANCIAL ANALYSIS AS AN ECONOMIC CATEGORY AND A TOOL OF MANAGEMENT DECISIONS 53

Bobukh S.O.
MANAGEMENT ACCUMULATION AND BUDGET SPENDING AND ITS IMPACT ON PUBLIC PERFORMANCE BUDGETING 57

Vagilevych A.A.
THE CONCEPT OF GROUNDS FOR USING TAX METHODS IN THE STATE REGULATION OF THE NATIONAL ECONOMY 60

Hasii O.V.
SOME PROBLEMS OF DEVELOPMENT PROJECT FINANCING IN UKRAINE 64

Hudz H.O.
BUSINESS LINKS BETWEEN INSURANCE COMPANIES AND AGRICULTURAL PRODUCERS 68

Erastov V.I.
INSURANCE AGGREGATORS AS A PART OF INSURANCE MARKET 72

Maksimova M.V.
THEORETIC APPROACHES TO DISTINGUISHING THE ESSENCE OF THE NOTION OF BANKING ACTIVITY GOVERNMENT REGULATION....77

Malikova I.P.
THE ASSESSMENT OF UKRAINE INSURANCE MARKET CONCENTRATION, ITS CONNECTION WITH PROCESS OF MONOPOLIZATION AND COMPETITION....80

Malinina A.I.
THE MAIN ASPECTS OF INTEREST RATE STRESS-TESTING AND FEATURES OF ITS APPLICATION IN THE BANKS OF UKRAINE....84

Marich M.H., Marich A.V.
BANKING RISKS AND THEIR MANAGEMENT SYSTEM....88

Melnyk S.S.
FINANCIAL FRAUD IN A COMMERCIAL BANK CLASSIFICATION....93

Garakhanov O.N. oglu, Mehdiyev E.E. oglu, Shukurov T.S. oglu
FINANCING AND LOANS HIGH TECHNOLOGY INDUSTRIES OF AZERBAIJAN REPUBLIC....97

Obravyt V.I.
THE ECONOMIC NATURE, THE FUNCTIONAL ESSENCE OF THE STOCK MARKET AND ITS PLACE IN THE STRUCTURE OF THE FINANCIAL MARKET....101

Onyshchenko S.V.
DEFINING STRATEGIC PRIORITIES FOR PUBLIC FINANCIAL MANAGEMENT USING THE HIERARCHY ANALYSIS METHOD....105

Prostebi L.I.
PRAGMATISM AND SOCIO-ECONOMIC IMPORTANCE OF LOCAL BUDGET EXPENDITURES....110

Dobrovolskaya E.V., Sabadyn M.A.
THEORETICAL AND METHODOLOGICAL GOVERNMENT BASES OF COMMERCIAL BANK'S PROFITABILITY....115

Sitnik N.S., Burzak O.P.
ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF CUSTOMS CONTROL....119

SECTION 9
ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Bondarenko N.M., Shachanina J.K.
ESTABLISHING OF INTERNAL CONTROL OF FIXED ASSETS AT DOMESTIC ENTERPRISES AND WAYS OF ITS IMPROVEMENT....123

Gataullina E.I.
PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF BANK SECTOR OF UKRAINE FOR THE LAST YEARS....127

Goncharova V.G., Grinchenko A.Y.
FEATURES OF AUDIT OF ASSESSMENT OF FIXED ASSETS....131

Koba E.V., Fedorenko S.Yu., Chubchik O.A.
REFLECTION OF OPERATIONS OF MOVEMENT OF FIXED ASSETS OF BUDGETARY ORGANIZATIONS IN ACCORDANCE WITH THE CHART OF ACCOUNTS IN THE PUBLIC SECTOR....135

Kovalchuk S.Y., Kolisnyk A.V., Turchyk M.M.
THE PECULIARITIES OF ACCOUNTING EXPORT OPERATIONS OF THE SUBJECTS IN FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY....139

Kostiunik O.V., Slobodianiuk L.V.
SOME METHODOLOGICAL OF ACCOUNTING AND ANALYSIS OF COSTS, REVENUES AND PROFITABILITY IN LIGHT PROCESSING FINANCIAL STRATEGY AVIATION ENTERPRISE....143

Legenchyk S.F., Semenets A.P.
ACCOUNTING REFLECTION OF OPERATIONS WITH ELECTRONIC MONEY: METHODIC ASPECT....147

Mulinska H.V.
THE DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF ACCOUNTING OF EXPENSES AT THE ENTERPRISES OF RETAIL TRADE IN OIL PRODUCTS....152

Velikiy Y.V., Netudyhata K.L.
ANALYSIS OF DYNAMICS, STRUCTURE AND USING
OF ENGINEERING ENTERPRISES' CURRENT ASSETS.....156

Pylypiv N.I., Motyl V.M.
BACKGROUNDS FOR BUILDING MANAGEMENT ACCOUNTING
IN THE CONSTRUCTION COMPANIES.....161

Ripa T.V.
TOPICAL ISSUES OF EFFICIENCY MANAGEMENT
OF COMPETITIVENESS OF TRADE ENTERPRISES.....166

SECTION 10
MATHEMATICAL METHODS, MODELS AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMY

Bilotserkivskiy O.B., Shyriaieva N.V.
ECONOMIC EVALUATION AND SELECTING OF HIGH-TECH PROJECT.....170

Zhvanenko S.A.
MODEL OF THE OPTIMAL INVESTING PROGRAM FOR ENSURING INNOVATIVE
DEVELOPMENT OF THE RESORT-RECREATION COMPLEX.....174

Saiensus M.A., Karnaukhova A.S.
MANAGEMENT DECISION MAKING: USING INFORMATION TECHNOLOGY.....177

SECTION 11
ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Grishina V.V.
THEORETICAL ASPECTS OF PERSONNEL MANAGERIAL
ACTIVITY AT THE ENTERPRISE.....182

Likhonosova G.S.
METHODOLOGICAL BACKGROUND OF REGULATION
OF SOCIO-ECONOMIC EXCLUSION AT ENTERPRISES.....188

СЕКЦІЯ 6
ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 338.26:332.2/.3:502](477)

Квак М.В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки України
Львівського національного університету
імені Івана Франка

РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОНСТИТУЦІЇ ЗЕМЛІ У ДЕРЖАВНИХ ПРОГРАМАХ

Виокремлено періоди зародження ідеї Екологічної Конституції Землі та сприйняття необхідності її практичної реалізації. Розкрито причини виникнення ідеї реалізації Екологічної Конституції Землі та подано її структуризацію. Проаналізовано зв'язок між рівнем фінансування державних цільових екологічних програм та рівнем їх реалізації в Україні.

Ключові слова: глобалізація, сталий розвиток, Екологічна Конституція Землі, екологічна безпека, державні програми, національне багатство, національні інтереси.

Квак М.В. РЕАЛИЗАЦИЯ ИДЕЙ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КОНСТИТУЦИИ ЗЕМЛИ В ГОСУДАРСТВЕННЫХ ПРОГРАММАХ
Выделены периоды зарождения идеи Экологической Конституции Земли и восприятия необходимости ее практической реализации. Раскрыты причины возникновения идеи реализации Экологической Конституции Земли и представлена ее структуризация. Проанализирована связь между уровнем финансирования государственных целевых экологических программ и уровнем их реализации в Украине.

Ключевые слова: глобализация, устойчивое развитие, Экологическая Конституция Земли, экологическая безопасность, государственные программы, национальное богатство, национальные интересы.

Kvak M.V. IMPLEMENTATION OF THE IDEAS OF ECOLOGICAL CONSTITUTION OF EARTH IN GOVERNMENT PROGRAMS
Periods that define the origins of the Ecological Constitution of Earth and the perception of the need for its implementation have been singled out. The causes of realization of the idea of Ecological Constitution of Earth have been revealed and its structuring has been submitted. The relationship between the level of public funding for targeted environmental programs and the level of their implementation in Ukraine has been analyzed.

Keywords: globalization, sustainable development, Ecological Constitution of Earth, environmental safety, government programs, national wealth, national interests.

Постановка проблеми. Здобуття незалежності Україною стало потужним імпульсом до активізації процесу підтримки ідеї сталого розвитку як підґрунтя світового цивілізаційного оптимізму, екологічні передумови якого були закладені ще в працях представників української школи фізичної економії С. Подолинського, В. Вернадського, М. Руденка [1]. Без сумніву, Конференція ООН з проблем довкілля і розвитку у 1992 р. підтвердила започаткування та висвітлення унікальної ініціативи та місії України щодо створення світового правового документу забезпечення екологічної безпеки планети та сталого (екологічно, економічно та соціально-збалансованого) розвитку цивілізації – Екологічної Конституції Землі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню сутності, концептуальних засад та проблем наукового обґрунтування та інституційного забезпечення її реалізації присвятили свої праці такі науковці, як: Ф. Бурчак, В. Василенко, О. Веклич, Л. Гринів, І. Дубовіч, М. Єрофєєв, М. Костицький, С. Кравченко, Е. Семенюк, Ю. Туниця, Т. Туниця, Ю. Шемшученко та інші. Проте, детальнішого дослідження потребує невирішена частина загальної проблеми, котрій присвячується стаття: аналіз реалізації ідеї Екологічної Конституції Землі у державних програмах.

Мета статті. Метою статті є дослідження рівня реалізації ідеї Екологічної Конституції Землі крізь призму внутрішньо-управлінської площини як бази забезпечення політики сталого розвитку в Україні та світі. У контексті досягнення цієї мети визначено наступні завдання: проаналізувати результати різних періодів зародження ідеї Екологічної Конституції Землі та сприяння її реалізації з 1992 р. по даний час; розкрити причини виникнення ідеї реалізації Екологічної Конституції Землі та подати її структуризацію в розрізі правової, організаційно-інституційної та внутрішньо-управлінської площин; проаналізувати планові та фактичні дані виконання державних екологічних цільових програм України у 2015 році, зв'язок між рівнем фінансування державних цільових екологічних програм та рівнем їх реалізації в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. На нашу думку, можна виокремити такі етапи зародження ідеї Екологічної Конституції Землі (табл. 1): підготовчий (1992 – 1997 рр.); наукового обґрунтування та сприяння її практичній реалізації (1998 – 2016 рр.).

Сподіваємось, що 2017 р. стане роком визнання світовим співтовариством України не лише як генератора важливої для підтримання життєдіяльності людства ідеї створення Екологічної Конституції Землі, втілення її в життя, але й вагомого центру формування довгострокового продовольчого резерву планети.

В сучасних умовах поглиблення еколого-економічної кризи, нестабільності соціально-економічного розвитку, розширення процесів інтеграції та глобалізації, значних втрат природної спадщини людства каталізується необхідність розробки і прийняття Екологічної

Конституції Землі, яка повинна містити чітко викристалізувані права, привілеї та обов'язки усіх держав світу щодо охорони природно-ресурсного потенціалу, раціонального й ефективного використання ними свого природного національного багатства, його розширеного відтворення як фундаменту забезпечення і підтримання сталого розвитку та добробуту людства. Тому, на нашу думку, правову та організаційно-інституційну складові структури втілення ідеї Екологічної Конституції Землі необхідно доповнити внутрішньо-управлінською складовою, яка містить розробку та реалізацію державних цільових програм збереження і нагромадження природної компоненти національного багатства кожної країни планети (табл. 2).

Слід зазначити, що на сучасному етапі вихід України на траєкторію сталого екологічно збалансованого, соціально-економічного, інвестиційно-інноваційного розвитку можливий лише в разі правильного визначення внутрішньої могутності, відновлення макроекономічної стабільності, забезпечення стійкого зростання економіки екологічно невиснажливим способом, проведення структурних реформ в поєднанні з посиленням національної безпеки [7].

Але це не можливо здійснити без збереження та відповідного нарощування національного багатства, яке виступає комплексним фундаментом держави щодо її всебічної соціалізації, гармонізації взаємовідносин між економікою та природним довкіллям, забезпечення її конкурентних переваг у міжнародній політиці.

В цьому контексті слід зазначити, що перехід України на модель сталого розвитку економіки можна реалізувати лише за допомогою цілеспрямованого розроблення, законодавчого схвалення та реалізації на практиці загальнодержавної екологічної

Таблиця 1

Періодизація зародження ідеї Екологічної Конституції Землі та сприйняття необхідності її практичної реалізації

№	Період	Назва заходу	Представники	Результат
1	Квітень 1992 р.	Міжнародна наукова конференція з проблем федералізму в університеті Гофстра (Нью-Йорк)	Українська делегація (академік НАН України Ю. Шемшученко, професори Ф. Бурчак, М. Костицький, С. Кравченко, Ю. Туниця); лідери країн світу	Українцями започатковано обговорення ідеї створення Світової Екологічної Конституції;одноголосно підтримано учасниками конференції ідею її створення та схвалено резолюцію «Про створення нових організаційних структур міжнародного екологічного співробітництва»
2	Червень 1992 р.	Конференція ООН з проблем довкілля і розвитку (Ріо-де-Жанейро); «Ріо-92»	Українська делегація; лідери 179 країн світу	Прийнято «Порядок денний на XXI століття»; підготовлені пропозиції резолюції щодо ідеї створення Світової Екологічної Конституції та відповідних організаційних структур не потрапили на розгляд «Ріо-92»
3	1997 р.	19 спеціальна сесія Генеральної Асамблеї ООН «Ріо+5»	Українська делегація; лідери країн світу	Оцінено здійснення «Порядку денного на XXI століття»; українцями проголошено ініціативу створення писаного планетарного міжнародно-правового акту – гаранта екологічної безпеки світу
4	15 грудня 2000 р.	Закриття Чорнобильсьої атомної електростанції	Президент України	Оприлюднено пропозицію створення Ради Екологічної Безпеки Об'єднаних Націй, Міжнародного Екологічного Суду, Міжнародного Екологічного Банку
5	2002 р.	Всесвітній саміт з проблем сталого розвитку (Йоганнесбург) «Ріо+10»	Лідери держав світу	Прийнято План дій з екологічного облаштування світу та ухвалено Декларацію зі сталого розвитку, оголошено десятиріччя освіти для сталого розвитку
6	20-22 червня 2012 р.	Конференція ООН з питань сталого розвитку «Ріо+20»	Лідери держав світу	Прийнято документ «Майбутнє, якого ми прагнемо»; країни домовилися створити робочу групу щодо розроблення цілей сталого розвитку для подальшого їх розгляду
7	25-27 вересня 2015 р.	Саміт ООН зі сталого розвитку (Нью-Йорк)	193 держави-члени Організації Об'єднаних Націй	Прийнято глобальну програму з забезпечення сталого майбутнього до 2030 року (визначено Цілі розвитку тисячоліття)
8	12 грудня 2015 р.	21 конференція сторін РКООН ЗК (Париж)	196 держав	Підписано Рамкову конвенцію Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату

Джерело: складено автором на основі [2; 3; 4; 5]

Таблиця 2

Причини виникнення та структуризація ідеї реалізації Екологічної Конституції Землі та подальшого забезпечення сталого існування світу

Причини	Базовий принцип	Структура втілення ідеї Екологічної Конституції Землі		
		Правова	Організаційно-інституційна	Внутрішньо-управлінська
екологічна криза; нестабільність соціально-економічного розвитку; поглиблення процесів інтеграції, глобалізації; втрати природної спадщини людства	Узгодження практики господарювання із законами природи на основі спільної, але диференційованої відповідальності	Створення міжнародного правового акту, в якому визначено гранично допустимі норми експлуатації природного національного багатства кожної держави планети у процесі господарювання з метою забезпечення сталого розвитку та екологічної безпеки	Виокремлення у системі ООН організаційних ланок міжнародного екологічного співробітництва (інститутів контролю за дотриманням норм Екологічної Конституції Землі)	Розробка та реалізація державних цільових програм збереження і нагромадження природної компоненти національного багатства кожної країни планети

Джерело: складено автором на основі [2; 6]

Таблиця 3

Планові та фактичні дані виконання державних екологічних цільових програм в Україні у 2015 році

Державні цільові програми	Кількість державних цільових програм		Обсяг фінансування, млрд. грн.		Частка від загального фінансування, %	Виконання планових обсягів фінансування, %
	план	факт	план	факт		
екологічні	6	5	7,9	3,5	6,7	44,3

Джерело: складено та розраховано автором за [9]

стратегії соціально-економічного розвитку країни, зважаючи на сучасні тенденції соціальних, економічних та екологічних умов і можливостей. Ця стратегія повинна сприяти веденню здорового способу життя населення, забезпеченню його екологічної безпеки; раціональному використанню та відтворенню природних ресурсів, як пріоритетного чинника національної безпеки держави, регенерації екологічної рівноваги в природі, комплексному оздоровленню навколишнього середовища в гостроекокризових районах; послідовному переходу від здійснення окремих заходів щодо оздоровлення навколишнього середовища до реалізації Стратегії сталого розвитку, екологізації виробництва, реструктуризації та модернізації національної економіки. Тому необхідно розробити систему критеріїв та показників оцінки ефективності еколого-економічних процесів. В цьому контексті варто зазначити, що Центром екологічної політики та права при Єльському університеті було сформовано рейтинг країн світу за Індексом екологічної ефективності. У 2016 році із 180 країн світу Україна зайняла 44 місце між Аргентиною та Кубою. У 2012 р. Україна посіла 102 місце із 132 країн, у 2014 р. – 95 із 178 країн [8]. Отже, Україна протягом останніх років підвищила рівень своєї екологічної ефективності у сфері управління природними ресурсами та їх раціонального використання.

Без сумніву, зараз найбільш відпрацьованим засобом реалізації державної політики, спрямованої на досягнення і підтримання сталого розвитку країни на довгострокову перспективу та втілюється в життя шляхом використання програмно-цільового методу, є державні цільові програми, метою розроблення яких є сприяння реалізації державної політики на пріоритетних напрямах розвитку держави. Як видно з рис. 1, спостерігаються спадні тенденції кількості розроблених державних цільових програм. Так, кількість затверджених державних цільових соціально-економічних програм зменшилась з 33 у 2012 р. до 24 – у 2015 р., науково-технічних – з 9 програм у 2012 р. до 3 програм у 2015 р., екологічних – з 7 у 2012 р. до 6 програм у 2015 р., інших – з 2 програм у 2012 р. залишилась лише 1 у 2015 р. Національно-культурні програми не розроблялись у 2015 р. Кількість оборонних і правоохоронних програм залишилась без змін. Такий стан справ можна пояснити складною воєнно-політичною ситуацією в державі, неефективним виконанням завдань державних цільових програм, збільшенням тривалості їх реалізації, відсутності резервів оптимізації джерел їх фінансування.

У 2015 р. зменшилась також загальна кількість державних цільових програм з 57 до 38. В той час як на початку 2015 року було задекларовано виконання 44 програм, 3 програми за рішенням уряду було скасовано, 2 – втратили чинність, а початок реалізації ще однієї – 2016 р. Тому пріоритетним макроекономічним завданням виведення національної економіки на модель сталого розвитку є екологічне спрямування науково-технологічної, інвестиційної, інноваційної і структурної політики з чітким визначенням загальнодержавних пріоритетів і напрямів підвищення рівня національної безпеки держави [6, с. 29-30]. Крім того, на жаль, вагома частина таких документів характеризується відсутністю дієвої системи моніторингу та оцінки ефективності їх реалізації, що суперечить принципам та практичному втіленню Концепції сталого розвитку на національному рівні.

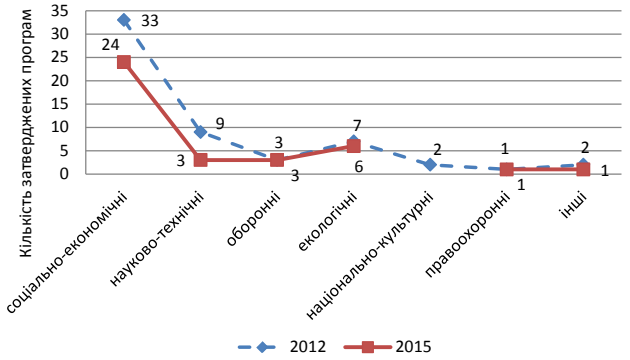

Рис. 1. Кількість затверджених державних цільових програм за видами у 2012 та 2015 роках [9; 10]

З табл. 3 видно, що на фінансування п'яти державних цільових екологічних програм спрямовано 6,7% загального фінансування. Для порівняння, на економічні програми виділено найбільшу частку від загального фінансування (81,3%), на соціальні – 10,2%. Отже, можна зробити висновок, що фінансування державних цільових екологічних програм є недостатнім. В цьому контексті важливо розширити напрями діяльності щодо залучення позабюджетних коштів для реалізації державних цільових екологічних програм за допомогою міжнародних організацій, грантів через всесвітні фонди тощо.

Отже, державні цільові екологічні програми фінансуються в Україні на рівні 44% від потреби. Це означає, що фінансування державних цільових екологічних програм відповідає реалістичному сценарію (рівень фінансування знаходиться в межах 35 – 80%) [11, с. 32]. Це свідчить про те, що виділених фінансових ресурсів вистачає лише на часткове виконання завдань екологічних програм, їх корегування. А недосконалість нормативно-правового забезпечення реалізації програм та відсутність контролю на завершальній стадії виконання завдань програми та визначення ефективності їх досягнення лише погіршують ситуацію. Отже, на жаль, поки що такий стан справ не свідчить про ефективну реалізацію ідеї Екологічної Конституції Землі у державних програмах.

Висновки з проведеного дослідження. З проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

– зародження ідеї Екологічної Конституції Землі пройшло такі етапи: підготовчий (1992 – 1997 рр.), наукового обґрунтування та сприяння її практичній реалізації (1998 – 2016 рр.);

– правову та організаційно-інституційну складові структури втілення ідеї Екологічної Конституції Землі необхідно доповнити внутрішньо-управлінською складовою, яка включає розробку та реалізацію державних цільових програм збереження

і нагромадження природної компоненти національного багатства кожної країни планети;

– найбільш відпрацьованим засобом реалізації державної політики, спрямованої на досягнення і підтримання сталого розвитку країни на довгострокову перспективу та втілюється в життя шляхом використання програмно-цільового методу, є державні цільові програми;

– рівень реалізації ідеї Екологічної Конституції Землі крізь призму внутрішньо-управлінської площини як бази забезпечення політики сталого розвитку в Україні є недостатнім, оскільки фінансових ресурсів вистачає лише на часткове виконання завдань екологічних програм, їх корегування;

– фундаментом подальшого розвитку держави має бути збереження національного багатства, забезпечення безпеки держави та реалізація основних ідей і принципів, задекларованих на конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку, а також втілення в життя української ініціативи – Екологічної Конституції Землі як планетарного закону сталого розвитку і подальшого забезпечення існування світу. Лише в такому випадку Україна буде каталізатором конструктивних змін, які відповідатимуть національним інтересам та призведуть до швидкого переходу держави на вектор сталого розвитку, посилять авторитет і світовий імідж України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Економічна теорія: навч. посібник / [О. В. Стефанишин, М. В. Квак, М. В. Кічурчак, М. І. Теребух]. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 336 с.
2. Туниця Ю. Ю. Екологічна Конституція Землі: сутність і концептуальні засади / Ю. Ю. Туниця // Вісник НАН України. – 2005. – № 11. – С. 32-42;
3. Шемшученко Ю. Екологічна Конституція Землі: від ідеї до практичного втілення / Ю. Шемшученко // Вісник НАН України. – 2007. – № 9. – С. 3-7;
4. «Ріо+20»: майбутнє, якого ми прагнемо // Український лісовод. – 2012. – Режим доступу: http://www.lesovod.org.ua/node/14602.108;
5. Едуард Ставицький очолив українську делегацію на Конференції ООН зі сталого розвитку «Ріо +20». Прес-служба Міністерства екології та природних ресурсів // Урядовий портал. – 2012. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=245320717;
6. Квак М. В. Стратегічне планування відтворення національного багатства як резерву для реалізації цільових програм розвитку держави та забезпечення національної економічної безпеки / М. В. Квак // Вісник економіки транспорту і промисловості. Збірник науково-практичних статей. – Вип. 38. Харків: УкрДАЗТ, 2012. – С. 28-31.
7. Указ Президента України Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12 січня 2015 року № 5/2015 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015;
8. Україна в рейтингу екологічної ефективності у 2016 році. Громадська спілка «Економічний дискусійний клуб» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://edclub.com.ua/analityka/ukrayina-v-reytyngu-ekologichnoyi-efektyvnosti-u-2016-roci
9. Стан виконання державних цільових програм у 2015 році / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2016. – 7 с. ;
10. Трайтлі В.Ю. Державні цільові програми як об'єкт аудиту ефективності / В.Ю. Трайтлі // Вісник ун-ту Банківської справи НБУ. – № 1(19). – 2014. – С. 203 – 207;
11. Файчук О. В., Файчук О. М., Войцехівська В. В. Ефективне фінансування державних цільових екологічних програм / О. В. Файчук, О. М. Файчук, В. В. Войцехівська // Економіст. – 2015. – № 7. – С. 31 – 33.

УДК 351.862

Островський І.В.
аспірант
Інституту економіки природокористування
та сталого розвитку
Національної академії наук України

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ МЕТОДІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

У статті визначено, що важливим напрямом ефективного здійснення екологічної модернізації має стати створення умов для реалізації базових екологічних прав людини та забезпечення всіх суб'єктів екологічних відносин повноцінною екологічною інформацією, відповідно до законодавства України. Обґрунтовано шляхи удосконалення економічних методів екологічної модернізації на регіональному рівні.

Ключові слова: охорона довкілля, сталий розвиток, екологічна модернізація, регіональна екологічна політика.

Островский И.В. ПУТИ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ МЕТОДОВ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ НА РЕГИОНАЛЬНОМ УРОВНЕ

В статье определенно, что важным направленим эффективного осуществления экологической модернизации должно стать создание условий для реализации базовых экологических прав человека и обеспечение всех субъектов экологических отношений полноценной экологической информацией, в соответствии с законодательством Украины. Обоснованы пути усовершенствования экономических методов экологической модернизации на региональном уровне.

Ключевые слова: охрана окружающей среды, устойчивое развитие, экологическая модернизация, региональная экологическая политика.

Ostrovskyi I.V. WAYS OF IMPROVEMENT ECONOMIC METHODS OF ECOLOGICAL MODERNIZATION REGIONAL LEVEL

It is identified in the article, that it should become a creation of condition of the most important direction of an effective realization of the ecological modernisation for realization of the base ecological humanrights and providing of all subjects of the ecological relations of a full ecological inforamation, in accordance with the legislation of Ukraine. It is reasoned the ways of improvement of the economic methods of the ecological modernization at the regional level.

Keywords: environmental protection, sustainable development, ecologica lmodernisation, regional environmental policy.

Постановка проблеми. Якість довкілля відіграє все більш вагому роль як фактор стабільного розвитку суспільства та забезпечення конкурентоспроможності економіки України на світовому ринку. Значна екологічна диверсифікація території України, особливості соціально-економічних процесів у регіонах, які в історичному, природному, соціальному, економічному відношеннях є далеко неоднорідними, актуалізують проблему регіонально диференційованих підходів до управління екологічною безпекою. У свою чергу, низька результативність механізмів державного управління сталим екологічним розвитком України зумовлює об'єктивну необхідність забезпечення еколого-економічної безпеки держави та її регіонів, що вимагає відповідного теоретичного підґрунтя, методологічних підходів, наукового обґрунтування напрямів її реалізації.

Загострення та поглиблення екологічних проблем, деградація навколишнього середовища та природних ресурсів продовжується в Україні на протязі останніх десятиліть. В Україні практично не здійснюється єдина послідовна державна екологічна політика, не запроваджуються принципи раціонального природокористування та мінімізації негативного впливу на екологічні об'єкти при здійсненні антропогенної діяльності на регіональному рівні. Тому особливого значення як на загальнодержавному, так і регіональному рівнях набуває питання своєчасного виявлення та відстеження екологічних проблем і визначення шляхів їх запобігання та подолання. [1]

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціально-економічні аспекти формування та реалізації екологічної політики, економічних методів екологічної модернізації висвітлені в працях Амоші О.І., Балацького О.Ф., Буркинського Б.В., Галушкіної Т.П., Герасимчук З.В., Данилишина Б.М. [4], Долішнього М.І., Качинського А.В., Кравців В.С. [6], Мельника Л.Г., Мішеніна Є.В., Стадницького Ю.І., Степаненка А.В. [4, 9], Хвесика М.А. [5], Хлобистова Є.В., та ін.

Постановка завдання. Показати шляхи удосконалення економічних методів екологічної модернізації техногенно небезпечних виробництв України на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Модернізація механізмів реалізації регіональної екологічної політики у напряму їх демократизації має базуватися на принципі раціонального та збалансованого (за критерієм кінцевого еколого-економічного ефекту) поєднання державних і ринкових, адміністративних та економічних механізмів і важелів регулювання екологічних відносин, природокористування та природоохоронної діяльності на регіональному рівні.

Метою регіонального екологічного управління є створення таких умов діяльності підприємств, установ, організацій, щоб вони були змушені займатися природоохоронною діяльністю або були матеріально зацікавлені у реалізації заходів у цій сфері. Тому для покращення соціально-економічного розвитку регіону необхідно створити надійний ефективний механізм збереження збалансованості темпів економічного зростання і мінімізації негативної дії на природне середовище, послаблення впливу виробництва і споживання на довкілля. При цьому не допускати перевищення рівня забруднення щоб не викликати небажані наслідки в системі. Одним з пріоритетних напрямків розвитку регіонів є охорона довкілля, раціональне використання природних ресурсів, безпека життєдіяльності людини в поєднанні з економічним зростанням.

Розвиток політичних та соціально-економічних процесів в Україні, становлення ринкових відно-

син, більш виразний прояв європейського вектора її зовнішньої політики, необхідність виконання вимог міжнародних актів, до яких приєдналась наша держава, ставлять на порядок денний питання активізації національної політики у сфері екологічної безпеки. Важливо і те, що в сучасних умовах якість довкілля відіграє все більш вагому роль як фактор забезпечення конкурентоспроможності економіки України на світовому ринку.

Першопричинами екологічних проблем України є: успадкована структура економіки з переважаючою часткою ресурсо- та енергоємних галузей, негативний вплив якої був посилений переходом до ринкових умов; зношеність основних фондів промислової і транспортної інфраструктури; існуюча система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища, регулювання використання природних ресурсів, відсутність чіткого розмежування природоохоронних та господарських функцій; недостатня сформованість інститутів громадянського суспільства; недостатнє розуміння в суспільстві пріоритетів збереження навколишнього природного середовища та переваг сталого розвитку; недотримання природоохоронного законодавства. [2]

Органічною складовою національної екологічної політики є регіональна екологічна політика держави. Від вирішення регіональних екологічних проблем певною мірою залежить соціально-економічна стабільність в Україні в цілому. Адже в Україні спостерігаються суттєві регіональні відмінності екологічного навантаження та сучасного стану екологічної безпеки територій, що обумовлено різноманітністю природокористування та господарською діяльністю населення. Екологічні проблеми суттєво обмежують соціально- економічний розвиток суспільства, котрий знаходиться у безпосередньому взаємозв'язку з якістю навколишнього природного середовища. Тому існує нагальна необхідність визначення регіонів країни, де екологія компонентів довкілля знаходяться в найгіршому стані з метою формування та реалізації відповідної державної екологічної політики шляхом здійснення певних природоохоронних заходів, запобігання негативного впливу на довкілля та модернізації техногенно небезпечних виробництв.

Зокрема, це домінування видобувної та переробної галузей промисловості у структурі економіки держави із одночасним використанням застарілих відходо- та енергоємних технологій, виробничого та природоохоронного обладнання, строк використання якого вже закінчився; це і недостатньо жорсткі санкції до порушників природоохоронного законодавства, і відсутність системи стимулів для суб'єктів господарської діяльності щодо прискорення темпів запровадження новітніх інтегрованих технологій, оновлення основних виробничих та природоохоронних фондів, виробництва екологічно чистої продукції, і відсутність підтримки вітчизняних наукових розробок природоохоронних технологій та обладнання.

Нинішня адміністративно-інституційна інфраструктура державного екологічного управління є переважно централізованою з дублюванням функцій на регіональному та місцевому рівнях. Це часто призводить до конфліктів і безвідповідальності. Основні тенденції розвитку регіональної політики свідчать про недостатність уваги на необхідності забезпечення екологізації регіональної політики в умовах «зеленого» зростання, якісному відтворенні всіх потенціалів регіонів на еколого-соціально-економічних засадах, гармонізації геопросторових відносин між країною та регіонами, що потребує суттєвих змін як в контексті реформування регіональної політики, так і в системі формування та реалізації державної екологічної політики. [5, с. 364]

Значна екологічна диверсифікація території України, особливості соціально-економічних процесів у регіонах, які в історичному, природному, соціальному, економічному відношеннях є далеко неоднорідними, актуалізують проблему регіонально диференційованих підходів до управління екологічною безпекою. Сьогодні, коли стала очевидною низька результативність уніфікованих механізмів регулювання стану довкілля, виникла об'єктивна необхідність здійснення ефективної регіональної екологічної політики, що вимагає відповідного теоретичного аналізу, осмислення її суті та змісту, оцінки сучасного стану, наукового обґрунтування шляхів її вдосконалення та механізмів реалізації модернізації техногенно небезпечних виробництв.

Слід зазначити, що за період незалежності в Україні зроблені певні кроки щодо законодавчого, економічного, інституціонального, наукового забезпечення екологічної політики. Створено законодавчу базу у сфері охорони довкілля та раціонального природокористування, сформовано систему органів державного управління екологічною безпекою, запроваджено економічний механізм регулювання стану довкілля та використання природних ресурсів, відпрацьовано схему фінансування природоохоронної діяльності, розширюється та поглиблюється міжнародне співробітництво у сфері охорони природи. Проте, незважаючи на певний науковий рівень досліджень у сфері екологічної політики, їх регіональний аспект модернізації виробництв потребує суттєвого поглиблення, удосконалення.

Аналіз світового досвіду управління природоохоронною діяльністю дозволяє виділити економічні механізми реалізації регіональної екологічної політики як найбільш ефективні. [8, с. 377]

Шляхом економічного стимулювання, коли за допомогою різних видів платежів (за викиди шкідливих речовин в атмосферу, скиди в гідросферу, накопичення твердих відходів, їх складування та захоронення в літосфері), пільгового кредитування та оподаткування, надання субсидій, екологічного страхування, продажу екологічних прав держава регулює природоохоронну діяльність, завдяки якій зменшується вплив на довкілля в державі та регіоні.

Одним із ефективних економічних механізмів забезпечення природоохоронних заходів і заходів з ліквідації негативного впливу аварій та техногенних катастроф є страхування ризиків забруднення навколишнього природного середовища. Формування регіональних екологічних інвестиційних фондів забезпечує спеціальна економічна модель страхування майнових і екологічних ризиків з наступними інвестиціями в єдиний регіональний інноваційний екологічний проект, що фінансується із регіональних екологічних інвестиційних фондів.

Важливою складовою вдосконалення економічного механізму регіональної політики екологічної модернізації є вдосконалення нормативів збору за забруднення. Вдосконалення нормативів збору за забруднення навколишнього природного середовища доцільно здійснювати, виходячи з обґрунтування необхідних обсягів фінансування природоохоронних заходів, а також реальних фінансових можливостей підприємств-платників з урахуванням фактичних збитків, які завдаються державі, іншим суб'єктам господарської діяльності та населенню. При цьому перспективною метою вдосконалення нормативів має бути їх наближення до відповідних нормативів ЄС. [6]

Серед економічних важелів основне місце посідають податки і плата за забруднення. Існує певна різниця між податками і платежами. Податки поповнюють бюджетну статтю на природоохоронні заходи, що стосується платежів за забруднення, то це плата за право користування ресурсом, асиміляційного потенціалу.

Дієвим механізмом реалізації стало запровадження екологічного податку. Одним із численних нововведень Податкового кодексу України є прихід загальнодержавного екологічного податку на заміну колишньому збору за забруднення навколишнього природного середовища. Це стало позитивною зміною. Насамперед, коло платників податку дещо розширилось.

Кодексом передбачається справляння екологічного податку за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин пересувними джерелами забруднення через податкових агентів, які здійснюють оптову та роздрібну торгівлю паливом.

Серед економічних важелів досить відмітити і виплати, які нараховуються фірмам-забруднювачам у вигляді субсидій за скорочення обсягів виробництва. Серед субсидій найбільш часто зустрічаються інвестиційні, податкові кредити, позички з малою ставкою процента, гарантії позичок, забезпечення прискореної амортизації природоохоронного устаткування, засоби на регулювання цін первинних ресурсів і кінцевої продукції. [4]

Система цільового резервування засобів на утилізацію відходів використовується для створення стимулу на здійснення додаткових витрат. Наприклад, в момент купівлі товару, яка передбачає в майбутньому забруднення, здійснюється внесок, який повертається з процентами після утилізації виробничих відходів.

При економічному регулюванні в екологічній сфері формуються ринки для суб'єктів господарювання, які дають можливість фірмам купувати, продавати, торгувати або перерозподіляти права на забруднення. В ринкових умовах необхідно створити таку інфраструктуру, яка б забезпечувала складання угод по торгівлі правами. При цьому ринок прав відкриває додаткові можливості в регулюванні витрат.

Регіональні органи охорони довкілля не цікавить, що відбувається всередині структури, головне, щоб викиди не перевищували сукупних граничнодопустимих. Таким чином, підприємства організовують в економічному районі так звану біржу ліцензій. Те підприємство, яке зуміло скоротити сумарні викиди шкідливих компонентів нижче встановленого нормативу, має право продати ліцензії іншому підприємству в регіоні, або використовувати їх в своїх цілях. [5]

Дозвіл на викиди перерозподіляють між окремими підприємствами, від яких вимагають додержання стандартів шляхом інвестування в технології або шляхом купівлі дозволу у тих підприємств, які суттєво скоротили викиди порівняно з дозволом. При такому підході створюються стимули:

– для фірм, які надають права на забруднення на продаж, стає вигідним використовувати економію від рівня масштабів здійснення природоохоронних заходів і досягнути стандарту найбільш ефективним способом, отримавши компенсацію в інших фірм за зекономлені права;

– фірми, в яких витрати на утилізацію відходів значні, можуть виправити становище, купуючи права на викиди і не інвестувати в природоохоронні заходи, таким чином мінімізувати свої витрати по зменшенню викидів.

За кордоном з метою покращення умов інвестування екологічних напрямків діяльності функціонують екологічні банки. Основними джерелами фінансів в екобанках слугують бюджетні кошти, які консолідуються в екорахунках, інноваційні ресурси, залучення засобів підприємств, установ, організацій, населення, інвестиції держав і громадян. В США існує практика випуску екологічних облігацій під вирішення конкретних екологічних проблем. З розвитком системи екологічного страхування на Україні ці кошти можуть розглядатися як джерело фінансування екологічних банків. Банківська діяльність повинна орієнтуватися на кредитування високорентабельних екологічних проектів. Тут має бути контроль державний, громадський, територіальний і банківський.

Основним інструментом регулювання природокористування стають екологічні фонди місцевого, регіонального та державного рівнів. Платежі в них сплачуються за двома ставками. По одній здійснюється плата за викиди в межах встановлених нормативів, а по іншій – підприємство платить за перевищення викидів над нормативами, зазвичай ця ставка перевищує базову.

Додатковими джерелами фінансування природоохоронних заходів є екорахунки, метою яких є збір додаткових коштів для фінансування заходів по охороні навколишнього середовища і відновлення екосистем. Екорахунки здійснюють наступні види фінансування: субсидії або дотації, які не повертаються, пільгові безпроцентні або з пільговою ставкою процента позики, субсидії на виплату процентів по кредитах. Джерела формування: плата за забруднення навколишнього середовища і за використання природних ресурсів, разові бюджетні внески і кошти від приватизації державного майна та інші.

Отже, за своїм змістом економічні методи модернізації регіонального управління природоохоронною діяльністю направлені на забезпечення раціонального використання асиміляційного потенціалу природного середовища. При цьому визначаються допустимі масштаби впливу на природне середовище. Економічні методи стимулюють дотримання природоохоронного законодавства на відміну від його порушення. Вони повинні підсилюватися безпосереднім примусом для вирішення гострих екологічних проблем та більш ефективного здійснення природоохоронної діяльності. Адже не має чіткої межі між адміністративними та економічними методами (штрафування, лімітування, нормування). Платежі за забруднення лише дозволяють купити право на забруднення і не змушують до впровадження природоохоронних заходів. [7, с. 52]

Ринкові форми еколого-економічного регулювання є найбільш перспективні, так як за допомогою останніх в регіоні вирішують протиріччя, яке виникає в системі природоохоронних платежів і реалізуються всі функції управління природоохоронною діяльністю. Але вони не можуть повністю замінити інші методи, тому гармонійний, планомірно збалансований розвиток екологічної модернізації регіону як цілісної соціальної еколого-економічної системи забезпечується впровадженням економічних заходів, посиленням ролі держави при досягненні рівноваги ринковими формами екологічного регулювання, тобто використанням системного підходу.

Висновки з проведеного дослідження. Важливим напрямом ефективного здійснення екологічної модернізації має стати, з одного боку, створення умов для реалізації базових екологічних прав людини, а з іншого – забезпечення всіх суб'єктів екологічних відносин на регіональному рівні повноцінною екологічною інформацією, відповідно до законодавства України. Модернізація механізмів реалізації регіональної

екологічної політики у напряму їх демократизації має базуватися на принципі раціонального та збалансованого поєднання державних і ринкових, адміністративних та економічних механізмів і важелів регулювання екологічних відносин, природокористування та природоохоронної діяльності на регіональному рівні. Одним із дієвих механізмів, що відповідає наведеному принципу в умовах обмежених матеріально-фінансових ресурсів, є екологічні цільові програми. Зазначений механізм, як і більшість інших у сфері екологічного управління, є комплексним і функціонує на основі взаємодії адміністративних, економічних та організаційних важелів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21.12.2010 р. № 2818-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17.
2. Заключний звіт з науково-дослідної роботи «Проведення аналізу стану реалізації регіональної екологічної політики» [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.menr.gov.ua/docs/activity-ecopolit/NDR%20regionalna%20politika%202013.doc.
3. Про охорону навколишнього природного середовища: закон України від 25 червня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – 546 с. Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1264-12
4. Безпека регіонів України і стратегія її гарантування у 2-х т.:/ [Б.М. Данилишин, А.В. Степаненко, О.М. Ральчук та ін.]. – К.: Науково-виробниче підприємство «Видавництво «Наукова Думка» НАН України», 2008. Т1. – Природно-техногенна (екологічна) безпека – 2008. – 392 с.
5. Інноваційно-інвестиційна і технологічна безпека трансформації регіональних економічних систем / За заг. ред. М.А. Хвесика. – К.: наукова думка, 2013. – 486 с.
6. Кравців В.С. Регіональна екологічна політика в Україні та механізми її реалізації / В.С. Кравців; НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2007. – 72 с.
7. Потапенко В. Еколого-техногенні проблеми в Україні, що потребують першочергового реагування. Аналітична записка [Електронний ресурс] / В. Потапенко. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/577/.
8. Сенюшкін Є. Значення неурядових організацій в екологічному розвитку регіонів / Є. Сенюшкіна // Інституційні перетворення як передумова ефективного використання ресурсного потенціалу регіону: щорічн. наук.-практ. конф., 24 квітня 2012 р.: тези доп. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2012. – С. 376-380.
9. Степаненко А.В. Глобалізація, конкурентоспроможність й економічна безпека: проблеми взаємодії та взаємозв'язку / А.В. Степаненко // Продуктивні сили України. – 2007. – № 1(002). – С. 71-84.
10. Федорчак О. Класифікація механізмів державного управління / О. Федорчак // Науковий вісник. – 2008. – Вип. 1. «Демократичне врядування»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e -journals/DeVr/2008 –01/O_Fedorchak.pdf
11. Якушенко Л.М. Щодо напрямків підвищення ефективності виконання загальнодержавних програм у природоохоронній сфері. Інформаційно-аналітична довідка [Електронний ресурс] / Л.М. Якушенко, Л.Д. Яценко. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/537/.
12. Mesarovic, M. Mankind at the Turning Point. – The Second Report to the Club of Rome / M. Mesarovic, E. Pestel. – New York, 2008.

УДК [33:502/504]:005.33-043.86

Фоміна О.О.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії
Донецького національного університету економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

Москаленко К.С.
асистент кафедри економічної теорії
Донецького національного університету економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

СУТНІСТЬ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН ТА ПЕРЕДУМОВИ ЇХ РОЗВИТКУ

Стаття присвячена визначенню сутності та передумов розвитку еколого-економічних відносин, дослідженню витоків означеної категорії, окресленню проблем людства на початку XXI століття. З'ясовано, що категорії «економіка» і «екологія» мають взаємообумовлений та суперечливий характер, що проявляється через задоволення безмежних потреб людини та використання обмежених ресурсів природи, що і виступає передумовами виникнення та розвитку еколого-економічних відносин. Доведено, що сучасна соціально-економічна система поступово набуває рис посткапіталізму, що передбачає раціональне використання природних ресурсів, соціальну справедливість їх розподілу, економічне зростання та його ефективність.

Ключові слова: економіка, екологія, еколого-економічні відносини, потреби, ресурси, соціальна справедливість, економічне зростання, економічна ефективність.

Фомина Е.А., Москаленко Е.С. СУЩНОСТЬ ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ И ПРЕДПОСЫЛКИ ИХ РАЗВИТИЯ

Статья посвящена определению сущности и предпосылок развития эколого-экономических отношений, исследованию истоков указанной категории, обрисовке проблем человечества в начале XXI века. Выяснено, что категории «экономика» и «экология» имеют взаимообусловленный и противоречивый характер, это проявляется посредством удовлетворения безграничных потребностей человека и использования ограниченных ресурсов природы, и выступает предпосылками возникновения и развития эколого-экономических отношений. Доказано, что современная социально-экономическая система постепенно приобретает черты посткапитализма, который предполагает рациональное использование природных ресурсов, социальную справедливость их распределения, экономический рост и его эффективность.

Ключевые слова: экономика, экология, эколого-экономические отношения, потребности, ресурсы, социальная справедливость, экономический рост, экономическая эффективность.

Fomina O.O., Moskalenko K.S. THE ESSENCE OF ECOLOGICAL-ECONOMIC RELATIONS AND PRECONDITIONS OF THEIR DEVELOPMENT

The article focuses on essence and preconditions of ecological-economic relations, clarify the origins of abovementioned categories, outlining the problems of humanity at the beginning of the XXI century. It has been founded that the category of «economy» and «ecology» are interrelated and controversial as this is manifested through human needs that are limitless, and the use of resources of nature that are limited. This is a prerequisite for the emergence and development of ecologic and economic relations. It has been proved that the modern socio-economic system gradually becomes PostCapitalism features, providing rational use of natural resources, their distribution according to social justice, economic growth and efficiency.

Keywords: Economy, ecology, ecological-economic relations, needs, resources, social justice, economic growth, economic efficiency.

Постановка проблеми і її зв'язок із найважливішими науковими та практичними завданнями. Загальновідомо, що економічна діяльність людини безпосередньо впливає на стан навколишнього природного середовища, і водночас цей стан чималою мірою визначається показниками ефективності економічної діяльності.

За умови постійного суспільного розвитку, перед людством все гостріше постають екологічні проблеми, на всіх рівнях соціально-економічних відносин, як щодо збільшення обсягів шкідливих викидів, так і щодо вичерпання природних ресурсів. Тому, поруч зі зростанням імовірності глобального конфлікту між економічною діяльністю людини та довкіллям, постає дуже актуальна потреба в збільшенні знань про еколого-економічні зв'язки та їх передумови, щоб продовжити пошук практичних шляхів розв'язання існуючих та потенційних конфліктів [1].

Протягом усієї історії людства головною запорукою успішної суспільно-економічної системи були і залишаються матеріальне виробництво і природне середовище, які мають взаємозалежний характер, який проявляється у тому, що з одного боку діє природне середовище, ресурсний потенціал якого прискорює або уповільнює темпи прогресу матеріального виробництва, а з іншого – суспільство, яке своїми амбіціями та настроями впливає на середовище існування людини. Тому, результати впливу людини на природу слід розглядати не тільки у контексті розвитку технічного прогресу та економічного зростання, а й залежно від соціальних умов, у яких вони здійснюються.

Сучасний стан природокористування вказує на погіршення екологічної ситуації, вичерпання природних надр, що призводить до загрози існування людства, і як наслідок, постає необхідність у дослідженні еколого-економічних відносин, їх природи і сутності, взаємозв'язку основних суб'єктів господарювання у зазначеній проблемі, та виявленні перешкод, що заважають якнайефективнішому використанню потенціалу природних надр та гальмують економічний розвиток суспільства.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Проблемою кризи стосунків людини і довкілля займалося багато науковців, серед яких слід згадати Томаса Мальтуса [1], який ще в кінці XVIII століття дослідив закон народонаселення, за яким «випереджаючий темп приросту населення (геометрична про-

гресія) над темпом приросту життєвих благ (арифметична прогресія) прирікає надлишок населення на голод і вимирання».

В рамках дослідження доцільно виокремити В. Вернадського, який в першій половині XX століття уперше розробив вчення про «ноосферу» (сферу розуму) як якісно новий еволюційний стан біосфери, що виникає у процесі взаємодії природи та суспільства, природу ототожнює з живою істотою, що трансформується в ноосферу, в якій визначальним фактором розвитку є людський розум. Структурною одиницею ноосфери є «необіогеоценоз» – обмежена у просторі внутрішньо однорідна функціональна система взаємопов'язаних живих організмів та навколишнього середовища, що перебуває під впливом виробництва. Складовими необіогеоценозу виступають екотоп (атмосфера, гідросфера та літосфера), біоценоз (рослинний та тваринний світи) та зооценоз (суспільство, засоби та результати праці). Якщо екотоп та біоценоз визначають виробничу діяльність людини, то зооценоз – екологічну систему національної економіки [2].

Кінг Губерт у 1956 році висловив думку, що невідновлювальні ресурси виснажуються, що і показав у моделі використання невідновлювальних ресурсів (крива Губерта) [3].

Прикладом оптимістичного ставлення до економічного розвитку та його наслідків для довкілля можна назвати екологічну криву Кузнеця. У 1955 році Саймон Кузнець виявив, що з економічним розвитком нерівномірність доходів спершу зростає, а потім з подальшим розвитком врівноважується [4]. Ця закономірність відслідковується і у результатах його аналізу впливу економічного розвитку на стан довкілля [5].

Сучасну екологічну ситуацію у світі, і в Україні зокрема, можна охарактеризувати як кризову, що формувалася протягом тривалого часу. Такий стан речей спонукає людство до екологізації всіх сфер людської діяльності. Зокрема екологізація економіки має забезпечити розв'язання ряду важливих напрямів, а саме:

– вирішення соціально-економічних питань;

– збереження збалансованого стану навколишнього середовища і природно-ресурсного потенціалу для забезпечення життєвих потреб сучасного та майбутнього поколінь.

Однак питання щодо екологізації економічних відносин, зокрема узагальнення їхніх теоретико-методологічних передумов, ще розкриті не в повному обсязі, чим і обумовлена мета нашого дослідження.

Метою дослідження є визначення сутності еколого-економічних відносин та передумов їх формування та розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток сучасної цивілізації на початку XXI століття відбувається зі значним посиленням багатьох важливих процесів і явищ. Зростання ролі світової політики і міжнародних відносин, взаємопов'язаність і масштабність світових процесів економічного, політичного, соціального і культурного життя, включення в міжнародне життя і спілкування все більших мас населення Землі – все це свідчить про наявність об'єктивних передумов для появи в сучасному світі таких проблем, що мають глобальний характер.

В результаті необдуманої діяльності людини, розвитку науково-технічного прогресу, інших факторів, допущено забруднення і отруєння водоймищ, атмосфери, зеленого покриву Землі, зниження родючості ґрунтів. Забруднення навколишнього середовища призвело до знищення тварин і птахів, до повного зникнення багатьох біологічних видів рослинного світу.

Екологічні проблеми в тій або іншій мірі завжди супроводжували становлення і розвиток цивілізації. Однак, те, що було в минулому, не може йти ні в яке порівняння з протиріччями, що виникають при взаємодії суспільства і природи в сучасну епоху. Необмежене використання природних ресурсів і вільне викидання відходів у навколишнє середовище призвело до того, що в багатьох країнах практично не залишилося непорушених природних екосистем, спроможних повною мірою виконувати свої функції збереження стану довкілля. Стійкий розвиток суспільства все більш стримується глобальними екологічними проблемами.

Тому, в рамках поставлених задач слід розглянути окремо категорії «економіка» та «екологія», оскільки вони пов'язані із розвитком суспільства, та мають взаємообумовлений характер. Результати порівняння можна представити у вигляді схеми, представленої на рисунку 1.

Отже, як бачимо, «економіка» та «екологія» має спільний стародавній корінь «oĭkos», який визначає місце перебування (існування, життя) людини на землі. До того ж, звертаючись до першоджерел та визначення означених категорій мислителями, ми маємо наступне. Так, Арістотель визначав економіку як науку, що поділяється на «економію» та «хремастику». Економія, в свою чергу, є наукою про задоволення потреб людей через виробництво та дрібну торгівлю, де гроші використовуються тільки в своєму основному сенсі як засіб обміну, а хремастика є мистецтвом наживання статку. У праці «Загальна морфологія організмів» Геккелем було наведено таке визначення екології: «це сума знань, що належить до економіки природи». Данні визначення підтверджують, що ці дві окремі науки взаємопов'язані не тільки на практиці, а й в теорії.

Але існує серйозна суперечність між самою сутністю понять. Адже, одне поняття покликане задовольнити суспільні потреби, в тому числі за рахунок максимізації використання природних ресурсів, а інше їх раціональне використання через мінімізацію означених потреб.

Рис. 1. Співвідношення категорій «економіка» і «екологія»

Еколого-економічна криза настає через суперечності, що виникають у системі зв'язку «людина ↔ суспільство ↔ природа», вона є наслідком порушення взаємодії основних суб'єктів цих відносин. Тому, розглянемо детально цей ланцюг взаємозв'язків.

Відокремити людину від природи можна тільки подумки. Жоден живий організм на Землі у вільному стані не знаходиться. Всі вони нерозривно і безперервно пов'язані перш за все харчуванням і диханням з навколишнім і матеріально-енергетичним середовищем [5, с. 36]. З давніх давен людина, для забезпечення основними засобами життя, користується благами, що дає природа, тобто задовольняє свої фізіологічні потреби. Звідси випливає, що основою зазначених відносин виступає потреба, тобто відносини з приводу задоволення потреб за допомогою певних благах. Природа у даних відносинах надає людини все, що їй необхідно для існування за її законами. Відносини між людиною і природою на рівні задоволення фізіологічних потреб виступають як партнерські, між цими суб'єктами еколого-економічних відносин відбувається еквівалентний обмін. Біологічна єдність і рівність всіх людей – це закон природи. Звідси здійснення ідеалу рівності, а в господарському житті – закономірне і неминуче прагнення до принципів соціальної справедливості.

Проте одна людина не здатна нанести шкоди природі, оскільки для задоволення її базових потреб достатньо використовувати безпосередні дари природи, що не потребують суттєвих перетворень її ресурсів. В процесі еволюції потреби людини зростають, як у кількісному так і у якісному вимірі. І вона потребує задоволення вищих потреб, зокрема потреб соціальних. Сутність соціальних потреб виявляється у взаємозв'язку людини і суспільства, що забезпечує необхідні умови існування та розвитку людини як соціальної особи, суб'єкта соціуму, її самореалізацію. У цих відносинах суспільство є суб'єктом і джерелом задоволення соціальних потреб. Ступінь їх задоволення відображає рівень розвитку економіки, добробуту людини і суспільства.

Суспільство впливає на навколишнє середовище для задоволення своїх потреб, головним чином, у процесі виробничої діяльності, при цьому людство не завжди використовує ресурси, зважаючи на подальший розвиток. Елементи природи, що використовуються суспільством у виробничій діяльності і є її сировинною й енергетичною базою, яку називають природними ресурсами. Проте, з екологічної точки зору, подальший розвиток суспільства, це передусім захист інтересів його майбутніх поколінь і збереження екосистеми заради продовження життя на Землі. Тому використання природних ресурсів має бути виваженим і орієнтованим на їхнє збереження і примноження, а відтак і на пошук економічної ефективності довготермінового функціонування людства.

Еколого-економічні відносини – це відносини, які виникають між людьми в процесі природокористування з відновлення і охорони екологічних систем, добування природних речовин і їх переробки, екологізації виробництва. Ключовими основами економіко-екологічних відносин виступають: потреби, соціальна справедливість, економічне зростання та економічна ефективність. Вони мають дві сторони. Перша, це соціальна сторона, яку визначають відносини власності на ресурси, та право їх використання задля задоволення суспільних потреб. Друга сторона передбачає екологічність економічної системи суспільства, тобто формування такої еколого-економічної системи, яка б зберігала природу, сприяла задоволенню зростаючих екологічних потреб суспільства (у чистому повітрі, в екологічно чистих продуктах, в розвитку заповідників та курортно-рекреаційних зонах тощо), сприяла впровадженню нових технологій виробництва, які б оберігали навколишнє природне середовище та не шкодила йому. Справа у тому, що виробництво промислової продукції та її споживання, зростання населення Землі, урбанізація, та інші показники розвитку соціально-економічної системи протягом XX століття зростали по експонційній кривій. Така тенденція здатна запустити механізм самознищення, такий собі механізм очищення природи від діяльності людини. Тому все більше світова спільнота прагне реалізувати новий сценарій розвитку суспільних відносин, що базується на нових технологіях виробництва, націлених на збереження довкілля.

Сучасна економічна система суспільства рухається у бік створення посткапіталізму. Капіталізм – «це комплексна система, що пристосовується, чиї здатності до адаптації досягли межі» [6, с. 13], він пережив себе, що проявляється у формуванні нових суспільних цінностей, моделей і норм поведінки. Подібно до життєвого циклу капіталістичні відносини до певного моменту максимізуються, а потім ідуть на спад. На перший план виходить ідея збереження екосистеми від загибелі впроваджуючи «поступову еволюцію енергетичної політики в бік зниження викидів вуглероду через змінений ринковий механізм» [6, с. 336]. Разом з тим ідеологами посткапіталізму пропонується відійти від ринкових відносин на користь державного регулювання, оскільки саме держава здатна задовольнити різноманітні суспільні потреби, в тому числі і у збереженні довкілля для наступних поколінь людства. «Держава, яка підтримує законопорядок, визначає права власності, слугує нам засобом модифікації прав власності та інших правил економічної гри, виносить третейські рішення щодо різних тлумачень цих правил, забезпечує виконання контрактів, сприяє конкуренції, забезпечує кредитно-грошову систему, протидіє технічним монополіям і долає «зовнішні ефекти» ... – така держава, безсумнівно виконує важливі функції» [7, с. 65]. Також слід відзначити, що з позицій посткапіталізму, передбачається така ефективність виробництва, що орієнтована на екологічно раціональне використання ресурсів. Наприклад сільськогосподарське виробництво на шляху до посткапіталізму повинне орієнтуватись на раціональність використання землі через показники загальної економічної ефективності, прийнятої у капіталістичному світі (маса прибутку у загальних витратах на виробництво), і екологічну ефективність, тобто якою ціною одержано цей економічний ефект і чи не зазнало навколишнє середовище забруднення, чи невідтворюваних втрат, через господарську діяльність. Саме забруднення довкілля і є останньою передумовою, яка зв'язує економіку та екологію. Через забруднення довкілля настає нагальна потреба в раціональному використанні природних ресурсів, економізації довкілля та екологізації економічних відносин у системі зв'язку «людина ↔ суспільство ↔ природа».

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, суть еколого-економічних відносин полягає у створенні механізму регулювання та використання природи так, щоб це в ніякому разі не зашкодило біоті як головного живого організму природи. Подальший розвиток суспільства, це передовсім захист інтересів його майбутніх поколінь і збере-

ження екосистеми заради продовження життя на Землі. Тому використання природних ресурсів має бути виваженим і орієнтованим на їхнє збереження і примноження, а відтак і на пошук економічної ефективності довготермінового функціонування людства. Проведений аналіз показав, що основним напрямом реалізації економіко-екологічної політики є екологізація економіки або економіка навколишнього середовища. А основними економічними передумовами екологічних відносин є потреби, економічне зростання та економічна ефективність. Таким чином врахування екологічного фактору в процесі задоволення потреб людства, у реалізації бажаного економічного зростання дозволить досягнути економічної ефективності використання природних ресурсів і досягненні соціальної справедливості.

Використовуючи ідеї формування посткапіталістичного суспільства, доцільно на державному рівні вирішити проблеми лобіювання інтересів пануючої верхівки, що прагне максимізації прибутку на короткострокову перспективу; запровадити і втілити у життя екологічне планування економічної діяльності суб'єктів господарювання; створити екологічно ефективну систему перерозподілу ресурсів у суспільстві, що матиме на меті виробництво товарів, що є необхідними для життєдіяльності людини, а людина знову стала партнером у системі зв'язку «людина ↔ суспільство ↔ природа»; на сучасному етапі розвитку суспільних відносин провадити популяризацію еколого-свідомої особистості.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямку є визначення інституціональної структури еколого-економічних відносин та формування механізму їх регулювання в умовах трансформації соціально-економічної системи, більш детального дослідження соціальної справедливості розподілу економічних ресурсів з позицій їх екологічного раціонального використання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мальтус Т. Р. Дослідження закону народонаселення / Т. Р. Мальтус. – Пер. з анг. В. Шовкун. – К.: Основи, 1998. – 535с.
2. Данильян О. Г. Основи філософії / О. Г. Данильян, В. М. Тараненко [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT /4%20KURS/4/1/10H3R10_1.htm. – Назва з екрану.
3. Hubbert M. K. Nuclear Energy and the Fossil Fuels / Hubbert M. King. – Publication Number 95. Shell development company. – Houston, Texas, 1956. – Available from: www.hubbertpeak.com/hubbert/1956/1956.pdf. – Title from the screen.
4. Kuznets S. Economic growth and income inequality / Simon Kuznets. – American Economic Review. Rensselaer Polytechnic Institute, Troy, NY, USA – № 45. – 1995. – P. 15–17.
5. Экономическая теория: Учебник. – Изд. испр. и доп. / Под общ. ред. акад. В. И. Видяпина, А. И. Добрынина, Г. П. Журавлевой, Л. С. Тарасевича. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 672 с.
6. Мейсон П. Посткапитализм: путеводитель по нашему будущему / Пол Мейсон. – Пер. с англ.: Александр Дунаев. – М.: Ад Маргинем Пресс, 2016. – 416 с.
7. Фридман М. Капитализм и свобода / Милтон Фридман. – Пер. с англ.: Владимир Козловский. – М.: Новое издательство, 2016. – 288 с.

СЕКЦІЯ 7
ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 331

Дерманська Л.В.
кандидат економічних наук, доцент
Чортківського навчально-наукового інституту
підприємництва і бізнесу
Тернопільського національного економічного університету

НАСЛІДКИ ПІДВИЩЕННЯ МІНІМАЛЬНОЇ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В УКРАЇНІ

Досліджено зміни законодавства щодо оплати праці в Україні у 2016-2017 р., розглянуто позитивні і негативні наслідки для населення, так і для економіки країни загалом. Проаналізовано соціальні стандарти України протягом 2013-2017 рр. та визначено місце країни у європейському просторі щодо забезпечення добробуту громадян. Вивчено та запропоновано шляхи реформування оплати праці в Україні.
Ключові слова: оплата праці, мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум, ефект, реформа.

Дерманская Л.В. ПОСЛЕДСТВИЯ ПОВЫШЕНИЕ МИНИМАЛЬНОЙ ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ В УКРАИНЕ
Исследованы изменения законодательства об оплате труда в Украине в 2016-2017 р., Рассмотрены положительные и отрицательные последствия для населения так и для экономики страны в целом. Проанализированы социальные стандарты Украины в течение 2013-2017 рр. и определено место страны в европейском пространстве по обеспечению благосостояния граждан. Изучены и предложены пути реформирования оплаты труда в Украине.
Ключевые слова: оплата труда, минимальная заработная плата, прожиточный минимум, эффект, реформа.

Dermanska L.V. CONSEQUENCES OF RAISING OF THE MINIMUM WAGE IN UKRAINE
The change of legislation on wages in Ukraine in 2016-2017, reviewed the positive and negative consequences for the population and for the economy as a whole. The social standards of Ukraine for 2013-2017 and the place in the European countries to ensure the well-being of citizens. Studied and proposed ways to reform the wage in Ukraine.
Keywords: pay, minimum wage, living wage, effect, reform.

Постановка проблеми. В сучасних політично-економічних умовах криза впливає на реальний стан оплати праці в Україні. Кардинальні зміни в економічному становищі України зумовлюють критичний аналіз діючого господарського механізму, особливо у сфері оплати праці, оскільки існує значне пониження можливості забезпечення населенням своїх мінімальних потреб, зростання експлуатації найманої праці, посилення соціальної напруги у суспільстві.

Так, зокрема, яким чином підвищення мінімальної заробітної плати у 2017 році вплине на створення нових робочих місць, покращення ринкових позицій працівників з низькою заробітною платою, функціонування малого бізнесу, інфляційні процеси, реально покращить добробут працівників і чи знизить рівень тіньових зарплат.

Теоретичне й практичне розв'язання вказаних проблем, а також виділення як позитивних, так і негативних аспектів даного процесу є актуальним дослідження сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання організації й регулювання оплати праці в умовах перехідної економіки та ринкової системи господарювання досліджувало чимало вітчизняних вчених-економістів, зокрема О. Валецька, О. Грішнова, О. Жук, Г. Завіновська, М. Крупка, Т. Костишина, О. Кузьмін, Г. Куліков, В. Лагутін, Г. Міщук, В. Онікієнко, І. Петрова, С. Покропивний, О. Стецуріна, А. Череп та інші. Проте, ряд питань, що стосуються розкриття позитивних і негативних наслідків для населення так і для економіки країни загалом, аналіз соціальних стандартів України протягом 2013-2017 рр. та визначення місця країни у європейському просторі щодо забезпечення добробуту громадян потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Здійснити порівняльний аналіз системи оплати праці 2016-2017 рр. та визначити ефект від збільшення мінімальної заробітної плати для працюючого населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. На нинішньому етапі трансформації економіки на організацію заробітної плати, на рівень та динаміку останньої впливають чинники, які у звичайних, нормальних умовах взагалі не стосуються стану оплати праці. Йдеться про кризу платежів, заборгованість із заробітної плати, значний податковий пресинг взагалі і у частині, що стосується нарахувань на фонд оплати праці зокрема. Проте, рано чи пізно, закон вартості і ринок усе розставлять на свої місця. В ринково-конкурентній боротьбі виживуть ті підприємства, для яких мотивація трудової поведінки персоналу буде не теоретичною абстракцією, а практичною справою, об'єктом номер один у повсякденних турботах.

Система матеріального стимулювання в Україні повинна:

– забезпечити оплату праці кожному працівникові відповідно до кількості, якості і результатів його праці та вартість послуг робочої сили на ринку праці;

– забезпечити роботодавцю досягнення в процесі виробництва такого результату, який дозволив би йому (після реалізації продукції на ринку товарів) відшкодувати витрати, отримати прибуток та закріпити свої позиції на ринку.

У 2017 році відбулися наступні новації щодо оплати праці працівників:

– одразу вдвічі підвищено мінімальну зарплату;

– встановлено тарифний розряд єдиної тарифної сітки у розмірі 1600 грн.;

– запровадженно нову методологію визначення мінімальної заробітної плати (як нижньої межі оплати праці, що гарантується державою);

– встановлення мінімального посадового окладу у розмірі, не меншому від прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на 1 січня календарного року;

– незастосування мінімальної заробітної плати як розрахункової величини при побудові схем посадових окладів, визначенні плати за надання адміністративних послуг, судового збору, суми податків тощо [7].

Основні зміни норм законодавства щодо системи оплати праці наведено у табл. 1.

В першу чергу, вилучається норма, що мінімальна заробітна плата – це розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю. Необхідність таких новацій аргументується практикою країн Європи, де мінімальна заробітна плата «забезпечується усіма складовими заробітної плати»

Законом вносяться зміни до Закону України «Про оплату праці», який доповнюють новою ст. 3-1. Відповідно до вказаної статті розмір заробітної плати працівника за повністю виконану місячну норму праці не може бути нижчим за розмір мінімальної заробітної плати і, якщо нарахована заробітна плата працівника, який відпрацював повний місяць, є нижчою, то роботодавець зобов'язаний провести доплату до рівня мінімальної заробітної плати [1].

В. Гройсман також вважає, що збільшення мінімальної заробітної плати удвічі до 3200 грн відповідає загальному балансу бюджету та не спричинить інфляційних процесів і не зашкодить бізнесу, натомість це рішення сприятиме забезпеченню справедливої системи оцінки праці у країні [7].

Виходячи з наведеної динаміки, доцільно констатувати, що кризова ситуація на сході країни вплинула на соціальні стандарти у 2014-2015 рр, які залишились на одному рівні. Зростання мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму відбулося у 2016 р. до 1378 грн та 1330 грн. відповідно. Як було сказано, у 2017 р. мінімальна зарплата зросла на 1882 грн., а прожитковий мінімум тільки на 270 грн. Чи підвищення мінімальної заробітної плати покращить добробут населення? Це питання має різні вектори відповідей.

Рис. 1. Динаміка зміни мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму в Україні протягом 2013-2017 рр., грн.

Джерело: побудовано автором на основі [6]

Оскільки в законодавстві визначено прив'язку розміру виплат з мінімальної заробітної плати на прожитковий мінімум, тобто, у 2016р. мінімальна заробітна плата складала 1600 грн, а з 2017 року прожитковий мінімум теж складає 1600 грн, то держава додаткових витрат не буде здійснювати.

Тут, як відомо, основну частину щомісячного доходу багатьох працівників підприємств, що фінансуються з бюджету, якраз складають не посадовий оклад, а доплати, надбавки та премії, що виплачуються понад оклад. А в такому випадку для бюджетників, по суті, нічого не змінюється: тепер їх оклад не прив'язаний до розміру мінімальної заробітної плати, а лише до прожиткового мінімуму, розмір якого буде таким як і зараз мінімальна зарплата, а в мінімальну заробітну плату входитимуть надбавки.

Ситуація буде вигідною лише для працівників, яким, враховуючи всі доплати та надбавки, нараховано менше 3200 грн. І виходить, що від внесених Законом змін бюджет не особливо страждає. В основному, питання турбують підприємств-небюджетників, які платять працівникам менше ніж 3200 грн [4].

Таблиця 1

Порівняння основних норм законодавства, що регулюють систему оплати праці в 2016-2017 рр. [1, 2]

№	Норми законодавства, що регулюють систему оплати праці у 2016 р.	Норми законодавства, що регулюють систему оплати праці у 2017 р.
1.	Мінімальна заробітна визначається як законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може провадитися оплата за виконану працівником місячну (погодинну) норму праці.	Мінімальна заробітна плата визначається як встановлений законом мінімальний розмір оплати праці за виконану працівником місячну (годинну) норму праці.
2.	Тарифна система оплати праці включає: – тарифні сітки; – тарифні ставки; – схеми посадових окладів; – тарифно-кваліфікаційні характеристики (довідники).	Тарифна система оплати праці включає: – тарифні сітки; – тарифні ставки; – схеми посадових окладів; – професійні стандарти (кваліфікаційні характеристики).
3.	Мінімальна заробітна плата з 1 січня 2016 року – 1378 гривень.	Мінімальна заробітна плата з 1 січня 2017 року – 3200 гривень.
4.	Прожитковий мінімум для працездатних осіб з 1 січня 2016 року – 1378 гривень.	Прожитковий мінімум для працездатних осіб з 1 січня 2017 року – 1600 гривень.
5.	Гранична сума для застосування податкової соціальної пільги: 1378 ·1,4 = 1930 гривень	• Гранична сума для застосування податкової соціальної пільги: • 1600 • 1.4 =2240 гривень
6.	Звичайна соціальна пільга (100%) – 689,00 гривень, Підвищена соціальна пільга (150%) – 1033,50 гривні, Підвищена соціальна пільга (200%) – 1378,00 гривень.	• Звичайна соціальна пільга (100%) – 800 гривень, • Підвищена соціальна пільга (150%) – 1200 гривень, • Підвищена соціальна пільга (200%) – 1600 гривень.

З іншої сторони, уряд прагне підняти соціальні стандарти до європейських, оскільки ми стоїмо «на порозі» до ЄС. Однак, наведені на мінімальні заробітні плати країн Європи свідчать наступне (рис. 2).

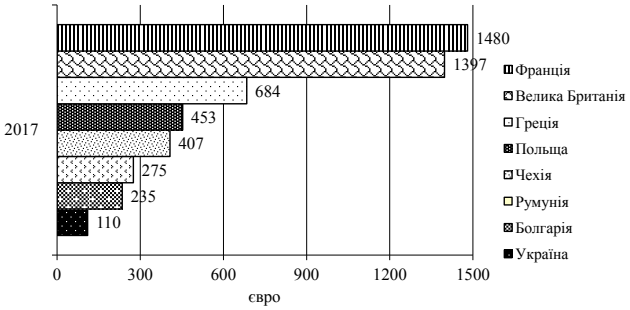

Рис. 2. Мінімальна заробітна плата в Україні та країнах Європейського Союзу у 2017 р., євро

Джерело: побудовано автором на основі [3]

Так, найнищий розмір мінімальної заробітної плати 235 євро та 275 євро у Болгарії та Румунії відповідно. В Україні за середнім курсом євро вона становить близько 110 євро, що у 2 рази менше ніж у країн-сусідів, не говорячи про те, що у 2016 р. становила 52 євро. Крім того, у країнах ЄС витрати на сплату комунальних послуг в середньому становить близько 25%, а в Україні значно перевищує 50% межу.

Цілком зрозуміло, що фіктивне підвищення мінімальної заробітної плати без її реального зростання для штучного розширення бази оподаткування і формального наближення до стандартів ЄС не сприятиме зменшенню бідності та нерівності у суспільстві та економічному зростанню країни. Основною реальною вигодою від пропонованих законодавчих змін у підходах до формування мінімальної заробітної плати буде великий олігархічний бізнес, що отримає чергове зменшення державного регулювання у сфері оплати праці.

З макроекономічної точки зору, мінімальна заробітна плата впливає на три економічні змінні: попит, зайнятість та інфляцію. Однак у нашій країні інфляційні процеси переважно залежать від цін на енергоресурси, монетизації дефіциту державного бюджету, девальвації національної валюти, а динаміка мінімальної заробітної плати практично не пов'язана зі змінами структури зайнятості, рівня безробіття та темпами зростання середньої заробітної плати. Основними причинами цього є обмежений характер ринку праці та недостатня мобільність працівників унаслідок низького рівня життя і нерозвиненої інфраструктури.

Працівники зазнають втрат від подібної реформи. Адже у разі включення до мінімальної заробітної плати інших, крім тарифної частини, складових заробітної плати її розмір збільшиться штучно, лише «на папері», від цього у людей не стане більше реальних грошей.

У підсумку малий і середній бізнес матиме збільшення фіскального тиску за рахунок штучного розширення бази оподаткування та посилення державного регулювання, натомість великий олігархічний – отримає «бонус» у вигляді скасування вимоги закону про необхідність встановити тарифну ставку робітника першого розряду в розмірі, що перевищує законодавчо встановлений розмір мінімальної заробітної плати.

Для прикладу, розмір єдиного соціального внеску для кожного підприємця за себе особисто (щомісячно) протягом 2017 р. становитиме 3200 · 0,22 = 704,00 грн.

Також, урядом констатується збільшення середньої заробітної плати по країні на кінець 2016 р. до 6475 грн., тобто підвищення мінімальної це є перший крок до легалізації реальних зарплат (рис. 3).

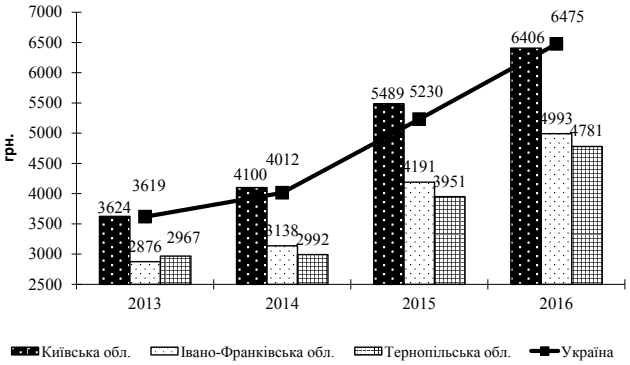

Рис. 3. Динаміка середньої заробітної плати по Україні та окремих областях за 2013-2016 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [5]

Середній заробітній платі по Україні за 2013-2016 рр., відповідає Київська, Миколаївська, Одеська, Запорізька області. Однак, взяти до уваги західний регіон країни, то в Тернопільській області за досліджуваний період розмір середньої зарплати досягає мінімуму по країні і становить у 2014 р. – 2992 грн., у 2015 р. – 3951 грн., у 2016 р. – 4781 грн. Ці абсолютні значення не свідчать про підвищення реальної заробітної плати, адже середнє значення враховує як максимально високі так і низькі показники, які в кінцевому результаті свідчать про зростання добробуту населення.

Висновки з проведеного дослідження. Подальше реформування оплати праці повинно здійснюватися напрямом підвищення ціни робочої сили; збільшення тарифної частини у заробітній платі; підвищення частки мінімальної заробітної плати у середній заробітній платі, удосконалення механізму державно-договірного регулювання заробітної плати. Не слід ігнорувати напрямами покращення організації заробітної плати, які мають здійснюватися в поєднанні із загальною соціально-економічною, податковою та ціновою політиками. Заходи спрямовані на удосконалення оплати праці, включають насамперед забезпечення залежності розмірів заробітної плати від особистого внеску працівників у результати праці.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про оплату праці» від 24 березня 1995 року N 108/95-ВР: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/108/95-вр
2. Кодекс законів про працю: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://urist-ua.net/кодекси/кодекс_законів_про_працю_україни/
3. Monthly minimum wages below €500 in east and well above €1000 in northwest: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7860532/3-10022017-AP-EN.pdf/b5027315-0570-45df-9eb6-0cfda2f13dbc
4. Оплата праці працівників: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pedrada.com.ua/article/314-chomu-mnmalna-zarobtna-plata-3200-grn-poki-shcho-juravlem-u-neb
5. Середня заробітна плата по Україні: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://index.minfin.com.ua/index/average/
6. Українські новини: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukranews.com/ua/news/405273-minimalna-zarplata-ukrainciv-vpala-zi-14854-do-5742-dolariv
7. Урядовий портал: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249433237&cat_id=244276429

УДК 316.42.001.76(477)

Коренюк П.І.
доктор економічних наук, професор,
завідуючий кафедрою менеджменту
організацій і адміністрування
Дніпровського державного технічного університету

Більська О.В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки і управління національним господарством
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

СОЦІАЛЬНЕ ІННОВУВАННЯ: МЕТА І МЕХАНІЗМ ЇЇ ДОСЯГНЕННЯ В СУЧАСНІЙ НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Критично оцінено підходи щодо визначення сутності інновування і надано його авторське тлумачення. Встановлено природу інновацій і її значення в процесі інновування. З залученням змісту поняття «соціальний» як унормованої нерівності у суспільстві до меж, які визначають мотиваційні аспекти праці, сформовано теоретико-методологічні положення концептуального рівня щодо понятійно-категоріальних особливостей «соціального інновування» в контексті мети. Оконтурено інформаційне поле відтворення результату соціального інновування, пов'язаного з позитивними соціальними зрушеннями, через виокремлення конструктивного варіанту поєднання показників функціонування й розвитку економічної системи з реаліями розподілу сукупного суспільного доходу між суб'єктами економіки. Окреслено управлінську стратегію та її об'єктне спрямування на результативне соціальне інновування в нестабільному ринковому середовищі.

Ключові слова: інновування, сутність, соціальне інновування, мета, результат інновування, відтворення, інформація, стратегія.

Коренюк П.И., Бильская О.В. СОЦИАЛЬНОЕ ИННОВИРОВАНИЕ: ЦЕЛЬ И МЕХАНИЗМ ЕЕ ДОСТИЖЕНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКЕ

Критически оценены подходы к определению сущности инновирования и предоставлено его авторское толкование. Установлена природа инноваций и ее значение в процессе инновирования. С привлечением содержания понятия «социальный» как нормированного неравенства в обществе до пределов, которые определяют мотивационные аспекты труда, сформированы теоретико-методологические положения концептуального уровня понятийно-категориальных особенностей «социального инновирования» в контексте цели. Оконтурено информационное поле воспроизведения результата социального инновирования, связанного с положительными социальными сдвигами, через выделение конструктивного варианта сочетания показателей функционирования и развития экономической системы с реалиями распределения совокупного общественного дохода между субъектами экономики. Определено управленческую стратегию и ее объектное направление на результативное социальное инновирование в нестабильном рыночной среде.

Ключевые слова: инновирование, сущность, социальное инновирование, цель, результат инновирования, воспроизведение, информация, стратегия.

Korenyuk P.I., Bilskaya O.V. THE SOCIAL INNOVATION INTRODUCTION PROCESS: PURPOSE AND MECHANISM OF ITS ACHIEVEMENT IN THE MODERN NATIONAL ECONOMY

Critically evaluated approaches to definition of essence of the innovation introduction process and this it is the author's interpretation. Set the nature of innovation and its importance in the process innovation introduction process. With the involvement of the notion «social» as a normalized inequality in society to the limits, which determine the motivational aspects of work formed the theoretical and methodological concepts of the conceptual level on the conceptual and categorical characteristics of the « the social innovation introduction process « in the context of a goal. Contoured to the information field of the reproduction of the social innovation introduction process associated with positive social changes, through the provision of constructive combinations of indicators of functioning and development of the economic system with the realities of the distribution of the total social income among agents in the economy. Outlines the management strategy and its object the direction to effective the social innovation introduction process in an unstable market environment.

Keywords: innovation introduction process, the essence of the social innovation process introduction, purpose, result innovation introduction process, play, information, strategy.

Постановка проблеми. Сьогодні Україна переживає в котрий раз час суспільних негараздів, усунення яких багато в чому залежить від того, наскільки вдасться теоретично розкрити закономірності формування і здійснення соціальних явищ в постійно змінюваних умовах. І, хоча питання ставиться в площині ніби-то суто соціальних явищ, тим не менше підсвідомо розуміється їх загальна підпорядкованість економічним можливостям суспільства. Це факт усвідомлений людством в процесі тривалого розвитку, який до останнього часу характеризується обмеженістю ресурсів в задоволенні потреб. За наслідками розробки сценаріїв розвитку і екстраполяції на майбутнє можливих результатів цивілізаційного поступу й загроз його здійсненню стає зрозумілим, що для подолання викликів сучасності є потреба у відході від стереотипів стратегування суспільної динаміки на основі залучення додаткових ресурсів і задіянні більш плідного в складених умовах джерела, а саме інноваційного потенціалу. З недавнього часу вітчизняна економіка формально переорієнтована на інноваційний шлях розвитку. Але з часом стає все більш зрозумілим, що виключно його техніко-технологічне спрямування є недостатнім для становлення інституту соціальної держави, яка розбудовується на теренах України і її ефективного функціонування. Потрібне принципово нове наповнення процесів інновування, спроможне творити зміни не тільки в економічній сфері, а й в соціальній і сприяти тим самим формуванню не тільки цивілізаційної якості життя гідного людини, а й забезпечити економічне зростання. Воно ідентифікується з соціальними аспектами розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Треба підкреслити, що питання соціального інновування в

зв'язку з потребою переорієнтації вітчизняної економіки на інноваційний шлях розвитку стали однією з головних тем проблемно-орієнтованих досліджень. В середовищі національних вчених виокремився шерег представників, дослідження яких практично започаткували наукові витоки соціального інновування. Зокрема, Л. Антонюк, А. Поручник і В. Савчук запропонували тлумачення сутності соціальних інновацій [1, с. 38]. О. Сандига виокремив закономірності різномасштабної трансформації соціуму під впливом інновацій соціального характеру [2, с. 38], Л. Федулова визначила місце соціальних інновацій в системі соціально-економічних відносин [3], а О. Набатова розкрила особливості та інституційні обмеження макрорівневих соціальних інновацій [4, с. 64].

Однак за всієї значущості розробок щодо суто соціальних інновацій, запропонованих виокремленими та іншими авторами, потрібно констатувати відсутність тлумачень змісту такої категорії як соціальне інновування або презентацію досить звуженого її відтворення. Так, в російських виданнях [5; 6] автори розглядаючи проблему «інновування» не приводять взагалі формулу сутності цього терміну. Такий же підхід виокремився і в українських фахових виданнях. Так, О. Лозовицький констатує, що «сьогодні реальний стан системи управління не відповідає вимогам універсальної технології інновування управлінської ситуації» [7, с. 5]. Приблизно у такому ж ракурсі В. Гошовська й Л. Пашко акцентують увагу на тому, що »на сучасному етапі професійної діяльності у сфері державного управління магістри державного управління зобов'язані володіти: теорією та методикою науки... інновування як об'єкта, так і суб'єкта управління» без розкриття сутності цих навичок [8, с. 19]. Деякі автори визначають соціальні інновації матеріалізованим кінцевим результатом соціального інновування [9, с. 39; 10]. У фаховій літературі наявні навіть точки зору, за якими прирівнюються досить близькі у змістовному відношенні поняття, а саме «інновування» та «інновація» [11; 12; 13]. Принципові неточності, а подекуди і помилкові підходи в тлумаченнях сутності соціального інновування не дозволяють розраховувати на ефективне системне здійснення інноваційних процесів на національних теренах.

Постановка завдання. Керуючись нагальними вимогами щодо розгортання соціального інновування в площині секторів і галузей економіки й посилення тим самим соціальності в забезпеченні суспільної динаміки, нами в межах даної статті було поставлено в якості завдання визначитися з сутністю соціального інновування, обгрунтувати кінцевий результат цього процесу та підходи до його ідентифікації як методологічної основи започаткування системних змін і звуження рамок асоціальної практики програмування соціально-економічного розвитку на національних теренах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для формування концепції соціального інновування вихідним положенням є розуміння сутності та методології проектування інновацій. На наш погляд, найбільш послідовним і обгрунтованим у контексті тлумачення сутності інновацій треба визнати підхід відомого економіста Й. Шумпетера, за яким вона зводиться до «нової якості, отримуваної шляхом удосконалення існуючого» об'єкта [14, с. 282]. І дійсно при розгляді поняття інновація як складного словотворення, яке потрапило в сучасну українську мову під впливом англійського «innovation», набувши морфологічних ознак латинського прототипу цього слова innovatio, його виникнення пояснюється шляхом додавання префікса in- і суфікса -tio до основи латинського прикметника novus «новий». Інновацію, враховуючи етимологію терміна «in», як змін «зсередини» [15], можна кваліфікувати не щойно створеною новацією, а якісно перетвореним, відомим раніше зразком. Отже, інновація є не чим іншим як удосконаленим діючим або використовуваним в минулому але актуалізованим в сучасний період об'єктом (засіб, інститут) прямої або опосередкованої ним зміни у соціумі з метою активізації людської діяльності по задоволенню нагальних потреб. Щодо інновування то воно через безпосередній зв'язок з інновацією являє собою цілеспрямований складний процес по відбору актуалізованого зразка, проектуванню його удосконалення, формування власне інновації і її впровадження з отриманням ефективного суспільного результату. За простою логікою інновація постає ніби-то результатом інновування. Проте потрібно врахувати і факт того, що удосконалення може бути пов'язаним з хибними шляхами людської винахідливості, тобто такими, що мають майже реакційний характер і обумовлюють зворотний рух у тій чи іншій сфері національної економіки. Але кваліфікувати управлінські рішення щодо удосконалення діючих інститутів і інституцій в якості невдалих можливо лише за наслідками суспільних змін після їх упровадження у різні сфери економіки. Отже, очевидним є факт того, що результатом інновування виступає не інновація, і не її впровадження, а досягнення бажаних змін.

Відповідно до розробок змісту категорії «соціальна» для перехідної економіки вона пов'язується з унормуванням нерівності в суспільстві до меж, які визначають мотиваційні аспекти праці і певною мірою узгоджуються з принципом справедливості. У контексті зазначеного має наповнюватися відповідним змістом і формула соціальної інновації. Як наукова категорія «соціальні інновації» мають відображати відносини між суб'єктами економіки стосовно вдосконалення інститутів і інституцій регулювання соціальної динаміки і їх впровадження в різні сфери національної економіки, які потенційно спроможні змінити соціальність у суспільстві відповідно до цивілізаційних стандартів. На нашу думку, адекватно часу було б доцільно ідентифікувати соціальні інновації на макрорівні з рішеннями, здатними змінити безпосередньо чи опосередковано вибірково зафіксовані інститути в різних секторах національної економіки країни на відповідному етапі соціалізаційних перетворень з обов'язковою позитивізацією добробутних позицій індивідів або домогосподарств. Соціальні інновації самі по собі не є метою реалізації моделі інноваційного розвитку національної економіки, мета – забезпечення на основі їх впровадження позитивної соціальної динаміки.

Ці положення щодо формування конструкту соціальних інновацій набувають особливої ваги під час здійснення соціального інновування, яке як інноваційний процес являє собою складний комплекс робіт, включаючий визначення об'єкта удосконалення, здійснення аналітичних процедур, соціальне наповнення інновації, впровадження соціальної інновації, контроль за її впливом на соціальні зміни. Соціальне інновування є сукупністю практичних дій держави, юридичних осіб і громадян щодо реалізації соціальних інновацій, результативність яких залежить від об'єктивного визначення сфер економіки, які потребують соціалізації в даний момент часу, і оконтурення відповідних їм соціальних удосконалень. У відповід-

ності з цим соціальне інновування можливе виключно у певному соціальному просторі та в рамкових межах підтримки конкретної соціальної групи, яка усвідомлює необхідність удосконалення того чи іншого соціального інституту, готова забезпечити сприйняття його нового конструкту іншими соціальними прошарками та генерувати нові похідні форми більш адекватні часу і імперативам соціалізації.

Беручи до уваги обов'язковий прояв в соціальному інновуванні організаційного аспекту, слід виокремити можливість фіксації позитивних соціальних змін, а отже, забезпечення управління цим процесом. У контексті наведених передбачень зацікавленість викликає поєднання у виробництві таких динамічних характеристик як функціонування і розвиток. Якщо вести мову в площині категорії функціонування, то з ним пов'язується теза про постійний повтор фаз виробництва. Основною особливістю функціонування виробництва є не тільки наявність а й наростання кількісних змін, які і створюють передумови для його переходу на новий якісний рівень з забезпеченням вищої ефективності цього процесу в контексті ресурсовикористання. Зрозуміло, що перехід стадії функціонування на вищий рівень відтворює рух до стану вищої здатності виробничої системи щодо спроможностей забезпечення добробуту членів суспільства. Якщо спробувати завершити цей логічний ланцюжок, то, вочевидь, спрямовані на поліпшення зміни за своєю етимологією є ні чим іншим, як соціалізаційним удосконаленням. За тими підходами, що склалися на сьогодні та відтворені у фаховій літературі, будь-який факт удосконалення інтерпретується як розвиток. Керуючись наведеними положеннями, можна висловити гіпотезу, за якою при дотриманні всіх необхідних норм та співвідношень, а також принципів справедливості, цивілізаційності і соціальності в ланцюгу «виробництво – розподіл – обмін – споживання – виробництво» соціально-економічна система буде раціонально функціонувати і розвиватися. Постає питання щодо методологічної основи представлення й виміру виокремлених процесів у цьому ланцюгу.

Методологічною конструкцією, якої ми дотримуємося у цьому сенсі, є проекція статистичних даних, які відтворюють результати функціонування та розвиток економічних систем чи системи, яка формувалася впродовж років незалежності України, на інформаційне поле змін фінансово-добробутних спроможностей суб'єктів економіки. Нами вже досить тривалий час (2008-2015 рр.) здійснюється пошук наукового підґрунтя для утвердження переконливих методологічних позицій щодо переформатування сфер і об'єктів змін соціального інновування в процесах функціонування і розвитку національної економіки. Розуміючи, що віднайти кінцеве і єдине вірне рішення щодо індикації впливу соціального інновування на суспільний розвиток неможливо, ми тим не менше впевнені у тому, що для нефінансових корпорацій його можна відслідковувати в найближчій перспективі за темповим показником «ВВП», а для домогосподарств – за змінами «роздрібного товарообороту». Між тим результати розрахунків показників щодо відтворення функціонування та розвитку економіки України при приведенні їх до порівнянного виду підтверджують, що вони змінюються з різними фазами й амплітудами, а описувані ними зміни набувають суперечливого характеру з позитивними і негативними для суспільства ефектами. Водночас при їх сумісному розгляді з комплексом інших макропоказників впевнено можна стверджувати

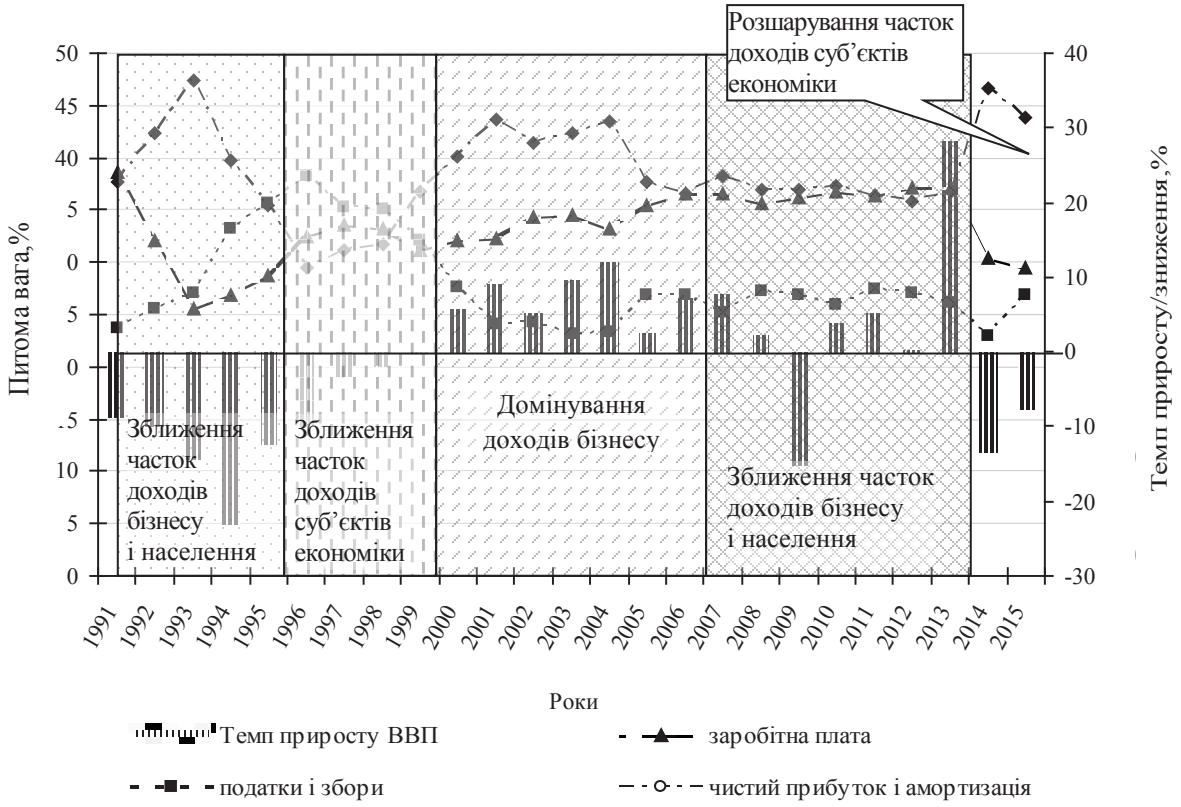

Рис. 1. Динаміка питомої ваги факторних доходів у ВВП у взаємозв'язку з темпами приросту показника функціонування системи у 1990 – 2015 рр.

Складено і розраховано за даними [16]

про появу в середовищі економічного поля системних змін різноякісних структурних утворень, дослідження яких дозволяє оминути складнощі видимої невпорядкованості й припустити наявність в економічній системі певного прихованого порядку. Для інформаційного прояву цього так би мовити прихованого порядку, потрібно зважити на те, що ринок не вирішує в принципі соціально-економічних проблем, а лише породжує і ускладнює їх, а тому сам по собі є дійсно недосконалим механізмом активізації економічної діяльності в умовах десоціалізації економіки. Думаємо, що не зустрінемо заперечень, коли нагадаємо про розбудову на національних теренах ринкової соціально орієнтованої економіки на підґрунті обвального запровадження її інститутів без включення механізмів конструктивного типу. Саме недосконалість ринку і, тим більше, національного зумовлюється його функціональною нездатністю щодо забезпечення конструктивної взаємодії суб'єктів економіки. Якщо перейти у формат ймовірності, то будь-яка ситуація щодо стану системи відтворює його як окремий випадок. Множину відтворюваних станів системи пов'язують з механізмом біфуркацій. У момент біфуркації фази функціонування і розвитку системи підпадають під вплив досить значної кількості екзогенних і ендогенних чинників, а слід і формуванням поля безлічі можливих рішень. Наявність в динамічних системах численних, різко відмінних станів, кожен з яких може бути сприйнятий за домінуючий і найбільш впливовий, не дозволяє об'єктивно визначати майбутнє і власне ідентифікується з проявом керованості. Тоді сам перехід системи на інший рівень результативності функціонування і розвитку віднаходить пояснення в досягненні нею деякого прийнятного чи то неприйнятного суспільного значення цих змін. Ми вважали за необхідне залучити до інтерпретації зміни траєкторії функціонування і розвитку економічної системи теорію катастроф. Ті множини, які характеризують очевидні і не розкриті в дослідженнях зміни поєднань параметрів системи в цій теорії, прийнято називати атракторами. Втрату системою керованості тобто отримання небажаних результатів, як і набуття нею певних елементів керованості, можна пояснити її переходами із зони тяжіння одного атрактора до іншого.

Досить прискіпливий аналіз усіх наявних структур суб'єктів, інститутів та інституцій економіки, які сформувалися і діяли впродовж 1990–2015 рр. на національних теренах під впливом різних атракторів, дозволив стверджувати про індиферентність таких з них, як рівень роздержавлення, соціальний захист і соціальна допомога, ресурсовикористання тощо, до змін результатів функціонування і розвитку системи.

На наш погляд, дійсне пізнання сутнісних зв'язків та характеристик дійсності можливе на базі методології генетичного аналізу з поетапним уточненням аналітики сформованої реальності методом індукції. Не викличе суперечностей ствердження, за яким суспільною макроінституцією, спрямованою на досягнення суспільної мети на рівні суспільства в цілому, є виключно процес виробництва, який створює матеріальний базис суспільства і всіх його інституцій у сукупності. Ми не ставили за мету ґрунтовний розгляд проблеми, пов'язаної зі створенням додаткової вартості, існування якої стає каменем спотикання, а підійшли до виробничого процесу з класичних позицій. Процес створення матеріальних благ має продовжитися їх розподілом. У розвиненому суспільстві, а саме таке ми розглядаємо, люди спільно беруть участь у матеріальному виробництві і сумірно їх участі в ньому мають розподіляти дохід між собою. Якщо врахувати, що сам розподіл здійснюється за ринкових умов з об'єктивною і неупередженою оцінкою

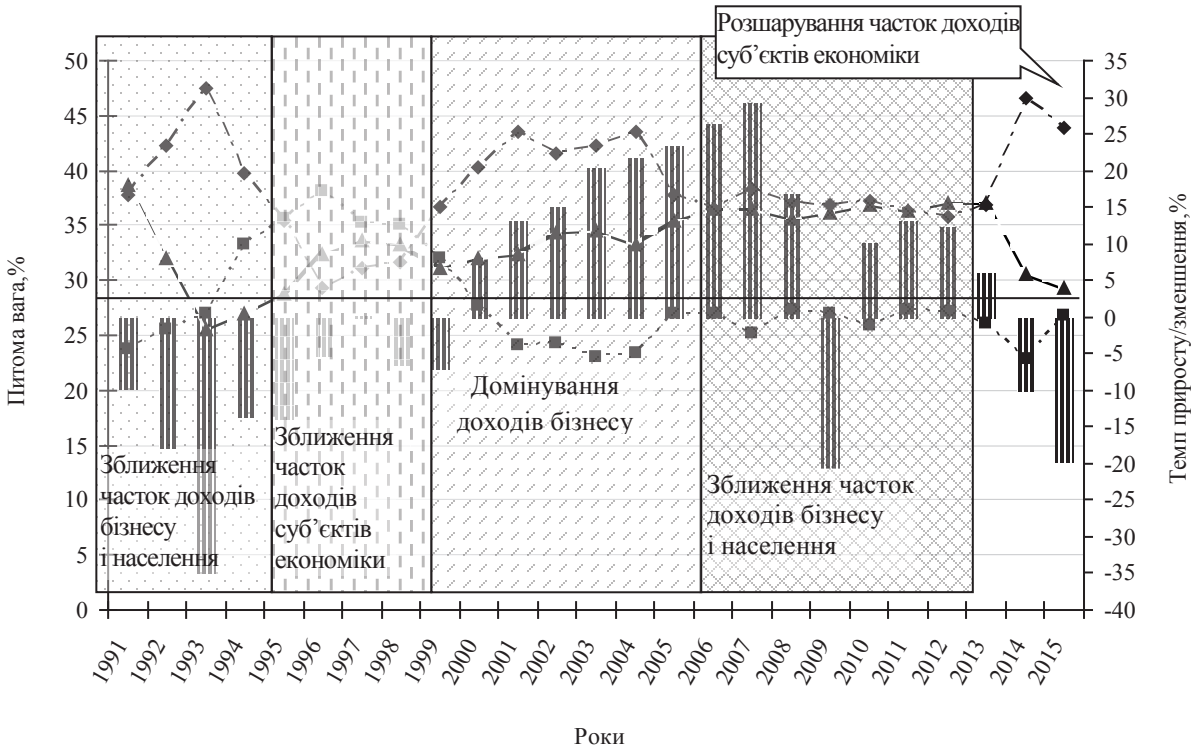

Рис. 2. Динаміка питомої ваги факторних доходів у ВВП у взаємозв'язку з темпами приросту роздрібного товарообороту в 1990 – 2015 рр.

Складено і розраховано за даними [16]

вкладу кожного у виробництво, то природно припустити отримання кожним учасником «точного» еквіваленту благ в перерахунку на уособленого виробника. Таке твердження стосується всіх без винятку незалежно від того, яку форму має вклад: а саме землі, сировини, капіталу чи праці. Заробітна плата повинна забезпечити задовільне існування робітників, прибутки – накопичення капіталу для розширеного відтворення і капіталізації людського потенціалу, сплата податків і зборів – формування продуктивних здатностей людини і підтримання непрацюючих унаслідок різних об'єктивних обставин членів суспільства. З врахуванням цього можна стверджувати, що найбільш інформативними у відтворенні прийнятного результату функціонування і розвитку економічної системи будуть ситуативні поєднання питомої ваги доходів суб'єктів економіки з відповідними узагальнюючими показниками. Експлікація тенденцій щодо зміни показника функціонування економіки у 1990 – 2015 рр. (рис. 1) у взаємозв'язку зі змінами факторних доходів у ВВП, дає підстави для констатації, що результати функціонування пов'язувалися з тяжінням до різних атракторів.

З рис. 1 випливає також і факт переналаштування економічної системи впродовж 1990 – 2015 рр. на різні атрактори, сила впливу яких визначалася мірою зближення часток доходів населення, підприємницьких структур та держави (зближення часток доходів бізнесу і населення; зближення часток доходів суб'єктів економіки; домінування доходів бізнесу; розшарування часток доходів суб'єктів економіки). Більш того, встановлено, що позитивний вплив на динаміку функціонування економічної системи мав місце на часовому проміжку 1999–2006 рр. при домінуванні доходів бізнесу. Принципових відмінностей не було виявлено при виокремлені атракторів впливу на результати розвитку економіки (рис. 2).

Доцільно звернути увагу на період 1999–2006 рр. з домінуванням атрактора «домінування доходів бізнесу». Це період започаткування й підтримання економічного зростання в країні. Завдяки цій особливості він заслуговує на увагу як методологічна основа опрацювання основ стратегії майбутнього. Домінування економічних аспектів розвитку над соціальними за зовнішніми ознаками є характерним для цього періоду. Але треба бути об'єктивним у цілому і засвідчити позитивну динаміку як для доходів бізнесових структур, так і найманих працівників. При цьому доходи як одних, так і інших суттєво перевищували доходи держави. Навіть побіжний погляд дозволяє виокремити як більш-менш прийнятну зону дії структур-атрактора, який визначався домінуванням доходів бізнесу пропорційно до доходів населення і держави 1: 0,79: 0,58. Тяжіння до виокремленого на часовому проміжку 1999 – 2006 рр. структур-атрактора супроводжувалося порівняно більш плідними зусиллями стосовно поліпшення стану факторів виробництва, зміні на краще результатів використання виробничих ресурсів і поліпшенням соціальних позицій населення.

Але характерним було дотримання майже на статичному рівні співвідношення між доходами підприємницьких структур і доходами найманих працівників. За нашими розрахунками, значення цього співвідношення коливалося в межах від 1,00 до 1,35, у середньому – 1,20. Є підстави запропонувати гіпотезу, що саме перевищення на 20,0% доходів бізнесу над доходами працюючих за наймом членів домогосподарств є мірою, яка стабілізує всі процеси в соціально-економічній сфері і сприймається всіма суб'єктами економіки як відносно справедлива. Метою наведення нами всіх цих фактів не є виправданням насадженого на українських теренах капіталістичного устрою як позитивного. Більшою мірою, це прагнення об'єктивувати ситуацію і виведенню науково-практичної думки на шлях конструктивних реалій, спроможних активізувати роботу щодо поліпшення економічних результатів господарювання шляхом соціального інновування.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, соціальне інновування є сукупністю практичних дій держави, юридичних осіб і громадян щодо реалізації соціальних інновацій, результативність яких залежить від об'єктивного визначення сфер економіки, які потребують соціалізації в даний момент часу, і оконтурення відповідних їм соціальних удосконалень. очевидним є факт того, що результатом інновування виступає не інновація, і не її впровадження, а досягнення бажаних змін. Методологічною конструкцією, яка дозволяє виокремити факт досягнення бажаного результату є структурне поєднання показників функціонування та розвитку економічної системи з питомою вагою доходів суб'єктів економіки. У напрямку досягнення запропонованого конструкту комплексного атрактору має підпадати під соціальне інновування система інституцій і інститутів з відповідним розгортанням і реалізацією процесів та відносин щодо забезпечення логічного зв'язку між виробництвом, розподілом, обміном і споживанням. Інновації соціального характеру як свідомо організовані удосконалені нововведення для забезпечення відповідних змін щодо посилення соціальної мобільності в країні загалом потребують централізованого ініціювання для створення мотиваційного поля і контролю змін у бажаному напрямі. Безумовно, запропоновані рішення не слід абсолютизувати оскільки неможливо повністю розплутати складну сукупність причинно-наслідкових зв'язків. Тим не менше, конче потрібно вести активний пошук шляхів своєрідного соціально-економічного синтезу результативних показників функціонування й розвитку, який би дав змогу об'єктивного інформаційного відтворення факту органічного поєднання соціального інновування і соціальної динаміки. Маємо не споглядально на рівні емпіричного сприйняття, а грунтовно через систему більш розширеного узагальнення пояснювати специфіку формування бажаних суспільних змін на основі соціального інновування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Антонюк Л.Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: монографія / Л. Антонюк, А. Поручник., В. Савчук. – К.: КНЕУ, 2003. – 394 с.
2. Сандига О. Інновації: соціально-філософський аналіз / О. Сандига // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Центр духовної культури. – 2005. – № 48. – С. 43-54
3. Федулова Л. Соціальні інновації в системі соціально-економічних відносин / Л. Федулова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http:// archive.nbuv.gov.ua / portal/soc_gum/usoc/2008_3/60-74.pdf.
4. Набатова О. Социальные инновации: понятие, виды, субъекты / О. Набатова // Вісник Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого. – 2011. – № 6. – С. 58-66.
5. Мигита В.А. Инновирование современных хозяйственных систем в крупных городах: теоретико-методологический аспект / В.А. Мигита // Вестник ТГУ. Гуманитарные науки. Экономика. – 2008. – Выпуск 4(60). – С. 373-378.
6. Идрисова А.Р. Инновирование государственного управления: клиентоориентированные технологии / А.Р. Идрисова // Актуальные проблемы экономики и права. – 2009. – № 3. – С. 38-42.

7. Лозовицький О. Теорія управління – основа розвитку системи сучасного державотворення в Україні / О. Лозовицький // Публічне управління: теорія та практика. – 2011. – № 2. – С. 4-12.
8. Гошовська В. Кафедра парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при Президентові України: місія та пріоритети діяльності / В. Гошовська, Л. Пашко // Вісник державної служби України. – 2014. – № 1. – С. 15-20.
9. Ковалев Г.Д. Основы инновационного менеджмента: учеб. для вузов / Г.Д. Ковалев; Под ред. В.А. Швандара. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 204 с.
10. Дусаев Х.Б. Инновации: теоретический аспект / Х.Б. Дусаев // Вестник ОГУ. – 2006. – № 6. – С. 123-128
11. Крикуненко Д.О. Проблеми впровадження інновацій на підприємствах [Електронний ресурс] / Д.О. Крикуненко – Режим доступу: http://www.nbuv. gov.ua/portal /Soc_Gum /Mimi/2011_4_1/1_5.pdf
12. Тверезовська Н.Т. Роль інновацій у розбудові вищих навчальних закладів [Електронний ресурс] / Н.Т. Тверезовська, Н.Г. Шарата – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pedalm/texts/2012_14/018.pdf
13. Дідченко О.І. Сутність та класифікація інновацій / О.І. Дідченко, О.Ю. Бибочкіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv. gov.ua /portal/soc_gum/en_re/2010_7_5/26.pdf.
14. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития: исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры: монография / Й.А. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1982. – 455 с.
15. Азгальдов Г.Г. Интеллектуальная собственность, инновации и квалиметрия / Г.Г. Азгальдов, А.В. Костин // Экономические стратегии. – 2008. – № 2 (60). – С. 162–164.
16. Державна служба статистики України [сайт]: статистична інформація. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

УДК 331.108.37

Павленко К.О.
студент
Донецького національного технічного університету

Шульгіна Т.С.
кандидат економічних наук, доцент,
Донецький національний технічний університет

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДБОРУ ПЕРСОНАЛУ

В статті розглянуто сучасні технології підбору персоналу, їх значення та доцільність використання під час підбору кадрів на підприємствах України. Досліджені нестандартні методи відбору персоналу, що застосовуються в сучасних умовах. Проаналізовано переваги і недоліки різновидів підбору персоналу.
Ключові слова: кадри, підбір, відбір, персонал, рекрутинг, хедхантинг, прелімінарінг, фахівець, менеджер, організація.

Павленко К.О., Шульгина Т.С. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ПОДБОРА ПЕРСОНАЛА
В статье рассмотрены современные технологии подбора персонала, их значение и целесообразность использования при подборе кадров на предприятиях Украины. Исследованы нестандартные методы отбора персонала, применяемые в современных условиях. Проанализированы преимущества и недостатки метовов подбора персонала.
Ключевые слова: кадры, подбор, отбор, персонал, рекрутинг, хедхантинг, прелиминаринг, специалист, менеджер, организация.

Pavlenko K.O., Shylgina T.S. MODERN TECHNOLOGIES OF PERSONNEL SELECTION
In this article, consider modern technology selection, their importance and appropriateness of use in recruitment in the Ukraine. Investigated innovative methods of selection of personnel used in the modern world. Advantages and disadvantages of various methods of recruitment.
Keywords: staff, recruitment, selection, personnel, recruiting, headhunting, preliminarinh, specialist, manager, organization.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний етап розвитку України пов'язаний із необхідністю формуванням ефективної економічної системи. Істотним чинником забезпечення ефективної діяльності, високої конкурентоспроможності, сталого економічного розвитку є наявність на підприємстві людських ресурсів, здатних професійно вирішувати поставлені цілі та визначенні завдання, тому першочерговим завданням керівництва підприємств і відділів управління з персоналу стає пошук і утримання професійних і креативних співробітників. На даний момент фахівці пропонують масу різних варіантів підбору персоналу. Вибір того чи іншого підходу залежить від багатьох факторів, починаючи від загальної чисельності співробітників і закінчуючи професіоналізмом менеджера. Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що в даний час в умовах науково-технічного прогресу підприємства потребують постійного розвитку, для цього необхідні інноваційні ідеї, які генерує персонал. Якісно проведений відбір сприяє ефективній роботі підприємства, допомагає раціонально використовувати професійний потенціал людини. Для того, щоб правильно підібрати персонал, кадрова служба має вибрати раціональну технологію відбору персоналу і застосовувати всі необхідні методи перевірки кандидатів на посаду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам вибору найбільш ефективних методів підбору персоналу присвячені праці багатьох науковців. А. Нікішина розглянула аналіз сучасних технологій підбору кадрів, виявила їх переваги та недоліки, але особливу увагу вона приділила проблемам використання і відмінних рис технології Headhunting. У той же час А. Нікішина не розкрила такі питання: хто повинен проводити оцінку і відбір персоналу і який рівень підготовки має бути у фахівців, які її проводять [1]. С. Іванова в роботі «Мистецтво підбору персоналу. Як оцінити людину за годину» дослі-

джує декілька способів відбору: стресове інтерв'ю, Case-інтерв'ю, проектні питання. Пропонує підходи до складання профілю вакансії і методи до розпізнавання чесності поведінки кандидата під час співбесіді [2]. А. Федорова та В. Бокій в роботі «Сучасні проблеми у процесі відбору та найму персоналу в організації» виділили основні помилки, які сьогодні допускають майже всі підприємства під час пошуку працівників, але способи вирішення проблем, які виникають у процесі відбору та найму персоналу, досліджені недостатньо [3].

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає у визначенні сучасних методів при підборі персоналу для ефективної роботи підприємства. Для досягнення зазначеної мети визначено такі завдання:

– розглянути етапи та види підбору персоналу;

– розкрити сутність та зміст методів підбору персоналу;

– охарактеризувати сучасні нестандартні методи;

– визначити, який з методів найбільш придатний для підприємств України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пошук і набір кадрів – це перший і один з найбільш важливих етапів у загальному циклі руху персоналу на підприємстві. Знання HR-менеджером ефективних технологій підбору персоналу дозволяє створити сильну згуртовану команду співробітників, спільна діяльність яких проходить в рамках корпоративної культури і спрямована на продуктивну роботу з метою досягнення поставлених керівництвом підприємства цілей. В статті розглянуто найпопулярніші і в той же час основні методи підбору персоналу, які використовуються в умовах сучасної дійсності на державних і муніципальних підприємствах [4]. Процес підбору працівників на кожному підприємстві має свою специфіку, проте це не заважає виділити основні його етапи, яких працівники служби персоналу або окремі посадові особи повинні здебільшого дотримуватися, рис. 1.

Помилки, які допускаються на етапі підбору об'єднані в кілька категорій:

– неправильно складений опис вакансії;

– не повне визначення рівня вимог до кандидатів;

– недостатнє фінансування підбору персоналу;

– невихід відібраного кандидата на роботу.

Помилки, які здійснюються на етапі підбору можна усунути шляхом чесного і відкритого обговорення з кандидатами всіх можливих сценаріїв розвитку подій. Менеджер по персоналу має заздалегідь розрахувати потенційний ризик і мати запасного кандидата, який у разі потреби зможе зайняти вакантне місце. Для того щоб політика організації в області підбору та відбору персоналу була ефективною, а працівники повністю відповідали за своїми професійними, діловими і особистісним якостям встановленим вимогам, необхідний комплексний підхід. Рекрутеру потрібно володіти всім наявним арсеналом пошуку потрібних працівників і використовувати його в залежності від конкретного завдання. Існує чотири основних методи підбору персоналу, вони мають свої переваги і недоліки та застосовується в залежності від цілей підприємства (табл. 1) [5].

Для кожного підприємства найкращими є саме ті методи підбору персоналу, які сприятливі в його умовах. Рішення залишається за фахівцями HR-служби, але, щоб воно було вірним і обґрунтованим, необхідно володіти всім набором прийомів і інструментів, що дозволяють підібрати високопрофесійних і успішних співробітників. Серед методів підбору персоналу, які на даний час є найпоширенішими та міцно увійшли у щоденну роботу HR-менеджерів, доцільно виділити:

1) Рекрутинг – підбір кадрів серед претендентів, які зайняті пошуком роботи. За допомогою рекрутингу зазвичай набирають співробітників середньої та нижчої ланки.

2) Executive search – застосовується для підбору рідкісних спеціалістів і менеджерів вищої ланки. В даному випадку розглядаються кандидатури не тільки тих, хто шукає роботу, але і працюючих фахівців.

3) Head hunting – використовуються відносно рідко і полягають у вербуванні фахівців, що працюють в інших компаніях. Цей прийом застосовують, якщо мова йде про професіоналів, що володіють рідкісною спеціальністю, або винятковим рівнем майстерності.

4) Прелімінарінг – особливість методу полягає в тому, щоб залучати до роботи здібних студентів і молодих фахівців після закінчення навчання з перспективою подальшого працевлаштування [6].

На даний час не існує універсального методу підбору персоналу. Тому при виборі методу пошуку необхідно виходити з позиції і посади, з положення справ підприємства, з терміновості вакансії і ситуації на ринку праці. Серед найбільш перспективних методів формування трудового колективу доцільно виділити такий метод як прелімінарінг. Незважаючи на те, що він є досить трудомістким, так як підприємство отримує не підготовленого фахівця зі сформованими досвідом і навичками, а новачка, якого необхідно навчати і контролювати, якщо на підприємстві якісно вибуду-

Рис. 1. Етапи підбору персоналу

вана система адаптації і навчання, прелімінарінг – це ефективний спосіб підшукати лояльних молодих співробітників, які оновлять усталений колектив.

Все більш поширенішими стають нестандартні методи підбору персоналу, які передбачають проведення не зовсім звичайної співбесіди з претендентом. Такі методи мають свої особливості та умови застосування (табл. 2) [7].

Нетрадиційні методики дозволяють оцінити гнучкість мислення кандидата, перевірити його кмітливість, оцінити здібності до творчості, нарешті, перевірити його вміння працювати під тиском, що важливо в умовах бізнес-конкуренції. Перше місце за популярністю займає метод стресового інтерв'ю, його іноді називають шоковим, що в більшій мірі відображає сутність підходу. Мета стресового інтерв'ю – визначити стресостійкість кандидата. Відповідно необхідність його використання може бути виправдана при підборі працівників на певні вакансії: касири, операціоністи в банках, пожежні, співробітники міліції, і навіть фахівці з персоналу. Для виявлення стійкості до стресу кандидата для нього створюють стресові умови і спостерігають, як він буде на них реагувати. Найбільш поширеними методами проведення подібного роду співбесід є наступні:

1. Перехресне опитування. Кандидата опитують не один, а одночасно два або більше співробітника кадрової служби. Примітним є той факт, що вони задають питання, різні за формою, але однакові за змістом. Метою такого способу проведення інтерв'ю є уточнення відповідей, в яких претендент може говорити неправду. При повторному уточнення такої відповіді беруть інтерв'ю непомітно для себе може сказати інформацію, відповідає дійсності.

2. Уточнюючі питання. Інтерв'юер ставить значну кількість уточнюючих питань, цікавиться незначними деталями з біографії кандидата. Подібна бесіда може тривати кілька годин. Така тактика може втомити навіть підготовленої людини. В основному, даний спосіб застосовується до кандидатів на керівні посади.

3. Стресовою є ситуація, при якій кандидата під час інтерв'ю поміщають в свідомо незручні умови. Наприклад, місце розташування його стільця може

Таблиця 1

Класифікація підбору персоналу

Різновиди підбору персоналу	Особливості застосування	Переваги	Недоліки
Масовий підбір	Застосовується, коли потрібно знайти, підібрати і найняти велику кількість співробітників одночасно	– широке охоплення аудиторії; – велика кількість кандидатів; – можливість для організації скорочення витрат на персонал.	– масовий підбір є трудомістким; – характеризується високою плинністю кадрів.
Зовнішній підбір	Реалізовується завдяки кадровим агентствам та центрам зайнятості	– ширші можливості вибору; – менша загроза виникнення інтриг всередині підприємства; – прийом на роботу покриває абсолютну потребу в кадрах.	– більш високі витрати на залучення кадрів; – тривалий період адаптації; – блокування можливостей службового зростання для працівників організації.
Внутрішній підбір	Здійснюється всередині підприємства за допомогою відділу кадрів	– низькі витрати на залучення кадрів; – швидке заповнення вільної штатної посади, без тривалої адаптації; – покращує моральний дух у працівників, які отримали підвищення.	– можлива поява напруженості або суперництва в колективі у разі появи кількох претендентів на посаду керівника; – знижується ймовірність запровадження нововведень.
Дистанційний відбір	Використовуються сучасні інформаційні технології, різні канали зв'язку, інтернет	– дистанційна співбесіда дозволяє швидко здійснити первинний відбір; – скорочення часу на організацію співбесід.	– відсутність особистого спілкування, рекрутеру необхідно розпізнавати по голосу настрій людини, його реакцію на питання, звертати увагу на ознаки невпевненості, брехні, запальності.

Таблиця 2

Види нестандартних методів підбору персоналу

Види інтерв'ю	Характеристика	Умови застосування
Case-інтерв'ю	Оцінка комунікабельності та винахідливості здобувача	застосовується для визначення ступеня конфліктності, агресивності майбутнього співробітника, а також його схильність до переадресації відповідальності, так як при вирішенні кейса людина зазвичай показує зручній для себе модель поведінки в складній ситуації
Проективне інтерв'ю	оцінка індивідуального сприйняття будь-якої певної задачі, поставленої перед кандидатом на посаду	проектні питання використовуються на співбесіді тоді, коли роботодавці хочуть з'ясувати погляди претендента, його переваги, цінності, способи взаємовідносин, і те, що його мотивує.
Провокаційне інтерв'ю	ґрунтується на попередній відмові претендентові в роботі і проведення оцінки його подальшої поведінки	доцільно застосовувати в рідкісних випадках, воно може бути виправдано для таких фахівців, яким необхідна психологічна витримка і гарт.
Brainteaser-інтерв'ю	кандидат на посаду зобов'язаний вирішити логічну задачу або відповісти на хитромудрий питання	Brainteaser-інтерв'ю підходить для професій, в яких важлива креативність людини, наприклад, для менеджерів по рекламі, піар-менеджерів, аудиторів, програмістів і інших представників розумової праці
Стресове інтерв'ю	проводиться в незвичайному місці або в процесі співбесіди претендентові задаються несподівані питання	Призначено для тих, хто в процесі роботи стикається зі стресом і повинен вміти правильно на нього реагувати. Тобто виявляти такі якості, як стресостійкість, вміння грамотно вести себе в конфліктних ситуаціях, вміння продуктивно розподіляти увагу.

знаходитися напроти вікна, коли сонячне світло буде заважати зосередитися, і простежити за реакцією людини: пересяде він, або продовжить розмову в незручному для себе становищі.

4. Шукачу на вакантну посаду пропонується заповнити стандартну анкету. Також кандидату пропонується виконати 2-3 доручення керівника в стресовій атмосфері. Наприклад, швидко набрати певний документ на комп'ютері. В процесі роботи інтерв'юери відволікають претендента різними способами. За підсумками зустрічі співробітники агентства або компанії обов'язково пояснюють те, що сталося і просять вибачення за некоректні запитання. Це необхідно для того щоб кандидат вийшов з кабінету не в пригніченому стані духу, а впевнений в тому, що подолав складне інтерв'ю, зробив ще один крок назустріч успішній кар'єрі [8].

У всіх перерахованих традиційних і нетрадиційних методів відбору претендентів немає жодного, який би давав стовідсоткову гарантію правильного вибору. Тому необхідно пробувати на бажаючих отримати роботу претендентах все те, що людина змогла придумати для відбору.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки вибір шляхів залучення та відбору персоналу залежить від багатьох факторів: стану ринку праці, профілю вакансії, корпоративної культури підприємства, її фінансових можливостей. Потрібно відзначити, що використання одного певного методу не дає точного результату. Немає методів поганих і хороших – є відповідні і не відповідні для конкретного підприємства, посади і ситуації. Тому для формування більш якісної і гнучкої системи кадрового складу, кожна HR-служба може вибрати засоби і методи, які відповідають цілям підприємства. Зазвичай процес підбору включає в себе комплекс методів, що залежать від вакансії і ситуації на ринку праці. Від того, як якісно проведена процедура процесу відбору кадрів, в подальшому може позначитися на роботі підприємства, його прибутковості і розвитку. Відбір нових високоспеціалізованих працівників покликаний не тільки забезпечити режим нормального функціонування підприємства, але, і закладає фундамент майбутнього його успіху.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Нікішина А.Л. Дослідження сучасних технологій підбору персоналу [Електронний ресурс] / А.Л. Нікішина // Тольяттинский державний університет. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://elibrary.ru/item.asp?id=26479948.
2. Іванова С. Мистецтво підбору персоналу: Як оцінити людину за годину [Електронний ресурс] / С.Іванова // ООО «Альпина Паблишер». – 2012. Режим доступу до ресурсу: http://fictionbook.ru/.../read_online.html
3. Федорова А.С. Сучасні проблеми у процесі відбору та найму персоналу в організації [Електронний ресурс] / А.С. Федорова, В.І. Бокій // Вісник київського національного університету технологій та дизайну. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: http://elibrary.ru/item.asp?id=21608606
4. Цимбалюк С.В. Професійний підбір персоналу [Електронний ресурс] / С.В. Цимбалюк // Довідник кадровика. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: http://hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=1482
5. Абдулкина К. Методи підбору персоналу [Електронний ресурс] / К.Абдулкина // Person Agancy – Режим доступу до ресурсу: https://person-agency.ru/research/metody_podbora_personala.html
6. Бармакова Н. Сучасні методи підбору персоналу [Електронний ресурс] / Н.Бармакова // HR-Portal. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://hr-portal.ru/article/sovremennye-metody-podbora-personala
7. Методи відбору персоналу [Електронний ресурс] // Директор з персоналу. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://www.hr-director.ru/article/63065-red-metody-otbora-personala
8. Нечаєва А.В. Стрес-інтерв'ю як один з нестандартних методів відбору персоналу [Електронний ресурс] / А.В. Нечаєва // Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції молодих вчених і студентів «Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку виробничої сфери» – Режим доступу до ресурсу: http://masters.donntu.org/2012/iem/nechayeva/library/2.htm

УДК 331.2:336:364.2

Пацула О.І.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та обліку
Львівського державного університету внутрішніх справ

Горак І.І.
студентка
Львівського державного університету внутрішніх справ

Станько Н.І.
студентка
Львівського державного університету внутрішніх справ

МІНІМАЛЬНА ЗАРОБІТНА ПЛАТА В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ТА ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Стаття присвячена дослідженню проблеми розрахунку та встановлення розміру мінімальної заробітної плати в Україні. Автори проводять вивчення динаміки рівня мінімальної заробітної плати за останні 7 років, порівняльний аналіз з показником європейських країн. Також вивчається питання впливу зміни соціальних стандартів на темпи інфляції.
Ключові слова: мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум, темпи інфляції, соціальні стандарти, доходи населення.

Пацула О.И., Горак И.И., Станько Н.И. МИНИМАЛЬНАЯ ЗАРАБОТНАЯ ПЛАТА В УКРАИНЕ: АНАЛИЗ ДИНАМИКИ И ОПЫТ ЕВРОПЕЙСКИХ СТРАН
Статья посвящена проблеме установления размера минимальной заработной платы в Украине. Авторы провели исследование динамики уровня минимальной заработной платы за последние 7 лет, сравнительный анализ показателей европейских стран. Также изучался вопрос о влиянии изменения социальных стандартов на инфляцию.
Ключевые слова: минимальная заработная плата, прожиточный минимум, инфляция, социальные стандарты, доходы населения.

Patsula O.I., Gorak I.I., Stanko N.I. MINIMUM WAGE IN UKRAINE: ANALYSIS OF THE DYNAMICS AND THE EXPERIENCE OF EUROPEAN COUNTRIES
The article is dedicated to the problem of calculating and setting the size of the minimum wage in Ukraine. The authors conducted a study of the dynamics of the level of the minimum wage for the last 7 years, the comparative analysis of the indicator of the European countries. Also studied the question of the influence of the change of social standards on inflation.
Keywords: minimum wage, cost of living, inflation, social standards, the income of the population.

Постановка проблеми. В соціально орієнтованій ринковій економіці вкрай важливими є існування розвинутої системи соціальних стандартів, одним з яких виступає мінімальна заробітна плата. Мінімальна заробітна плата є тією найнижчою оплатою праці, що роботодавці можуть офіційно сплачувати своїм працівникам. Це та нижня межа, нижче якої працівники не повинні продавати свою працю.

Останнім часом ведуться численні дискусії з приводу того, яким же повинен бути розмір мінімальної заробітної плати в Україні, щоб забезпечити гідне життя населення і не призвести до високих темпів інфляції. Адже, цей соціальний стандарт з одного боку, є джерелом доходів працівників, а з іншого виступає витратами для роботодавців. Разом з тим, забезпечення достатнього рівня заробітної плати є одним з основних мотивів інтеграції з Євросоюзом. Тому важливим і актуальним на сьогодні є питання встановлення соціальних стандартів на рівні, який б задовольняв потреби населення, не був непосильним тягарем для роботодавців, та не призводив до додаткового дефіциту бюджету держави в частині високих видатків на оплату праці працівників бюджетної сфери. ознайомлення з досвідом розвинених країн в цьому напрямі, аналіз динаміки і співвідношення соціальних стандартів в Україні за останні роки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання рівня оплати праці висвітлюються в науковій літературі достатньо часто. Зокрема, такі вчені як Колот А.М., Кулікова Г.Т., Мельниченко О.А, Новак І., Гулій Р.М., Хрусталев А. та ін. присвячують свої дослідження проблемам регулювання оплати праці, її організації на підприємствах.

Проте, ряд питань, пов‘язаних з встановленням достатнього рівня мінімальної заробітної плати, необхідністю приведення його до «європейського» рівня залишаються остаточно невирішеними.

Постановка завдання. Мета статті полягає у вивченні досвіду розвинених країн в напрямі формування мінімальної заробітної плати, дослідженні динаміки і співвідношення основних соціальних стандартів в Україні за останні роки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід відзначити, що формування рівня мінімальної заробітної плати є комплексною системною проблемою макроекономічного рівня, вирішення якої міститься не лише в площині соціальної та економічної політики, а й в політичному векторі розвитку країни загалом. Уперше мінімальна заробітна плата запроваджена в Новій Зеландії у 1894 р., після чого поширилася світом («наприкінці XX ст. відповідні закони були прийняті у понад 90% країн світу» [1, с. 280].

Попри доволі тривалу історію застосування мінімальної заробітної плати, у сучасній науці немає одностайності щодо її впливу на зайнятість, розподіл доходів та економіку країни загалом. Однак найголовніше те, що за відсутності економічних можливостей у країні і політичної волі її керівництва перейти до моделі «дорогої робочої сили», мінімальна заробітна плата донині не вирішила важливі проблеми:

1) орієнтація на задоволення лише мінімальних життєвих потреб населення (разом з інфляцією, тінізацією оплати праці, недосконалістю єдиної тарифної

сітки та схем посадових окладів) є причинами масштабної бідності серед працюючої частини населення;

2) відірваність від фактичного рівня продуктивності праці нівелює мотиваційну складову цього засобу державного регулювання оплати праці [2].

Підхід до визначення мінімальної заробітної плати істотно відрізняється в різних країнах залежно від їхнього економічного стану. В одних країнах розмір мінімальної заробітної плати орієнтується на прожитковий мінімум, в інших – на таку винагороду, що забезпечує працівникам і їхнім сім'ям достатній життєвий рівень. Характерно, що в більшості країн з перехідною економікою, де, визначаючи рівень мінімальної заробітної плати, орієнтуються на прожитковий мінімум, вона виконує лише соціальну функцію захисту від бідності. Мінімальна заробітна плата, що встановлює захист прожиткового мінімуму, є перешкодою на шляху досягнення вищих заробітних плат [3, с. 223].

Варто зазначити те, що прожитковий мінімум, який орієнтований на мінімально допустимі розміри споживання людиною найважливіших матеріальних благ та послуг, не забезпечує нормального відтворення робочої сили, оскільки не враховує повного набору товарів та послуг, що необхідні для задоволення першочергових матеріальних та культурних потреб. Прожитковий мінімум також виявляється суперечливим критерієм, зокрема, тому що в ньому не враховуються сімейні витрати. Тому, за умови обмеження періодом кризового стану економіки, його потрібно розглядати як тимчасовий орієнтир в соціальній політиці. У перспективі на майбутнє мінімальна заробітна плата повинна забезпечувати споживання на рівні мінімального споживчого бюджету.

Під час розрахунків мінімальної заробітної плати практично не враховується прогнозний рівень зростання макропоказників української економіки. Офіційні ставки мінімальної зарплати і прожиткового мінімуму не завжди переглядаються у зв'язку з підвищенням індексу споживчих цін, а також під час її розрахунків не враховується рівень інфляції [3].

Згідно Закону України «Про оплату праці», мінімальна заробітна плата – це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може провадитися оплата за виконану працівником місячну, а також погодинну норму праці (обсяг робіт). Мінімальна заробітна плата є державною соціальною гарантією, обов'язковою на всій території України для підприємств усіх форм власності і господарювання та фізичних осіб, які використовують працю найманих працівників [4].

Мінімальна заробітна плата виконує ряд функцій:

– відтворювальну – забезпечення відтворення робочої сили;

– еталонну – формування базового орієнтиру у встановленні рівня державної соціальної підтримки і пенсійного забезпечення населення;

– зарплатоорганізовуючу – встановлення мінімальної тарифної ставки найманих працівників за просту, некваліфіковану працю;

– регулюючу – створення умов для диференціації трудових доходів і ведення переговорів між найманими працівниками та роботодавцями;

– соціальну – гарантування задоволення основних життєвих потреб працівників [5].

При встановленні мінімальної заробітної плати мають ураховуватися в першу чергу:

– соціальні чинники (прожитковий мінімум або межа бідності, динаміка цін, вартість життя та її зміни, розмір заробітних плат і соціальних виплат, диференціація доходів населення, потреби працівників та їх сімей, порівняльний рівень життя інших соціальних груп);

– економічні фактори (потреби економічного розвитку, продуктивність праці, бажаність досягнення і підтримання високого рівня зайнятості) [6; 7].

Мінімальна заробітна плата тісно пов'язана з прожитковим мінімумом, тому при дослідженні її розміру, варто оцінити співвідношення наведених показників.

Так, у табл. 1 на основі статистичних даних, нами проведено аналіз мініальної заробітної плати та прожиткового мінімуму в Україні впродовж 2010-2017 років [8; 9].

Таблиця 1

Порівняльний аналіз мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму в Україні за 2010-2017 роки*

Рік	Мінімальна заробітна плата, грн.	Прожитковий мінімум, грн	Співвідношення %	Відхилення мінімальної заробітної плати від прожиткового мінімуму, грн.
01.01.2010 р.	869	825	105,3	44
01.04.2010 р.	884	839	105,4	45
01.07.2010 р.	888	843	105,3	45
01.10.2010 р.	907	861	105,3	46
01.12.2010р.	922	875	105,4	47
01.01.2011 р.	941	894	105,3	47
01.04.2011 р.	960	911	105,4	49
01.10.2011 р.	985	934	105,5	51
01.12.2011 р.	1004	953	105,4	51
01.01.2012 р.	1073	1017	105,5	56
01.04.2012 р.	1094	1037	105,5	57
01.07.2012 р.	1102	1044	105,6	58
01.10.2012 р.	1118	1060	105,5	58
01.12.2012 р.	1134	1095	103,6	39
01.01.2013 р.	1147	1108	103,5	39
01.12.2013 р.	1218	1176	103,6	42
01.01.2014 р.	1218	1176	103,6	42
01.01.2015 р.	1218	1176	103,6	42
01.09.2015 р.	1378	1330	103,6	48
01.01.2016 р.	1378	1130	103,6	48
1.05.2016 р.	1450	1399	103,6	51
01.12.2016 р.	1600	1544	103,6	56
01.01.2017 р.	3200	1600	200,0	1600

** Складено на основі [9]*

Таким чином, починаючи з 2010 року можемо спостерігати незначне перевищення мінімальної заробітної плати прожиткового мінімуму, яке складало в середньому 5%. Тобто, можемо констатувати, що мінімальна заробітна плата останніми роками встановлювалася на тому рівні, щоб забезпечити прожитковий мінімальний дохід населення. Проте, з січня 2017 року, прийнято принципово новий підхід у державному регулюванні основних соціальних стандартів, і показник мінімальної заробітної плати було суттєво підвищено. Так, на сьогодні він удвічі перевищує прожитковий мінімум, що являється одним з кроків до подолання бідності. При цьому враховується науково обґрунтована позиція щодо виконання заробітною платою функції забезпечення життєдіяльності не лише певної зайнятої особи, а й її утриманців. Виходячи з цього, Міжнародна організація праці рекомендує встановлювати розмір мінімальної заробітної плати на такому рівні, щоб він перевищував прожитковий мінімум на 25% [10].

Зрозуміло, що так чи інакше, зміна розміру мінімальної заробітної плати певним чином впливатиме на темпи інфляції. Тому, вважаємо за необхідне порівняти темпи інфляції з рівнем даного показника (табл. 2).

Таблиця 2

Співвідношення темпів зростання мінімальної заробітної плати та індексу споживчих цін в Україні за період 2010–2017 рр.*

Рік	Середньорічна мінімальна заробітна плата, грн	Темпи зростання, у % до минулого року		Перевищення темпів зростання мінімальної заробітної плати над темпами інфляції, %
		мінімальної заробітної плати	інфляції	
2010	894,00	134,7	109,1	+25,6
2011	971,75	108,7	104,6	+4,1
2012	1104,20	113,6	99,8	+13,8
2013	1182,50	107,1	100,5	+6,6
2014	1218,00	103,0	124,9	-40,3
2015	1298,00	106,6	143,3	-36,7
2016	1476,00	113,7	112,4	+1,3
2017	3200,00	216,8	102,1	+114,7

** Складено на основі [9]*

Таблиця 3

Мінімальна заробітна плата європейських країн станом на 01.01. 2017 року

Країна	Розмір мінімальної заробітної плати, євро
Україна	110
Болгарія	235
Румунія	275
Литва	380
Латвія	380
Чехія	407
Угорщина	412
Хорватія	433
Словаччина	435
Польща	453
Естонія	470
Португалія	650
Греція	684
Мальта	736
Словенія	805
Іспанія	826
Велика Британія	1397
Франція	1480
Німеччина	1498
Бельгія	1532
Нідерланди	1552
Люксембург	1999

** Складено на основі [10]*

Як показують розрахунки, наведені в табл. 2, протягом аналізованого періоду темпи зростання мінімальної заробітної плати, в основному, перевищують темпи зростання індексу споживчих цін. Разом з тим, 2013 – 2014 роки характеризувалися високим зростанням цін та девальвацією гривні і практично незмінними соціальними стандартами. Значне перевищення темпів зростання мінімальної заробітної плати на темпами зростання інфляції, яке спостерігалося на початку 2017 року пов‘язане з тим, що суттєве підвищення даного соціального стандарту ще не встигло позначитися на рівні цін.

Якщо порівнювати розмір мінімальної заробітної плати в Україні з рядом інших європейських країн, то можемо сказати, що найбільшого зростання зазнали мінімальні зарплати в країнах, які стали членами Європейського Союзу після 2000 року. Зокрема, в Латвії за період 2005-2017 років мінімальна зарплата потроїлася. У Литві, Словаччині, Естонії, Болгарії, Румунії цей показник зріс більш ніж удвічі. Розмір мінімальної заробітної плати прямо пропорційно пов'язаний з рівнем розвитку економіки країни. Україна ж за рівнем мінімальної заробітної плати у рази відстає від найбідніших країн Європейського Союзу (табл. 3) [10].

На сьогодні, серед країн Євросоюзу найвищий рівень мінімальної заробітної плати – 1999 євро на місяць встановлений у Люксембурзі. Ще 4 європейські країни мають середньомісячну мінімальну зарплату у межах 1,5 тис. євро (Великобританія, Нідерланди, Бельгія, Німеччина). Україна за цим показником продовжує відставати від найбідніших країн Європи, незважаючи на те, що з 01.01.2017 р. було прийнято мінімальну заробітну плату на рівні 3200 грн., що за діючим курсом становить приблизно 110 євро (рис. 1).

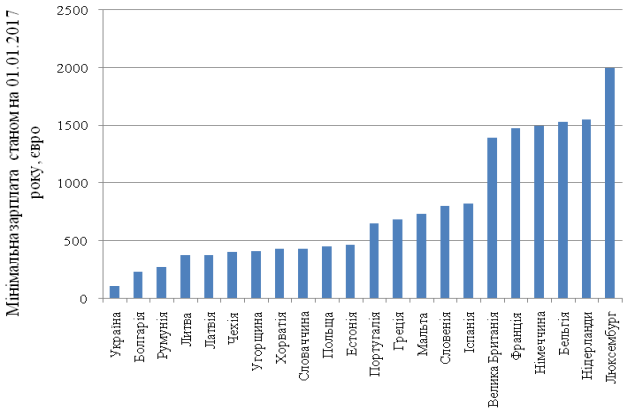

Рис. 1. Порівняння мінімальної заробітної плати європейських країн та України у 2017 році

Підвищення мінімальної заробітної плати покликане знизити бідність серед працюючих. Разом з тим, воно може посилити позицію низькокваліфікованих працівників на ринку праці, оскільки роботодавці змушені сплачувати заробітну плату не нижчу, за мінімальну. З іншого боку, стрімке підвищення мінімальної заробітної плати може призвести до скорочення передусім саме некваліфікованих працівників.

Дослідження впливу підвищення заробітної плати на безробіття в українській економіці ускладнюється наявністю великого тіньового сектору, поведінку якого прогнозувати вкрай складно. В цілому попередній досвід поведінки роботодавців в Україні свідчить про досить великий набір інструментів для скорочення видатків на оплату праці при різних непередбачуваних ситуаціях:

1) переведення працівників на часткову зайнятість. При цьому, можливими є як справжнє переведення працівників на скорочений робочий день, так і «умовне», коли працівник продовжує працювати повний робочий день, але числиться на менше, ніж ставку. Умовне переведення може виявитись вигідним як для роботодавців (економія на підвищенні фонду оплати праці), так і для працівників (який залишиться на роботі і отримуватиме ту ж суму, як

і раніше). Разом з тим, тривалий і масовий перехід навряд чи буде можливим з огляду на питання, які можуть виникнути в органів контролю.

В такому випадку не очікується втрат доходів населення та надходжень до бюджету від такої стратегії компаній.

2) збільшення частки працівників в неоплачуваних адміністративних відпустках: захід, який передусім використовується при наявності сезонного чи тимчасового зниження попиту. У випадку стрімкого підвищення мінімальної заробітної плати та недостатнього попиту (при очікуваннях збільшення попиту в найближчій перспективі) може дати можливість бізнесу знайти кошти на збільшення оплати праці.

Така стратегія компаній може призвести до певних втрат як доходів населення, так і бюджету від цієї категорії працівників і не може використовуватися на довгострокову перспективу.

3) переведення зайнятості в неформальну: роботодавець може частину своїх працівників перевести на неформальну зайнятість.

В такому випадку можна очікувати втрати бюджету, збільшення безробіття, необхідності збільшити видатки Державної служби зайнятості.

Висновки з проведеного дослідження. Роблячи висновки можемо сказати, що формування рівня мінімальної заробітної плати є комплексною системною проблемою макроекономічного рівня, вирішення якої міститься не лише в площині соціальної та економічної політики, а й в політичному векторі розвитку країни загалом. Проте, практика показує, що під час розрахунків мінімальної заробітної плати в Україні практично не враховується прогнозний рівень зростання макропоказників української економіки. Офіційні ставки мінімальної зарплати і прожиткового мінімуму не завжди переглядаються у зв'язку з підвищенням індексу споживчих цін, а також під час її розрахунків не враховується рівень інфляції.

Підвищення мінімальної заробітної плати, яке відбулося з 1 січня 2017 року хоч спричинить зростання номінальних доходів населення, проте може негативно позначитися на зростанні цін, призвести до зрівняння доходів низькокваліфікованих працівників та працівників з вищою кваліфікацією, і зрештою сприятиме скороченню саме некваліфікованих працівників.

Тому, при визначенні розміру мінімальної заробітної плати, необхідним є врахування передусім стану економіки країни, переліку і розміру обов'язкових платежів і видатків населення та впливу цього показника на рівень інфляції в країні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Безматерных В. Г. Трудовые доходы: проблемы их регулирования и пути совершенствования в Украине / В. Г. Безматерных, О. И. Ильницкая // Экономика Крыма. – 2012. – № 2. – С. 280 – 282;
2. Гулій Р.М. Вплив мінімальної заробітної плати на розмір трудових доходів населення / Р.М. Гулій // Держ. упр. та місц. самоврядування: історія та сучасність: тези наук.-практ. конф. За підсумками стажування слухачів, 26 вересня 2012 р.// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kbuapa.krarkov.ua/e-book/conf/index.html.
3. Федевич О. Вплив мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму на оплату праці в Україні. / О. Федевич // 66-та студентська науково-технічна конференція. Секція «Економіка і менеджмент»: збірка тез доповідей / Національний університет «Львівська політехніка». – Л.: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. – 564 с. – С. 222-224.
4. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws /show/108/95-%D0%B2%D1%80.
5. Новак І. Мінімальна заробітна плата: методичні підходи до визначення та вплив на ринок праці / І. Новак // Україна: аспекти праці. – 2012. – № 5. – С. 23-29.
6. Хрусталев А. Установление минимальной заработной платы: зарубежный опыт / А. Хрусталев // Человек. – 2001. – № 10. – С. 65-67.
7. Дослідження проблем оплати праці: порівняльний аналіз (Україні та країни ЄС): монографія / [кол. авт.]; за заг. ред. А.М. Колота, Г.Т. Кулікова. – К.: Вид-во КНЕУ, 2008. – С.110.
8. Мельниченко О.А. Мінімальна заробітна плата як засіб державного регулювання трудових доходів населення. / О.А. Мельниченко, Р.Н. Гулій // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2013-01(9)/13moatdn.pdf;
9. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua//
10. Monthly minimum wages below € 650 in east and well above € 1000 in northwest. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ec. europa.eu/eurostat//
11. Білоус І.І. Заробітна плата – один з інструментів фінансового забезпечення подолання бідності / І.І. Білоус // Електронне фахове видання «Ефективна економіка». – № 5. – 2013.

УДК 331.526:331.56

Малиш К.О.
студентка
Шосткинського інституту
Сумського державного університету

Пригара І.О.
кандидат економічних наук,
Шосткинський інститут
Сумського державного університету

Новикова І.В.
кандидат економічних наук,
Шосткинський інститут
Сумського державного університету

ГНУЧКІ ФОРМИ ЗАЙНЯТОСТІ ЯК МЕТОД БОРОТЬБИ З БЕЗРОБІТТЯМ

У статті розглянуто гнучкі форми зайнятості як методи боротьби з безробіттям. Статистичні дані свідчать про те, що рівень безробіття в Україні поступово зростає і на перше півріччя 2016 року склав 9,4%. Серед сукупності методів, що сприяють зменшенню кількості безробітних, можна виділити гнучкі форми зайнятості. Такі форми зайнятості включають використання нестандартних режимів повного і неповного робочого часу; облік соціального статусу робітників; використання у процесі виробництва нестандартних робочих місць та організації праці; впровадження нестандартних організаційних форм. Їх використання дає змогу більш повно використовувати наявну робочу силу і трудовий потенціал країни.

Ключові слова: безробіття, гнучкість економічної системи, гнучкі форми зайнятості, неповний робочий день, тимчасові робітники.

Малыш К., Пригара И.А., Новикова И.В. ГИБКИЕ ФОРМЫ ЗАНЯТОСТИ КАК МЕТОД БОРЬБЫ С БЕЗРАБОТИЦЕЙ
В статье рассмотрены гибкие формы занятости как метод борьбы с безработицей. Статистические данные показывают, что уровень безработицы в Украине постепенно растет и на первое полугодие 2016 составил 9,4%. Среди совокупности методов, способствующих уменьшению количества безработных, можно выделить гибкие формы занятости. Такие формы занятости включают использование нестандартных режимов полного и неполного рабочего времени; учет социального статуса работников; использование в процессе производства нестандартных рабочих мест и организации труда; внедрение нестандартных организационных форм. Их использование позволяет более полно использовать имеющуюся рабочую силу и трудовой потенциал страны.

Ключевые слова: безработица, гибкость экономической системы, гибкие формы занятости, неполный рабочий день, временные рабочие.

Malysh K.O., Prigara I.O., Novikova I.V. FLEXIBLE FORMS OF EMPLOYMENT AS A METHOD TO REDUCE UNEMPLOYMENT
The article deals with flexible forms of employment as a method of combating unemployment. Statistics show that the unemployment rate in Ukraine is gradually increasing, and the first half of 2016 amounted to 9.4%. Among the set of methods that contribute to reducing the number of unemployed, you can select flexible forms of employment. Such forms of employment include the use of non-standard modes of full and part-time work; account of the social status of workers; using in the production of non-standard employment and work organization; the introduction of non-standard forms of organization. Their use makes better use of the available labor force and labor potential of the country.

Keywords: unemployment, the flexibility of the economic system, flexible forms of employment, part-time, temporary workers.

Постановка проблеми. Безробіття є однією з найважливіших проблем національної економічної системи, тому виникає необхідність пошуку нових альтернативних шляхів його подолання, одним з яких є використання гнучких форм зайнятості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепцію гнучкості ринку та використання нестандартних форм зайнятості у своїх працях розглядали А. Каллеберг, В.Е. Черкасов, Е.В. Ваховський, А.С. Єсіпов, В.Е. Гімпельсон, Р.І. Капєлюшніков, А.А. Нікіфорова, К.М. Оганян, А.І. Рофе, С.Ю. Рощін, В.В. Ішин, Т.О. Разумова та інші.

Постановка завдання. Дослідження гнучких форм зайнятості з точки зору їх сприяння подоланню безробіття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Безробіття – соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування [2, 68 с.]. Тобто у реальному житті безробіття виступає як перевищення пропозиції робочої сили над попитом на неї. В Україні вперше у 1991 році з прийняттям Закону «Про зайнятість населення» законодавчо визначається безробіття. Згідно з законодавством України, безробітними вважаються люди працездатного віку, які втратили роботу з незалежних від них причин, не мають заробітку, а також ті громадяни, що виходять вперше на ринок праці, зареєстровані в центрах зайнятості, шукають роботу і здатні приступити до праці.

Причинами безробіття можуть бути такі явища:

– темпи зростання народонаселення перевершують темпи зростання виробництва (Т. Мальтус, XVIII ст.);

– відносне відставання попиту на працю від темпів нагромадження капіталу, зростання технічної та органічної побудови капіталу (К. Маркс, XIX ст.);

– в умовах недосконалої конкуренції на ринку праці відбувається підвищення ціни та скорочення попиту на працю (А. Літу, 1923);

– зі зростанням доходів люди схильні збільшувати своє споживання, але не тією мірою, якою зростає доход; схильність населення до споживання знижується, а схильність до заощадження зростає (Дж. Кейнс, 1936);

– циклічний розвиток економіки – на стадії економічної кризи спад виробництва призводить до

зменшення сукупного попиту на товари та послуги і, як наслідок, до зниження рівня зайнятості працездатного населення;

– розвиток науково-технічного прогресу зумовлює структурні зрушення в економіці, виникнення нових галузей, які потребують більш кваліфікованих робітників і більше часу на професійну підготовку працівників старих галузей народного господарства;

– сезонні зміни у рівнях виробництва знижують попит на працю у сільському господарстві, будівництві та ін.;

– зростання кількості населення працездатного віку, молоді, що збільшує пропозицію праці;

– економічна політика уряду щодо збільшення мінімального розміру заробітної плати призводить до зростання витрат виробництва і зниження попиту на працівників [3, с. 184].

Рівень безробіття в Україні за 2013-2016 рр. представлений в діаграмі 1.

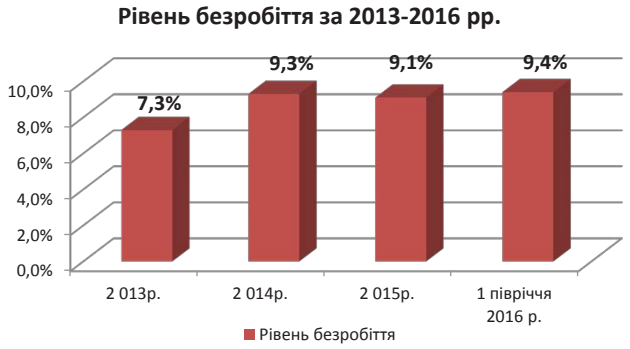

Рис. 1. Рівень безробіття в Україні

Як показано на діаграмі, рівень безробіття в Україні за 2013-2016 рр. має тенденцію до зростання. В 2014 році спостерігається різкий стрибок рівня безробіття, що пов'язано з дестабілізацією політичної ситуації в Україні, яка вплинула на всі сфери життя населення. В першому півріччі 2016 р. безробіття досягло 9,4%, в той час, як допустимий рівень в розвинутих країнах становить 4-5%. Щоб зменшити розрив між природним і фактичним рівнем безробіття, застосовують низку економічних та соціальних заходів, одним з яких є впровадження гнучких форм зайнятості.

Поняття гнучкості означає здатність економічної системи або окремих організаційних одиниць змінюватися, адаптуватися та реагувати на глобальні зміни і виклики технологічного, економічного, організаційного, соціального характеру.

Гнучкі форми зайнятості включають: використання різноманітних нестандартних режимів як повного так і неповного робочого часу; облік соціального статусу робітників (самостійні робітники, неоплачувані члени сім'ї); використання у процесі виробництва нестандартних робочих місць та організації праці (надомна праця, робітники на виклик); впровадження нестандартних організаційних форм (тимчасові робітники).

За даними статистичної звітності МОП, частка працівників, які працюють неповний робочий день, складає: в Австралії –27,9%, у Японії –26,0%, у Канаді –18,8%, у Великобританії –23,3%, у Німеччині –19,6%.

Розширенню гнучких форм зайнятості населення, зокрема надомній праці, сприяє розвиток телекомунікацій та комп'ютерної техніки. Тому не менш важливим є розвиток інноваційної сфери в країні. За даними останнього звіту Всесвітнього економічного Форуму про глобальну конкурентоспроможність 2014-2015 рр. за оцінкою інноваційної активності, Україна посіла лише 76-е місце серед 133 країн проти 84-го місця у 2013-2014 рр.

В останні роки набули поширення нестандартні організаційні форми зайнятості, зокрема така інноваційна форма як дистанційна зайнятість або фріланс. Фрілансери – це незалежні висококваліфіковані працівники, які не перебувають у штаті організацій, а самостійно надають послуги замовникам завдяки використанню інформаційно-комунікаційних технологій, без укладання довгострокового трудового договору.

Більшість зайнятих у фрілансі – представники творчих професій (художники, дизайнери, веб-дизайнери), програмісти, журналісти, консультанти, бухгалтери, юристи, маркетологи. Проте така форма зайнятості не надає жодних соціальних гарантій, не приносить стабільного фіксованого доходу. Найчастіше фріланс стає додатковим заробітком до основного місця праці.

Також у наш час досить розповсюдженою є так звана «запозичена праця». До її різновидів відносять аутсорсинг, аутстафінг та лізинг персоналу.

Аутсорсинг – це цілеспрямоване виділення окремих бізнес процесів та передача їх реалізації на договірній основі іншим організаціям, що спеціалізуються у конкретній області й мають відповідний досвід, знання, технічні засоби. До послуг аутсорсингу вдаються у випадках, коли: є необхідність у наймі персоналу на сезонні роботи; з'явилися вакантні місця на короткий проміжок часу (відпустки, лікарняні, декретні відпустки, відрядження); є необхідність реалізувати проект при відсутності кваліфікованих співробітників або недостатній чисельності штату (розробка IT, маркетингові дослідження, рекламні акції); необхідно мінімізувати податкові витрати, знизити витрати на виплату заробітної плати.

Згідно з проведеними дослідженнями в Україні частіше на аутсорсинг передають: IT-послуги (40,5%), логістику (35,1%), ресурсне забезпечення виробничих процесів (27%), маркетингові послуги (21,6%), рекрутмент (18,9%), бухгалтерський облік (13,5%), розрахунок заробітних плат (13,5%), обробку й систематизацію інформації (8,1%), аутсорсинг медичних представників (8,1%), облік кадрів та кадровий супровід (5,4%), адміністративні функції (2,7%).

Аутстафінг – це залучення підприємством позаштатного фахівця (фрилансера), що має відповідні знання, професійні навички і досвід на час виконання певного проекту.

Основна суть аутстафінга: виведення персоналу за штат підприємства-замовника з наступним оформленням його в штат підприємства-виконавця. При цьому співробітники продовжують працювати на колишньому місці і виконувати свої колишні обов'язки, але обов'язки працедавця по відношенню до них виконує вже компанія-виконавець. Особливість аутстаффінга полягає в тому, що він дозволяє використовувати працю людей тоді, коли він потрібний.

Компанії в своїй діяльності стикаються із ситуаціями, коли колектив перевантажений, приймати в штат нового працівника нерентабельно, а робота повинна бути виконана професійно та вчасно. В такому випадку може допомогти лізинг персоналу.

Лізинг персоналу (від англ. Personal-leasing), або надання персоналу в тимчасову оренду – це управлінська технологія, що дозволяє забезпечити бізнес-процес компанії необхідними трудовими ресурсами, використовуючи послуги сторонньої організації.

Традиційно лідерами із залучення тимчасових працівників є компанії, бізнес яких пов'язаний із сезонними коливаннями ринку. Так, у піковий період активно набирають персонал будівельні та сільськогосподарські організації, виробники продуктів харчування і торговельні фірми, підприємства громадського харчування (ресторани, бари), а також туристичні фірми. Штат таких компаній залежно від рівня попиту на товар або послугу може збільшуватися вдвічі.

У США і країнах Західної Європи понад 90% компаній періодично користуються послугами тимчасового персоналу. Ринок тимчасової зайнятості постійно зростає і, наприклад, у Польщі охоплює зараз 250 тис. працівників. Але, не зважаючи на таке стрімке збільшення тимчасової роботи, її частка залишається незначною і становить тільки 0,4%. В інших країнах тимчасова зайнятість складає: США – 1,2%, Великобританія –5%, Франція –2%.

Співвідношення використання видів запозиченої праці в Україні можна простежити за такими даними. Найбільш затребуваними є послуги з надання тимчасового персоналу для короткострокових проектів – 48,4%, послуги з надання персоналу на довгострокові проекти посідають 35,5%, послуги з аутстафінгу – 29%, а послуги з аутсорсингу – 12,9% [4, 365 s.].

Використанням гнучких форм зайнятості можна розв'язати кілька дуже важливих проблем ринкової економіки. По-перше, вони надають можливість вибору працездатному населенню між робочим часом та відпочинком. Відомо, що жорсткі в межах нормативної тривалості робочого часу форми зайнятості обмежують вибір, змушують віддавати роботі стільки часу, скільки вимагає трудова угода і закон, а не бажання найманого працівника.

По-друге, вони допомагають підприємцям маніпулювати кількістю та якістю робочої сили, яка використовується на підприємстві, виходячи з потреб розвитку виробництва та економічної ситуації, що склалась, не створюючи соціальної напруженості при звільненні працівників.

По-третє, вони дають змогу ефективно розв'язувати проблеми праці жінок, пенсіонерів, працюючих студентів, іммігрантів і т. п. Це певною мірою врівноважує дисбаланс, який складається внаслідок тенденцій підвищення віку вступу до складу робочої сили у молоді, скорочення зайнятості в суспільному виробництві осіб старшого віку, загального скорочення тривалості робочого періоду, падіння престижу загальної та професійної освіти в деяких країнах. Зокрема, щодо зайнятості жінок можна зауважити, що найвищий рівень їхньої активності спостерігається за відсутності дітей. Водночас активність жінок, які мають дітей до чотирирічного віку, менша в три рази порівняно з жінками першої групи. Потім, коли діти стають старшими, активність жінок зростає, але в середньому не досягає рівня активності бездітних жінок. Тобто саме з допомогою гнучких форм зайнятості й режимів робочого часу можна розв'язати проблеми зайнятості жінок. Те саме можна сказати і про інші категорії населення: молодь, яка бажає вчитись і працювати; людей передпенсійного та пенсійного віку.

Використання гнучких форм зайнятості в умовах економічної кризи може виступати альтернативою безробіттю, оскільки підприємство має можливість значно скорочувати витрати на персонал упродовж складного економічного періоду. Статистичні дані останніх років свідчать про значне збільшення впродовж кризового періоду в Україні кількості працівників, зайнятих в умовах вимушеної неповної зайнятості. Значна кількість вітчизняних підприємств застосовує практику вимушеної неповної зайнятості, намагаючись уникнути значних фінансових виплат у зв'язку з вивільненням працівників та зберегти кваліфікований персонал на майбутнє.

Але при цьому слід мати на увазі принципове положення: гнучкі форми зайнятості можуть застосовуватися лише на тих підприємствах або окремих їхніх підрозділах, де дозволяє це зробити організаційно-технологічний процес виробництва і стан виробничих відносин (стосунки між працівниками, рівень кооперації праці).

На українському ринку праці присутній великий розрив між попитом та пропозицією робочої сили (Табл. 1). Значно скоротити його допоможе ефективне використання гнучких форм зайнятості, оскільки при цьому у потенційних робітників виникає можливість працювати на іноземні компанії. Це знизить тиск на вітчизняний ринок праці і дозволить максимально втілити кваліфікаційний потенціал населення.

Таблиця 1

Попит та пропозиція робочої сили у 2016 році[1] (на кінець звітного періоду) [1]

	Кількість зареєстрованих безробітних, тис. осіб	Потреба роботодавців у працівниках на заміщення вільних робочих місць (вакантних посад), тис. осіб	Навантаження зареєстрованих безробітних на 10 вільних робочих місць (вакантних посад), осіб
Січень	508,6	31,3	162
Лютий	508,2	38,9	131
Березень	467,5	49,9	94
Квітень	434,7	39,6	110
Травень	416,4	45,3	92
Червень	388,9	40,8	95
Липень	369,7	42,4	87
Серпень	355,7	53,9	66
Вересень	341,5	56,9	60
Жовтень	316,2	57,1	55

[1] *Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції*

Як видно з таблиці, потреба роботодавців у працівниках на вільні робочі місця значно нижча за кількість зареєстрованих безробітних. Так у жовтні 2016 р. на 10 вакантних робочих місць припадає 55 зареєстрованих безробітних. Ситуацію можна покращити шляхом використання послуг тимчасових робітників, фрілансерів, зайнятих на неповний робочий день, тобто залучити до роботи більшу кількість незайнятого населення.

Тому в умовах розвитку ринкових відносин, які змінюють характер і зміст праці, ринок робочої сили України має розвиватися на основі раціонального поєднання елементів гнучкості та жорсткості, пристосовуючись до мінливих економічних і соціаль¬них обставин, але залишаючись вірним таким основним орієнтирам:

– інституційна, закріплена відповідними правовими та економічними нормами рівність сторін у виробничих відносинах «роботодавець – працівник»: кожна із сторін бере участь у визначенні умов цих відносин у межах тільки економічних обмежень, виключаючи будь-які форми особистої залежності;

– суспільне визнання унікальної цінності людської праці, зафіксо-ване у відповідних правових актах. Воно передбачає недопущення використання людини для виконання робіт, які не відповідають її кваліфікації та виробничому досвіду, а також обмеження її професійного росту;

– орієнтація діяльності держави на функцію посередника в сфері праці. Інтереси держави в цьому разі полягають у тому, щоб трудові відносини між роботодавцями та працівниками були максимально ефективними з виробничої точки зору, а праця використовувалась раціонально.

Висновки з проведеного дослідження. В період економічної кризи гнучкі форми зайнятості відіграють стабілізуючу роль на макроекономічному рівні, сприяють пом'якшенню наслідків безробіття в умовах скорочення сукупного попиту, отже і попиту на робочу силу. На рівні підприємств гнучкі форми зайнятості дозволяють вирішувати проблеми виплати заробітної плати в кризових умовах. Тому гнучким формам зайнятості слід приділяти увагу в системі державних заходів щодо забезпечення зайнятості. До таких заходів, зокрема, слід віднести: законодавче зменшення обсягів допустимих понадурочних робіт; перехід на сумарний річний підрахунок робочого часу; субсидії підприємствам, які використовують гнучкі форми зайнятості; стимулювання створення власного бізнесу тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Київ: НБУВ, 1998-2017. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/
2. Конституція України. Закон України «Про зайнятість населення» № 24 від 07.07.2016 р.: прийнята на п'ятій сесії Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. – Київ: Велес, 2005. – 68 с.
3. Никифорова А. А. Рынок труда: занятость и безработица. М.: Международные отношения, 1991. 184 с.
4. Kalleberg A. Nonstandard Employment Relations: Parttime, Temporary and Contract Work / Kalleberg A. – Annual Review of Sociology, 2015 – 365 s.

УДК 331.2

Руденко О.М.
аспірант
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН, ЩО ВИНИКАЮТЬ У ЗВ'ЯЗКУ З ВИНАГОРОДОЮ ЗА ПРАЦЮ

Стаття присвячена дослідженню трансформації соціально-трудових відносин, що виникають у зв'язку з винагородою за працю. Встановлено прямий і високий рівень зв'язку між показником трансформації соціально-трудових відносин, що виникають у зв'язку з винагородою за працю, та показником ефективності інноваційної діяльності.

Ключові слова: трансформація соціально-трудових відносин, винагорода за працю, інноваційна економіка, ефективність інноваційної діяльності.

Руденко О.М. ТРАНСФОРМАЦИЯ СОЦИАЛЬНО-ТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЙ, ВОЗНИКАЮЩИХ В СВЯЗИ С ВОЗНАГРАЖДЕНИЕМ ЗА ТРУД

Статья посвящена исследованию трансформации социально-трудовых отношений, возникающих в связи с вознаграждением за труд. Установлен прямой и высокий уровень связи между показателем трансформации социально-трудовых отношений, возникающих в связи с вознаграждением за труд, и показателем эффективности инновационной деятельности.

Ключевые слова: трансформация социально-трудовых отношений, вознаграждение за труд, инновационная экономика, эффективность инновационной деятельности.

Rudenko O.M. TRANSFORMATION OF SOCIAL AND LABOR RELATIONS ARISING IN CONNECTION WITH REMUNERATION

The article is devoted to developing the transformational processes in the system of social and labor relations arising from connection with remuneration for work. Close correlation connection between an indicator of transformation of the social and labor relations arising in connection with remuneration for work, and an indicator of efficiency of innovation activity is established.

Keywords: transformation of social and labor relations, remuneration for work, innovation economy, efficiency of innovation activity.

Постановка проблеми. Трансформація соціально-трудових відносин є процесом якісного перетворення соціально-трудових відносин в контексті суспільних змін. Це відбувається внаслідок зміни суспільної формації, що спричиняє структурні зрушення як в економіці, так і в соціально-трудових відносинах. Становлення і розвиток інноваційної економіки супроводжується появою нестандартних форм зайнятості, поширенням автоматизації та комп'ютеризації праці, становленням працівника нового типу тощо. Усе це обумовлює зміну політики винагородження працівників, спрямовану на утримання компетентних, талановитих та креативних працівників, що вимагає необхідність дослідження трансформації соціально-трудових відносин, що виникають у зв'язку з винагородою за працю та оцінки їх впливу на ефективність інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження інституту праці й соціально-трудових відносин, матеріальної мотивації та організації заробітної плати зробили такі вчені, як М. Армстронг, Д. Богиня, М. Ведерніков, І. Гнибіденко, О. Грішнова, В. Данюк, Ю. Зайцев, Р. Колосова, А. Колот [1], І. Петрова, М. Семикіна, Т. Сті-

венс, Л. Шаульська, С. Цимбалюк [2] та ін. Проте й досі залишаються малодослідженими питання, пов'язані з дослідженням трансформації соціально-трудових відносин, що виникають у зв'язку з винагородою за працю та оцінкою їх впливу на ефективність інноваційної діяльності.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження трансформаційних процесів в системі соціально-трудових відносин, що виникають з зв'язку з винагородою за працю, та оцінювання їх впливу на ефективність інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначає С. Цимбалюк, трансформація соціально-трудових відносин, що виникають у зв'язку з винагородою за послуги робочої сили, пов'язана із запровадженням індивідуалізованих умов оплати праці. Важливого значення також набувають нематеріальні винагороди. За умов підвищення на ринку праці конкурентної боротьби за компетентних, талановитих працівників, працівників, які є носіями інтелектуального капіталу, роботодавці змушені підвищувати якість трудового життя, створювати гідні умови праці, розробляти комплексні компенсаційні системи. Останні не обмежуються лише грошовими виплатами, а включають широкий спектр винагород, заохочень і благ відповідно до домінантних потреб і мотивів працівників, кон'юнктури ринку праці. За таких умов все більшого поширення набувають індивідуалізовані умови оплати праці на основі запровадження повноцінних, збалансованих за структурою та розміром виплат і винагород компенсаційних пакетів [2, с. 65].

З метою дослідження трансформаційних процесів соціально-трудових відносин, що виникають у зв'язку з винагородою за працю, автором розроблено показники оцінювання, а також проведено соціологічне опитування[1] на 8 вітчизняних підприємствах радіоелектронної промисловості.

Результати обробки інформації щодо показників оцінювання трансформації соціально-трудових відносин, що виникають у зв'язку з винагородою за працю наведено в табл. 1.

Співвідношення середньої заробітної плати працівників, які працюють на умовах стандартної та нестандартної зайнятості (рис. 1) показує, що заробітна плата працівників, які працюють на умовах нестандартної зайнятості, є вищою ніж середня заробітна плата працівників, які працюють на умовах стандартної зайнятості. Це пояснюється тим, що радіоелектронна промисловість – це специфічна галузь, яка потребує висококваліфікованого кадрового забезпечення. Оплата праці працівників, які залучаються тимчасово на виконання певних видів робіт, є високою, оскільки робота носить творчий, інноваційний характер та потребує високої кваліфікації та відповідних знань. Проте досить часто роботодавці використовують нестандартну зайнятість з метою економії коштів, а частка працівників, яких залучають до інноваційної діяльності на умовах нестандартної зайнятості, є дуже малою.

Необхідною умовою підвищення ефективності інноваційної діяльності є удосконалення форм та підходів до винагороди за працю з метою заохочення працівників до інноваційної діяльності. Результати проведеного нами дослідження на підприємствах радіоелектронної промисловості підтверджують, що грошова винагорода залишається пріоритетним фактором, який стимулює до інноваційної (творчої) праці. На запитання «Який метод стимулювання працівників до інноваційної (творчої) праці повинен використовуватися в компанії, у якій Ви працюєте?» 97,4% респондентів зазначили, що грошова винагорода, 53,9% опитаних вибрали відповідь «використання моральних стимулів» і 12% – «швидкість і гласність розгляду заявок».

Як уже зазначалося, в умовах нового формату соціально-трудових відносин актуалізується потреба в індивідуалізації винагороди за працю, яка характеризується бажанням повніше врахувати як індивідуальні результати праці працівника, так і його індивідуально-особистісні характеристики (кваліфікація, відповідальність, творча ініціатива, швидкість, точність і якість роботи).

Дослідження підприємств радіоелектронної промисловості показало, що майже на всіх підприємствах

[1] Дослідження проводилось на 8 підприємствах радіоелектронної промисловості з метою виявлення змін, які відбуваються в системі соціально трудових-відносин. Анкетуванням було охоплено 499 респондентів, які обіймають посади, що належать до категорії керівників та професіоналів, мають повну вищу освіту.

Таблиця 1

Результати обробки інформації щодо показників оцінювання трансформації соціально-трудових відносин, що виникають у зв'язку з винагородою за працю

Показники	ТОВ «Телекарт-Прилад»	ТОВ «Еверест Лімітед»	ПАТ «ТРЗ «Оріон»	ТОВ «Квадротекс»	ДП «Укроборонсервіс»	ДП «Львівський завод «Лорта»	ДП «Орізон-Навігація»	ДПВТП
1. Співвідношення середньої заробітної плати на підприємстві плати на підприємстві з найвищим рівнем середньої заробітної плати в країнах Європи	0,04	0,04	0,03	0,02	0,06	0,03	0,04	0,05
2. Співвідношення середньої заробітної плати працівників, які працюють на умовах стандартної та нестандартної зайнятості (строкові трудові договори)	0,86	0,85	0,90	0,80	0,92	0,85	0,89	0,84
3. Співвідношення середньої заробітної плати працівників певної категорії (професіонали), зайнятих і незайнятих проектною діяльністю	1,16	1,15	1,16	1,13	1,20	1,15	1,19	1,13
4. Частка соціальних виплат і винагород в сукупній винагороді, %	14,2	10,0	11,7	9,4	15,3	8,0	10,0	7,6
5. Співвідношення середньої заробітної плати, яку одержують працівники певної категорії (професіонали), які працюють на умовах стандартної зайнятості та дистанційно	0,92	0,87	-	0,82	-	-	-	-
6. Співвідношення середньої заробітної плати, яку одержують працівники певної категорії, що працюють на умовах стандартної зайнятості та запозиченої праці	0,99	1,03	-	-	-	-	-	-

Джерело: складено автором

розмір заробітної плати не залежить від індивідуальних результатів праці працівників, що є значним демотиваційним чинником. У процесі опитування переважна більшість респондентів (69,9%) висловилась, що вони не задоволені індивідуалізацією винагороди за працю. З огляду на те, що опитування проводилось з-поміж висококваліфікованих та перспективних працівників, які обіймають посади керівників і професіоналів, то варто застерегти, що це може мати негативний вплив на результати підприємства та сприяти втраті людського капіталу, а отже, гальмувати інноваційний розвиток.

У процесі дослідження з'ясовано, що працівники приватних підприємств більшою мірою задоволені компенсаційним пакетом, ніж працівники державних підприємств (рис. 2). Це пояснюється тим, що приватні підприємства здійснюють конкурентний відбір професіоналів, залучаючи найбільш талановитих і висококваліфікованих, які є достатньо мотивованими та демонструють високі результати, відповідно і рівень заробітної плати має бути конкурентним, включаючи гідний компенсаційний пакет. Керівництво особисто зацікавлене в таких працівниках, очікуючи в майбутньому збільшення прибутків. На державних підприємствах це зробити набагато складніше. По-перше, складна бюрократична процедура звільнення. По-друге, керівництво державних підприємств хоч і зацікавлене в прийнятті на роботу професіоналів, проте особистих інтересів, як, приміром, власники приватних підприємств, не мають.

Для оцінки впливу трансформаційних процесів на ефективність інноваційної діяльності нами використано інструментарій рангової кореляції. Нами обрано саме цей метод, оскільки рангова кореляція, як зазначають А. Єріна та З. Пальян, не потребує додержання будь-яких математичних передумов щодо розподілу ознак, зокрема вимоги нормальності розподілу, а також підходить для невеликих за обсягом сукупностей [3, с. 246].

Коефіцієнт рангової кореляції визначається за формулою:

$$\rho = 1 - \frac{6\sum_1^n d_j^2}{n(n^2-1)}, \quad (1)$$

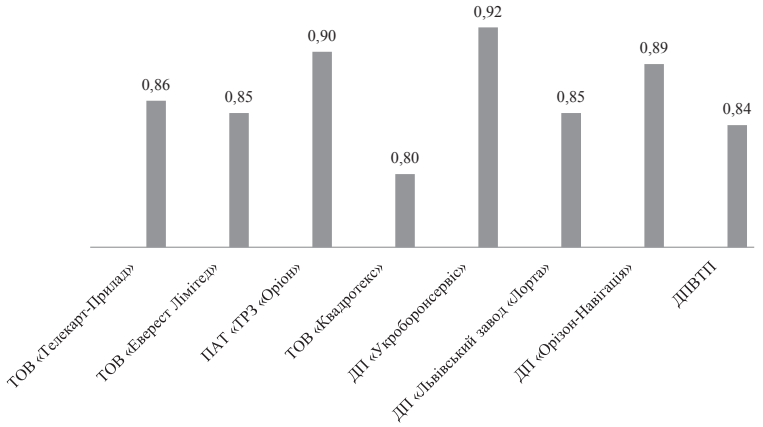

Рис. 1. Співвідношення середньої заробітної плати працівників, які працюють на умовах стандартної та нестандартної зайнятості

Джерело: складено автором за результатами дослідження

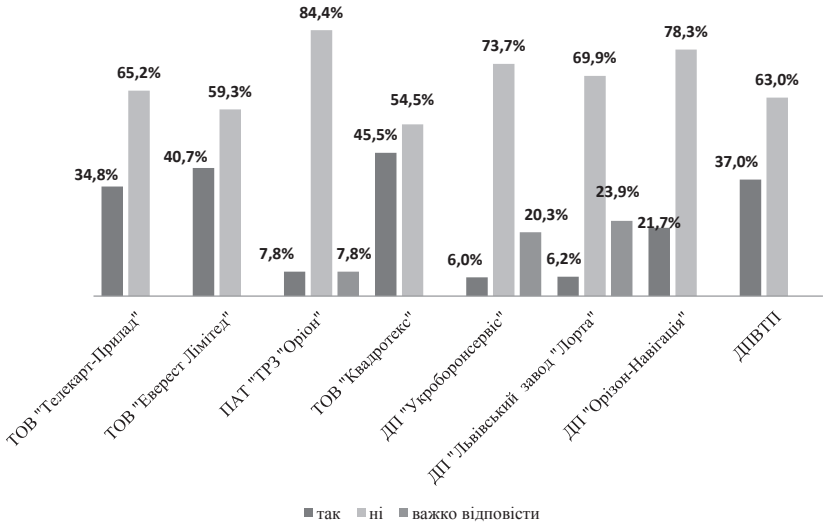

Рис. 2. Розподіл відповідей респондентів на запитання «Чи задоволені Ви компенсаційним пакетом у Вашій компанії?»

Джерело: складено автором за результатами опитування

Таблиця 2

Вимірювання кореляційного зв'язку між показником трансформації соціально-трудових відносин, що виникають у зв'язку з винагородою за працю, та показником ефективності інноваційної діяльності

Підприємство	Трансформація СТВ, що виникають у зв'язку з винагородою за послуги робочої сили X_8	Ефективність інноваційної діяльності Y	Ранги		Різниця рангів $d_j=R_{xj}-R_{yj}$	Зведення різниці рангів в квадрат d_j^2
			R_{xj}	R_{yj}		
1. ТОВ «Телекарт-Прилад»	0,91	0,64	8	6	2	4
2. ТОВ «Еверест Лімітед»	0,86	0,65	7	7	0	0
3. ПАТ «ТРЗ «Оріон»	0,53	0,42	2,5	3	0,5	0,25
4.ТОВ «Квадротекс»	0,61	0,48	5	4	1	1
5. ДП «Укроборонсервіс»	0,67	0,93	6	8	-2	4
6. ДП «Львівський завод «Лорта»	0,48	0,41	1	2	-1	1
7. ДП «Орізон-Навігація»	0,55	0,63	4	5	-1	1
8. ДПВТП	0,53	0,38	2,5	1	1,5	2,25
Разом	-	-	-	-	-	13,5

Джерело: складено автором на основі [4]

Вимірювання кореляційного зв'язку між показником трансформації соціально-трудових відносин, що виникають у зв'язку з винагородою за працю, та показником ефективності інноваційної діяльності наведено в табл. 2.

$$\rho = 1 - \frac{6 \times 13{,}5 + 0{,}5}{8^3 - 8} = 0{,}838.$$

Значення коефіцієнта рангової кореляції свідчить про наявність прямого і високого рівня зв'язку між показником трансформації соціально-трудових відносин, що виникають у зв'язку з винагородою за працю, та показником ефективності інноваційної діяльності.

$$t_p = 0{,}838\sqrt{\frac{8-2}{1-0{,}7}} = 3{,}8$$

Табличне значення t-критерію Стьюдента при заданому рівні значущості 0,05 і $n - 2 = 6$ ступенях вільності рівне $t_{таб} = 2{,}447$. Оскільки розрахункове значення більше табличного: $t_p > t_{таб}$, то робимо висновок, що істотність зв'язку доведена.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, за результатами нашого дослідження підтверджують необхідність зміни підходів до проектування основної заробітної плати, а також важливість нематеріального стимулювання з метою розбудови нової моделі соціально-трудових відносин. Встановлено тісний кореляційний зв'язок між показником трансформації соціально-трудових відносин, що виникають у зв'язку з винагородою за працю, та показником ефективності інноваційної діяльності. Це означає, що активізація трансформації соціально-трудових відносин, що виникають у зв'язку з винагородою за працю, позитивно впливатиме на інноваційну діяльність підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: монографія / [А.М. Колот, О.А. Грішнова та ін.]; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Колота. – К.: КНЕУ, 2012. – 501 с.
2. Цимбалюк С.О. Компенсаційна модель винагороди за працю: теоретико-методологічні та прикладні аспекти: монографія / С.О. Цимбалюк. – К.: КНЕУ, 2014. – 359 с.
3. Єріна А.М. Статистика: підручник / А.М. Єріна, З.О. Пальян. – К.: КНЕУ, 2010. – 351 с.
4. Руденко О.М. Система показників ефективності інноваційної діяльності підприємства / О.М. Руденко // Економіка та соціум: сучасний фундамент розвитку людства: зб. матеріалів Міжнар. наук. конф. (31 жовтня 2016 р.) – Лейпциг: Університет Лейпцигу, 2016. – С. 160-162.

УДК 314.882

Хромова Д.Д.
студентка
Інституту міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

Антоненко К.В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри МЕВ і бізнесу
Інституту міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

ПРОБЛЕМИ ДЕМОГРАФІЧНОГО СТАНУ УКРАЇНИ

У статті розглянуті основні демографічні показники (рост, смертність, міграція та інші), затронуті основні проблеми української еміграції, смертності, захворювань у країні. Розглянуто погуршення демографічної ситуації 2014-2015 років, а також витоки української міграції та утворення українських діаспор за кордонами країни.

Ключові слова: міграція, еміграція, іміграція, демографія, криза, діаспора, смертність, коефіцієнт смертності, бідність, політика, екологія.

Хромова Д.Д., Антоненко К.В. ПРОБЛЕМЫ ДЕМОГРАФИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ УКРАИНЫ

В статье рассмотрены основные демографические показатели (рост, смертность, миграция и тд.), затронуты основные проблемы украинской емиграции, смертности, болезней в стране. Рассмотрено ухудшение демографической ситуации 2014-2015 годов, а так же прослежены истоки украинской миграции и образования украинских диаспор за пределами страны.

Ключевые слова: миграция, эмиграция, иммиграция, демография, кризис, диаспора, смертность, коеффициент смертности, бедность, политика, екология.

Khromova D.D., Antonenko K.V. DEMOGRAPHIC CRISIS OF UKRAINE

The main demographic indicators (growth, mortality, migration, etc.) are considered in the article, the main problems of Ukrainian immigration, mortality, diseases in the country are touched upon. The deterioration of the demographic situation in 2014-2015 is considered, as well as the sources of Ukrainian migration and the formation of Ukrainian diasporas outside the country.

Keywords: migration, emigration, immigration, demography, crisis, diaspora, mortality, death rate, poverty, politics, ecology.

Постановка проблеми. Демографічна ситуація в країні тісно пов'язана з економікою: коли економічний рівень країни є стабільним та позитивним – кількість населення країни збільшується не тільки за рахунок власного населення, а й ростут потоки імігрантів. В Україна економічна та демографічна ситуація знаходиться на кризовому рівні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням демографічого стану України, чисельності та причинами міграції присвячені труди таких

вчених як Рудницький О.П., Левчук Н.М., Шевчук П.Є., Ковбасюк А.Б., Малиновська О.А., Ткаченко Л.Г., Каленюк І.С., Ямковий В.А.

Постановка задачі. Метою дослідження є аналіз смертності, міграції населення, а також рівня захворюванності та вплив цих факторів на демографічний стан України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Демографічний стан будь-якої країни є досить вагомим показником її існування та подальшого розвитку у економічному, політичному, соціальному та культурному планах. Кожна країна всіма зусиллями намагається тримати демографічний баланс, коли народжуваність, міграція та смертність є в нормі, для попередження таких проблем як перенаселення країни, старіння нації, відтік мігрантів та інше. Тримання під контролем таких природних явищ є основою успіху для держави.

Населення країни, його розвиток, соціальне, економічне, політичне та інше почуття є визначальною ознакою суспільства в цілому, основоположною рисою могутності держави. Саме за цієї причини демографічна сфера завжди була об'єктом уваги політиків, статистів та громадськості.

Демографія – це насамперед наука, що вивчає закономірності відтворення населення. Метою демографії є, насамперед, вивчення кількості населення, його склад за віковими, статевими та іншими параметрами. З точки зору економіки, демографія розглядає також трудовий, робочий потенціал груп та всього населення в цілому. Демографія – стародавнє вчення, бере свої корні ще з стародавньому світі, коли вже існувала потреба до ведення даних про населення окремого селища чи міста, але своє ім'я вона отримала тільки у XIX столітті.

Демографічний стан – сукупність показників народжуваності, смертності, міграції. Сучасна демографічна ситуація в Україні викликає велике занепокоєння і тому є причина: скорочення чисельності населення, зниження народжуваності і середньої тривалості життя, від'ємне сальдо міграції. ці всі показники становляться характерними ознаками сучасних демографічних тенденцій України. Доречно буде вказати, що ці тенденції мають своє історичне коріння. За оцінками науковців, негативна демографічна ситуація утворилась за причини постійних економічних та політичних подій: перша та друга світові війни, голодомори(1921, 1932-1933, 1947 роки), масові репресії 30-50-х рокі XX століття, Чорнобильська катастрофа, Перебудова 1985-1991 років, котра повела за собою стагнацію в економіці, політичну, економічні кризу, негативні явища в духовній сфері суспільства.

У свою чергу, «демографічна криза – глибоке порушення відтворення населення, що загрожує самому його існуванню». У річні епохи існували різні причини настання демографічних криз. Серед них виділяють: війни, епідемії, голодування. обумовлений цими причинами високий рівень смертності призводив саме до скорочення популяції деяких міст, країн, регіонів світу. В деяких ситуаціях, також призводив до повного обезлюднення територій. У сучасному світі до демографічної кризи призводить також погана екологія, соціальний, культурний, економічний рівень країни чи регіону, а також рівень вживання алкоголю, нікотину та наркотичних речовин.

В Україні, у порівнянні з 2010 роком, скоротилась кількість населення. У 2010 році чисельність населення була на рівні 45 778,5 тис чоловік, в 2011 році – 45 633,6 тис. чол., 2012 – 45 553,0 тис. чол., 2013 – 45 439,8 тис. чол., 2014 – 45 426,2 тис. чол., 2015 – 42 746,05 тис чол., 2016 – 42 584,5 тисяч чоловік. Виходячи з цих даних бачимо, що з 2010 по 2014 рік кількість населення України була на одному рівні, маючи мало помітні коливання, але у період з 2014 по 2016 рік країна втрачає 6,26% від всього населення (рис. 1).

Рис. 1.

Причиною скорочення населення стала скрутна економічна і політична ситуація в країні: війна, економічна криза, соціальні проблеми – все це стає причиною підвищення рівню смертності а також міграції за кордон за різними причинами (втрата робочого місця, бідність, дискримінація за політичними поглядами та інше). Також варто брати до уваги факт, що внаслідок політичного стану країни, багато людей загинули на території проведення антитерористичних операцій (більше 10 тисяч осіб).

Як і в інших країнах світу, міграція українців прив'язана до показників ВВП своєї країни: коли рівень ВВП падає, відмічається підвищення кількості мігрантів і навпаки: коли рівень ВВП підіймається, кількість мігрантів скорочується. Ці данні напряму залежать один від одного, тому що громадяни кожної країни прагнуть до кращого життя і в деяких ситуаціях, вони змушені по кидати свою країну за для пошуку кращої долі. Якщо порівняти рівень ВВП з рівнем міграції в Україні, то можна побачити, що починаючи з 2013 року, коли рівень ВВП почав падати, рівень міжнародної міграції українського населення підвищився в майже однаковому темпі. Згідно цих даних, Українській державі слід всі свої сили повернути на підвищення економічного рівню, за для підвищення кількості населення, та зменшення рівня емігрантів (рис. 2).

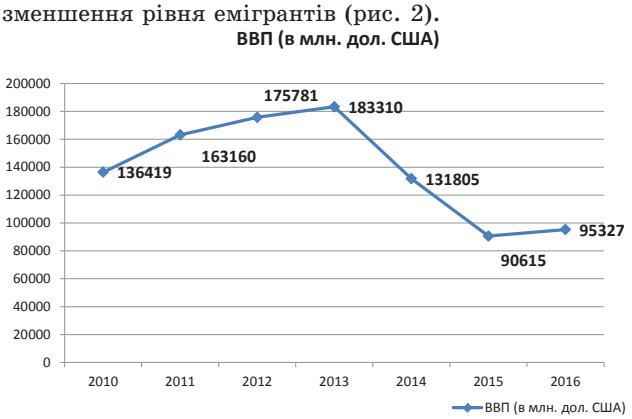

Рис. 2.

Прагнучи до кращого життя громадяни України змушені покидати свою державу. Знаходять своє місце майже всі види міграції – постійна, маятникова (вахтові, сезонні), організовані та неорганізовані (рис. 3).

Рис. 3.

Велика кількість мігруючих є спеціалістами у різних галузях. За даними Міжнародної організації з міграції, в секторі працівників з України найбільше місце займають будівельники (чоловіки) та у догляді за літніми людьми, дітьми (жінки) (рис. 4).

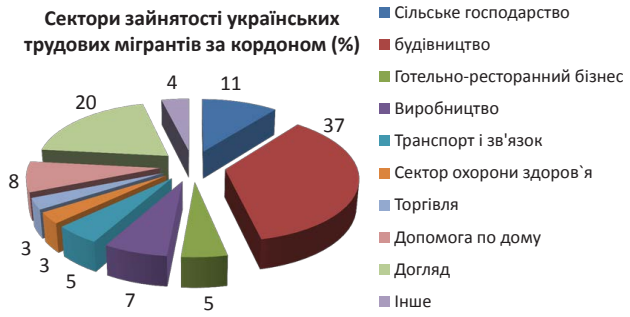

Рис. 4.

Найпопулярнішим місцем для міграції, у більшості випадках стають країни, з якої граничить країна мігранта. У випадку з українськими мігрантами це твердження вірне на 100%. Найбільша кількість українських громадян виїхавши зі статусом біженця значиться у Російській Федерації (746,5 тис.), Білорусі (81,2 тис), Польщі (3,6 тис.), а також у дещо віддалених країнах від України – Німеччини (4,6 тис), Італії (2,96 тис.), Швеції (1,96тис.) та Франції (1,76 тис).

За даними перепису зарубіжних країн є від 8,2 млн. до 20 млн (за різними оцінками) людей українського походження, які проживають за кордоном. Налічується 4 хвилі масової міграції українців, котрі починаються з кінця XIX століття і закінчуються у кінці XX століття. В 1895-1913 роках триває перша хвиля, у якій близько 10% населення (близько 1,6 мільйона чоловік) Західної України емігрували до Нового Світу. Друга хвиля міграції відбулася у міжвоєнний період. В результату невдачі національно-визвольної революції 1917-1920 років, існуюча економічна еміграція почала супроводжуватись також і політичною еміграцією. Таким чином, як мінімум один мільйон виселених із селищ (для розвитку віддалений районів) були вигнанні під час колективізації в інші райони СРСР. Третя хвиля еміграції була викликана саме Другою світовою війною та її наслідками. Еміграція Західної частики України була викликана майже повністю політичними чинниками, але на сході причини еміграції складалися з декількох компонентів: репресивна депортація противників радянського режиму, «ненадійного» населення з анексованої території СРСР, який є складовою частиною західної України (в період 1939-1940 років, до одного мільйона людей були депортовані, в 944-1952 роках – понад 200 тисяч осіб), а також був організований напрямок робочої сили для розвитку цінних земель, видобутку природних ресурсів в Сибір та Далекий Схід Росії. Наприкінці XX століття відбувається четверта хвиля еміграції, в результаті якої вже сталі українські діаспори значно збагатилися. Нові діаспори утворилися в країнах, де раніше майже не було українців, особливо в південній частині Європи.

На даний час, най більші українські діаспори значяться у Російській Федерації (1,93 млн осіб), Канаді (1,21 мільйона осіб), Сполучених Штатах Америки (0,9 мільйонів), Бразилії (0,5 мільйонів), Молдові (0,47 млн.), Казахстані (0,33 млн.), Аргентині (0,3 млн.) та у Італії (0,23 мільйона осіб).

За даними Центрального Розвідувального Управління, Україна займає місце у рейтингу смертності серед країн. Для порівняння: на першому місці рейтингу знаходиться країна у Південній Африці – Королівство Лісото з коефіцієнтом смертності 14,90 смертей на 1000 чоловік; на другому місці посіла Болгарія – 14,50; третє місце – Литва – 14,50. Показник України – 14,40 смертей на 1000 чоловік. На останньому місцу Катар – 1,50 смертей на 1000 осіб.

Аналізуючи динаміку коефіцієнту смертності в Україні, можемо зробити позитивне заключення: у порівнянні з 2010 роком, смертність в Україні на тисячу чоловік впала, що свідчить про незначне підвищення рівня життя в Україні. Станом на 2011-2015 маються невеликі коливання, та у 2016 році бачимо спад смертності. Тобто не виключається можливість і подальшого спаду коефіцієнту смертності в Україні, за умов стабільної економіки, відсутності скрутних політичних випадків та гармонійного соціального та культурного стану країни та населення, а також зменшення рівня бідності в Україні (рис. 5).

Рис. 5.

Причиною такого великого коефіцієнту смертності в Україні є не тільки політичні та економічні вади країни, але й зовнішні та внутрішні фактори. До внутрішніх факторів відносять хвороби. Середній переломний вік середньостатистичного українця, у якому причинами смерті стають захворювання – 40 років. До настання цього віку люди, частіше за все, поминають внаслідок зовнішніх причин, до яких відносять нещасні випадки, самогубства (за 10 років 94,3 тис осіб), дорожньо-транспортні події (у середньому 7,6 тис осіб на рік), вбивства (приблизно 3,3 тисячі щорічно).

Якщо розглянути внутрішні причини, які складають 93% від загальної смертності, то можна побачити, що 67% від всіх смертей за внутрішніми причинами займають саме смерті від хвороб системи кровообігу; 14% – пухлини і онкологічні захворювання; 5% – хвороби травлення; 2% – хвороби дихання; 2% – інфекції та інші.

Причиною такої смертності від захворювань є, насамперед, погана екологія, бідність (велика кількість хворих не мають змоги оплачувати собі ліку-

вання), розвинений культ прийому алкоголю та паління в Україні, за причини якої виникає така велика кількість онкологічних захворювань, проблем із системою кровообігу (від сюди інфаркти, інсульти).

Україна б'є рекорди і по кількості перерваної вагітності, котрі на 15-17% завжди були вищими за європейські. В Україні щорічно здійснюється в середньому 200-250 тисяч штучних переривань вагітності, що впливає на загальний показник народжуваності та населення.

Висновки із проведеного дослідження. Демографічний стан України знаходиться у скрутному стані. Дуже багато факторів впливають на українську міграцію, народжуваність, смертність. Деякі фактори є унікальними, але, в більшості, вони є схожими та від них усіх залежить демографічний стан країни: погана екологічна ситуація, політична сфера країни, економіка та рівень бідності, культурні та соціальні фактори, котрі з молодих віків прививають культ алкоголю та паління, а також дискримінацію до «інших» людей чи груп. Також значною мірою на населення впливають і історичні факти – репресії, голодомори, аварія на Чорнобильській електростанції, дві війни. Завдяки цим факторам, за кордоном України сформувалися значні українські діаспори (більші українські діаспори значяться у Російській Федерації (1,93 млн осіб), Канаді (1,21 мільйона осіб), Сполучених Штатах Америки (0,9 мільйонів), Бразилії (0,5 мільйонів), Молдові (0,47 млн.), Казахстані (0,33 млн.), Аргентині (0,3 млн.) та у Італії (0,23 мільйона осіб)).

Україна займає високе місце (4) у рейтингу ЦРУ за смертністю населення, маючи коефіцієнт 14,40. Це є дуже поганим показником, в який закладається велика сукупність зовнішніх (нещасні випадки, ДТП та ін.) та внутрішніх факторів (захворювання). Не можна не вказати, що кількість внутрішніх факторів значно переважає над зовнішніми, що свідчить про вади у медичній, економічній системі України, а також о поганій екології та культі паління і алкоголізму, котрий прививається соціумом з дитинства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. www.ukrstat.gov.ua – офіційний сайт Державного комітету статистики.
2. www.iom.org.ua – офіційний сайт Міжнародної організації з міграції
3. www.minfin.com.ua – офіційний фінансовий портал

СЕКЦІЯ 8
ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.71

Барилюк М.-М.Р.
аспірант кафедри банківської справи
Університету банківської справи

АНАЛІЗ КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

У статті проведено теоретичний аналіз окремих структурних елементів фінансової безпеки комерційного банку. Проаналізовано підходи до визначення понять «безпека», «виклик», «ризик», «загроза», «небезпека», «шкода», які виступають категоріальним інструмнтарієм формування змістовного наповнення поняття «фінансова безпека банку». Запропоновано концепційну схему реалізації небезпек у фінансово-економічній діяльності банку. Доповнено перелік класифікаційних характеристик загроз фінансовій безпеці банку.
Ключові слова: фінансова безпека банку, ризик, виклик, небезека, загроза, шкода.

Барылюк М.-М.Р. АНАЛИЗ КАТЕГОРИАЛЬНОГО АППАРАТА ИССЛЕДОВАНИЯ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ КОММЕРЧЕСКОГО БАНКА
В статье проведен теоретический анализ отдельных структурных элементов финансовой безопасности коммерческого банка. Проанализированы подходы к определению понятий «безопасность», «вызов», «риск», «угроза», «опасность», «вред», которые выступают категориальным инструмнтарием формирования содержательного наполнения понятия «финансовая безопасность банка». Предложено концептуальных схему реализации опасностей в финансово-экономической деятельности банка. Дополнен перечень классификационных характеристик угроз финансовой безопасности банка.
Ключевые слова: финансовая безопасность банка, риск, вызов, опасность, угроза, вред.

Baryliuk M.-M.R. ANALYSIS OF CATEGORICAL APPARATUS OF INVESTIGATION FINANCIAL SECURITY OF COMMERCIAL BANKS
In the article, the theoretical analysis of certain structural elements of the financial security of the commercial bank is taken. The approaches to the definition of «security», «call», «risk», «danger», «peril», «harm» are analyzed, which are the categorical tools of formation the content of the concept of «financial security of the bank.» A conceptual framework of the dangers of financial-economic activity of the bank is proposed. Supplemented the list of classification characteristics of the threats to the financial security of the bank.
Keywords: bank financial security, risk, challenge, peril, threat, harm.

Постановка проблеми. Діяльність комерційних банків піддається впливу численних деструктивних факторів та більшості банківських операцій притаманні ризики. Саме правильне розуміння та розмежування ризиків, загроз та небезпек банківським персоналом є базою щодо прийняття стратегічних управлінських рішень при розробці ефективної стратегії забезпечення фінансової безпеки комерційного банку. Для подальшого дослідження фінансової безпеки комерційного банку, слід проаналізувати основні складові фінансової безпеки банку, її класифікацію за різними ознаками а також визначити роль і місце цих компонентів у забезпеченні фінансової безпеки комерційного банку. Окрім того, диференціація видів фінансової безпеки комерційного банку має важливе значення як для теорії так і для практики. Як вірно зазначив відомий американський економіст М. Фрідман: «теорія є вірною, лише, коли вона знаходить підтвердження на практиці»

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематикою змістовного наповнення понять «безпека», «виклик», «ризик», «загроза», «небезпека», а також їх впливу на фінансову безпеку банку займається значна кількість як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, а саме: О. Барановський [4] розмежував категорії загроза, ризик, виклик та небезпека в межах дослідження фінансової безпеки комерційного банку, А. Вінников [16] виділяє антропогенні, техногенні, стихійні загрози, Н. Наточаєва [2; 18] виокремлює найсуттєвіші загрози фінансовій безпеці комерційних банків в кризовий період, Є. Рудніченко [10] визначив ризик, як суб'єктивно-об'єктивну категорію, Н. Цікановська [11] зазначає, що реалізація ризику може призвести до позитивних, так і до негативних наслідків, О. Штаєр [19] розмежовує зовнішні та внутрішні загрози фінансовій безпеці банку. Проте, на сьогодні не існує єдності поглядів щодо трактування вищезазначених понять та їх взаємозв'язку. Дослідженню класифікаційних характеристик структурних елементів фінансової безпеки банку присвячені наукові праці О. Барановського [4], К. Горячевої [3], Н. Наточаєвої [2; 18], Л. Перехрест [1; 20].

Постановка завдання. Метою статті є аналіз класифікаційних характеристик структурних елементів фінансової безпеки комерційного банку та дослідження взаємозвязків понять «безпека», «виклик», «ризик», «загроза», «небезпека», «шкода» в контексті забезпечення фінансової безпеки банку

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливе практичне значення розробки класифікаційних характеристик структурних складових фінансової безпеки комерційного банку полягає наступному. Враховуючи особливості забезпечення належного рівня кожної з складових фінансової безпеки комерційного банку, наявність відповідних встовлених критеріальних вимог до них, вимагає застосування з боку керівників банку та топ-менеджерів заходів як

тактичного, так і стратегічного характеру для поліпшення або ж закріплення статус-кво у всіх складових фінансової безпеки комерційного банку.

На думку Л.М. Перехрест, фінансову безпеку банку необхідно розглядати крізь призму двох блоків: операційна фінансово-економічна безпека та безпека фінансово-економічної інформації. Складовими елементами першого блоку є: ресурсна безпека, кредитна безпека, інвестиційна безпека, валютна безпека, розрахунково-платіжна безпека; другого – комерційна таємниця, клієнтська база даних, несанкціонований доступ до електронної мережі [1].

Перший блок характеризується нестабільністю через наявність ризиків, а підсистема елементів другого блоку перебуває під впливом специфічних загроз, до яких Л.М. Перехрест відносить: розголошення комерційної таємниці та інформації щодо клієнтської бази даних, мережеве шахрайство внаслідок викрадення та зміни інформації в комп'ютерних системах, комп'ютерне блокування і ушкодження електронними засобами банківських систем, викрадення і підробка інформації, підробка платіжних документів з використанням ЕОТ, пошкодження програмного забезпечення, піратське копіювання програмних продуктів [1].

Н.Н. Наточаєва класифікує фінансову безпеку комерційних банків РФ в залежності від рівня розвитку комерційного банку і їх загальних характеристик: індивідуальна, регіональна, федеральна, при цьому виділяє наступні структурні складові фінансової безпеки банку з позиції системи: кредитно-фінансова безпека та безпека економічної інформації [2].

К.С. Горячева акцентує увагу на структурі фінансової безпеки підприємства. Функціональними струтурними елементами фінансової безпеки підприємства, на думку, дослідниці є: бюджетна, валютна грошово-кредитна, інвестиційна, банківська, фондова та страхова [3].

На думку О.І. Барановського, фінансову безпеку комерційного банку слід класифікувати за наступними ознаками: стан банківської системи, мета, спосіб та засоби підтримання, ступінь міцності, ступінь повноти, соціальні наслідки, характер розповсюдження, стан безпеки, тривалість періоду дії, стабільність, гарантування, мотивація, вид фінансових інструментів, економічний зміст, система забезпечення управління, рівень фінансування, рівень достатності, охоплення, реальність, відособленість, національні особливості, рівень досягнення, ступінь забезпечення [4, с. 438].

До функціональних складових фінансової безпеки банку, на наш погляд, доцільно віднести: ресурсну, депозитну, кредитну, валютну, інвестиційну, платіжно-розрахункову, комерційну (контрагентно-клієнтську), конкурентно-ринкову, кадрову, технологічно-інформаційну.

Важливим кроком у дослідженні сутності поняття «фінансова безпека комерційного банку» є аналіз категорій «безпека», «небезпека», «ризик», «загроза», «виклик», «шкода» крізь призму її взаємозв'язку з фундаментальною категорією «фінансова безпека». У фаховій економічній літературі ці поняття використовуються в різних контекстах та надзвичайно широко.

Категорію безпека поєднують діалектично з поняттям небезпека, так безпеку визначено, як стан, при якому чому-небудь або кому-небудь нічого не загрожує.

А.А. Ткачова та А.В. Косторовий зазначають, що безпека є крайнім значенням небезпеки, коли остання абсолютно відсутня [5]. Однак, як свідчить історичний досвід, це ідеальний стан, якого повною мірою в процесі еволюції не вдалося досягнути не тільки індивідууму, державі чи будь-якій з форм соціальних утворень.

Діалектичний взаємозв'язок між безпекою та небезпекою аналізує Г.П. Ситник, який запропонував розглядати безпеку через певну систему умовних величин та показників. На думку дослідника, безпека є умовною величиною, що відповідає 0, а небезпека – 1. Так, між абсолютно полярними за своїм змістом величинами (безпека (0) – небезпека (1)) є проміжні величини від 0,1 до 0,9, які характеризують появу ризику, виклику, загрози. Мінімальні відхилення на проміжку від 0-1 сигналізують про появу ризику. Г.П. Ситник зазначає, що ризик проходить такі стадії [6]:

1. На стадії переходу з ймовірності у дійсність ризик переходить у стадію виклику та загрози;

2. Неспроможність суб'єкта безпеки своєчасно вплинути на виклики та загрози породжує небезпеки.

З огляду на вищевикладене, вважаємо за доцільне визначити змістовне наповнення категорії виклик. Так, О.О. Сергуніна трактує виклик як «сукупність обставин не обов'язково загрожуючого характеру, але, безумовно таких, що вимагають реагування на них» [7, с. 127]. Іншими словами виклик – це така точка небезпеки, яка потребує реагування з метою запобіганню прояву можливої шкоди. Оскільки в межах нашого дослідження мова йде про виклики безпеці банку, слід уточнити значення поняття шкода.

Д.Д. Кузмін запропонував загальновживане трактування терміну «шкода, як негативного наслідку (результату) реаліації певної дії, що проявляється у зменшенні або втраті (знищенні) певних благ (майнових чи немайнових), порівняно з тією ситуацією, коли б таких дій, що спричинили зменшення (втрату) взагалі не було» [8, с. 112].

Інший підхід щодо розмежування категорій загроза, ризик, виклик та небезпека в межах дослідження фінансової безпеки комерційного банку запропонував О.І. Барановький. Так, на думку дослідника, ризик і виклик слід віднести до потенційної небезпеки, а загроза є реальною небезпекою, яка несе несприятливі наслідки для банківської установи, якщо не будуть вжиті заходи для її запобігання [4, с. 394].

Зважаючи на відсутність єдності поглядів та плутанину при розмежуванні взаємозв'язку понять небезпека, загроза та ризик, необхідно навести найбільш прийнятне трактування в межах нашого дослідження поняття «фінансова безпека комерційного банку».

На сьогодні відсутній єдиний підхід до трактування категорії ризик. Так, на основі аналізу літературних джерел, нами визначено основні підходи до визначення сутності поняття ризик: процесний та об'єктний.

Прихильники процесного підходу трактують ризик як діяльність спрямовану на подолання невизначеності в ситуації вибору, при цьому ймовірність досягнення очікуваного результату чи відхилень від цілей можуть бути як кількісно так і якісно оцінені.

В розрізі об'єктного підходу ризик розглядають:

1) як можливість втрат та ймовірність настання несприятливих подій. На думку Куркіна М.В, «ризик – це ступінь вірогідності певної негативної події, яка може наступити в певний час або за певних обставин на території об'єктів економічної діяльності» [9];

2) як невизначеність щодо майбутнього результату Є.М. Рудніченко зазначає, що «ризик – це суб'єктивно-об'єктивна категорія, що повязана з певною мірою невизначеності результату внаслі-

док прийнятого рішення (дії і/або обставин)» [10]. У цьому визначенні науковець наголошує, що ризик це суб'єктивно-об'єктивна категорія, з чим не можна не погодитись, оскільки суб'єктивна сторона ризику спонукає приймати рішення, а об'єктивна – величина ризику може бути оцінена. На нашу думку, трактування ризику, запропоноване Є.М. Рудніченко, відображає лише один з аспектів цієї категорії. Більш вдалим, на наш погляд, є визначення ризику, запропоноване Н. А. Цікановською: «ризик – ситуація невизначеності кінцевого результату вибору серед існуючих альтернатив, яка може призвести до позитивних, так і до негативних наслідків, ймовірність яких може бути оцінено» [11]. Н. А. Цікановська наводить суб'єктивно-об'єктивну характеристику ризику, крім того вона зазначає, що реалізація ризику може призвести до позитивних, так і до негативних наслідків, однак незрозумілим з контексту визначення є, яким чином оцінити ризик.

В контексті дослідження категорії ризик слід розмежовувати поняття ризик і невизначеність. Представник неокласичної школи Ф. Найт в свої праці «Ризик, невизначеність, прибуток» (1921 р) вперше розмежував поняття ризик і невизначеність. Ф. Найт припустив, що ризик є вимірюваним, тобто за допомогою числових величин може бути об'єктивно оціненим, а невизначеність, на його думку, – це не вимірюваний ризик, головною рисою якого є неможливість заздалегідь визначити і врахувати [12].

Ризик та невизначеність присутні в діяльності будь-якого комерційного банку, включаючи протиріччя між фактичним і запланованим. На нашу думку, невизначеність є негативним фактором не завжди, оскільки усвідомлення топ-менеджерами чи керівництвом банку факту існування невизначеності мотивують до прийняття нестандартних управлінських рішень, творчого пошуку та ініціативності з метою забезпечення належного рівня фінансової безпеки банку.

Таким чином, огляд економічної літератури показав, що науковці трактують ризик як ймовірність настання негативних наслідків, інша група вчених – ризик, як можливість досягнення суб'єктом підприємницької діяльності як позитивних, так і негативних результатів діяльності.

З огляду на викладене, на нашу думку, категорію «ризик» в контексті дослідження фінансової безпеки комерційного банку слід розглядати, як можливість відхилення від цілей, внаслідок прийняття рішення в умовах невизначеності, що може призвести як до позитивних (отримання додаткового прибутку), так і до негативних наслідків (отримання збитків, відхилення фактичних результатів діяльності від запланованих), ймовірність реалізації яких може бути кількісно та якісно оцінена.

На думку М.С. Клапків, ключовою причиною невизначеності та плутанини категорій «небезпека», «загроза» та «ризик» є етимологія поняття «ризик», так у різних мовах ризик пов'язують з поняттям непевності або небезпеки, а тому дослідники цього терміну також пов'язують категорію ризик з загальним розумінням небезпеки, загрози, збитку чи знищення [13, с. 12-15].

Ототожнення ризику і загрози, виходить з розуміння категорії «ризик», як події з негативними наслідками для фінансової діяльності банку або як загрози відхилення результатів прийнятих рішень, або дій від очікуваних.

Так, в результаті аналізу думок, як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, щодо сутності поняття ризик, нами було визначено, що обов'язковим елементом ризику є неминучість вибору в умовах невизначеності, як результат – прийняття альтернативного рішення, наслідком реалізації якого є досягнення очікуваного результату чи відхилення від запланованих цілей з врахуванням загрози впливу як контрольованих так і неконтрольованих чинників. При такому розумінні поняття ризик, очевидним є той факт що категорії ризик та загроза є відмінними, проте взаємообумовленими і взаємопов'язаними поняттями. Як було визначено раніше, поняття фінансова безпека банку передбачає захищеність від загроз, в свою чергу при прийнятті управлінських рішень, існує загроза впливу як контрольованих так і неконтрольованих чинників, тому при прийнятті рішень персоналом чи керівництвом банку виникає ризик відхилення очікуваних результатів від запланованих, а отже розглядаючи фінансову безпеку банку як захищеність від загроз, то це означатиме захищеність і від ризиків.

Загроза – це небезпека на стадії переходу з можливості у дійсність, зазначає Ярочкін В.І. [14]. На наш погляд, найбільш прийнятним в контексті розмежування загрози і небезпеки є трактування загрози запропоноване А. А. Прохожевою, яка зазначає, що визначення загрози через небезпеку є абсолютно універсальним для будь-яких видів безпеки. Загрози безпеці мають об'єктивний характер та виникають в результаті зіткнення інтересів індивідів, верств суспільства, регіонів, держав при їх взаємодії в процесі суспільного розвитку [15, с. 12]

Враховуюче викладене, на рис. 1. зображена концепційна схема реалізації небезпеки у фінансово-економічній діяльності банку.

Рис. 1. Концепційна схема реалізації небезпеки у фінансово-економічній діяльності банку

Джерело: розоблено автором

Підсумовуючи викладене, більш детально розглянемо класифікацію загроз фінансової безпеці, запропоновані як вітчизняними, так і зарубіжними вченими, оскільки саме загрози є тими дестабілізуючими і деструктивними чинниками зовнішнього та внутрішнього середовища, які постійно видозміняться і лише за умов формування високого рівня стійкості комерційного банку до впливу загроз,

можна забезпечити належний рівень фінансової безпеки комерційного банку.

Слід наголосити, що на сьогодні відсутні єдині підходи щодо розмежування загроз фінансовій безпеці комерційних банків. Так, аналіз праць науковців показав, що найчастіше класифікують загрози за джерелом походження (внутрішні та зовнішні), з чим не можемо не погодитись, оскільки переш за все потрібно знати звідки вони виникають, з метою уникнення загрози ще на початковому етапі зародження.

А.С. Вінников вважає, що «загроза – це нереалізована, але реально існуюча, з певною ймовірністю можливість нанесення банку будь-якого збитку. На думку науковця слід розмежовувати антропогенні, техногенні, стихійні загрози» [16].

В.В. Коваленко, досліджує фінансову безпека банку через призму організації, акцентує увагу на необхідності класифікації загроз безпеці банку відповідно до суб'єктів внутрішнього банківського середовища (власників, адміністрації банку, менеджерів підрозділів та спеціалістів банку та неформальних груп) та суб'єктів зовнішнього середовища (клієнтів, партнерів, конкурентів, кримінальних угрупувань, держави та її громадян) [17].

Н.Н. Наточаєва до найсуттєвіших загроз фінансовій безпеці комерційних банків в кризовий період відносить: загрозу фінансових втрат, що повязані з кредитуванням, загрозу втрати ліквідності, загрозу негативної переоцінки цінних паперів та загрозу валютних втрат [18, с. 117-118].

О.М. Штаєр розмежовує зовнішні та внутрішні загрози фінансовій безпеці банку. Так, на її думку, зовнішніми загрозами є: недостатність інвестиційних коштів, не прогнозований відтік грошових коштів з рахунків банку, різкі коливання валютних курсів та/або процентних ставок, шахрайство з цінними паперами, використання підробних платіжних документів та карток, надання неправдивої інформації клієнтам банку, грабіж, а до внутрішніх загроз слід віднести: відсутність системи страхування вкладів населення і депозитів підприємства у комерційних банках, збільшення рівня кредитних та інших ризиків за відсутності стабільності у сфері фінансової політики, збільшення простроченої заборгованості та незбалансована кредитна політика, завищений рівень ризикованості активів, шахрайство з рахунками та вкладами працівниками банків, неповернення кредитних ресурсів, халатність співробітників банку, зловживання співробітників банку, непрофесійні дії персоналу, розтрата коштів банківськими працівниками. Так, за результатами аналізу пріоритетності загроз, проведеного О.М. Штаєр для фінансової складової економічної безпеки банку була визначена наступна пріоритетність загроз: недостатність інвестиційних коштів, неповернення кредитних ресурсів, збільшення кредитних та інших фінансових ризиків та відсутність стабільності у сфері фінансової політики, низький рівень капіталізації банку, завищений рівень ризикових активів [19].

Схожу з попередніми авторами має думку Л.М. Перехрест, так дослідниця під загрозою фінансовій безпеці банку розуміє значний вплив зовнішніх і внутрішніх деструктивних факторів, які призводить до дестабілізації банку [20].

Л.М. Перехрест розроблено ієрархічну модель загроз фінансовій безпеці банків, в основі якої закладено не лише розподіл загроз залежно від класифікаційних ознак, але й ранжирування загроз за їх значимістю для забезпечення безпеки банку, що на думку дослідниці, має велике практичне значення для забезпечення фінансової безпеки банків з позиції виявлення та усунення найбільш небезпечних загроз. З позиції запропонованого підходу, ступінь небезпеки джерела загрози може бути кількісно оцінена, провівши їх ранжирування [20].

При класифікації загроз безпеці банку А.Р. Авалердов використовує наступні класифікаційні ознаки: цільова спрямованість загрози (загроза розголошення конфіденційної інформації, загроза майну і персоналу банку), джерело загрози (суб'єкт агресії: з боку конкурентів, кримінальних структур, окремих зловмисників та нелояльних співробітників банку), економічний характер загрози(загрози майнового та немайнового характеру), ймовірності практичної реалізації загрози (потенційні, такі, що реалізуються, реалізовані) [21].

Таблиця 1

Класифікація загроз фінансовій безпеці банку

Класифікаційна група	Вид загрози
1. За джерелом виникнення	1.1. зовнішні 1.2. внутрішні
2. За об'єктом посягання	2.1. фінансові ресурси 2.2. трудові ресурси (керівництво і персонал) 2.3. матеріальні ресурси 2.4. інформаційні ресурси (економічна інформація, ділова репутація) 2.5. техніко-технологічні
3. За суб'єктами загроз	3.1. з боку суб'єктів зовнішнього середовища (клієнти, конкуренти, партнери, кримінальні угрупування, держава) 3.2. з боку суб'єктів внутрішнього середовища (власники, керівництво і персонал банку та неформальні групи)
4. За вірогідністю виникнення загрози	4.1. реальні 4.2. ймовірні 4.3. потенційні 4.4. малоймовірні
5. За можливістю прогнозування (передбачення)	5.1. передбачувані 5.2. частковопередбачувані, 5.3. непердбачувані
6. За видами фінансової діяльності	6.1. в сфері розрахунково-касового обслуговування 6.2. в сфері депозитної діяльності 6.3. операцій з цінними паперами 6.4. в сфері кредитної діяльності 6.5. в сфері валютних операцій 6.6. в сфері інвестиційної діяльності
7. Кількістю обєктів посягання	7.1. багаообєктні 7.2. малообєктні
8. Тривалістю існування	8.1 поточні 8.2. довготермінові
9. Маштаб прояву (розповсюдження)	9.1. на рівні банку 9.2. філії 9.3. відділення
10. Можливість управління	10.1. керовані 10.2. некеровані
11. Форма прояву	11.1. явна 11.2. латентна (прихована)
12. Розмір збитків	12.1 помірні 12.2. значні 12.3. катострофічні;
13. За формою збитку:	13.1. реалізація загрози призвидить до прямих (реальних) збитків 13.2. реалізація яких призводить до упущеної вигоди

Джерело: систематизовано автором на основі [4; 18; 19; 20; 22]

Т.Г. Болгар до зовнішніх загроз зараховує: нормативне регулювання банківської діяльності, грошово-кредитна політика центробанку, нестабільність

зовнішнього середовища, довіра до банківської системи, конкурентне середовище, злочинна діяльність, негативні макроекономічні умови, діяльність держави, а ключовими внутрішніми загрозами, на її думку, є: якість кредитного портфеля банку, рівень та компетенція менеджменту, залежність від інсайдерів, структура активів і пасивів, злочинна діяльність персоналу та неефективна робота останнього [22].

Таким чином, в результаті аналізу та синтезу поглядів як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, щодо загроз фінансовій безпеці, було систематизовано загрози фінансовій безпеці банку за критеріями, поданими у Табл. 1.

На наш погляд, враховуючи багатогранність поняття фінансова безпека банку, перелік класифікаційних характеристик загроз, запропонованих науковцями, нами доповнено у Табл. 2.

Таблиця 2

Класифікація загроз фінансовій безпеці банку

Класифікаційна група	Вид загрози
1. За резидентністю суб'єктів генерування загрози ФББ	1.1. резиденти 1.2. нерезиденти
2. За легальністю джерел загроз фінансовій безпеці	2.1. загрози ФББ, які формуються у правовому полі 2.2. загрози ФББ, які формуються поза правовим полем
3. За сферою виникнення загрози	3.1. у технологічній сфері 3.2. у інформаційній сфері 3.3. у кадровій сфері 3.4. у фінансовій сфері 3.5. у комерційній сфері 3.6. у сфері державного регулювання банківської діяльності
4. За рівнем генерування загрози в межах світової економіки	4.1. національні 4.2. міжнародні 4.3. світові
5. За періодом впливу щодо етапу життєвого циклу банку:	5.1. загрози, що виникають на етапі створення банку 5.2. на етапі зростання 5.3. на етапі піку (зрілості) банку 5.4. загрози, що виникають на етапі занепаду та санації чи ліквідації банку

Джерело: розроблено автором

З огляду на проведене дослідження, розроблена нами класифікаційна характеристика загроз фінансовій безпеці банку, що комплексно розкриває багатоаспектність можливостей прояву загроз фінансовій безпеці комерційного банку та створює передумови для своєчасного виявлення та запобігання реаліації загроз, а у разі генерації загроз – аналізу впливу загроз на фінансову діяльність банку в процесі забезпечення фінансової безпеки останнього.

Виникненню загроз зовнішнього та внутрішнього середовища обумовлюють численні чинники – умови, вплив яких спричиняє невизначеність результатів при здійсненні фінансово-господарської діяльності банку.

Висновки з проведеного дослідження. Теоретичний аналіз окремих структурних елементів фінансової безпеки банку, на наш погляд, не лише збагачує теоретичну базу дослідження фінансової безпеки комерційного банку, а й спрямований на вдосконалення процесу забезпечення фінансової безпеки комерційного банку та підвищення якості

Враховуючи, що комерційні банки провадать свою діяльність в умовах динамічного, непередбачуваного та мінливого ринкового середовища, пріоритетним завданням при забезпечені фінансової безпеки комерційного банку є ідентифікація зовнішніх і внутрішніх загроз з метою послаблення чи запобігання впливу деструктивних факторів зовнішнього і внутрішнього середовища на фінансову безпеку банку, тому в подальшому дослідженні увага приділятиметься дослідженню поняття загроза фінансовій безпеці банку. Окрім того, спрямованість, структура та динаміка загроз фінансовій безпеці комерційного банку визначається значною кількістю чинників як зовнішнього так і внутрішнього характеру.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Перехрест Л.М. Забезпечення фінансової безпеки банків як умова стабільності функціонування банківської системи / Л.М. Перехрест// Збірник наукових праць. – Випуск 2(64). – Львів, 2007. – С. 334-340.
2. Наточеева Н.Н. Концепция и методология обеспечения финансовой безопасности коммерческих банков. Монография. МИТ, М., 2010 – 267.
3. Горячева К.С. Механізм управління фінансовою безпекою підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 / К.С. Горячева. – Київ Національна академія управління. – 22 с.
4. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізм забезпечення): Монографія. – К.: Київ. нац. Торг. – екон. Ун-т, 2004. – 759 с.
5. Косторов А.В. Защита населения и территорий: семантический анализ, синтез и формализация ключевих терминоа / А.В. Косторов, А. А. Ткачева // Проблеми безопасности [Текст]. – 2000. – № 6. – С. 24-48
6. Ситник Г.П. Національна безпека України: теорія і практика: монографія / Г.П. Ситник, В.М. Олуйко, М.П. Варинчук; за заг. ред. Г.П. Ситника. – Хмельницький; К.: Вид-во Кондор, 2007. – 617 с.
7. Сергунин А. А. Международная безопасность: новые подходы и концепты / А. А. Сергунин // Политические исследования. – 2005. – № 6. – С. 123-137.
8. Кузьмін Д.Л. Обліково-правові аспекти збитків і шкоди / Д.Л. Кузьмін // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Міжнародний збірник наукових праць. / Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. Випуск 3(9). / Відпов. редактор д.е.н., проф. Ф.Ф. Бутинець. – Житомир: ЖДТУ, 2007. – С. 112-127.
9. Куркін М.В. Контроль та захист економічної безпеки діяльності підприємства [Текст]: навч. посібн. / М.В. Куркін, В.Д. Понікаров, Д.В. Нааренкою – Х.: ФОП Павленко О.Д.; ВД «ІНЖЕК», 2010. – 388 С.
10. Рудніченко Є.М. Загроза, ризик, небезпека: сутність та взаємозв'язок із системою економічної безпеки/ Є.М. Рудніченко/ Економіка, Менеджмент, підприємництво. – 2013. – № 25(1). – С. 188-195.
11. Цікановська Н.А. Інтерпретація понять «виклик», «небезпека», «загроза» та «ризик» у теорії фінансової безпеки / Н.А. Цікановська// Фінансвий простір. – 2013. – № 3. – С. 110-114.
12. Матяш В.Ю., Висоцька М.П. Дослідження категорії ризик підприємницької діяльності / В.Ю. Матяш, М.П. Висоцька // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. – 2011. – № 30. –Електронний ресурс [Режим доступу]. – http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/321/310
13. Клапків М. С. Страхування фінансових ризиків: монографія / М.С. Клапків. – Тернопіль: Економічна думка. Карт-бланш. – 2002. – 570 С.
14. Ярочкин В.И. Система безопасности фирми / В.И. Ярочкин. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Ось-89, 2003. – С. 7-22
15. Прохожева А.А. Общая теория национальной безопасности: монография / под общ. Ред. А.А. Прохожева. – Изд. 2-е, доп. – М.: ИЗД-во РАГС, 2005. – 354 С.
16. Винников А.С. Банк России и банковская безопасность / А.С. Винников // Регион. – 1997. – № 2.
17. Коваленко В.В. Стратегічне управління фінансовою стійкістю банківської системи: методологія і практиа: [монографія] / В.В. Коваленко. – Суми: ДВНЗ УАБС НБУ, 2010. – 228 с.
18. Наточаеева Н.Н. Финансовая безопасность банков в сфере международных расчетов и платежем/ Н.Н. Наточаеева//Аудит

и финансовый аналіз. – 2010. – № 6.. –Електронний ресурс. – [Режим доступу] http://auditfin.com/fin/2010/6/10_13/10_13%20.pdf
19. Штаєр О.М. Обґрунтування пріоритетності загроз економічної безпеки банку / О.М. Штаєр// Вісник економіки, транспорту і промисловості: збірник науково-практичних статей. – Харків: УДАЗТ, 2012. – № 39. – С. 99-103.
20. Перехрест Л.М. Вплив ризиків та загроз на фінансову безпеку банків / Л. М. Перехрест //Соц. екон. пробл. сучас. періоду України. – 2008. – Вип. 1. – С. 271-279.
21. Алавердов А. Р. Организация и управление безопасностью в кредитно-финансовых организациях: учеб. пособ. / А. Р. Алавердов//. – М.: Московский государственный университет экономики, статистики и информатики, 2004. –82 с.
22. Болгар Т. М. Фінансова безпека банків в умовах ринкової трансформації економіки України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 / Т. М. Болгар. – Суми «ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 22 с.

УДК 658.15(075.8)

Берест М.М.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

ФІНАНСОВИЙ АНАЛІЗ ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ ТА ІНСТРУМЕНТ ОБҐРУНТУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

У статті проведено критичний аналіз сучасних підходів до розуміння змісту понять «фінансовий аналіз» та «фінансовий стан». Виділено та охарактеризовано основні складові, об'єкт та суб'єкти фінансового аналізу. Проведено порівняльний аналіз сучасних методичних рекомендацій до проведення аналізу фінансового стану суб'єктів господарювання, встановлено їх переваги та недоліки.

Ключові слова: фінансовий аналіз, фінансовий стан, інформаційні потоки, функція фінансового менеджменту, обґрунтування управлінських рішень, об'єкт, суб'єкти, методичні рекомендації до проведення фінансового аналізу.

Берест М.Н. ФИНАНСОВЫЙ АНАЛИЗ КАК ЭКОНОМИЧЕСКАЯ КАТЕГОРИЯ И ИНСТРУМЕНТ ОБОСНОВАНИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ

В статье проведен критический анализ современных подходов к содержанию понятий «финансовый анализ» и «финансовое состояние». Выделены и охарактеризованы основные составляющие, объект и субъекты финансового анализа. Проведен сравнительный анализ современных методических рекомендаций к проведению анализа финансового состояния субъектов хозяйствования, выявлены их преимущества и недостатки.

Ключевые слова: финансовый анализ, финансовое состояние, информационные потоки, функция финансового менеджмента, обоснование управленческих решений, объект, субъекты, методические рекомендации к проведению финансового анализа.

Berest M.M. FINANCIAL ANALYSIS AS AN ECONOMIC CATEGORY AND A TOOL OF MANAGEMENT DECISIONS

The article is devoted to a critical analysis of current approaches to understanding the concepts of «financial analysis» and «financial condition». The main components, objects and subjects of financial analysis are allocated and characterized. Comparative analysis of modern methodological recommendations for conducting financial analysis of economic subjects is realized, their advantages and disadvantages are established.

Keywords: financial analysis, financial state, information flows, function of financial management, the rationale for management decisions, the object, subjects, methodological recommendations for conducting financial analysis.

Постановка проблеми. В сучасних економічних умовах функціонування українських підприємств одним з найважливіших інструментів, що застосовуються менеджментом для обґрунтування управлінських рішень різного рівня та складності, виступає фінансовий аналіз. Реалізація аналітичних досліджень в фінансовій сфері дозволяє своєчасно встановити наявність у підприємства проблем або ж так званих «слабких місць» та, відповідно, розробити і впровадити комплекс адекватних фінансових рішень, спрямованих на загальне покращення фінансового стану досліджуваного суб'єкта господарювання, зростання ефективності його функціонування тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поряд з наявністю чинних методичних рекомендацій та положень щодо проведення фінансового аналізу суб'єктів господарювання [1 – 4], в економічній літературі також представлені праці українських вчених, що розглядали сутність, особливості проведення та методичний інструментарій аналітичних досліджень у фінансовій сфері, а саме М.Д. Білик [5], І.М. Вахович [6], Н.П. Шморгун та І.В. Головко [7], Г.О. Крамаренко та О.Є. Чорна [8] та ін. Зарубіжні науковці Дж.С. Ван Хорн, Дж.М. Вахович [9], Ю. Брігхем також розглядали аналіз фінансової звітності як одну з важливих складових фінансового менеджменту.

Постановка завдання. У даному зв'язку актуальним уявляється дослідження сучасних підходів до розуміння змісту категорії «фінансовий аналіз» та проведення порівняльного аналізу чинних в Україні методичних рекомендацій до його виконання з метою виявлення їх особливостей, переваг та недоліків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз сучасних літературних джерел з фінансового аналізу та фінансового менеджменту підприємств показав, що доцільно виділити наступні підходи (табл. 1):

1) фінансовий аналіз переважно розглядається як складова загально-економічних аналітичних досліджень, тобто його вважають однією з функціональних складових економічного аналізу діяльності суб'єкта господарювання (І.М. Вахович, Ю.С. Цал-Цалко, Д.В. Шиян, Н.В. Строченко та ін.);

2) фінансовий аналіз являє собою функцію фінансового менеджменту підприємства (Н.П. Шморгун, І.В. Головко);

3) визначається як процес цілеспрямованого дослідження, який реалізується на підприємстві відносно встановлених об'єктів, що за визначеннями різних вчених включають: фінансовий стан (І.М. Вахович, Н.П. Шморгун та І.В. Головко, М.Д. Білик, Д.В. Шиян та інші), фінансові результати (І.М. Вахович, М. Д. Білик), фінансові показники (Ю.С. Цал-Цалко).

Досить вузьким можна вважати визначення Г.О. Крамаренка та О.Є. Чорної, які під фінансовим аналізом розуміють лише методику оцінювання фінансового стану підприємства, у даному випадку не враховано комплексний та процесний характер категорії, що розглядається.

Суттєвим, на нашу думку, аспектом, є розуміння фінансового аналізу як засобу обґрунтування ефективних управлінських рішень, прийняття та реалізація яких повинні забезпечити життєдіяльність підприємства (Н.П. Шморгун та І.В. Головко), сталий розвиток та стійкий фінансовий стан підприємства (Ю.С. Цал-Цалко), підвищення ринкової вартості (М.Д. Білик).

Узагальнення розглянутих підходів також дозволяє встановити, що необхідною складовою фінансового аналізу є його інформаційне забезпечення (або інформаційна система), що містить нормативну, планову та фінансову складові.

Таким чином, фінансовий аналіз доцільно розуміти як складову загального економічного аналізу діяльності підприємства, що реалізується через процес дослідження його фінансового стану та основних результатів фінансово-господарської діяльності на основі накопичення, трансформації та використання інформації фінансового характеру з метою обґрунтування та прийняття ефективних управлінських рішень щодо забезпечення сталого розвитку підприємства.

Схематично зміст поняття «фінансовий аналіз» та його складові можна подати у вигляді рис. 1.

Рис. 1. Зміст та складові фінансового аналізу підприємства

Таблиця 1

Підходи до трактування змісту категорії «фінансовий аналіз»

Автор, джерело	Зміст визначення	Ключові терміни
І.М. Вахович. [6], економічна енциклопедія [10]	Складова управлінського аналізу, яка передбачає комплексне вивчення фінансового стану підприємства з метою оцінки досягнутих фінансових результатів, що проводиться за даними трьох потоків інформації: нормативної, планової та фактичної, відображеної в бухгалтерській (фінансовій) звітності підприємства	складова управлінського аналізу, оцінка фінансових результатів
Ю.С. Цал-Цалко [11]	Складова аналітичного економічного дослідження щодо вивчення рівня, змін і динаміки фінансових показників у їх взаємозв'язку і взаємозумовленості, з метою прийняття ефективних управлінських рішень для забезпечення внутрішньої і зовнішньої діяльності господарюючих систем, сталого економічного розвитку і стійкого фінансового стану	складова аналітичного дослідження, вивчення фінансових показників
Н.П. Шморгун, І.В. Головко [7]	Визначається такими складовими: – функція управління; – інформаційна система, що виконує функції нагромадження, трансформації та використання інформації фінансового характеру з метою забезпечення життєдіяльності підприємства; – метод оцінювання та прогнозування фінансового стану підприємства на підставі його фінансової звітності.	функція управління, інформаційна система, метод дослідження
М.Д. Білик та ін. [5]	процес дослідження фінансового стану і основних результатів фінансово-господарської діяльності підприємства з метою виявлення резервів підвищення його ринкової вартості й забезпечення ефективного розвитку, засіб накопичення, транс-формації й використання інформації фінансового характеру.	процес дослідження, засіб накопичення, трансформації і використання інформації
Д.В. Шиян, Н.І. Строченко [12]	галузь економічної науки, яка досліджує вплив прийнятих і запланованих господарських рішень для зміни фінансового стану підприємства, його спроможності вчасно погасити свої зобов'язання, для підвищення ефективності використання наявних активів	галузь економічної науки
Дж.С. Ван Хорн, Дж.М. Вахович [9]	мистецтво перетворення даних, що містяться у фінансовій звітності, в інформацію, що необхідна для прийняття обґрунтованих рішень	перетворення даних у інформацію
Г.О. Крамаренко, О.Є. Чорна [8]	методика оцінки поточного і перспективного фінансового стану підприємства на підставі вивчення залежності і динаміки показників фінансової інформації	методика оцінки фінансового стану

Дуже часто фінансовий аналіз розглядають як аналіз фінансового стану, однак дані категорії не є тотожними. З метою розмежування даних понять розглянемо підходи, подані в нормативних документах та літературних джерелах щодо змісту категорії «фінансовий стан». Так, автори [7] вважають фінансовий стан однією з найважливіших характеристик діяльності кожного підприємства, що визначається взаємодією всіх складових фінансових відносин підприємства, сукупністю всіх виробничо – господарських факторів. У даному випадку слід погодитись з тим, що на фінансовий стан підприємства впливають не лише фактори, що генеруються сферою його фінансових відносин, але й особливості виробничої, збутової, інвестиційної та інших складових його діяльності. Б. М. Литвин та М. В. Стельмах [13] також вважають, що фінансовий стан є результатом виробничо – фінансової діяльності, оцінюється величиною активів підприємства, їх розміщенням і джерелами формування, залежить від організації матеріально-технічного постачання, виробництва, реалізації та прибутку. Відповідно до методики [1], авторів [14] та [6], фінансовий стан підприємства – сукупність показників, що відображають наявність, розміщення і використання ресурсів підприємства, реальні й потенційні фінансові можливості підприємства. Дійсно, фінансовий стан можна оцінити за допомогою системи показників, як це зазначає О.Я. Базілінська [15], однак зміст даної категорії, на наш погляд, безумовно, є більш широким та має комплексний характер. Фінансовий стан господарюючого суб'єкта за [5] – це характеристика його плато- та кредитоспроможності, використання фінансових ресурсів і капіталу, виконання зобов'язань перед державою та іншими підприємствами. Крім того, автори вважають, що у загальному вигляді фінансовий стан визначається кінцевими результатами діяльності підприємства та є найважливішою характеристикою його ділової активності та надійності. Розширюючи даний підхід, автори [8] вказують, що він визначає конкурентоспроможність підприємства, його потенціал в діловій співпраці, оцінює, якою мірою гарантовані економічні інтереси самого підприємства і його партнерів щодо ефективності фінансових та інших відносин.

Таким чином, узагальнюючи вищевикладене, можемо стверджувати, що фінансовий стан – це комплексна характеристика ефективності формування та використання наявних ресурсів підприємства, його реальних та потенційних фінансових можливостей та здатності до виконання зобов'язань перед державою та іншими суб'єктами господарювання, що може бути оцінена за допомогою системи показників.

Саме фінансовий стан є основним об'єктом фінансового аналізу. Однак в якості таких об'єктів авторами також виділяються: суб'єкт господарювання (підпри-ємство, фірма, концерн, банк, організація та ін.) [8, 11]; конкретні фінансово-економічні показники (ліквідність, рентабельність та ін.) [8]; фінансово-господарська діяльність суб'єктів господарювання [6, 14]; фінансові ресурси підприємства, їх формування та використання [7, 15]. Дійсно, в першу чергу фінансовий аналіз здійснюється відносно конкретного суб'єкта господарювання, при цьому дослідженню підлягають такі його характеристики, як здатність ефективно функціонувати, вчасно та у повному обсязі виконувати свої зобов'язання, підтримувати стійкі економічні зв'язки з суб'єктами внутрішнього та зовнішнього середовища та успішно розвиватися. Виділення в якості об'єкту дослідження лише фінансових ресурсів визначає досить обмежений підхід, бо з поля зору аналітика випадають процеси формування фінансових результатів підприємства. Також не можна стверджувати, що об'єктом аналітичних досліджень повинні бути лише фінансові показники, оскільки вони є кількісними індикаторами руху фінансових ресурсів, формування фінансових результатів тощо, і аналізувати необхідно не тільки їх числові значення та динаміку, але в першу чергу – зміст тих економічних процесів, що ними вимірюються. Таким чином, об'єктом фінансового аналізу виступають конкретне підприємство, його фінансовий стан та результати фінансово – господарської діяльності.

Суб'єктами фінансового аналізу виступають зацікавлені в оцінці діяльності та фінансового стану підприємства користувачі інформації, а саме власники (акціонери), банки, контрагенти, податкові органи, аудиторські фірми тощо. Проведення ними аналітичних досліджень відбувається з використанням відповідного методичного інструментарію. Так, найбільш активно використовуваними в практиці фінансової діяльності суб'єктів господарювання є методики, що базуються на розрахунку ряду коефіцієнтів, тобто співвідношень абсолютних показників фінансової діяльності підприємства між собою. Зазначимо, що в даний час відсутня універсальна методика аналізу фінансового стану суб'єктів господарювання, а в літературних джерелах з проблематики фінансового та економічного аналізу пропонуються досить різноманітні та різноспрямовані набори аналітичних коефіцієнтів. Однак в Україні існує ряд методик, рекомендованих органами державного управління, міністерствами та установами. Проведемо їх порівняльний аналіз з точки зору цільової спрямованості та переліку показників (або груп показників), що входять до складу даних методик (табл. 2), який дозволив встановити наступне.

Всі вони були прийняті та рекомендовані ще до трансформації національних стандартів бухгалтерського обліку та звітності, яка відбулась у 2013 р., внаслідок чого інформаційне забезпечення розрахунку фінансових показників є застарілим, коди рядків форм фінансової звітності вказані за положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку (П(С)БО), що діяли з 1999 р. Це свідчить про необхідність оновлення інформаційної бази аналітичних досліджень за даними методиками відповідно до НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» (2013 р.) [16].

Найбільш компактною та при цьому такою, що містить перелік основних показників, необхідних для проведення поточного аналізу фінансового стану підприємства, є методика [1]. Також універсальною спрямованістю відрізняється методика [4], однак її недоліком є те, що коефіцієнти фінансового стану не згруповані за певними напрямками аналітичних досліджень, що не дозволяє їх чітко віднести до якогось з них. Методики [2] та [3] мають визначену цільову спрямованість, що є їх перевагою, однак це приводить до перенасичення методик аналітичними таблицями та виникнення потреби у додатковій інформації для проведення аналізу.

Також слід зазначити, що всі проаналізовані вище методики використовують переважно один і той самий перелік методів аналізу: вертикальний, горизонтальний, порівняльний та коефіцієнтний, що знижує можливість їх використання для досліджень, які мають поглиблений характер та спрямовані на виявлення причинно-наслідкових зв'язків між фінансовими показниками.

Окремо слід відзначити методичні підходи, що базуються на використанні дискримінантних моде-

Таблиця 2

Порівняльні характеристики методик оцінки фінансового стану підприємств

Назва методики / цільова спрямованість	Напрямки аналітичних досліджень	Переваги	Недоліки
положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації [1]	оцінка майнового стану підприємства та динаміка його зміни	виділені основні групи фінансових показників, при цьому методика досить компактна та комплексна	інформаційне забезпечення застаріле, відсутні нормативні значення для деяких показників
	аналіз фінансових результатів діяльності підприємства		
	аналіз ліквідності		
	аналіз ділової активності		
	аналіз платоспроможності (фінансової стійкості)		
	аналіз рентабельності		
методика аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектору економіки [2]	аналіз фінансово-господарської діяльності підприємств	має комплексний характер, відповідає особливостям функціонування підприємств державного сектору економіки	дуже громіздка, інформаційне забезпечення застаріле, для використання потребує додаткового інформаційного забезпечення
	аналіз ефективності фінансово-господарської діяльності підприємств (з урахуванням галузевої специфіки)		
	аналіз виконання фінансового плану діяльності підприємств		
	узагальнена оцінка ступеня ефективності управління підприємством		
методичні рекомендації до виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства [3]	оцінка фінансового стану підприємства	містить велику кількість показників та розрахункових таблиць, має конкретну цільову спрямованість, призначена для виявлення ознак неправомірних дій відносно підприємства	інформаційне забезпечення застаріле, обмеженість використовуваних методів аналізу, необхідність додаткового інформаційно-го забезпечення
	аналіз фінансових факторів, що призвели до неплатоспроможності, та визначення можливості санації підприємства		
	оцінка резервів підвищення ефективності функціонування підприємства та відновлення його платоспроможності		
	аналіз виявлення ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства		
методичні рекомендації з аналізу і оцінки фінансового стану підприємств, Центральна ССТ України [4]	загальна оцінка фінансового стану підприємства (оцінка фінансової стійкості, рентабельності, ліквідності)	охоплює основні аспекти оцінки фінансового стану підприємств	застаріле інформаційне забезпечення, коефіцієнти оцінки фінансового стану не упорядковані за напрямками аналізу
	поглиблений факторний аналіз фінансового стану підприємства (аналіз активів і пасивів, аналіз власного капіталу та залучених коштів, аналіз основних фондів та оборотних засобів та ін.)		

лей. До них слід віднести моделі визначення інтегрального показника оцінки фінансового стану позичальника – юридичної особи (застосовуються для визначення рівня його кредитоспроможності) [17] та моделі розрахунку інтегрального показника фінансового стану бенефіціара, (передбачають встановлення рівня його спроможності виконувати зобов'язання та оцінку ймовірності дефолту) [18]. Слід зазначити, що методичні рекомендації, що пропонують застосування даного підходу, є більш сучасними, в них наведено оновлене інформаційне забезпечення для проведення розрахунків за НП(С)БО 1 [16]. Однак їх недоліком є те, що вони мають вузькоспрямований характер і тому не можуть бути використані для проведення поглибленого всебічного аналізу фінансового стану та фінансових результатів діяльності суб'єкта господарювання.

Висновки з проведеного дослідження. Фінансовий аналіз є важливим інструментом реалізації завдань фінансового менеджменту й аудиту на підприємстві. Проведений порівняльний аналіз чинних в українській практиці методик оцінки фінансового стану суб'єктів господарювання дозволив виявити особливості їх застосування, переваги та недоліки, що, в свою чергу, дозволить підвищити якість аналітичних процедур та рівень обґрунтованості управлінських рішень в сфері фінансового менеджменту.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про затвердження Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації: наказ Міністерства фінансів України та Фонду Державного майна України від 26.01.2001 № 49/121 зі змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0121-01
2. Про затвердження Методики аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектору економіки: наказ Міністерства фінансів України від 14.02.2006 № 170 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0332-06/page
3. Методичні рекомендації по виявленню ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій по приховуванню банкрутства, фіктивного банкрутства або доведення до банкрутства: наказ Міністерства економіки України від 19.01.2006 № 14 (у редакції наказу Міністерства економіки України від 26.10.2010 № 1361) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// www.me.gov.ua/Documents/Download?id=e5d463f1-7153-4314-a8d8-4dc1908bf8e2
4. Методичні рекомендації з аналізу і оцінки фінансового стану підприємств: Центральна спілка споживчих товариств України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uazakon.com/big/text892/pg1.htm
5. Фінансовий аналіз: навч. посіб. / М. Д. Білик, О. В. Павловська, Н.М. Притуляк, Н.Ю. Невмержицька. – К.: КНЕУ, 2005. – 592 с.
6. Вахович І. М. Фінансовий менеджмент та фінансовий інжиніринг бізнес-процесів: магістерський курс [навч. посібник в 2-х т.]. Т. 1. Фінансовий менеджмент бізнес процесів. / І. М. Вахович. – Луцьк: СПД Ж. В. Гадяк, друкарня «Волиньполіграф»™, 2013. – 604 с.
7. Шморгун Н.П. Фінансовий аналіз: навчальний посібник / Н.П. Шморгун, І.В. Головко – К.: ЦНЛ, 2006. – 528 с.
8. Крамаренко Г.О. Фінансовий аналіз: підручник / Г.О. Крамаренко, О.Є. Чорна. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 392 с.
9. Ван Хорн Джеймс К. Основы финансового менеджмента: / Джеймс К. Ван Хорн, Джон М. Вахович, мл. пер с англ.– М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2010. – 1232 с.

10. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т.1. / Редкол. С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
11. Цал – Цалко Ю. С. Фінансовий аналіз: підручник / Ю. С. Цал – Цалко. – Київ: Центр учбової літератури, 2008. – 566 с.
12. Шиян Д. В. Фінансовий аналіз: Навч. посібн. / Д. В. Шиян, Н. І. Строченко. – К.: Видавництво А.С.К., 2003. – 240 с.
13. Литвин Б.М. Фінансовий аналіз: навч посіб. / Б. М. Литвин, В. М. Стельмах – К.: «Хай-Тек Прес», 2008. – 336 с.
14. Серединська В.М. Економічний аналіз: навчальний посібник / В.М. Серединська, О.М.Загородна, Р.В.Федорович. – Тернопіль: Видавництво Астон, 2010. – 624 с.
15. Базілінська О. Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / О. Я. Базілінська – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 328 с.
16. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ Міністерства фінансів України № 73 від 07.02.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada. gov.ua/laws/show/z0336-13
17. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями: Постанова Національного банку України № 351 від 30.06.2016 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановою НБУ № 5 від 16.01.2017 р.) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada. gov.ua/laws/show/v0351500-16
18. Порядок проведення оцінки фінансового стану потенційного бенефіціара інвестиційного проекту, реалізація якого передбачається на умовах фінансової самоокупності, а також визначення виду забезпечення для обслуговування та погашення позики, наданої за рахунок коштів міжнародних фінансових організацій, обслуговування якої здійснюватиметься за рахунок коштів бенефіціара: Наказ Міністерства фінансів України № 616 від 14.07.2016 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/ show/z1095-16/page

УДК 336.1

Бобух С.О.
аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету
імені Григорія Сковороди

УПРАВЛІННЯ АКУМУЛЯЦІЄЮ І ВИТРАЧАННЯМ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУВАННЯ

У статті охарактеризовано ефективність витрачання бюджетних коштів. Вказано показники ефективності витрачання бюджетних коштів, які використовують при проведенні аналізу. Проаналізовано основний метод управління ефективністю витрачання бюджетних коштів – бюджетування.
Ключові слова: акумуляція, бюджетні кошти, ефективність, управління, витрачання, державне бюджетування.

Бобух С.А. УПРАВЛЕНИЕ АККУМУЛЯЦИИ И РАСХОДОВАНИЯ БЮДЖЕТНЫХ СРЕДСТВ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТИРОВАНИЯ
В статье охарактеризованы эффективность расходования бюджетных средств. Указано показатели эффективности расходования бюджетных средств, используемых при проведении анализа. Проанализированы основной метод управления эффективностью расходования бюджетных средств – бюджетирование.
Ключевые слова: аккумуляция, бюджетные средства, эффективность, управление, расходования, государственное бюджетирование.

Bobukh S.O. MANAGEMENT ACCUMULATION AND BUDGET SPENDING AND ITS IMPACT ON PUBLIC PERFORMANCE BUDGETING
The article described the effectiveness of budget spending. Specified performance of budget funds used in the analysis. The basic method of management efficiency of budget spending – budgeting.
Keywords: accumulation, budget, performance management, spending, government budgeting.

Постановка проблеми. Управління акумуляцією і витрачанням бюджетних коштів та його вплив на ефективність державного бюджетування – одне з головних питань розгляду сьогодення. Контроль за їх використанням повинен здійснюватися за допомогою певних індикаторів та показників. Ефективне і раціональне витрачання бюджетних коштів – проблема, яку намагаються вирішити протягом багатьох сторіч.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти бюджетування розкрито в працях таких вітчизняних науковців, як: В. Базилевич, В. Дем'янишин, Т. Єфименко, І. Запатріна, Є. Іонін, О. Кириленко, Е. Лібанова, І. Лук'яненко, І. Луніна, В. Опарін, К. Павлюк, В. Федосов, І. Чугунов, С. Юрій та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідженням даної теми займалося багато науковців, проте це питання потребує наукових досліджень і сьогодні.

Постановка завдання полягає у дослідженні та аналізі управління акумуляцією і витрачанням бюджетних коштів та його вплив на ефективність державного бюджетування в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вирішення питань забезпечення ефективного використання бюджетних ресурсів потребує визначення основних засад аналізу їх витрачання.

Під ефективністю розуміють одержання максимального ефекту від проведення певних операцій. Але якщо в підприємницькій діяльності поняття ефективності відображається в таких показниках, як чистий прибуток, рентабельність, прибуток на акцію, то для аналізу державного бюджету використовують інші підходи. Перш за все необхідно визначити, чи відповідає витрачання коштів поставленим задачам. Разом з тим, враховують співвідношення між витратами та одержаними результатами. Важливим фактором є і строки надання послуг і придбання товарів, що здійснюються за рахунок бюджету.

При проведенні аналізу ефективності витрачання бюджетних коштів використовують такі показники, як:

1) відповідність витрачання коштів поставленим цілям і задачам;

2) рівень задоволення потреб суспільства в процесі витрачання коштів бюджету;

3) оптимізація (досягнення раціональних обсягів) витрачання коштів з метою вирішення поставлених задач;

4) забезпечення черговості витрачання коштів за визначеними напрямами;

5) відповідність фактичної вартості товарів та послуг, придбаних за бюджетні кошти, справедливій вартості;

6) дотримання строків оплати продукції (товарів, послуг), що купуються за бюджетні кошти.

Досягнення фінансової ефективності розглядають в економічній теорії як одержання максимального ефекту за умов витрачання визначеного обсягу коштів. А ефект відображається в наведених вище показниках. У такому разі для проведення аналізу ефективності витрачання коштів бюджету потрібно визначити кожний із показників, які можна згрупувати в такі розділи:

1) ступінь задоволення потреб суспільства, якого передбачено досягнути в процесі витрачання коштів;

2) визначення співвідношення між досягнутими результатами та обсягами витрат;

3) врахування фактора часу в процесі використання бюджетних коштів.

Ступінь задоволення потреб суспільства у зв'язку з реалізацією бюджетних програм визначають, порівнюючи досягнуті результати з запланованими цілями. Якщо кошти бюджету витрачаються відповідно до затвердженого кошторису, тоді є узгодженість між метою та результатами використання ресурсів. Але у певних випадках, враховуючи динаміку розвитку країни в умовах переходу до ринкової економіки, доцільно здійснювати коригування цього процесу. Використання коштів з метою фінансування витрат, безпосередньо не пов'язаних з кошторисом, не завжди треба розглядати, як нецільове їх витрачання. Адже при цьому ми можемо також досягнути певного ефекту. Але такі корективи доцільно завчасно вносити до відповідних кошторисів.

Тому з погляду задоволення потреб суспільства неефективне використання бюджетних коштів зводиться до таких видатків, які є необов'язковими та не відповідають кошторису. Це лише один із аспектів аналізу ефективності витрачання бюджетних коштів.

Визначення ефекту передбачає розгляд співвідношень між досягнутими результатами та витратами. Адже надання тих чи інших послуг населенню можливе з більшими або меншими обсягами витрат. У випадках, коли товари або послуги сплачуються за завищеними цінами, то ресурси витрачаються надмірно. І навіть за умов задоволення потреб населення (за якістю та кількістю товарів і послуг) у таких ситуаціях витрачання бюджетних коштів не можна розглядати як ефективне.

Врахування фактора часу передбачає, що заплановані видатки мають здійснюватися в установлені строки. У разі, коли передбачені кошторисом виплати, надання послуг або придбання товарів проводяться з порушенням прийнятих термінів, витрачання бюджетних ресурсів також вважають неефективним. У такому разі задоволення потреб населення здійснюється з порушеннями, що знижує якість державних програм. Так, якщо державні службовці одержують заробітну плату із затримкою в кілька місяців, це погіршує їхній життєвий рівень. Одержання передбачених виплат у майбутні періоди незавжди може повністю компенсувати попередні витрати [1, с. 193-195].

На сучасному етапі основним методом управління ефективністю витрачання бюджетних коштів є бюджетування, основна мета якого – розподіл бюджетних коштів з урахуванням і залежно від досягнення конкретних суспільно важливих цілей відповідно до пріоритетів державної політики. Цей метод спрямований на досягнення соціально-економічних ефектів від надання бюджетних послуг та діяльності держави, моніторинг і контроль за реалізацією поставлених цілей і результатів, а також забезпечення якості бюджетного планування та управління державними фінансами.

У сучасній економіці метод бюджетування на державному рівні здійснюється у формі бюджетних та державних цільових програм. Однак процес їх розробки і реалізації супроводжується проблемами, які потребують розв'язання. Серед них варто виділити визначення пріоритетних цілей державної політики та їх чітке формулювання; прийняття великої кількості програм при недостатньому обсязі їх фінансування; встановлення критеріїв оцінки досягнення поставлених завдань; розроблення єдиної системи показників результативності діяльності; введення персональної відповідальності за виконання конкретної програми і досягнення запланованих результатів та ін. [2, с. 228-229].

Ефективність бюджетних витрат неможливо оцінити без чітких показників результативності, що характеризують стан і визначають напрями бюджетної політики щодо подальшого фінансування державних програм. З цією метою на стадії планування бюджету необхідно розробити показники, що сприятимуть оцінюванню ефективності здійснених бюджетних витрат і ступеню досягнення поставлених цілей. Для цього застосовуються такі показники ефективності та результативності:

1) показник витрат – вартісна оцінка фінансових, трудових і матеріальних ресурсів, необхідних для надання бюджетної послуги;

2) показник випуску – безпосередні результати проведених витрат, обсяг і якість наданих споживачам послуг або виконаних робіт;

3) показники кінцевих результатів діяльності – наслідки виконання органами державної влади, державними установами покладених на них функцій, поставлених завдань, реалізації програм.

Вони включають такі індикатори [3]:

– соціальної ефективності – рівень досягнення поставлених цілей, певного соціального ефекту в відсотковому або абсолютному вираженні (як конкретний результат щодо всього населення або певної групи людей, які отримали вигоду, наприклад, зниження рівня вуглекислого газу в атмосфері, скорочення злочинності, число працевлаштованих безробітних, вилікуваних хворих, підвищення загального рівня освіти населення);

– економічної ефективності – вартість витрат на одиницю випуску продукції (виконання робіт, надання послуг, наприклад, при будівництві школи таким показником можуть бути витрати держави на створення одного навчального місця);

– соціально-економічної ефективності – співвідношення отриманого соціального ефекту і здійснених витрат;

– економії – забезпечення оптимальності, економічної рентабельності придбання і використання трудових, фінансових і матеріальних ресурсів.

Перехід на бюджетування зумовлює своєчасне коригування програми для підвищення її результативності; гнучкий перерозподіл коштів з ураху-

ванням результатів реалізації програми; прийняття рішення щодо доцільності подальшого впровадження програми; підвищення відповідальності державних органів влади за виконання завдань та заходів.

Виконання бюджету будь-якого рівня завжди має конкретну мету – отримання результатів при використанні бюджетних коштів. Проте, досить часто мета бюджетної програми, на яку виділяють кошти державного бюджету, не досягається, тому що діюча система формування й виконання бюджету не орієнтована на ефективність використання бюджетних коштів, досягнення конкретних запланованих результатів.

На превеликий жаль, неефективне використання бюджетних коштів є досить поширеним явищем у бюджетному процесі, що негативно позначається на розвитку не тільки окремих галузей економіки, а й соціальної сфери, оскільки не будуються та не ремонтуються вчасно й у запланованих обсягах будинки, школи, лікарні, дороги, ще більше розпорошуються бюджетні кошти, знижується рівень соціального захисту населення, зростає кількість об'єктів незавершеного будівництва й таке інше [4, с. 48].

Ефективне використання бюджетних коштів передбачає повне, цільове їх використання відповідно до затверджених параметрів бюджетного розпису й кошторису витрат.

З точки зору економіки, наслідки неефективного використання бюджетних коштів із часом набирають великих масштабів. Додаткове навантаження на бюджет створює й об'єктивний фактор, а саме нестабільна економічна ситуація, зокрема зміна цінової кон'юнктури протягом року, що зумовлює подорожчання вартості товарів, робіт, послуг.

Проте створення ефективної моделі раціонального використання бюджетних коштів у нинішніх умовах є досить важким завданням, оскільки дуже проблематично встановити межу, де починаються та де закінчуються повноваження органів виконавчої влади у сфері соціально-економічного й культурного розвитку, виходячи з норм законодавства.

Таким чином, ефективність використання бюджетних коштів має вагоме місце в проведенні аудиту ефективності, що дасть змогу:

– оцінити рівень досягнення результативних показників бюджетної програми через співвідношення фактично отриманих та запланованих результативних показників;

– здійснити контроль за використанням бюджетних коштів;

– визначити проблеми, які негативно вплинули на процес виконання запланованих завдань;

– зберегти бюджетні ресурси шляхом внесення своєчасних змін;

– посилити відповідальність керівництва щодо організації контролю на всіх стадіях використання бюджетних коштів [5, с. 76].

Упровадження нової системи бюджетування в систему управління державними видатками передбачає проведення ряду послідовних заходів, зокрема:

– формування концепції нового підходу, котра повинна включати цілі, завдання, етапи реформи, удосконалення й впровадження основних елементів бюджетування, таких як планування, визначення та оцінка результатів наданих послуг або виконуваних робіт, використання стратегічного бюджетування. Варто зазначити, що саме за допомогою останнього здійснюється розподіл державних коштів на основі встановлених пріоритетів, стратегічних цілей, тактичних завдань з виділенням бюджетних ресурсів, необхідних для функціонування міністерств і відомств, схвалюються основні показники фінансового плану, здійснюється їх коригування внаслідок змін, що відбулися, аналізується соціальна і економічна ефективність діяльності органів державної влади, прогнозуються основні бюджетні параметри на наступні роки;

– удосконалення системи статистичного і бухгалтерського обліку, звітності та контролю за витрачанням державних коштів;

– підвищення прозорості діяльності органів державної влади, вдосконалення звітності про витрачання бюджетних коштів та досягнуті результати;

– щорічний розподіл бюджетних коштів між органами виконавчої влади та реалізованими програмами на основі результатів оцінки поданих заявок, що містять доповіді про результати діяльності та якості управління державними коштами;

– удосконалення системи оцінки і контролю соціально-економічної ефективності бюджетних витрат.

Реалізація запропонованих заходів дасть змогу сформувати чітку систему критеріїв та індикаторів оцінки ефективності діяльності державних органів влади, забезпечити об'єктивність оцінки результатів реалізації програм, оптимізацію структури та управління державними видатками. Крім того, зазначене сприятиме встановленню відповідності середньотермінових фінансових планів щорічно розробленим макроекономічним прогнозам, здійсненим у процесі бюджетного планування [2, с. 232-233].

Висновки з проведеного дослідження. Управління акумуляцією і витрачанням бюджетних коштів та його вплив на ефективність державного бюджетування є важливим фактором зростання добробуту та прискорення економічного розвитку країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кудряшов В.П. Курс фінансів: Навч. посіб. / В.П. Кудряшов – К.: Знання, 2008. – 431 с.
2. Чуркіна І.Є. Діалектика трансформації бюджетної системи України в умовах глобалізації: монографія / І.Є. Чуркіна. – Тернопіль: Астон, 2015. – С. 228-229.
3. Муева Н.Б. Бюджетная задолженность в системе финансовых отношений / Н.Б. Муева – [Электронный ресурс] – Режим доступа: www.lib.ua-ru.net/diss/cont/210013.html.
4. Радіонов Ю.Д. Проблема ефективності використання бюджетних коштів / Ю.Д. Радіонов // Фінанси України. – 2011. – № 5. – С. 47-55.
5. Стефанов С.Є. Аудит ефективності – закономірності виникнення та перспективи розвитку / С.Є. Стефанов // Збірник всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасний стан та перспективи розвитку державного контролю і аудиту». – К.: 2009. – 439 с.

УДК 336.225

Вагілевич А.А.
аспірант кафедри економічної теорії,
національної та прикладної економіки
Класичного приватного університету, м. Запоріжжя

КОНЦЕПЦІЯ ОБҐРУНТУВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПОДАТКОВИХ МЕТОДІВ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

В статті запропоновано концепцію обґрунтування використання податкових методів в системі державного регулювання національної економіки. Визначено структуру концепції, окремих структурних рівнів. встановлено взаємозв'язок між рівнями концепції. Досліджено ризики використання податкових методів. Узагальнено недоліки розвитку та поширення електронного оподаткування на прикладі реєстрації податкових накладних та формування плану-графіка перевірок. Доведено необхідність врахування та подальшого дослідження ризиків прийняття рішень в сфері оподаткування на основі використання інформаційних автоматизованих систем.

Ключові слова: концепція, податкові методи, податкові ризики, план-графік перевірок, податкова накладна.

Вагилевич А.А. КОНЦЕПЦИЯ ОБОСНОВАНИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НАЛОГОВЫХ МЕТОДОВ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье предложена концепция обоснования использования налоговых методов в системе государственного регулирования национальной экономики. Определена структура концепции, отдельных структурных уровней. Установлена взаимосвязь между уровнями концепции. Исследованы риски использования налоговых методов. Осуществлен обзор недостатков развития и распространения электронного налогообложения на примере регистрации налоговых накладных и формирование плана-графика проверок. Доказана необходимость учета и дальнейшего исследования рисков принятия решений в сфере налогообложения на основе использования информационных автоматизированных систем.

Ключевые слова: концепция, налоговые методы, налоговые риски, план-график проверок, налоговая накладная.

Vagilevych A.A. THE CONCEPT OF GROUNDS FOR USING TAX METHODS IN THE STATE REGULATION OF THE NATIONAL ECONOMY

The article proposes the concept of substantiation of the use of tax methods in the system of state regulation of the national economy. The structure of the concept, separate structural levels is defined. The relationship between the levels of the concept is established. The risks of using tax methods have been investigated. The review of the shortcomings in the development and spread of electronic taxation was carried out on the example of registration of tax invoices and the formation of a schedule of inspections. The necessity of accounting and further research of risks of decision-making in the sphere of taxation based on the use of information automated systems is proved.

Keywords: concept, tax methods, tax risks, schedule of inspections, tax invoice.

Постановка завдання. Ефективне використання податкових методів в системі державного регулювання національної економіки відіграє вирішальну роль в процесі оподаткування на всіх рівнях формування податкового обов'язку. Складність використання існуючого методичного апарату полягає в тому, що прийняття управлінських рішень здійснюється в умовах визначеності та під дією впливу людського фактору (лобіювання інтересів окремих бізнес структур у владі, корупція тощо). Саме тому прийняття рішень щодо вибору податкових методів в конкретній соціально-економічній ситуації повинен здійснюватися на основі концептуальних положень, які відповідають загальному баченню принципового вирішення складних структурованих проблем мікро- та макрорівнів.

Питаннями методичного забезпечення процесів оподаткування займались наступні провідні вчені: В. Андрущенко, В. Вишневський, О. Десятнюк, Т. Єфименко, Ю. Іванов, С. Каламбет, Т. Калінеску, М. Кизим, Т. Клебанова, А. Крисоватий, Г. Кучерова, В. Мельник, В. Письменний, А. Поддєрьогін, О. Покатаєва, Л. Тарангул, О. Тімарцев, К. Швабій, С. Юрій та інші. Проте, незважаючи на наявність широкого спектру наукових доробок в означеному питанні, криза в Україні обумовила появу нових вимог до оподаткування та його ефективності.

Метою статті є розробка концепції обґрунтування використання податкових методів в системі державного регулювання національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Структуру концептуальної моделі пропонуємо представити у вигляді кортежу параметрів:

$$\langle C, Z, P_e, S_e, V_e, t \rangle, \quad (1)$$

C – цілі використання податкових методів в системі державного регулювання національної економіки;

Z – завдання використання податкових методів в системі державного регулювання національної економіки;

P_e – послідовність етапів обґрунтування використання податкових методів в системі державного регулювання національної економіки;

S_e – структура окремого етапу;

V_e – взаємозв'язки між етапами;

t – період, за який досліджувану систему виокремлено із зовнішнього середовища і вона є цілісною.

Пропоновані концептуальні положення (рис. 1) базуються на принципах системного підходу, оскільки податкові методи є елементом податкової системи держави, а державне рулювання національної економіки взагалі виступає окремим системним комплексом. Таким чином, структурно-логічна інтерпретація предметної області дослідження може здійснюватися в контексті системної організації, а саме: в контексті ієрархічності та складності структури, розгалуженої мережі зв'язків внутрішніх та із зовні, оцінювання стану у різні періоди функціонування, в умовах невизначеності та ризику, динамічністю розвитку тощо.

Отже, структурно концепція формується із трьох рівнів, які можна представити в контексті системного підходу та охарактеризувати наступним чином:

1) сутнісно-концептуальне бачення податкових методів;

2) аналітичний рівень використання податкових методів;

3) рівень прийняття управлінських рішень.

В свою чергу, структуру трьох основних етапів можна представити в контексті системного підходу та охарактеризувати наступним чином:

– перший етап: формується сутнісно-концептуальне бачення податкових методів в системі державного регулювання національної економіки:

$$\langle C, Z, PK, K, Com, P, t \rangle, \quad (2)$$

$C = \{c_i\}$ – множина цілей етапу обґрунтування сутнісно-концептуального бачення податкових методів;

$Z = \{z_j\}$, де $Z \subset C$ – множина завдань етапу обґрунтування сутнісно-концептуального бачення податкових методів;

$PK = \{pk_n\}$ – множина концепцій синтезу податкових методів;

$K = \{k_m\}$ – множина класифікацій податкових методів;

$Com = \{com_z\}$ – множина зв'язків між елементами підсистеми;

$P = \{p_l\}$ – множина понять та категорій, що визначають податкові методи.

На даному етапі передбачається обґрунтування понятійного та категоріального апарату щодо податкових методів, здійснення критичний аналізу концепцій синтезу податкових методів, досліджуються функціональні взаємозв'язки та класифікація з усіма можливими варіантами класифікаційних ознак.

Вхідної інформаціє даного етапу є сукупність існуючих наукових доробок щодо понятійно-категоріального апарату предметної області дослідження та нормативно-правове забезпечення, а вихідною – авторське бачення сутності поняття податкових методів, їх функцій та можливість синтезу, їх класифікація за різними ознаками. Зазначене стає теоретичним підґрунтям дослідження податкових методів, на основі використання якого реалізується наступний етап.

– другий етап: аналітичний рівень використання податкових методів:

$$\langle E_m, CE_p, \Delta, t \rangle, \quad (3)$$

E_m – ефективність використання податкових методів;

$CE_p = \{ce_p^j\}$ – множина соціально-економічних показників;

Δ – зміни за показниками та рівнем ефективності.

Етап аналітичного рівня використання податкових методів передбачає дослідження та порівняння існуючих методик оцінювання ефективності податкових методів в контексті соціально-економічного розвитку та формування множини показників оцінювання стану та динаміки. Крім того, ефективність використання податкових методів визначається як інтегроване значення та множина значень за окремими сферами їх застосування: соціальною, економічною, екологічною, фіскальною.

Вихідною інформацією блоку є дані щодо перспективних та неперспективних податкових методів, що можуть бути використані в умовах нестабільного зовнішнього середовища та кризи розвитку системи. Отримані результати блоку буде покладено в основі прийняття управлінських рішень.

– третій етап: рівень прийняття управлінських рішень:

$$\langle SK^m, R^m, K^{pr}, t \rangle, \quad (4)$$

SK_m – скринінг податкових методів у період t;

$R^m = \{r_k^m\}$ – множина ризиків використання податкових методів у період t;

$K_{pr} = \{k_{pr}^i\}$ – множина критеріїв прийняття рішень щодо податкового реформування, актуальних на період t.

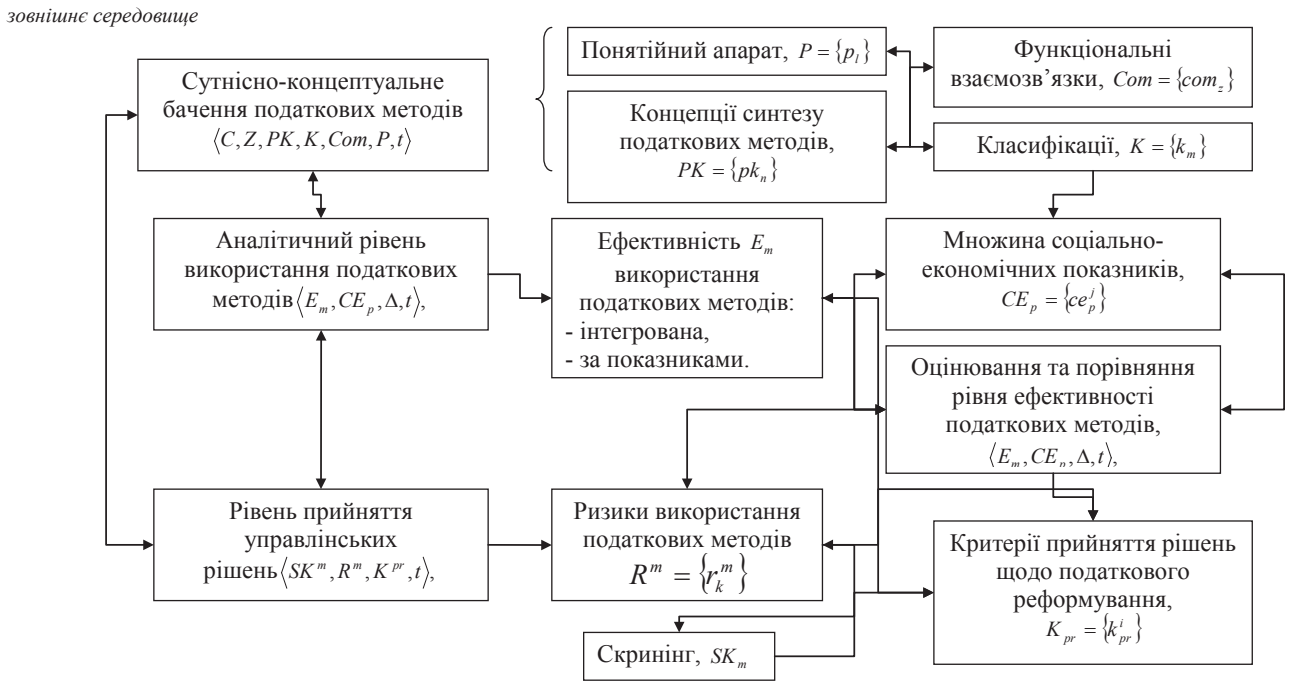

Рис. 1. Концепція обґрунтування використання податкових методів в системі державного регулювання національної економіки

Джерело: розробка автора

На рівні блоку прийняття управлінських рішень досліджуються ризики використання податкових методів, що визначаються як соціально-економічними причинно-наслідковими зв'язками, так і факторами методології їх побудови. Найменш визначеним аспектом в концепції залишається множина ризиків використання окремих податкових методів $\{r_k^m\}$. Зазначене пояснюється недосконалістю методології оцінювання їх рівня та наслідків для соціально-економічної системи.

При цьому, вагоме значення залишає за собою невизначеність функціонування та розвитку соціально-економічної системи на всіх рівнях, від мікро- до мезо-, що зумовлює формування сукупного ризику використання податкових методів. Крім того, дана категорія ризиків тісно пов'язана із податковими ризиками, характеристика та якість яких динамічно змінюється відповідно до змін правового поля та корекції поведінки суб'єктів оподаткування.

Сукупний ризик використання податкових методів формується з наступних джерел невизначеності. Як зазначено в роботі компанії McKinsey [1], невизначеність проявляється у чотирьох формах: невизначеність, що підлягає та не підлягає усуненню, остання, в свою чергу, поділяється на прогнозованість об'єкту високої точності, альтернативність об'єкту, межі альтернатив об'єкту, не прогнозованість та непередбачуваність об'єкту [1]. Крім того, як відомо, чим триваліший період дослідження, тим вища міра невизначеності, а тому і ризику. Зважаючи на дану градацію, обґрунтування вибору податкових методів треба здійснювати ретельно та осмислено. Крім того, до сукупного ризику використання податкових методів додаються ризики притаманні системам, зокрема, податковій та соціально-економічним взагалі.

Крім того, використання інформаційних технологій з одного боку сприяє автоматизації адміністрування податків і зборів, здійснення контроль-перевірочних робіт, проте, обсяг інформації, що необхідно опрацювати інформаційній системі багатоаспектний та масивний, що пояснюється широким спектром діяльності суб'єктів господарювання, особливостями видів економічної діяльності та веденням обліку, людським фактором тощо. В результаті, існуючі підходи до визначення податкових ризиків не враховують даний аспект, що в умовах сьогодення формує значні операційні ризики суб'єктів господарювання.

Зазначене яскраво демонструють ситуації, що склалися із автоматичним відбором до плану-графіка перевірок платників податків за критеріями відповідно до [2]. Згідно даних Запорізької ОДПІ отримано наступні результати зведеної інформації щодо ризиків, з якими суб'єкти відібрані до перевірки за результатом доперевірочного аналізу у 2016 році, рис. 1,2.

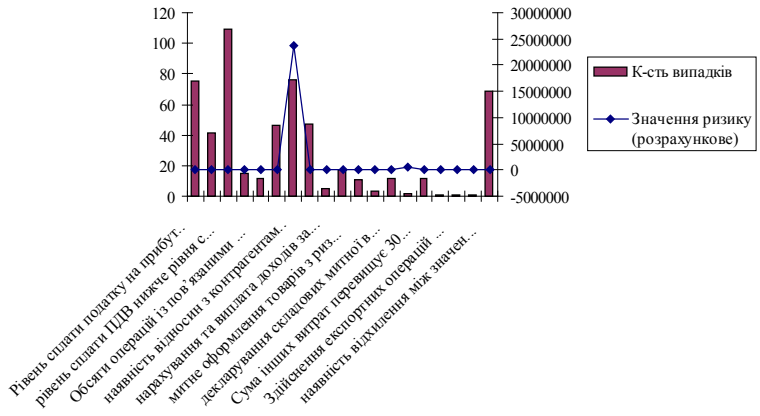

Рис. Інформації щодо ризиків, з якими суб'єкти відібрані до перевірки за результатом доперевірочного аналізу у 2016 році (перелік критерії за [2])

Джерело: узагальнено автором на основі даних Запорізької ОДПІ

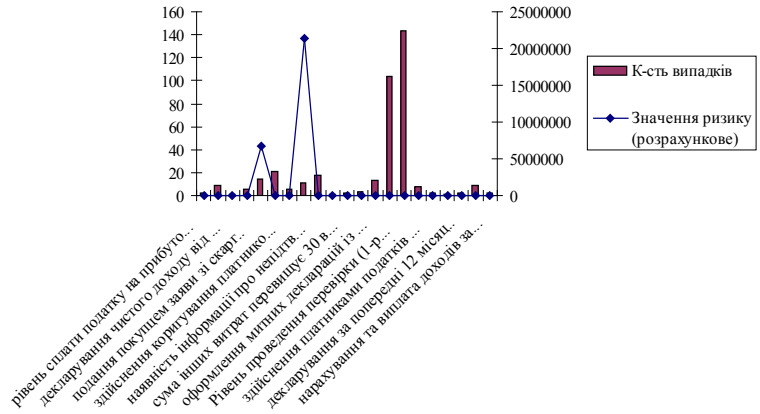

Рис. Інформації щодо ризиків, з якими суб'єкти відібрані до перевірки за результатом доперевірочного аналізу у 2016 році (перелік критерії за [2])

Джерело: узагальнено автором на основі даних Запорізької ОДПІ

Відповідно рис. 1 видно, що розрахункове значення ризику за встановленими критеріями не завжди корелює із кількістю випадків, крім критерію «наявність відносин з контрагентами, які знаходяться в розшуку, ліквідовані, збанкрутували, якщо сума операцій досягає понад 5 відсотків загального обсягу постачання», за яким рівень розрахункового ризику сягнув рівня 23843737, що відповідає 76 випадкам у 2016 році Запорізької області.

Значний рівень продемонстрували показники за критерієм «сума інших витрат перевищує 30 % суми скорегованих валових витрат» із кількістю 12 випадків, що визначають рівень ризик на рівні 535,5138, та за критерієм «наявність відхилення між значеннями основних показників фінансової та податкової звітності (понад 10 відс.)» із кількістю випадків 69 та рівнем відповідного ризику 16619,58.

За даними інших критеріїв, рис. 2, залежність показників кількості випадків та міри ризику теж слабо корельована, значні результати зафіксовано за критерієм «подання покупцем заяви зі скаргою на порушення платником ПДВ (постачальником товару) порядку реєстрації податкових накладних у Єдиному реєстрі податкових накладних та невключення ним сум ПДВ до податкових зобов'язань» із частотою випадків 14 та рівнем ризику – 6778397, та «формування податкового кредиту у значних обсягах (понад 100 тис. грн.) за рахунок взаємовідносин з постачальниками, які зареєстровані суб'єктами спеціального режиму оподаткування (сільгоспвиробники) із незначною кількістю працюючих (менше 10 осіб), незначною площею сільськогосподарських угідь або земельно-водного фонду(менше 100 га)

у сумі понад 5 відсотків загального обсягу податкового кредиту» із частотою 11, а рівнем ризику – 21351267, за показником «відхилення між сумою доходу сільгоспвиробника, отриманого від реалізації сільгосппродукції власного виробництва, продуктів її переробки, від надання супутніх послуг та загальним обсягом постачання понад 30 відсотків» із 9 та рівнем ризику 819.

Проте, за аналітичними даними Запорізької ОДПІ фактичний та розрахунковий рівень ризику не співпадає, середнє значення відхилення фактичних показників від розрахункових сягає рівня -842 824,23. Максимальний рівень відхилення зафіксовано за критерієм «формування податкового кредиту у значних обсягах (понад 100 тис. грн.) за рахунок взаємовідносин з постачальниками, які зареєстровані суб'єктами спеціального режиму оподаткування (сільгоспвиробники) із незначною кількістю працюючих (менше 10 осіб), незначною площею сільськогосподарських угідь або земельно-водного фонду(менше 100 га) у сумі понад 5 відсотків загального обсягу податкового кредиту» із розрахунковим значення ризику на рівні 21 351 267,09, а фактичним – 3 621 689,86, що підтверджує недосконалість автоматизованого розподілу платників податків за критеріями податкової уваги.

Таким чином, ризик автоматизованого розподілу платників податків R_A за критеріями уваги визначається добутком ймовірності встановлення відповідності подій критеріям I_k та втрат V_k за ними бюджету: $R_A = I_k \times V_k$, або як Gap – податковий розрив, визначати як різницю між розрахунковим ризиком R_r та фактично R_f виявленим за результатами перевірки $Gap_A = R_r - R_f \to 0$.

Також, під час реєстрації податкових накладних, за рахунок відволікання обігових коштів на окремих рахунках, втрат часу на реєстрацію накладних та очікуванні їх статусу, усунення помилок тощо. Таким чином, кількість призупинених податкових накладних $k(p)$ до загальної кількості податкових накладних n буде визначати відносну частоту або статистичну ймовірність настання несприятливої події: $Ch(p) = k(p) / n.$ Крім того, ситуація ускладнюється наявністю високої ймовірності відхилення податкової накладної. Зважаючи на щоденну потребу суб'єктів господарювання у реєстрації податкових накладних, їх кількість, затриманих у процесі реєстрації та відхилених взагалі, щоденно зростає, примножуючи їх сукупний підприємницький ризик.

Єдиним виходом з даної ситуації для суб'єктів господарювання є підтвердження законності та «звичайності» даної операції, після чого система буде пропускати податкові накладні за ними автоматично. Таким чином, поки не сформується база знань щодо податкових накладних по «звичайним» операціям, певний час платники податків будуть мати труднощі в операційній діяльності.

На підставі зазначеного та за положеннями концепції приймати управлінські рішення пропонується на основі використання методології скринінгу, що дасть змогу попередньо оцінити доцільність подальшого реформування в сфері оподаткування у тому, чи іншому напрямі. Загалом, реалізація пропонованих концептуальних положень дасть змогу приймати обґрунтовані соціально-економічним положенням, виважені та ефективні управлінські рішення щодо подальшого податкового реформування в Україні.

Висновки. В статті запропоновано концепцію обґрунтування використання податкових методів в системі державного регулювання національної економіки, що базується на основі системного підходу та структурно-логічних рівнів, що передбачають формування сутнісно-концептуального бачення податкових методів, аналітичні положення використання податкових методів та прийняття управлінських рішень. Досліджено особливості побудови кожного рівня концепції, в результаті чого запропоновано формувати сутнісно-концептуальне бачення податкових методів в системі держаного регулювання національної економіки шляхом обгрунтування множин цілей та завдань, концепцій синтезу та класифікацій податкових методів, зв'язків між елементами підсистеми, понять та категорій, що визначають податкові методи. Аналітичний рівень передбачає оцінювання ефективності використання податкових методів, дослідження множини соціально-економічних показників та їх змін. На рівні прийняття управлінських рішень запропоновано використання методології скринінг податкових методів, визначення множини ризиків їх використання та критеріїв прийняття рішень щодо податкового реформування. Розглянуто особливості ризиків використання податкових методів, в результаті чого акцентовано увагу на зростанні ризиків прийняття рішень в сфері оподаткування на основі використання автоматизованих систем.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Courtney H.G. Strategy under uncertainty / Hugh G. Courtney, Jane Kirkland, S. Patrick Viguerie // The McKinsey Quarterly – 2000. – № 6 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.mckinsey.com/business-functions/strategy-and-corporate-finance/our-insights/strategy-under-uncertainty
2. Наказ Міністерства фінансів України від 27.02.2017 № 294 із змінами «Про затвердження Змін до Порядку формування плану-графіка проведення документальних планових перевірок платників податків» [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0368-17

УДК 336.5

Гасій О.В.
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри фінансів та банківської справи
Полтавського університету економіки і торгівлі

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРОЕКТНОГО ФІНАНСУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті висвітлюються сучасні проблеми розвитку вітчизняного проектного фінансування. Визначено фактори, що стримують розвиток проектного фінансування в Україні. Проаналізовано макроекономічну позицію України на світовому ринку. Обґрунтовано важливу роль держави у стимулювання розвитку довгострокового інвестування. Визначено напрями розвитку проектного фінансування в Україні.

Ключові слова: довгострокове кредитування, інвестиційний клімат, проектне фінансування, фінансова установа (банк), фінансування основних засобів.

Гасий Е.В. НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ПРОЕКТНОГО ФИНАНСИРОВАНИЯ В УКРАИНЕ

В статье освещаются современные проблемы развития отечественного проектного финансирования. Определены факторы, сдерживающие развитие проектного финансирования в Украине. Проанализировано макроэкономическую позицию Украины на мировом рынке. Обоснованно важную роль государства в стимулировании развития долгосрочного инвестирования. Определены направления развития проектного финансирования в Украине.

Ключевые слова: долгосрочное кредитование, инвестиционный климат, проектное финансирование, кредитная организация (банк), финансирование основных средств.

Hasii O.V. SOME PROBLEMS OF DEVELOPMENT PROJECT FINANCING IN UKRAINE

In the article modern development problems of domestic project financing are covered. The factors, which are constraining development of project financing in Ukraine, are determined. A macroeconomic Ukrainian line item in the world market are analyzed. An important state role in stimulation of development of long-term investment is grounded. The directions of development of project financing in Ukraine are determined.

Keywords: long-term crediting, investment climate, project financing, credit institution (bank), financing fixed assets.

Постановка проблеми. Останні два десятиліття в Україні характеризуються відставанням від розвинених країн практично за всіма параметрами. Зниження інвестиційної привабливості економіки держави, гальмування розвитку високотехнологічних галузей промисловості, відсутність державної підтримки пріоритетних галузей пов'язано з недостатніми обсягами фінансування. Посилення фінансової кризи ставить на перший план пошук комплексу заходів її подолання у сфері монетарної та фінансовій політиці, а також в політиці стимулювання інвестиційного попиту, безпосередньої державної (муніципальної) участі в інвестиційних проектах, надання пільг в оподаткуванні для малих і середніх підприємств та тих, що інвестують інноваційні проекти. Реалізація стратегічно важливих інвестиційних проектів здебільшого не відповідає бажаним комерційним цілям інвесторів, а дуже часто обґрунтовується соціальною чи/та екологічною ефективністю. Тому без створення особливих інвестиційних умов приватний капітал банків не мотивований наявними перспективами. Без вирішення перелічених проблем складно буде залучати кошти інвесторів в економіку України в межах реалізації схем проектного фінансування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інвестиційна діяльність є об'єктом досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких: Ст. Геєць, М. Денисенко, О. Жаліло, А. Музиченко, А. Пересада, Н. Татаренко, Л.Дж. Гитман, Ст. Шарпа тощо. Незважаючи на широке дослідження цієї проблема-

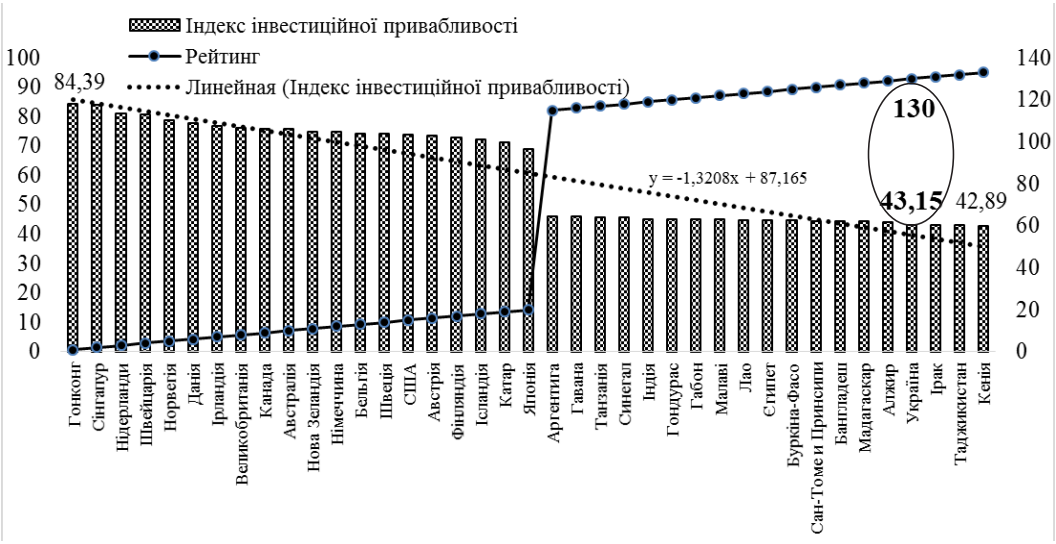

Рис. 1. Рейтинг країн за індексом інвестиційної привабливості у 2016 р.

Джерело: Побудовано автором за [1]

тики, слід відмітити незавершеність досліджень, що спрямовані на обґрунтування практичних аспектів нівелювання зовнішніх негативних впливів на стан проектного фінансування в сучасних умовах. Це і зумовило формулювання цілей та мети дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасних проблем розвитку проектного фінансування в Україні та надання рекомендацій щодо їх подолання з метою залучення довгострокових фінансових ресурсів в економіку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток проектного фінансування як способу залучення фінансових ресурсів для реалізації економічно обґрунтованих соціальнозначимих проектів може стримуватися факторами зовнішнього середовища. Спробуємо виділити чинники, що є перепоною розвитку проектного фінансування в Україні на сучасному етапі.

Так, несприятливий інвестиційний клімат в Україні є одним із негативних факторів стримування розвитку проектного фінансування. Гамбурзький інститут світової економіки (HWWI) спільно з німецькою аудиторською компанією BDO AG оприлюднили свіжий рейтинг країн за інвестиційною привабливістю BDO International Business Compass (IBC). В порівнянні з 2015 роком Україна в даному рейтингу опустилася на 41 сходинку (рис. 1).

На думку експертів українського офісу мережі BDO, аби переламати цю негативну тенденцію погіршення інвестиційної привабливості України, необхідні рішучі реформи, які забезпечать ріст ВВП щонайменше 10% щороку. Це неможливо без детінізації економіки та формування сприятливого регулятивного середовища [1]. Нарощення обсягів інвестицій є важливим у зв'язку не лише із можливістю збільшення обсягів реальних активів, але й із оновленням виробництва, техніки і технологій, а також удосконаленням методів управління.

За підсумками 2016 року Україна отримала 29 балів і посіла лише 130-ту позицію серед 176 країн у щорічному «Індексі сприйняття корупції», який оприлюднив міжнародний рух з протидії корупції Transparency International [2].

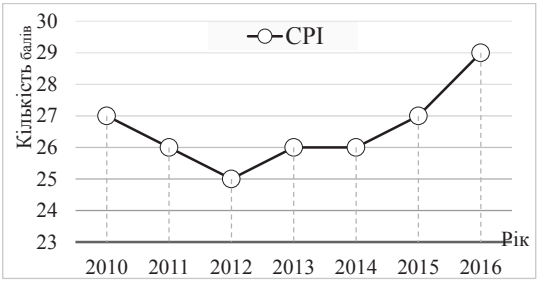

Рис. 2. Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index, CPI)

Джерело: Побудовано автором за [2]

Такий високий показник сприйняття корупції громадянами пояснюється відсутністю дієвих реформ у сфері протидії корупції та неефективною діяльністю органів правопорядку щодо виявлення корупційних правопорушень та притягнення винуватців до відповідальності, про що свідчить, зокрема, незадовільне виконання Україною міжнародних зобов'язань щодо запровадження антикоруп-

Таблиця 1

Вартість основних засобів України за видами економічної діяльності

	2013	2014	2015	Відхилення 2015 року проти 2013 року (+; -)
Усього, (млн. грн)	10401324	13752117	7641357	-2759967
Сільське, лісове господарство та рибне господарство	156013	171392	210169	54156
Сільське господарство, мисливство	151833	167283	205575	53742
Лісове господарство та лісозаготівлі	3054	3294	3793	739
Рибне господарство	1126	815	801	-325
Промисловість	1749110	1937821	3842517	2093407
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	309757	362722	379055	69298
Переробна промисловість	599980	756277	1656971	1056991
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	773134	758886	1736058	962924
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	66239	59936	70433	4194
Будівництво	82646	64352	62090	-20556
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів	123041	125507	135378	12337
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	6403272	9752902	1418312	-4984960
Тимчасове розміщування й організація харчування	32622	27276	27985	-4637
Інформація та телекомунікації	70222	69440	76546	6324
Фінансова та страхова діяльність	57048	49718	51238	-5810
Операції з нерухомим майном	652366	533328	666855	14489
Професійна, наукова та технічна діяльність	35188	29626	31347	-3841
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	380938	333493	407506	26568
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	380	389	581	201
Освіта	3246	3117	3117	-129
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	14001	11124	12912	-1089
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	24684	23038	23581	-1103
Надання інших видів послуг	2020	1822	2110	90

Джерело: побудовано автором за матеріалами [4]

ційних стандартів: з 25 рекомендацій Групи держав проти корупції (GRECO), наданих за результатами першого і другого раундів оцінки, лише 13 рекомендацій виконано, незважаючи на шість років роботи і три раунди оцінювання прогресу, а з 16 рекомендацій, наданих за результатами третього раунду, виконано лише три рекомендації. З антикорупційних рекомендацій Плану дій з лібералізації візового режиму з Європейського Союзу (ЄС) імплементована лише невелика частина, що стосується криміналізації корупції. Ключові рекомендації Групи держав проти корупції та ЄС щодо утворення антикорупційних інституцій, проведення реформ прокуратури, державної служби, створення систем контролю щодо запобігання конфлікту інтересів та доброчесності активів посадовців залишилися невиконаними [3]. Виконання зазначених позицій Україною підвищить її показники на світовому рівні, що, звичайно, відобразиться на показниках її інвестиційної привабливості та розвитку проектного фінансування.

Відсутність внутрішніх фінансових можливостей суб'єктів господарської діяльності не забезпечує належного рівня оновлення основних засобів, що підтверджується даними рисунку 3.

Як наслідок, спостерігається низький рівень впровадження інновацій, наявні потужності не використовуються повною мірою, а це, у свою чергу, формує негативну структуру інвестиційного потенціалу держави. На нашу думку, сучасний стан основних засобів не дозволяє конкурувати вітчизняним підприємствам із іноземними виробниками. В цих умовах потрібно залучати як державу, так і інші фінансові установи до модернізації матеріально-технічної та технологічної бази вітчизняного виробництва.

Нарощення питомої ваги науково-дослідної роботи у створенні високотехнологічних галузей залежить від інноваційного потенціалу економіки, що, у свою чергу, потребує збільшення фінансування інноваційно орієнтованого підприємництва. Загальну картину розподілу вартості основних засобів за видами економічної діяльності в Україні характеризують дані таблиці 1.

На нашу думку, держава повинна брати активну участь у стимулювання інвестиційних проектів в складних економічних умовах діяльності вітчизняних підприємств за рахунок, хоча б перегляду податкового навантаження шляхом встановлення податкових преференцій для окремих категорій підприємств.

Важливим кроком у цьому напрямі стало прийняття Закону України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць», яким визначено основи державної політики в інвестиційній сфері протягом 2013-2032 років щодо стимулювання залучення інвестицій у пріоритетні галузі економіки. Відповідно до нього інвестиційним проектом у пріоритетній галузі економіки вважається інвестиційний проект, що передбачається реалізувати на новоствореному або діючому підприємстві, на якому буде проведено реконструкцію або модернізацію (за обов'язкової умови виділення окремого структурного підрозділу, на якому буде реалізовуватися інвестиційний проект) та який одночасно відповідає таким критеріям [5]:

1) загальна кошторисна вартість перевищує суму, еквівалентну: 3 млн євро – для суб'єктів великого підприємництва; 1 млн євро – для суб'єктів середнього підприємництва; 500 тис євро – для суб'єктів малого підприємництва;

2) кількість створених нових робочих місць для працівників, які безпосередньо задіяні у виробничих процесах, перевищує: 150 – для суб'єктів великого підприємництва; 50 – для суб'єктів середнього підприємництва; 25 – для суб'єктів малого підприємництва;

3) середня заробітна плата працівників не менш як у 2,5 раза перевищує розмір мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного (податкового) року.

На нашу думку, цей закон створює передумови для реалізації довгострокових фінансовозатратних екологічних проектів. Враховуючи той факт, що сьогодні кожна розвинена країна світу є активним учасником екологічних проектів, впровадження яких сприяє покращенню екологічного стану місцевості, Україна теж має гармонізувати та законодавчо стимулювати, в першу чергу, фінансові установи приймати участь у цих проектах.

Звичайно, це складно реалізувати в умовах нестабільності монетарного ринку, девальвації національної грошової одиниці, яка лише за останні три роки знецінилася в понад як три рази (рис. 4).

Україна, як держава, що орієнтована на імпорт, від таких курсових коливань звичайно зазнає збитків. Слабкий рівень розвитку внутрішнього ринку конкурентоздатних товарів визначає експорт товарів, ціна яких прив'язана до іноземної валюти. В цих умовах, витрати і надходження грошових потоків за зовнішньоторговельними угодами з урахуванням коливань на валютному ринку не дають позитивного економічного ефекту (рис. 5).

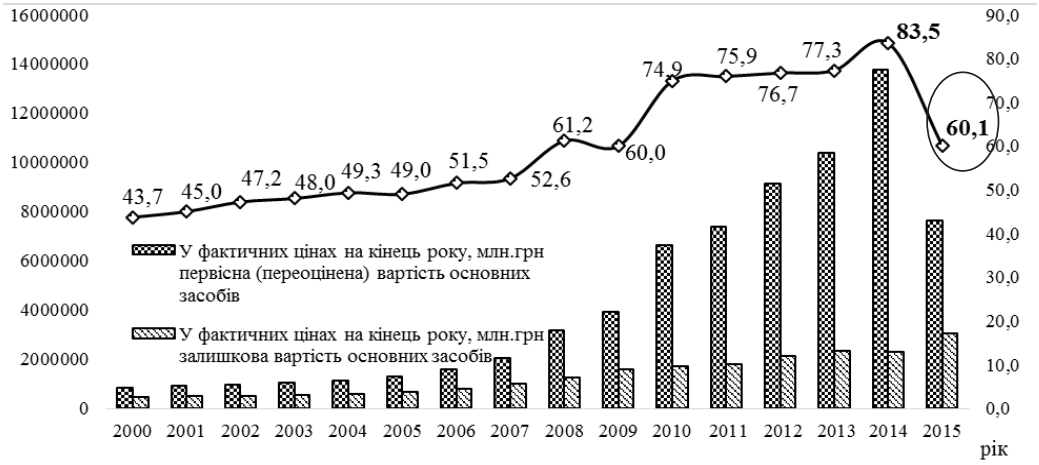

Рис. 3. Стан основних засобів в Україні протягом 2000-2015 рр.

Джерело: побудовано автором за [4]

Важливим кроком на шляху подолання залежності від курсу іноземних валют є удосконалення політики імпортозаміщення, оскільки проблема імпортозаміщення актуалізується у зв'язку із високим рівнем дефіциту зовнішньоторговельного балансу України та ймовірним сповільненням динаміки експорту в умовах світової економічної депресії [8].

Дестабілізуючим фактором, що стримує розвиток банківського проектного фінансування та інвестиційного кредитування, на нашу думку, відносяться: ціна кредитних ресурсів як Національного банку України, так і банків другого рівня банківської системи України.

Кредитна активність банківських установ залишається низькою, що обумовлено обмеженим колом надійних позичальників, високим рівнем невизначеності щодо економічного розвитку та високою вартістю кредитного ресурсу. Згідно з даними НБУ, середня відсоткова ставка за кредитами в національній валюті була в межах 21%, для кредитів в іноземній валюті показник відповідав розміру більше 8% [6].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, проведене дослідження дало можливість дослідити окремі проблеми проектного фінансування в Україні та визначити, які фактори впливають на зацікавленість даного виду фінансування для фінансових установ. Відсутність значних обсягів іноземних довгострокових інвестицій в економіку держави прямо пов'язано із низьким рівнем інвестиційного клімату України, обмеженістю дій держави щодо підтримки підприємств у напрямку модернізації матеріально-технічної та технологічної бази вітчизняного виробництва, важким податковим тягарем та відсутністю податкових стимулів інвестиційних операцій, складними соціально-економічними умовами та нечіткими діями держави у напрямі удосконалення монетарної політики тощо. Розглянуті фактори не є вичерпними, потрібно поглиблювати дослідження чинників дестабілізаційних процесів, що стримують розвиток проектного фінансування на мікрорівні, що й буде здійснено в наступних дослідженнях.

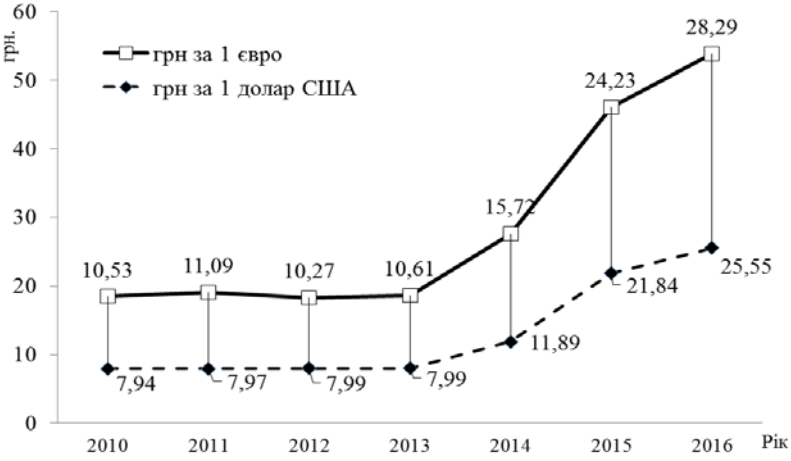

Рис. 4. Динаміка курсу національної грошової одиниці до іноземних валют за 2010-2016 рр.

Джерело: побудовано автором за [6]

Рис. 5. Зовнішньоторговельний баланс України за 2010-2016 рр. (млрд євро)

Джерело: [7]

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Рейтинг інвестиційної привабливості: Україна падає на дно [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.businessz.com.ua/news/27/1229
2. Офіційний сайт Transparency International [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ti-ukraine.org/cpi/
3. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки [Електронний ресурс]: Закон України від 14 жовт. 2014р. № 1699-VII / Законодавство України: [веб-сайт Верховної Ради України]. – Текст. дані. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1699-18
4. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua.
5. Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць [Електронний ресурс]: Закон України від 06 верес. 2012 № 5205-VI / Законодавство України: [веб-сайт Верховної Ради України]. – Текст. дані. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5205-17
6. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.bank.gov.ua/
7. Офіційний сайт Економічного дискусійного клубу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://edclub.com.ua/analityka/osnovni-pokaznyky-mizhnarodnoyi-torgivli-ukrayiny-yes-ta-rosiyi-u-i-kvartali-2016-roku
8. Перспективні напрями та інструменти політики імпортозаміщення у промисловості України. Аналітична записка [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/885/

УДК 368.5

Гудзь Г.О.
аспірант
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ І СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ

У статті розглянуто питання взаємовідносин страхових компаній та сільськогосподарських товаровиробників. Охарактеризовано взаємовідносини між суб'єктами, з точки зору проникнення сільськогосподарського страхування на ринки. Визначені проблеми у взаємовідносинах, що виникають на практиці за участі уряду в запровадженні державних програм сільськогосподарського страхування у країнах, що розвиваються. Досліджено нові напрямки у страхуванні сільськогосподарських ризиків, що спрямовані на підвищення ефективності взаємодії.

Ключові слова: проникнення страхування, ризики, страховий захист, страхова компанія, сільськогосподарський товаровиробник.

Гудзь Г.А. ВЗАИМООТНОШЕНИЯ СТРАХОВЫХ КОМПАНИЙ И СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ТОВАРОПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ
В статье рассмотрены вопросы взаимоотношений страховых компаний и сельскохозяйственных товаропроизводителей. Охарактеризованы взаимоотношения между субъектами, с точки зрения проникновения сельскохозяйственного страхования на рынки. Определены проблемы во взаимоотношениях, возникающие на практике при участии правительства во внедрении государственных программ сельскохозяйственного страхования в развивающихся странах. Исследованы новые направления в страховании сельскохозяйственных рисков, направленных на повышение эффективности взаимодействия.

Ключевые слова: проникновение страхования, риски, страховая защита, страховая компания, сельскохозяйственный товаропроизводитель.

Hudz H.O. BUSINESS LINKS BETWEEN INSURANCE COMPANIES AND AGRICULTURAL PRODUCERS
The article discusses the issues of mutual relations between insurance companies and agricultural commodity producers. Relations between the subjects are characterized from the point of view of the penetration of agricultural insurance into markets. The problems in mutual relations arising in practice with the participation of the government in the implementation of state agricultural insurance programs in developing countries have been identified. New directions in insurance of agricultural risks aimed at increasing the effectiveness of interaction have been explored.

Keywords: insurance penetration, risks, insurance protection, insurance company, agricultural producer.

Агропродовольчий ринок, питання його розвитку і забезпечення продовольчої безпеки в сучасних умовах залишаються актуальними проблемами для урядів держав, наукових інституцій. Вирішення даної проблеми полягає у організації ефективної взаємодії учасників ринку сільськогосподарської продукції з державою, суб'єктами роздрібної та оптової торгівлі, фінансовими інститутами. Страхові компанії, як суб'єкти фінансового ринку, через прийняття ризиків сільськогосподарських товаровиробників, створюють умови підтримки фермерів, забезпечення їхньої діяльності, що виражається у задоволенні попиту населення в продуктах харчування, формуванні ефективних економічних зв'язків між усіма учасниками ринку та зростанням експортних можливостей галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні вчені у галузі страхування, здійснили широкий огляд особливостей діяльності страхових компаній, зокрема, приділили увагу проблемам сільськогосподарського страхування у світі та Україні. Слід виділити праці таких вчених, як В.Д. Базилевич [1, 2], Р.В. Пікус [1, 2], Н.В. Приказюк [2], О.М. Лобова [2], А.С. Шолойко [2], О.Ю. Нечипорук [3] та ін.

Серед зарубіжних науковців, що досліджували питання, які стосуються організації страхового захисту у сільському господарстві; участі держави у формі фінансової підтримки страхування; взаємодії суб'єктів на страхових ринках країн Європи, Північної та Південної Америки та інших регіонів, заслуговують окремої уваги наступні: Бойсонад [4], Махул [5], Статлі [5], Іттуріоз [6], Канг [7], Глобер [8], Сміт [8], Вінсент [8].

Мета та завдання статті. В той час як у вітчизняній та зарубіжній літературі достатньо широко вивчені проблеми, що стосуються організації страхового захисту, особливостей ведення діяльності за участі держави, недостатньо дослідженою лишається проблематика взаємовідносин суб'єктів страхового ринку, а саме, в контексті даної роботи – страхових компаній і сільськогосподарських товаровиробників. В основі даної тематики є недостатньо розглянуте питання взаємодії суб'єктів, їх економічних відносин, факторів та чинників, які впливають на взаємовідносини.

Метою статті є розкриття процесу взаємовідносин страхових компаній і сільськогосподарських товаровиробників та дослідження нових напрямків у страхуванні сільськогосподарських ризиків, що спрямовані на підвищення ефективності взаємодії.

Постановка завдання:

– охарактеризувати взаємовідносини між суб'єктами, з точки зору проникнення сільськогосподарського страхування на ринки, і ряд супутніх факторів;

– окреслити проблеми у взаємовідносинах, що виникають на практиці за участі уряду в запровадженні державних програм сільськогосподарського страхування у країнах, що розвиваються;

– дослідити нові напрямки у страхуванні сільськогосподарських ризиків, що спрямовані на підвищення ефективності взаємодії страхових компаній та сільськогосподарських товаровиробників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Страхування як процес взаємодії страхувальника і страховика не обмежується тільки їх власною діяльністю. Процес страхування включає кілька стадій: вибір об'єкта страхування; збір інформації про прийнятому ризику, його оцінка, інші підготовчі заходи, пов'язані з рішенням про прийняття ризику на стра-

хування страховиком; укладання договорів страхування; супровід страховою організацією (оформлення, погодження договору, внесення доповнень, змін, припинення і т. п.); виконання договорів страхування – врегулювання збитків, що випливають із договорів страхування (виплата страхового відшкодування / забезпечення). На цих стадіях можуть брати участь не тільки страхувальники і страховики, а й інші організації та фахівці, які утворюють страхову інфраструктуру і сприяють процесу страхування.

Взаємодія учасників системи визначається сукупністю і переплетенням їхніх інтересів і можливостей. Потреба сільськогосподарських товаровиробників полягає у страховому захисті, і вони зацікавлені в зниженні вартості. В свою чергу, страхові компанії в прагненні отримувати прибуток від ведення діяльності, є обмеженими у можливостях доступу до інформації, щодо показників діяльності ринку. Уряд має на меті надання підтримки сільськогосподарському виробнику для стабілізації його виробництва і доходу, але має обмежені ресурси, які воно може направити на такі цілі. Саме тому одним з найважливіших напрямків удосконалення слід вважати оптимізацію системи державного регулювання галузі аграрного страхування, яка повинна бути основою для створення ефективної взаємодії між зазначеними суб'єктами [5]. Основним завданням підвищення стійкості сільськогосподарського виробництва є розробка комплексу організаційних, економічних і соціальних заходів, спрямованих на максимальне зменшення негативних наслідків несприятливих погодних умов. Проте, дана система має бути також покликана вирішувати завдання, що визначають економічну стійкість господарств. Страхування сільськогосподарських ризиків, використання інструментарію, надає можливість забезпечити економічних стійкість господарств.

На нашу думку, при дослідженні питання взаємовідносин страхової компанії і сільськогосподарського товаровиробника, окремо необхідно розглянути проникнення страхування на ринок. Проникнення страхування на ринок є визначальним показником для діяльності страховика та його розвитку. Проникнення в даному контексті, відноситься до прийняття або вибору нового продукту чи ідеї. Тому проникнення сільськогосподарського страхування може бути описане як – прийняття або вибір страхування сільськогосподарським товаровиробником. Отже, при визначенні факторів, що впливають на проникнення агрострахування, необхідно зазначити фактори, що впливають на попит сільськогосподарського страхування. Детермінантами попиту на продукт є власні ціна товару, вартість товарів замінників, супутніх товарів, рівень доходу, споживчі очікування щодо майбутніх цін або доходів, смаків та уподобань. Ці фактори не розглядаються ізольовано, так як вони впливають один на одного, і всі вони оцінюються сільськогосподарським товаровиробниками при купівлі страховки.

Наступним фактором можна виділити власний ціновий фактор. Власний ціновий фактор є премія або ціна, яку фермер платить згідно встановленого в договорі страхування терміну за страховий поліс. Висока премія, в порівнянні з низьким рівнем охоплення, призведе до скорочення попиту на конкретну послугу, і навпаки, низька премія по відношенню до високого рівня охоплення, призведе до збільшення проникнення.

Фактор дохідності включає в себе рівень доходу від діяльності і несільськогосподарських видів діяльності. Чим вище рівень доходу на фермі, тим більша потреба в сільськогосподарському страхуванні для захисту від втрати доходу, в той час як наявність доходу поза основною діяльністю може бути прийнятий в якості форми диверсифікації та інструменту управління ризиками.

Споживчі очікування щодо майбутніх цін або доходів у вигляді прогнозів врожаю, прогнозу доходів, прогнозу посухи і очікуваних наслідків, очікуваної прибутковості від страхової та ймовірності отримання відшкодування, може впливати на визначення рівню проникнення сільськогосподарського страхування.

Фактор смаків та уподобань вміщують в собі такі чинники як вік, досвід, рівень освіти фермера, розмір земельної ділянки, репутації страховика і попередній досвід страхування.

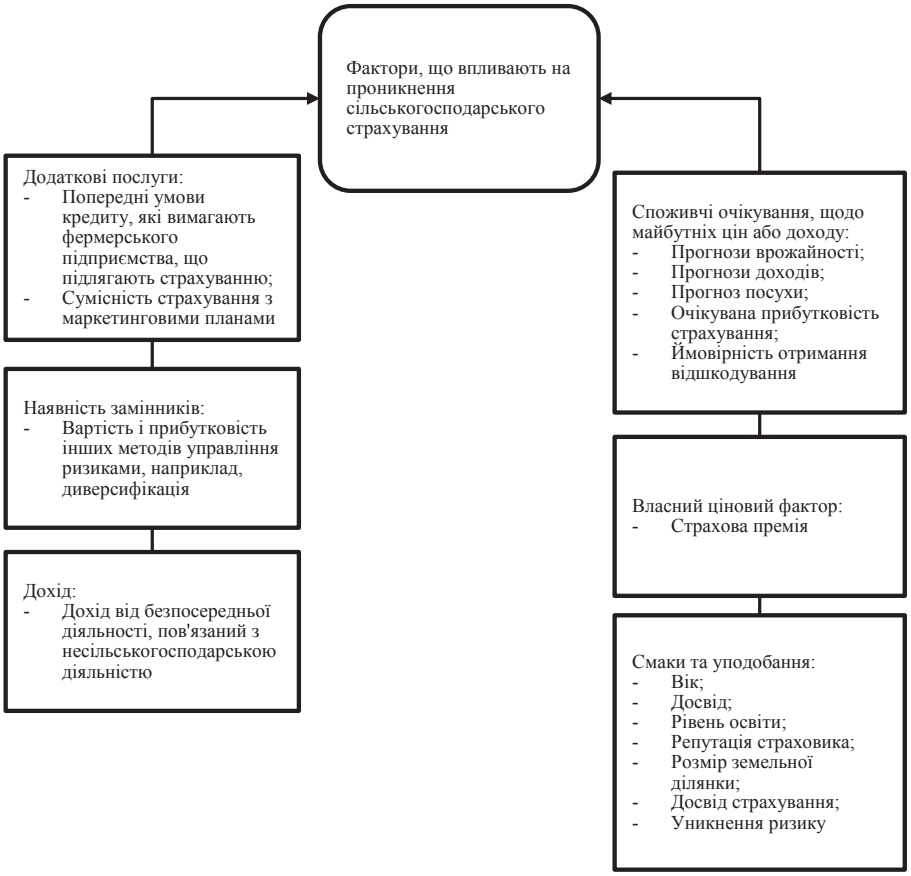

Рис. 1. Фактори, що впливають на проникнення сільськогосподарського страхування*

**Джерело: складено автором на основі джерел [4, 5, 6]*

Ці фактори також пов'язані з уникненням ризиків, що в свою чергу, визначає попит на страхування (рис. 1).

Додаткові товари відносяться до тих товарів, де збільшення попиту одного товару призведе до збільшення попиту додаткового блага (похідний попит). Наприклад, збільшення сільськогосподарських кредитних коштів, які вимагають страхових гарантій врожаю, призведе до збільшення попиту на сільськогосподарське страхування.

Участь уряду в запровадженні державних програм сільськогосподарського страхування у країнах, що розвиваються, викликає чимало питань. Нижче вважаємо доцільним, розглянути ряд проблем, з якими зіштовхнулись страхові компанії та сільськогосподарські товаровиробники на практиці при введенні схем страхування.

До них відносяться: низьке проникнення схеми, нестача даних для актуарія при визначенні важливих андерайтингових параметрів, таких як врожайність і кількість сільського населення. На додаток до цих, існують проблеми пов'язані з нестачею кваліфікованих кадрів в області сільськогосподарського страхування, високий рівень морального ризику (англ. *Moral hazard*) і ризик несприятливого відбору (англ. *Adverse risk selection*). Інші фактори, такі як: низький рівень участі комерційних банків у фінансуванні сільського господарства; нерозвинута сільськогосподарська інфраструктура; недостатнє число ветеринарного персоналу; неправомірне втручання з боку уряду; відсутність інтересу з боку страхових компаній в схемі страхування з державною підтримкою, і труднощі в розробці нових страхових продуктів сільського господарства. Зарубіжні науковці Махул та Статлі [5] стверджують, що окрім загальних проблем, в урядових програмах, за якими здійснювалось фінансування сільськогосподарського страхування, в учасників викликало розчарування ухвалення програм страхування врожаю від багатьох ризиків. Обмежене проникнення страхування, незважаючи на високе субсидування премій; послідовне заниження катастрофічних ризиків в сільському господарстві; проблемне фінансове становище, пов'язане з обсягом претензій і адміністративних витрат, що значно перевищують страхові внески; неприйнятне ціноутворення; неконтрольована моральна шкода; і несприятливий відбір, є одними з ключових проблем, що лежать в основі програм агрострахування в усьому світі.

Сільськогосподарське страхування має серйозні обмеження в тому, що є низьким пріоритетом для багатьох малих домогосподарств, через високу вартість. Більшість домогосподарств можуть управляти ризиками виробництва за рахунок диверсифікованих систем ведення сільського господарства і доходів від несільськогосподарських напрямів діяльності. Пріоритетом фермерів, насамперед, є гарантія, що вони матимуть своєчасний доступ до засобів виробництва – насіння, добрив, і часто, кредитних коштів, з яких здійснюється купівля даних засобів.

Тільки в умовах забезпечення гарантіям, фермери можуть розглянути питання про придбання полісу страхування врожаю. Позитивний ефект сільськогосподарського страхування залежить від ряду інших економічних чинників, що притаманні сільському господарству, а саме: розширення спектру послуг, своєчасне надання ресурсів, надання кредитів сільськогосподарським товаровиробникам, і ефективних каналів збуту продукції. Там, де дані суміжні чинники / послуги відсутні, ефективність від сільськогосподарського страхування, ймовірно, буде мінімальною, що має місце в країнах, які розвиваються [5]. Крім того, існує проблема відсутності ефективних правових систем для забезпечення виконання договорів страхування. Ці чинники сприяють неефективній взаємодії страхових компаній та сільськогосподарського сектору. Розвиток індексного страхування (наприклад, страхування за індексом погоди) в країнах, що розвиваються, утруднено через відсутність якісної інформації, особливо з боку слабких національних метеорологічних служб і мережі метеорологічних станцій.

Доцільно виділити ряд нових напрямків у страхуванні сільськогосподарських товаровиробників, що використовуються чи будуть використані у майбутньому страховиками. Використання даних напрямків, спрямоване на підвищення ефективності взаємодії страхових компаній та сільськогосподарських товаровиробників.

Актуарний підхід. Актуарії надають підтримку ціноутворення для ризиків сільського господарства на розвинених страхових ринках, таких як Європа, Північна Америка, Південна Африка та Австралія, де є доступ до великого періоду історії страхових претензій, що дозволяє проводити відповідний аналіз. Логнормальний (логарифмічно нормальний) розподіл став найбільш широко використовуваним способом, оскільки екстраполює високу віддачу втрати врожаю в період від 20-30 років історії за втратами, що відображають зміни в географічному поширенні і умовах страхування. Функції копули застосовуються до сукупності втрат від різних напрямків бізнесу, таких як рослинництво, тваринництво та лісове господарство, щоб отримати збитки на рівні контракту [4].

Проте, втрата потенціалу від системних небезпек, таких як великомасштабні посухи, повені, тайфуни, хвороби у тварин, епідемії і катастрофічні лісові пожежі є складними для екстраполяції зі статистичними концепціями і вимагають нових підходів. Це ще більш актуально на ринках, що розвиваються з короткими страхування втрати історій, швидкі зміни в конструкції виробів і покриття і все більше число нових видів ризику страхується в швидкої середовищі зростання.

Багато андерайтерів задаються питанням, як зміна клімату вплине на очікування за страховим портфелем і, як кліматичні аномалії, такі як Ель-Ніньо і Ла-Нінья можуть створювати системні втрати протягом всього страхового та перестрахового портфеля. У той час як зрошення зменшує наслідки низькоприбуткових періодів посухи, промисловість задається питанням, яка кількість води для поливу буде доступна при наявності сильної посухи. Аналогічним чином, важко оцінити вплив схем захисту від повеней урядами і збільшення запасів вакцин для худоби при вирішенні епідемії. Оскільки питання продовольчої безпеки є значним на порядку денному уряду і сільське господарство для країн нетто-імпортерів стає стратегічним, землі, що раніше оцінювались маргінальними (англ. *Marginal agriculture land*), активно залучаються до виробництва. Все це викликано занепокоєнням з приводу природного впливу стихійних лих.

Катастрофічний підхід при моделюванні. На основі концепції моделей катастроф, які використовуються для майнових ризиків, моделі для сільського господарства засновані на залученні наукових мультидисциплінарних команд при моделюванні фізичної природи небезпек, таких як посуха, повені, заморозки, тайфун, епідемічних захворювань худоби і лісові пожежі. Проте, моделювання біологічних

систем, таких як виробництво сільськогосподарських культур є складним, так як дата посадки варіюється в просторі і часі, культури можуть оговтатися від наслідків стихійних лих в залежності від часу виникнення. Крім того, зернові культури є дуже уразливими на рівні від високих втрат до повної втрати, що стаються принаймні кожні 30 років в середньому на рівні ферми. Оскільки втрати визначаються тільки в кінці вегетації в результаті впливу всіх застрахованих небезпек, встановлення кореляції між небезпеками стає істотним [7].

Модель врожайності повинна відображати способи страхування культур, або в якості полісу страхування названих (обумовлених) ризиків, де втрати оцінюють шляхом огляду ушкоджень або на основі прибутковості, де зниження врожайності визначає рівень відшкодування. Через невеликі розміри ферм і відсутність інфраструктури на ринках, що розвиваються, за наслідками погодних умов, страхування за індексом врожайності часто є єдиним способом страхувати ризики у великих масштабах. Через це, необхідно впровадити інший підхід з точки зору моделювання катастрофічних подій.

Таким же чином, це стосується питання поширення епідемічних хвороб тварин. Має бути зрозумілою практика управління на випадок непередбачених обставин, щоб побудувати надійну модель страхування домашньої худоби. Для імітації втрати від лісових пожеж, частоти і тяжкість таких подій має здійснюватися накопичення та аналіз даних супутникових виявлених пожеж.

Надійні моделі повинні бути відкалібровані в даному географічному полі. Проте, на ринках, що розвиваються, доступ як до страхування і до даних про небезпеку часто виходить тільки на основі стратегічного партнерства з місцевими експертами та інститутами.

Великі дані (англ. *Big data*). Управління ризиками сільського господарства при отриманні доступу до Великих даних, таких як: умови зростання культури, види ризику, клімат і умови страхування, варіюється в значній мірі в просторі. Моделі для окремих сільськогосподарських культур засновані на великих базах даних, включаючи змодельовані погодні умови, площі посадки сільськогосподарських культур, типи ґрунтів, застосуванні іригаційних систем, використанні добрив, календарів посадки та сівозміни [4].

На ринках, що розвиваються, зазначені бази даних, які в кінцевому рахунку дозволяють страховику або уряду провести оцінку ризиків сільського господарства в деталях і отримати впевненість у необхідності страхування сільського господарства. В кінцевому рахунку, ініціатива використання Великих даних, буде підтримуватись продажом полісів страхування сільського господарства за допомогою смартфонів і зробить страхування сільського господарства і управління ризиками доступним для переважної більшості фермерів.

Перевага використання моделей ризикованого землеробства, безсумнівно, є найвищою на ринках, що розвиваються. В умовах доступу до короткого періоду історії даних за втратами, обмеженого доступу до використання даних. Моделі дозволяють страховикам систематично вибирати ризики і оцінити потенціали втрат. На даний час, Азійським центром ризику (англ. *Asia Risk Centre*) [9], що здійснює управління ризиками та кількісну оцінку ризиків сільського господарства, розроблена модель сільського господарства для Китаю і Індії. Це сприяло створенню андерайтингової платформи для підтримки страховиків в області ціноутворення і управління страховим портфелем за культурами на основі індексів.

Висновки з проведеного дослідження. Охарактеризувавши взаємовідносини між суб'єктами, враховуючи інтереси і можливості кожного суб'єкта, було визначено основні детермінанти впливу. Визначивши особливості з точки зору проникнення сільськогосподарського страхування на ринки, було визначено ряд факторів, що впливають.

Окресливши проблеми у взаємовідносинах, що виникають на практиці за участі уряду в запровадженні державних програм сільськогосподарського страхування у країнах, що розвиваються, визначено основні проблеми, з якими зіштовхнулись страхові компанії та сільськогосподарські товаровиробники на практиці при введенні схем страхування.

Дослідивши нові напрямки у страхуванні сільськогосподарських ризиків, що спрямовані на підвищення ефективності взаємодії страхових компаній та сільськогосподарських товаровиробників, серед яких: використання Великих даних, підходи до моделювання катастрофічних ризиків та актуарних підходів.

Проблема взаємовідносин субєктів ринку страхування, лишається недостатньо висвітленим і потребує розгорнутого огляду у наступних дослідженнях.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Страхування: підручник / за ред. В.Д. Базилевича / [В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, Р.В. Пікус]. – К.: Знання, 2012. – 1019 с.
2. Страхові послуги: підручник. – У 2 част. – Ч.2 / за ред. В.Д. Базилевича / [В.Д. Базилевич, Р.В. Пікус, Н.В. Приказюк, О.М. Лобова, А.С. Шолойко та ін.]. – К.: Логос, 2014. – с. 544.
3. Ризики в сільському господарстві: виявлення, оцінка, управління. Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.07.02 / О.Ю. Нечипорук; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2014. – 20 с. : рис. – укр.
4. Boissonnade A. (2015). New frontiers in agriculture insurance. The Actuary, The magazine of the actual profession [online], available at: http://www.theactuary.com/features/2015/03/new-frontiers-in-agriculture/ [Accessed 14 February 2017]
5. Mahul, J. and Stutley, C., J. (2010). Government Support to Agricultural Insurance. Challenges and Options for Developing Countries. World Bank
6. Iturrioz R. (2009). Agricultural Insurance // ECSSD, Washington, DC: World Bank, Primer Series on Insurance Issue 12, available at: http://www.worldbank.org/nbfi
7. Kang M. Innovative Agricultural Insurance Products and Schemes. Agricultural Management, Marketing and Finance. Occasional Paper // Food and Agriculture Organization of the United Nations, available at: http://www.fao.org/docrep/010/a1162e/a1162e00.HTM
8. Smith, Vincent and Glauber (2016). Rent Dispersion in the US Agricultural Insurance Industry, IFPRI Discussion Paper 1532, available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=2801268
9. Asia Risk Centre [online], available at: http://asiariskcentre.com/about.php [Accessed 14 February 2017]

УДК 368.02,368.07

Ерастов В.І.
аспірант
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

СТРАХОВІ АГРЕГАТОРИ ЯК УЧАСНИКИ СТРАХОВОГО РИНКУ

Стаття присвячена одному із нових учасників страхового ринку, що поступово набирає вагу. Страхові агрегатори, як один із етапів еволюційного розвитку страхового ринку, становлять значний інтерес як для страховиків так і для страхувальників. Створення нового інституту вимагає від ринку створення критичної маси користувачів та підвищення довіри до галузі. Розкриті окремі аспекти фінансування страхових агрегаторів.

Ключові слова: страховий агрегатор, страховий ринок, фінансування страхових агрегаторів, страховик, страхувальник.

Эрастов В.И. СТРАХОВЫЕ АГРЕГАТОРЫ КАК УЧАСТНИКИ СТРАХОВОГО РЫНКА
Статья посвящена одному из новых участников страхового рынка, который постепенно приобретает свой вес. Страховые агрегаторы, как один из этапов эволюционного развития страхового рынка, представляют значительный интерес как для страховщиков, так и для страхователей. Создание нового института требует от рынка создания критической массы пользователей и повышения доверия к отрасли. Раскрыты отдельные аспекты финансирования страховых агрегаторов.

Ключевые слова: страховой агергатор, страховой рынок, финансирование страховых агрегаторов, страхователь, страховщик.

Erastov V.I. INSURANCE AGGREGATORS AS A PART OF INSURANCE MARKET
This article is devoted to one of the novel insurance market participants, which gradually acquires its weight. Insurance aggregator, as one of insurance market evolutionary development stages, are concerned with a great degree of interest from insured as well as insurers. Implementation of new insurance market institute requires gaining the critical mass of customers and increasing of industry confidence. Different aspects of insurance aggregators financing are disclosed.

Keywords: insurance aggregator, insurance market, insurance aggregator financing, insurer, insured.

Постановка проблеми. Поява страхових агрегаторів є неминучим щаблем еволюційного розвитку страхового ринку. Можливість створення страховим агрегатором критичної маси попиту на страховий захист має вирішальну роль та створює підґрунтя для підвищення проникнення страхування та полегшує розповсюдження страхових продуктів з найменшими витратами. Проте надмірне порівняння цінових факторів страхових продуктів може призвести до недобросовісної цінової конкуренції, комерціалізації страхового продукту та концентрації не на страховому забезпеченні, а на майбутніх прибутках. Вибір продукту зі списку, складеного страховим агрегатором може розглядатися як багатофакторне явище, це може призвести до ускладнення інформаційного потоку, що отримує користувач, або створити імпульс для набрання попитом критичної маси за рахунок пропозиції додаткових опцій.

Незважаючи на вказані проблеми, впровадження страхового агрегатора є виграшним для усіх сторін страхової взаємодії. На думку фахівців страхового ринку, страхові агрегатори можуть стати цінними партнерами страховиків за рахунок інтеграції їх в бізнес-процеси аквізиції страхової послуги. Страхові компанії можуть додатково адаптувати свої продуктові лінійки під особливості роботи страхових агрегаторів з метою направлення Інтернет-трафіку через їх сайти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обрана проблематика стала об'єктом досліджень та наукових публікацій лише в останні кілька років. Значний внесок у розробку даної проблеми внесли такі вітчизняні дослідники, як В. Базилевич, К. Базилевич, О. Залетов, Т. Моташко, С. Науменкова, Р. Пікус, Н. Приказюк, розглядаючи існуючі в реаліях українського ринку приклади функціонування учасників страхового ринку та досліджуючи зарубіжні приклади аналогічних учасників страхового ринку.

Основні ідеї вітчизняних дослідників полягають у визначенні основних понять та функціональних особливостей діяльності учасників страхового ринку, особливості їх створення та функціонування. Окремо розглядаються особливості взаємодії страхувальників із різними учасниками ринку

Переважна кількість опублікованих праць з даної тематики належить зарубіжним фахівцям: Г. Каприо, С. Кол, А. Деміргус-Кант, І. Кірцнер, А. Оперкент. Їх дослідження дозволяють зрозуміти основи функціонування страхових агрегаторів в зарубіжних країнах, що характеризуються унікальними історичними чинниками та рівнем загального розвитку фінансових послуг.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає в поглибленні та узагальненні теоретичних підходів щодо створення та функціонування нового учасника страхового ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успішне впровадження страхових агрегаторів може кардинально змінити майбутнє страхової галузі та моделей індивідуальної дистрибуції, включаючи канали прямих продаж, що потребуватимуть від регулятора нових інноваційних алгоритмів нагляду. У зв'язку із постійним розвитком страхового ринку страховики вважають за потрібне впроваджувати GAP-аналіз не тільки з метою забезпечення відповідності, а й для формулювання та впровадження економічно життєздатної стратегії функціонування.

Страховий агрегатор розрахований на клієнтів із чітко сформованим набором характеристик. Перш за все це є клієнти, що мають свідому необхідність у страховому захисті, що часто пов'язано із обов'язковими видами страхування. Ознайомлені із термінологією та основними умовами таких продуктів, вони готові витратити час та певні зусилля на пошук найбільш вигідної пропозиції. Іншими словами, клієнтська база страхового агрегатора складається із людей, що мають бажання, можливість та здатність ініціювати процес купівлі страхового захисту самостійно.

Багато видів страхування ще не є комерціалізованими, як наприклад страхування відповідальності автовласника чи туристичне страхування, що є або законодавче врегульованим, або чітко прив'язаними до певних подій. Без очевидної та негайної потреби, тобто у разі коли клієнт не відчуває загрози, малоймовірним є те, що значна кількість людей стане клієнтом страховика та придбає страхове покриття за немасовими продуктами. Це стає особливо помітно на ринках, де страхові агрегатори досягли значного рівня розвитку. Такі страхові продукти продаються, проте не купуються. Як результат, пропозиція нестандартних та некомерціалізованих страхових продуктів поступово витісняється стандартизованими та масовими продуктами, наприклад страхування відповідальності автовласників або туристичне страхування, що пояснюється простотою реалізації та наявності значного рівня пропозиції.

Дослідники виявили, що багато клієнтів вважають себе значно більш обізнаними у страховій термінології, ніж це є насправді. Звичайно існують окремі продукти, такі як туристичне страхування, що є простими та не потребують роз'яснення. Проте у випадку страхування здоров'я та певних продуктах страхування майна, від страхового агрегатора вимагається подання інформації про застереження та обмеження, що діють в страховому покритті, а не тільки загальний список характеристик страхового продукту та цінову політику за ним. Така інформація може бути надмірною та занадто важкою для сприйняття, що може заплутати споживача та погіршити функціонування даного каналу збуту [4].

Керівники маркетингового напрямку відзначають тенденції щодо значної зацікавленості клієнтів у системах онлайн торгівлі страховим захистом, що підтверджують сучасні публікації багатьох дослідників. У той час, як користувачі вже звикли до перегляду певної інформації в мережі Інтернет та здійснення онлайн-транзакцій, вони все ще відчувають значне занепокоєння та, в певній мірі, розчарування, від перенасиченості інформаційного поля та занадто широкого вибору. Сучасні дослідження також вказують на підвищення зацікавленості клієнтів у проведенні дослідження характеристик покупки через мережу Інтернет до її проведення. В дослідженні споживачів страхового захисту, проведеному компанією Ernst & Young близько 73% опитаних висловили бажання та намір провести глибоке дослідження наявних пропозицій на страховому ринку із наближенням строку поновлення страхового договору. Опитування респондентів на тему їх відношення та очікувань від такого інституту страхового ринку як страховий агрегатор є було одностайно визнано необхідним для отримання більш повної картини страхового ринку.

Більше половини опитаних споживачів вважають, що страховий агрегатор буде конкурувати на ринку із існуючими каналами збуту страхового захисту. Серед усіх каналів майже одностайним був постулат про те, що агентський канал продажів зазнає найбільшого впливу від нововведення, наступним каналом, проте з більш позитивними прогнозами було визнано інститут страхових брокерів. Найменшого негативного впливу зазнає банкострахування. Проте значна кількість дослідників вважають, що означений вплив буде поміркованим і для агентського і для брокерського каналів продаж. Серед основних причин називають неможливість заміни людської взаємодії для більшості покупців, що переважає переваги від доступності продуктів та послуг. Дослідження споживачів страхового захисту, проведене Ernst & Young, відображає аналогічні показники та тенденції, 89% опитаних вважають фактор персональних комунікацій визначним [1].

Серед групи опитаних було виявлено занепокоєння щодо впливу на поведінку та функціонування інших представників фінансового ринку. Якщо порівнювати із звичайною порівняльно таблицею, що, наприклад, може розміщувався на сайті регулятора, страховий агрегатор може пірати під вплив та дію багатьох інших фінансових та державних інститутів, що створюватиме додаткові схеми недобросовісної конкуренції. Причин для розвитку такої ситуації в традиційних системах агентського розповсюдження страхових послуг значно менше.

Проведене дослідження виявило парадокс. Хоча від діяльності страхових агрегаторів не передбачається значного негативного впливу на традиційні канали продаж, існували значні побоювання від впровадження нового інституту.

Дослідники також відзначають значні побоювання з боку брокерського сегменту через новоутворену можливість для споживачів отримати страховий захист напряму від страховика після самостійного порівняння продуктової лінійки та вибору найбільш доцільної пропозиції. Для подальшого розвитку брокери будуть змушені переосмислити свою діяльність та відокремити себе від страхових агрегаторів для ефективної конкуренції на ринку страхових послуг.

Дослідники чітко виділяють відмінності між страховими агрегаторами та прямими каналами аквізиції страхової послуги. Новостворений інститут не матиме достатньої транзитної привабливості, дослідники відзначають що серед загальної маси споживачів страхових послуг лише незначна частина опитаних швидко перейде на новий для себе канал прямих продаж у зв'язку із необізнаністю та когнітивним перевантаженням, що призводить до необхідності звертатися за професійною консультацією. Більше половини опитаних вважають що страхові агрегатори не матимуть значного впливу на прямі канали збуту страховка через аналогічні причини.

У разі розгляду дистрибуції простих та стандартизовані продуктів, очікування значно змінюються. Майже дві третини опитаних вважають, що страхові агрегатори відіграватимуть визначальну роль у розповсюдженні стандартизовані та масових страхових продуктів. Дослідники відзначають, що найбільш доцільним для страхових агрегаторів є туристичне та автомобільне страхування, а також, у подальшому, страхування від нещасних випадків. Різноманітні продукти медичного страхування та окремі стандартизовані програми страхування життя можуть бути імплементовані до системи страхових агрегатор, але із деякими модифікаціями та обмеженнями. Довгострокове накопичувальне страхування життя, договори інвестиційного страхування життя та аналогічні договори не розглядаються системою страхових агрегаторів, оскільки їх продаж через таку систему не є доцільним. Аналогічна ситуація спостерігається і на класичному ринку Інтернет-страхування. Результати опитування повністю повторюють реальну ринкову стратегію агрегаторів у країнах, де вони досягли значного поширення та розвитку [7].

Майже усі опитані споживачі висловили думку про необхідність чіткого врегулювання діяльності страхових агрегаторів, оскільки в іншому випадку діяльність таких інститутів може негативно вплинути на репутацію страхової галузі загалом. Враховуючи необхідність значних витрат часу, зусиль та фінансів, для значної кількості опитаних поста питання щодо потенційної стійкості такого новоутворення.

Питання фінансування страхових агрегаторів часто піднімається як науковою спільнотою, так і звичайними споживачами страхових послуг. Для того щоб страхові агрегатори отримали змогу стати одним із визначальних інститутів системи збуту страхової послуги, вони мають бути створені на засадах фінансової стійкості та незалежності.

На думку фахівців, об'єм трафіку є основним показником, що дозволяє оцінити значущість агрегаторів. Багато спеціалістів висловлюють занепокоєння щодо низького рівня трафіку на аналогічні сервіси з інших сфер фінансової діяльності та низьку обізнаність споживачів щодо вбудованого функціоналу сайтів багатьох компаній, що мають власні порівняльні таблиці. Підґрунтям для такого стану речей є низький рівень залученості клієнтів до самостійного підвищення рівня власної інформованості та загалом рівня знань у сфері страхування. Проблемним фактором у цьому питанні виступає відсутність необхідності у негайному отриманні страхового захисту за більшістю видів страхування, крім обов'язкових, а також рівень когнітивного навантаження, з яким можуть стикнутися споживачі та якого вони намагаються уникнути. Іншими словами, страхові агрегатори стикнутися із значними труднощами у залученні достатньої кількості клієнтів, які зможуть сформувати критичну масу, що стане визначним етапом на шляху створення стійкого та визначного інституту страхового ринку у довгостроковій перспективі.

Для отримання необхідної критичної маси споживачів, необхідною є участь усіх гравців страхового ринку, що дозволить розглянути та оптимізувати обидві сторони страхової взаємодії, тобто безпосередньо продаж з боку страховика та відповідно купівлю з боку страхувальника. Більше того, страховики мають бути переконані в тому, що агрегатори зможуть створити необхідний рівень попиту, що дозволить окупити їх участь в становленні нового інституту. Крім того, на думку експертів існує ряд проблем, що безпосередньо пов'язані із функцію порівняння цінової політики.

Порівняння цін призведе до висвітлення додаткових послуг та переваг, що формують вартість продукту. Такий підхід призведе до того, що страховики, у відповідь на нові ринкові умови, почнуть виключати додаткові опції та проводити продукти до певного галузевого стандарту, що, на думку фахівців, може відкинути страхову галузь назад у часі. Частини опитаних споживачів висловила небажання користуватися такими сервісами, оскільки вони переконані, що конкурентні переваги їх страховика полягають більшою мірою в якості обслуговування, а не у ціновій політиці. Наприклад розвиток першого покоління страхових агрегаторів у Сполученому Королівстві призвів до значної комерціалізації окремих продуктів, пропонуючи клієнтам за рахунок більш комплексних продуктів.

Окремим питанням є принцип цінового порівняння продуктів, базою для створення однорідного пулу продуктів якого мають стати або розподіл витрат в межах страхової премії, або рівень страхової суми. Така проблема призведе до зниження уваги до рівня проникнення страхового покриття та у подальшому сприятиме максимальному спрощенню продуктової лінійки страховиків та значному підвищенню кількості приписів та обмежень у наявних страхових продуктах, які необхідно буде висвітлювати при порівнянні.

Цінова конкуренція у довгостроковій перспективі може призвести до пожвавлення недобросовісної конкуренції. Ринок автомобільного страхування дуже яскраво ілюструє класичний приклад занадто активної цінової конкуренції, і цей тренд значно посилиться із появою агрегаторів. Окремі опитані експерти висловлюють думку щодо можливого зниження рівня рентабельності, що закладається в страховий тариф, як це відбувалось на ринку автострахування. Однак експерти вважають, що такий тренд може бути прийнятним лише у ризиковому страхуванні та не зможе забезпечити належної стійкості страховим компаніям у сфері страхування життя. Страховики, що займаються страхуванням, відмінним від ризикового, можуть відреагувати на зниження рентабельності відповідним ростом страхових премій [8].

На думку усіх опитаних експертів та споживачів страхових послуг, інститут страхових агрегаторів потребуватиме значних грошових ресурсів на створення та подальше обслуговування, що, скоріш за все, частково або повністю ляжуть на плечі страховиків та, як результат, на споживачів страхової послуги.

Відсутність економії на масштабах виливається у значне підвищення витрат на конверсію. У такому випадку витрати на аквізицію страхової послуги можуть і не знизитись. Окрім того існує висока вірогідність, що клієнти будуть звертатися до класичних страхових посередників після використання сервісів страхових агрегаторів, що призведе до значного росту аквізиційних витрат. Враховуючи поставлене завдання із створення критичної маси споживачів, багато хто з опитаних експертів вважає, що ефективність страхових агрегаторів залишається під питанням. За результатами проведеного дослідження європейського ринку, маркетингова політика та бренд переважають у структурі витрат страхових агрегаторів [6].

Дві третини опитаних представників страхового ринку відзначають недостатність апаратних ресурсів та потужностей для підтримки і страхових агрегаторів і класичного каналу Інтернет-аквізиції. У той же час вони планують значно розширити свої можливості у сфері Інтернет-взаємодії у найближчі кілька років, проте навіть у такому випадку значним викликом буде підтримка інформації на ресурсах страхових агрегаторів на необхідному рівні, максимально точною та актуальною. Багато хто із страховиків висловлює сумніви, щодо можливості інтеграції інформаційного потоку від страхових агрегаторів у наявні системи взаємодії із клієнтами та у системи прийняття рішень. Враховуючи вищесказане, у коротко- та середньостроковій перспективі страховики бачать лише значні витрати, а не можливі переваги.

Опитані експерти страхового ринку та споживачі страхової послуги погоджуються із можливістю інтеграції страхових агрегаторів, як ланки процесу створення додаткової вартості у разі залучення їх у загальний процес продажів, як альтернативного каналу аквізиції. Єдиним стримуючим фактором може стати проблема контролю за використанням та збереженням персональних, що може вплинути на можливість страхових агрегаторів генерувати необхідну кількість звернень.

Окремим аспектом функціонування страхових агрегаторів, що піднімається багатьма експертами, є питання власності та управління ними. Вони підкреслюють необхідність створення прозорої структури управління та функціонування новоствореного інституту. Респонденти не відкидають можливості, що страховий агрегатор буде підконтрольний певному об'єднанню учасників страхового ринку або третій стороні, тобто не залежати ні від страховиків ні від страхувальників, проте всі погоджуються у необхідності незалежного та не упередженого управління.

Досвід ринків розвинутих країн показує, що страхові агрегатори, підконтрольні окремій страховій компанії не користувалися належним попитом на ринку [2].

Проведене дослідження висвітлює важливі нюанси щодо ключових проблем та завдань страхової галузі у розрізі фінансових та стратегічних аспектів подальшого розвитку. Окрім цінових аспектів, страховики повинні прийняти рішення щодо інтеграції та кооперації існуючих каналів продаж та аквізиційних моделей із інститутом страхових агрегаторів, та у разі позитивного рішення визначити механізми та напрямки взаємодії для отримання оптимального результату. Також страховикам необхідно визначити чи вписується загалом стратегія розповсюдження страхової послуги через мережу Інтернет у їх стратегію. Іншими словами, розвиток агрегаторів впливатиме на вибір та формування збутової моделі страховиків, відповідно до обраного підходу. Скоріш за все страховики займуть вичікувальну позицію, допоки формат функціонування та успішність страхових агрегаторів залишається під питанням.

На початкових етапах розвитку, страхові агрегатори будуть функціонувати у формі простих інформаційних порталів та матимуть рудиментарні елементи формування доданої вартості у формі порівняння продуктів. На наступному етапі розвитку страхового агрегаторів відбуватиметься поступовий відхід від чисто інформаційного порівняння продуктів до системи вибору відповідного страхового продукту. На цьому етапі страхові агрегатори отримають змогу продукувати корисні інформаційні потоки, що висвітлюватимуть якісні характеристики послуг, що надаються, а також буде відбуватися поступова інтеграція страхових агрегаторів до систем створення доданої вартості страховиків партнерів. Окремо можна розглядати сервіси страхових агрегаторів як джерело веб-аналітики для страховиків, що може бути використана з метою оптимізації продуктової лінійки та окремих підходів до формування аквізиційної стратегії, що максимально відповідатиме потребам клієнтів.

Страхові агрегатори можуть стати цінними партнерами гравців страхового ринку за рахунок висвітлення конкурентних переваг кожного конкретного страховика.

Для пожвавлення розвитку інституту страхових агрегаторів необхідно використовувати як кількісні моделі оцінювання, так і якісні. На ринках розвинутих країн обов'язковим є проведення оцінки рівня задоволеності клієнтів роботою страхових агрегаторів, що дозволяє створювати незалежні рейтинги. Оцінки споживачів є необхідною складовою підтвердження нейтралітету та добросовісності страхового агрегаторів [3].

Страхові агрегатори можуть створювати власну додану вартість за рахунок інтеграції із сервісами страховиків партнерів, а не бути лише звичайним новомодним сервісом. Сервіси страхових агрегаторів можуть бути інтегровані із каналами прямих продаж обраних страховиків, що також воліють просувати свої продукти через мережу Інтернет. За рахунок інтеграції страховиків та страхових агрегаторів, особливо у технічному плані, можна уникнути дублювання зусиль та витрат. Прикладом може стати використання готових рішень страхових компаній та розробка інтерфейсу страхового агрегатора для взаємодії із ним, що дозволить створити надійну та ефективну, з точки зору витрат, платформу страхової аквізиції.

Незважаючи на те, що страхові агрегатори можуть зіткнутися із певними обмеженнями у проведенні повноцінного порівняння окремих продуктів, страховики необов'язково повинні уникати таких продуктів або коригувати їх під вимоги нового інституту. На думку фахівців стратегія диференціації є більш ефективною. Одним із варіантів коректної стратегії роботи із страховими агрегаторами є створення спрощеної продуктової лінійки із низькими цінами, що буде оптимізована під умови ринку та функціонал нового інституту ринку страхових послуг.

Одним із основних завдань страхового агрегатора є забезпечення стабільного рівня трафіку, що має бути оптимально розподілений протягом року. Кількість населення та рівень забезпеченості населення Інтернет послугами можуть створити певні перепони в отриманні критичної маси споживачів, що необхідна для сталого функціонування та розвитку нового інституту ринку. Сучасні реалії Українського страхового ринку не обов'язково стануть перешкодою для розвитку страхових агрегаторів. Об'єм трафіку може бути скоригований за рахунок формування коректної продуктової лінійки, що дозволить отримати позитивний синергетичний ефект від використання мережі Інтернет.

Набір продуктів, що розглядаються агрегатором є основоположним фактором в отриманні критичної маси споживачів. Окремі респонденти вбачають в універсалізації агрегаторів вирішення проблеми залучення необхідної клієнтської бази. Значна кількість опитаних споживачів вважає, що об'єднання на теренах агрегатора інформації про різні фінансові послуги матиме найвищий рівень зацікавлення клієнтів, оскільки такі послуги часто є пов'язаними. Прикладом може слугувати зв'язка автомобільного кредитування та автомобільного страхування, оскільки обидва ці продукти пов'язані із однією ключовою подією- купівлею нового автомобіля. Рівень трафіку, у таких умовах, буде забезпечуватися за рахунок інтересу до взаємодоповнюючих продуктів, що будуть представлені агрегатором. Іншим вирішенням поставленого питання є одночасне використання явища компліментарності продуктів, але за рахунок інформації, розміщеної на інших ресурсах. Прикладом може слугувати інформаційний ресурс, присвячений купівлі нерухомості в іпотеку, що матиме відповідні посилання та роз'яснення щодо необхідності страхування нерухомого майна [5].

Страхові агрегатори, за своєю природою, мають два типи споживачів – відвідувачів, тобто потенційних страхувальників, та страховиків. Страховики не завжди бажають приймати участь у функціонуванні та розвитку страхового агрегатора через побоювання прямої конкуренції, наявність в рамках платформи додаткових супутніх продуктів може допомогти у подоланні такого негативного ставлення. Наступним важливим фактором, що може стати основним, є прямі та непрямі ефекти, що можуть бути отримані від залучення споживацької маси. Прикладом можуть слугувати онлайн ігрові платформи, де чим більша кількість гравців уже залучена до гри, тим більше додаткових нових гравців бажають долучитися. Страховий агрегатор має стати чимось більшим ніж пасивний інформаційний ресурс. За рахунок активних дій із залучення відвідувачів, страхові агрегатори можуть розраховувати на «ефект снігової лавини», що дозволить забезпечити високий та стійкий рівень трафіку для своїх партнерів.

Висновки з проведеного дослідження. Страхові агрегатори мають свою низку викликів та загроз

для страхової індустрії. Кількість можливих позитивних чинників є не меншою. Ситуація, у якій всі отримають свої вигоди є більш ніж вірогідною у разі направлення зусиль на виявлення можливих важелів впливу та подолання обмежень. Не варто обділяти увагою також і аспекти технічного та операційного характеру. Страхова галузь завжди була і залишається ласим шматком для агрегаторів, поступово охоплюючи як масові продукти ризикового страхування, так і розглядаючи менш масові та стандартизовані продукти страхування життя.

Комбінування зусиль страховиків та агрегаторів дозволить перетворити інститут страхових агрегаторів на стійкого життєздатного гравця ринку. Агрегатор може продемонструвати конкурентні переваги кожного конкретного страховика, а страхова компанія може адаптуватися до нових вимог за рахунок оптимізації продуктової лінійки або за рахунок використання стратегії компліментарності продуктів, представлених агрегатором. Увагу слід сконцентрувати на створенні та підтриманні критичної маси споживачів, що в свою чергу дозволить отримати усі економічні переваги від масштабу функціонування. Друге покоління страхових агрегаторів, що будуть інтегровані до каналів збуту страховиків будуть ще більш чутливими до створення критичної маси споживачів. Страховий агрегатор має стали лише одним із багатьох елементів пазлу, що формує страховий ринок.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ерастов В.І. Впровадження страхового репозиторію як альтернативи класичному Інтернет-страхуванню: правові аспекти / В.І. Ерастов // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Серія Економіка. – 2016 – № 4(181) – с. 17-24
2. Digital@Insurance-20X By 2020 / The Boston Consulting Group [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.bcgindia.com/documents/file156453.pdf
3. Расшивалов Д. Посередницькі послуги у страхуванні / Д. Расшивалов // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2008. – Вип. 106. – С. 35-37.
4. Пікус Р.В. Розвиток страхового рынку в умовах глобалізації / Р.В. Пікус // Вісник Киівського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка. 2011. № 126. С.15-18
5. Терещенко О. Теоретичні засади формування маркетингу взаємовідносин на ринку страхування / О. Терещенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2008. – Вип. 99/100. – С. 93-96.
6. Sathyanarayanan Sethuraman. Can Amazon Dominate in Insurance, Too?/ Sathyanarayanan Sethuraman// Insurance Thought Leadership [Електронний ресурс] Режим доступу: http://insurancethoughtleadership.com/can-amazon-dominate-in-insurance-too/
7. Technology Research, Gartner Inc. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.gartner.com/technology/home.jsp
8. Приказюк Н.В. Роль Інтернету в реалізації страхових послуг/ Н.В. Приказюк, Т.П. Моташко // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка. 2014. № 156.

УДК 336.717

Максімова М.В.
кандидат економічних наук,
викладач кафедри банківської справи
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статті розглянуто та узагальнено існуючі підходи до визначення сутності поняття державне регулювання банківської діяльності. Запропоновано розуміти його як системний вплив суб'єктів регулювання щодо створення основ та принципів здійснення банківської діяльності з метою забезпечення стабільного функціонування та сталого розвитку банківської системи, а також захисту інтересів вкладників і кредиторів.

Ключові слова: банківська діяльність, державне регулювання, морфологічний аналіз.

Максимова М.В. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ СУЩНОСТИ ПОНЯТИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ БАНКОВСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье рассмотрены и обобщены существующие подходы к определению сущности понятия государственное регулирование банковской деятельности. Предложено рассматривать его как системное влияние субъектов регулирования в процессе создания основ и принципов осуществления банковской деятельности с целью обеспечения стабильного функционирования и устойчивого развития банковской системы, а также защиты интересов вкладчиков и кредиторов.

Ключевые слова: банковская деятельности, государственное регулирование, морфологический аналіз.

Maksimova M.V. THEORETIC APPROACHES TO DISTINGUISHING THE ESSENCE OF THE NOTION OF BANKING ACTIVITY GOVERNMENT REGULATION

Approaches to distinguishing the essence of the notion of banking activity government regulation are considered and generalized in the article. Proposed to regard banking activity government regulation as the systemic action of regulation entities as to the formation of the basis and principles of banking activity with the aim of providing stable functioning and sustainable development of the banking system as well as investors and lenders' interests protection.

Keywords: banking activity, government regulation, morphological analysis method.

Постановка проблеми. Формування значного фінансового потенціалу країни та укріплення її фінансової незалежності можливе за умови досягнення стабільного функціонування банківської системи. Проте сучасні умови господарювання банківської системи в Україні доводять її найбільшу чутливість до кризових явищ як ланки, що забезпечує процеси фінансування галузей економіки. За даними Національного банку України (НБУ) станом на 01.01.2017 збиток банківської діяльності склав 158773 млн грн, а показники рентабельності активів і капіталу мали від'ємні значення – (–12,60%) та (–116,74%) відповідно. Тому, пошук ефективних механізмів та інструментів державного регулювання банківської системи є одним із найважливіших питань, які наразі доцільно вирішувати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження різних аспектів державного регулювання банківської діяльності знайшли відображення в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених.

В роботі [1] Д'яконова І.І. та Мордань Є.Ю. наводять трактування сутності поняття «державне регулювання банківської діяльності», «банківське регулювання» та аналізують систему органів державного регулювання банківської діяльності. Автор [2, 3] наводить визначення поняття «державне регулювання банківської діяльності», досліджує його структуру та механізм реалізації. Науковці [4] доповнюють дослідження дискусією щодо різноманітності підходів до розуміння співвідношення понять «державне регулювання банківською діяльністю» та «державний нагляд за банківською діяльністю».

Також дослідженням різноманітних питань щодо державного регулювання займались такі російські вчені як Гейвандов Я.А. [5], Миронов В.Ю. [6], Попов І.С. [7], П'ятенкова В.В. [8], які досліджували питання співвідношення понять «державне регулювання банківської діяльності» та «банківське регулювання». Довели, що перше поняття має більш широке значення, аніж друге.

Наукові розробки дозволяють зробити висновок щодо глибокого вивчення питань щодо державного регулювання банківської діяльності в Україні. Однак, слід все ж таки констатувати, що і дотепер відсутнє єдине, чітке визначення поняття «державне регулювання банківської діяльності».

Постановка завдання. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування сутності державного регулювання банківської діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукових робіт вітчизняних та зарубіжних дослідників підтвердив те, що існують певні розбіжності у розумінні сутності державного регулювання банківської діяльності. Дискусійність цього положення підтверджується й відсутністю законодавчо закріпленого визначення цього поняття.

Так, відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг» [9], поняття «державне регулювання ринків банківських послуг» визначено як складову «державного регулювання ринків фінансових послуг» та трактується як здійснення державою комплексу заходів щодо регулювання та нагляду за ринками банківських послуг з метою захисту інтересів споживачів банківських послуг та запобігання кризових явищ.

Закон України «Про Національний банк України» зводить державне регулювання банківської діяльності до функцій НБУ, які полягають у «створенні норм, що регулюють діяльність банків та визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду і відповідальність за порушення

банківського законодавства» [10]. Законодавець у цій дефініції акцентує увагу на нормотворчій та контрольній функціях державного регулятора.

Схожу позицію займають такі автори, як Н.М. Конін [11], В.П. Полякова, Л.А. Московкина [12] описуючи державне регулювання банківської діяльності, розкривають його сутність лише через діяльність центрального банку.

Однак не можна зводити «регулювання державне» тільки до діяльності центрального банку в частині, що стосується вироблення правил, інструкцій, які мають визначити порядок дій банків та інших кредитних установ. Тільки на основі законодавчої діяльності держави і можуть бути вироблені нормативні документи центрального банку та інших органів, що здійснюють контроль і нагляд за діяльністю кредитних установ.

Законодавча і нормативна база є основою регулювання-управління діяльністю банківської системи в цілому, тобто і центрального банку, і комерційних банків, а також бірж, спеціалізованих кредитних установ, усієї інфраструктури фінансового ринку. Законодавча і нормативна база дозволяє створювати конкурентне банківське середовище, захищаючи або пом'якшуючи руйнівні дії стихійних елементів ринку та його механізмів. [8, с. 19]

Державне регулювання банківської діяльності здійснюється саме в правовій формі, через відповідні законодавчі та нормативні акти, прийняті органами державної влади. Державне регулювання банківської діяльності здійснюється і через інші, закріплені законом, види діяльності уповноважених державних органів [5, с. 48], до яких відносять Президента України, Верховну Раду України, Національний банк України, органи виконавчої та судової влади.

Тому державне регулювання банківського сектору – це функція державного управління; комплекс заходів та інструментів з боку державних органів влади із забезпечення ефективного та безпечного функціонування банківської системи; механізм координації проведення реформ цілеспрямованого вдосконалення грошово-кредитної політики й діяльності банків [2].

І. С. Попов зазначає, що державне регулювання банківської діяльності являє собою нормотворчу та індивідуально-владну діяльність суб'єктів регулювання, спрямовану на впорядкування створення і діяльності кредитних організацій, банківської системи в цілому, формування та підтримку сталого правового порядку в сфері банківської діяльності, захист прав і законних інтересів її учасників і приватних осіб [7].

Дещо схоже трактування поняття надає В.Ю. Миронов, визначаючи державне регулювання банківської діяльності, як здійснення спеціально уповноваженими органами нормативного та індивідуально-владного впливу на банківську систему з метою упорядкування діяльності елементів банківської системи, захисту прав і законних інтересів осіб, що взаємодіють з елементами банківської системи, а також формування та підтримки стійкого правопорядку у сфері банківської діяльності [6].

Я.А. Гейвандов виділяє в державному регулюванні банківської діяльності два основних рівня. З одного боку, – це регулювання державою макроекономічних процесів, пов'язаних з грошово-кредитними відносинами.

Тому вплив держави здійснюється на всі структурні елементи банківської системи, включаючи Центральний банк, а також приймаються основні напрямки єдиної державної грошово-кредитної політики, здійснюються інші заходи, що прямо чи опосередковано впливають на стан банківської системи і внутрішню політику в державі.

З іншого боку, – державне регулювання банківської системи виявляється у здійсненні безпосередньо регулюючої діяльності уповноважених державних органів щодо створення, організації, реєстрації, ліцензування конкретних елементів банківської системи і здійснення ними банківської діяльності [5, с. 53].

На думку авторів [1], під поняттям державне регулювання банківської діяльності слід розуміти, процес створення органами державної влади системи норм та правил, що забезпечують стабільність розвитку банківської системи та захист інтересів вкладників та кредиторів банку, а також створюють основи для економічного зростання в державі.

Так, О.П. Орлюк розглядає державне регулювання банківської діяльності як одну із «форм державного управління, що становить собою систему заходів, за допомогою яких держава через центральний банк (або інший уповноважений орган) забезпечує стабільне та безпечне функціонування банків, а також попереджає дестабілізуючі процеси у банківському секторі» [13, с. 151 – 152]. Подібне визначення дає і Любунь О.С. [14, с. 208 – 209].

В.І. Міщенко, А.П. Яценюк, В.В. Коваленко, О.Г. Корнєва твердять, що під державним регулюванням банківської діяльності розуміється «відповідна правова база, тобто закони, що регламентують діяльність банків,а також ухвалення відповідними установами, уповноваженими державою, що регламентують функціонування банків у вигляді нормативних актів, інструкцій, директив. Положення базуються на чинному законодавстві, конкретизують та роз'яснюють основні пункти законів та визначають межі поведінки банків, які сприяють надійному та ефективному функціонуванню банківської системи» [15, с. 47-48].

Однак наведене визначення обмежує державне регулювання розробкою нормативних актів, інструкцій та директив. Окрім того, автори зводять регулювання до правової бази, а не до системи заходів та інструментів впливу.

Автори [4, 16] визначають, що державне регулювання банківської діяльності – це застосування державою системи заходів та інструментів впливу на банківську сферу для досягнення важливих суспільних цілей.

Узагальнення думок науковців щодо визначення державного регулювання банківської діяльності свідчить, що незважаючи на численні публікації, на сьогодні відсутній єдиний підхід до визначення цього поняття.

Тому в табл. 1 наведено результати морфологічного аналізу визначень державного регулювання банківської діяльності.

Зокрема, морфологічний аналіз визначень (табл. 1.1) показує, що дослідниками для визначення сутності поняття використовують такі ознаки: діяльність (27%); комплекс (13%); функція (7%); механізм (7%); вплив (7%); регулювання (7%); форма (7%); правова база (7%); система (7%).

Найбільш поширеною точкою зору серед науковців є розуміння державного регулювання банківської діяльності як діяльності центрального банку (40%) або уповноважених державних органів (20), а також розглядається як нормотворча і індивідуально-владна (20%) та регулююча (20%).

При цьому, головною метою державного регулювання, на думку більшості науковців, є захист інтересів споживачів банківських послуг (вкладників та кредиторів) та забезпечення стабільного функціонування банківської системи.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, за результатами огляду й узагальнення літературних джерел, синтезу найбільш характерних особливостей досліджуваного поняття автором запропоновано розуміти державне регулювання

Таблиця 1

Конкретизація поняття «державне регулювання банківської діяльності» за результатами морфологічного аналізу

Ключове слово	Визначення в межах ключового слова	Конкретизація визначення	Мета в межах понять	№ джерела, де використовується
комплекс	здійснених державою заходів	регулювання та нагляду за ринками банківських послуг	захисту інтересів споживачів банківських послуг та запобігання кризових явищ	9
	заходів та інструментів	державних органів влади	забезпечення ефективного та безпечного функціонування банківської системи	2
процес	створення норм	регулюють діяльність банків та визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду і відповідальність за порушення банківського законодавства		10
	створення	органами державної влади системи норм та правил, а також створюють основи	забезпечення стабільності розвитку банківської системи та захист інтересів вкладників та кредиторів банку, а також основи економічного зростання в державі	1
діяльність	центрального банку	вироблення правил, інструкцій, які мають визначити порядок дій комерційних банків та інших кредитних установ		11, 12
	уповноважених державних органів	здійснюється в правовій формі, через відповідні законодавчі та нормативні акти		5
	нормотворча та індивідуально-владна	суб'єктів регулювання, спрямовану на впорядкування створення і діяльності кредитних організацій, банківської системи в цілому, формування та підтримку сталого правового порядку в сфері банківської діяльності, захист прав і законних інтересів її учасників і приватних осіб		7
	регулююча	уповноважених державних органів щодо створення, організації, реєстрації, ліцензування конкретних елементів банківської системи і здійснення ними банківської діяльності		
функція	державного управління			2
механізм	координації	проведення реформ цілеспрямованого вдосконалення грошово-кредитної політики й діяльності банків		2
вплив	нормативний та індивідуально-владний	спеціально уповноважених органів на банківську систему	метою упорядкування діяльності елементів банківської системи, захисту прав і законних інтересів осіб, що взаємодіють з елементами банківської системи, а також формування та підтримки стійкого правопорядку у сфері банківської діяльності	6
регулювання	державою	макроекономічних процесів, пов'язаних з грошово-кредитними відносинами		5
форма	державного управління	що становить собою систему заходів, за допомогою яких держава через центральний банк (або інший уповноважений орган)	стабільне та безпечне функціонування банків, а також попереджає дестабілізуючі процеси у банківському секторі	13, 14
правова база	установ, уповноваженими державою	регламентують функціонування банків у вигляді нормативних актів, інструкцій, директив		15
система	заходів та інструментів впливу	держави на банківську сферу	для досягнення важливих суспільних цілей	4, 16

банківської діяльності як системний вплив суб'єктів регулювання щодо створення основ та принципів здійснення банківської діяльності з метою забезпечення стабільного функціонування та сталого розвитку банківської системи, а також захисту інтересів вкладників і кредиторів.

Отже, можна зробити висновок про багатогранність та складність поняття «державне регулювання банківської діяльності». Тому, зважаючи на сучасний етап функціонування вітчизняної банківської системи України, особливої актуальності набувають питання щодо удосконалення існуючих та впровадження нових підходів щодо державного регулювання банківської діяльності. Подальші дослідження можуть бути пов'язані з комплексним дослідження складових системи державного регулювання банківської діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Д'яконова І.І. Межі застосування понять «банківське регулювання» та «державне регулювання банківської діяльності» / І.І. Д'яконова, Є. Ю. Мордань // Європейський вектор економічного розвитку: зб. наук. праць. – 2012. – Вип. 1(12). – С. 66 – 73.
2. Коваленко М. Державне регулювання банківського сектору економіки країни [Електронний ресурс] /М. Коваленко. – Режим доступу: http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_02(9)/11kmmseu.pdf
3. Коваленко М.М. Сутність і складові механізму державного регулювання банківського сектора економіки [Електронний ресурс] / М.М. Коваленко. – Режим доступу: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2011-2/doc/2/05.pdf
4. Кльоба Л.Г. Умови та чинники державного регулювання банківської діяльності / Л.Г. Кльоба, В.Л. Кльоба, Р.Л. Кльоба // Економіка та держава. – 2013. – № 9. – С. 42 – 45
5. Гейвандов Я. А. Государственно регулирование банковской деятельности в Российской Федерации (теоретический и организационно-правовой анализ): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. / Гейвандов Ян Альбертович. – СПб., 1997. – 355 с.
6. Миронов В. Ю. Финансово-правовые основы банковского регулирования. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.14 / Миронов Владислав Юрьевич. – Саратов, 2005. – 219 с.
7. Попов И. С. Правовой механизм государственного регулирования банковской деятельности: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Попов Илья Сергеевич. – М., 2000. – 208 с.
8. Пятенко, В. В. Регулирование деятельности коммерческих банков: дис. .. к.э.н: 08.00.01, 08.00.10 / Пятенко Валентина Витальевна. – Москва, 1999, 162 с.
9. Закони України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг» № 2664-III від 12.07.2001 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14
10. Закон України «Про Національний банк України» № 679-XIV від 20.05.1999 р, з наступними змінами та доповненнями. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/679-14
11. Конин Н. М. Административное право России / Н. М. Конин. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. – 448 с.
12. Полякова В. П. Структура и функции центральных банков: зарубежный опыт. / В. П. Полякова, Л. А. Московкина. – М, 1996. – 192 с.
13. Орлюк О.П. Банківське право: навч. посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 376 с.
14. Любунь О.С. Банківський нагляд: підруч. / О.С. Любунь, К.Є. Раєвський. – К.: ЦНЛ, 2005. – 416 с.
15. Міщенко В.І. Банківський нагляд: навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 406 с.
16. Паласевич – Дрогобицький М.Б. Теоретико-методологічні засади державного регулювання банківської діяльності / М.Б. Паласевич-Дрогобицький // Науковий вісник. – 2007. – Вип. 17.7. – С. 245 – 250

УДК 368

Малікова І.П.
старший викладач кафедри обліку та оподаткування
Одеського торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

ОЦІНКА КОНЦЕНТРАЦІЇ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ, ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ПРОЦЕСАМИ МОНОПОЛІЗАЦІЇ ТА КОНКУРЕНЦІЇ

Розглянуто актуальність проведення оцінки концентрації страхового ринку в умовах його глобалізації. Проаналізовані показники концентрації страхового ринку України. Розглянуті проблеми, які виникають при проведенні моніторингу за рівнем концентрації вітчизняного ринку страхових послуг. Проаналізований зв'язок між процесом концентрації ринку та конкуренцією на ньому.

Ключові слова: страховий ринок, страховики, страхові премії, показники концентрації, монополія, конкуренція, державне регулювання.

Маликова И.П. ОЦЕНКА КОНЦЕНТРАЦИИ СТРАХОВОГО РЫНКА УКРАИНЫ, ЕЕ СВЯЗЬ С ПРОЦЕССАМИ МОНОПОЛИЗАЦИИ И КОНКУРЕНЦИИ

Рассмотрена актуальность проведения оценки концентрации страхового рынка в условиях его глобализации. Изучены основные показатели концентрации страхового рынка Украины. Рассмотрены проблемы, возникающие при проведении мониторинга за уровнем концентрации отечественного ринка страховых услуг. Проанализирована связь между процессом концентрации рынка и конкуренцией на нем.

Ключевые слова: страховой рынок, страховщики, страховые премии, показатели концентрации, монополия, конкуренция, государственное регулирование.

Malikova I.P. THE ASSESSMENT OF UKRAINE INSURANCE MARKET CONCENTRATION, ITS CONNECTION WITH PROCESS OF MONOPOLIZATION AND COMPETITION

The article considers the topicality of conducting the assessment of insurance market concentration under the conditions of its globalization. It was examined the basic indexes of Ukraine insurance market concentration. The article describes the problems that occur due to conducting the monitoring the level of the domestic insurance market concentration. It was analyzed the interconnection between the level of market concentration and the processes of monopolization and competition on it.

Keywords: insurance market, insurers, insurance premiums, concentration indicators, monopoly, competition.

Постановка проблеми. Страхування у багатьох країнах світу є одним із найважливіших секторів економіки та похідною для стабільного соціально-економічного розвитку країни в цілому. Тому останнім часом аналізу стану та тенденціям розвитку страхового ринку приділяється значна увага. Одним із напрямів сучасних досліджень є моніторинг за рівнем концентрації ринку страхових послуг.

Концентрація страхового ринку – це об'єктивний процес, який розвивається згідно з тенденціями загальносвітових законів ринку. Рівень концентрації ринку тісно пов'язаний із процесами монополізації та конкуренції, що відбуваються на ньому. Відсутність вільної конкуренції між господарюючими суб'єктами часто має ряд незворотних негативних наслідків, які напряму впливають на ефективність роботи механізму ринкової економіки в цілому. У сучасних умовах глобалізації світової економіки особливої актуальності набуває комплексне вивчення рівня концентрації страхового бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом багато зарубіжних та вітчизняних учених звертають увагу на процеси концентрації, що відбуваються на ринку фінансових послуг, зокрема страховому ринку, розглядають зосередження капіталу в руках окремих страховиків та вплив їх влади на рівень конкуренції між усіма гравцями ринку. Серед таких учених можемо насамперед відзначити Бойко Л.О. [1], Гаманкову О.О. [2], Кирилюк А.О. [3], Ласточкіну М.С. [4], Хитрову Е.М. [5], Шумелду Я.П. [6] та інших. Разом з тим узагальнення напрацювань за зазначеною проблематикою свідчать про неповноту та незавершеність досліджень у даному напрямі.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в аналізі показників концентрації страхового ринку України та вивченні її зв'язку з процесами монополізації та конкуренції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сутність поняття «концентрація» походить від латинського «concentratio» і в перекладі означає «центр», «осередок». Концентрацію страхового ринку слід розглядати як процес зосередження надання конкретних видів страхових послуг у руках невеликої кількості господарюючих суб'єктів.

В умовах глобалізації світової економіки та страхового ринку як складової її частини відбувається процес поступового стирання законодавчих та економічних бар'єрів між національними страховими господарствами, а це призводить до формування єдиного страхового простору. Тому в останні роки значна увага приділяється аналізу рівня концентрації страхового бізнесу на міжнародному рівні. Під час оцінки у першу чергу використовується показник отриманих страхових внесків. Обсяг страхових премій є важливою характеристикою діяльності окремих страховиків та показником, що характеризує стан та розвиток страхової галузі у цілому. Саме даний макроекономічний показник використовується у світової практиці для визначення ролі та місця тієї чи іншої країни у розвитку світового страхового ринку. Протягом останніх декількох років міжнародна статистика проводить моніторинг та визначає рейтинг країн за обсягом страхових премій. Рейтинг країн світу за обсягом страхових премій за 2015 рік поданий у таблиці 1.

П'ять розвинених країн світу зосереджують у своїх руках практично 60,0% усіх страхових премій. Україна у даному рейтингу, на жаль, посідає лише 66 місце. Страхування в нашій країні й досі не отримало тієї значної ролі, яку воно посідає в багатьох країнах світу, де страхова галузь є важливим атрибутом та головним фактором стимулювання економіки. Значущість страхування в розвитку економіки будь-якої країни визначається за відношенням обсягу страхових премій до ВВП. За підсумками роботи страховиків України за 2015 рік даний показник склав лише 1,48%, в той час як в розвинених країнах світу даний показник на порядок вищий: у Великобританії він складає 11,22%, в Японії – 10,94%, у Франції – 9,34% [7; 8].

Таблиця 1

Обсяг страхових премій, отриманих окремими країнами світу за 2015 рік

Країна	Страхові премії, млн. дол. США	Позиція у світі	Питома вага в загальному обсязі, %
США	1316271	1	28,90
Японія	449707	2	9,88
КНР	386500	3	8,49
Великобританія	320176	4	7,03
Франція	230545	5	5,06
Німеччина	213263	6	4,68
Російська Федерація	16801	31	0,37
Україна	1339	66	0,03
Інші країни	...	...	...
Всього	4553785	х	100,00

Складено автором на основі [7]

У багатьох країнах світу приділяється значна увага дослідженням рівня концентрації на внутрішньому ринку. Під час аналізу використовується ціла система показників, яка розроблена світовою економічною наукою для оцінки рівня концентрації в різних галузях економіки. Серед даних показників насамперед необхідно відзначити наступні: індекс концентрації (CR); індекс Герфіндаля-Гіршмана (HHI); індекс Лінда (L); індекс відносної ентропії; коефіцієнт Джині та інші. Показники, через які проводиться аналіз концентрації та монополізації ринку, досить різноманітні, й саме тому дають змогу оцінити ринки з різних сторін [3, с. 71].

На жаль, офіційна статистика при оцінки концентрації страхового ринку України використовує тільки 2 показники: коефіцієнт концентрації (CR) та індекс Герфіндаля-Гіршмана (HHI). Тому ми розглянемо роль та значення тільки даних показників. Для загальної оцінки концентрації ринку використовують коефіцієнт концентрації призначений для відображення сукупної частки на ринку певної кількості компаній [1, с. 64]. Він розраховується як процентне відношення результатів діяльності певної кількості найбільших продавців (суб'єктів господарювання) до загального обсягу на даному ринку. Коефіцієнт концентрації визначається за формулою [3, с. 68]:

$$CR_{n.}=\sum_{i=1}^{n} S_i\,, \qquad (1)$$

де $CR_{n.}$ – коефіцієнт концентрації n продавців ринку;

S_i – частка i-го продавця в загальному обсягу ринку;

n – число продавців на ринку.

Коефіцієнт концентрації в кожній країні розраховується для різної кількості ринкових суб'єктів (продавців). При дослідженні страхового ринку вітчизняні аналітики найчастіше використовують CR-3 (або Топ–3), CR-10, CR-20, CR-50, CR-100, CR-200

провідних страховиків. Перевага даного показника над іншими полягає в тому, що він є дуже простим при розрахунках, однак існує багато недоліків під час його використання. Насамперед це пояснюється тим, що він фактично ігнорує структуру розподілу ринкових часток між компаніями, які увійшли в розрахунок даного показника. Він характеризує тільки суму часток фірм, але розрив між фірмами може бути різним, тобто він «нечутливий» до різних варіантів розподілу часток між конкурентами. З цією особливістю даного показника й пов'язана можлива неточність при його використанні. Тому він не застосовується як основний показник при оцінці концентрації ринку, а лише використовується як додаток до інших показників.

Паралельно з коефіцієнтом концентрації доцільно використовувати індекс Герфіндаля-Гіршмана (HHI), який, на відміну від коефіцієнта концентрації, характеризує не частку ринку, яка контролюється декількома найбільшими компаніями, а показує розподіл «ринкової влади» між суб'єктами ринку. Даний показник характеризує рівень конкуренції на ринку через призму його концентрації [9, с. 302]. Індекс Герфіндаля–Гіршмана розраховується як сума квадратів часток ринку страхових послуг найбільших фірм. Даний показник визначається за формулою [10, с. 319]:

$$K_{К.Р.Г.} = d_1^2 + d_2^2 + ... + d_n^2 = \sum_1^n d_i^2 , \qquad (2)$$

де d – частка i-ї великої фірми на ринку.

Цей індекс може мати значення від 0 до 10000. Чим менше значення має даний індекс, тим менша концентрація на ринку, отже є умови до конкуренції та послаблення ринкової влади окремих фірм. Та навпаки, зі зростанням даного показника, зростає й концентрація ринку. Максимальне значення даний індекс досягає тільки при повній та абсолютній монополізації ринку в руках одного учасника з часткою ринку 100%. Основна перевага даного показника – це здатність чуйно реагувати на перерозподіл часток між фірмами, діючими на ринку. Для оцінки ринкової концентрації використовуються наступні діапазони даного показника:

– ринок оцінюється як неконцентрований: HHI < 1000;

– ринок оцінюється як помірено концентрований: 1000 < HHI < 1800;

– ринок оцінюється як висококонцентрований: HHI > 1800 [2, с. 83-84].

Аналіз концентрації вітчизняного ринку страхових послуг Національна комісія, що здійснює державне регулювання ринку фінансових послуг, проводить у цілому та окремо за ринком ризикових видів страхування («non-Life» або інших, ніж страхування життя) та ринком страхування життя («Life») на основі валових страхових премій. Концентрація страхового ринку України за надходженнями валових страхових премій станом на 30.09.2016 р. подана в таблиці 2.

Отже, незважаючи на значну кількість компаній, фактично на страховому ринку основну частку валових страхових премій – 99, 4% акумулюють 20 СК «Life» (станом на 30.09.2016 р. на ринку страхування «Life» працювало 43 компанії). Це свідчить про нерівномірний розподіл страхових премій між діючими страховиками, тобто високу концентрацію на ринку страхування «Life». На ринку ризикових видів страхування в Україні 99,9% валових страхових премій акумулюють 200 СК «non-Life» (станом на 30.09.2016 р. СК «non-Life» було 280).

Таблиця 2

Концентрація страхового ринку за 9 місяців 2016 року [8]

Перші (Top)	Страхування «Life»		Страхування «non-Life»	
	Надходження премій, млн грн	Частка на ринку, %	Надходження премій, млн грн	Частка на ринку, %
Топ 3	853,1	42,9	4157,2	18,2
Топ 10	1754,3	88,3	10015,1	43,8
Топ 20	1974,8	99,4	14399,4	63,0
Топ 50	1987,2	100,0	19713,7	86,2
Топ 100	х	х	22164,4	97,0
Топ 200	х	х	22844,5	99,9
Всього по ринку	1987,2	100,0	22857,0	100,0

По ринку страхування життя індекс Герфіндаля – Гіршмана (HHI) склав 1048,93 (за 9 місяців 2015 року – 1017,68), по ринку видів інших, ніж страхування життя, він становив 275,79 (за 9 місяців 2015 року – 227,99). В цілому по страховому ринку індекс Герфіндаля – Гіршмана за 9 місяців 2016 р. склав 240,15 (за 9 місяців 2015 року – 202,39). Наведені дані свідчать, що ринок ризикових видів страхування в Україні є неконцентрованим (HHI в 3 рази менше 1000), в той час як на ринку страхування життя наявна помірна монополізація [8].

Коефіцієнт концентрації страхового ринку (CR-3) в окремих європейських країнах за останні роки має такі показники: у Франції по страхуванню іншому, ніж страхування життя 43,37%, по страхуванню життя– 38,54%; у Великобританії відповідно 29,83% та 18,24%; у Нідерландах відповідно 47,36% та 48,23%. Єдиний європейський страховий ринок низько концентрований, тоді як ринки окремих країн-членів ЄС відносяться до помірено концентрованих або висококонцентрованим. Це свідчить про орієнтацію страхувальників насамперед на національних страховиків, про незбалансованість політики Європейської комісії та національних регуляторів антимонопольної діяльності [4, с. 18].

У багатьох країнах під час аналізу концентрації ринку страхових послуг, крім показника страхових премій, використовують також багато інших показників, які характеризують діяльність страховиків: активи, зобов'язання, виплати та інші. Значна увага звертається на проведення моніторингу за рівнем територіальної концентрації та за видами страхових послуг. На жаль, така оцінка в Україні на державному рівні не проводиться. Провести ж самостійно розрахунки дуже проблематично через брак інформації та достатній рівень закритості страхового ринку. Ліга страхових організацій України та журнал «Insurance Top» публікують рейтинги страхових компаній за різними напрямами. Однак слід звернути увагу на те, що їх дослідження основані на показниках вибіркового спостереження, тому мають погрішності.

Під час оцінки концентрації ринку неотемненої складової є вивчення її зв'язку з процесами монополізації та конкуренції. Концентрація – це дуже різноманітне та суперечливе явище, а її наслідки можуть бути негативними або позитивними [11, с. 23]. В умовах глобалізації концентрація ринків є фактором, який одночасно з іншими сприятливими умовами є здатним здійснювати позитивний вплив на динаміку ринку, забезпечувати його стійкість у період фінансових та структурних криз, стимулювати залучення значних обсягів інвестицій тощо [12, с. 5].

Надмірна концентрації ринку, крім позитивних моментів, має також «мінуси». Серед таких негативних її наслідків найбільш небезпечними є обмеження конкуренції та монополізація ринку [11, с. 23]. Високий рівень концентрації в руках невеликої групі страховиків може призвести до змови між ними. А як наслідок вони здатні поділити весь ринок страхування таким чином, що кожний з них буде займатися конкретним напрямом, тобто стане абсолютним монополістом при наданні конкретних страхових послуг. Монополіст же, як правило, встановлює та диктує свої правила гри. Він може пропонувати тільки ті послуги, які приносять йому максимальний прибуток при мінімальних затратах, що в кінцевому підсумку може призвести до необґрунтованих тарифів та до дефіциту страхування окремих ризиків. Монополіст не зацікавлений в появі на ринку нових страховиків, які будуть з ним конкурувати за свого страхувальника, тому що не готовий ділити будь з ким своє місце на ринку.

Таким чином, надмірний рівень концентрації стримує вільну конкуренцію та гальмує розвиток прозорого цивілізованого ринку страхових послуг. З метою недопущення такої ситуації процеси концентрації та конкуренції на ринку повинні бути під пильною увагою та контролем з боку держави. Безумовно, держава зацікавлена у сильних гравцях ринку, проте якщо ці гравці будуть переслідувати тільки свої цілі, без урахування інтересів і можливостей споживачів їх послуг, то можливість розвитку такого ринку буде досить сумнівною [5, с. 34]. Для забезпечення «здорового» економічного суперництва пріоритетним напрямом державної політики повинна бути підтримка конкуренції, яка буде забезпечувати спостереження за ходом конкурентної боротьби фірм, не допускаючи будь-яких недобросовісних форм суперництва і таємних змов.

Законодавством багатьох країн встановлені максимальні норми на один або невелику групу суб'єктів підприємницької діяльності, що визначають їх домінуюче становище. У законі України «Про захист економічної конкуренції» вказані умови, на основі яких визначається монопольне (домінуюче) становище кожного з кількох суб'єктів господарювання [13].

Висновки з проведеного дослідження. Концентрація страхового ринку – це об'єктивний процес, який розвивається згідно з тенденціями загальносвітових законів ринку. У практиці багатьох країн використовують цілу систему показників, яка розроблена світовою економічною наукою для оцінки рівня концентрації в різних галузях економіки.

Офіційна статистика, на жаль, дає лише фрагментарну оцінку рівню концентрації вітчизняного ринку страхових послуг. Нацфінпослуг розглядає два показники: коефіцієнт концентрації та індекс Герфіндаля–Гіршмана. Аналіз даних показників надається в цілому по ринку та окремо за ринками страхування «non-Life» та «Life» тільки за обсягом страхових премій. Така оцінка є дуже узагальнюючою, страховий ринок України й досі залишається інформаційно закритим.

Як показали дослідження, рівень концентрації ринку знаходиться у зв'язку з процесами монополізації та конкуренції. Надмірний рівень концентрації дуже часто стримує вільну конкуренцію, гальмує розвиток страхового ринку та негативно впливає на економічний розвиток країни в цілому. Тому проблеми концентрації та конкуренції, злиття і поглинання, ослаблення й посилення ринкової влади фірм повинні бути під постійним контролем держави, політика якої повинна сприяти тому, щоб інтереси всіх учасників страхових відносин були враховані.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою загальних методичних рекомендацій щодо порядку проведення комплексного аналізу рівня концентрації вітчизняного ринку страхових послуг.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бойко Л. О. Ступінь монополізації страхового ринку України та його вплив на основні показники діяльності / Л. О. Бойко // Вісник соціально-економічних досліджень Одеського національного економічного університету. – 2011. – № 42. – С.163-169.
2. Гаманкова О.О. Інформаційні вади дослідження ступеня монополізації ринку страхових послуг України / О.О. Гаманкова // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 10. – С. 80 – 87.
3. Кирилюк А.О. Методика оцінювання рівня концентрації та монополізації економіки / А.О. Кирилюк // Науковий вісник Мукачівського державного університету. – 2016. № 3. – С. 66 –72.
4. Ласточкина М.С. Конкуренция на страховом рынке Европейского Союза: автореф. дис. на получение науч. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.14 «Мировая экономика» / Ласточкина Мария Сергеевна: Московский государственный институт международных отношений. – М., 2013. – 27 с.
5. Хитрова Е.М. Проблемы и перспективы развития страховых отношений в условиях повышения концентрации рынка / Е.М. Хитрова // Известия Уральского государственного экономического университета. – 2014. – № 2 (52). – С. 2 –34.
6. Шумелда Я.П. Особливості конкуренції на страховому ринку України / Я.П. Шумелда // Страхова справа. – 2007. – № 2. – С. 16–18.
7. World insurance in 2015. – 2016. № 3. – С. 48 [Електронний ресурс] / Доступ до ресурсу: http://www.tsb.org.tr/images/Documents/sigma_3_2016_en.pdf
8. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринку фінансових послуг [Електронний ресурс] / Доступ до ресурсу: nfp.gov.ua
9. Абакуменко О.В. Моделювання рівня конкуренції на фінансовому ринку України / О.В. Абакуменко // Бізнесінформ. – 2013. № 5. – С. 302–310
10. Підгорний А.З. Статистика ринків: Навчальний посібник / А.З. Підгорний, О.В. Самотоєнкова. – Одеса: Атлант, 2015. – 408 с.
11. Даниліна С.О. Концентрація виробництва та капіталу в Україні / С.О. Даниліна // НТУ «ХПІ». – 2013. – № 44 (1017). – С. 15–23.
12. Филюк В.В. Теоретико-методологічні засади концентрації ринків / В.В. Филюк // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка. – 2011. – № 123 – С. 15–18.
13. Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 № 2210-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.

УДК 336.713

Малініна А.І.
аспірант
Університету банківської справи

СТРЕС-ТЕСТУВАННЯ ПРОЦЕНТНОГО РИЗИКУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В БАНКАХ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу особливостей застосування стрес-тестування процентного ризику в банках України, наведений аналіз методів та видів стрес-тестування. Представлено циклічну модель етапів стрес-тестування комерційного банку. Особлива увага приділена визначенню основних проблем стрес-тестування процентного ризику в Україні та шляхам їх вирішення.

Ключові слова: процентний ризик, стрес-тестування, чутливість до ризику, фактори ризику, методи стрес-тестування, комерційний банк.

Малинина А.И. ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СТРЕСС-ТЕСТИРОВАНИЯ ПРОЦЕНТНОГО РИСКА И ОСОБЕННОСТИ ЕГО ПРИМЕНЕНИЯ В БАНКАХ УКРАИНЫ

Статья посвящена анализу особенностей применения стресс-тестирования процентного риска в банках Украины, приведен анализ методов и видов стресс-тестирования. Представлено цикличную модель этапов стресс-тестирования коммерческого банка. Отдельное внимание уделено определению основных проблем стресс-тестирования процентного риска в Украине и пути их решения.

Ключевые слова: процентный риск, стресс-тестирование, чувствительность к риску, факторы риска, методы стресс-тестирования, коммерческий банк.

Malinina A.I. THE MAIN ASPECTS OF INTEREST RATE STRESS-TESTING AND FEATURES OF ITS APPLICATION IN THE BANKS OF UKRAINE

The article is devoted to analysis of interest rate risk stress-testing in the banks of Ukraine, overview of methods and types of stress-testing is also given. Cycle model of stress-testing stages in commercial bank is presented. The main attention is given to problems of application of the interest rate risk stress-testing in Ukraine and ways of their solution.

Keywords: interest rate risk, stress-testing, sensitivity to risk, risk factors, stress-testing methods, commercial bank.

Постановка проблеми. Стрес-тестування ризиків комерційного банку загалом та процентного ризику зокрема є важливим елементом системи управління ризиками комерційних банків. Стрес-тестування ризиків банками є досить поширеним закордоном, оскільки проведення регулярних стрес-тестів включено до вимог та рекомендацій МВФ та Базельського комітету з питань банківського нагляду [1]. Як наслідок, підходи до стрес-тестування та практика його застосування провідними країнами світу знаходяться на високому рівні.

Проте, на сьогоднішній день, практика застосування стрес-тестування як інструменту управління ризиками у банках України не є поширеною. Водночас, стан та тенденції розвитку банківського сектору України та нестабільність економічного середовища зумовлюють необхідність у проведенні стрес-тестів комерційними банками, якість та валідність яких дозволить отримати результати, необхідні для ефективного управління ризиками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє зробити висновок про поширений інтерес до проблематики проведення стрес-тестування, про що свідчить як кількість наукових досліджень, так і встановлення вимог щодо проведення стрес-тестування регуляторними органами. Проблемам стрес-тестування присвячені наукові праці таких вітчизняних і зарубіжних вчених як Г. Гал'ярдо [15], М. Дуейн [15], В.В. Жупанин [3], А.В. Клімова [8] П.П. Ковальов [13], В.І. Міщенко [2, 12], С.В. Міщенко [10, 14], С.В. Науменкова [6, 7], Л.І. Ушвицький [8], Т. Шуерман [15] та інших. Проте, враховуючи низький рівень практичного застосування стрес-тестування банками, можна зробити висновок, що дане питання є відкритим та вимагає подальших досліджень.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у визначенні основних проблем, що заважають активному впровадженню стрем-тестування в систему ризик-менеджменту банків, та шляхів їх вирішення, аналіз особливостей застосування методів та видів стрес-тестування, а також визначення етапів його проведення комерційним банком.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі управління процентним ризиком комерційний банк має не лише оцінювати вже реалізований ризик, а й прогнозувати та планувати свою діяльність у середньо- та довгостроковій перспективі. При цьому нестабільна економічна ситуація та постійні зміни на фінансових ринках вимагають від менеджменту банку застосування додаткових інструментів оцінки потенційних ризиків у разі настання кризи [2, с. 12; 3, с. 11]. Саме таким інструментом є стрес-тестування, у назві якого розкрито сутність цього методу, а саме тестування здатності банку функціонувати у стресових ситуаціях.

Відповідно до Методичних рекомендацій Національного банку України (НБУ) стрес-тестування є методом кількісної оцінки ризику, який полягає у визначенні величини зміни зовнішнього фактору. Поєднання цих величин дає уявлення про те, яку суму збитків чи доходів отримає банк, якщо події розвиватимуться за закладеними припущеннями [4].

Процентний ризик визначається як ймовірність зниження чистого процентного доходу і економічної вартості капіталу внаслідок раптових несприятливих коливань процентних ставок [5, с. 84]. Метою управління процентним ризиком є мінімізація впливу змін у відповідних ринкових індикаторах: у короткостроковому періоді – на величину чистого процентного доходу через наявність невідповідності між строками переоцінки та обсягами процентних активів та пасивів і позабалансових похідних інструментів; в довгостроковій перспективі – на економічну вартість капіталу внаслідок змін теперішньої вартості грошових потоків, генерованих активами, пасивами та позабалансовими інструментами.

Метою стрес-тестування процентного ризику є оцінка процентного ризику банку та визначення спроможності протистояти потрясінням на фінансовому ринку при отриманні цільових значень чистого процентного доходу та/або економічної вартості капіталу [6, с. 20]. Таким чином, враховуючи мету проведення стрес-тестування, можна визначити завдання стрес-тестування процентного ризику як підготовку попереджувальних стратегічних та тактичних заходів, які дали б змогу врегулювати проблемні або напружені ситуації, щодо яких існує ймовірність виникнення в майбутньому і, як наслідок, – посилення впливу процентного ризику на діяльність банку.

На сьогоднішній день НБУ приділяє значну увагу проведенню банками стрес-тестування основних видів ризиків. Так, з метою організації та вдосконалення систем стрес-тестування були розроблено Методичні рекомендації, що визначають підходи для здійснення оцінки стабільності банківської системи або окремого банку за межами нормального операційного процесу та встановлення ступеня витривалості в разі виникнення екстремальних подій [4]. Слід зазначити, що дані методичні рекомендації не є обов'язковими для виконання у разі, якщо банк розробить власну модель для аналізу впливу різних факторів ризиків на фінансовий результат з урахуванням індивідуальності ризикового портфеля та специфіки діяльності. Проте, у випадку, коли в банку відсутня власна методика проведення стрес-тестування, методичні рекомендації НБУ є стандартним мінімумом, дотримання якого є обов'язковим для банків.

Стрес-тестування та його результати є не лише важливим інструментом самоаналізу для кожного банку, а інструментом банківського нагляду з боку НБУ. Так, у післякризовий період НБУ провів діагностичне обстеження банків відповідно до їх значущості за встановленим планом перевірок. Такі обстеження проводились, починаючи з 2015 р. Не зважаючи на те, що більшою мірою діагностичне обстеження націлювалось на оцінку кредитного ризику фінансових установ, такі ризики як валютний, ризик ліквідності та процентний ризик теж були охоплені комплексним стрес-тестуванням, яке було передбачено другим етапом. За результатами проведеної діагностики банки, які отримали зауваження до рівня покриття ризиків капіталом, мали розробити плани капіталізації з подальшим періодичним їх контролем з боку НБУ [7, с. 9]. Таким чином, ми бачимо, що НБУ розглядає стрес-тестування ризиків як дієвий інструмент діагностики готовності банків до кризових подій.

Значну увагу стрес-тестуванню приділяють і за кордоном. Свої вимоги до проведення стрес-тестування фінансовими установами розробив Базельський комітет з питань банківського нагляду у 2009 р. та постійно їх вдосконалює з огляду на зміни та кризові явища в економіці [1].

Більшість вчених виділяють 3 основних методи проведення стрес-тестування процентного ризику: метод чутливості, метод сценарного аналізу та метод екстремальних величин [6, с. 22; 8, с. 17]. Додатково виділяють також індексний метод та метод оцінки втрат. Кожен із перелічених методів має свої переваги та недоліки, що обумовлені притаманними їм особливостями.

Найбільш поширеним методом, що застосовується при стрес-тестуванні процентного ризику, є метод еластичностей, або чутливостей. Цей метод використовують у країнах, де має місце невизначеність щодо кількісної оцінки економічних зв'язків. Такий метод також доцільно застосовувати в країнах, де вагоме місце посідає тіньовий сектор, що унеможливлює отримання правдивих прогнозних значень при використанні інших методів аналізу [9, с. 19; 10, с. 62].

Застосовуючи метод еластичностей, аналітики, насамперед, мають на меті отримати кількісну оцінку зміни фінансового результату внаслідок прояву процентного ризику при зміні заданого параметра без конкретизації причини такої зміни [11, с. 102]. Слід зазначити, що, зазвичай, метод еластичностей – це метод однофакторного аналізу, тобто передбачається зміна лише одного фактора без зв'язку з іншими параметрами.

Натомість, метод сценарного аналізу передбачає використання комплексного багатофакторного сценарію змін макро- та мікрофакторів, що викликають відповідну передбачену зміну величини процентного ризику. Застосування методу сценарного аналізу може ґрунтуватись як на гіпотетичних, так і на історичних сценаріях. Проте, на нашу думку, зважаючи на переваги та недоліки обох видів сценаріїв, на практиці доцільно використовувати гібридні сценарії, особливість яких полягає у тому, що вони враховують і історичний досвід, і прогнозують можливі зміни факторів економічного середовища.

Не зважаючи на те, що метод екстремальних величин відносять до окремого методу стрес-тестування, на нашу думку, він є підвидом сценарного методу, оскільки передбачає використання найгіршого можливого сценарію розвитку подій.

Індексний метод полягає у побудові «індексів ризиків». Динаміка встановлених за результатами стрес-тесту значень індексів залежить від сукупного впливу основних ризиків, які на момент проведення стрес-тестування вважаються істотними і впливають на стійкість банку. Результати, отримані за цим методом є наочними і зрозумілими, проте використовувати його доцільно лише в межах макро- або мікрорівня, а тому він застосовується рідко [6, с. 21].

Банки звертаються до методу оцінки втрат для аналізу найбільш імовірних подій та їхнього впливу на величину ризику. У цьому випадку має місце оцінювання очікуваного передбаченого ризику [12, с. 64].

На нашу думку, вибір методу проведення стрес-тестування має ґрунтуватись на таких факторах як: цілі проведення стрес-тестування, ризик-апетит, рівень розвитку системи ризик-менеджменту конкретного банку та економічна ситуація в країні. При цьому слід зважати на те, що Методичними рекомендаціями НБУ пропонується використовувати метод сценарного аналізу та метод чутливостей.

Розглянемо більш детально проведення стрес-тестування з використанням методу сценарного аналізу, оскільки, на нашу думку, він є найбільш пріоритетним для вітчизняних банків.

Застосування методу сценарного аналізу передбачає розроблення банком кількох різних за ступенем впливу параметрів стрес-тестування. Результатом такого підходу є одночасна оцінка впливу обраних факторів на величину процентного ризику з різним рівнем реалізації гіпотетичних подій. НБУ рекомендує використовувати 3 ступені впливу факторів – помірний, середній та значний, проте вибір кількості сценаріїв банк може здійснювати самостійно з огляду на розмір та притаманні ризикові операції [13, с. 11; 14, с. 52].

На нашу думку, стрес-сценарії мають бути розроблені з урахуванням історичних подій, але одночасно враховувати й гіпотетичні події. Наприклад, для динаміки аналізу процентного ризику можна взяти аналіз зміни історичних ставок у минулому, особливу увагу приділити періодам різких змін ставок, наприклад, підвищенню ставок у національній валюті

в 2015 р. та в іноземній валюті в 2014 р. Оскільки фінансовий ринок кожної країни є унікальним, встановлення стандартної кількісної величини шокових змін процентних ставок є недоцільним і така шокова величина має бути математично обґрунтована для кожної країни [15; 16, с. 48]. Якщо центральним банком країни не встановлено таку величину, то кожен банк має розраховувати її самостійно. При проведенні тесту чутливості шляхом шокових змін процентних ставок доцільно провести глибокий аналіз динаміки змін процентних ставок в Україні упродовж певного періоду. Цей аналіз може включати депозитні ставки, кредитні ставки, ставки міжбанківського ринку та динаміку офіційної ставки НБУ.

Відповідно до оновлених рекомендацій Базельського комітету з питань банківського нагляду банкам рекомендовано проводити аналіз ставок упродовж історичного періоду в 15 років згідно зі встановленою методикою [1, 17].

Доцільно також розглянути класифікацію стрес-тестування за глибиною прогнозу. Так, виділяють оперативне стрес-тестування (короткотермінове) та комплексне стрес-тестування (середньо, або довготермінове) [6, с. 21].

Періодичність проведення оперативного стрес-тестування встановлюється банками самостійно залежно від рівня критичності контролю процентного ризику – щомісячно або щоквартально. На нашу думку, частіше проводити стрес-тестування процентного ризику доцільно лише у кризових ситуаціях у разі швидкої зміни процентних ставок на ринку або несподіваної різкої реалізації ризику опціонності.

Для проведення оперативного стрес-тестування доцільно використовувати метод еластичностей, тобто проведення оцінки миттєвої зміни одного обраного фактора ризику, у той час як інші фактори залишаються незмінними. Наприклад, банк може проводити оцінку шокової зміни процентної ставки на певну кількість базисних пунктів. Мірою результату впливу величини процентного ризику у такому випадку може бути зміна розміру процентного доходу банку.

На нашу думку, представлення інформації щодо результатів оперативного стрес-тестування процентного ризику в управлінській звітності дозволить менеджменту банку отримати оперативні дані щодо тенденцій зміни процентного ризику та можливого розвитку подій.

Комплексне стрес-тестування полягає у проведенні одночасного стрес-тестування усіх основних ризиків, що впливають на діяльність банку – кредитного, валютного, ліквідності, процентного та операційного. З огляду на це, обирають параметри стрес-тестування таким чином, щоб врахувати фактори впливу на всі перелічені види ризиків [18, с. 107-109]. Вхідними даними комплексного стрес-тестування є визначені фактори ризику, що мають найбільший негативний вплив на вартість активів банку та можливі коливання цих факторів на заданому часовому горизонті.

Особливістю комплексного стрес-тестування є можливість оцінити вплив факторів на процентний ризик комплексно з одночасним аналізом впливу цих факторів на всі види ризиків, а також окремо без урахування кредитного ризику.

Результатом проведення комплексного стрес-тестування є отримання кількісної оцінки впливу заданих змін ризик-факторів на активи, пасиви, прибуток та капітал банку для подальшої оцінки його фінансової стабільності, тобто здатності за рахунок власного капіталу компенсувати потенційні значні збитки. Також банк має розробити комплекс заходів, які мають бути застосовані банком для зниження рівня ризиків і збереження капіталу.

Важливим елементом процесу стрес-тестування є бек-тестінг або зворотнє тестування. Проведення бек-тестінгу має на меті аналіз якості проведеного стрес-тестування, адекватності розрахованих значень факторів, сценаріїв тощо.

За результатами аналізу етапів проведення стрес-тестування пропонуємо таку циклічну модель стрес-тестування в банках України (рис. 1).

Отже, можна виділити 4 етапи стрес-тестування: від прийняття рішення правлінням банку про проведення такого стрес-тестування до затвердження результатів та плану дій. Фіналь-

Рис. 1. Циклічна модель стрес-тестування

Джерело: розроблено автором

Таблиця 1

Можливі фактори комплексного стрес-тестування

Група факторів	Ринкові	Макроекономічні	Інші
Фактори	Обмінний курс дол. США до національної валюти. Обмінний курс євро до дол. США. Зміна ставок UIRD для національної валюти. Зміна ставок LIBOR/EURIBOR для іноземної валюти.	Зростання ВВП, %. Рівень безробіття, %. Індекс цін виробників, %. Індекс інфляції, %.	Максимальний рівень відтоку вкладників. Ліквідність ринку (міжбанківського, державних цінних паперів). Специфічні припущення, релевантні для окремого банку.

Джерело: розроблено автором

ний етап полягає у виконанні плану дій та проведенні бек-тестінгу. Результати бек-тестінгу визначають зміну факторів і затверджуваних сценаріїв, чим створюють замкнений цикл процесу стрес-тестування в банку. Слід зазначити, що вилучення будь-якого з елементів циклу унеможливить отримання якісного результату, в якому зацікавлений менеджмент банку.

Загалом можна виділити наступні проблемні аспекти застосування стрес-тестування процентного ризику в Україні.

1. Відсутність спеціалізованого програмного забезпечення в банках. На сьогоднішній день вітчизняні банки не використовують програмне забезпечення високого рівня, яке б дало можливість автоматизувати розрахунок стрес-тестування як на етапі визначенні факторів сценарію, так при визначенні результатів їхнього впливу. Рішенням цієї проблеми є розробка та впровадження провідними банками якісного програмного продукту з підтримки автоматизації стрес-тестування ризиків. Залучення до цього провідних українських компаній з програмного забезпечення відкриє можливості меншим банкам.

2. Відсутність висококваліфікованих спеціалістів, які б мали досвід проведення якісного стрес-тестування, що вимагає від банків додаткового інвестування коштів у власний персонал, залучення іноземних консультантів, проведення навчань у НБУ.

3. Особливість фінансового ринку України. Динаміка показників і складність прогнозування змін економічного середовища діяльності банків створює додаткові виклики банківським спеціалістам.

4. Складність прогнозування та врахування ризику опціонності при проведенні оперативного та комплексного стрес-тестування.

Висновки з проведеного дослідження. Стрес-тестування є важливим інструментом управління процентним ризиком. Актуальність застосування стрес-тестування обумовлена економічною ситуацією в Україні. Проте, наявні проблеми стримують активне впровадження стрес-тестування комерційними банками. Тому впровадження запропонованих у статті заходів щодо вирішення проблем, вибір відповідних методів стрес-тестування та впровадження повного циклу процесу стрес-тестування в банку, дасть змогу банкам отримати дієвий механізм у роботі з ризиками. Впровадження практики проведення стрес-тестування вітчизняними банками дозволить підвищити рівень якості та ефективності системи управління ризиками і управління процентним ризиком, зокрема.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Principles for sound stress testing practices and supervision / Basel committee on Banking Supervision. [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.bis.org/publ/bcbs158.htm.
2. Міщенко В.І. Особливості посткризового реформування фінансового сектору України / В.І. Міщенко // Фінанси України. – 2010. – № 10. – С.3-14.
3. Міщенко В. Проблеми збалансованості внутрішніх заощаджень та зовнішніх запозичень банків в умовах нестабільності фінансових ринків / В. Міщенко, В. Жупанин // Вісник НБУ. – 2008. – № 7. – С.8-12.
4. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України // Постанова Правління НБУ від 06.08.2009 р. № 460. [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.rada.gov.ua.
5. Обґрунтування методичних підходів до оцінки стійкості фінансової системи: інформаційно-аналітичні матеріали. Вип. 6 / С.В. Науменкова, ін. – К.: Національний банк України. Центр наукових досліджень, 2006. – 162 с.
6. Науменкова С. Стрес-тестування як інструмент діагностики фінансової стійкості банків / С. Науменкова, С. Міщенко // Вісник НБУ. – 2008 – № 5. – С.18-23.
7. Науменкова С.В. Сучасні проблеми капіталізації банківської системи України / С.В. Науменкова, В.І. Міщенко // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2013. – № 2. – С.3-11.
8. Ушвицкий Л.И. Стресс-тестирование как метод совершенствования управления рыночными рисками / Л.И. Ушвицкий, А.В. Малеева, О.А. Климова // Финансы и кредит. – 2013. – № 28. – С.15-21.
9. Міщенко В. Інституційні засади державної підтримки банківського сектору в період кризи / В. Міщенко, С. Шульга // Вісник НБУ. – 2009. – № 8. – С.12-21.
10. Міщенко С. Сутність економічного капіталу та його роль у забезпеченні фінансової стійкості банку / С. Міщенко // Вісник НБУ. – 2008. – № 1. – С.58-64.
11. Мищенко В.И. О моделировании процентных ставок в условиях инфляции / В.И. Мищенко, К.Г. Малютин // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Т.3. – Суми: Мрія – ЛТД, 2000.– С.97-108.
12. Міщенко В.І. Основні напрями забезпечення стабільності фінансового сектору України в контексті глобалізаційних процесів / В.І. Міщенко, С.В. Міщенко // Фінанси України. – 2008. – № 5. – С.56-69.
13. Ковалев П.П. Сценарный анализ. Структура метода / П.П. Ковалев // Управление финансовыми рисками. – 2007. – № 1. – С.2-21.
14. Міщенко С.В. Вдосконалення інституційної структури нагляду за фінансовим сектором / С.В. Міщенко // Банківська справа. – 2007. – № 1. – С.41-56.
15. Gallardo G.G. Stress testing convergence / G.G. Gallardo, T. Schuermann, M. Duane. [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.bis.org/
16. Науменкова С.В. Валюта і валютна політика / С.В. Науменкова, В.І. Міщенко. – К.: Знання, 2010. – 84 с.
17. Interest rate risk in the banking book. Basel committee on Banking Supervision. April 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.bis.org/
18. Науменкова С.В. Розвиток фінансового сектору України в умовах формування нової фінансової архітектури: монографія / С.В. Науменкова, С.В. Міщенко. – К.: Університет банківської справи, Центр наукових досліджень НБУ, 2009. – 384 с.
19. Мищенко С.В. Особенности стресс-тестирования устойчивости денежного рынка / С.В. Мищенко // Финансы и кредит. – 2010. – № 25(409). – С.29–36.

УДК 336.711

Марич М.Г.
кандидат економічних наук,
асистент кафедри публічних,
корпоративних фінансів та фінансового посередництва
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

Марич А.В.
викладач циклової комісії фінансових дисциплін
Коледж Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

БАНКІВСЬКІ РИЗИКИ ТА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ НИМИ

Стаття присвячено формуванню методології контролінгу, відповідно до якої він розглядається як інтегрована система сервісної підтримки управління одночасно в трьохвекторному вимірі. Змістовно конкретизовано розуміння контролінгу як сервісної підтримки інтегрованого управління портфелями банку, яке здійснюється в контексті виділення окремих міні-портфелів; фінансового та маркетингового аспектів. З'ясовано роль контролінгу в сервісному супроводженні управління стратегічним портфелем та визначено напрями його збалансування. Сформульовано теоретичні положення ризик-контролінгу, в яких зазначено його мету, об'єкт, функції та принципи.

Ключові слова: контролінг, інтегрована система, управління стратегічним портфелем, управління ризиками, економічна додана вартість, прибуток, банки.

Марыч М.Г., Марыч А.В. БАНКОВСКИЕ РИСКИ И СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ ИМИ
Статья посвящена формированию методологии контроллинга в соответствии, с которой он рассматривается как интегрированная система сервисной поддержки управления одновременно в трьохвекторном измерении. Содержательно конкретизировано понимание контроллинга сервисной поддержки интегрированного управления портфелями банка, которое осуществляется в контексте выделения отдельных мини-портфелей; финансового и маркетингового аспектов. Выяснена роль контроллинга в сервисном сопровождении управления стратегическим портфелем и определены направления его сбалансирования. Сформулированы теоретические положения риск-контроллинга, в которых указано его цель, объект, функции и принципы.

Ключевые слова: контроллинг, интегрированная система, управление стратегическим портфелем, управление рисками, экономическая добавленная стоимость, прибыль, банки.

Marich M.H., Marich A.V. BANKING RISKS AND THEIR MANAGEMENT SYSTEM
The article is devoted to the formation of controlling methodology according to which it is considered as an integrated system of management service support in terms of a three-vector dimension. The understanding of controlling as service support of bank portfolio integrated management is meaningfully specified in the context of separate mini-portfolios allocation; financial and marketing aspects. The role of controlling in the service support management of strategic portfolio is revealed and the directions of its balancing are identified. The theoretical principles of risk controlling are formulated, which indicate its purpose, object, functions and principles.

Keywords: controlling, integrated system, management of strategic portfolio, risk management, economic added value, profit, banks.

Постановка проблеми. Запорукою ефективного функціонування та сталого розвитку економіки будь-якої країни або регіонального об'єднання є її стабільна та надійна банківська система. Головне завдання банківської системи полягає в підтримці економічного зростання шляхом підкріплення економіки кредитними ресурсами, переміщення грошових ресурсів до тих секторів, в яких відчувається їх нестача. Саме такі завдання у сьогоденні вирішує й банківська система України в умовах стратегічного орієнтування країни на приєднання до європейських структур.

Функціонування банківської системи країни або регіонального об'єднання залежить від стабільності банківських інститутів, їхньої здатності чинити опір негативному впливу різноманітних факторів: макроекономічних, інформаційних, організаційних, регулятивних тощо, які стають причиною виникнення різноманітних банківських ризиків. Тобто, лише усвідомлення ризиків, що оточують банківську діяльність, досконале управління ними здатні забезпечити функціональну надійність банківських установ.

Проблеми контролінгу банківських ризиків посідають у діяльності комерційних банків значне місце. Банківська діяльність за своєю природою припускає гру на змінах процентних ставок, валютних курсів тощо, і важливим тут є не запобігання ризику взагалі, а передбачення і зниження його до мінімального рівня.

Найпоширенішою операцією комерційних банків є надання кредитів і проведення кредитної політики. Кредитні операції дають комерційним банкам основну частину доходу. Однак аналіз ситуації, що склалася у банківській сфері, свідчить, що іноді банки зазнають фінансового краху в зв'язку з надзвичайно ризиковою кредитною політикою. У зв'язку з цим актуального значення набуває вирішення проблеми мінімізації ризиків кредитної діяльності комерційних банків. Банки повинні управляти кредитним ризиком таким чином, щоб отримувати максимально можливий прибуток, одночасно намагаючись максимально знизити ризик, безпосередньо пов'язаний з механізмом надання і погашення банківських кредитів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки досить велика кількість вчених займається дослідженням поняття економічних ризиків в цілому та банківських ризиків зокрема. Особливо актуальними стали питання управління контролінгу ризиками, це пов'язане насамперед з посиленням конкуренції на банківському ринку, зі зміцненням положення банків та з усвідомленням керівництвом банків важливості управління та прогнозування ризиків. Значну увагу даній проблемі приділяли такі вітчизняні науковці як: С.І. Гаврилюк, Л.Я. Слобода, Д.О. Наумов, О.М. Лаврушина [3], В.З. Філіпов та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас, незважаючи на велику кількість публікацій з зазначених питань, в Україні досі відсутні комплексні дослідження проблем управління банківськими ризиками. Потребує вдосконалення відповідний понятійний апарат. Зростаючої актуальності набуває розв'язання комплексу проблем щодо обґрунтованого управління банківськими ризиками.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає в поглибленні теоретичних та практичних знань з питань банківського менеджменту; контролінг основних банківських ризиків у банках для подальшого застосування їх під час виконання конкретних практичних завдань; сприяння розвиткові пошуку сучасних наукових досягнень з управління основними банківськими ризиками з метою їх мінімізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Банківська діяльність за своєю природою пов'язана з ризиками, що викликаються різними обставинами. В умовах глобалізації проблема ризиків, їх оцінки набуває особливої актуальності. Проблема виникнення ризиків у тій чи іншій сфері банківської діяльності існуватиме завжди, оскільки кредити залишаються найприбутковішими банківськими активами. А це означає, що висока дохідність неодмінно супроводжується підвищеним ризиком.

Ризик – це феномен, що пронизує наше повсякденне життя і відіграє значну роль у створенні благополуччя [1, с. 31].

Ризик потенційно дуже шкідливий. Але набагато гірша за ризик – невизначеність, стан незнання того, що відбувається. Невизначеність – найгірший із усіх видів небезпеки, тому що ми про неї не знаємо, ми не готові до неї, ми не можемо її оцінити.

Під ризиком прийнято розуміти імовірність, а точніше – загрозу втрати банком частини своїх ресурсів, недоодержання прибутків або додаткові витрати у результаті здійснення певних фінансових операцій. У зв'язку з цим необхідно орієнтуватися у застосуванні наступних категорій:

Банківська діяльність неможлива без витрат. Витрати банків пов'язані з необхідністю виплати відсотків вкладникам, плати за кредитні ресурси, що купуються в інших фінансово-кредитних інститутах, виділенням коштів для оплати праці банківських службовців та іншими операційними витратами.

Стосовно поняття витрат, ризик може проявлятися у таких наведених формах:

1) зміна ринкової ситуації призвела до необхідності підвищення відсотків, виплачуваних по внесках;

2) загальний дефіцит кредитних ресурсів відбився на підвищенні їхньої покупної вартості;

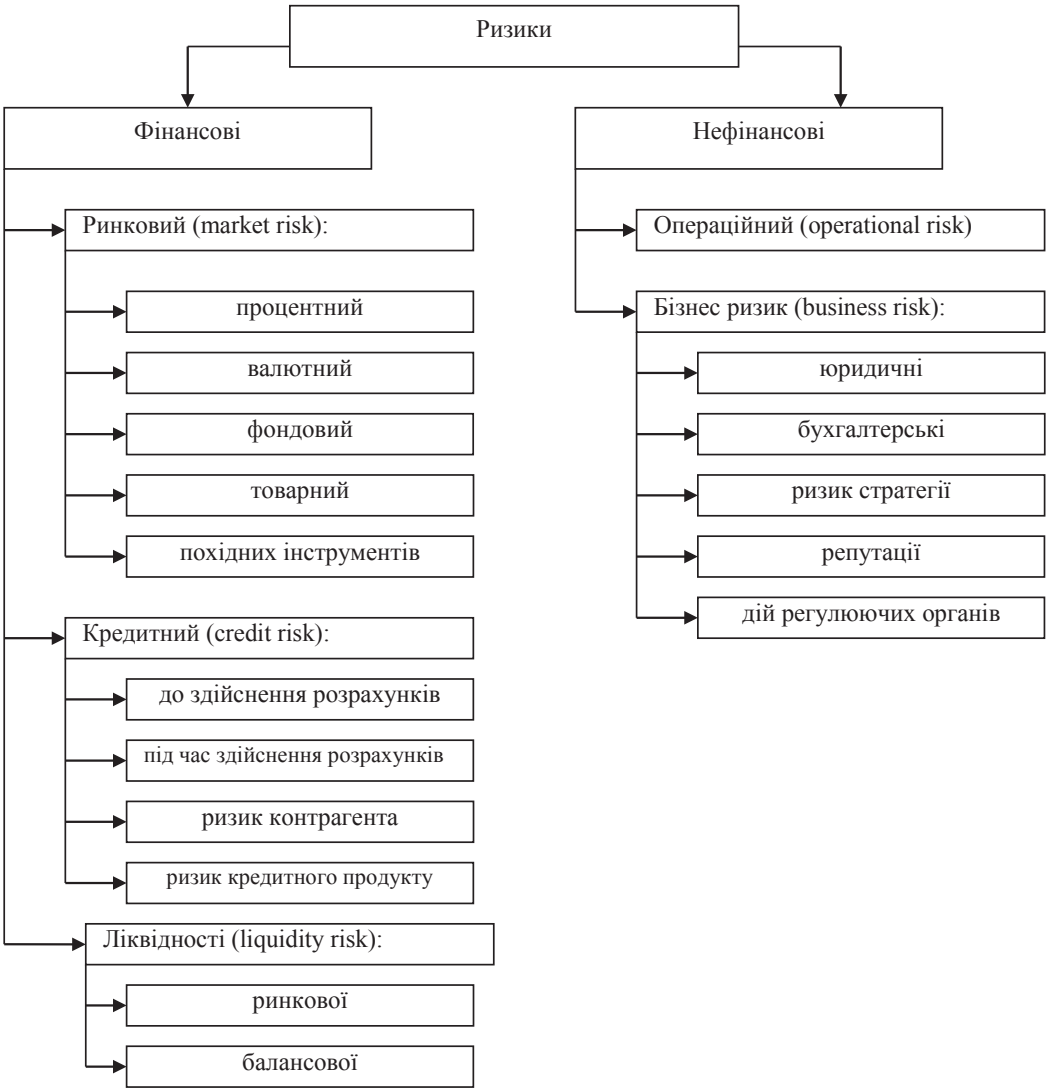

Рис. 1. Класифікація банківських ризиків

3) підвищення оплати праці персоналу в інших кредитних інститутах викликало необхідність прийняття банком відповідних заходів.

Збитки, що проявляються у формі недоодержання прибутків або здійснення витрат понад намічені, трапляються при недостатньому аналізі майбутньої операції, прорахунках, несприятливому збігу обставин або ж через непередбачуваність ситуації. Ризик подібних збитків, зв'язаних із нераціональним розміщенням коштів, неточною оцінкою ринкових можливостей і небезпек, завжди загрожує обернутися для банку серйозними неприємностями.

Втрати, що розуміються як непередбачене зниження банківського прибутку, виступають узагальнюючим показником, що характеризує ризик, властивий банківській діяльності. Цей показник поєднує у собі всі властивості категорій, зазначених вище, а тому щонайкраще характеризує ступінь ризику. Таким чином, ризик можна визначити як загрозу того, що банк матиме втрати, розмір яких є показником рівня ризикованості майбутнього заходу і якості стратегії в області ризику. Ризик, без сумніву – це джерело всіх прибутків і збитків у бізнесі.

Якщо подивитися на активний або пасивний бік балансу, це значний ризик у тій або іншій формі. В активній частині балансу: кожний здійснений кредитний аналіз обумовлений ризиками, чи правильно ми уявляємо собі становище клієнта, чи може клієнт досягти того, що задумав.

Ризик не має єдиного визначення. Але основа будь-якого ризику – це невизначеність майбутнього. Традиційно виділяються два визначення ризику. Перше базується на причинах ризику і їхньої невизначеності. Наприклад, незнання того, як буде змінюватися відсоток. Друге визначення ризику ґрунтується на самому впливі на ризик. Звідси ризик – це негативні відхилення від поставленої цілі. Наприклад, очікується, що кредит буде повернутий, а він не повертається.

Класифікація ризиків є досить складним завданням у зв'язку з особливостями:

1) наявність великої кількості ризиків, з якими банк постійно стикається;

2) неможливість проведення чіткої межі між ризиками, оскільки вони тісно пов'язані між собою;

3) відмінність у динамічності та інтенсивності дії ризиків [2, с. 10].

Класифікацію банківських ризиків подано на рис. 1.

Базельський комітет з банківського нагляду визначає кредитний ризик як «ймовірність невиконання позичальником або контрагентом своїх зобов'язань відповідно до обумовлених умов». Тобто, позичальник може не виконати своїх зобов'язань, тому що він не може, або не хоче цього робити. Здатність виконувати зобов'язання тісно пов'язана з фінансовим станом (кредитоспроможністю) позичальника, а готовність виконувати зобов'язання менш відчутно і пов'язана з особливостями конкретного клієнта.

Для оцінки кредитоспроможності клієнта банк повинен володіти інструментами отримання інформації, достатньої для аналізу щомісячного потоку грошових коштів, що приходять через потенційного позичальника (доходів і витрат), для того, щоб оцінити здатність потенційного позичальника здійснювати платежі по кредиту в майбутньому. Проте навіть якщо даний аналіз покаже позитивний результат, позичальник може виразити небажання виконувати узгоджені з банком договірні зобов'язання і використовувати грошові кошти в інших цілях.

Більшість банківських продуктів несуть кредитний ризик (наприклад: позика або кредит, гарантія, облігації, похідні фінансові інструменти, документарні операції та інші).

Важливість моніторингу кредитного ризику викладена в «Принципах управління кредитним ризиком», складеним Базельським комітетом: «Фінансові установи вже багато років стикаються з труднощами, викликаними безліччю самих різних причин, але головна причина серйозних проблем банків безпосередньо пов'язана з розмитістю кредитних стандартів для позичальників-контрагентів, незадовільним управлінням портфельними ризиками або недостатньою увагою до економічних та інших змін, які можуть призвести до погіршення кредитоспроможності контрагента банка». Це в рівній мірі відноситься до країн «Групи десяти» і країн, що не входять до неї. Іншими словами, емпіричні дані говорять про те, що недостатня увага до виявленого вимірюванню, управлінню і обмеженню рівня кредитного ризику є головною причиною банкрутства банків [3, с. 13].

Щодо ринкового ризику, то він визначається як «ризик втрат по балансовим і позабалансовим статтям обумовлений коливанням ринкових цін». Як правило, розрізняють чотири основні види ринкових ризиків:

1) процентний ризик, тобто ризик якому піддається власник позиції, що приносить відсотки;

2) валютний ризик, тобто ризик якому піддається власник позиції, вираженої в іноземній валюті;

3) акціонерний ризик, тобто ризик, якому піддається власник долі акціонерного капіталу;

4) товарний ризик, тобто ризик якому піддається власник товарної позиції (наприклад, покупка банком золота);

5) розрахунковий ризик і ризик на контрагента, тобто ризик операцій з процентними ставками, валютою, капіталом або товаром, розрахунок якими ще не проведений.

По мірі зростання глобалізаційної складності фінансових ринків зростає взаємозалежність динаміки цін на аналогічні інструменти і цін аналогічних контрагентів в різних країнах, а глибина і різноманіття ринку можуть сприяти загальній стабільності унаслідок диверсифікації портфеля. Банки повинні розуміти механізм роботи таких фінансових ринків, як ринок процентних ставок, валютний ринок, ринок цінних паперів і товарний ринок для

Таблиця 1

Практичний вияв кредитного, ринкового та операційного ризиків

Кредитний ризик	Ринковий ризик	Операційний ризик
Невірний розмір кредит в порівнянні з резервом	Збиткова торгова позиція	Невірне введення даних
Невірне значення резерву, некоректна оцінка кредитного портфелю	Невірна оцінка справжньої вартості чи ризику портфелю	Неперевірена ринкова інформація
Перевищення лімітів, розміру кредитної лінії	Перевищення лімітів	Відсутність контролю за лімітами
Невірний розмір кредиту та резерву одночасно	Помилкове хеджування	Некоректне підтвердження
Пропущені платежі	Пропущенні строки виконання угод	Відсутність контролю за подіями
Несанкціонована видача кредитів	Торгівля „наосліп»	Затримки звітів

того щоб витягувати прибуток, а також управляти ринковими ризиками.

Під ризиком втрати ліквідності «нездатність банку регулювати скорочення пасивів або фінансувати зростання активів».

Базельський комітет з Банківського Нагляду запропонував власне визначення операційного ризику, яке отримало загальне визнання серед фахівців. Посилаючись на редакцію Нової Базельської угоди з капіталу, операційний ризик трактується як ризик виникнення збитків внаслідок недоліків та помилок під час здійснення персоналом внутрішніх процесів, функціонування інформаційних систем та технологій, а також зовнішніх подій. Практичний вияв кредитного, ринкового та операційного ризиків зазначений у табл. 1.

Національний банк України визначив систему для оцінки кожної категорії ризику. Система оцінки ризику надає можливість в послідовний спосіб вимірювати ризик і визначати, яких наглядових процедур необхідно вжити. Для шести категорій ризику – кредитного, зміни процентних ставок, ринкового, валютного, операційно-технологічного – наглядові оцінюють кількість ризику, якість управління ризиком, сукупний ризик [4, с. 80].

За результатами досліджень аналітиків Агенства фінансових ініціатив операційні ризики мають різний ступінь важливості в загальній структурі сукупного ризику. Ранг операційних ризиків серед шести категорій ризиків показано в табл. 2.

Таблиця 2

Ранг операційних ризиків серед шести категорій ризиків

Групи банків	Середній ранг (ступінь важливості) операційних ризиків для банків
Банківська система в цілому	5
Найкрупніші банки	4
Великі банки	6
Середні банки	6
Невеликі банки	6

В середньому по банківській системі даний вид ризику посідає за пріоритетністю п'яте місце серед шести категорій ризику, визначених Методичними рекомендаціями щодо організації та функціонування ризик-менеджменту в банках України. Однак пріоритетність даного виду ризику посідає четверте місце для найкрупніших банків і шосте – для всіх інших. Теоретичне пояснення даного факту випливає із загальної теорії систем, тому що із зростанням величини банку він стає складнішим як система.

Сучасні тенденції розвитку кредитного сектора економіки змушують українських аналітиків банківської справи і безпосередньо банкірів виявляти інтерес до моделей оцінки кредитного ризику і методів його управління. Спадкоємність світового досвіду в цьому найважливішому аспекті функціонування комерційних банків представляє сьогодні підвищений інтерес, оскільки власний, іноді гіркий досвід кредитування і спроби організації кредитного процесу методом проб і помилок усе більш відчутно позначаються на фінансових результатах діяльності українських банків.

Зарубіжні банки для оцінки кредитного ризику застосовують спеціальні методики кредитного рейтингу, що становлять сукупність оцінних параметрів кредитоспроможності позичальника. Для них характерна комплексність і порівнянність усієї палітри факторів кредитного ризику.

Набув поширення у багатьох банках країн метод, заснований на бальній оцінці позичальника. Критерії, по яких проводиться оцінка позичальника, чітко індивідуальні для кожного банку, базуються на його практичному досвіді і періодично переглядаються.

Англійські клірингові банки здійснюють оцінку потенційного ризику неплатежу по кредиту із використанням методик «PARSEL» і «CAMPARI» [5, с. 98].

Згідно методики «PARSEL»: P (Person) – інформація про персону потенційного позичальника, його репутація; A (Amount) – обґрунтування суми потребуючого кредиту; R (Repayment) – можливість погашення; S (Security) – оцінка забезпечення; E (Expediensly) – доцільність кредиту; R (Remuneration) – винагорода банку (відсоткова ставка) за ризик надання кредиту.

Методика «CAMPARI» більш розширена в системі оцінки: C (Character) – репутація позичальника; A (Ability) – оцінка бізнесу позичальника; M (Means) – аналіз необхідності звертання за позичкою; P (Purpose) – ціль кредиту; A (Amount) – обґрунтування мети кредиту; R (Repaiment) – можливість погашення; I (Insurance) – спосіб страхування кредитного ризику.

Останнім часом в банках розроблюються методи оцінки якості потенційних позичальників за допомогою різного роду статистичних моделей. Мета в тому, щоб розробити стандартні підходи для об'єктивної характеристики позичальників, знайти числові критерії для розділу майбутніх клієнтів на підставі наданих ними матеріалів на надійних та ненадійних, небезпека ризику банкрутства і тих, для кого небезпека банкрутства малоймовірна.

Прикладом такої «класифікаційної моделі» може бути «модель Зета» (Zeta model), що розроблена групою американських економістів та застосовується банками при кредитному аналізі. Модель призначена для оцінки ймовірності банкрутства ділової фірми. Значення ключового параметру «Z» визначається за допомогою рівняння, змінні якого відображають деякі ключові характеристики аналізуючої фірми – її ліквідність, швидкість обігу капіталу тощо. Якщо для даної фірми коефіцієнт перевищує підготовлену порогову величину, то фірма зараховується до розряду надійних, якщо ж отриманий коефіцієнт нижче критичної величини, то згідно моделі фінансовий стан такого підприємства підозрілий і надавати кредит йому не рекомендується.

Користуючись вказаним підходом, американський економіст Альтман запропонував рівняння для оцінки вірогідності банкрутства підприємства, що звернулось до банку за кредитом:

$$Z = 1{,}2X1 + 1{,}4X2 + 3{,}3X3 + 0{,}6X4 + 0{,}99X5, \quad (1.1)$$

де X1 – відношення оборотного капіталу до суми активів фірми;

X2 – відношення нерозподіленого доходу до суми активів;

X3 – відношення операційних доходів (до вирахування процентів і податків) до суми активів;

X4 – відношення ринкової вартості акцій фірми до загальної суми боргу;

X5 – відношення суми продажу до суми активів.

Для розрахунку числових параметрів моделі Альтман застосував метод множинного дискримінантного аналізу. Класифікаційне «правило», отримане на підставі рівняння, стверджувало:

1) якщо значення Z менше 2,8, то фірму слід віднести до групи потенційних банкрутів;

2) якщо значення Z більше 2,8, то фірмі в найближчій перспективі банкрутство не загрожує.

Як один з методів оцінки кредитного ризику у США і Західній Європі при кредитуванні широко використовується скоринг – автоматизовані системи на основі математичних і статистичних методів в бізнесі.

Техніка кредитного скорингу була вперше запропонована американським економістом Д. Дюраном для відбору позичальників за споживчим кредитом. Дюран відмічав, що виведена ним формула «може допомогти кредитному робітнику легко і швидко оцінити якість звичайного претендента на позику» [6, с. 243].

Дюран виявив групу факторів, що дозволяють, на його думку, з достатньою достовірністю визначити ступінь кредитного ризику при отриманні споживчої позики. Він використовував наступні коефіцієнти при нарахуванні балів:

1) вік: 0,01 за кожний рік більше 20 років (максимум 0,30);

2) стать: жіноча – 0,40; чоловіча – 0;

3) строк проживання: 0,042 за кожен рік проживання в даній місцевості (максимум 0,42);

4) професія: 0,55 за професію з низьким ризиком, 0 – за професію з високим ризиком, 0,16 – для інших професій;

5) робота в галузі: 0,21 – підприємства загального користування, державні установи, банки та брокерські фірми;

6) зайнятість: 0,059 за кожен рік праці на даному підприємстві (максимум 0,59).

Фінансові показники: 0,45 за наявність банківського рахунку; 0,35 за володіння нерухомістю; 0,19 при наявності полісу по страхуванню життя.

Застосовуючи ці коефіцієнти, Дюран визначив межу, що розподіляє «гарних» та «поганих» позичальників – 1,25 бала. Клієнт, що отримав більше 1,25 балу, може бути віднесений до групи помірного ризику, а той, що отримав менше 1,25 балу, вважається небажаним для банку.

Метод скорингу дозволяє провести експрес-аналіз заявки на кредит в присутності клієнта. У французьких банках клієнт, запросивши позику і заповнивши спеціальну анкету, може отримати відповідь про можливість надання позики протягом декількох хвилин.

При аналізі ділових позик також застосовуються різні прийоми кредитного скорингу – від найпростіших формул до складних математичних моделей.

Як початковий матеріал для скорингу використовується різноманітна інформація про минулих клієнтів, на основі якої за допомогою різних статистичних і нестатистичних методів класифікації робиться прогноз про кредитоспроможність майбутніх позичальників.

Серед переваг скорингових систем західні банкіри указують, в першу чергу, зниження рівня неповернення кредиту. Далі наголошується швидкість і безсторонність в ухваленні рішень, можливість ефективного управління кредитним портфелем, відсутність необхідності тривалого навчання персоналу.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, банківська діяльність за своєю природою пов'язана з ризиками, що викликаються різними обставинами. В умовах глобалізації проблема ризиків, їх оцінки набуває особливої актуальності. Характер міжнародних фінансових відносин України з іншими країнами багато в чому залежить від чинника ризику тієї чи іншої економіки. Чим передбачуваніша буде банківська діяльність в Україні, тим вищим буде рівень міжнародної довіри до нашої країни.

Проблема виникнення ризиків у тій чи іншій сфері банківської діяльності існуватиме завжди, оскільки кредити залишаються найприбутковішими банківськими активами. А це означає, що висока дохідність неодмінно супроводжується підвищеним ризиком.

Українська банківська система сьогодні переживає нелегкі часи. Проблеми, з якими стикаються банківські установи потребують негайного вирішення. Сьогодні важливим є глибше вивчення тих чинників, які спричиняють появу різноманітних негараздів задля їх недопущення чи подолання.

Тому сьогодні важливою умовою мінімізації банківських ризиків від здійснення активних операцій є формування резервів. Банки повинні здійснювати розрахунок резервів під стандартну та нестандартну заборгованість.

Комерційні банки формують резерви на покриття можливих втрат за активами у національній валюті та іноземній валюті, у тому числі розміщені депозити, надані кредити, придбанні цінні папери, дебіторську заборгованість та інші активи.

В Україні ризики найвищі для середніх і невеликих банків, які часто володіють слабкою інфраструктурою управління ризиками та високою залежністю від короткострокового фінансування. Проте державні органи забезпечують підтримку лише великих банків, що складають основу банківської системи, середні і малі банки (які здебільшого належать власникам усередині країни) залишаються вразливими.

Виходячи з цього, можна сформулювати основні завдання банківського контролінгу:

– планування: підготовка, координація і реалізація стратегічних планів, бізнес-планів, фінансових планів та бюджету;

– розробка методів і принципів податкової політики;

– оцінка діяльності окремих підрозділів і банку в цілому;

– підготовка та інтерпретація звітів про фактичне виконання планових показників для керівництва та власників банку, підготовка звітів для зовнішніх користувачів (контролюючих органів, клієнтів, мас-медіа та ін.);

– організація внутрішнього контролю, спрямованого на збереження активів банку та недопущення зловживань.

Наведені пропозиції та рекомендації сприятимуть вдосконаленню банківського контролінгу на сучасному етапі розвитку банківської системи України, а також реформуванню банківської діяльності в контексті ефективного функціонування на ринкових засадах відповідно до сучасних стандартів Європейського союзу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бражко О.В. Визначення можливостей управління кредитним ризиком вітчизняними комерційними банками / О.В. Бражко // Держава та регіони. – 2015. – № 3. – С. 29-32.
2. Камінський А.В. Ідентифікація, аналіз та управління операційним ризиком в українських банках / А.В. Камінський // Вісник Національного банку України. – 2016. – № 10. – С. 7-11.
3. Лаврушина О.М. Проблеми управління кредитним ризиком / О.М. Лаврушина // Банківський менеджмент. – 2013. – № 8. – С. 12-16.
4. Ковальов О.П. Кредитні ризики в системі банківських ризиків / О.П. Ковальов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2015. – № 1. – С. 78-82.
5. Мілан А.О. Кредитний ризик та його хеджування за допомогою деривативів / А.О. Мілан // Формування ринкових відносин в Україні. – 2015. – № 2. – С. 95-100.
6. Пацюк І.М. Методи управління ризиком на кредитному ринку / І.М. Пацюк, Є.В. Кузьмінов // Держава та регіони. – 2015. – № 1. – С. 241-244.

УДК 336.713

Мельник С.С.
аспірант
Університету банківської справи

КЛАСИФІКАЦІЯ ФІНАНСОВОГО ШАХРАЙСТВА В КОМЕРЦІЙНОМУ БАНКУ

Визначено основні характеристики фінансового шахрайства в комерційному банку. Запропоновано структурно-логічний ланцюжок побудови класифікації фінансового шахрайства в комерційному банку. Розроблено класифікацію фінансового шахрайства в комерційному банку.

Ключові слова: шахрайство, фінансове шахрайство, комерційний банк, фінансове шахрайство в комерційному банку, класифікація фінансового шахрайства в комерційному банку.

Мельник С.С. КЛАССИФИКАЦИЯ ФИНАНСОВОГО МОШЕННИЧЕСТВА В КОММЕРЧЕСКОМ БАНКЕ
Определено основные характеристики финансового мошенничества в коммерческом банке. Предложено структурно-логическую цепь построения классификации финансового мошенничества в коммерческом банке. Разработано классификацию финансового мошенничества в коммерческом банке.

Ключевые слова. Мошенничество, финансовое мошенничество, финансовое мошенничество в коммерческом банке, классификация финансового мошенничества в коммерческом банке.

Melnyk S.S. FINANCIAL FRAUD IN A COMMERCIAL BANK CLASSIFICATION
The main characteristics of a financial fraud in a commercial bank are determined. A structural logical chain of classification developing of the financial fraud in a commercial bank is suggested. Classification of financial fraud in a commercial bank is designed.

Keywords: fraud, financial fraud, commercial bank, financial fraud in a commercial bank, classification of financial fraud in a commercial bank.

Постановка проблеми. Фінансове шахрайство – це складний, часто ретельно приховуваний процес ураження фінансової безпеки та усього фінансового стану комерційного банка, може стати причиною його банкрутства. Фінансове шахрайство вирізняється широким спектром проявів в процесі функціонування комерційного банка, які нерозривно пов'язані із виникненням загроз, ризиків, небезпек тощо. Незважаючи на це, поза глибокої уваги науковців залишився аспект класифікації фінансового шахрайства в комерційному банку. Відсутність класифікації, яка враховувала б основні сучасні прояви (характеристики) досліджуваного явища, його достатню деталізацію, призводить до низької результативності боротьби із фінансовим шахрайством, неспроможності забезпечувати фінансову безпеку комерційного банку тощо. Тому важливим науковим завданням є створення класифікації, яка стане опорою при розв'язанні наукових та практичних завдань організації боротьби з фінансовим шахрайством в комерційному банку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У більшій мірі науковці зосереджують свою увагу на класифікаціях, які присвячені шахрайству взагалі. Прикладом цьому слугує розподіл незаконного присвоєння активів (на корупцію, шахрайську звітність, грошові кошти та матеріальні запаси і інші активи), здійснено Д. Уеллсом [1, с. 22], класифікації способів шахрайства в банківській сфері Л.І. Криушенко [2, с. 261-266] та ін.

Завданню із розробки класифікації фінансового шахрайства в комерційному банку, де воно завдає найбільшої шкоди, не приділено достатньої кількості досліджень, а отримані результати не дозволяють вважати його вирішеним. Зазвичай дослідники приділяють увагу видовим перелікам фінансового шахрайства в комерційному банку, спроби ж класифікувати фінансове шахрайство в комерційному банку є взагалі фрагментарними та, у більшій мірі, лише дотичними до предмету дослідження. Важливим науковим надбанням є ґрунтовна класифікація загроз фінансовій безпеці комерційного банку, яка розроблена О.І. Барановським [3, с. 189-190]. Фінансове шахрайство в комерційному банку, як суттєва загроза його фінансовій безпеці, в черговий раз лише підкреслює необхідність розробки детальної класифікації фінансового шахрайства в комерційному банку.

Також слід відзначити, що сучасні дослідження фінансового шахрайства здійснено такими дослідниками як О.І. Барановський [3], С.С. Чернявський [4], Г.М. Чернишов, М.М. Єрмошенко, О.В. Чижов, Л.В. Сорокіна, А.М. Єрмошенко і ін.

Найбільш вагомі внески у дослідження фінансового шахрайства здійснили такі закордонні автори як С. Альбрехт, Дж. Венц, Т. Вільямс, П. Ліллі [5], П.А. Лестер [6], Едвін Х. Сазерленд, Дональд Р. Крессі, Стів Олбрехт, Ричард С. Холлінджер, Джон П. Кларк.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Відсутність класифікації фінансового шахрайства в комерційному банку є невирішеною частиною загальної проблеми забезпечення ефективної протидії фінансовому шахрайстве та забезпечення фінансової безпеки комерційного банку.

Метою статті. Фінансове шахрайство в комерційному банку стрімко набуває нових характеристик, швидко адаптується до новацій в діяльності комерційних банків. Все це робить актуальним складання класифікації фінансового шахрайства в комерційному банку, яка і є метою цієї статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансове шахрайство в комерційному банку поширене явище в банківській сфері, особливо серед українських комерційних банків. Представники Національного банку України зазначають, що в Україні сформувалась культура шахрайства і без підвищення рівня захищеності комерційних банків не відбудеться відновлення кредитування [7]. Це, в свою чергу, дозволяє відмітити, що за відсутності кредитування неможливе й відновлення економіки країни в цілому. Такий стан справ вимагає прискіпливої уваги до фінансового шахрайства в комерційних банках, до виявлення його чітких характеристик та їх систематизації, тобто класифікації фінансового

шахрайства в комерційному банку. Адже саме класифікація дозволить створити дієву систему протидії досліджуваному явищу у комерційному банку.

Незважаючи на поширеність, фінансове шахрайство не має чіткого, усталеного термінологічного визначення. Наслідком цьому є те, що існуючі спроби класифікацій, які в тій чи іншій мірі стосуються фінансового шахрайства, не вирізняються повнотою та, інколи, до фінансового шахрайства в комерційному банку відносять інші види фінансових злочинів, які за своєю суттю не є фінансовим шахрайством. Ми дотримуємось позиції, що *фінансове шахрайство в комерційному банку є зловживання суттєвим впливом на функціонування комерційного банку, які представляють собою систему маніпуляцій у сфері банківського грошового обігу та фінансових зобов'язань, метою яких є недобросовісне заволодіння фінансовими ресурсами комерційного банку чи його клієнтів*. Саме такого тлумачення досліджуваного явища ми будемо дотримуватись при вирішенні завдання, яке ставимо у цій статті.

Класифікація фінансового шахрайства – необхідне доповнення для повноти усвідомлення цього явища в комерційному банку. Класифікація виокремлює важливі сутнісні сторони фінансового шахрайства, оскільки являє собою систему підпорядкованих понять про нього в результаті розподілу сукупності складових або характеристик об'єкта на групи за класифікаційними ознаками. Класифікаційні ознаки встановлюються відповідно до суттєвих відмінних властивостей складових фінансового шахрайства в комерційному банку та зв'язками між ними. Більш того, класифікація фінансового шахрайства в комерційному банку повинна передбачає розгляд елементів фінансового шахрайства та його проявів в цілісності досліджуваного явища.

Слід відзначити, що існуючі класифікації лише частково стосуються досліджуваного явища або, у більшій мірі, є лише дотичними як до фінансового шахрайства, так і до його прояву у комерційному банку.

Найбільшої уваги заслуговує класифікація загроз фінансовій безпеці комерційного банку, здійснена О.І. Барановським [3, с. 189]. Автор зазначає, що значущість класифікації загроз фінансовій безпеці полягає в необхідності тверезо оцінити наявну ситуацію, дати оцінку негативним моментам і тенденціям їх розвитку, згрупувати негативні і позитивні дії чинників і на цій основі розробити обґрунтовані рекомендації для прийняття конкретних рішень із забезпечення належного рівня безпеки. Звичайно, така класифікація є лише дотичною до об'єкта дослідження, але, слід врахувати, що фінансове шахрайство є загрозою фінансовій безпеці комерційного банку. Автором класифіковано загрози за класифікаційними ознаками, які досить близькі до характеристик прояву фінансового шахрайства в комерційному банку, зокрема: *об'єкт зазіхань (до комерційного банку і його структурних елементів); види діяльності комерційного банку, де існують загрози; джерела виникнення загроз; особи, які причетні до реалізації загроз; характеру виникнення загроз; особливості прояву загроз; сфера виникнення загроз; ступінь небезпеки; стадія реалізації; значущість; характер збитків; обсяг можливих збитків; повторюваність; характеру здійснення, тобто приховуваності; ймовірності; ступеню реалізації; можливості прогнозування; умотивованості; поширення; характеру відповідальності тощо*.

Класифікація способів шахрайства в банківській сфері, розроблена Л.І. Криушенко [2, с. 261-266] також заслуговує уваги. Зауважимо, що така класифікація також є дотичною, оскільки більше стосується способів здійснення шахрайства в банківській сфері, а не суто фінансового шахрайства в комерційному банку. Л.І. Криушенко виділено способи вчинення шахрайства в банківській сфері, залежно від: – *умислу: заздалегідь обдуманий, раптовий та афектований; – типовими слідами: що містяться у документах банківського обліку; що містяться в пакеті документів, які подає особа; що подає гарант виконання зобов'язань; що містяться як у документах банківського обліку, так і в пакеті документів, що подає особа так і що подає гарант виконання зобов'язань; – етапу внесення завідомо неправдивої інформації: на етапі подачі необхідних документів; на етапі підготовки та збору необхідних документів; на етапі підготовки та збору документів щодо гарантування виконання зобов'язань; – виду кредитно-банківської операції: отримання кредиту, пільг кредитування, субсидії та ін.; – характеру механізму отримання кредитно-банківської операції: отримання готівки; безготівковий розрахунок;- характеру трудових відносин суб'єкта з банківською установою: сторонньою особою; працівником банку; – наявністю певних домовленостей: одноособово; групою осіб (як зі сторони банківської установи так і сторонніх осіб); – способу внесення завідомо неправдивої інформації в документи: власне внесення в дійсний документ записів, що не відповідають дійсності; повна підробка документа; часткова підробка документа; – наявності дій з підготовки та приховування: способи вчинення, які не супроводжуються діями з підготовки та приховування; способи вчинення, що супроводжуються діями з підготовки та приховування; способи вчинення, що супроводжуються лише діями з підготовки; способи вчинення, що супроводжуються лише діями з приховування*.

Фундаменталіст у дослідженні фінансового шахрайства С.С. Чернявський [4, с. 57] виділяє такі класифікаційні групи фінансових шахрайств: – *залежно від рівня фінансових відносин, що стають об'єктом злочину: шахрайства, що посягають на фінансову систему держави; шахрайства, що посягають на фінанси суб'єктів господарювання; шахрайства, що посягають на фінанси громадян; – за галузевою ознакою (залежно від сфери фінансових відносин): у кредитно-банківській сфері; у сфері діяльності небанківських кредитно-фінансових установ; у сфері страхування; у сфері обігу цінних паперів та на фондовому ринку; у сфері використання електронних комп'ютерних мереж; – залежно від характеристик суб'єкту злочину: вчиняються службовими особами суб'єктів господарювання; вчиняються найманими працівниками (технічним персоналом) суб'єктів господарювання; вчиняються особами, які є сторонами в зобов'язальних правовідносинах (боржниками і т.д.); вчиняються особами, які не беруть участь у фінансових відносинах, проте імітують свою участь шляхом використання підроблених документів або реквізитів фіктивних підприємницьких структур*. Така класифікація хоч і безпосередньо стосується фінансового шахрайства, але потребує розширення актуальними характеристиками цього явища безпосередньо в комерційному банку. Тому, навіть така класифікація не є достатньо повною та лише частково дозволяє її використовувати для системної боротьби із фінансовим шахрайством в комерційному банку.

Класифікація економічного шахрайства в комерційному банку, яка запропоновані, наприклад

О.В. Кришевичем [8, с. 112-116] передбачає тільки три класифікаційні ознаки: *1) вид банківських операцій, за допомогою яких вчинюється злочин; 2) характер відносин суб'єкта злочину з банком; 3) окремі механізми злочинної діяльності*. Такий підхід значно спрощує досліджуване явище.

А. Мордвінкін [9] пропонує декілька класифікацій, які в тій чи іншій мірі стосуються фінансового шахрайства в комерційному банку, зокрема: – *класифікацію типу подій, що призвели до збитків; – класифікацію банківського шахрайства (складно підпорядкована класифікація в розрізі: бізнес-ліній, видів банківських операцій, видів шахрайських дій); – класифікацію видів кредитного шахрайства юридичних осіб (складно підпорядкована класифікація в розрізі: виду, цілей, учасників, етапів кредитного процесу та особливостей і методів шахрайства)*. Підхід, застосований автором, надто громіздкий та не відповідає строго вимогам до складання класифікацій. Він радше характеризує шахрайські дії в залежності від окремих банківських операцій.

На нашу думку, при розробці розгорнутої класифікації фінансового шахрайства в комерційному банку, слід ґрунтуватись на структурно-логічному ланцюжку, який включає шість послідовних кроків: 1) виділення сукупності характеристик фінансового шахрайства; 2) визначення суттєвих відмінних ознак у характеристиках фінансового шахрайства; 3) групування фінансового шахрайства за суттєвими відмінними ознаками і властивостями; 4) встановлення класифікаційних ознак фінансового шахрайства; 5) встановлення зв'язків між класифікаційними ознаками фінансового шахрайства в комерційному банку; 6)розподіл сукупності фінансового шахрайства із різними характеристиками за класифікаційними ознаками.

Як ми вже відмічали, класифікації, які стосуються шахрайства, фінансового шахрайства, злочинів в кредитно-банківській сфері, способів здійснення шахрайства, класифікації загроз фінансовій безпеці комерційного банку та інших, є лише дотичними до предмету дійсного дослідження. Все це в черговий раз підкреслює необхідність у складанні саме класифікації фінансового шахрайства в комерційному банку. Саме така класифікація може стати підґрунтям для посилення боротьби з цим явищем та дозволить розширити спектр дій, направлених на його виявлення, протидію та попередження в комерційних банках України. Отже, в результаті аналізу сучасної практики діяльності комерційних банків ми пропонуємо таку класифікацію фінансового шахрайства в комерційному банку (табл. 1.).

Таблиця 1

Класифікація фінансового шахрайства в комерційному банку

Класифікаційна ознака	Характеристики фінансового шахрайства в комерційному банку
Причини детермінації	Фінансове шахрайство, зумовлене зовнішніми факторами; внутрішніми факторами
Середовище маніпуляцій	Фінансове шахрайство, спричинене зовнішніми маніпуляціями (з боку клієнтів та третіх осіб); внутрішніми (з боку комерційного банку)
Ступінь охоплення	Системне фінансове шахрайство; локальне
Сфера виникнення	Фінансове шахрайство при здійсненні банківських операцій; при наданні банківських послуг
Напрямок маніпуляцій	Фінансове шахрайство, направлене на заволодіння фінансовими ресурсами комерційного банку, уникнення фінансових зобов'язань перед комерційним банком чи набуття прав фінансової вимоги до комерційного банку; на фінансові ресурси клієнта комерційного банку
Спосіб заволодіння фінансовими ресурсами	Фінансове шахрайство, що передбачає безпосереднє заволодіння фінансовими ресурсами; що передбачає набуття прав фінансових вимог; що передбачає уникнення фінансових зобов'язань
Кількість учасників	Фінансове шахрайство з участю однієї особи (коли особа шахрая співпадає з ошуканою особою, тобто імітація втрати фінансових ресурсів у самого себе); 2-х і більше осіб
Причетність осіб	Фінансове шахрайство, вчинене власниками комерційного банку; вищим керівництвом комерційного банку; керівниками самостійних та підпорядкованих підрозділів комерційного банку; службовцями комерційного банку (за винятком керівників комерційного банку); клієнтами комерційного банку
Новизна здійснення	Піонерне фінансове шахрайство (вперше здійснено в межах комерційного банківського сектору); вперше здійснене (не піонерне, але вперше здійснено в конкретному комерційному банку); повторно здійснене
Механізм впливу	Фінансове шахрайство з впливом на технологічно-програмний комплекс комерційного банку; процедурний порядок прийняття рішень в комерційному банку
Місце вчинення	Фінансове шахрайство, вчинене безпосередньо в комерційному банку; вчинене віддалено
Періодичність здійснення	Фінансове шахрайство, здійснене одноразово; кілька разів; постійно(систематично або регулярно)
Орієнтованість користі	Фінансове шахрайство на користь комерційного банку (як установи); власника комерційного банку; службовця комерційного банку; клієнта комерційного банку; сторонньої особи
Ступінь реалізації	Фінансове шахрайство частково реалізоване; реалізоване; припинене; попереджене
Обсяг вчинення	Фінансове шахрайство, що призвело до незначних втрат фінансових ресурсів; значних; критичних
Можливість виявлення	Виявлене фінансове шахрайство; не виявлене
Спрямованість фінансових наслідків	Фінансове шахрайство, спрямоване на зменшення прибутковості; на збільшення збитковості
Характер прояву наслідків	Фінансове шахрайство з миттєвими наслідками; з наслідками, які залежать від настання/ненастання певної події; з наслідками, які проявляються з плином часу
Форма прояву наслідків	Латентне фінансове шахрайство; частково приховане; приховане, з елементами відволікання (перенесення відповідальності)
Ступінь небезпеки впливу	Фінансове шахрайство, яке небезпечне для функціонування комерційного банку; підвищеної небезпеки; несумісне із подальшим функціонуванням

Примітка: складено автором

Більшість видів фінансового шахрайства не потребують пояснення, але окремі, не такі очевидні. За класифікаційною ознакою «ступінь охоплення» виділяється системне фінансове шахрайство. Такий вид полягає у тому, що фінансове шахрайство впроваджується в масштабі усього комерційного банку та призводить до його банкрутства. Для прикладу, в окремих комерційних банках, перед тим як збанкрутувати, були виведені активи в таких обсягах, коли подальше їх функціонування вже не було можливим. Цей факт дозволяє охарактеризувати фінансове шахрайство яке поширюється на усю систему функціонування комерційного банка, тобто системне фінансове шахрайство.

Дискусійним є мінімальна кількість осіб при здійсненні фінансового шахрайства. До шахрая в результаті злочинного заволодіння переходять фінансові ресурси, які перед цим належали ошуканому – тобто фінансове шахрайство має передбачати мінімум 2-х осіб. Але, зважаючи на те, що об'єктом дослідження є фінансове шахрайство в комерційному банку, то слід взяти до уваги те, що в його розпорядженні є власні, залучені і запозичені фінансові ресурси. Зважаючи на це, фінансове шахрайство в комерційному банку може відбуватись внаслідок недобросовісного заволодіння залученими і запозиченими фінансовими ресурсами, що дозволяє виокремити особливий його випадок, не типовий для інших сфер прояву цього явища – коли в одному суб'єкті співпадають шахрай та ошуканий.

За критерієм «новизни здійснення» виділяються фінансове шахрайство піонерне та вперше здійснене. Принципова відмінність у тому, що піонерне фінансове шахрайство є результатом проникнення недобросовісного заволодіння фінансовими ресурсами в ті фінансові сфери, які тільки починають охоплюватись комерційними банками. Вперше здійснене – це такий вид, який хоч і для банківського ринку не є новим, але в окремому комерційному банку здійснюється вперше.

За ознакою «місце здійснення» – фінансове шахрайство вчинене віддалено. Сутність такого виду у тому, що діяльність комерційного банку тісно пов'язана із застосуванням прогресивних комп'ютерних технологій, новітніх програмних продуктів, обслуговуванням клієнтів без прямої участі працівників комерційного банка тощо. За таких обставин набуває стрімкого поширення заволодіння фінансовими ресурсами комерційного банку та/або його клієнтів із віддаленим проникненням до таких його електронних систем. Таке проникнення може здійснюватись незалежно від фізичного розміщення комерційного банку, чим і обумовлено виділення такого виду фінансового шахрайства.

Фінансове шахрайство відзначається латентністю. Слід враховувати, що здійснення такої недобросовісної діяльності передбачає, в якості способу його здійснення, використання осіб з асоціальною поведінкою або інших осіб, які не можуть бути притягнутими до відповідальності. Таким особам чи суб'єктам господарювання, яких вони формально представляють, можуть надаватись кредити або інші грошові надходження. Після чого ці фінансові ресурси знімаються з рахунків на користь справжнього шахрая, тоді як асоціальна особа, за прийнятну плату, добровільно бере на себе відповідальність. Тому, коли мова йде про часткову прихованість чи прихованість з елементами відволікання, то завжди мається на увазі приховування тільки особи справжнього шахрая.

Висновки з проведеного дослідження. Застосований структурно-логічний ланцюжок дозволив сформувати класифікацію фінансового шахрайства в комерційному банку. Така класифікація дозволить точніше визначати та застосовувати інструментарій при організації протидії фінансовому шахрайству в комерційному банку. Перспективою досліджень даному напрямку є дослідження місяця і ролі фінансового шахрайства в системі забезпечення фінансової безпеки комерційного банка, механізмів виявлення, протидії та запобігання йому тощо. Автор буде вдячний за пропозиції, відгуки та зауваження за напрямком «фінансове шахрайство»: q17z@ukr.net

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Джозеф Т. Уеллс Справочник по предупреждению и выявлению корпоративного мошенничества / Под науч. ред. М.С. Суханова; (пер. с англ. М.С.Суханова, Ю.Ю.Симирская, В.Л.Артемов). – М.: Маросейка, 2008. – 480с. – Доп.тит.л.англ.
2. Криушенко Л.І. До питання класифікації способів шахрайства в банківській сфері / Л.І.Криушенко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н.каразіна Серія «Право». – 2015. – № 20. – С. 261-266.
3. Барановський О.І. Філософія безпеки: монографія: у 2 т./ О.І.Барановський. – К.: УБС НБУ, 2014. – Т.2: Безпека фінансових інститутів. – 715 с.
4. Чернявський С.С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування [Текст]: [монографія] / Чернявський С.С. – К.: «Хай-ТекПрес», 2010. – 624с.
5. Лилли П. Грязные сделки. Тайная правда о мировой практике отмывания денег, международной преступности и терроризме. Худож.-оформитель А.Семенова. – Ростов н/Д: «Феникс», 2005. – 400 с. – (Бизнес-технологии).
6. Лестер П.А. Обманные операции в банковском деле. Пер. англ. – М.: Перспектива, 1995. – 224 с.
7. В Украине сложилась культура мошенничества [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://censor.net.ua/news/424853/v_ukraine_slojilas_kultura_moshennichestva_direktor_departamenta_finansovoyi_stabilnosti_nbu
8. Кришевич О.В. Способи шахрайств в банківській сфері: кримінально-правовий аспект / О.В.Кришевич // Юридичний вісник. – 2012. – № 2 (23). – С. 112-116.
9. Мордвинкин А. Кредитное мошенничество юридических лиц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://amordvinkin.ru/index.php/publishing/kreditovanie-malogo-biznesa-prochee/115-mosh4

УДК 336.72

Мехдиев Э.Э. оглы
соискатель кафедры финансов
Киевского национального университета
имени Тараса Шевченко

Гараханов О.Н. оглы
соискатель кафедры финансов
Киевского национального университета
имени Тараса Шевченко

Шукуров Т.Ш. оглы
соискатель кафедры финансов
Киевского национального университета
имени Тараса Шевченко

ФИНАНСИРОВАНИЕ И КРЕДИТОВАНИЕ НАУКОЁМКИХ ОТРАСЛЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Исследованы теоретические вопросы формирования современной модели финансирования наукоёмких отраслей промышленности Азербайджанской Республики. Рассмотрены основные подходы к определению наукоёмкой отрасли. Определены основные направления финансовой реструктуризации наукоемких отраслей Азербайджана. Разработаны мероприятия по привлечению источников финансирования и кредитования наукоемких отраслей на основании создания интегрированных корпоративных структур.

Ключевые слова: финансирование, интегрированные корпоративные структуры, наукоемкое производство, венчурное финансирование.

Гараханов О.Н. огли, Мехді Е.Є. огли, Шукуров Т.Ш. огли ФІНАНСУВАННЯ ТА КРЕДИТУВАННЯ НАУКОМІСТКИХ ГАЛУЗЕЙ ПРОМИСЛОВОСТІ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Досліджено теоретичні питання формування сучасної моделі фінансування наукомістких галузей промисловості Азербайджанської Республіки. Розглянуто основні підходи до визначення наукомісткої галузі. Визначено основні напрямки фінансової реструктуризації наукомістких галузей Азербайджану. Розроблено заходи щодо залучення джерел фінансування та кредитування наукоємних галузей на підставі створення інтегрованих корпоративних структур.

Ключові слова: фінансування, інтегровані корпоративні структури, наукомістке виробництво, венчурне фінансування.

Garakhanov O.N.oglu, Mehdiyev E.E. oglu, Shukurov T.S. oglu FINANCING AND LOANS HIGH TECHNOLOGY INDUSTRIES OF AZERBAIJAN REPUBLIC

The theoretical issues of the formation of a modern model for financing science-intensive industries of the Republic of Azerbaijan are investigated. The main approaches to the definition of a science-intensive are considered. The main directions of the financial restructuring of the high-tech industries of Azerbaijan are determined. The measures on attraction of sources of financing and trusting of the high technology industries on the basis of creation of the integrated corporate structures are developed.

Keywords: financing, integrated corporate structures, science intensive production, venture financing.

Постановка проблемы. В условиях глобализации усиливается значение экономики новых знаний, происходит трансформация, при которой возрастает роль наукоемкого производства, вытесняющего затратоёмкие, природоэксплуатирующие и экологически опасные отрасли. В связи с этим, проблемы обоснования потребности и аккумулирования финансовых и кредитных ресурсов для создания современной модели развития наукоемкого производства в Азербайджанской Республике, становится одной из приоритетных задач, стоящих перед правительством, учеными и финансовыми учреждениями.

За прошедшие 25 лет, с начала построения независимости в Азербайджанской Республике, произошли значительные перемены в организации производственных коммуникаций и привлечении финансирования в наукоемких отраслях, что связано, прежде всего, с переориентацией устоявшихся связей между странами СНГ, на мировой рынок. Во-вторых, неконкурентоспособность производимых товаров в наукоемких отраслях, требует проведения финансовой реструктуризации, формирования адекватной к рыночной институционной среды.

Как показал практический опыт, системное реформирование наукоемких отраслей в Азербайджане важное, но недостаточное условие для создания эффективной инновационной системы. Прежде всего необходимо разработать и внедрить высокие потребительские стандарты, позволяющие выводить продукцию на международные рынки, тем самым формировать устойчивый спрос на производимую продукцию. Поскольку высокие издержки и низкая добавленная стоимость, производимой продукции, непосредственно приводят к снижению заинтересованности инвесторов финансировать аналогичные проекты. Вышеизложенные проблемы, а также недостаточная разработанность данной проблемы обусловили актуальность данного исследования.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемам финансирования и кредитования наукоёмких отраслей промышленности посвящены научные разработки представителей многих научных школ. Особенную актуальность данная проблема приобрела после начала трансформаций постсоветского промышленного пространства, и, в связи, с необходимостью привлечения значительных объёмов финансирования и кредитования для модернизации, трансформации, замены, переоснащения либо создания новых предприятий в наукоёмких отраслях промышленности. Основные теоретические разработки, посвященные влиянию развития наукоёмких отраслей промышленности на стимулирования экономиче-

ского роста представлены работами: П. Дасгупта и П. Давида [1], Р. Коуз [2] Г. Симона [3], Т. Веблен [4] и многих других авторов.

Системным трансформациям, безопасности, трансферу технологий в наукоёмких отраслях посвящены работы следующих авторов: Т. Оно [5], С. Синго [6], В. Горбулина и О. Свергунова [7], Г. Кривова, Ю. Петленко и Ю. Гусевой [8], Ю. Петленко и Б. Щеглюка [9], И. Чепкова, М. Луханина и В. Сиренко [10] и других.

Проблемы финансирования и кредитования наукоемких отраслей на постсоветском пространстве исследованы еще не на достаточном уровне. Так, отдельным аспектам финансовых проблем и использованию финансовых механизмов, инструментов либо рычагов посвящены работы таких авторов как: В. Базилевич и Л. Баластрик [11], С. Науменкова и Н. Дехтяр [12], Ю. Петленко [13].

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. В Азербайджане, проблемы финансирования и кредитования наукоемкой отрасли до настоящего времени комплексно не исследовались, поэтому данная работа является пионерской и имеет важное значение для развития национальной экономики.

Цель статьи. Главной целью данной работы является теоретико-методологическая разработка методов финансирования и кредитования наукоемких отраслей Азербайджанской Республики.

Изложение основного материала. В современном мире уровень развития наукоемкого производства определяет положение страны в мировой системе рыночных взаимоотношений, способность быстрой адаптации к изменениям мировой конъюнктуры, доступность к финансовым ресурсам и рынкам.

Высокоразвитые страны преодолели проблемы финансового обеспечения и кредитования наукоемких отраслей путем создания многоуровневых интегрированных корпоративных структур, которые по определению Ю. Петленко, являются «рыночными суррогатными объединениями, которые в своём развитии имитируют деятельность корпорации» [14, с. 196].

Формирование суррогатных корпораций позволяет аккумулировать необходимые ресурсы для стимулирования развития наукоемких отраслей, создавать внутренне финансовое пространство для развития высокотехнологического производства. Создание интегрированных корпоративных структур для возобновления наукоемкого производства – это ответная реакция промышленной организации на несостоятельность предприятий, зародившихся во времена плановой экономики. Несостоятельность, выражается, прежде всего, в противостоянии динамичному ценообразованию, неопределённостей в вопросах перераспределения собственности, асимметричности протекционизма различных групп интересов в структурах разных ветвей власти и т.д.

В этой связи возникает необходимость уточнить сущность понятия наукоемкой отрасли. Обращение к статистическим классификаторам, в частности к классификатору видов экономической деятельности «КВЭД» (секция С «Перерабатывающая промышленность»), не позволяет четко сформулировать принцип наукоёмкой отрасли, поскольку в классификаторах доминирует гетерогенный принцип классификации над гомогенным, что предельно усложняет подходы к современному пониманию основного фактора классификации, выделяющего количественные признаки инноваций в различных видах экономической деятельности.

Поэтому обратимся к традиционному определению наукоемкой отрасли, которое укоренилось в общественном сознании, в следствии существовавшей во времена СССР классификации отраслей металлургической промышленности в зависимости от особенностей технологического процесса(рис. 1).

Исходя из приведенной классификации отраслей машиностроения, можно сформулировать определение наукоемкой отрасли – отрасль машиностроения, производство продукции которой требует значительного объёма научно-технических изысканий. Традиционно, к наукоемким относят те отрасли, в составе затрат которых, расходы на научно-технические мероприятия составляют более 60%.

Рис. 1. Классификация отраслей промышленного машиностроения по отраслевому признаку

Источник: собственная разработка на основе обобщения общеизвестной информации

С точки зрения финансов, наукоёмкие отрасли относятся к высоко рисковыми, а значит и высоко затратными, поэтому, в промышленно развитых стран для поддержки развития новых технологий создается и развивается необходимая институциональная инфраструктура. В то же время, в Азербайджане развитие наукоемких отраслей требует перестройки всего механизма финансирования и создания соответствующей финансовой инфраструктуры. Руководство страны, понимая все современные вызовы глобального развития, всецело поддерживает реформы, направленные на модернизацию научно-технических отраслей.

В прежние годы финансирование наукоемких отраслей осуществлялось за счёт средств государственного бюджета Азербайджана, однако, построение рыночных отношений и поиск новых рынков сбыта для продукции сырьевого рынка отодвинул финансирование наукоемких отраслей на второй план, что привело к резкому снижению общего выпуска продукции в 1995 г. до 50%, а к 2016 к 80%, от показателей 1993 года.

Дефицит финансовых ресурсов государственного бюджета способствовал снижению, а порой и отказу от финансирования на всех циклах наукоемкого производства, сами предприятия Азербайджана выявились не готовыми производить продукцию, конкурирующую с лучшими образцами мировых производителей. Более того, трансформация взаимодействия между головными предприятиями наукоемких отраслей постсоветского пространства, также не принесла желаемых результатов, а самое главное не удалось сформировать портфеля заказов для продукции Азербайджанского производства. Все это требует объективного переосмысления и формирования новой стратегии развития наукоемких отраслей.

Формированию данной стратегии предшествует проведения масштабных исследований потенциала и рынков для продукции наукоемких отраслей Азербайджана, поиск долгосрочных источников финансирования для высоко рискового производства. Одним из таких направлений является создание многоуровневой программы развития, которая предполагает на начальном этапе создавать отраслевые кластеры с применением финансирования на условиях государственно-частного партнёрства, по примеру и с учетом ошибок стран ближнего востока – Ирана, Казахстана, ОАЭ, Бахрейна, с последующим применением опыта и технологий Китая, Северной Кореи, Малайзии и Японии. Именно опыт ближневосточных стран, более близких по ментальности, пониманию особенности традиций восточной культуры и религии должны способствовать достижению уровня научно-технического развития стран Дальневосточного региона.

Поиск новых источников финансирования для наукоемких отраслей Азербайджана связан с нестабильностью цен на нефть, как основной источник доходов национальной экономики. Несмотря на то, что Азербайджан по состоянию на 01.01.2017 года имеет очень маленький государственный долг, при 34 миллиардном резервном Государственном нефтяном фонде страны, вынужден был обратится к МВФ с вопросом заимствования 4 млрд. долларов для стабилизации валютного курса и финансирования проектов высокотехнологичных отраслей. Перед Азербайджаном стоят новые вызовы, научится использовать новые кредитные инструменты для финансового обеспечения инновационного развития и переходу на новую стратегию пост-нефтяного развития.

Поскольку наукоемкое производство является высоко рисковым и требует особых подходов к организации его финансирования, в странах с развитой экономикой для этих целей аккумулируют венчурный капитал. Венчурный капитал (от англ. «venture» – рискованное предприятие или начинание) – это совокупность специфических взаимоотношений, возникающих в процессе привлечения финансовых ресурсов для инвестиций в высоко рисковые инновационные проекты. Для развития наукоемких отраслей Азербайджана использование венчурного капитала имеет особое значение.

Система венчурного финансирования представляет собой особый механизм, который реализуется следующим образом: инвестор изучает большое количество инновационных проектов и выбирает для финансирования наиболее перспективный, такой, что через определённое время не только покроет инвестиционные затраты, но и принесет ощутимую прибыль.

Рис. 2. Способы организации венчурного финансирования

Источник: Разработка авторов

С целью минимизации рисков наукоёмкого производства применяется несколько типовых организационных форм венчурного инвестирования (рис. 1).

Прежде всего – прямое инвестирование, при котором инвестор непосредственно аккумулирует средства для финансирования отобранного проекта. Данная форма в большей степени подходит для крупных инвесторов, глубоко разбирающихся в технологиях и ориентирующихся на рынке инновационных идей.

Разновидностью прямого инвестирования является выделение в составе одного проекта нескольких проектов с одновременным, последовательным или перекрёстным финансированием нескольких проектов. Такой подход позволяет снизить риски, не снижая нормы прибыли, поскольку высокорентабельные проекты позволяют компенсировать низкую или отрицательную рентабельность по смежных проектах.

Во-вторых, следует выделить такую разновидность венчурного финансирования как консорциумное финансирование крупного инновационного проекта. Применение такого подхода позволяет минимизировать риск за счет распределения его между несколькими участниками. Следует учитывать, что уменьшается не только риск, но и индивидуальная норма прибыли.

В-третьих, выделим наиболее совершенную и высокоорганизованную форму венчурного инвестирования – венчурный фонд. Сущность этого способа финансирования состоит в том, что несколько венчурных фирм образуют венчурный фонд для финансирования инновационного проекта. В случае успешной его реализации фонд получит доход, состоящий из рентных платежей (2-3% от венчурного капитала), а также дохода от прироста текущей стоимости акций венчурной компании (в зависимости от результата от 20 до 30%).

Технология венчурного финансирования предполагает согласованность действий венчурной фирмы с инвестором. В целях данного исследования под венчурной фирмой понимаем, – специфичную деятельность фирмы, направленную на управление рисками подконтрольных компаний в сфере малого бизнеса, осущест-

вляющих разработку инновационных проектов или продуктов, посредством привлечения финансирования от венчурных или других инвестиционных фондов.

Принятие Указа Президента Азербайджанской Республики «О некоторых мерах в области организации оказания государственными органами электронных услуг» от 23 мая 2011 года позволяет формировать новые, взаимовыгодные с инвесторами, условия для развития наукоемких отраслей экономики, а именно в сфере распространения информационно-коммуникационных технологий и создания базы для развития космической промышленности. Создание и запуск спутника «Азерспейс-1» в феврале 2013 года, позволило создавать новые стратегии диверсификации экономики Азербайджана. Развитие космической отрасли предполагается разворачивать с запуска низкоорбитальных спутников, а в случае получения положительных исходов, перейти к созданию и запуску оптических и радарных спутников. Партнером в реализации этих целей является Orbital Sciences (США). Именно при поддержке США Азербайджан намеревается диверсифицировать национальную безопасность и реализацию экономических интересов в регионе [15]. Вывод спутника на орбиту открыл для национальных интересов Азербайджана новые возможности в таких отраслях как – картография и геодезия, разведка для нефти и газа, охрана окружающей среды, регулирование инфраструктуры транспорта и связи, электронного банкинга и электронной коммерции, а также в других отраслях.

Выводы из проведенного исследования. Поставленные амбициозные задачи в «Государственной программе по созданию и развитию космической промышленности в Азербайджанской Республике», и последние тенденции развития инновационных технологий в мире, актуализируют потребность развития сети венчурного консорциумного финансирования в Азербайджане. В этой связи, теоретические наработки, сделанные в этой статье, вносят пионерский вклад в развитие новой, для Азербайджана, отрасли финансов – венчурного финансирования наукоемких отраслей пром ышленности. Важность этой работы определяется еще и тем, что в настоящее время и ближайшие годы финансовое положение Азербайджанской республики будет, сложным, что обусловлено нестабильностью цен на нефть. Поэтому, сокращение бюджетного финансирования по всем направлениям, в том числе и на инновации, будет замещаться различными формами государственно-частного партнёрства, возвратным финансированием с государственного бюджета и венчурным консорциумным финансированием. Предложенные финансовые мероприятия будут направлены на обеспечение экономического роста и повышение благосостояния Азербайджанской Республики.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Dasgupta P. Toward a new economics of science / P. Dasgupta, P. A. David. // Research policy. – 1994. – № 23(5). – P. 487–521. [Эл. ресурс]. – Режим доступа: http://dx.doi.org/10.1016/0048-7333(94)01002-1.
2. Coase R. The New Institutional Economics / Ronald Coase. // The American Economic Review. – 1998. – № 88(2). – С. 72–74. [Эл. ресурс]. – Режим доступа: http://www.jstor.org/stable/116895.
3. Simon H. A. Theories of Decision-Making in Economics and Behavioral Science / Herbert A. Simon. // 1959. – № 49(3). – P. 253–283. [Эл. ресурс]. – Режим доступа: http://www.jstor.org/stable/1809901.
4. Veblen T. Why Is Economics Not an Evolutionary Science? / Thorstein Veblen. // The Quarterly Journal of Economics. – 1898. – № 12(4). – С. 373–97. [Эл. ресурс]. – Режим доступа: http://www.jstor.org/stable/1882952.
5. Оно Т. Производственная система Тойоты. Уходя от массового производства / Пер. с анг. / 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Институт комплексных стратегических исследований, 2008. – 208 с.
6. Синго С. Изучение производственной системы Тойоты с точки зрения организации производства / Пер. с анг. / 2-е изд., перераб. – М.: Институт комплексных стратегических исследований, 2010. – 312 с.
7. Горбулін В.П. Концептуальні підходи до удосконалення військово-технічної та оборонно-промислової політики України [Текст] / В.П. Горбулін, О.О. Свергунов // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 1.
8. Кривов Г.А. Проблемы адекватности оценки состояния производственной системы на примере предприятия авиационной промышленности [Текст] / Г.А. Кривов, Ю.В. Петленко, Ю.Л. Гусева // Технологические системы. – 2011. – № 1. – С. 18-23. [Эл. ресурс]. – Режим доступа: http://technological-systems.com/images/journal/2011/files/ts54.pdf
9. Петленко Ю.В. Особливості маркетингу військових технологій [Текст] / Ю. В. Петленко, Б. П. Щеглюк // Актуальні проблеми економіки. –.2014. – № 10. – С. 101-110. [Эл. ресурс]. – Режим доступа: http://eco-science.net/archive2014/333-10-160.html.
10. Чепков И.Б. О необходимости реформирования отеч ественной оборонной промышленности (системный подход) [Текст] / И.Б. Чепков, М.И. Луханин, В.Е. Сиренко // Технологические системы. – 2015. – № 1(70). – С. 7–43.
11. Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. Державні фінанси. Навчальний посібник / За заг. ред. Базилевича В.Д. – 2-ге вид. – К.: Атіка, 2004. – 368 с.
12. Науменкова С.В. Фінансові аспекти структурної перебудови нафтогазового комплексу / С.В. Науменкова, Н.А. Дехтяр // Фінанси України: науково- теоретичний та інформаційно-практичний журнал МФУ / Міністерство фінансів України. – Київ, 2000. – № 9. – С. 37-43.
13. Петленко Ю.В. Фінансові аспекти реструктуризації військово-промислового комплексу України / Ю.В. Петленко // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 20/01/2012. – Вип.27 Том 2. – С. 146-154. [Эл. ресурс]. – Режим доступа: http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2012_27_2/Zb27_2_20.pdf.
14. Петленко Ю.В. Фінансування інтегрованих корпоративних структур в умовах нерозвиненого ринку капіталу України / Ю.В. Петленко // Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України:зб. Матер. Наук.-практ. Конференції, 27-28 жовтня 2016 р..– С. 196–198. [Эл. ресурс]. – Режим доступа: http://econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/science/conferences/2016/WTPDFSU/Proceedings.pdf.
15. Глава «Азеркосмос»: Азербайджан – одна из немногочисленных стран, имеющих свой спутник на орбите [Електронний ресурс] // Aze.az. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: http://aze.az/news_glava_azerkosmos_azerbayd_87925.html.

УДК 336.76

Обравит В.І.
аспірант кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Сумського державного університету

ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА, ФУНКЦІОНАЛЬНА СУТНІСТЬ ФОНДОВОГО РИНКУ ТА ЙОГО МІСЦЕ В СТРУКТУРІ ФІНАНСОВОГО РИНКУ

У статті проведено систематизацію і критичний аналіз науково-методичних підходів щодо трактування поняття «фондовий ринок». Основну увагу приділено визначенню суттєвих ознак інституту фондового ринку. Запропоновано власне визначення данного поняття на сучасному етапі розвитку. У результаті узагальнення теоретико-методологічних засад щодо визначення функцій фондового ринку, виділено п'ять ключових. Надано коротку характеристику основних принципів функціонування фондового ринку відповідно до українського законодавства.

Ключові слова: фондовий ринок, функції фондового ринку, принципи фондового ринку, фінансовий ринок, цінні папери, фондова біржа.

Обравит В.И. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПРИРОДА, ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ СУЩНОСТЬ ФОНДОВОГО РЫНКА И ЕГО МЕСТО В СТРУКТУРЕ ФИНАНСОВОГО РЫНКА

В статье проведена систематизация и критический анализ научно-методических подходов к трактовке понятия «фондовый рынок». Основное внимание уделено определению существенных признаков института фондового рынка. Предложено собственное определение данного понятия на современном этапе развития. В результате обобщения теоретико-методологических положений относительно определения функций фондового рынка, выделено пять ключевых. Предоставлено краткую характеристику основных принципов функционирования фондового рынка в соответствии с украинским законодательством.

Ключевые слова: фондовый рынок, функции фондового рынка, принципы фондового рынка, финансовый рынок, ценные бумаги, фондовая биржа.

Obravyt V.I. THE ECONOMIC NATURE, THE FUNCTIONAL ESSENCE OF THE STOCK MARKET AND ITS PLACE IN THE STRUCTURE OF THE FINANCIAL MARKET

The article deals with the systematization and critical analysis of the scientific-methodological approaches to the interpretation of the term «stock market». Much attention is given to estimation of essential features of the stock market institute. Author has proposed own definition of the term «stock market» at the current stage of development. As a result of summing up theoretical-methodological basis concerning the functions of the stock market, five key functions were determined. Author has provided the brief description of the basic principles of the stock market in accordance with Ukrainian legislation.

Keywords: stock market, functions of stock market, the principles of the stock market, financial market, securities, stock exchange.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економічної думки, вивчення проблем та особливостей функціонування фондового ринку є досить актуальним. Фондовий ринок виступає в якості сфери мобілізації фінансових ресурсів у ринковій економіці, інструментом проведення інноваційної політики та інституційного регулювання у державі, що на сьогоднішній день набуває особливого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування фондового ринку інтенсивно досліджуються вітчизняними та зарубіжними науковцями, практиками. У вітчизняній фінансовій науці основні аспекти розвитку фондового сегменту висвітлюють у працях такі науковців: М. Батунін [1], Н. Волгіна [2], Н. Галушко [3], Ж. Гарбар [4], А. Грязнова [5], В. Гутафель [3], С. Еш [6], В. Загорський [7], М. Звєряков [8], О. Кіктенко [9], В. Кубліков [8], К. Малишенко [10], О. Мозговий [11], О. Нечипорук [12], В.Я. Поддєрьогіна [13], І. Рекуненко [14], Д. Тевелєв [8], І. Школьник [15] тощо. Що стосується дослідження даної тематики зарубіжними науковцями, то до них належать: Б. Альохін [16], Е. Брєдлі [17], Л. Гітман [18], М. Джонк [18], Е. Найман [19], Л. Потрашкова [20], А. Пушкарь [20], Макконнелл [21], Л. Стенлі [21], Р. Тьюлз [17], Ю. Філіпов [22] та ін.

Невирішені раніше частини проблеми. Слід зауважити, що враховуючи складність у теорії поняття «фондовий ринок» та важливість на практиці даного сегменту фінансового ринку, на сьогоднішній день не сформульовано єдиного загальноприйнятого його визначення. З огляду на це, вважаємо за необхідне здійснити детальне дослідження сутності поняття «фондовий ринок», розмежування його з іншими фінансовими категоріями та охарактеризувати його основні функції та принципи діяльності.

Формулювання цілей статті. Метою статті є систематизація науково-методичних підходів щодо трактування поняття «фондовий ринок», виділення його суттєвих ознак, функцій, принципів та формулювання власної точки зору щодо визначення даного поняття.

Опис основного матеріалу дослідження. Фондовий ринок є одним з важливих елементів економіки роз-

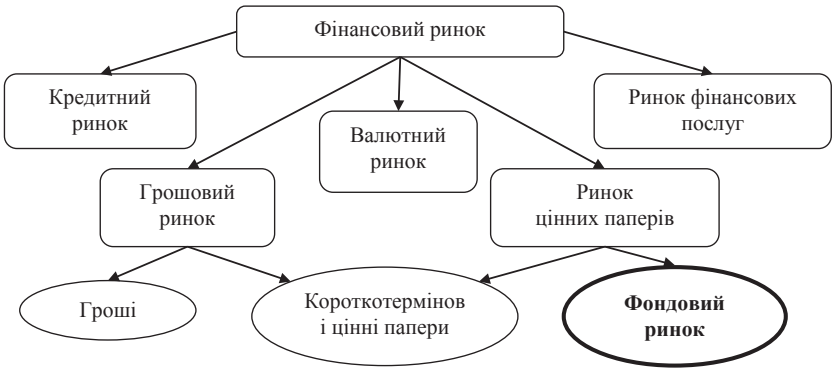

Рис. 1. Місце фондового ринку в структурі фінансового ринку

винутих країн світу та невід'ємною складовою структури фінансового ринку. Саме такої думки притримується більшість провідних вчених та практиків. Базуючись на їх дослідженнях [11, 14-15, 23-28], ми сформували наступну схему з метою кращого розуміння місця та ролі фондового ринку в системі фінансового (рис. 1).

Складна природа фондового ринку (далі – ФР) має різноманітні прояви, що дозволяє науковцям та практикам досліджувати його з різних позицій. Ось наприклад, Кіктенко О.В. [9, с. 1] зазначає, що ФР є як артерія, через яку відбувається, з одного боку, переміщення грошових коштів від власників до користувачів, з іншого – у перерозподілі отриманого прибутку, а Малишенко К.А. [10, с. 104] пояснює, що ФР є серцевиною ринкових відносин і забезпечує переміщення капіталів між різними секторами економіки, максимально сприяє її реструктуризації і тим самим зростанню економічної безпеки країни.

Дослідимо первинне походження даного терміну. Науковці розглядають внутрішню сутність з двох точок зору: перші стверджують, що «фондовий ринок» походить від французького «fonds» або англійського «funds», а інші – від англійського слова «stock», яке ще з XVIII ст. у Англії використовувалося у значенні – «грошовий капітал». Пізніше виникло поняття «stock exchange» (тобто біржа грошового капіталу), що традиційно перекладається як «фондова біржа».

Враховуючи таку фонетичну близькість термінів «фондовий ринок» від «фондова біржа», варто їх чітко розрізняти. У контексті цього варто зауважити, що ФР з позицій організації поділяється на біржовий та позабіржовий. Виходячи з цього фондова біржа є невід'ємною ланкою фондового ринку. Грязнова А.Г. [5] зазначає, що фордова біржа – це організований, регулярно функціонуючий ринок цінних паперів та інших фінансових інструментів. Альохін Б.І. [16] надає інше розуміння біржі, а саме: це аукціон, де торгівля ведеться за допомогою обміну усними інструкціями між трейдерами.

Для порівняння зазначимо, що у Північній Америці термін «stock» зазвичай означає акції або власність корпорації [17, с. 3], а термін «stock market» відповідно визначається як «ринок акцій». Це викликає необхідність дослідити погляди вчених щодо співвідношення понять «фондовий ринок» та «ринок цінних паперів» (РЦП).

Мозговий О.М. [11, с. 11] доводить, що РЦП ширший за ФР. Він пояснює це наступним чином: фінансовий ринок складається з двох складових – сфери обороту грошей і сфери обороту ЦП у вигляді купівлі-продажу короткотермінових (до одного року) документів (векселів, сертифікатів тощо), а РЦП, у свою чергу, складається з ФР (ринку капіталу, інвестиційного ринку) і вже згаданої сфери грошового ринку, що у ній здійснюється оборот короткотермінових цінних паперів.

Батунін М. [1] також дотримується такої ж думки: «поняття РЦП безсумнівно є ширшим від поняття ФР, адже не всі цінні папери виступають фондовими цінностями, а лише інвестиційні папери».

Що ж стосується законодавчої бази щодо функціонування РЦП, то згідно ст. 2 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» [29]: фондовий ринок і ринок цінних паперів є тотожними поняттями. Необхідно зазначити, що законодавчі акти багатьох пострадянських країн також ототожнюють ці два поняття, хоча по суті йдеться тільки про одне з них.

Деякі економісти пояснюють одночасне вживання двох понять як тотожних тим, що ФР є перекладним, а РЦП – вітчизняним терміном, тому сталої відмінності між цими поняттями в нашій країні поки що немає.

З метою більш глибокого дослідження сутності поняття «фондовий ринок» необхідно провести систематизацію і критичний аналіз науково-методичних підходів щодо трактування поняття «фондовий ринок».

За словами О. І. Пушкаря [20, с. 151], виявлення сутності будь-якого поняття у першу чергу передбачає визначення істотних ознак явища, які мисляться в понятті, що досліджується.

Отже, розпочнемо аналіз поняття «фондовий ринок» саме з визначення суттєвих ознак. Але в першу чергу, ми здійснили вибірку 30-ти різноманітних джерел, в яких представлено трактування фондового ринку. У результаті їх детального аналізу, ми виділили шість основних ознак даного поняття.

Необхідно звернути вашу увагу, що більшість науковців характеризують поняття «фондовий ринок» включаючи у визначення кілька суттєвих ознак. За кожною з виділених ознак ми розрахували відсоток вчених та спеціалістів в галузі фондового ринку, що дотримуються відповідного напрямку в розумінні сутності терміну. Результати проведеного аналізу представимо у вигляді рис. 2.

Отже, найчастіше ФР розуміють з точки зору сукупності відносин між учасниками ринку (43,33%). Також суттєвими ознаками за допомогою яких характеризують даний ринок є наступні: механізм (або сфера обігу) обміну фінансовими ресурсами, синонім ринку ЦП, інвестиційна складова економіки/регулятор (33,33%). Як частину фінансового ринку трактують дане поняття 26,67% вчених. Заслуговує на увагу і погляд, що фондовий ринок є вужчим поняттям за РЦП (20,00%), це система акумулювання та трансформації заощаджень (13,33%). Звернемо увагу, що досить рідко фондовий ринок характеризують як фондову біржу.

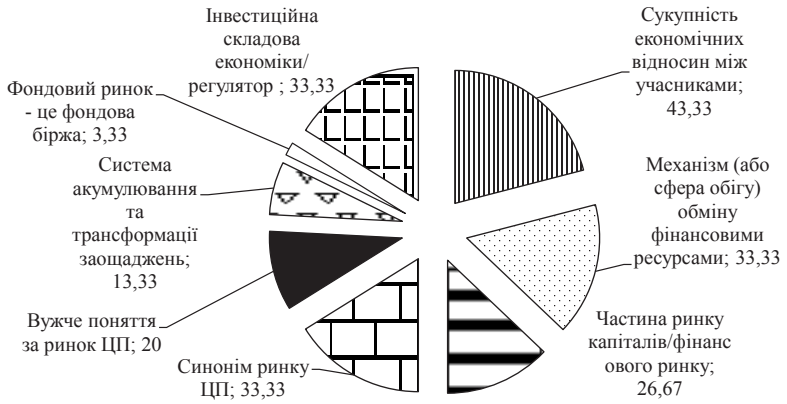

Рис. 2. Суттєві ознаки поняття «фондовий ринок» у трактуваннях вітчизняних науковців

Отже, узагальнюючи проведений аналіз науково-методичних підходів до тлумачення сутності даного поняття ми дійшли висновку, що: фондовий ринок – це індикатор стану економіки, що є одним із сегментів фінансового ринку, на якому у результаті економічних відносин між його учасниками обертаються фінансові ресурси у формі ЦП і їх похідних (деривативи, ф'ючерси, опціони) з переважною часткою останніх.

Суб'єкти фондового ринку виконують певні дії, які відповідають їхнім інтер-

есам, правам, зобов'язанням, можливостям у ринковому середовищі. Слід зазначити, що визначення й класифікація різних міжсуб'єктних дій дозволяє виділити характерні функції як ринку в цілому, так і будь-якого із його суб'єктів.

Зазначимо, що «функція» (від лат. function – звершення, виконання) у сучасному розумінні означає зовнішнє виявлення властивостей будь-якого об'єкта у певній системі відносин, а також роль, яку виконує соціальний інститут або процес у цілому [3, с. 87] (у нашому випадку у якості об'єкта виступає інститут фондового ринку, що виконує визначені соціально-економічні функції).

У результаті проведених досліджень встановлено, що на сьогоднішній день існують розбіжності у поглядах науковців щодо визначення функцій ФР. Варто зазначити, що більшість вчених виділяють кілька груп функцій, кожна з яких потім деталізується.

Що ж стосується традиційного підходу, то виділяють загально ринкові функції, що притаманні кожному ринку та специфічні, що відрізняють фондовий ринок від інших. Даного підходу притримується Еш С. М. та детально їх описує у своїй праці «Фінансовий ринок» [6, с. 322].

Виходячи з того, що на фондовому ринку формується попит та пропозиція на середньо- та довгострокові ресурси, Гарбар Ж. В. [4, с. 34] виділяє ряд важливих функції даного сегменту: акумулювання тимчасово вільних коштів домогосподарств, суб'єктів господарювання та перерозподілення їх з метою інвестування; формування значних за обсягами грошових потоків; збалансування ринкової кон'юнктури на капітал; оптимізація регіональної та галузевої структури капіталу; перерозподіл ризиків в економіці; створення конкурентних умов для банківської системи; проведення політики щодо покращення взаєморозрахунків між суб'єктами господарювання; оцінка бізнесу та ефективності використання ресурсів суб'єктами господарювання, формування необхідного інформаційного середовища; сприяння розвитку місцевого самоврядування (емісія облігацій місцевої позики); створення умов для інтеграції до світового фінансового ринку, шляхом запровадження світових стандартів функціонування фінансового ринку в цілому та фондового ринку зокрема.

На офіційному сайті Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) [30] зазначено, що основними функціями ФР є:

– залучення капіталу та забезпечення його ефективного використання;

– забезпечення переливу капіталу між галузями та сферами економіки;

– розподіл, перерозподіл капіталу корпорацій; контроль за діяльністю;

– забезпечення оперативної інформації про рух індивідуальних капіталів.

Отже, провівши аналіз поглядів науковців [4, с. 34; 6, с. 322; 13, с. 136; 30] щодо функцій ФР, ми виділили п'ять основних функцій (рис. 3).

Також важливо додати, що фондовий ринок виконує важливі функції в господарському житті, реалізація яких має свої особливості та залежить від національної специфіки.

Згідно Концепції функціонування та розвитку фондового ринку України [31], з метою забезпечення ефективної діяльності ФР його створення та подальше функціонування повинно будуватися на основі чітко визначених принципів (правил). Коротка характеристика кожного із принципів ФР відповідно до Концепції надано на рис. 4.

С. М. Еш [6, с. 321-322] зазначає: важливу роль на ФР відіграє правило ринку під назвою «спокій», яке підкреслює, що ринок не може бути «бурхливим», бо інакше дрібні інвестори, що є його опорою, залишають ринок.

Для порівняння зазначимо, що основні правила функціонування ФР визначені також і на міжнародному рівні. Вони представлені у рекомендаціях

Мобілізаційна	• залучення капіталу та забезпечення процесу його ефективного нагромадження та використання
Перерозподільча	• забезпечення переливу капіталу між галузями та сферами економіки, розподіл і перерозподіл капіталу корпорацій
Ціноутворююча	• формування коректної ринкової вартості підприємств
Регулююча	• створення ефективної системи захисту прав та інтересів інвесторів
Інформаційна	• забезпечення оперативної інформації про рух індивідуальних капіталів утворення інформаційних індикаторів для інвесторів, індикації загального стану економіки для всіх суб'єктів господарювання

Рис. 3. Основні функції фондового ринку

соціальна справедливість	• рівні можливості та спрощення процедури доступу, як інвесторів, так і позичальників до фондового ринку
надійність захисту інвесторів	• реалізація інтересів суб'єктів ринку та забезпечення захисту їх майнових прав
регульованість	• створення гнучкої та ефективної системи регулювання фондового ринку
контрольованість	• облік, контроль та здійснення превентивних заходів з метою уникнення зловживань на фондовому ринку
ефективність (збалансованість)	• мобілізація та розміщення фінансових ресурсів у найперспективніші сфери економіки
правова упорядкованість	• встановлення чітко регламентованих "правил гри" на ринку
прозорість, відкритість	• надання повної та достовірної інформації учасникам ринку що стосується випуску та обігу цінних паперів
конкурентність	• створення умов для змагань учасників на фондовому ринку (національному та міжнародному)

Рис. 4. Принципи функціонування фондового ринку відповідно до українського законодавства

Складено на основі [2, с. 39-40; 8, с. 101; 12, с. 978; 31, 32]

міжнародної регулювальної організації фінансового ринку – Групи тридцяти (Г-30, Group of Thirty) [33], що створена провідними експертами розвинутих ФР з метою усунення перешкод у міжнародній торгівлі ЦП. Отже, згідно рекомендацій Г-30 основними принципами функціонування ФР є: забезпечення цілісності, прозорості, централізації РЦП, відповідність національних систем обігу ЦП загальноприйнятим стандартам, введення системи електронного обігу ЦП, а також забезпечення інтересів та прав інвесторів.

Висновки з проведеного дослідження. У результаті проведеного дослідження сутності поняття «фондовий ринок» з'ясовано його ключові характеристики, які найчастіше беруться за основу при визначенні поняття різними науковцями та дослідниками. Отже, найчастіше фондовий ринок розуміють з точки зору сукупності відносин між учасниками ринку, чи як механізм (або сфера обігу) обміну фінансовими ресурсами, або ж як синонім ринку ЦП, та як інвестиційну складову економіки (регулятор). Узагальнюючи проведений аналіз науково-методичних підходів до тлумачення сутності даного поняття пропонуємо власну точку зору, а саме: фондовий ринок – це індикатор стану економіки, що є одним із сегментів фінансового ринку, на якому у результаті економічних відносин між його учасниками обертаються фінансові ресурси у формі ЦП і їх похідних (деривативи, ф'ючерси, опціони) з переважною часткою останніх.

Синтез поглядів науковців щодо функцій ФР, дозвилив виділили п'ять основних функцій фондового ринку: мобілізаційну, перерозподільчу, ціноутворюючу, регулюючу та інформаційну. Зазначимо, що виконання функцій та відповідність діяльності ринку згідно визначених принципів однозначно відіграє вагому роль у подальшому розвитку даного сегменту фінансового ринку. Але поряд з цим існує ряд умов, що визначають роль фондового ринку в економіці країни, та особливо важливі для ринків, які перебувають на стадії становлення, зокрема для українського.

З огляду на окреслені вище аспекти подальші наукові дослідження варто спрямовувати на детальне дослідження структури фондового ринку та його класифікацію.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Батунін М.К. Співвідношення фондового ринку та ринку цінних паперів // Господарське право. – 2006. – № 5. – С. 109-112.
2. Волгіна, Н.О. Конспект лекцій з дисципліни «Фінансовий ринок» (для студентів 5 курсу денної і заочної форм навчання спеціальності «Економіка підприємства») / Н.О. Волгіна; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва – Х.: ХНАМГ, 2009. – 118 с.
3. Гутафель В.В., Галушко Н.К. Завдання та функції фондового ринку в сучасних умовах / В.В. Гутафель, Н.К. Галушко // Економічний вісник Донбасу. – 2010. – № 3. – С. 86-89.
4. Гарбар Ж. В. Сучасний стан та тенденції розвитку фондового ринку України / Ж. В. Гарбар // Збірник наукових праць ВНАУ Серія: Економічні науки. – 2012. – № 4(70), Т.2. – С. 33-42.
5. Грязнова А.Г. Биржевая деятельность / Грязнова А.Г. – М.: Финансы и статистика, – 2005.- 450 с.
6. Еш С. М. Фінансовий ринок. Навч. посіб. 2-ге вид. – К.: Центр учбової літер., 2011. – 528 с.
7. Загорський В. С. Розвиток ринку цінних паперів: монографія / В. С. Загорський. – Х.: ВД «ІНЖЕК», [б. р.]. – 192 с.
8. Кубліков В.К. Фондовий ринок України: державне регулювання (запитання та відповіді): навчальний посібник/ М.І. Звєряков, В.К. Кубліков, Д. М. Тевелєв – Одеса: 2014. – 486 с.
9. Кіктенко О. В. Тенденції регулювання біржової діяльності Японії: досвід для України / О. В. Кіктенко // Теорія та практика державного управління. – 2011. – Вип. 4. – С. 403-408.
10. Малишенко К. А. Фактори, що визначають особливості фондового ринку України / К. А. Малишенко //Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2013. – № 4. – С. 104-107.
11. Мозговий О.М. Фондовий ринок: підручник / А.Ф. Баторшина, О.Г. Величко, Т.О. Фролова та ін.; за заг. ред. О.М. Мозгового. – Київ: КНЕУ, 2013. – 543 с.
12. Нечипорук О.В. Фондовий ринок як важливий фактор інвестування / О.В. Нечипорук // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наукових праць: в 4 т. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2005. – Вип. 202, Т. IV. – С. 974-982.
13. Поддєрьогіна Я. А.Функціонування фондового ринку України: стан та перспективи розвитку / Я. А. Поддєрьогіна // International scientific journal. – 2016. – № 3. – С. 134-142.
14. Рекуненко І.І. Інфраструктура фінансового ринку України: сучасний стан та перспективи розвитку Монографія. – Суми: ДВНЗ УАБС НБУ, 2013. – 411 с.
15. Школьник І.О. Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку: монографія / І.О. Школьник. – Суми: ВВП «Мрія» ТОВ, УАБС НБУ, 2008. – 348 с.
16. Алехин Б.И. Фондовый рынок / Алехин Б.И. – М: Акцент, – 2006. –150с.
17. Тьюлз Р. Фондовий рынок: унив. учеб. / Р. Тьюлз, Э. Бредли, Т. Тьюлз. – 6-е изд. – М.: ИНФРА, 2000. – 648 с.
18. Гитман Л.Дж. Основы инвестирования / Л.Дж. Гитман, М.Д. Джонк. – М.: Дело, 1997. – 1008 с.
19. Найман Э. Малая энциклопедия трейдера / Э. Найман. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. – 403 с.
20. Пушкарь А. И. Основы научных исследований и организация научно-исследовательской деятельности:учеб. пособие / А. И. Пушкарь, Л. В. Потрашкова. – Харьков: ИД «ИНЖЕК», 2006. – 289 с.
21. Макконнелл Кэмбэлл Р., Брю Стэнли Л. Экономикс: принципы, проблемы и політика / Р. Макконнелл Кэмбэлл, Л. Брю Стэнли. – Пер. с англ. – М.: Республика, 1992. – С.62.
22. Филипов Ю. Д. Биржа. Ее история, современная организация и функции / Ю. Д. Филипов. – СПб., 1912. – 202 с. , С. 168.
23. Берлач А.І. Організаційно-правові основи біржової діяльності: навч. посібник / Берлач А.І., Берлач Н.А., Ілларіонов Ю.В. – К.: Фенікс, 2000. – 336 с.
24. Василик О.Д. Теорія фінансів: підручник / О.Д. Василик. – К.: НІОС, 2001. – 416 с.
25. Карлін М.І. Фінанси домогосподарств провідних країн світу: навч. посіб. / М.І. Карлін, І.О. Цимбалюк; Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк: Вежа-Друк, 2014. – 171 с.
26. Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія): навч. посібник / В.М. Опарін. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2007. – 240 с.
27. Федірко В.В. Фондовий ринок України: сучасні тенденції та проблеми розвитку / В.В. Федірко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2016. – № 35. – 388 с.
28. Ходаківська В.П. Ринок фінансових послуг: теорія і практика: навч. посібник / В.П. Ходаківська, О.І. Костюкевич, О.А. Лятамбор. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 392 с.
29. Про цінні папери та фондовий ринок [Електронний ресурс]: Закон України / Верховна Рада України – Закон від 23.02.2006 № 3480-IV – Редакція від 01.05.2016, підстава 289-19. – Режим доступу до закону: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3480-15
30. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку Офіційний інтернет-сайт. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nssmc. gov.ua/fund/info.
31. Про Концепцію функціонування та розвитку фондового ринку України: Постанова Верховної Ради України від 22.09.1995 № 342/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/342/95-%D0%B2%D1%80.
32. Суть фондового ринку та його функції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volna.org/ukrainskij_jazyk/sut_fondovogho_rinku_ta_iogho_funktsiyi.html.
33. Group of Thirty (Consultative Group on International Economic and Monetary Affairs, Inc.) Офіційний сайт «Групи 30» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.group30.org/ – Назва з екрану.

УДК 332.1:338.2

Онищенко С.В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів і банківської справи
Полтавського національного технічного університету
імені Юрія Кондратюка

ВИЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ФІНАНСАМИ З ВИКОРИСТАННЯМ МЕТОДУ АНАЛІЗУ ІЄРАРХІЙ

У статті проведено дослідження процесу реалізації пріоритетів стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки. Акцентовано увагу на визначенні можливості застосування методу аналізу ієрархій з метою встановлення пріоритетів у реалізації стратегії реформування системи управління державними фінансами. Досліджено перспективні напрями розвитку державної бюджетної політики в контексті забезпечення бюджетної безпеки України.

Ключові слова: метод аналізу ієрархій, державні фінанси, бюджетна безпека, бюджетна політика, стратегія, стратегічні пріоритети.

Онищенко С.В. ОПРЕДЕЛЕНИЕ СТРАТЕГИЧЕСКИХ ПРИОРИТЕТОВ УПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫМИ ФИНАНСАМИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МЕТОДА АНАЛИЗА ИЕРАРХИЙ

В статье проведено исследование процесса реализации приоритетов стратегии реформирования системы управления государственными финансами на 2017-2020 годы. Акцентировано внимание на определении возможности применения метода анализа иерархий с целью установления приоритетов в реализации стратегии реформирования системы управления государственными финансами. Исследовано перспективные направления развития государственной бюджетной политики в контексте обеспечения бюджетной безопасности Украины.

Ключевые слова: метод анализа иерархий, государственные финансы, бюджетная безопасность, бюджетная политика, стратегия, стратегические приоритеты.

Onyshchenko S.V. DEFINING STRATEGIC PRIORITIES FOR PUBLIC FINANCIAL MANAGEMENT USING THE HIERARCHY ANALYSIS METHOD

The article studies the process of implementing the priorities of the strategy of reforming public finance management for 2017-2020 years. The attention is focused on determining the possibility of using the analytic hierarchy process to establish priorities in implementing the strategy of reforming public finance management. Studied perspective directions of state fiscal policy in the context of budgetary security of Ukraine.

Keywords: method of hierarchy analysis, public finance, fiscal security, fiscal policy, strategy, strategic priorities.

Вступ та постановка проблеми. В Україні стратегічний напрям розвитку значною мірою обумовлений соціально орієнтованою державною політикою, яка визначається в цілях, завданнях, напрямах і пріоритетах на короткострокову перспективу.

Водночас не можна не відмітити і той факт, що багато реформ не дають, нажаль, бажаного результату. Актуальності набувають питання формування ефективної бюджетної політики: балансування доходів і видатків, управління дефіцитним фінансуванням, зменшення державного боргу та безпечне функціонування бюджетної системи України. Суттєвою причиною цьому виявляється відсутність стабільного фінансового забезпечення, але в кінцевому рахунку проблема полягає у відсутності цілеспрямованої науково-обґрунтованої концепції, стратегії і тактики розвитку державного (місцевого) фінансового господарювання.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Концептуальні засади бюджетної політики, вплив бюджетного регулювання на економічне зростання, удосконалення бюджетного механізму, розкриття змісту суспільних фінансів на основі положень інституційної теорії знайшли відображення у працях зарубіжних вчених: Дж. Б'юкенена, А. Вагнера, Р. Дорнбуша, Дж.М. Кейнса, Т. Ковальової, П. Самуельсона, А. Сміта, В. Сумарокова, Дж. Стігліца, В. Танзі, Дж. Тобіна, А. Лаврова, С. Лушина, Р. Масгрейва, А. Пігу, В. Родіонової, Г. Таллока, С. Фішера, Е. Хансена, Дж. Хікса.

Вагомий внесок у розроблення теорії та концептуальних засад бюджетної політики та організації бюджетної системи держави розкриті у роботах Є. Бушміна, З. Варналія, М. Каленського, С. Колодій, В. Корчинського, А. Крисоватого, Л. Лисяк, І. Луніної, С. Лушина, І. Лютого, В. Мортікова, Ц. Огня, В. Опаріна, І. Радіонової, В. Тамбовцева, В. Федосова, Т. Єфіменко, А. Чухно, С. Юрія та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблеми формування і реалізація на практиці ефективної державної політики в масштабах всієї країни набуває особливого значення. Складність політичних, соціальних і економічних процесів визначають необхідність ураховувати особливості суспільних проблем при формуванні стратегічних пріоритетів управління не тільки бюджетної та фінансової політики, а й державної політики в цілому.

Мета статті є дослідження перспективних напрямів реалізації стратегії реформування системи управління державними фінансами з використанням методу аналізу ієрархій в контексті забезпечення бюджетної безпеки України.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи класиків економічної теорії, які вважали, що головним завданням фінансового управління є досягнення і збереження бюджетної рівноваги, сучасні економісти переконані, що питання полягає не у збалансуванні державного бюджету, а в тому, щоб бюджет балансував економіку. Державна бюджетна політика при цьому має бути направлена на забезпечення макроекономічної стабільності, надійності і стійкості фінансової системи держави, регулювання видатків і розмірів дефіциту бюджету, державного боргу. Основою бюджетної політики є розробка основних напрямків використання бюджету відповідно до засад соціально-економічного розвитку суспільства [1]. Актуальності набувають питання формування ефективної

бюджетної політики: балансування доходів і видатків, управління дефіцитним фінансуванням, зменшення державного боргу та безпечне функціонування бюджетної системи України.

На сьогодні державна політника у бюджетній сфері не повною мірою відповідає вимогам часу. Проявом її недостатньої ефективності є низький рівень задоволення потреб населення у державних послугах та слабкість державних інституцій з огляду на великий розмір видатків сектору загального державного управління, що, за оцінками МВФ, становив на кінець 2015 року близько 43,2 відсотка валового внутрішнього продукту [2].

В умовах політичної та економічної нестабільності потрібно враховувати, що бюджетна політика є категорією надбудови і обумовлена економічним розвитком держави. У зв'язку із цим держава, формуючи бюджетну політику, зобов'язана враховувати глобальні тенденції соціально-економічного розвитку, конкретний етап розвитку суспільства та дотримуватися комплексного підходу до розроблення і реалізації заходів бюджетного процесу. Отже, державна політика у сфері зміцнення бюджетної безпеки передбачає цілеспрямовану діяльність органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування з урахуванням стратегічних пріоритетів розвитку бюджетних відносин, засобів бюджетної тактики, а також застосування бюджетного механізму [3].

Зокрема, 24 червня Кабінет Міністрів схвалив проект Основних напрямків бюджетної політики на 2017 рік [4] (так звана Бюджетна резолюція). Даний проект був розроблений Міністерством фінансів відповідно до Програми діяльності Кабінету Міністрів України, Коаліційної угоди, Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» [5], та Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08 лютого 2017 р. № 142-р [6] та ґрунтується на положеннях програм співпраці з МВФ та іншими міжнародними організаціями. Разом з тим, під час доопрацювання проекту було враховано усі пропозиції Адміністрації Президента України, міністерств, спільних представницьких органів сторони роботодавців та репрезентативних всеукраїнських об'єднань профспілок на національному рівні.

Кабінет міністрів України в рамках формування основних напрямів бюджетної політики на 2017 рік, а також на 2018 і 2019 роки, прогнозує основні прогнозні макроекономічні показники економічного і соціального розвитку України на 2017-2019 роки.

Проте, Інститут суспільно-економічних досліджень прогнозує, що за показником ВВП на душу населення Україна в 2017 р. наблизиться до найбідніших країн [7].

Формування стратегічних пріоритетів відбувається виходячи із цільових стратегічних завдань і поставленої мети, які мають бути законодавчо визначені в базових нормативно-правових актах держави. При обґрунтуванні варіантів стратегічних рішень визначаються суб'єкти, відповідальні за впровадження заходів щодо реагування на загрози, а також ресурсне забезпечення реалізації альтернативних напрямів державної політики.

Рис. 1. Ієрархія визначення пріоритетних напрямів реалізації Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки

Джерело: розроблено автором за даними [6]

Для визначення стратегічних пріоритетів державної політики щодо зміцнення бюджетної безпеки в умовах фінансової глобалізації зупинимося на обґрунтуванні основних положень Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки (далі – Стратегія).

Система управління державними фінансами є основою для реалізації державної політики і досягнення стратегічних цілей розвитку шляхом забезпечення дотримання загальної бюджетної дисципліни, стратегічного розподілу бюджетних коштів та ефективного надання державних послуг [6].

Виходячи з особливостей багаторівневої структури системи управління державних фінансів для реалізації пріоритетних напрямів Стратегії пропонуємо використати метод аналізу ієрархій, запропонований Т. Сааті [8]. Для порівняння та багатокритеріального ранжування критеріїв та заходів реформування системи управління державними фінансами пропонуємо

наступні рівні ієрархій. Вищий рівень ієрархії складає мета – ефективна система управління державними фінансами (рис. 1).

Метод аналізу ієрархій дозволяє описати систему і її проблему в термінах взаємозв'язаної ієрархічної структури, пропонує засоби для встановлення впорядкованих пріоритетів і визначення інтенсивності взаємодії компонентів для забезпечення головної мети, в результаті визначається кількісна оцінка пріоритетності елементів ієрархії.

Перевагами використання методу аналізу ієрархій при визначенні пріоритетних напрямів реалізації Стратегії є всебічне охоплення завдань і зазначених пріоритетів. Одним з основних переваг представленого підходу перед безліччю методів визначення пріоритетних напрямків розвитку систем є його інноваційність в підході до оцінки структури проблеми вибору пріоритетних напрямків розвитку на основі чітко виражених суджень і кількісної оцінки факторів.

На наступному рівні знаходяться критерії: дотримання бюджетно-податкової дисципліни (X), підвищення ефективності розподілу ресурсів на рівні формування державної політики (Y), забезпечення ефективного виконання державного бюджету (Z), підвищення рівня прозорості та підзвітності в управлінні державними фінансами (R). Нижчий рівень складають фактори, що впливають на досягнення даних критеріїв.

Для критерію X це податкова система (X1), макроекономічне та бюджетне прогнозування (X2), управління фіскальними ризиками (X3), управління державним боргом (X4), управління ліквідністю (X5).

Для критерію Y це стратегічне планування (Y1), програмно-цільовий метод (Y2), міжбюджетні відносини та фіскальна децентралізація (Y3).

Для критерію Z це система публічних закупівель (Z1), управління державними інвестиціями (Z2), державний фінансовий контроль (Z3), незалежний зовнішній фінансовий контроль (Z4).

Для критерію R це прозорість бюджету та участь громадян у бюджетному процесі (R1), застосування інформаційних технологій в управлінні державними фінансами (R2). Матриці попарних порівнянь для другого та третього рівнів мають вигляд наведений в таблицях.

За допомогою парних порівнянь визначені найбільш прийнятні критерії для вибору напрямів. В результаті вибір напряму здійснюється на основі обраних критеріїв за чотирьома складовими, які попарно порівнювалися по кожному з критеріїв за допомогою матриці. Сума нормалізованих пріоритетів рівна одиниці.

Узгодженість всієї ієрархії напрямів забезпечення ефективної системи управління державними фінансами супроводжується визначенням індексу узгодженості всіх елементів. Порівняльна ефективність реалізації Стратегії в наведеній матриці парних

Таблиця 1

Матриця парних порівнянь другого рівня ієрархії

	X	Y	Z	R	Пріоритети	Нормалізовані пріоритети
Дотримання бюджетно-податкової дисципліни (X)	1	2	3	4	2,213	0,467
Підвищення ефективності розподілу ресурсів на рівні формування державної політики (Y)	1/2	1	2	3	1,316	0,278
Забезпечення ефективного виконання державного бюджету (Z)	1/3	1/2	1	2	0,760	0,160
Підвищення рівня прозорості та підзвітності в управлінні державними фінансами (R)	1/4	1/3	1/2	1	0,452	0,095
Всього					4,741	1,000

Таблиця 2

Матриця парних порівнянь третього рівня ієрархії (X)

	X1	X2	X3	X4	X5	Пріоритети	Нормалізовані пріоритети
Податкова система (X1)	1	2	3	4	5	2,605	0,417
Макроекономічне та бюджетне прогнозування (X2)	1/2	1	2	3	4	1,644	0,263
Управління фіскальними ризиками (X3)	1/3	1/2	1	2	3	1,000	0,160
Управління державним боргом (X4)	1/4	1/3	1/2	1	2	0,608	0,097
Управління ліквідністю (X5)	1/5	1/4	1/3	1/2	1	0,384	0,062
Всього						6,241	1,000

Таблиця 3

Матриця парних порівнянь третього рівня ієрархії (Y)

	Y1	Y2	Y3	Пріоритети	Нормалізовані пріоритети
Стратегічне планування (Y1)	1	2	3	1,817	0,540
Програмно-цільовий метод (Y2)	1/2	1	2	1,000	0,297
Міжбюджетні відносини та фіскальна децентралізація (Y3)	1/2	1/3	1	0,550	0,163
Всього				3,367	1,000

Таблиця 4

Матриця парних порівнянь третього рівня ієрархії (Z)

	Z1	Z2	Z3	Z4	Пріоритети	Нормалізовані пріоритети
Система публічних закупівель (Z1)	1	2	3	4	2,213	0,467
Управління державними інвестиціями (Z2)	1/2	1	2	3	1,316	0,278
Державний фінансовий контроль (Z3)	1/3	1/2	1	2	0,760	0,160
Незалежний зовнішній фінансовий контроль (Z4)	1/4	1/3	1/2	1	0,452	0,095
Всього					4,741	1,000

Таблиця 5

Матриця парних порівнянь третього рівня ієрархії (R)

	R1	R2	Пріоритети	Нормалізовані пріоритети
Прозорість бюджету та участь громадян у бюджетному процесі (R1)	1	2	1,189	0,586
Застосування інформаційних технологій в управлінні державними фінансами (R2)	1/2	1	0,841	0,414
Всього			2,030	1,000

порівнянь третього рівня ієрархії характеризується системою обраних пріоритетів, значення яких відображені в таблицях 2 – 5. На їх підставі здійснюється ранжування за пріоритетністю напрямків розвитку з найбільшим економічним і соціальним ефектом.

Для попарного порівняння критеріїв в таблиці використано наступні оцінки:

1 – два критерії рівноцінні з точки зору мети;

2 – слабка ступінь переваги – проміжна градація між рівною та середньою перевагою одного із критеріїв над іншим;

3 – середня ступінь переваги – досвід дозволяє вважати один із критеріїв дещо важливішим іншого;

4 – перевага вище середньої – проміжна градація між середньою та помірно сильною перевагою одного із критеріїв над іншим;

5 – помірно сильна перевага – досвід дозволяє вважати один із критеріїв явно важливішим іншого.

Якщо перевага i-того критерію над j-тим має одне із наведених вище значень, то оцінка переваги j-того критерію над i-тим має обернене значення.

Під час проведення оцінок пріоритетності напрямів бралися до уваги всі порівнянні елементи. Для встановлення відносної пріоритетності третього рівня ієрархії (X) за напрямом дотримання бюджетно-податкової дисципліни будуємо матрицю попарних порівнянь за визначеними критеріями (табл. 2).

Будуємо матрицю попарних порівнянь третього рівня ієрархії підвищення ефективності розподілу ресурсів на рівні формування державної політики (Y). Проводимо аналіз за визначеними критеріями третього рівня відносно кожного елемента–критерію (таблиця 3) та забезпечення ефективного виконання державного бюджету (Z) (таблиця 4).

Визначаємо локальні пріоритети для третього рівня ієрархії відносно критерію підвищення рівня прозорості та підзвітності в управлінні державними фінансами (табл. 5).

Вектор локальних пріоритетів обчислюється таким способом:

1. Для кожного рядка матриці парних порівнянь визначаємо середнє геометричне її елементів:

$$\overline{a}_i = \sqrt[n]{a_{i1} a_{i2} \ldots a_{in}} \quad (1)$$

2. Знаходимо суму всіх цих середніх геометричних.

3. Ділимо кожне середнє геометричне на їх суму.

Таким чином залежність ефективності управління державними фінансами від факторів другого рівня має вигляд:

$$W = 0{,}467\ X + 0{,}278\ Y + 0{,}160\ Z + 0{,}095\ R \quad (2)$$

Залежності факторів другого рівня від факторів третього рівня мають вигляди:

$X = 0{,}417\ X1 + 0{,}263\ X2 + 0{,}160\ X3 + 0{,}097\ X4 + 0{,}062\ X5$

$Y = 0{,}540\ Y1 + 0{,}297\ Y2 + 0{,}163\ Y3$

$Z = 0{,}467\ Z1 + 0{,}278\ Z2 + 0{,}160\ Z3 + 0{,}095\ Z4$

$R = 0{,}586\ R1 + 0{,}414\ R2$

Отже можна визначити залежність ефективності управління державними фінансами від факторів третього рівня

$W = 0{,}467\ (0{,}417\ X1 + 0{,}263\ X2 + 0{,}160\ X3 + 0{,}097\ X4 + 0{,}062\ X5) + 0{,}278\ (0{,}540\ Y1 + 0{,}297\ Y2 + 0{,}163\ Y3) + 0{,}160\ (0{,}467\ Z1 + 0{,}278\ Z2 + 0{,}160 + Z3 + 0{,}095\ Z4) + 0{,}095\ (0{,}586\ R1 + 0{,}414\ R2)$

$W = 0{,}195\ X1 + 0{,}123\ X2 + 0{,}075\ X3 + 0{,}046\ X4 + 0{,}029\ X5 + 0{,}150\ Y1 + 0{,}082\ Y2 + 0{,}045\ Y3 + 0{,}075\ Z1 + 0{,}044\ Z2 + 0{,}026\ Z3 + 0{,}015\ Z4 + 0{,}056\ R1 + 0{,}039\ R2$

Таблиця 6

Коефіцієнти при факторах третього рівня

Податкова система (X1)	0,195
Макроекономічне та бюджетне прогнозування (X2)	0,123
Управління фіскальними ризиками (X3)	0,075
Управління державним боргом (X4)	0,046
Управління ліквідністю (X5)	0,029
Стратегічне планування (Y1)	0,150
Програмно-цільовий метод (Y2)	0,082
Міжбюджетні відносини та фіскальна децентралізація (Y3)	0,045
Система публічних закупівель (Z1)	0,075
Управління державними інвестиціями (Z2)	0,044
Державний фінансовий контроль (Z3)	0,026
Незалежний зовнішній фінансовий контроль (Z4)	0,015
Прозорість бюджету та участь громадян у бюджетному процесі (R1)	0,056
Застосування інформаційних технологій в управлінні державними фінансами (R2)	0,039

Таблиця 7

Коефіцієнти при факторах третього рівня (впорядковані)

Незалежний зовнішній фінансовий контроль (Z4)	0,015
Державний фінансовий контроль (Z3)	0,026
Управління ліквідністю (X5)	0,029
Застосування інформаційних технологій в управлінні державними фінансами (R2)	0,039
Управління державними інвестиціями (Z2)	0,044
Міжбюджетні відносини та фіскальна децентралізація (Y3)	0,045
Управління державним боргом (X4)	0,046
Прозорість бюджету та участь громадян у бюджетному процесі (R1)	0,056
Управління фіскальними ризиками (X3)	0,075
Система публічних закупівель (Z1)	0,075
Програмно-цільовий метод (Y2)	0,082
Макроекономічне та бюджетне прогнозування (X2)	0,123
Стратегічне планування (Y1)	0,150
Податкова система (X1)	0,195

На підставі проведених обчислень випливає висновок про те, що податкова система та робота податкових органів із здійснення контролю суттєво впливає на умови ведення бізнесу в Україні і є одним із головних пріоритетів реалізації Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки. Багато податкових норм мають неоднозначне тлумачення під час їх застосування, що негативно впливає на діяльність вітчизняних бізнесових

структур та знижує привабливість національної економіки для іноземних інвесторів. Неефективність заходів податкового контролю призводить до низького рівня дотримання вимог податкового законодавства та відсутності лояльності платників до сплати податків.

Непослідовність податкової політики, її формування без урахування взаємозв'язку з реформуванням бюджетної політики, системи пенсійного забезпечення та інших сфер суспільного життя, відсутність належного прогнозування бюджетних, економічних та соціальних наслідків змін у системі оподаткування унеможливило виконання всіх поставлених цілей і завдань щодо проведених податкових реформ та призвело до негативного впливу на стан державних фінансів. Нерівномірний розподіл податкового навантаження заважає конкуренції та створює умови для тінізації економіки, що призводить до проблем з наповненням бюджетів усіх рівнів.

Не менш важливими пріоритетними напрямами є стратегічне планування та макроекономічне та бюджетне прогнозування, слід відмітити, що у бюджетному плануванні все ще використовується однорічний період, незважаючи на те, що головні розпорядники бюджетних коштів готують свої запити на плановий та два наступні періоди, індикативні показники у цих бюджетних запитах мають обмежене використання під час планування видатків у наступних періодах.

В умовах запровадження середньострокового бюджетного планування в Україні надійність макроекономічних та бюджетних прогнозів як річних, так і середньострокових, є дуже важливою. На надійність прогнозів впливають об'єктивні чинники (макроекономічна нестабільність), а також той факт, що вони є незахищеними від політичного втручання з метою задоволення потреб у фінансуванні і формування у суспільстві позитивного сприйняття розвитку економіки.

Підсумовуючи вищенаведені розрахунки, слід відзначити, що використання методу аналізу ієрархій при визначенні пріоритетних напрямів реалізації Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки дозволяє визначити домінантність задекларованих пріоритетів для ефективної реалізації Стратегії, що є важливішим відносно іншого пріоритету з меншою ефективністю, отриманого з ієрархії.

Дослідження перспективних напрямів розвитку державної політики в контексті забезпечення бюджетної безпеки України дозволяє зробити висновок, що в сучасних умовах необхідна переорієнтація бюджетної політики, що передбачає використання фіскальних інструментів для стимулювання розвитку реального сектора економіки та бюджетоутворюючих підприємств. Про це свідчить і дослідження зарубіжного досвіду: країни ЄС, що розвиваються використовують державні стимули у бюджетній сфері в якості інструменту стабілізації і прискорення економічного зростання.

На жаль, поза увагою Стратегії залишилася проблема дефіцитної незбалансованості. У загальносвітовому вимірі закономірності розвитку дефіцитної незбалансованості сьогодні узагальнені західними науковцями й виражені в декількох чинниках затяжних дефіцитів. З економічним зростанням і накопиченням національного багатства розширювалася сфера соціальної діяльності держави із забезпечення економічно пасивних верств населення, а посилена соціальна відповідальність держави перетворилася на норму. Користувачі соціальних благ, фінансованих державою, почали сприймати їх як належне і невід'ємне. Виявилися помилковими урядові оцінки соціальних параметрів державних бюджетів, у яких не повною мірою були враховані тенденції зростання безробіття, подовження тривалості життя, зниження темпів приросту продуктивності економіки [9].

Таким чином, проблема дефіцитної незбалансованості бюджету змушує сьогодні більшість країн вживати кардинальних заходів для її подолання. Обмеженість державної політики зі скорочення бюджетних витрат і стимулювання додаткових надходжень спонукає уряди і парламенти багатьох країн установлювати законодавчі норми, які б обмежували або забороняли бюджетну незбалансованість. Бюджетний процес в Україні підтверджує, що серед внутрішніх і зовнішніх загроз бюджетній безпеці держави є бюджетний дефіцит і державний борг. Як супроводжувальні ознаки й одночасно джерела економічної кризи, вони сьогодні послабили своє значення, однак за рівнем негативного впливу на економіку та державні фінанси вважаються найбільш глобальними.

На забезпечення бюджетної безпеки беззаперечний вплив мають вирішення питань визначення абсолютного розміру дефіциту і вибору оптимальних методів його покриття. Перша проблема методичного характеру й пов'язана з розбіжностями у вітчизняній та європейській системі обліку доходів і видатків бюджету та визначення абсолютного розміру дефіциту. Вирішення проблеми вбачаємо в адаптації українського бюджетного законодавства до вимог Європейського Союзу, вступ до якого на сьогодні декларується як пріоритетна мета зовнішньої політики України.

Друга проблема – фінансування дефіциту бюджету є складною в сучасних умовах і не має однозначного розв'язання, в першу чергу не пов'язано з ризиками і не дозволяє уникнути негативних наслідків. Мінімізація останніх, на нашу думку, має бути одним із ключових принципів при формуванні дефіцитного бюджету. При цьому урядам необхідно керуватися національними інтересами, аби не допустити негативних впливів на стан фінансової безпеки держави (надавати пріоритет внутрішнім запозиченням над зовнішніми, вибирати більш «дешеві» джерела фінансування тощо).

Висновки з проведеного дослідження. Пріоритети бюджетної політики мають визначатися на засадах комплексного підходу в контексті формування концепції бюджетної політики з урахуванням виявлення та аналізу внутрішніх і зовнішніх факторів, які визначають процеси розвитку суспільства, врахування ієрархічних складових державної системи пріоритетів, які включають довгострокові пріоритети держави та середньострокові пріоритети територій. Дотримання такої вимоги до формування і реалізації пріоритетів бюджетної політики можливе шляхом виконання основних завдань певного етапу розвитку суспільства і забезпечення тісного взаємозв'язку між важливими напрямами фінансової політики. Основою відбору пріоритетів має бути науково обґрунтоване визначення напрямів і оцінка реальних фінансових можливостей виконання пріоритетних програм з використанням бюджетних коштів. Ефективність забезпечення зазначених пріоритетів можливо досягти виключно за умови комплексного та системного підходу органів державної влади до формування бюджетного процесу, визначенню реального бюджетного потенціалу окремих територій, упровадження дієвої видаткової політики й стабільних надходжень до бюджету та вибору оптимальних методів покриття дефіциту.

В умовах політичної та економічної нестабільності потрібно враховувати, що бюджетна політика є

категорією надбудови і обумовлена економічним розвитком держави. У зв'язку із цим державні інституції, формуючи бюджетну, фінансову політику, зобов'язані враховувати глобальні тенденції соціально-економічного розвитку, конкретний етап розвитку суспільства та дотримуватися комплексного підходу до розроблення і реалізації заходів бюджетного процесу.

Тенденції у світовій спільноті спонукають до домінантної ролі прогресивної державної політики у забезпеченні бюджетної безпеки. Бюджетна політика в Україні має базуватись на імплементації кращого досвіду розвинених країн щодо зміцнення фінансової основи державного бюджету, посилення відповідальності учасників бюджетного процесу, підвищення рівня прозорості на всіх стадіях бюджетного процесу, розвитку середньострокового бюджетного планування й програмно-цільового методу, що можуть стати дієвим напрямом підвищення ефективності діяльності учасників бюджетного процесу в Україні та сприятиме підвищенню рівня бюджетної безпеки держави.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бюджетна система: підруч. / за ред. С. І. Юрія, В. Г. Дем'янишина, О. П. Кириленко. – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – С.28.
2. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.02.2017 р. № 142-р/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua.
3. Онищенко С.В. Засади формування ефективної державної політики, орієнтованої на забезпечення бюджетної безпеки // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2015. – вип. 2(167). – с. 81-85.
4. Про основні напрями бюджетної політики на 2017 рік: Проект постанови Верховної Ради України від 13.07.2016 р. № 4971 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_ 1?pf3511=59706
5. Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015
6. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.02.2017 р. № 142-р/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua.
7. Офіційний сайт Інституту соціально-економічних досліджень. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ises.org.ua/
8. Саати Т. Принятие решений при зависимостях и обратных связях. Аналитические сети. М.: ЛКИ, 2008 – 360 с.
9. Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в XX столітті (теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів) / Володимир Леонідович Андрущенко. – Львів: Каменяр, 2000. – 303 с.

УДК 336.22

Простебі Л.І.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів
Чернівецького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

ПРАГМАТИЗМ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

У науковій статті розглянуто теоретичні та практичні аспекти видаткової частини місцевих бюджетів. Розкрито сутність видатків місцевих бюджетів та їх соціально-економічне значення. Здійснено аналіз видаткової частини місцевих бюджетів Чернівецької області за 2014-2016 роки. Зазначено, що залучення позикових ресурсів дозволить органам місцевої влади перейти до цільового планування витрат.

Ключові слова: місцеві бюджети, децентралізація, видатки місцевих бюджетів, бюджетні ресурси.

Простеби Л.И. ПРАГМАТИЗМ И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ РАСХОДОВ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ

В научной статье рассмотрены теоретические и практические аспекты расходной части местных бюджетов. Раскрыта сущность расходов местных бюджетов и их социально-экономическое значение. Осуществлен анализ расходной части местных бюджетов Черновицкой области за 2014-2016 годы. Указано, что привлечение заемных ресурсов позволит органам местной власти перейти к целевому планированию расходов.

Ключевые слова: местные бюджеты, децентрализация, расходы местных бюджетов, бюджетные ресурсы.

Prostebi L.I. PRAGMATISM AND SOCIO-ECONOMIC IMPORTANCE OF LOCAL BUDGET EXPENDITURES

In the scientific article the theoretical and practical aspects of the expenditure part of local budgets. The essence of local spending and their socio-economic importance. The analysis of expenditures of local budgets in Chernivtsi region in 2014-2016 years. Indicated that borrowing resources will enable local authorities to move to the target cost planning.

Keywords: local budgets, decentralization, local budget expenditures, budget resources.

Постановка проблеми. На даний час в Україні важливого значення набуває комплексне теоретичне і практичне дослідження видаткової частини місцевих бюджетів. Все це зумовлене необхідністю розширення та зміцнення фінансової бази органів місцевого самоврядування, вирішення низки проблем, повязаних з удосконаленням методів використання фінансових ресурсів адміністративно – територіальних утворень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню видаткової частини місцевих бюджетів присвятили свої праці такі вчені: Василик О. [1], Венгер В. [2], Дробот І. [3], Павлюк К. [1], Романенко О. [4], Сунцова О. [5], Тимошенко О. [6], Чугунов І. [7], та багато інших. В наукових доробках даних науковців розглядаються теоретичні засади формування видатків місцевих бюджетів у системі соціально-економічного розвитку.

Проте, на нашу думку, розгляд теоретичних та практичних аспектів видаткової частини місцевих бюджетів потребує подальших досліджень, в контексті децентралізаційних процесів.

Метою даної статті є дослідження сутності та соціально-економічного значення видатків місцевих бюджетів та аналіз видаткової частини місцевих бюджетів в контексті децентралізаційних процесів.

Виклад основного матеріалу. Як зазначають фахівці, загальноприйнятим у вітчизняній та зарубіжний економічній літературі є визначення провідної ролі видатків бюджетів у фінансовому забезпеченні потреб соціально-економічного розвитку суспільства [5], зокрема місцевих бюджетів, оскільки вони є точним відображенням завдань та функцій, що покладаються на місцеву владу.

О. Романенко [4] та В. Венгер [2] стверджують, що видатки місцевих бюджетів залежать від бюджетної політики, яка проводиться державою, та від децентралізації управління соціальною сферою.

О. Василик і К. Павлюк підкреслюють, що «видатки місцевих бюджетів безпосередньо пов'язані з інтересами широких верств населення й суттєво впливають на загальні соціальні процеси в державі й, насамперед, на рівень добробуту населення, освіченості, забезпеченості медичними послугами, а також послугами в галузі культури, спорту, соціальної захищеності на випадок непередбачуваних обставин» [1].

І. Дробот визначає видатки місцевого бюджету як економічні відносини, які виникають у зв'язку з розподілом централізованих коштів, що перебувають у розпорядженні відповідних органів влади, та децентралізованих коштів, які є власністю місцевих органів влади. Також він стверджує, що видатки місцевого бюджету відіграють вирішальну роль у задоволенні потреб соціально-економічного розвитку країни [3].

Узагальнюючи вищезазначені визначення і праці науковців, які досліджували це питання можна дійти до висновку, що видатки місцевих бюджетів – це соціально-економічні відносини, які виникають між субєктами господарювання у зв'язку з фінансуванням власних і делегованих повноважень, з приводу розподілу та використання грошових фондів місцевого самоврядування, за цільовим і територіальним призначенням з метою розвитку адміністратимно-територіальних одиниць та задоволення суспільних потреб. Оптимізація видатків місцевих бюджетів полягає у фінансуванні на місцевому рівні, спрямованому на забезпечення ефективності використання бюджетних коштів.

У видатках місцевих бюджетів виявляється державна й регіональна політика органів державної і місцевої влади й управління, від пріоритетів якої залежить стимулювання виробництва, фінансове забезпечення соціального захисту населення, розвиток освіти й охорони здоров'я, фізичної культури й спорту, розбудова економічної інфраструктури. Тому перелік видатків місцевих бюджетів, їх склад і структура постійно змінюються залежно від конкретної соціально-економічної ситуації.

Важливою умовою посилення впливу видаткової частини бюджету на економічне зростання та соціальний розвиток суспільства є розробка та запровадження обґрунтованих методів визначення обсягів і структури видатків бюджету, запровадження дієвого механізму оптимізації бюджетних програм, удосконалення порядків використання бюджетних коштів. Сукупність досягнутих результативних показників, що відповідають основним цілям та завданням бюджетних призначень з урахуванням обсягу здійснених видатків бюджету, дієвості інституційних перетворень розвитку суспільного середовища становить економічну сутність ефективності бюджетних видатків як складової системи державного регулювання соціально-економічного розвитку країни [7, с. 219].

Склад видатків місцевих бюджетів є своєрідним індикатором пріоритетності тієї чи іншої функції держави, наявної компетенції органів місцевої влади. Відповідно, видатки місцевих бюджетів відображають направленість бюджетної політики на локальному рівні. Важливим питанням, в умовах поточної кризової ситуації в економіці та обмеженості фінансових ресурсів, є ефективне управління наявними бюджетними коштами та відповідно оптимальність їх структури.

Видатки місцевих бюджетів регулюють та стимулюють розвиток сфер економіки регіонів в територіально-галузевому аспекті та задоволенні потреб населення, а також відображають наслідки економічних і соціальних змін, які відбуваються у суспільстві.

Принцип ефективності та економічності витрачання бюджетних ресурсів полягає в досягненні визначених результатів за найменшого обсягу коштів або в досягненні найкращого результату за умови використання наявних бюджетних ресурсів. Тому в умовах економічної кризи та катастрофічної нестачі фінансових ресурсів підвищення результативності бюджетних видатків усіх рівнів є актуальним питанням.

Здійснимо аналіз ефективності використання бюджетних ресурсів органами місцевої влади на основі фінансової звітності Департаменту фінансів Чернівецької обласної державної адміністрації за 2014-2016 роки.

Спираючись на статистичні показники табл. 1. можемо стверджувати, що протягом досліджуваного періоду спостерігається недовиконання місцевих бюджетів Чернівецької області по видатках.

У відповідності до статистичної інформації у 2014 році план по виконанню видаткової частини загального фонду місцевих бюджетів області виконано на – 97,8% до затвердженого річного показника. Так, по даному фонду виконання склало 4272737,8 тис. грн., при запланованих показниках в обсязі 4370369,1 тис. грн. По спеціальному фонду в поточному році відсоток виконання складає 65,9.

Таблиця 1

Виконання видаткової частини місцевих бюджетів Чернівецької області за період з 2014 по 2016 роки[1], тис. грн.

Видатки	2014 р.			2015 р.			2016 р.		
	Уточ. план	Фактичні дані	% виконання	Уточ. план	Фактичні дані	% виконання	Уточ. план	Фактичні дані	% виконання
Загальний фонд	4370369,1	4272737,8	97,8	5322489,0	5156567,7	96,9	6393593,5	6244876,7	97,7
Спеціальний фонд	660909,4	435561,0	65,9	790877,5	722483,8	91,4	1517270,5	1102104,4	72,6
Всього	5031278,5	4708298,8	93,6	6113366,6	5879051,5	96,2	7910864,0	7346981,1	92,9

[1]*Примітка. Розраховано на основі даних фінансової звітності Департаменту фінансів Чернівецької обласної державної адміністрації*

Так, планові показники склали 660909,4 тис. грн., а фактично використано – 435561,0 тис. грн.

У 2015 році план по виконанню видаткової частини загального фонду місцевих бюджетів області виконано на – 96,2% до затвердженого річного показника. Так, по даному фонду виконання склало 5156567,7 тис. грн., при запланованих показниках в обсязі 5322489,0 тис. грн. По спеціальному фонду в поточному році відсоток виконання складає 91,4. Так, планові показники склали 790877,5 тис. грн., а фактично використано – 722483,8 тис. грн.

У 2016 році, відповідно до статистичної інформації, план по виконанню видаткової частини загального фонду місцевих бюджетів області виконано на – 97,7% до затвердженого річного показника. Так, по даному фонду виконання склало 6244876,7 тис. грн., при запланованих показниках в обсязі 6393593,5 тис. грн. По спеціальному фонду в поточному році відсоток виконання складає 72,6. Так, планові показники склали 1517270,5 тис. грн., а фактично використано – 1102104,4 тис. грн.

Графічні дані рис. 1. показують чітку тенденцію до зростання обсягу видаткової частини місцевих бюджетів Чернівецької області протягом усього аналізованого періоду. Відповідно, в 2015 році видатки сягнули суми 5879051,5 тис. грн., що на 1170752,7 тис. грн. більше показника 2014 року. А у 2016 р. становили 7346981,1 тис. грн., що на 1467929,6 тис. грн. більше показника 2015 р.

У таблиці 2. представлено динаміку видатків місцевих бюджетів Чернівецької області за 2014-2016 роки (за функціональною класифікацією).

Протягом 2014-2016 років відмітимо збільшення обсягів фінансування з місцевих бюджетів Чернівецької області майже по всім напрямкам, крім видатків на запобігання та ліквідацію надзвичайних ситуацій та наслідків стихійного лиха. За весь період дослідження зменшення фінансування по даному напрямку склало 56,4%.

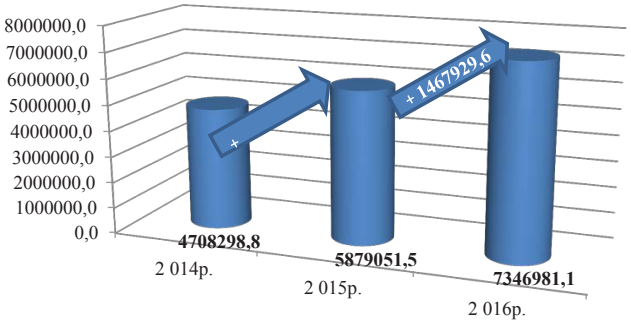

Рис. 1. Інформаційний графік динаміки видатків місцевих бюджетів Чернівецької області за 2014 – 2016 рр.[1], тис. грн.

[1]Примітка. Складено на основі даних фінансової звітності Департаменту фінансів Чернівецької обласної державної адміністрації

Видатки на державне управління протягом 2014-2016 років збільшилися на 56,8% (або на 85864,1 тис. грн.). У 2014 році їх обсяг склав – 151300,0 тис. грн., в 2015 р. – 186621,6 тис. грн., що на 35321,6 тис. грн. (або 23,3%) більше минулорічного показника. А в 2016 році видатки становили 237164,1 тис. грн., що на 50542,5 тис. грн. (або 27,1%) більше показника 2015 року.

Обсяг видатків на правоохоронну діяльність та забезпеченні безпеки держави також зріс (з

Таблиця 2

Динаміка видатків місцевих бюджетів Чернівецької області за період з 2014 по 2016 рр.[1], тис. грн.

Видатки	Роки			Відхилення					
				Абсолютне, +/-			Відносне, %		
	2014	2015	2016	2015/ 2014	2016/ 2015	2016/ 2014	2015/ 2014	2016/ 2015	2016/ 2014
Державне управління	151300,0	186621,6	237164,1	35321,6	50542,5	85864,1	23,3	27,1	56,8
Правоох д-ть та забесп безпеки держави	6948,1	8785,2	9413,9	1837,1	628,7	2465,8	26,4	7,2	35,5
Освіта	1594042,5	1917132,7	2123758,3	323090,2	206625,6	529715,8	20,3	10,8	33,2
Охорона здоров'я	918989,5	1139948,8	1228603,2	220959,3	88654,4	309613,7	24,0	7,8	33,7
Соц захист та соц. заб.	1427923,7	1732890,6	2554600,2	304966,9	821709,6	1126676,5	21,4	47,4	78,9
ЖКГ	109369,5	169907,8	224052,7	60538,3	54144,9	114683,2	55,4	31,9	104,9
Культура і мистецтво	190133,9	203637,5	222241,2	13503,6	18603,7	32107,3	7,1	9,1	16,9
Засоби масової інформації	4785,2	4898,6	5583,0	113,4	684,4	797,8	2,4	14,0	16,7
Фіз. культ. і спорт	32020,5	40540,8	46568,6	8520,3	6027,8	14548,1	26,6	14,9	45,4
Будівництво	44670,3	152935,1	254312,8	108264,8	101377,7	209642,5	242,4	66,3	469,3
Сільське і ліс. госп., рибне госп. та мислив.	3012,5	29158,9	29294,0	26146,4	135,1	26281,5	867,9	0,5	872,4
Транспорт, дорожнє гос-во, зв'язок, телеком. та інформат.	133887,1	176506,1	271665,2	42619,0	95159,1	137778,1	31,8	53,9	102,9
Інші послуги, пов'язані з екон діяльністю	4055,7	1483,6	66483,0	-2572,1	64999,4	62427,3	-63,4	4381,2	1539,2
Охорона навкол. природ. серед. та ядерна безпека	307,9	588,9	1108,3	281,0	519,4	800,4	91,3	88,2	260,0
Запобігання та ліквід. надзвич. ситуацій та наслідків стих лиха	7769,8	3964,7	3385,8	-3805,1	-578,9	-4384,0	-49,0	-14,6	-56,4
Цільові фонди	13634,5	14022,9	17487,3	388,4	3464,4	3852,8	2,8	24,7	28,3
Разом видатків	4708298,9	5879051,5	7346981,1	1170752,6	1467929,6	2638682,2	24,9	25,0	56,0

[1]Примітка. Розраховано на основі даних фінансової звітності Департаменту фінансів Чернівецької обласної державної адміністрації

6948,1 тис. грн. у 2014 р. до 9413,9 тис. грн. у 2016 році). За весь період дослідження збільшення сягнуло 35,5%.

Фінансування освіти з місцевих бюджетів Чернівецької області збільшилося (з 1594042,5 тис. грн. у 2014 р. до 2123758,3 тис. грн. в 2016 році). У 2015 році обсяг фінансування даних видатків склав 1917132,7 тис. грн., що на 323090,2 тис. грн. або 20,3% більше показника 2014 р. Зростання за весь період з 2014-2016 роки склало 33,2%.

Обсяг видатків на охорону здоров'я з місцевих бюджетів Чернівецької області збільшився за весь аналізований період на 33,7% (або 309613,7 тис. грн.). Так, видатки збільшилися з 918989,5 тис. грн. у 2014 р. до 1228603,2 тис. грн. в 2016 р.

Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення з місцевих бюджетів області збільшилися за весь період дослідження на 78,9% (або 1126676,5 тис. грн.). Так, обсяг видатків зріс з 1427923,7 тис. грн. у 2014 р. до 2554600,2 тис. грн. в 2016 р.

Спостерігаємо зростання обсягу фінансування культури і мистецтва з місцевих бюджетів Чернівецької області (за весь період дослідження на 16,9% або 32107,3 тис. грн.). Так, видатки збільшилися з 190133,9 тис. грн. у 2014 р. до 222241,2 тис. грн. в 2016 р.

Обсяг видатків на житлово-комунальне господарство з місцевих бюджетів області збільшився за весь період дослідження на 104,9% (або 114683,2 тис. грн.). Фінансування фізичної культури і спорту також зросло (з 32020,5 тис. грн. у 2014 р. до 46568,6 тис. грн. у 2016 р. (на 45,4%).

Спостерігаємо значне зростання обсягу видатків на будівництво з місцевих бюджетів області. За весь період дослідження на 469,3% (або 209642,5 тис. грн.).

Відмітимо значне зростання обсягу фінансування сільського і лісового господарства, рибного господарства та мисливства. Так, видатки збільшилися з 3012,5 тис. грн. у 2014 р. до 29294,0 тис. грн. в 2016 р.

Проведемо аналіз структури видатків місцевих бюджетів Чернівецької області за 2014-2016 рр. (табл. 2).

Відповідно до статистичної інформації за період з 2014-2016 роки найбільше спрямовувалося коштів на фінансування освіти. Так, у 2014 р. питома вага видатків становила 33,9%, у 2015 році – 32,6%, у 2016 році – 32,6%. Спостерігаємо незначне зменшення частки видатків на освіту за аналізований період на 1,25%.

Частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення теж значна. Так, у 2014 році питома вага становила 30,3%, у 2015 та 2016 роках – по 29,5%, тобто на 0,9% менше.

Питома вага видатків на охорону здоров'я в загальній структурі видатків місцевих бюджетів Чернівецької області у 2014 р. становила 19,5%, а у 2015 та 2016 роках по – 19,4%.

Частка видатків на культуру і мистецтво в загальній структурі видатків місцевих бюджетів Чернівецької області у 2015-2016 рр. становила по 3,5%, а у 2014 році – 4,0%.

Детальніше розглянути структуру основних напрямків видаткової частини місцевих бюджетів Чернівецької області у 2016 р. за функціональною класифікацією можна на рис. 2.

Найбільша питома вага в загальній структурі видатків місцевих бюджетів області у 2016 році належить видаткам на освіту – 32,6%.

Друге місце в загальній структурі видатків належить видаткам на соціальний захист та соціальне забезпечення – 29,5%; питома вага видатків на охорону здоров'я – 19,4%; частка видатків на культуру та мистецтво – 3,5%; питома вага видатків на державне управління – 3,2%.

Таблиця 3

Динаміка структури видатків місцевих бюджетів Чернівецької області, 2014-2016 роки[1], тис. грн.

Статті видатків	Роки						Відхилення структури, %		
	2014		2015		2016				
	Обсяг	Питома вага, %	Обсяг	Питома вага, %	Обсяг	Питома вага, %	2015/2014	2016/2015	2016/2014
Державне управління	151300,0	3,2	186621,6	3,2	237164,1	3,2	0,0	0,0	0,0
Правоох д-ть та забезп безпеки	6948,1	0,1	8785,2	0,1	9413,9	0,1	0,00	0,00	0,00
Освіта	1594042,5	33,9	1917132,7	32,6	2123758,3	32,6	-1,2	0,0	-1,25
Охорона здоров'я	918989,5	19,5	1139948,8	19,4	1228603,2	19,4	-0,1	0,0	-0,1
Соц захист та соц. забезп.	1427923,7	30,3	1732890,6	29,5	2554600,2	29,5	-0,9	0,0	-0,9
ЖКГ	109369,5	2,3	169907,8	2,9	224052,7	2,9	0,6	0,0	0,6
Культура і мистецтво	190133,9	4,0	203637,5	3,5	222241,2	3,5	-0,5	0,0	-0,5
Засоби масової інформації	4785,2	0,1	4898,6	0,1	5583,0	0,1	-0,02	0,00	-0,02
Фіз. кул. і спорт	32020,5	0,7	40540,8	0,7	46568,6	0,7	0,01	0,0	0,0
Будівництво	44670,3	0,9	152935,1	2,6	254312,8	2,6	1,7	0,0	1,7
Сільське і лісове госп., рибне госп-во та мисливство	3012,5	0,1	29158,9	0,5	29294,0	0,5	0,4	0,00	0,4
Транспорт, дорожнє гос-во, зв'язок, телекомунікації та інформат	133887,1	2,8	176506,1	3,0	271665,2	3,0	0,2	0,0	0,2
Інші послуги, пов'язані з екон діяльністю	4055,7	0,1	1483,6	0,03	66483,0	0,03	-0,06	0,00	-0,06
Охорона навк. прир. серед. та ядерна безпека	307,9	0,01	588,9	0,01	1108,3	0,01	0,00	0,00	0,00
Запобіг. та ліквід. надзвич. ситуацій та наслід. стих лиха	7769,8	0,2	3964,7	0,1	3385,8	0,1	-0,1	0,0	-0,1
Цільові фонди	13634,5	0,3	14022,9	0,2	17487,3	0,2	-0,1	0,0	-0,1
Разом видатків	4708298,9	100,0	5879051,5	100,0	7346981,1	100,0			

[1]*Примітка. Розраховано на основі даних фінансової звітності Департаменту фінансів Чернівецької обласної державної адміністрації*

Частка видатків на транспорт, дорожнє господарство, зв'язок, телекомунікації та інформатику – 3,0%. Питома вага видатків на будівництво – 2,6%. Частка видатків на житлово-комунальне господарство – 2,9%.

Рис. 2. Структура видатків місцевих бюджетів Чернівецької області за кодами функціональної класифікації, 2016 р.[1], %

[1]Примітка. Розраховано на основі даних фінансової звітності Департаменту фінансів Чернівецької обласної державної адміністрації

Висновки з проведеного дослідження. Виходячи з вищенаведеного, можемо зробити висновки. Найбільша питома вага в загальній структурі видатків місцевих бюджетів Чернівецької області належить видаткам на освіту, соціальний захист та соціальне забезпечення, охорону здоров'я. Надмірна соціальна спрямованість видатків місцевих бюджетів практично унеможливлює здійснення інвестицій в економічний розвиток територій. В умовах тотального дефіциту бюджетних коштів на державному та місцевому рівнях поряд із здатністю органів управління акумулювати достатні обсяги фінансових ресурсів місцевих бюджетів на передній план виступає питання їх ефективного використання та одержання максимально можливого результату. Необхідно підвищити контроль за використанням бюджетних коштів. Потрібно спрямовувати фінанси в сферу, яка дає приріст валового внутрішнього продукту. Перш за все це залучення інвестицій.

Процеси децентралізації та зміна пріоритетів соціально-економічного розвитку країни неминуче вимагають структурних зрушень у бюджетних видатках.

Враховуючи ринкові трансформації в нашій державі, зокрема, децентралізаційні процеси, органам місцевого самоврядування потрібно шукати принципово нові джерела фінансування своїх повноважень. До таких джерел доцільно віднести залучення позикових ресурсів. Рівень бюджетних видатків визначається рівнем бюджетних доходів, дефіцитом бюджету та міжбюджетним управлінням, тому залучення позикових ресурсів дозволить органам місцевої влади перейти до цільового планування витрат – приймати нові програми соціально – економічного розвитку місцевого бюджету та фінансувати їх за рахунок позикових коштів.

Найбільшу актуальність, на нашу думку, становитимуть подальші дослідження, спрямовані на дослідження проблем і напрямків реформування місцевих бюджетів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Василик О.Д. Бюджетна система України: підручник / О.Д. Василик, К.В. Павлюк. – К.: – Центр навчальної літератури, 2004. – 544 с.
2. Венгер В.В. Фінанси. Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 432 с.
3. Дробот І. О. Гарантування місцевого самоврядування в Україні: теоретико-методологічний аспект: монографія / І. О. Дробот. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2010. – 312 с.
4. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 312 с.
5. Сунцова О. О. Місцеві фінанси: навч. посіб. / О. О. Сунцова. – К.: Центр навч. л-ри, 2005. – 560 с.
6. Тимошенко О. В. Оцінка фінансової спроможності місцевих бюджетів у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіонів / О. В. Тимошенко // Інвестиції: практика та досвід. – № 8. – 2014. – С. 30-35.
7. Чугунов І.Я. Формування видатків бюджету у системі соціально-економічного розвитку країни / І.Я. Чугунов, І.М. Ігнатюк // Економічний вісник університету. – Випуск № 28/1. – 2016. – С. 216-226.

УДК 336.71.0003.8

Добровольська О.В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та банківської справи
Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

Сабадин М.О.
студентка
Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОВІСТЮ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

В статті доведено, що прибуток є головним внутрішнім джерелом, за рахунок якого відбувається формування фінансових ресурсів комерційного банку. Визначена в роботі роль прибутку, яка полягає в забезпеченні фінансово-економічного прогресу банківської установи, в гарантуванні забезпечення інтересів акціонерів та працівників. В зв'язку з цим виникає необхідність ефективного і постійного управління прибутком, шляхом розробки та прийняття відповідних управлінських та фінансових рішень у розкритті аспектів формування, розподілу та використання прибутку банківською установою. Головним завданням управління прибутком комерційного банку є забезпечення та підтримання максимізації добробуту засновників, учасників банку в поточному та перспективному періодах.

Ключові слова: прибутковість банку, прибуток, фінансово-економічна діяльність, банківська установа, управління прибутковістю.

Добровольская Е.В., Сабадин М.А. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ ДОХОДНОСТЬЮ КОММЕРЧЕСКОГО БАНКА

В статье доказано, что прибыль является главным внутренним источником, за счет которого происходит формирование финансовых ресурсов коммерческого банка. Определена в работе роль прибыли, которая заключается в обеспечении финансово-экономического прогресса банковского учреждения, в обеспечении обеспечение интересов акционеров и работников. В связи с этим возникает необходимость эффективного и постоянного управления прибылью, путем разработки и принятия соответствующих управленческих и финансовых решений в раскрытии аспектов формирования, распределения и использования прибыли банковским учреждением. Главной задачей управления прибылью коммерческого банка является обеспечение и поддержание максимизации благосостояния учредителей, участников банка в текущем и перспективном периодах.

Ключевые слова: прибыльность банка, прибыль, финансово-экономическая деятельность, банковское учреждение, управления доходностью.

Dobrovolskaya E.V., Sabadyn M.A. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL GOVERNMENT BASES OF COMMERCIAL BANK'S PROFITABILITY

The article proved that profit is the main domestic source, through which financial resources is the formation of a commercial bank. The role of profit is defined and ensure the financial and economic progress banking institutions to guarantee the interests of shareholders and employees. According to this there is need for effective and continuous management of profit, through the development and adoption of appropriate management and financial decisions in revealing aspects of formation, distribution and use of profit banking institution. The main objective of profit commercial bank is to provide and maintain welfare maximization founders, members of the bank in the current and future periods.

Keywords: bank profitability, profit, financial and economic activity, banks, managing profitability.

Вступ та постановка проблеми. Підставою виникнення банкрутства українських комерційних банків є недостатня якість управління їх фінансово-економічною діяльністю. У системі управління фінансами банку, управління прибутком і рентабельністю займає одне з головних ланок, оскільки ці показники відображають ефективність фінансово-економічної діяльності банківської установи, так як сума отриманого нею прибутку свідчить про якість та ефективність управління її активними і пасивними операціями. Отже, дослідження прибутковості, його складових, а також факторів, що діють на нього, і є одним із важливих завдань управління фінансово-економічною діяльністю будь-якого банку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуваній темі присвячено роботи українських і зарубіжних науковців. Серед зарубіжних вчених тематику прибутковості розглядали Пітер С. Роуз, І.А. Бланк [2]. Вагомий вклад у вивченні теоретичної частини банківської прибутковості досягли науковці А.І. Волкова, К.С. Базилевич, Г.О. Панасенко, Н.П. Радковська, О.О. Рибалка та ін. [1, 3-7], які пропонують різноманітні підходи та методи управління прибутковістю банків. Однак, віддаючи належне важливості досліджень названих учених, зауважимо, що безліч аспектів даної проблеми залишається недостатньо вирішеними та потребує подальшого опрацювання. Поглибленого аналізу вимагають питання механізму управління прибутком банку в умовах подолання економічної та фінансової кризи, вихід комерційних банків на якісно новий рівень розвитку.

Метою даної роботи є розкриття та поглиблення теоретико-методичних засад управління прибутковістю банку, в тому числі питань механізму управління прибутком банку на основі впровадження стратегічних і тактичних завдань в поточному та перспективному періодах.

Результати дослідження. Прибуток є головним внутрішнім джерелом з яких відбувається формування фінансових ресурсів банку, який дозволяє вирішувати такі важливі задачі, як: збільшення обсягу власного капіталу, поповнення резервних фондів, фінансування капітальних вкладень, підтримку іміджу, забезпечення платоспроможності, часткове забезпечення розвитку фінансово-економічної діяльності банку. Прибуток банківської установи також є важливим джерелом задоволення її соціально-економічних потреб, проте головне його при-

значення полягає у достатньому рівні прибутковості банку, яке захищає його від загрози банкротства.

Слід зазначити, що прибуток у класичному розумінні є різницею між ціною товару й затратами на його виробництво, тобто його собівартістю. У стандарті бухгалтерського обліку «Загальні вимоги до фінансової звітності» зазначено, що «прибуток – сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати». На думку І.А. Бланка, «прибуток є:

– головною метою підприємницької діяльності;

– базою для економічного розвитку держави;

– критерієм ефективності конкретної виробничої діяльності;

– основним внутрішнім джерелом формування фінансових ресурсів, що забезпечують розвиток підприємства;

– важливим джерелом зростання ринкової вартості підприємства;

– найважливішим джерелом задоволення соціальних потреб суспільства;

– основним захисним механізмом від банкрутства» [2, с. 543].

За дослідженими роботами О.А. Криклія і Н.Г. Маслак, «прибуток – це виражений у грошовій формі дохід власника на вкладений капітал, плата за працю та ризик ведення підприємницької діяльності, що є різницею між сукупним доходом і сукупними витратами в процесі здійснення такої діяльності» [4, с. 86]. І.А. Волкова та О.Ю. Калініна розглядають «прибуток як збільшення власного капіталу в результаті фінансово-господарської діяльності, крім вилучень частки засновників із капіталу» [3, с. 519]. Отже, прибуток є критерієм доходу власників, які вкладають капітал з ціллю досягнення запланованого соціально-економічного ефекту, але водночас прибуток є і визначеною платнею за ризик здійснення підприємницької праці. З огляду на це зазначимо, що рівень прибутку та рівень ризику знаходяться між собою у прямо пропорційній залежності, особливо в умовах фінансово-економічної діяльності банків.

Слід зауважити, що визначена вище роль прибутку полягає в забезпеченні фінансово-економічного прогресу банківської установи, в гарантуванні забезпечення інтересів акціонерів та працівників, а також визначає потребу ефективного і постійного управління прибутком, що є процесом пошуку та прийняття відповідних управлінських фінансових завдань через головні його аспекти формування, розподілу та використання банківською установою.

Дослідженню питань механізму управління прибутком банку присвячені праці наукових вчених [3, 6, 7], а саме О.О. Рибалка – основною метою управління прибутком банку розглядає як «забезпечення максимізації добробуту засновників, учасників банку в поточному та перспективному періодах» [6, с. 20-25]. Окрім цього, в цій праці зазначається, що «ефективний механізм управління прибутком банку дає змогу в повному обсязі реалізувати завдання та цілі, поставлені перед ним, сприяє результативному виконанню функцій цього управління» [7, с. 161-165].

На думку Н.П. Радковської, «сутність управління прибутком є складним багатофункціональним механізмом, що складається з окремих ланок, тісно пов'язаних, до яких належать:

– вибір підрозділів банку, що беруть участь у процесі управління прибутком;

– планування доходів, витрат і прибутку банку;

– застосування різних способів оцінки прибутковості банківської діяльності» [6, с. 20–25].

Отже бачимо, що в досліджених працях науковців велику увагу приділяється устрою управління прибутком і це спричинено тим, що в обставинах переходу до ринкових відносин у фінансовому менеджменті банку сформувався і посилився системний підхід (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Систематичність управління прибутком банківської установи (вдосконалено на основі [1, с. 130–132]

Зазначимо, що прибуток є найважливішим з оцінюваних показників, проте він не завжди дає достатньо об'єктивні відомості про рівень ефективності фінансово-економічної діяльності банку, про можливість розміщених або інвестованих ним ресурсів приносити дохід. Тому ефективність фінансово-економічної роботи банку краще характеризують показники рентабельності чи прибутковості, які визначаються шляхом відношення прибутку до джерел його отримання, а економічна суть цих відносних показників

Таблиця 1.1

Основні коефіцієнти оцінювання рівня прибутковості банківської установи

Коефіцієнт	Методика розрахунку	Характеристика
Прибутковість капіталу	ROE = ЧП / К, де ЧП – чистий прибуток; К – власний капітал банку	Рекомендоване значення не менше 15%. Він показує, скільки чистого прибутку припадає на 1 грн. ВК
Прибутковість активів)	ROA = ЧП / РА * 100% або ROA = ЧП / А *100%, де РА – робочі активи банку; А – загальні активи банку	Коефіцієнт ROA має бути не менше 1% і показує, скільки чистого прибутку приносить 1 грн. активів банк
Чистий спред	ЧС = ПД / ПА * 100% – ПВ / ПП * 100%, де ПД – процентні доходи; ПА – платні активи, тобто активи, за якими банк отримує доходи; ПВ – процентні витрати; ПП – платні пасиви, тобто пасиви, за якими банк несе витрати.	Норма не менше 1,25%. ЧС показує чисту дохідність банку
Чиста процентна маржа	ЧПМ = (ПД– ПВ)/РА*100%	Норма не менше 4,5%. Виражає скільки чистого процентного доходу приносить 1 грн. робочих активів

в тому, що вони формують прибуток, отриманий з кожної гривні вкладених банком коштів.

Основними коефіцієнтами, які характеризують прибутковість (рентабельність) банку наведені у таблиці 1.1.

Управління прибутковістю банківської діяльності здійснюється на етапах формування, розподілу та використання банківського прибутку.

Механізм управління прибутковістю банків – це складний комплексний взаємопов'язаний процес управління, що є частиною процесу управління банківською діяльністю, який реалізується за допомогою основних функцій – планування, організування, регулювання, контролю, мотивації і аналізу з ціллю досягнення та підвищення рівня прибутковості при врахуванні наявних рівнів ризиків та загроз.

Кризовий та посткризовий стан розвитку банків супроводжуються поступовим скороченням збитковості банківських установ, яка була зумовлена наявними проблемами в стратегічному та оперативному управлінні ключовими сферами банківської діяльності, відсутністю стратегічних планів управління прибутком за умов фінансової нестабільності. Це зумовило необхідність розробки стратегій менеджменту фінансових результатів банківської діяльності. На нашу думку, доцільно виокремити такі типи стратегій управління прибутковістю, як: агресивна (наступальна) стратегія, захисна та диверсифікаційна.

Реалізацією стратегічних і тактичних задач управління прибутковістю необхідно здійснювати через ефективно функціонуючий механізм управління прибутковістю, який, на нашу думку, повинен включати такі складові:

– організаційно-економічну (сукупність організаційних підходів впливу та економічних способів та засобів впливу з ціллю реалізації механізму управління прибутковістю банків);

– фінансову (сукупність методів фінансового забезпечення управління прибутковістю банків);

– мотиваційну (сукупність командно-адміністративних заходів, що стимулюють управління прибутковістю банків);

– правову (сукупність норм та правил організації управління прибутковістю банків);

– інформаційну (сукупність інформаційних даних для забезпечення управління прибутковістю банків).

Управління прибутковістю банків реалізується через систему управління прибутковістю банків, що визначається цілеспрямованим організуючим впливом суб'єкта управління, керуючої системи (комплекс підрозділів, які забезпечують управління прибутком банку) на об'єкт управління, керовану систему – прибутковість банківської діяльності.

«Головною метою управління прибутком є забезпечення максимізації добробуту засновників, учасників банку в поточному та перспективному періодах» [5, с. 293-295]. Для підвищення результативності діяльності банківських установ потрібно розробити дієвий механізм управління прибутком, в якому варто виділити п'ять основних блоків: мета, завдання, принципи, структура та система управління. Саме на такому підході необхідно базуватися при побудові механізму управління прибутком з розгалуженою сукупністю філій, але з обов'язковим урахуванням особливостей їх діяльності. Безпосередній процес управління прибутком банку відобразимо у стислому вигляді за допомогою рис. 1.2.

Отже, механізм управління прибутковістю банківської установи включає систему методів та інструментів, що безпосередньо пов'язані із формуванням, розподілом та використанням прибутку установи, і здійснюється з метою покращення результатів прибутковості та підвищення ефективності банківської діяльності. Він реалізується через систему управління прибутковістю банків, що визначається цілеспрямованим організуючим впливом суб'єкта управління, керуючої системи (комплекс підрозділів, що забезпечують управління прибутком банку) на об'єкт управління, керовану систему складові прибутковості банківської діяльності. Механізм управління прибутковістю банків охоплює такі складові: організаційно-економічну, фінансову, мотиваційну, правову, інформаційну.

Головним поставленим завданням управління прибутком комерційного банку є забезпечення та підтримання максимізації добробуту засновників, учасників банку в поточному та перспективному періодах.

Отже, система управління прибутком, відповідно до цієї поставленої мети, повинна виконувати наступні завдання:

1. Виконання та підтримання максимізації затвердженого розміру прибутку, що формує ресурсний потенціал банківської установи і ринкової кон'юнктури.

2. Пропорційність між прибутком і допустимим рівнем ризику.

3. Дотримання добірної якості самого прибутку, який створюється. В цьому випадку за рахунок операційної діяльності повинні бути реалізовані резерви зростання.

4. Гарантування виплат його власникам встановленого рівня доходів, від інвестованого капіталу установи.

5. Підтримка формування належного обсягу фінансових ресурсів відповідно поставлених управлянням завдань розвитку комерційного банку в перспективному періоді.

6. Прогресивне зростання ринкової вартості банківської установи.

Рис. 1.2. Процес управління прибутковістю банку [1, с. 130–132]

7. Впровадження та дотримання ефективності програм участі працівників в прибутку.

Поставлені вище завдання стосовно управління прибутком комерційного банку мають різну спрямованість, але взаємопов'язані в цьому процесі і оптимізуються між собою.

Дієвий механізм управління прибутком банку дає змогу в повному обсязі реалізувати завдання та поставлені цілі, сприяє результативному виконанню функцій цього управління.

Управління прибутком банку являє непростий багатофункціональний механізм, до якого входять елементи, які функціонують між собою. До головних їх властивостей належать:

– визначення, або впровадження підрозділів в установі, що залучені до процесу управління прибутком банківської установи;

– постійне планування статей доходів, витрат, а також прибутку банку;

– дотримання способів оцінювання рівня прибутковості банківської бізнесу;

– впровадження методів щоденного регулювання прибутку.

Створений єдиний комплекс управління прибутком виконується на двох рівнях: найвищому – макрорівні та мікрорівні (управляння певного рівня напрямків роботи банку).

Кожен елемент управління прибутковістю має свої особливості і має бути застосований до вищезазначених рівнів.

Планування доходів, витрат та прибутку виступає в якості елементів управління прибутковістю на найвищому рівні та включає такі напрями:

– складання та затвердження планового балансу доходів та витрат банку в межах бізнес – плану;

– планування на основі цього балансу задовільної процентної маржі;

– складання і розрахунок кошторису доходів та витрат банківської установи;

– прогнозування норми прибутку на активи та капітал банку;

– планування розподілу прибутку.

Беручи до уваги, той факт, що основна частина прибутку – чистий дохід за активними операціями, то більша увага, в цьому випадку приділяється управлінню дохідності за вище зазначеними операціями банку.

Отже, процентні ставки за розглянутими активними операціями повинні дотримуватися наступних співвідношень: спочатку здійснюють розрахунок ставок за принципом повного використання короткострокових пасивів, при цьому для певного виду активу визначають обсяги ресурсів різних типів, які можуть фондувати вибраний вид активних операцій.

На підставі уже наявної інформації про вартість пасивів, наступним етапом є розрахунок середньозваженої вартості ресурсів, що раніше застосовували для фондування активних операцій.

Останнім етапом є розрахунок маржі за всіма активними операціями, а саме визначають різницю між прибутковістю активної операції і вартістю ресурсів, що фондують дану операцію.

При здійсненні цих етапів можна конкретизувати окремі «вузькі місця» в діяльності банку, що є збитковими, або не дозволяють виконати плановий рівень процентної маржі. І саме по завершенню виявлення «слабких місць» можна спрямувати на зміну структури ресурсів на більш доступні джерела. Тому акцентувати увагу потрібно на управління витратами банку, що спрямоване на зниження собівартості операцій, що проводяться в банку, адже вони є головним елементом менеджменту проведення ефективності банківських операцій.

З вище викладеного матеріалу можна дати загальні пропозиції, а саме оптимізація функціонування діяльності банку є головним чинником в напрямі покращення здатності протистояти ускладненню ситуації на внутрішніх і зовнішніх фінансових ринках, викликаному глобальними кризовими явищами в економіці. Негайною також є необхідність оптимізації витрат комерційного банку. Нагальним аспектом управління є здійснення переорієнтації комерційних банків в роботі з пасивами на залучення коштів внутрішнього ринку. Вважаємо доцільним збільшити частку комісійного доходу в чистому доході банку та забезпечити ефективну роботу з проблемною кредитною заборгованістю.

Висновки з проведеного дослідження. Прибутковість банківського бізнесу є одним з найякісніших показників, що визначають фінансові результати роботи комерційних банків, є матеріальним базисом їх майбутнього функціонування та формування рейтингу на банківському ринку країни. Основна задача банківського менеджменту – не допустити зниження показника прибутковості, оскільки це неминуче відобразиться як на показниках достатності капіталу, так і на рівні конкурентоспроможності банківської установи на ринку.

Управління прибутковістю банківських установ виступає елементом, що забезпечує зростання кінцевих результатів діяльності, збільшення рентабельності та капіталізації установ банківського сектору економіки.

Отже, головною ціллю управління прибутком комерційного банку є забезпечення та підтримання максимізації добробуту засновників, учасників банку в поточному та перспективному періодах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Базилевич К. С. Економічна сутність прибутку в умовах трансформації економіки / М. Базилевич // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць. – 2007. – № 11. – С. 130–132.
2. Бланк И.А. Управление прибылью / И.А. Бланк. – К.: Ника Центр, Эльга, 1998. – 543 с.
3. Волкова І.А. Бухгалтерський облік у банках: навч. посіб. / І.А. Волкова, О.Ю. Калініна. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 519 с.
4. Криклій О.А. Управління прибутком банку / О.А. Криклій, Н.Г.Масляк. – Суми: Изд-во УАБС НБУ. – 2008. – 86 с.
5. Панасенко Г.О. Особливості управління бізнес-процесами сучасного банку / Г.О. Панасенко // Сталий розвиток економіки, 2012. -№ 1. – С. 293-295.
6. Радковская Н.П. Методические подходы к управлению прибылью коммерческого банка / Н.П. Радковская // Финансы и кредит. – 2006. – № 1. – С. 20–25.
7. Рибалка О.О. Підходи до управління прибутком банку / О.О. Рибалка // Актуальні проблеми економіки: наук. економ. журнал. – 2007. – № 11. – С. 161-165.

УДК 336.14

Ситник Н.С.
доктор економічних наук,
доцент кафедри державних та місцевих фінансів
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Бурзак О.П.
студентка
Львівського національного університету
імені Івана Франка

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕДУР МИТНОГО КОНТРОЛЮ

Розкрито зміст та значення митних платежів у формуванні доходів державного бюджету та функції митного оподаткування. Проаналізовано доходи від зовнішньоекономічної діяльності у формуванні доходів Державного бюджету України та визначено динаміку донарахувань за результатами контролю митницями Державної фіскальної служби України за 2012–2015 роки, вказано напрями їх удосконалення. Проведено аналіз основних показників роботи митниць щодо забезпечення мобілізації надходжень до бюджету.

Ключові слова: митні платежі, митний контроль, мито, акцизний податок з ввезених підакцизних товарів, ПДВ із ввезених на територію України товарів, митна вартість.

Ситник Н.С., Бурзак О.П. АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОЦЕДУР ТАМОЖЕННОГО КОНТРОЛЯ

Раскрыто содержание и значение таможенных платежей в формировании доходов государственного бюджета и функции таможенного налогообложения. Проанализированы доходы от внешнеэкономической деятельности в формировании доходов государственного бюджета Украины и определена динамика доначислений по результатам контроля таможнями Государственной фискальной службы Украины по 2012-2015 годы, указано направления их усовершенствования. Проведен анализ основных показателей работы таможен по обеспечению мобилизации поступлений в бюджет.

Ключевые слова: таможенные платежи, таможенный контроль, таможенная пошлина, акцизный налог с ввезенных подакцизных товаров, НДС с ввезенных на территорию Украины товаров, таможенная стоимость.

Sitnik N.S., Burzak O.P. ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF CUSTOMS CONTROL

In the article the content and significance of customs duties in shaping the state budget revenues and function of customs duties. Analysis of income from foreign economic activities in the formation of revenues of the State Budget of Ukraine and additional accruals dynamics determined by the results of the control of the State customs service of Ukraine for fiscal 2012–2015 years, these areas of improvement. The analysis of the main indicators of customs to ensure the mobilization of revenue.

Keywords: customs duties, customs control, customs duty, excise tax on imported excise goods, VAT on imported goods to Ukraine, customs value.

Постановка проблеми. У сучасних умовах зовнішньоекономічна діяльність є визначальним чинником формування експортного потенціалу держави, зміцнення її господарських зв'язків у світі та становлення сприятливого інвестиційного клімату. Її ефективність залежить від розробки та прийняття важливих рішень у сфері податкового регулювання основним результатом реалізації якого є формування достатніх фінансових ресурсів держави та оптимізація впливу податкової системи на розвиток національної економіки.

Серед проблем фіскальних органів України варто виділити: значну частку в загальному обсязі товарообігу товарів, що переміщуються контрабандним шляхом; істотні часові витрати на проведення митних процедур; застарілі механізми технологічного пропуску товарів тощо. За таких умов виникає потреба у суттєвому поліпшенні процедури здійснення митного контролю в Україні, що і зумовлює актуальність питань, пов'язаних з аналізом ефективності цих процедур.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням організації та удосконалення процедури митного контролю присвячували свої праці такі вчені, як О.М. Вакульчик, Т.С. Єдинак, О.О. Книшек, Л.М. Пісьмаченко, П.В. Пашко, а забезпечення пост-митного контролю розглядали Ю.Є. Петруня, М.О. Губа, Г.Б. Лялька, М.М. Розумей. Проте залишається недостатньо опрацьованим питання впливу процедур митного контролю на наповнення дохідної частини державного бюджету і забезпечення ефективності митної діяльності.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає в аналізі митні податки в структурі дохідної частини та визначити роль митного контролю у забезпеченні ефективності митної діяльності держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. В контексті реалізації державної митної політики сутність терміну «контроль» та його місце в системі державного контролю можна розуміти у кількох значеннях:

– перевірка відповідності контрольованого об'єкта встановленим вимогам;

– перевірка, облік діяльності кого-, чого-небудь, нагляд за кимось, чимось [1].

В енциклопедичній літературі звертають увагу на те, що контроль являє собою перевірку виконання законів, рішень тощо; є однією з найважливіших функцій державного управління [2].

На наш погляд, мова може йти про контроль як основний засіб забезпечення законності та дисципліни в сфері управління митною справою або як діяльність посадових осіб органів доходів і зборів, здійснювана у встановленій послідовності та спрямована на забезпечення дотримання чинного законодавства, яке регламентує порядок переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон. Тому можна погодитись з В. В. Ченцовим стосовно необхідності відрізняти контроль у митній галузі від митного контролю товарів та інших предметів.

Крім того, поряд з обов'язковістю митного оформлення, контрольованість з боку органів доходів і зборів є одним із принципів переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України [3].

Контроль за виконанням основних завдань та реалізацією своїх функцій держава здійснює опосередковано через уповноважені на те органи в конкретних галузях суспільного життя. В науковій літературі отримав поширення термін «державний контроль». Останній прийнято вважати однією з основних функцій державних органів, яка дає змогу отримувати достовірну і об'єктивну інформацію про фактичний стан справ на підконтрольному об'єкті, про стан виконання законів і державної дисципліни, про хід виконання відповідних рішень і рекомендацій; вживати оперативні заходи щодо запобігання, виявлення та припинення дій, що суперечать встановленим державою нормам. Різновидом державного контролю з урахуванням його обсягу та змісту є такий спеціальний контроль як митний [4].

Більшість українських науковців тлумачать термін «митний контроль», виходячи із його визначення у нормативно-правових актах, зокрема в Митному кодексі України. У п. 24 ст. 4 Митного кодексу України митний контроль – сукупність заходів, що здійснюється з метою забезпечення додержання норм цього Кодексу, законів та інших нормативно-правових актів з питань державної митної справи, міжнародних договорів України, укладених у встановленому законом порядку [5].

У Митному кодексі ЄС дано визначення митного контролю – як певні дії митних органів з метою забезпечення правильного застосування митного та іншого законодавства, що регулює ввезення, вивезення, транзит, передачу, зберігання і кінцеве використання товарів, що переміщуються між митною територією Співтовариства та іншими територіями, та наявність і пересування в межах митної території товарів, що не походять з Співтовариства, та товарів, поміщених під режим випуску для внутрішнього споживання [6].

Проаналізувавши вищенаведені визначення поняття «митний контроль», можна дійти висновку, що під останнім слід розуміти сукупність заходів, що здійснюється фіскальними органами в межах їх повноважень й у відповідності до встановлених митних правил щодо порядку переміщення через митний кордон товарів, предметів і транспортних засобів, і, які спрямовані на забезпечення національних митних інтересів і безпеки України.

У процесі становлення ринкової економіки України митні податки виступають інструментом мобілізації частини створеного валового внутрішнього продукту до державного бюджету. Динаміка надходжень митних платежів від зовнішньоекономічної діяльності за останні роки свідчить про зростання їх ролі в наповненні дохідної частини бюджету.

З рисунку 1 видно, що в Україні податкові надходження становлять основну частину Державного бюджету України і становлять від 77,90% у 2015 році до 83,97% у 2011 році. Отже, одним із першочергових завдань для ДФС є безумовне забезпечення виконання показників наповнення бюджету.

На основі проведених нами досліджень можна зробити висновок, що сума податкових надходжень у 2015 році (507 636 млн. грн.) зросла в порівняні з 2011 році (334 692 млн. грн.) у 1,5 рази, проте їх частка у загальній структурі доходів зменшилась: у 2011 році цей показник становив 83,9%, а у 2015 році – 77,85% [8]. Ці результати зумовлені змінами, що були внесені у податкове законодавство, спрямовані на покращення адміністрування платежів та створення більш рівних та справедливих умов оподаткування, а також підвищення наповнюваності бюджету.

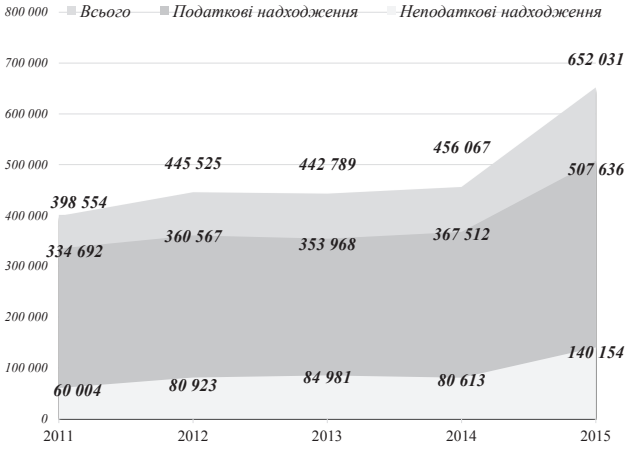

Рис. 1. Динаміка податкових та неподаткових надходжень за 2011-2015рр. до зведеного бюджету України, млн. грн.

**Джерело: складено автором на основі даних [7, 8]*

Також можемо спостерігати характерну тенденцію до зростання сум надходжень протягом всього періоду. Винятком став 2013 рік, що було спричинено військовими діями на Донбасі, а також складною соціально-економічною та політичною ситуацією в Україні.

Динаміка податкових надходжень показує на зростання ролі ПДВ та акцизного податку, які стягуються при ввезенні в Україну товарів, при наповненні дохідної частини державного бюджету. Однак, у 2014 році спостерігається спад (в порівняні з 2013 р. на 4,2%) надходжень з ПДВ із вироблених в Україні товарів [9].

Незважаючи на приріст податкових надходжень у 2015 році на 34% збереглась негативна нерівність між ПДВ із вироблених в Україні товарів і ПДВ з ввезених на територію України товарів, що говорить про недостатньо розвинений ринок товарів вітчизняного виробництва.

Таблиця 1

Динаміка надходжень від митних платежів до Державного бюджету України у 2013-2015 рр., млрд. грн.

Статті доходів	2013	2014	2015
∑ надходжень до Державного бюджету	339,2	357,1	534,7
ПДВ із вироблених в Україні товарів	84,2	80,7	108,1
ПДВ з ввезених на територію України товарів(продукції)	96,6	107,3	138,8
Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів	8,9	16,9	24,3
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів	26,4	28,1	38,8
Ввізне мито	13,3	12,4	39,9
Вивізне мито	0,1	0,2	0,4
Єдиний збір	0,2	0,2	0,2

**Джерело: Складено автором на основі даних [10]*

За результатами проведеного аналізу зазначаємо, що частка надходжень митних платежів до держав-

ного бюджету дуже вагома. Так, упродовж останніх років питома вага митних платежів у загальному обсязі доходів бюджету становила в середньому 35%.

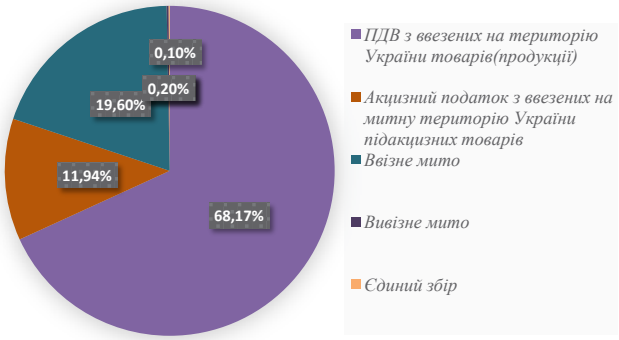

Рис. 2. Структура митних платежів, %

Джерело: Складено автором на основі Таблиці 1

З рисунку 2 видно, що в структурі митних платежів найбільш вагому частку у 2015 році займають надходження від ПДВ (68,17%) і акцизного податку (19,6%).

Запровадження системи електронного адміністрування (СЕА) ПДВ з 1 липня 2015 року дозволило виключити махінації з ПДВ та збільшити надходження податку до бюджету. Наступним позитивним аспектом є спрощення процедури митного оформлення. В результаті цих дій станом на 17 грудня 2015 року було зареєстровано 328,4 тис. митних декларацій на суму 58,9 млрд. грн. і 82,1 млн. податкових накладних та рахунків коригування на суму 392,6 млрд. грн. [7].

Внаслідок проведених у 2015 році ряду заходів у боротьбі з тіньовим бізнесом: розширено функціонал автоматизованої системи аналізу та управління ризиками; підписано угоду зі Всесвітньою митною організацією про розгортання в морських портах програмно-інформаційного комплексу WCO CTS; створено більш прозорою систему митного оформлення імпортних товарів поповнився Державний бюджет України на суму 1,8 млрд. грн. сума штрафів за порушення митних правил по 17808 справах та 1,77 млрд. грн. сума штрафів за порушення митних правил по 9767 справах, що подані до суду [7].

Завдяки проведених ефективних заходів, спрямованих на здійснення належної організації митного контролю, ефективної протидії митним правопорушенням, забезпечення повноти оподаткування товарів, достовірності декларування товарів, транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України, посилення роботи з контролю за правильністю визначення митної вартості товарів, класифікації, країни походження, показники надходжень до державного бюджету у 2015 порівняно з 2014 роком зросли на 49,1%, або на 66,6 млрд. грн. Приріст надходжень до 2014 року забезпечено з: ПДВ з ввезених на територію України товарів на 29,3% або на 31,5 млрд. грн., акцизного податку з ввезених на митну територію України підакцизних товарів на 56,0% або на 8,2 млрд. грн., ввізного мита на 221,9%. або на 27,5 млрд. грн., вивізного мита на 90,5%., або на 199,4 млн. грн. [9].

В результаті контролю правильності визначення митної вартості товарів у 2015 році до Державного бюджету України додатково від корегування митної вартості надійшло 5,8 млрд. грн., що на 1,8 млрд. грн., або на 43,1%., більше показника 2014 року (4,1 млрд. грн).

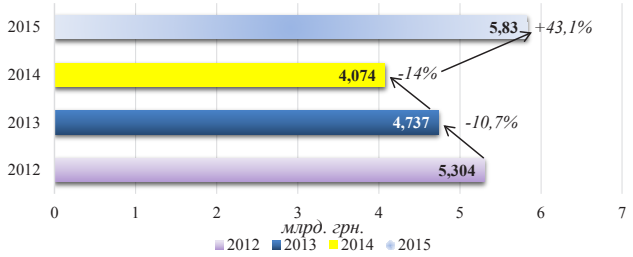

Рис. 3. Сума додаткових надходжень за рахунок коригування митної вартості у 2012-2015 рр., млрд. грн.

**Джерело: Складено автором на основі даних «Звіту про виконання плану роботу Державної фіскальної служби України на 2015 рік» [7]*

На справляння додаткових митних платежів за рахунок коригування митної вартості вплинув загальний стан надходжень митних платежів, зменшення обсягу імпорт, зменшення обсягів оподаткованого імпорту по вартості, втрати внаслідок ситуації у Східному регіоні (Донецька та Луганська митниці) та АР Крим (Кримська та Севастопольська митниці), зміна структури імпорту товарів, збільшення частки сировинних товарів, заміна більш дорогих товарів їх дешевшими аналогами та зниження цін на зовнішніх ринках, зміна крос-курсів валют в Україні.

При цьому необхідно враховувати, що митниці не регулюють здійснення зовнішньої торгівлі, їх завданням є митне оформлення товарів та відповідне реагування на ті тенденції, що відбуваються у світі, у тому числі і за напрямом ціноутворення. 90% додаткових надходжень до державного бюджету за 2015 рік (в основному) забезпечено від коригування митної вартості і склали 28,3 млн. гривень. У звітному періоді опрацьовано 563 звернення юридичних осіб щодо винесення попередніх класифікаційних рішень та прийнято 414 попередніх класифікаційних рішень на товари, що плануються суб'єктами ЗЕД до переміщення через митний кордон України. У 2015 році додаткові надходження від контролю за правильністю декларування країни походження товару склали 81,0 млн. грн., що на 11,1 млн. грн. більше, ніж за 2014 рік (без урахування Луганської та Донецької митниць) [7].

Ще одним важливим моментом наповнення державного бюджету є виконання постмитного контролю, що базується на ризикоорієнтованій системі відбору платників для проведення планових перевірок. До плану-графіка проведення документальних планових перевірок відбираються платники податків, які мають ризик щодо несплати податків та зборів, невиконання іншого законодавства, контроль за яким покладено на органи доходів і зборів. Періодичність проведення документальних планових перевірок платників податків визначається залежно від ступеня ризику в діяльності таких платників податків.

На наш погляд важливим у цьому напрямку є створення Ризик-менеджменту, що включатиме створення в центральному апараті ДФС окремого підрозділу ризик-менеджменту, визначення критеріїв ризику не виконання податкового законодавства для кожного виду податків щодо митних операцій, а також податковий та митний аудит, який базуватиметься на ризик-орієнтованому підході.

Висновки з проведеного дослідження. З огляду на зазначене можна зробити висновок, що для підвищення ефективності процедур митного контролю необхідно більше уваги приділяти використанню

сучасних електронних систем і технологій, які дозволять скоротити час проходження товарів через митницю, мінімізувати людський фактор та зменшити кількість бюрократичних процедур. Враховуючи те, що податкова система в Україні складна в адмініструванні, має місце агресивне податкове планування, низький рівень довіри до фіскальних органів, а також низький рівень фінансово-економічної грамотності та податкової культури в суспільстві, доцільним буде продовжити наукове дослідження у цьому напрямі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
2. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. «Укр. енцикл.», 2001. – 792 с.
3. Митне право України: [навчальний посібник] / за заг. ред. проф. В. В. Ченцова. – К., 2007. – 284 с.
4. Великий енциклопедичний юридичний словник / [за редакцією акад. НАН України Ю. С. Шемшученка]. – К. ТОВ «Видавництво «Юридична думка» «. 2007. – 992 с.
5. Митний кодекс України – Офіційний веб-сайт. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/
6. Білуха М. Т., Микитенко Т. В. Митний контроль: організація і методологія // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право), 1(64) 2014 – с. 181-187. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/
7. Державна фіскальна служба України – Офіційний веб-сайт. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://sfs.gov.ua
8. Міністерство фінансів України – Офіційний веб-сайт. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/
9. Рахункова палата України – Офіційний веб-сайт. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ac-rada.gov.ua
10. Державна казначейська служба України – Офіційний веб-сайт. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.treasury.gov.ua

СЕКЦІЯ 9
БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.1

Бондаренко Н.М.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри статистики,
обліку та економічної інформатики
Дніпропетровського національного університету
імені Олеся Гончара

Шачаніна Ю.К.
студентка
Дніпропетровського національного університету
імені Олеся Гончара

ОРГАНІЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

У статті викладено актуальні питання внутрішньогосподарського контролю використання основних засобів на підприємствах. Наведені цілі, методи, джерела інформації, методика та етапи контролю основних засобів, визначено перелік типових помилок, що виявляються контролером під час перевірки. Обґрунтовано рекомендації щодо підвищення оперативності й ефективності контролю основних засобів на вітчизняних підприємствах.
Ключові слова: внутрішньогосподарський контроль, організація, основні засоби, ефективність та раціональність контролю

Бондаренко Н.Н., Шачанина Ю.К. ОРГАНИЗАЦИЯ ВНУТРИХОЗЯЙСТВЕННОГО КОНТРОЛЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ НА ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ И ПУТИ ЕГО УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ
В статье изложены актуальные вопросы внутрихозяйственного контроля использования основных средств на предприятиях. Приведены цели, методы, источники информации, методика и этапы контроля основных средств, определён перечень типичных ошибок, выявляемые контролёром при проведении проверки. Обосновано рекомендации по повышению оперативности и эффективности контроля основных средств на отечественных предприятиях.
Ключевые слова: внутрихозяйственный контроль, организация, основные средства, эффективность и рациональность контроля.

Bondarenko N.M., Shachanina J.K. ESTABLISHING OF INTERNAL CONTROL OF FIXED ASSETS AT DOMESTIC ENTERPRISES AND WAYS OF ITS IMPROVEMENT
The article presents current issues of internal control of fixed assets at enterprises. In the article are described the aims, methods, sources of information, methods and stages of control of fixed assets, as well as the article contains the list of common mistakes, that can be defined by the controller during inspection. Recommendations for improving the efficiency and effectiveness of monitoring of fixed assets at domestic enterprises are explained.
Keywords: internal control, organization, fixed assets, effectiveness and efficiency of control.

Постановка проблеми. Ефективне функціонування суб'єктів господарювання в умовах ринкової економіки можливе завдяки збалансованому використанню всіх видів ресурсів. Інтенсифікація виробництва, нарощування його обсягів забезпечується, у першу чергу, зростанням рівня екстенсивного та інтенсивного використання основних засобів, інакше кажучи, засобів праці. Для здійснення виробничої діяльності підприємству необхідні основні засоби, які у своїй сукупності утворюють виробничо-технічну базу і визначають виробничу мету господарства. Саме обсяг акумульованих основних засобів дає підстави судити про розмір підприємства, його можливості та перспективи розвитку. Від раціональної організації внутрішнього контролю основних засобів на підприємстві значною мірою залежить ефективність управління, адже прийняття управлінських рішень здійснюється в умовах невизначеності, зміни потенціалу економічного розвитку підприємства, дії дестабілізуючих чинників і ризику.

Сьогодні в Україні спостерігається обмеженість і невизначеність щодо побудови цілісно функціонуючої системи внутрішнього контролю, яка б забезпечувала покращення результатів фінансово-економічної діяльності вітчизняних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питання організації внутрішньогосподарського контролю використання основних засобів на вітчизняних підприємствах присвячено чимало праць, зокрема М. Білухи, Ф. Бутинця, Б. Валуєва, Б. Усача, Н. Дороша та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Незважаючи на багатоаспектність проведених досліджень з організації внутрішньогосподарського контролю використання основних засобів, на практиці даному питанню приділяється мало уваги. Тому в умовах зростання нестабільності зовнішнього середовища та ускладнення управління необоротними активами існує необхідність подальшого обґрунтування та пошуку шляхів удосконалення внутрішньогосподарського контролю основних засобів на вітчизняних підприємствах.

Метою статті є дослідження теоретико-організаційних аспектів внутрішньогосподарського контр-

олю основних засобів та обґрунтування шляхів його вдосконалення на вітчизняних підприємствах.

Виклад основного матеріалу. Внутрішній контроль – це процес, спрямований на досягнення стратегічних довгострокових цілей підприємства, що і є результатом дій керівництва з планування, організації, моніторингу діяльності підприємства в цілому, та його окремих підрозділів. Система внутрішнього контролю є своєрідним джерелом інформаційного забезпечення управління підприємством, що у свою чергу дозволяє не допустити порушення законності, нераціонального використання та перевитрат виробничих ресурсів, невиконання передбачених виробничо-господарських планів діяльності підприємства.

Внутрішній контроль спрямований на збереження грошових та матеріальних цінностей, підвищення ефективності господарювання, відповідність системи внутрішнього контролю вимогам законодавчих та нормативно-правових актів і норм, зменшення витрат на проведення зовнішнього аудиту.

Здійснення внутрішньогосподарського контролю є прерогативою керівника підприємства. Такий важіль управління, як внутрішній контроль на підприємстві, добре відомий уже давно, проте керівництво фірм, як правило, не використовує його можливості й не приділяє належної уваги його якості, в той час як внутрішній контроль є інформаційним підґрунтям для прийняття управлінських рішень або їх коригування для досягнення поставлених цілей найбільш ефективним способом.

Однією з головних умов забезпечення підвищення продуктивності праці та зниження витрат виробництва є раціональність та ефективність використання об'єктів основних засобів, що також призводить до зменшення потреби введення нових виробничих потужностей при заданому обсязі виробництва і, як наслідок, до економії капітальних вкладень.

Основні засоби є одним із найважливіших об'єктів фінансового обліку, займаючи значну частку в загальній сумі активів підприємства, тому існує необхідність в контролі за їхнім рухом, організацією синтетичного й аналітичного обліку, визначенням зносу (амортизації), проведенням ремонту, модернізацією, оновленням застарілих і технічно недосконалих об'єктів [1].

Основними елементами контролю операцій із використання основних засобів, що забезпечують його ефективне функціонування, є: об'єкти контролю; суб'єкти контролю; інформаційні джерела контролю; прийоми та методи контролю.

Метою внутрішньогосподарського контролю операцій з основними засобами є встановлення достовірності бухгалтерських даних і звітності щодо наявності, стану й руху основних засобів, забезпечення їх збереження та ефективного використання [2, с. 158].

Мета контролю реалізується завдяки вирішенню завдань, визначених на рис. 1.

До об'єктів внутрішньогосподарського контролю основних засобів належать: збереження власних і орендованих основних засобів; стан техніко-експлуатаційної дисципліни за операціями з основними засобами; стан бухгалтерського обліку та звітності за операціями з придбання, руху, використання основних засобів [3].

Основними джерелами інформації для проведення контролю основних засобів є:

– інформація за договорами купівлі-продажу об'єктів, договорами на капітальне будівництво, архітектурно-технічними паспортами, розрахунками кошторисами, актами прийому-передачі, актами на списання, картками (книгами, відомостями) інвентарного обліку, розрахунками нарахування амортизації;

– записи в облікових регістрах за рахунками 10 «Основні засоби», 13 «Знос (амортизація) необоротних активів», 15 «Капітальні інвестиції», Журнал 4, відомості аналітичного обліку № 4.1, 4.2, 4.3;

– Баланс (Звіт про фінансовий стан) (ф. № 1);

– Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід) (ф. № 2);

– Звіт про власний капітал (ф. № 4);

– Примітки до річної фінансової звітності (ф. № 5).

Внутрішньогосподарський контроль проводиться працівниками підприємства, тому при визначенні суб'єкта внутрішньогосподарського контролю необхідно враховувати наступне: суб'єкт повинен мати право на проведення контрольних заходів; суб'єкт контролю повинен володіти відповідними кваліфікаційними характеристиками, що дозволяють компетентно здійснити контроль; обов'язки суб'єкта з проведення контрольних заходів повинні бути закріплені документально, що встановлює відповідальність за результатами контролю; якщо суб'єкт контролю виконує поряд з контрольними інші функції, то в якості підконтрольних об'єктів йому повинні бути доручені об'єкти, що перебувають у сфері діяльності даного суб'єкта [2, с. 158].

Здійснення контролю основних засобів забезпечується поєднанням різноманітних методів, прийомів та способів його здійснення. Таким чином, виділяють три основні групи методів і прийомів контролю:

1) прийоми документального контролю;

2) прийоми фактичного контролю;

3) розрахунково-аналітичні методи контролю.

На підставі досліджень та узагальнень нами визначено, що у процесі контролю основних засобів підприємства можна виділити шість основних етапів, що наведено на рис. 2.

Організаційно-правовий. Даний етап передбачає ознайомлення контролера із специфікою діяльності підприємства, досконале вивчення нормативно-правової бази щодо бухгалтерського обліку, аудиту та регулювання діяльності підприємства. Детальному розгляду підлягає також наказ про облікову політику, в т. ч. у частині організації

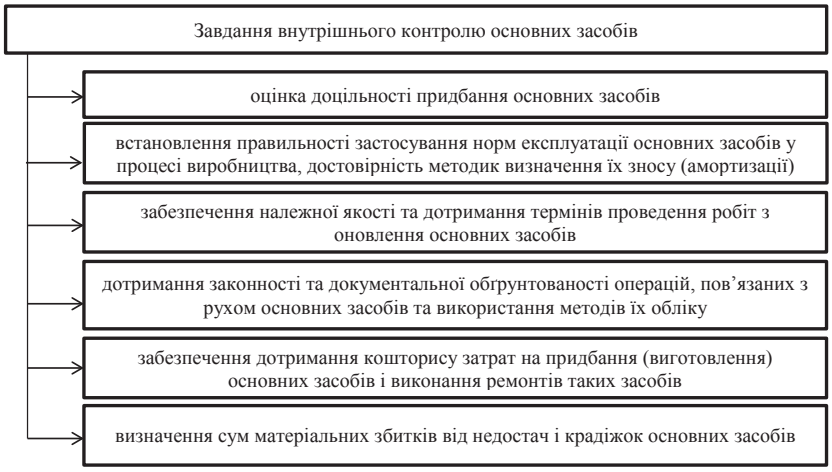

Рис. 1. Завдання внутрішнього контролю основних засобів

обліку основних засобів, здійснюється оцінка надійності систем внутрішнього контролю основних засобів. Таку оцінку можна зробити проведенням вибіркового тестування. Основними напрямами можуть бути: належне ведення первинної документації щодо операцій, пов'язаних з основними засобами, відповідне ведення пооб'єктного обліку основних засобів, належний рівень планування та проведення контрольних дій внутрішнього контролю [1].

Документально-аналітична перевірка надходження основних засобів. На цьому етапі контролер перевіряє правильність віднесення активів суб'єкта господарювання до основних засобів, розподіл їх за видами, встановлення критеріїв інвестиційної нерухомості. При цьому слід враховувати вимоги П(С)БО 27 «Необоротні активи» [1].

Далі перевіряють класифікацію основних засобів відповідно до вимог податкового законодавства, а також їх визнання. Перевіряють документи, що підтверджують право власності на об'єкти основних засобів, відповідність технічної та первинної документації цих засобів праці залежно від способів їх надходження. Контролер повинен також перевірити відповідність даних аналітичного обліку даним синтетичного обліку щодо достовірності та повноти відображення операцій, пов'язаних із надходженням основних засобів [2].

Документально-аналітична перевірка використання (руху) основних засобів та їх відтворення. Розбіжності в документальному оформленні наявності та руху основних засобів виявляють зіставленням сум, що наведені в інвентарних картках, і тих, які зазначені в описі інвентарних карток. У разі існування розбіжностей, з'ясовують причини та встановлюють винних осіб, а також дають конкретні рекомендації щодо поліпшення існуючого становища.

Значну увагу слід приділити зміні характеру використання основних засобів, зокрема, правомірності операцій переведення їх до складу інвестиційної нерухомості, переведення останньої до операційної нерухомості.

Документально-аналітична перевірка операцій реалізації основних засобів. На даному етапі перевіряють правомірність вибуття основних засобів, ознайомлюються з відповідними рішеннями керівництва на здійснення таких операцій, досліджують акти приймання-передачі, ліквідації, а також факт фіксування відповідних відміток бухгалтерією в інвентарних картках [1].

Перевірка достовірності даних про основні засоби, що відображені у звітності передбачає перевірку дотримання принципів та якісних характеристик фінансової звітності при її складанні, значну увагу приділяють визначенню достовірності даних.

Під час проведення внутрішньогосподарського контролю операцій з основними засобами найчастіше виявляють такі порушення:

– несвоєчасне оприбуткування основних засобів;

– невірне визначення первісної вартості об'єкта основних засобів;

– реконструкція (модернізація) основних засобів відображена як ремонт;

– неправильне визначення методу нарахування амортизації об'єкта основних засобів, помилкові розрахунки амортизаційних відрахувань;

– некоректна кореспонденція рахунків при відображенні операцій з основними засобами;

– порушення процедури проведення інвентаризації об'єктів основних засобів;

– недотримання порядку документального оформлення господарських операцій з основними засобами;

– неоприбуткування матеріальних ресурсів за наслідками ліквідації основних засобів [4].

Ефективна система внутрішнього контролю основних засобів включає: аналіз основних засобів підприємства за минулий період; аналіз структури та стану основних засобів; контроль за формуванням амортизаційної політики підприємства; контроль за своєчасним оновленням основних засобів підприємства; контроль за використанням основних засобів підприємства; внутрішній контроль використання основних засобів [5].

Варто також звернути увагу на зміни, насамперед, у частині підвищення оперативності й ефективності контролю основних засобів підприємств, що вимагає вирішення таких завдань: дослідження сутності основних засобів, їх складу, класифікації в різних галузях економічної науки; узагальнення та систематизації класифікації основних засобів; дослідження діючої методики нарахування амортизації, обліку та контролю зносу основних засобів; аналіз діючої організації та методики обліку основних засобів, впливу на них змін податкової політики та виявлення шляхів її удосконалення; розроблення рекомендацій з удосконалення методики контролю ефективності використання основних засобів із застосуванням інформаційних систем і технологій.

Вирішення поставлених завдань забезпечується:

– удосконаленням методики обліку надходження основних засобів у системі аналітичних рахунків, що дозволить спростити систему бухгалтерських записів та контролю;

– розробкою бухгалтерської моделі економічного механізму амортизації, що сприятиме вирішенню проблем фінансового, внутрішньогосподарського контролю амортизаційних процесів та їх податкового аспекту;

– удосконаленням методики обліку витрат на ремонти основних засобів, що підвищить ефективність управління витратами;

– побудовою моделі залежності експлуатаційних витрат від терміну експлуатації, що дозволить визначити доцільність проведення ремонту основних засобів [2].

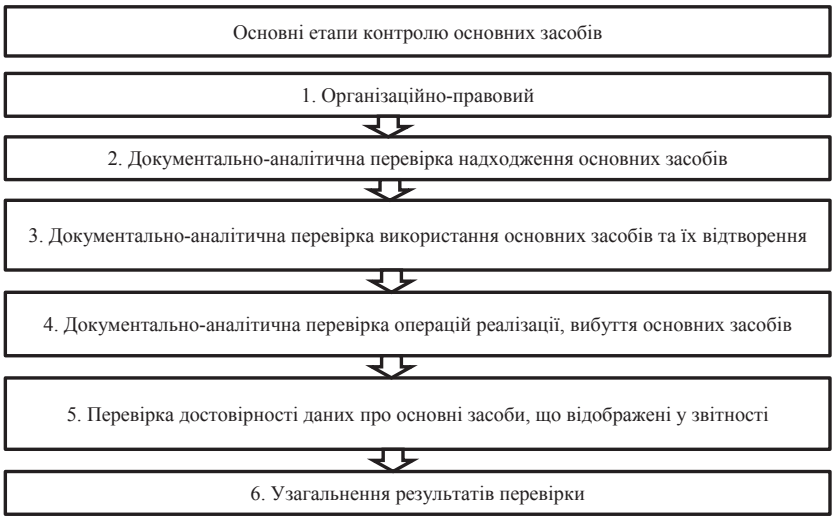

Рис. 2. Етапи контролю основних засобів

На підприємствах України стан внутрішнього контролю характеризується недостатньою ефективністю внаслідок неправильної його організації та незадовільного дотримання вимог.

До недоліків належать: зловживання службовим становищем, невиконання або неякісне виконання службових обов'язків, неправильна оцінка операцій із використання основних засобів з точки зору доцільності та економічності.

Значною проблемою є те, що власники підприємств, не розуміючи сутності, мети і завдань внутрішнього контролю, не приділяють належної уваги побудові ефективної системи його здійснення.

До того ж, сукупність даних порушень повинна виявлятись на рівні внутрішнього контролю, а не на рівні державного контролю, як вона виявляється на сучасному етапі в Україні. Це зумовлено не тільки недостатньою організацією внутрішнього контролю на підприємствах, а й наявністю певних проблем на державному рівні, які створюють тенденції щодо зростання кількості та обсягів основних фінансових порушень [6].

Таким чином, можливості контролю як функції управління використовуються сьогодні недостатньо.

Серед методів підвищення ефективності системи внутрішнього контролю з використання основних засобів на сучасних підприємствах найбільш доцільними та дієвими є методи розподілу повноважень і відповідальності між працівниками з обов'язковим зазначенням повноважень у посадових інструкціях, перегляд облікової політики підприємства у частині обліку основних засобів, дотримання основних етапів здійснення контролю основних засобів, діагностика і прогнозування проблем. На нашу думку, на суб'єкти внутрішньогосподарського контролю мають бути покладені функції прогнозування діяльності, розробка нових стратегій безкризового господарювання, робота над створенням моделей підвищення ефективності виробництва.

Для посилення боротьби з нестачами і розкраданнями, неправильним оформлення первинної документації, помилковим нарахуванням амортизації основних засобів, проведенням переоцінки тощо необхідно здійснювати внутрішньогосподарський контроль об'єднаними зусиллями всіх спеціалістів, керівників господарських підрозділів та бухгалтерських служб.

Підвищення ефективності контролю полягає не лише в його своєчасності, але й повноті операцій і процесів, розробці внутрішніх стандартів контролю.

Особливе значення має розробка методики організації внутрішнього контролю для підвищення рівня ефективності системи управління, забезпечення її гнучкості; розробка оптимальної моделі внутрішнього контрольного процесу; формування управлінської моделі та розподіл функцій посадових осіб.

Висновки і пропозиції. Основні засоби суттєво впливають на діяльність підприємства в цілому, тому контроль за станом їх збереження, наявності й ефективності використання повинен бути ретельним, повним, достовірним, обґрунтованим та відповідати чинному законодавству. Однак на практиці керівництво вітчизняних підприємств не завжди приділяє належну увагу ролі внутрішнього контролю за станом, рухом і використанням основних засобів, що має негативні наслідки для фінансово-господарської діяльності. Ефективна політика внутрішнього контролю та низка заходів, спрямованих на покращення процесу контролю дасть змогу вдосконалити організацію та методику контролю основних засобів, підвищити їх інформативність і прогнозувати ефективність їх використання на підприємстві.

У статті виділено основні елементи, завдання внутрішнього контролю основних засобів на всіх його етапах, що дозволить без перешкод організувати проведення внутрішнього контролю та забезпечити відображення достовірних даних щодо обліку використання основних засобів.

Правильне та чітко організоване застосування внутрішнього контролю на вітчизняних підприємствах дасть власникам можливість вчасно приймати управлінські рішення, здійснювати аналіз і пошук шляхів удосконалення виробництва, що забезпечить ефективне функціонування підприємств у майбутньому.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Даценко Г.В. Контроль основних засобів та шляхи його вдосконалення / Г.В. Даценко, Т.В. Андрієць // Економічні науки. – 2012. – № 7. – С. 27-29.
2. Бондаренко Н.М. Організація внутрішньогосподарського контролю використання основних засобів на підприємстві / Н.М. Бондаренко, К.І. Бідняк // Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. – 2015. – Т. 20. Вип. 1/1. – С. 157-160.
3. Гуцаленко Л.В. Внутрішньогосподарський контроль: навч. посіб. / Л.В. Гуцаленко, М.М. Коцупатрий, У.О. Марчук – К: «Центр учбової літератури». – 2014. – 496 с.
4. Чабанюк О.М. Економічний зміст основних засобів як об'єкта обліку і контролю / О.М. Чабанюк // Науковий вісник НЛТУ України. Збірник науково-технічних праць. – 2013. – Вип.23. 4. – С. 292-296.
5. Кузнєцова О.М. Методика аудиту основних засобів / О.М Кузнєцова // Управління розвитком. – 2012. – № 7 (128). – С.111-113.
6. Єгарміна В. Внутрішній контроль: сучасність та перспективи / В. Єгарміна // Вісник податкової служби України. – 2009. – № 21. – С. 62-65.

УДК 336.71(477)

Гатауллiна Е.І.
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри фінансів
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ ЗА ОСТАННІ РОКИ

Стаття присвячена аналізу проблем та перспектив банківського сектора України за останні роки. Розвинута банківська система є необхідною умовою нормального функціонування економіки, тобто функціонування суб'єктів господарської діяльності та державного бюджету. Лише через досконалу банківську систему можна здійснити реструктуризацію економіки в цілому.
Ключові слова: банк, банківська система, ліквідність, платоспроможність, економічні нормативи, ключова(облікова ставка).

Гатауллина Э.И. ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ БАНКОВСКОГО СЕКТОРА УКРАИНЫ ЗА ПОСЛЕДНИЕ ГОДЫ
Статья посвящена анализу проблем и перспектив банковского сектора Украины за последние годы. Развитая банковская система является необходимым условием нормального функционирования экономики, то есть функционирование субъектов хозяйственной деятельности и государственного бюджета. Лишь через совершенную банковскую систему можно осуществить реструктуризацию экономики в целом.
Ключевые слова: банк, банковская система, ликвидность, платежеспособность, экономические нормативы, ключевая (учетная ставка).

Gataullina E.I. PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF BANK SECTOR OF UKRAINE FOR THE LAST YEARS
The article is sanctified to the analysis of problems and prospects of bank sector of Ukraine in the last few years. The developed banking system is a necessary normal operating of economy condition, id est functioning of subjects of economic activity and the state budget. Only through the perfect banking system it is possible to carry out restructuring of economy on the whole.
Keywords: bank, banking system, liquidity, solvency, economic norms, registration rate.

Постановка проблеми: В умовах перехідної економіки, на етапі формування та розвитку ринкових інститутів банківська система України ще сповна не мобілізувала й не реалізувала усі властиві їй стимулюючі можливості. Нерозв'язаними залишаються проблеми: підвищення рівня капіталізації банків; ефективності функціонування банківської системи та способів оцінювання цієї ефективності; удосконалення державної стратегії розвитку банківської системи, яка б сприяла її надійній та ефективній діяльності. Відтак банківська система потребує удосконалення, розробки фундаментальних та прикладних засад її подальшого зміцнення, усунення негативних проявів, які мають місце в сучасній банківській практиці. У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність проаналізувати економічні нормативи та теоретичні основи банківської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З моменту зародження банківської системи проблема забезпечення ефективності банків завжди залишались актуальною. Нові історичні обставини потребують і нових підходів до теоретичних аспектів даної проблеми, переосмислення їх з урахуванням нових реалій суспільного життя. Цим і пояснюється велика кількість досліджень з даного питання, авторами яких є такі вчені-економісти, як Примостка Л.О., Герасимович А.М., Кочетков В.М., Парасій-Вергуненко І.М., Васюренко О.В., Щебиволок З.І., Бутинець Ф.Ф., Кириченко О.А., Панова Г.С., Щербакова Г.Н. та інші. Даний факт говорить про багатогранне і достатньо диференціальне дослідження теорії і практики з цього питання, що в свою чергу дає широкі можливості для подальшого дослідження.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає у висвітленні проблем, ризиків та перспектив регулювання банківського сектора України за останні роки та здійснені оцінку їх ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження: Україна після проголошення незалежності одним з невідкладних і пріоритетних завдань визначила реформування банківської системи та, відповідно, розробку і прийняття національного банківського законодавства. У прийнятому 20 березня 1991 р. Законі України «Про банки і банківську діяльність» банками визнавалися установи, функцією яких було кредитування суб'єктів господарської діяльності та громадян за рахунок залучення коштів підприємств, установ, організацій, населення та інших кредитних ресурсів, касове і розрахункове обслуговування народного господарства, виконання валютних та інших банківських операцій.

Саме банки відіграють основну роль в утворенні оптимального середовища для мобілізації й вільного переливу капіталів, нагромадженні коштів для структурної перебудови економіки, приватизації й розвитку підприємництва. Водночас усебічне розкриття їхніх потенційних можливостей у реалізації функції фінансового посередництва на ринку значною мірою визначається особливостями структурної організації банківської системи країни, яка забезпечує складний механізм практичної реалізації взаємозв'язків і взаємовідносин між банківськими установами, від чого, у кінцевому підсумку, залежать результати їхньої діяльності та ефективність кредитно-фінансового обслуговування усіх ланок народногосподарського комплексу.

Після світової економіної кризи 2008 року, яка не оминула Україну протягом 2009 – 2013 років відбулися значні структурні зміни в банківському секторі. Інтерес європейських банківських груп до розвитку бізнесу в Україні суттєво знизився через збитки та недостатню захищеність прав кредиторів. Спочатку іноземні материнські банки практично призупинили надання кредитів дочірнім банкам в Україні. Надалі розпочався масовий вихід європейських банківських груп із українського ринку – протягом 2009 – 2013 років з України пішло близько 10 бан-

ків з іноземним капіталом, а два банки, що входили до міжнародних фінансових груп, повністю згорнули роздрібний бізнес. Частка банків з іноземним капіталом в активах скоротилася із 45% у вересні 2008 року до 26% наприкінці 2013 року. Проте, масові банкрутства банків в Україні розпочалося з 2014 року і на початок 2017 року 86 банківських установ було визнано неплатоспроможними.

Протягом 2016-2017років 23 банки було оголошено неплатоспроможними, з них 4 через непрозору структуру власності, 2 (найбільші банки серед виведених) – через невиконання програм докапіталізації. Розлянемо наглядно кількість банківських установ України 2013-2016 рр. на рисунку 1.1.

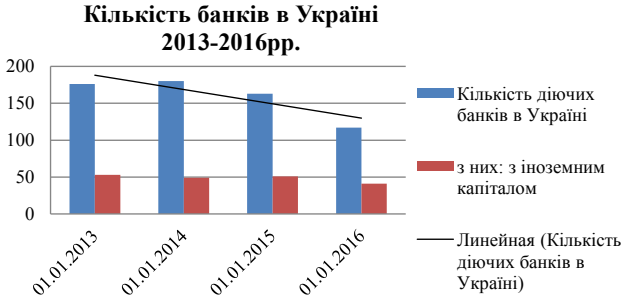

Рис. 1.1. Кількість банківських установ України протягом 2013-2016 років

Джерело: складено автором на основі [4]

Із даного рисунка видно, що протягом 2014 – 2015 років український банківський сектор пройшов найглибшу кризу за часів незалежності. Це було обумовлено як військовим конфліктом та анексією Росією українських територій, так і масштабними структурними дисбалансами, акумульованими протягом останнього десятиліття. Додатковим джерелом проблем було те, що банківський сектор тривалий час залишався без належного регулювання та ефективного нагляду. Це призвело до стрімкого зростання кількості установ, які не мали наміру виконувати функції класичного фінансового посередництва і розглядалися акціонерами виключно як інструмент фінансування пов'язаних бізнесів. Реструктуризація фінансового сектору та перезапуск банківської системи, що відбуваються сьогодні, викривають багато фундаментальних проблем і засвідчують вкрай високу вартість для економіки від зволікання із прийняттям соціально-непопулярних, проте необхідних рішень. Фінансовий сектор залишається вразливим до можливих зовнішніх та внутрішніх шоків.

Стійкість банківського сектору поступово відновлювалась протягом 2016 року, проте темпи оздоровлення значною мірою залежали від реалізації зовнішніх ризиків і здатності їх мінімізувати. Зовнішні умови для економіки та фінансового сектору залишалися складними через продовження агресії Росії на сході, погіршення умов торгівлі України, високу волатильність та непередбачуваність цін на основні експортні товари, що донедавна створювало тиск на валютний ринок. Макроекономічні ризики для фінансової стабільності знижуються, НБУ та незалежні експерти очікують економічного зростання у 2017 році та в середньостроковому періоді, але наголошують на тому, що в поточному році відновлення економіки буде повільним. Зниження макроекономічних ризиків сприяло частковій нормалізації роботи банківського сектору. За допомогою економічних нормативів можна проаналізувати роботу банківського сектора України за 2015-2017 рр., які представлені у табл 1.1.

Проаналізувавши дані таблиці можна дійти висновку, що ліквідність платоспроможних банків покращувалася, що давало змогу повертати кредити НБУ. Частка кредитів НБУ скоротилася до 2.0% зобов'язань. Приплив до банків коштів населення та бізнесу був основним фактором, який забезпечив високу ліквідність банківської системи протягом 2016 року. Скасування лімітів на зняття гривневих вкладів та значне підвищення лімітів на зняття валютних коштів не мало негативного впливу на динаміку депозитів. Банківське кредитування було стриманим через низьку платоспроможність населення, закредитованість корпорацій та усе ще жорсткі умови кредитування. Банки переважно спрямовували надлишкові ресурси у державні цінні папери. Фінансовий результат банків значно поліпшився порівняно з 2015 роком через суттєве скорочення відрахувань у резерви. Проте операційний прибуток до резервування зменшився порівняно з попереднім роком через зниження чистих процентних доходів. Додаткові кошти від акціонерів, залучені на виконання вимог за результатами діагностичного обстеження найбільших банків, поліпшили показники адекватності капіталу.

Показники достатності капіталу у 2017 році у секторі в цілому із запасом перевищували мінімально необхідні значення, порівняно із показником 2015 року, який на 2,63% був меншим за

Таблиця 1.1

Значення економічних нормативів банків за 2015-2017роки [6]

№ з/п	Норматив		За період		
			01.03.2015	01.03.2016	01.03.2017
1	Н1	Регулятивний капітал(млн. грн.)	117654,4	129749,1	102 600,8
2	Н2	Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (не менше 10%)	7,37	11,94	12,85
3	Н4	Норматив миттєвої ліквідності (не менше 20%)	57,94	74,08	60,37
4	Н5	Норматив поточної ліквідності (не менше 40%)	79,45	82,96	105,31
5	Н6	Норматив короткострокової ліквідності (не менше 60%)	80,85	93,45	91,42
6	Н7	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (не більше 25%)	23,73	22,76	22,02
7	Н8	Норматив великих кредитних ризиків (не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу)	755,47	364,32	264,58
8	Н9	Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами(не більше 25%)	-	37,1	29,64
9	Н11	Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (не більше 15%)	0,01	0,001	0,0002
10	Н12	Норматив загальної суми інвестування (не більше 60%)	2,18	0,84	0,42

мінімальне значення. Досягнення нормативу адекватності регулятивного капіталу на рівні 10% дозволено до кінця 2018 року. Банки, які не зможуть повною мірою та в установлені терміни виконати програму докапіталізації, будуть визнані неплатоспроможними. Банки, що пройшли діагностичне обстеження, вже почали додатково залучати необхідний капітал відповідно до визначених у процесі обстеження потреб. Збільшення капіталу банками відбувається переважно шляхом конвертації кредитів від акціонерів. Паралельно із діагностичним обстеженням НБУ здійснює перевірку активних операцій банків із пов'язаними особами. На жаль, норматив Н9 перевищує норму на 4,64%, але має тенденцію до зменшення, порівняно із показником 2016 р., який складав 37,1%.Відмова від практики кредитування пов'язаних осіб вивільнить суттєві ресурси для кредитування підприємств на ринкових умовах. Від початку 2015 року НБУ зобов'язав банки розкрити своїх реальних власників. Банківська система на сьогодні є прозорою з точки зору доступності інформації про кінцевих бенефіціарів, а вкладники розуміють, хто несе відповідальність за банкрутства банків.Висока концентрація кредитів пов'язаним особам стала причиною банкрутства низки комерційних банків протягом минулих двох років. Національний банк зобов'язав банки привести показники кредитування пов'язаних осіб (із урахуванням додатково встановлених фактів) до нормативних значень протягом трьох років. Відновлення кредитування незважаючи на історично високий рівень ліквідності в банківському секторі корпоративного сектору та домогосподарств було повільним. Основні перешкоди для нарощування банками кредитного портфеля – низький рівень захисту прав кредиторів та вкрай висока закредитованість бізнесу на фоні скорочення доходів у кризовий період. Попитом на сьогодні користуються лише короткострокові кредити на поповнення обігового капіталу, а домогосподарства тимчасово перестали бути значимою категорією позичальників. Проте уже протягом 2017 року темпи зростання кредитування можуть різко прискоритися. Вартість кредитних ресурсів зменшуватиметься на фоні уповільнення інфляції, що, за відсутності нових шоків, дасть змогу НБУ і надалі знижувати ключову (облікову) ставку, яка представлена у табл 1.2.

Таблиця 1.2

Облікова ставка НБУ протягом 2015-2017 років [4]

Період	% річних
2017	
з 03.03	14
2016	
з 28.10	14
з 16.09	15
з 29.07	15.5
з 24.06	16.5
з 27.05	18
з 22.04	19
з 04.03	22
з 29.01	22
2015	
з 25.09	22
з 28.08	27
з 04.03	30
з 06.02	19.5

Як видно із даних таблиці 1.2 протягом 2015-2017 рр. НБУ у декілька етапів зменшував облікову ставку із 30% у березні 2015року до 14% у аналогічному періоді 2017 року. Усі ці заходи забезпечили передумови для зниження банками відсоткових ставок за депозитами та кредитами. Це дало можливість поліпшити ліквідність банківського сектору протягом року завдяки поверненню до банківського сетору коштів клієнтів через підвищення довіри. Зміна відсоткової ставки по строковим депозитам за 2016 рік наведена у табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Вартість строкових депозитів за даними статистичної звітності банків України за 2016 рік [8]

Дата	Фізичні особи					
	національна валюта			іноземна валюта		
	усього	короткострокові	довгострокові	усього	короткострокові	довгострокові
з 01.2016 р.	20,8	20,1	22,5	8,4	7,9	9,5
11.01 до 20.01	20,6	20,3	21,8	7,9	7,5	9,0
12.01	20,3	19,9	21,9	7,6	7,5	8,1
19.01	20,4	20,0	21,6	7,7	7,1	9,5
20.01	20,6	20,4	21,1	7,9	7,4	9,2
з 13.12 до 21.12	10,4	10,2	18,2	5,2	4,7	7,4
13.12	10,4	10,2	17,8	5,7	5,1	7,1
19.12	10,9	10,4	19,0	5,4	4,6	7,8
21.12	9,9	9,7	18,1	5,2	4,7	7,0
з 22.12 до 30.12	17,2	16,6	18,4	6,0	5,2	7,4
27.12	17,1	16,5	18,3	5,9	5,5	7,1
28.12	17,6	16,6	19,0	6,3	5,2	7,9

Виходячи із даних таблиці 1.3 видно, що відсоток за строковими депозитами фізичних осіб за рік знизився на 3.8 в.п. до 17.6% річних у гривні та на 2.2 в.п. до 6.3% річних у доларах США. У IV кварталі зниження ставок пригальмувалося через невизначеність ситуації навколо Приватбанку. У 2016 році кошти фізичних осіб у гривні зросли на 9.1%, у валюті – на 1%. Вартість депозитів у доларах та євро досягла нових історичних мінімумів, оскільки попит банків на валютне фондування залишається низьким. Зниження вартості фондування створило для банків можливість у другому півріччі знизити відсоткові ставки за кредитами для бізнесу більше, ніж дешевшали депозити населення. Проте вартість нових кредитів усе ще залишається високою, а тому вони залучаються переважно на короткий термін на фінансування обігового капіталу. Очікується, що тенденція до зменшення відсоткових ставок збережеться протягом 2017 року, а депозитна база банків у цілому за рік зросте на 10%.

Для поліпшення роботи банків НБУ ставить перед собою кілька ключових завдань – впровадити нові підходи до оцінки банками кредитного ризику, розробити дорожню карту змін нормативної бази відповідно до рекомендацій Базельського комітету та вимог директив ЄС, розпочати розроблення концепції макропруденційного регулювання. Від банків НБУ очікує завершення процесу розчищення балансів – повного визнання неякісних активів та формування необхідних резервів. Банки повинні

неухильно дотримуватися розроблених планів капіталізації/програм реструктуризації та програм зниження кредитування пов'язаних осіб. Національний банк також наголошує на необхідності прийняття Верховною Радою України низки законів, спрямованих на захист прав кредиторів і завершення процесу реструктуризації валютної іпотеки.

Серед зовнішніх ризиків ключовою залишається можливість ескалації військового конфлікту на сході України. Перспективи вирішення конфлікту наразі відсутні. Іншими ризиками, пов'язаними з недружньою політикою Росії, є обмеження імпорту української продукції та зменшення переказів коштів українських мігрантів. На фінансову стабільність в Україні можуть також негативно вплинути висока волатильність світових цін на ключові товари українського експорту та імпорту.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити висновок про те, що за останні роки банківський сектор України пройшов «очищення», враховуючи те, що с 2014 року 86 банків було визнано неплатоспроможними і залишились тільки стійкі банківськи установи, які поступово відновлюють свою платоспроможність. Але, протягом наступних кількох років триватиме перебалансування ресурсної бази комерційних банків. Банки будуть меншою мірою покладатися на зовнішнє фінансування і фокусуватися на депозитах корпоративного сектору та домогосподарств. Банківське кредитування буде обмеженим, незважаючи на те, що ліквідність банківського сектору перебуває на історично найвищому рівні. Ключові ризики, що стримують відновлення кредитування банками: значне боргове навантаження підприємств, досі слабка платоспроможність більшості секторів економіки та високі юридичні ризики.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Волохата В. Є. Фактори формування депозитних ресурсів банку / В. Є. Волохата // Бізнес Інформ. – 2013. – № 8. – С. 310-316
2. Дані фінансової звітності банків України за станом на 01.01.2017 [Електронний ресурс] / Доступ до ресурсу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097]
3. Маринчак Л. Р. Депозитна діяльність банків України: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку: автореф. дис. канд. екон. наук:08.00.08 / Л. Р. Маринчак; Терноп. нац. екон. ун-т. – Тернопіль, 2015. – 20 с.
4. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http: // www.bank.gov.ua
5. Папаіка О. О. Особливості оцінки ефективності формування ресурсного потенціалу банківської установи / О. О. Папаіка, Г. О. Панасенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 15. – С. 9-13
6. Показники банківської системи: дані НБУ за станом на 01.01.2017 [Електронний ресурс] / Доступ до ресурсу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593
7. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14
8. Процентні ставки за кредитами та депозитами [Електронний ресурс]. – Режим доступу:: https://bank.gov.ua/files/4-Financial_markets.xls

УДК 657.6:005.922:35.073.52

Гончарова В.Г.
кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри обліку та оподаткування
Запорізького національного університету

Грінченко А.Ю.
студентка
Запорізького національного університету

ОСОБЛИВОСТІ АУДИТУ ОЦІНКИ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ

В статті розглянуто сутність оцінки основних засобів. Розглянуто класифікацію основних засобів. Наведені цілі, методи, джерела інформації аудиту оцінки основних засобів. Розкриті питання проведення аудиту оцінки основних засобів. Виділено основні напрями та етапи проведення аудиту оцінки основних засобів.
Ключові слова: основні засоби, аудит, фінансова звітність, вартісна оцінка, основні засоби в балансі.

Гончарова В.Г., Гринченко А.Ю. ОСОБЕННОСТИ АУДИТА ОЦЕНКИ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ
В статье рассмотрена сущность оценки основных средств. Рассмотрена классификация основных средств. Приведены цели, методы, источники информации аудита оценки основных средств. Раскрыты вопросы проведения аудита оценки основных средств. Выделены основные направления и этапы проведения аудита оценки основных средств.
Ключевые слова: основные средства, аудит, финансовая отчетность, стоимостная оценка, основные средства в балансе.

Goncharova V.G., Grinchenko A.Y. FEATURES OF AUDIT OF ASSESSMENT OF FIXED ASSETS
In the article the essence of valuation of fixed assets. The classification of fixed assets. The purposes, methods, sources of information assessment audit fixed assets. Disclosed to the audit issues valuation of fixed assets. Main directions and stages of the assessment audit fixed assets.
Keywords: fixed assets, audit, financial reporting, valuation, fixed assets in the balance sheet.

Постановка проблеми. З основними засобами, як об'єктом обліку, пов'язані багато проблем сучасної економіки: недостатня конкурентоспроможність продукції у зв'язку з надмірним фізичним і моральним зносом обладнання, недостатньо реальна оцінка активів, завищена податкове навантаження при надмірному майні. Посилюється вплив обліку основних засобів на фінансовий стан суб'єктів господарювання, так і на якість представленої ними звітності. Можна стверджувати, що основні засоби в цих умовах стають для багатьох організацій вельми істотним об'єктом аудиту.

Якість фінансової звітності є основним критерієм, на яке орієнтуються інвестори і кредитори, вибираючи об'єкти для вкладення коштів. Однією з ланок системи управління підприємством стає аудит. Наявність служби аудиту є позитивним сигналом для потенційних інвесторів і кредиторів і підвищує інвестиційну привабливість організації. Впровадження на підприємстві служби аудиту в сучасних умовах дозволяє мінімізувати ризик банкрутства і підвищити ефективність обліку, контролю, аналізу та політики управління основними засобами в цілях стабілізації, збереження і підвищення ефективності роботи підприємства. Саме тому діяльність аудиторів повинна бути спрямована на пошук нових методів підвищення ефективності управління основними засобами на підприємствах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальні питання аудиту операцій з основними засобами досить ґрунтовно висвітлені у працях вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів. Однак серед науковців існують різні підходи до організації і методики проведення аудиту основних засобів.

Т. А. Фролова досліджує питання, пов'язані з аудитом операцій з обліку основних засобів, їх наявності та правильності оцінки, але не приділяє значну увагу особливостей використання аудиторських процедур і робочих документів, які доцільно застосовувати в ході проведення перевірки [1, с. 122-130].

Ю. І. Сигидова розкриває типову методику перевірки операцій з основними засобами з точки зору діяльності аудиту. Але, дана методика не враховує те, що аудит спрямований на розробку рекомендацій по підвищенню ефективності використання та управління основними засобами [2, с 82].

В. В. Галасюк розробив методичні рекомендації, які містять основні вимоги до оцінки майна та майнових прав (далі об'єкти) в умовах вимушеної реалізації та скороченого періоду експозиції. Він наголошував на тому, що оцінювач повинен належним чином проаналізувати відповідні економічні умови і визначити вид вартості об'єктів, який найбільше відповідає конкретним економічним умовам [8].

Всі дослідження зазначених авторів є надзвичайно актуальними і доповнюють один одного, але відсутність комплексного підходу щодо організації і методики проведення аудиту операцій з основними засобами та ефективності їх використання вимагає подальшого вивчення і обґрунтування зазначених питань.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в аналізі особливостей аудиту оцінки основних засобів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основні засоби – матеріальні активи, які підприємство утримує, щоб використовувати у виробництві або при наданні послуг, здавати в оренду особам або здійснювати адміністративні та соціально-культурні функції, очікуваний строк використання (експлуатації) яких більше одного року (чи операційного циклу, якщо він перевищує рік) [6].

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про основні засоби визначено в Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби». Норми цього положення застосовуються підприємствами, організаціями та іншими юридичними особами всіх форм власності.

Відповідно, до Податкового кодексу України основні засоби – матеріальні цінності, що використовуються у господарській діяльності платника податку протягом періоду, який перевищує 1 календарний рік з дати введення в експлуатацію таких матеріальних цінностей, та вартість яких перевищює 6000,00 гривень.

Вартість основних засобів поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом та відноситься на витрати за допомогою амортизаційних відрахувань [3].

Згідно з П(С)БО 7 основні засоби – це матеріальні активи, які підприємство утримує, щоб використовувати у виробництві або при наданні послуг, здавати в оренду іншим особам або здійснювати адміністративні та соціально-культурні функції, очікуваний строк використання (експлуатації) яких більше одного року (чи операційного циклу, якщо він перевищує рік) [7].

Розглянемо класифікацію основних засобів на рис. 1.

Власні засоби та орендовані за договором фінансового лізингу відображаються в балансі і звітності данного підприємства, орендовані за операційною орендою – в них не показуються.

Метою аудиту оцінки основних засобів є підтвердження достовірності даних про вартість основних засобів, відображених у фінансовій звітності. У фінансовій звітності вартісна оцінка основних засобів характеризується кількома показниками (табл. 1).

Створені (побудовані) або придбані основні засоби у балансі відображаються за їх первісною вартістю, яка складається з таких елементів:

– сум сплачених коштів підрядним організаціям за виконаня будівельно-монтажних робіт та постачальникам за придбані об'єкти;

– реєстраційних зборів, державного мита і подібних платежів, які засвідчують право власності на об'єкт;

– сум ввізного мита;

– витрат зі страхування ризику доставки об'єктів;

– сум податків у зв'язку з придбанням об'єктів;

– витрат на установку, монтаж, налагодження об'єктів;

– інших витрат, які пов'язані з доведенням об'єкта до стану, в якому його можна експлуатувати; [6]

Якщо один об'єкт основних засобів складається з частин, які мають різний строк корисного використання (експлуатації), то кожна з цих частин може визнаватися в бухгалтерському обліку як окремий об'єкт основних засобів.

Первісна вартість безоплатно отриманих основних засобів визначається на рівні їх справедливої вартості на дату отримання з урахуванням витрат, передбачених П(С)БО 7.

Таблиця 1

Показники вартісної оцінки основних засобів

Показник	Вартість	Рахунок бухгалтерського обліку
Основні засоби	Залишкова вартість	Різниця між залишками за рахунком 10 «Основні засоби» та субрахунком 131 «Знос основних засобів»
Основні засоби	Первісна вартість	10 «Основні засоби»
Основні засоби	Знос	13 «Знос основних засобів»
Незавершене будівництво	Первісна вартість	15 «Капітальні інвестиції»
Інвестиційна нерухомість	Справедлива вартість або	100 «Інвестиційна нерухомість»
	Первісна вартість	10 «Основні засоби»
	Залишкова вартість	Різниця між залишками за рахунком 10 «Основні засоби» та субрахунком 131 «Знос основних засобів»
	Знос	13 «Знос основних засобів»

** джерело [6]*

Первісною вартістю основних засобів, що внесені до статутного капіталу підприємства, визнається погоджена засновниками (учасниками) підприємства їх справедлива вартість з урахуванням витрат, передбачених пунктом П(С)БО 7.

Залишкова вартість основних засобів – це різниця між первісною вартістю об'єктів і нарахованим зносом, який визначається за даними бухгалтерського обліку. Знос визначається бухгалтером виходячи зі строку і норм амортизації.

Відновна вартість – вартість основних засобів в сучасних умовах, при сучасних цінах і техніці, це вартість, за якою оцінюються основні засоби після проведення переоцінки. Для цілей бухгалтерського обліку оцінку повинен здійснювати оцінювач, який діє на підставі Закону України № 2658-III «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність«. Висока вартість таких послуг заважає регулярному використанню досвіду професійних оцінювачів.

Ліквідаційна вартість активу – це попередньо оцінена сума, яку суб'єкт господарювання отримав би на поточний час від вибуття активу після вирахування всіх попередньо оцінених витрат на вибуття, якщо актив є застарілим та перебуває в стані, очікуваному по закінченні строку його корисної експлуатації.

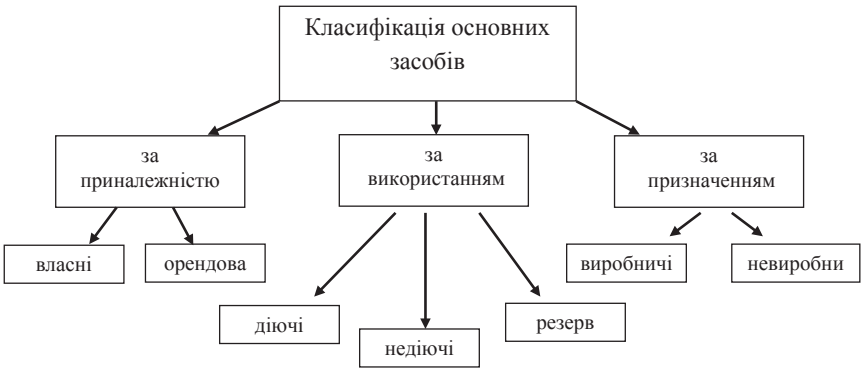

Рис. 1. Класифікація основних засобів [6]

Прямих приписів, як установлювати ліквідаційну вартість, нормативні документи не містять. А тому підприємство на власний розсуд установлює суму, котру воно очікує, на його думку, отримати від реалізації (ліквідації) основних засобів після спливу строку їх корисного використання (експлуатації). В сучасних умовах інфляційних процесів оцінення ліквідаційної вартості є проблематичним.

Інвестиційна нерухомість визнається активом, якщо існує ймовірність того, що підприєм-

ство отримає в майбутньому від її використання економічні вигоди у вигляді орендних платежів та/або збільшення власного капіталу, та її первісна вартість може бути достовірно визначена.

Придбана (створена) інвестиційна нерухомість зараховується на баланс підприємства за первісною вартістю. Одиницею обліку інвестиційної нерухомості є земельна ділянка, будівля (частина будівлі) або їх поєднання, а також активи, які утворюють з інвестиційною нерухомістю цілісний комплекс і в сукупності генерують грошові потоки.

Первісною вартістю інвестиційної нерухомості, створеної підприємством, є її вартість, визначена на дату початку використання інвестиційної нерухомості, виходячи із загальної суми витрат на її створення.

Первісна вартість інвестиційної нерухомості та інших об'єктів основних засобів збільшується на суму витрат, пов'язаних з її поліпшенням (модернізація, модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція тощо), що призводить до збільшення майбутніх економічних вигод, первісно очікуваних від використання інвестиційної нерухомості.

При проведення оцінки основних засобів необхідно керуватися П(С)БО 7 «Основні засоби», у якому визначено методи проведення переоцінки. Якщо сума зносу досить велика і залишкова вартість незначна відповідно до первісної, то слід відображати переоцінку аналогічно дооцінці об'єктів з нулевою вартістю, а саме дооцінювати первісну вартість до справедливої вартості, а не використовувати індексний метод. Інакше це спотворить вартість основних засобів.

Після того, як оцінювач оцінив об'єкти основних засобів, при проведенні аудиторської перевірки необхідно звертати увагу на правильність відображення в бухгалтерському обліку переоцінки основних засобів. Якщо сума зносу не велика, необхідно проводити переоцінку індексним методом. Якщо сума зносу досить велика, а залишкова вартість наближається до «0» рекомендується справедливу вартість додавати до первісної вартості.

Оцінка інвестиційної нерухомості за справедливою вартістю ґрунтується на цінах активного ринку в тій самій місцевості в подібному стані за подібних умов договорів оренди або інших контрактів на дату балансу та не враховує майбутніх витрат на поліпшення нерухомості і відповідні майбутні вигоди у зв'язку з майбутніми витратами на поліпшення об'єктів інвестиційної нерухомості. Оцінка інвестиційної нерухомості за справедливою вартістю вимагає щорічного визначення справедливої вартості.

Аудит оцінки основних засобів спрямований на вирішення завдань, пов'язаних з правильністю відображення в обліку; формуванням їх первісної вартості; доцільність застосування методів амортизації; проведенням переоцінки; контроль за дотриманням встановлених організацією норм нарахування амортизації; перевіркою правильності розкриття інформації в облікових регістрах та формах фінансової звітності; проведенням аналізу забезпеченості та ефективності використання основних засобів; розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності управління основними засобами та інш.

Для сприяння досягнення поставленої мети зовнішнього аудиту оцінки основних засобів визначено завдання, якими є:

1) перевірка документального забезпечення операцій з основними засобами;

2) підтвердження правильності та своєчасності відображення в обліку придбання, списання, продажу, переоцінки основних засобів;

3) зіставлення даних аналітичного з даними синтетичного обліку основних засобів;

4) зіставлення даних синтетичного обліку основних засобів з даними фінансової звітності;

5) виявити дату проведення останньої інвентаризації основних засобів;

6) впевнитися, що бухгалтерія веде картотеку основних засобів та інвентарні списки, в яких відображені всі дії, пов'язані з оцінкою та переоцінкою основних засобів;

7) встановити, якою мірою бухгалтерія суб'єкта господарювання забезпечена чинними нормативними документами.

Таким чином, отримана інформація на початку перевірки дасть змогу аудитору отримати загальне уявлення про організацію оцінки та обліку основних засобів на даному підприємстві і допоможе визначити питання, яким із них необхідно приділяти увагу [6].

Інформаційною базою аудиту оцінки основних засобів виступають первинні документи, які мають безпосередній вплив на формування бухгалтерських записів, складання облікових регістрів та форм звітності, а саме:

1. Наказ про облікову політику організації регламентує: методи нарахування амортизації, визнання первісної вартості основних засобів, строки корисного використання основних засобів; методи оцінки основних засобів; особливості документального оформлення операцій з обліку основних засобів та інш.;

2. Документи бухгалтерського обліку:

2.1. Первинні документи з обліку основних засобів (ОЗ) в процесі їх вивчення дозволяють аудитору отримати інформацію про наявність і рух основних засобів організації, до таких документів відносяться: інвентарні картки, акти приймання-передачі, введення в експлуатацію, ліквідації, відомості дооцінки балансової вартості основних засобів [4, с. 388].

2.2. Облікові регістри дозволяють аудитору отримати узагальнену інформацію по обліку основних засобів, в частині руху і характеру операцій по рахунках синтетичного обліку і окремо по рахунку 10 «Основні засоби».

2.3. Форми фінансової і статистичної звітності: баланс; звіт про фінансові результати; примітки до фінансової звітності. Дані форми звітності необхідні аудитору для отримання аудиторських доказів та проведення аналітичних процедур в частині визначення наявності, складання, руху і структури основних засобів

Таким чином, для того, щоб ефективно провести перевірку та сформувати рекомендації, аудитору необхідно мати весь можливий перелік інформації про основні засоби. При цьому, чим більше буде обсяг цієї інформації і особливо висновків або довідок різних відділів, тим більше обґрунтованим, виваженим і доцільним буде аудиторський висновок.

Проведення аудиту основних засобів слід здійснювати за такими етапами:

I. На першому етапі аудитор ознайомлюється з:

– нормативно-правовими аспектами проведення операцій з основними засобами на підприємстві;

– рішеннями власника на проведення операцій з основними засобами;

– організацією бухгалтерського та податкового обліку основних засобів.

II. На другому етапі здійснюється аудит наявності основних засобів, який може бути проведений двома способами:

– через інвентаризацію (у разі невеликої кількості засобів) за умови визначення в договорі на про-

ведення аудиту права присутності аудитора при проведенні інвентаризації;

– документальною перевіркою. Другий спосіб полягає в тому, що об'єкт основних засобів вважають наявним, якщо існує документ, який підтверджує його придбання, отримання на безоплатній основі, створення тощо, акт приймання-передачі (форма № 03-1), в реєстрах обліку зроблено відповідний запис. У разі відсутності згаданих документів або записів актив не вважається наявним, тому він не може бути включеним до балансу.

III. На третьому етапі роблять аудит господарських операцій з основними засобами.

Важливим завданням аудитора є перевірка правильності формування первісної вартості основних засобів. Особливо аудитору слід звернути увагу на ті основні засоби, які були придбані за рахунок кредиту.

Варто зазначити, що усі результати здійснених аудиторських процедур повинні знайти відображення в робочих документах аудитора. Це пояснення і заяви працівників з питань перевірки основних засобів; копії первинних документів про господарські операції із основними засобами; акти, довідки; інвентаризаційні описи; регістри бухгалтерського обліку; бухгалтерська звітність [3, с. 108].

Перелік робочої документації аудиту, яка прикладається до актів аудиторської перевірки, визначає аудитор, що проводить перевірку. Головна вимога до цієї документації – її переконливість і вагомість при доказі висновків і пропозицій, що випливають з матеріалів перевірки. Робочі документи повинні бути повними і детальними, щоб досвідчений аудитор, ознайомившись з ними, міг отримати загальне уявлення про аудит.

На підсумковому етапі аудитор повинен узагальнити результати перевірки, зробити висновки та підготувати обґрунтовані пропозиції щодо усунення недоліків і використання виявлених резервів [5].

Також на даному етапі складається документ – лист управлінському персоналу. Він повинен бути складений на основі письмової інформації аудитора, у якій повинні міститися зведення про усі виявлені недоліки і порушення в обліку й звітності, а також виділятися ті помилки і виправлення, які можуть вплинути на вірогідність звітності з посиланнями на законодавчі і нормативні документи. Письмова інформація заповнюється в двох екземплярах, підписується керівником аудиторської групи, які проводили перевірку. Один із екземплярів передається головному бухгалтеру і керівнику для ознайомлення виявлення можливих розбіжностей і врегулювання спірних питань, а інший використовується для написання звіту, який потім передається в архів.

Висновки з проведеного дослідження. Основні засоби в бухгалтерському обліку будь-якої організації займають вагому частину організації незалежно від організаційно-правової форми. На створення, утримання, ремонт, заміну основних засобів витрачаються великі кошти, у зв'язку з цим зростає собівартість виробленої продукції, наданих робіт, послуг. Вартість основних засобів часто становить істотну частину загальної вартості майна організації, а зважаючи довгострокового їх використання в діяльності організації основні засоби протягом тривалого періоду часу впливають на фінансові результати діяльності. Таким чином, основні засоби будь-якого підприємства є його матеріально-технічною базою, яку потрібно весь час поповнювати та підтримувати.

Аудит основних засобів – це важливий процес, тому що в системі управління ними, а саме їх наявність, структура та ефективність використання, мають значний вплив на діяльність підприємства. Основною метою аудиту оцінки основних засобів є підтвердження достовірності даних про вартість основних засобів. Аудит основних засобів повинен бути спрямований на збір аудиторських доказів, а також розробку рекомендацій по оптимізації роботи облікового апарату, спрямованих на підвищення ефективності управління основними засобами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Васильчук, О. И. Бухгалтерский учет и анализ: Учебное пособие / О. И. Васильчук, Д. Л. Савенков; Под ред. Л. И. Ерохина. – М.: Форум, НИЦ ИНФРА-М, 2013. – 496 с.
2. Алексеева, Г. И. Бухгалтерский учет: Учебник / С. Р. Богомолец, Г. И. Алексеева, Т. П. Алавердова; Под ред. С. Р. Богомолец. – М.: МФПУ Синергия, 2013. – 720 с.
3. Бразілій Н. М. Організація і методика аудиту основних засобів та шляхи його удосконалення. / Н. М. Бразілій, М. М. Тимошенко / Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. – 2011. – № 24. – С. 104-109.
4. Бутинець Ф.Ф. Аудит: Підручник для студ. вузів спец. «Облік і аудит»// Ф. Ф. Бутинець. – Житомир: «Рута», 2005. – 512 с.
5. Шпак Л. О. Аналіз ефективності використання основних засобів / Л. О. Шпак – [Електронний ресурс] – Режим доступу http://www.ukrreferat.com/ index.php?referat=71213.
6. Левіна Ст. Ст., Сметанко А. В. Методичні основи проведення аудиту основних засобів // Молодий вчений. – 2016. – № 12. – С. 1336-1339.
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/buh/psbo/7.htm
8. Галасюк В.В., Галасюк В.В. Незалежна експертна оцінка як засіб забезпечення необхідного рівня ліквідності об'єктів застави (практичні аспекти)// Вісник НБУ.-1998.-N7.-С.51-54.

УДК 657.421

Коба О.В.
кандидат технічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту
Полтавського національного технічного університету
імені Юрія Кондратюка

Федоренко С.Ю.
студентка
Полтавського національного технічного університету
імені Юрія Кондратюка

Чубчик О.О.
студентка
Полтавського національного технічного університету
імені Юрія Кондратюка

ВІДОБРАЖЕННЯ ОПЕРАЦІЙ З РУХУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ У ВІДПОВІДНОСТІ З ПЛАНОМ РАХУНКІВ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ

В статті розглянуто порядок відображення в обліку бюджетних установ руху основних засобів відповідно до Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі. Представлена кореспонденція рахунків за операціями надходження, вибуття, нарахування амортизації основних засобів. Проаналізовані зміни методології обліку окремих операцій, що відбулися у зв'язку з введенням в дію Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі.

Ключові слова: бюджетна установа, суб'єкт державного сектора, основні засоби, план рахунків, кореспонденція рахунків.

Коба Е.В., Федоренко С.Ю., Чубчик О.А. ОТРАЖЕНИЕ ОПЕРАЦИЙ ДВИЖЕНИЯ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ БЮДЖЕТНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В СООТВЕТСТВИИ С ПЛАНОМ СЧЕТОВ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В ГОСУДАРСТВЕННОМ СЕКТОРЕ

В статье рассмотрен порядок отражения в учете бюджетных организаций движения основных средств согласно Плану счетов бухгалтерского учета в государственном секторе. Представлена корреспонденция счетов по операциям поступления, выбытия, начисления амортизации основных средств. Проанализированы изменения в методологии учета отдельных операций, произошедшие в святи с введением в действие Плана счетов бухгалтерского учета в государственном секторе.

Ключевые слова: бюджетная организация, субъект государственного сектора, основные средства, план счетов, корреспонденция счетов.

Koba E.V., Fedorenko S.Yu., Chubchik O.A. REFLECTION OF OPERATIONS OF MOVEMENT OF FIXED ASSETS OF BUDGETARY ORGANIZATIONS IN ACCORDANCE WITH THE CHART OF ACCOUNTS IN THE PUBLIC SECTOR

The article considers the procedure for recording the movement of fixed assets in the account of budgetary organizations in accordance with the Chart of Accounts in the Public Sector. Correspondence of accounts on operations of receipt, disposal, accrual of depreciation of fixed assets is presented. Changes in the accounting methodology of individual transactions that occurred in connection with the implementation of the Plan of Accounts in the Public Sector were analyzed.

Keywords: Budgetary organization, public sector entity, fixed assets, chart of accounts, correspondence of accounts.

Постановка проблеми. Сучасний етап функціонування бюджетної системи України – це етап реформування і впровадження в дію нової нормативно-правової бази, що відповідає умовам інтеграції України у міжнародну спільноту та її прагненню до уніфікації й модернізації обліку. Він характеризується суттєвими змінами в управлінні соціально-економічними процесами, формуванням нової системи бухгалтерського обліку установ, що фінансуються за рахунок бюджетних коштів, адаптацією її до міжнародних стандартів.

З метою приведення діючої методики та методології вітчизняної системи бухгалтерського обліку бюджетних установ у відповідність до норм та вимог міжнародних стандартів фінансової звітності впроваджено в дію національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку в державному секторі, а з 1.01.2017 року введено в дію новий План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі [1].

Застосування в обліку цих нормативних документів вимагає роз'яснення механізму відображення господарських операцій, зокрема з руху основних засобів, наявність яких, як найбільш важливої складової активів, є однією з визначальних умов ефективної діяльності бюджетної установи. В науковій літературі досліджено чимало питань щодо класифікації, оцінки, організації обліку основних засобів відповідно до нової нормативно-правової бази, проте, у зв'язку з впровадженням нового плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі [1] актуальним є визначення порядку відображення операцій з їх руху.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організації та удосконалення бухгалтерського обліку основних засобів бюджетних установ в сучасних умовах є предметом вивчення багатьох вітчизняних вчених, серед яких П.Й. Атамас, Ф.Ф. Бутинець, Р.Т. Джога, В.І. Жук, Т.І. Єфіменко, В.О. Кравченко, С.В. Ловінська, Х.М. Петрук, С.В. Свірко, І.Т. Ткаченко, О.О. Чечуліна, С.О. Шевченко та ін.

Теоретико-методологічні аспекти обліку та контролю необоротних активів бюджетних установ висвітлені в роботах С.О. Шевченко [2, 3]. В результаті досліджень теорії та практики обліку необоротних активів бюджетних установ охорони здоров'я автором запропоновано проводити оцінку необоротних активів за первісною вартістю із включенням витрат, пов'язаних з їх придбанням та доведенням до стану експлуатації, що дозволяє сформувати реальну оцінку таких об'єктів. Представлена методика нара-

хування зносу на необоротні активи за термінами, відсотковими ставками та охопленням об'єктів нарахування у межах головного розпорядника коштів.

Проблеми оцінки та нарахування амортизації необоротних активів бюджетних установ розкрито в роботі І. Гур'євої [4]. Обґрунтовано недоцільність визначення ліквідаційної вартості основних засобів, адже така вартість, встановлена при введенні об'єкта основного засобу в експлуатацію, не відповідатиме реальній вартості коштів та інших активів, які будуть отримані в результаті ліквідації через значну кількість років.

Удосконалення процедури проведення оцінки та переоцінки основних засобів бюджетних установ і нарахування їх зносу обрано за мету досліджень в роботі Н.Й. Родіонової, Л.М. Ременюк [5]. Запропоновано, по-перше, визначати адекватний термін корисного використання об'єкта, який би не допускав викривлення інформації про основні засоби у фінансовій звітності; по-друге, встановити необхідність нарахування амортизації після місяця, в якому об'єкт було введено в експлуатацію. На думку авторів, недоцільним є відображення результатів переоцінки основних засобів у складі витрат або доходів звітного періоду, оскільки суть цієї операції полягає не у зміні результатів господарської діяльності підприємства, а у визначенні реальної вартості об'єкта.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз проведених досліджень і публікацій свідчить, що в науковій літературі вирішено чимало проблем обліку основних засобів в бюджетних установах, однак потребує роз'яснення застосування плану рахунків в державному секторі для визначення кореспонденції за господарськими операціями.

Метою статті є визначення порядку відображення операцій з руху основних засобів бюджетної установи відповідно до плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі [1].

Виклад основного матеріалу. Облік основних засобів відповідно до нового Плану рахунків [1] та Типової кореспонденції субрахунків бухгалтерського обліку [6] здійснюється на рахунку 10 «Основні засоби», до якого відкриваються два субрахунки:

– 101 «Основні засоби та інвестиційна нерухомість розпорядників бюджетних коштів»;

– 102 «Основні засоби та інвестиційна нерухомість державних цільових фондів».

До кожного з них відкриваються субрахунки для обліку об'єктів за класифікаційними групами: інвестиційна нерухомість; земельні ділянки; капітальні витрати на поліпшення земель; будівлі, споруди та передавальні пристрої; машини та обладнання; транспортні засоби; інструменти, прилади, інвентар; тварини та багаторічні насадження; інші основні засоби.

Із впровадженням нового плану рахунків суттєво змінився підхід до обліку операцій з основними засобами. Так, для обліку та узагальнення інформації про наявність та рух коштів фінансування заходів цільового призначення, зокрема, тих, що спрямовуються на придбання необоротних активів (у тому числі землі, нематеріальних активів тощо); будівництво (придбання), модернізацію, реконструкцію та реставрацію (у тому числі житла (приміщень), інших об'єктів), на створення державних запасів і резервів; придбання фінансових інвестицій, капітальних активів,призначено рахунок 54 «Цільове фінансування». Він має такі субрахунки:

– 5411 «Цільове фінансування розпорядників бюджетних коштів»;

– 5421 «Цільове фінансування державних цільових фондів».

За кредитом даного рахунку відображають отримання коштів на фінансування заходів цільового призначення або вилучення з бюджетних асигнувань цільового фінансування суми поточних витрат, що

Таблиця 1

Відображення придбання і створення основних засобів на рахунках бухгалтерського обліку

№ п.п.	Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
1	Отримано цільове фінансування для придбання основних засобів та/або їх поліпшення	2311 (2321) «Поточні рахунки в банках», 2313 (2323) «Реєстраційні рахунки»	54 «Цільове фінансування»
2	Придбано устаткування, що потребує монтажу	1513 (1523) «Будівельні матеріали»	2113 (2123) «Розрахунки за авансами, виданими постачальникам, підрядникам за товари, роботи і послуги», 6211 (6221) «Розрахунки з постачальниками та підрядниками»
3	Відображено суму податкового кредиту	6311 (6321) «Розрахунки з бюджетом за податками і зборами»	
4	Передано устаткування для монтажу	1311 (1321) «Капітальні інвестиції в основні засоби»	1513 (1523) «Будівельні матеріали»
5	Відображено суму придбання, створення (виготовлення) власними силами об'єктів, що не потребують монтажу, а також витрати на будівельно-монтажні, проектні роботи, установку, монтаж,транспортування, налагодження за рахунками підрядників тощо	1311 (1321) «Капітальні інвестиції в основні засоби»	2113 (2123) «Розрахунки за авансами, виданими постачальникам, підрядникам за товари, роботи і послуги», 6211 (6221) «Розрахунки з постачальниками та підрядниками»
6	Відображено суму податкового кредиту	6311 (6321) «Розрахунки з бюджетом за податками і зборами»	
7	Вилучено з доходу звітного періоду асигнування у сумі поточних витрат, що включені до первісної вартості об'єкта основних засобів	70 «Доходи за бюджетними асигнуваннями», 7111 (7121) «Доходи від реалізації продукції (робіт, послуг),7211 (7221) «Дохід від реалізації активів», 7311 «Фінансові доходи розпорядників бюджетних коштів» (7321 «Фінансові доходи державних цільових фондів)	54 «Цільове фінансування»
8	Зараховано об'єкт до складу основних засобів після введення в експлуатацію	10 «Основні засоби»	1311 (1321) «Капітальні інвестиції в основні засоби»
		54 «Цільове фінансування»	51 «Внесений капітал»

включаються до вартості об'єкта основних засобів згідно з НП(С)БО121 «Основні засоби» [7].

За дебетом рахунку 54 «Цільове фінансування» відображають зменшення цільового фінансування на створення (придбання) основних засобів на суму внесеного капіталу внаслідок оприбуткування активів розпорядником бюджетних коштів.

Для обліку грошових коштів, які знаходяться на рахунках в органах Казначейства та можуть бути використані для поточних операцій, передбачено субрахунок 2313 «Реєстраційні рахунки». За ним відображають суми отриманих бюджетних асигнувань як за загальним, так і за спеціальним фондами. Для розмежування надходжень варто відкривати до нього аналітичні рахунки за загальним та спеціальним фондами.

Всі витрати на придбання або створення основних засобів за новим планом обліковуються на рахунку 1311 «Капітальні інвестиції в основні засоби». За дебетом даного рахунку відображається збільшення таких витрат, за кредитом – їх зменшення.

На відміну від існуючого раніше порядку, з 2017 року бюджетні установи при понесенні витрат на придбання, виготовлення власними силами основних

Таблиця 2

Відображення безоплатного одержання основних засобів на рахунках бухгалтерського обліку

№ п.п.	Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
Безоплатне одержання основних засобів (крім внутрішнього переміщення в межах органу, уповноваженого управляти об'єктами державної (комунальної) власності)			
1	Відображення вартості безоплатно отриманих основних засобів	10 «Основні засоби»	2117 (2128) «Інша поточна дебіторська заборгованість», 6211 (6221) «Розрахунки з постачальниками та підрядниками», 6415 (6425) «Розрахунки з іншими кредиторами»
		54 «Цільове фінансування»	51 «Внесений капітал»
2	Відображено вартість безоплатно отриманих основних засобів	2313 «Реєстраційні рахунки»	7511 «Доходи за необмінними операціями»
		2117 «Інша поточна дебіторська заборгованість», 6211 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками», 6415 «Розрахунки з іншими кредиторами»	2313 «Реєстраційні рахунки»
Внутрішнє переміщення в межах органу, уповноваженого управляти об'єктами державної (комунальної) власності			
1	Відображення вартості безоплатно отриманих основних засобів	10 «Основні засоби»	51 «Внесений капітал»
2	Нарахування зносу основних засобів, що отримані безоплатно	8014 (8024), 8114, (8124) «Амортизація»	1411 (1421) «Знос основних засобів»
3	Віднесення до накопичених фінансових результатів первісної вартості основних засобів, що отримані безоплатно	51 «Внесений капітал»	5512 «Накопичені фінансові результати виконання кошторису»(5522 «Накопичені фінансові результати виконання бюджету (кошторису))

Таблиця 3

Відображення вибуття основних засобів на рахунках бухгалтерського обліку

№ п.п.	Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
1	Списано суму зносу об'єкта	1411 (1421) «Знос основних засобів	10 «Основні засоби
2	Списано залишкову вартість об'єкта	8411 (8421) «Інші витрати за обмінними операціями»	10 «Основні засоби»
3	Відображено суму дооцінки об'єкта при його вибутті, якщо на дату вибуття об'єкта субрахунок 5311 (5321) «Дооцінка (уцінка) необоротних активів» має кредитове сальдо	5311 (5321) «Дооцінка (уцінка) необоротних активів»	5512 «Накопичені фінансові результати виконання кошторису» (5522 «Накопичені фінансові результати виконання бюджету (кошторису))
4	Віднесено до накопичених фінансових результатів первісну вартість основних засобів, які були придбані або безоплатно отримані за операціями з внутрішнього переміщення в межах органу, уповноваженого управляти об'єктами державної (комунальної) власності, при їх списанні	51 «Внесений капітал»	5512 «Накопичені фінансові результати виконання кошторису», (5522 «Накопичені фінансові результати виконання бюджету (кошторису))
5	Відображено вартість товарно-матеріальних цінностей, одержаних від ліквідації та розбирання основних засобів	1513 «Будівельні матеріали», 1514 «Пально-мастильні матеріали», 1515 «Запасні частини», 1516 «Тара», 1517 «Сировина і матеріали», 1518 «Інші виробничі запаси»,	2117 «Інша поточна дебіторська заборгованість»
		1812»Малоцінні та швидкозношувані предмети», 1816 «Інші нефінансові активи»	
		2117 «Інша поточна дебіторська заборгованість»	2313 «Реєстраційні рахунки»
		2313 «Реєстраційні рахунки»	7211 (7221) «Дохід від реалізації активів»

Таблиця 4

Відображення нарахування амортизації основних засобів на рахунках бухгалтерського обліку

№ п.п.	Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
1	Нарахована амортизація основних засобів	8014, 8114 «Амортизація»	1411 (1421) «Знос основних засобів
2	Списана фінансовий результат сума нарахованої амортизації	5511 «Фінансові результати виконання кошторису звітного періоду»	8014, 8114 «Амортизація»

засобів та за виконаними будівельно-монтажними роботами з капітального будівництва (виготовлення, створення), добудови, поліпшення (дообладнання, модернізація) об'єктів, що на дату балансу не введені в експлуатацію, не створюють фонд у незавершеному капітальному будівництві.

Тепер при введенні об'єктів основних засобів в експлуатацію їх вартість не включається до складу фактичних видатків. Це відбувається протягом строку їх корисного використання шляхом нарахування амортизації (раз на рік або щокварталу за рішенням установи). В кінці звітного періоду сума нарахованої амортизації списується в порядку закриття рахунків обліку витрат на фінансові результати, а сума поточних витрат, що включається до первісної вартості об'єкта згідно НП(С)БО 121 «Основні засоби» [7] відображається як збільшення фінансування заходів цільового призначення з одночасним виключенням з доходів звітного періоду. Порядок відображення придбання і створення основних засобів бюджетною установою з урахуванням розглянутих особливостей наведено в таблиці 1.

Відображення на рахунках бухгалтерського обліку безоплатного одержання основних засобів залежить від того: є операція з передачі внутрішнім переміщенням в межах органу, уповноваженого управляти об'єктами державної (комунальної) власності чи ні (таблиця 2).

Вибуття основних засобів передбачає списання залишкової вартості, суми накопиченого зносу, витрат, пов'язаних з вибуттям чи списанням об'єкта, та оприбуткування отриманих внаслідок списання товарно-матеріальних цінностей (таблиця 3).

Для обліку й узагальнення інформації про нараховану протягом звітного періоду амортизацію, визнані втрати від зменшення корисності (відновлення корисності) та суму зносу (накопичену амортизацію) основних засобів, призначено рахунок 1411 «Знос основних засобів». За кредитом його відображають нарахування амортизації, коригування суми зносу (накопиченої амортизації) при дооцінці та визнання втрат від зменшення корисності об'єктів, а за дебетом – зменшення суми зносу (накопиченої амортизації) в результаті їх списання, її коригування при уцінці, відображення економічних вигод від відновлення корисності.

Суму нарахованої амортизації бюджетні установи відносять на збільшення зносу основних засобів та витрат на субрахунках 8014, 8114»Амортизація». За дебетом цих субрахунків здійснюють нарахування амортизації, а за кредитом – її списання на субрахунок 5511 «Фінансові результати виконання кошторису звітного періоду» при закритті рахунків витрат (таблиця 4).

Висновки з проведеного дослідження. Бухгалтерський облік основних засобів у 2017 році суттєво змінився у зв'язку з введенням в дію Плану рахунків бухгалтерського обліку у державному секторі. У зв'язку з цим доцільною є розробка методичних рекомендацій з обліку господарських операцій, пов'язаних з рухом даних об'єктів обліку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі. Наказ Міністерства фінансів України від 31.12.2013 № 1203. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0161-14.
2. Шевченко С. О. Облік і контроль необоротних активів бюджетних установ: автореф. дис. … канд. екон. наук / С. О. Шевченко. – К.: Центр підготовки навчально- методичних видань КНТЕУ, 2009. – 20 с.
3. Шевченко С. О. Сучасний стан обліку необоротних активів в державному секторі / С.Шевченко // Глобальні та національні проблеми економіки. – Збірник наук. праць Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. – Вип. 3. – 2015. С. 926-929.
4. Гур'єва І.Н. Проблеми обліку необоротних активів бюджетних установ / І. Гур'єва // Економічний аналіз. – Збірник наук. праць Тернопільського національного економічного університету. – Вип. 10. – Частина 3. – 2012. – С. 157-160.
5. Радіонова Н.Й., Ременюк Л.М. Шляхи удосконалення бухгалтерського обліку і контролю основних засобів / Н. Радіонова // Ефективна економіка. – № 11. – 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4548.
6. Типова кореспонденція субрахунків бухгалтерського обліку для відображення операцій з активами, капіталом. Наказ Міністерства фінансів України від 29.12.2015 № 1219. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0086-16.
7. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 121 «Основні засоби». Наказ Міністерства фінансів України 12.10.2010 № 1202. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1017-10.

УДК 339.564:339.9:657

Ковальчук С.Я.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки
Вінницького національного аграрного університету

Колісник А.В.
студентка
Вінницького національного аграрного університету

Турчик М.М.
студентка
Вінницького національного аграрного університету

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ЕКСПОРТНИХ ОПЕРАЦІЙ СУБ'ЄКТІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто зовнішньоекономічну діяльність на сучасному етапі розвитку. Розкрито сутність здійснення обліку експортних операцій залежно від того, яка подія відбулася першою, а також з'ясовано особливості обліку курсових різниць. Визначено значущість зовнішніх економічних зв'язків у національній економіці. Узагальнено дані про стан операцій зовнішньоекономічної діяльності в Україні.

Ключові слова: облік експортних операцій, імпорт, зовнішньоекономічна діяльність, курсові різниці,зовнішні економічні зв'язки.

Ковальчук С.Я., Колесник А.В., Турчик М.М. ОСОБЕННОСТИ УЧЕТА ЭКСПОРТНЫХ ОПЕРАЦИЙ СУБЪЕКТОВ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье рассмотрена внешнеэкономическая деятельность на современном этапе развития. Раскрыта сущность осуществления учета экспортных операций в зависимости от того, какое событие произошло первым, а также выяснены особенности учета курсовых разниц. Определена значимость внешних экономических связей в национальной экономике. Обобщены данные о состоянии операций внешнеэкономической деятельности в Украине.

Ключевые слова: учет экспортных операций, импорт, внешнеэкономическая деятельность, курсовые разницы, внешние экономические связи.

Kovalchuk S.Y., Kolisnyk A.V., Turchyk M.M. THE PECULIARITIES OF ACCOUNTING EXPORT OPERATIONS OF THE SUBJECTS IN FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY

The present article deals with the foreign economic activity at the current stage of development. The essence of the implementation of accounting of export operations, depending on which event happens first is solved and also the features of accounting of exchange rate differences have been clarified. The importance of external economic relations in the national economy is defined. The data about the state of operations of foreign economic activity in Ukraine is generalized.

Keywords: accounting of export operations, import, foreign economic activity, exchange rate differences,external economic relations.

Постановка проблеми. Зовнішньоекономічна діяльність, на сьогодні, є однією із основних форм економічних відносин України з іншими державами. Зовнішньоекономічна діяльність – це діяльність українських та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами.

Дослідження розвитку експортних операцій суб'єктів господарювання свідчить про відсутність системного підходу до організаційно-методичного забезпечення обліку та контролю експортних операцій, що призводить до серйозних порушень валютного, податкового і митного законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми обліку експортних операцій досліджували та вітчизняні науковці, як Г. Гузенко, Н. Пирець, О. Єфімчук, З. Куриляк, О. Кушина, С. Шутка та багато інших. В їхніх працях висвітлені аспекти функціонування системи бухгалтерського обліку експортних операцій. Проте на сьогодні ще існує недостатній рівень теоретичної розробки та особливе практичну значення бухгалтерського обліку і контролю експортних операцій підприємств зумовили актуальність теми дослідження.

Постановка завдання. Дослідження теоретичних та науково-практичних аспектів обліку експортних операцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зовнішньоекономічна діяльність є одним із важливих чинників стабільного розвитку національного господарства країн світу. Зовнішньоекономічна діяльність – це процес розвитку господарських зв'язків між національними суб'єктами суспільного виробництва та їх зарубіжними партнерами як на території України, так і за її межами. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності – суттєвий чинник підвищення ефективності господарської діяльності як на рівні окремих підприємств, так і в масштабах усієї країни. Зовнішньоекономічні зв'язки відіграють важливу роль у національній економіці, забезпечують економічне зростання та створюють конкурентне ринкове середовище.

Нині в середньому кожен третій український продукт або послуга реалізуються за допомогою зовнішніх економічних зв'язків, що відіграють помітну роль у національній економіці та істотно впливають на темпи і пропорції економічного зростання, створення конкурентного ринкового середовища і на весь системний трансформаційний процес. Важливою складовою частиною господарської діяльності підприємств, фірм, усіх учасників ринкових відносин є зовнішньоекономічна діяльність, яка пов'язана з міжнародною виробничою та науково-технічною кооперацією, експортом та імпортом товарів, послуг, виходом підприємств, організацій на зовнішній ринок [1].

На сьогодні все більше і більше підприємств прагнуть переорієнтуватися на зовнішній ринок через нестабільність економічної ситуації на внутрішньому

ринку України. У зв'язку з цим питання відображення в обліку експортних операцій стає все більш актуальним. Велика кількість українських підприємств здійснюють експортні операції. Основною інформацією про експортну сферу суб'єктів підприємницької діяльності є дані бухгалтерського обліку. Інформаційне забезпечення набуває, як ніколи, великої важливості та значущості у прийнятті управлінських рішень. Однак незбалансованість між бухгалтерським обліком і податковим обліком експортних операцій є причиною виникнення проблем в отриманні ефективних результатів фінансово-господарської діяльності.

Основними завданнями обліку експортних операцій є: формування і надання достовірної інформації про господарські операції, пов'язані з експортом товарів для прийняття ефективних управлінських рішень; контроль за правильним оформленням документації; визначення фінансового результату від здійснення експортних операцій; визначення сум курсових різниць та їх вплив на фінансові результати підприємства; формування достовірної інформації про стан розрахунків з іноземними покупцями та посередниками тощо.

Вимогами для здійснення експортних операцій є: здійснення експортних операцій повинно бути передбачене статутними документами; контракт на експорт товарів (робіт, послуг) має бути укладено у письмовій формі і відповідати всім вимогам, встановленим Положенням про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів); під час визначення предмета експортного контракту повинні бути враховані такі обмеження, як квотування та ліцензування експорту, визначені законодавством України [2].

За січень – листопад 2016 р. експорт товарів становив 32 734,4 млн дол. США, імпорт – 35 058,7 млн дол. Порівняно із січнем – листопадом 2015 р. експорт скоротився на 5,9% (на 2036,7 млн дол.), імпорт збільшився на 1,8% (на 603,1 млн дол.). Негативне сальдо становило 2324,3 млн дол. (за 11 місяців 2015 р. позитивне – 315,5 млн дол.). У загальному обсязі експорту товарів порівняно із січнем – листопадом 2015 р. збільшилася частка зернових культур, жирів та олій тваринного або рослинного походження, електричних машин, деревини і виробів з деревини. Натомість зменшилася частка чорних металів, руд, шлаку і золи, механічних машин.

Обсяг експорту товарів до країн Європейського Союзу становив 12 201,9 млн дол., або 37,3% загального обсягу експорту (за 11 місяців 2015 р. – 11 829,6 млн дол., або 34,0%), і збільшився порівняно з 11 місяцями 2015 р. на 372,3 млн дол., або на 3,1%. Найвагоміші експортні поставки товарів серед країн-членів ЄС здійснювали до Польщі, Італії та Німеччини. Серед інших країн найбільше експортувалися товари до Російської Федерації, Єгипту, Туреччини, Китаю та Індії. Серед найбільших країн-партнерів експорт товарів збільшився до Індії – на 22,1%, Угорщини – на 17,3%, Польщі – на 10,0%, Єгипту – на 9,0%, Нідерландів – на 7,9% та Німеччини – на 5,1%, до решти найбільших країн-партнерів зменшився: Російської Федерації – на 27,4%, Туреччини – на 25,7%, Китаю – на 25,4%, Італії – на 3,5%. Імпорт товарів із країн Європейського Союзу становив 15 330,4 млн дол., або 43,7% загального обсягу (за 11 місяців 2015 р. – відповідно 14 080,5 млн дол. та 40,9%), та збільшився проти січня – листопада 2015 р. на 1249,9 млн дол., або на 8,9%. Серед країн ЄС найвагоміші імпортні надходження товарів були з Німеччини, Польщі та Франції. Серед інших країн найбільші імпортні поставки товарів надходили з Російської Федерації, Китаю, Білорусі, США та Туреччини.

Порівняно із січнем – листопадом 2015 р. імпорт товарів збільшився зі Швейцарії на 98,0%, Франції – на 65,1%, Італії – на 40,3%, Туреччини – на 30,1%, Китаю – на 23,0%, Білорусі – на 14,1%, Польщі – на 13,4%, США – на 13,1%, Німеччини – на 4,3%, зменшився з Російської Федерації на 33,7% [3].

Експорт відіграє значну роль у підвищенні рівня економічного добробуту держави, тому облік експортних операцій є невід'ємною частиною діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Таблиця 1

Субрахунки, які використовуються під час здійснення експортних операцій

№	Назва субрахунка	Його характеристика
1	312 – «Поточні рахунки в іноземній валюті»	Призначені для узагальнення інформації про наявність та рух грошових коштів в іноземній валюті.
2	314 – «Інші рахунки в банку в іноземній валюті»	
3	316 – «Спеціальні рахунки в іноземній валюті»	Призначений для обліку коштів в іноземній валюті, що підлягають розподілу або додатковому попередньому контролю, у тому числі сум коштів в іноземній валюті, що підлягають обов'язковому продажу відповідно до законодавства.
4	362 – «Розрахунки з іноземними покупцями»	Аналітичний облік ведеться в гривнях та валюті, обумовленій договором.
5	632 – «Розрахунки з іноземними постачальникам»	Ведеться облік розрахунків з іноземними постачальниками та підрядниками за одержані товарно-матеріальні цінності, виконані роботи, надані послуги.
6	681 – «Розрахунки за авансами одержаними»	Ведеться облік одержаних авансів під поставку матеріальних цінностей або під виконання робіт, а також суми попередньої оплати покупцями і замовниками рахунків постачальника за продукцію і виконані роботи.
7	702 – «Дохід від реалізації товарів»	Підприємства торгівлі та інші організації узагальнюють інформацію про доходи від реалізації товарів.
8	714 – «Дохід від операційної курсової різниці»	Узагальнюється інформація про доходи від курсових різниць за активами й зобов'язаннями підприємства – пов'язаними з операційною діяльністю підприємства.
9	945 – «Втрати від операційної курсової різниці»	Ведеться облік втрат за активами й зобов'язаннями операційної діяльності підприємства від зміни курсу гривні до іноземної валюти.
10	744 – «Дохід від неопераційної курсової різниці»	Узагальнюється інформація про курсові різниці за активами та зобов'язаннями в іноземній валюті, які пов'язані з фінансовою та інвестиційною діяльністю підприємства.

Джерело: розроблено авторами за [4]

Для бухгалтерського обліку зовнішньоекономічних операцій суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності користуються планом рахунків та інструкцією про його використання, що діють на території України, та відповідними змінами і доповненнями, які відображають специфіку зовнішньоекономічної діяльності. Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності самостійно визначають порядок аналітичного обліку зовнішньоекономічної діяльності, запроваджують відповідні субрахунки. Під час здійснення експортних операцій суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності використовують різні субрахунки, деякі з них наведені в таблиці 1.

При відображенні експортних операцій у бухгалтерському обліку підприємства керуються П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів». Відповідно до п. 5 П(С)БО 21, «операції в іноземній валюті під час первісного визнання відображаються у валюті звітності шляхом перерахунку суми в іноземній валюті із застосуванням валютного курсу на дату здійснення операції». При цьому під датою здійснення операції розуміють дату визнання активів, зобов'язань, власного капіталу, доходів і витрат [5].

Є такі варіанти здійснення експортних операцій залежно від того, яка подія відбулася першою: варіант 1 – оплата товарів, що експортуються, відбулася до того, як товари було відвантажено (експорт товарів на умовах передоплати); варіант 2 – з початку було відвантажено товари, а оплата за товари надійшла після їх відвантаження (експорт товарів з відстроченням платежу) [6].

Варіант 1. Якщо перша подія – отримання оплати товарів, що експортуються, а друга подія – їх відвантаження:

– виникає кредиторська заборгованість підприємства перед нерезидентом за оплаченими, але не відвантаженими товарами. Отримання авансу відображається за кредитом субрахунку 681 «Розрахунки за авансами одержаними». Оскільки це операція в іноземній валюті, її суму необхідно перераховувати в національну валюту за курсом НБУ на дату здійснення операції, тобто на дату отримання коштів на рахунок у банку.

Зазвичай експортери відображали в обліку надходження коштів за Дт 312 «Поточні рахунки в іноземній валюті» та Кт 681 «Розрахунки за авансами одержаними» на всю суму авансу у валюті, що надійшла на поточний рахунок. Проте у зв'язку із запровадженням обов'язкового продажу 75% валютних надходжень на поточний рахунок експортера в іноземній валюті (обліковують на субрахунку 312 «Поточні рахунки в іноземній валюті») потрапляє лише 25% отриманого авансу, а ще 75% суми після продажу з розподільчого рахунку зараховують на поточний рахунок у національній валюті (субрахунок 311 «Поточні рахунки в національній валюті»). Однак Інструкцію № 291 доповнено новим субрахунком 316 «Спеціальні рахунки в іноземній валюті». На ньому підприємства-експортери відображають отриману від нерезидента виручку в іноземній валюті, що підлягає обов'язковому продажу. В обліку така операція буде відображена записом: Дт 316 «Спеціальні рахунки в іноземній валюті»; Кт 681 «Розрахунки за авансами одержаними» [7];

– кредиторська заборгованість, що виникла внаслідок отримання авансу за товари, вважається немонетарною статтею балансу, тому курсові різниці за нею не розраховують.

– Водночас експортери визначають курсові різниці за коштами в іноземній валюті на рахунку в банку (на дату балансу та/або на дату їх списання з рахунку) та дохід (витрати) із продажу виручки від експорту [8];

– у разі передачі нерезиденту всіх вигод і ризиків, пов'язаних із правом власності на товари, визнається дохід від реалізації.

Дохід від експорту обліковують за принципом нарахування незалежно від надходження оплати. Його визнають під час збільшення активу або зменшення зобов'язання, що зумовлює зростання власного капіталу, та за дотримання таких критеріїв:

– покупцеві передані ризики й вигоди, пов'язані з правом власності на продукцію;

– підприємство не здійснює надалі управління та контроль реалізованої продукції;

– сума доходу (виручка) може бути достовірно визначена;

– є впевненість, що в результаті операції відбудеться збільшення економічних вигід підприємства, а витрати, пов'язані з цією операцією, можуть бути достовірно визначені.

Таблиця 2

Відображення в обліку доходу від експорту продукції

№	Господарська операція	Кореспонденція рахунків	
		Дт	Кт
1	Дохід від експорту продукції (товарів)	Дт 362 «Розрахунки з іноземними покупцями та замовниками»	Кт 701 «Дохід від реалізації готової продукції» (Кт 702 «Дохід від реалізації товарів»)
2	Відображено взаємозалік заборгованостей	Дт 681 «Розрахунки за одержаними авансами»	Кт 362 «Розрахунки з іноземними покупцями»
3	Списання на витрати вартість реалізованої продукції (товарів)	Дт 901 «Собівартість реалізованої готової продукції» (902 «Собівартість реалізованих товарів»	Кт 26 «Готова продукція» (28 «Товари»)

Джерело: розроблено авторами за [9]

Таблиця 3

Облік експортних операцій під час відвантаження товарів

№	Господарська операція	Кореспонденція рахунків	
		Дт	Кт
1	Під час відвантаження товару експортер вираховує дохід за курсом НБУ на дату реалізації.	Дт 362 «Розрахунки з іноземними покупцями»	Кт 701 «Дохід від реалізації готової продукції» (Кт 702 «Дохід від реалізації товарів»)
2	Списання вартості реалізованої продукції (товарів)	Дт 901 «Собівартість реалізованої готової продукції» (902 «Собівартість реалізованих товарів»	Кт 26 «Готова продукція» (28 «Товари»)

Джерело: розроблено авторами за [9]

Таблиця 4

Порядок відображення курсових різниць

Види курсової різниці	Кореспонденція рахунків	
	Дт	Кт
Переоцінка грошових коштів в іноземній валюті та інших монетарних статтях з операційної діяльності під час підвищення курсу інвалюти: 1. по активах – позитивна курсова різниця; 2. по зобов'язаннях – від'ємна курсова різниця.	 30, 32, 33, 34, 37, 36, 945	 714, 714, 62, 63, 685
Переоцінка грошових коштів в іноземній валюті та інших монетарних статтях з операційної діяльності під час зниження курсу інвалюти: 1. по активах – від'ємна курсова різниця; 2. по зобов'язаннях – позитивна курсова різниця.	 945, 62, 63, 685	 30, 32, 33, 34, 37, 36 714

Джерело: розроблено авторами за [9]

Щодо розміру доходу, то за експорту з повною передоплатою суму доходу перераховують у національну валюту за курсом НБУ на дату отримання аванс. При цьому суму часткових авансів включають до складу доходу із застосуванням валютних курсів, що діяли на дату одержання кожного авансового платежу [8]. Відображення таких операцій в обліку можна розглянути (побачити) в таблиці 2.

Варіант 2. Якщо перша подія – відвантаження товарів на експорт, друга подія це отримання оплати за відвантажені товари:

– у разі передачі нерезиденту всіх вигод і ризиків, пов'язаних із правом власності на товари, визнається дохід від реалізації товарів;

– щодо питання застосування курсу для визначення доходу під час експорту товарів із розрахунками в іноземній валюті, відповідно до П(С)БО 21, під час первісного визнання такі операції відображають у бухгалтерському обліку перерахуванням суми в іноземній валюті із застосуванням курсу НБУ на початок дня дати здійснення операції [8]. Відображення таких операцій в обліку представлено в таблиці 3.

– дебіторська заборгованість нерезидента перед підприємством уважається монетарною статтею балансу, тому вона підлягає перерахуванню на дату балансу та дату її погашення. У разі якщо валютний курс НБУ на дату виникнення дебіторської заборгованості відрізняється від валютного курсу НБУ на дату балансу, виникає курсова різниця;

– курсові різниці, які виникають при цьому, в обліку залежно від результату відображають Дт 714 «Дохід від операційної курсової різниці» або за Кт 945 «Втрати від операційної курсової різниці»;

– граничний термін проведення розрахунків за операціями експорту товарів складає 90 календарних днів;

– за отримання оплати експортер в обліку відображає погашення дебіторської заборгованості покупця-нерезидента залежно від варіанта обліку надходжень іноземної валюти: або за курсом НБУ на дату надходження виручки в іноземній валюті на розподільчий рахунок і відображають в обліку записом: Дт 316 «Спеціальні рахунки в іноземній валюті»; Кт 362 «Розрахунки з іноземними покупцями»; або за курсом НБУ на дату зарахування 25% виручки на інвалютний поточний рахунок і за курсом НБУ на дату зарахування 75% проданої іноземної валюти на гривневий поточний рахунок.

Курсову різницю, що виникає на дату отримання виручки, відображають у складі інших операційних доходів або витрат [7].

Для зручності відображення курсових різниць у складі операційних чи інших доходів чи витрат, а також при складанні Звіту про рух грошових коштів пропонується умовна схема обліку заборгованості в іноземній валюті (табл. 4).

Висновки з проведеного дослідження. Отже, експортні операції виступають засобом комерційна діяльність, пов'язані з продажем та вивезенням за кордон товарів, робіт, послуг для передачі їх у власність іноземному контрагенту.

Зовнішньоекономічна діяльність є однією з основних форм економічних відносин України з іншими державами. Дослідивши експортні операції можна сказати, що вони на достатньому рівні регулюються нормативними актами з боку держави.

У разі здійснення експорту в бухгалтерському обліку відображаються такі господарські факти, як: відвантаження товару зі складу, надходження грошей на поточний рахунок або оприбуткування товару (якщо експорт здійснюється на умовах бартеру), отримання доходу та віднесення витрат за операцією і визначення фінансового результату. Також при відображенні в обліку експортних операцій потрібно звертати увагу на те яка подія відбулася раніше отримання передоплати чи відвантаження продукції.

При виході підприємств на зовнішній ринок і здійсненні експортних операцій необхідно дотримуватися такої політики, яка б давала змогу отримувати прибуток від реалізації товарів на зовнішньому ринку і задовольняла власні потреби підприємства в товарах і послугах. Питання підвищення ефективності експортної діяльності фірми необхідно розглядати комплексно із визначенням основних стратегічних орієнтирів підприємства та оцінкою його можливостей під час реалізації обраної експортної стратегії.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гузенко Г. М. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: сутність, економічний механізм її розбудови, особливості / Г. М. Гузенко, Ю. О. Гайдученко // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право. – 2013. – № 3. – С. 77-89. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/ UJRN/Vnyua_etp_2013_3_10
2. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (від 16.04.1991 р., № 959-XII (із змінами і доповненнями).- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: shttp://www.zakon.rada.gov.ua.
3. Економіка України за 2016 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukurier.gov.ua/uk/articles/ekonomika-ukrayini-za-2016-rik.
4. План рахунків бухгалтерського обліку. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.buhoblik.org.ua/uchet/organizacziya-buxgalterskogoucheta/388-plan-raxunkiv.html.
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів», затверджено Наказом Міністерства фінансів від 10.08.200 р. № 193 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http//www.zakon.rada.gov.ua.
6. Кушина О. Експорт товарів: оподаткування та бухгалтерський облік /О. Кушина // Багатогранний облік: операції у ЗЕД: зб. систематизованого законодавства; укл. О. Г. Папиріна, С. М. Дробоття. – К.: Бліц-Інформ, 2012. – Вип. 5. – С. 139–143.

7. Єфімчук О. Експорт товарів на умовах повної або часткової передоплати / О. Єфімчук // Все про бухгалтерський облік. – 2015. – № 106. – С. 25–28.
8. Куриляк З. Експорт товарів із повною передоплатою: бухгалтерський та податковий облік / З. Куриляк // Все про бухгалтерський облік. – 2013. – № 38-39. – С. 129-131.
9. Шутка С. Є. Експортні операції: бухгалтерський і податковий облік [Електронний ресурс] / С. Є. Шутка, Н. М. Клим // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. – 2016. – Вип. 17(4). – С. 158-161. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2016_17(4)__41.

УДК 336.201.2:338.124.4

Костюнік О.В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту
Національного авіаційного університету

Слободянюк Л.В.
студентка
Національного авіаційного університету

ДЕЯКІ МЕТОДИЧНІ ПИТАННЯ ОБЛІКУ ТА АНАЛІЗУ ВИТРАТ, ДОХОДІВ І РЕНТАБЕЛЬНОСТІ У СВІТЛІ ОПРАЦЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТРАТЕГІЇ АВІАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА

У кризових умовах функціонування авіаційної галузі України актуальним є опрацювання фінансових стратегій авіапідприємств для зміцнення їхньої фінансової стійкості, вдосконалення методики аналізу прибутку і рентабельності з використанням міжнародних стандартів. Розглянуто стан вітчизняної авіаційної галузі. Наведені напрямки вдосконалення системи управління фінансовою стабільністю авіапідприємств.
Ключові слова: криза, фінансова стратегія, рентабельність капіталу, обіговість капіталу, прибуток, витрати, рентабельність, маржинальний дохід, маржинальний аналіз.

Костюник Е.В., Слободянюк Л.В. НЕКОТОРЫЕ МЕТОДИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ УЧЕТА И АНАЛИЗА РАСХОДОВ, ДОХОДОВ И РЕНТАБЕЛЬНОСТИ В СВЕТЕ ОБРАБОТКИ ФИНАНСОВОЙ СТРАТЕГИИ АВИАЦИОННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ
В кризисных условиях функционирования авиационной отрасли Украины актуальным является разработка финансовых стратегий авиапредприятий для укрепления их финансовой устойчивости, усовершенствования методики анализа прибыли и рентабельности с использованием международных стандартов. Рассмотрено состояние отечественной авиационной отрасли. Наведены направления усовершенствования системы управления финансовой стабильностью авиапредприятий.
Ключевые слова: кризис, финансовый стратегия, рентабельность капитала, оборачиваемость капитала, прибыль, расходы, рентабельность, маржинальный доход, маржинальный анализ.

Kostiunik O.V., Slobodianiuk L.V. SOME METHODOLOGICAL OF ACCOUNTING AND ANALYSIS OF COSTS, REVENUES AND PROFITABILITY IN LIGHT PROCESSING FINANCIAL STRATEGY AVIATION ENTERPRISE
In crisis conditions Aircraft industry in Ukraine is urgent elaboration of financial strategies airlines to strengthen their financial stability, improve the methods of analysis of profit and profitability using international standards. The state of the domestic aviation industry. These areas of improvement of management of financial stability airlines.
Keywords: crisis, financial strategy, return on equity, capital turnover, profits, costs, profitability, marginal revenue, marginal analysis.

Постановка проблеми. У конкурентних ринкових умовах головними показниками економічної ефективності авіапідприємств є їхні фінансові результати і фінансовий стан.

Авіаційна промисловість (АП) України є провідною наукоємною галуззю, проте, недостатнє фінансування і негативні наслідки перебудовного етапу та економічної кризи 2008-2016 рр. створили проблеми самого існування і розвитку галузі:

Стан авіабудівної галузі характеризується наступними тенденціями:

1. відставанням в технологічному розвитку науково-дослідного, проектного і виробничого секторів від світового рівня;

2. кадровими й інтелектуальними втратами. Це охоплює як кількісні показники, так і використання сучасних конструкторських і виробничих технологій;

3. кризовим станом АП.

Все це створює загрозу скорочення доходів від експорту авіаційних озброєнь і пов'язаної з ними продукції, зниження до неприпустимого рівня бойової ефективності угруповань військово-транспортної авіації, подальшої втрати ринків збуту цивільної авіатехніки.

Таким чином, криза АП була об'єктивно неминучою. На світовому ринку авіації конкуренція підсилюється. Розширюються можливості інформаційних технологій і автоматизації, що висувають нові вимоги до організації підготовки фахівців з вищою освітою, які беруть участь у бізнес-процесах на авіаційних підприємствах. Проте, наразі не існує єдиного науково-обґрунтованого підходу до формування інноваційних організаційно-економічних механізмів. залучення фахівців, здатних активізувати внутрішні бізнес-процеси підприємства й, як наслідок, зробити продукцію конкурентоспроможною на світовому ринку. Це вимагає модифікації класичних підходів до підготовки фахівців для авіаційних підприємств.

Оволодіння власниками підприємств, менеджерами, бухгалтерами та фінансовими менеджерами методами формуванням прибутку є актуальною задачею сучасного фінансового менеджменту в процесі операційної, інвестиційної і фінансової діяльності підприємств, що зумовлює використання нових

методик фінансового обліку і аналізу, з врахуванням сучасних вимог національних та міжнародних стандартів і досягнень інформаційних технологій.

Прибутковість роботи авіапідприємства свідчить про ефективність його роботи. Аналіз прибутку виявляє резерви зростання і підвищення прибутковості виробничої діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми обліку фінансових результатів досліджували такі відомі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: Бриттон Э., Ватерсон К., Велш Г.А., Хелферт Е, Шорт Д.Г., Білуха М.Т., Андросова О.Ф. [1], Баландин К.А. [2], Батрин Ю.Д., Башкатов В.В. [3], Бердников А.А. [4], Бердникова Л.Ф. [5], Бондарева Г.І. [6], Кістерева Е.В. [7], Кузнецова Н.Г. [8], Лотоцька С.В. [10, 13], Лисов І.А. [11], Марцін В.С. [12], Мудунов А.С. [14], Сергеева Г.В. [15], Тимофеева К.А. [16], Фещур Р.В. [17], Фридлянд А.А. [18], Шанін І.І. [19] тощо.

У зв'язку із змінами методології обліку, досліджуючи фінансові результати їх доцільно розглядати у взаємозв'язку із доходами та витратами, що дає можливість удосконалити методику обліку та аналітичні процедури з метою підвищення ефективності та визначення доцільності окремих напрямків діяльності підприємства, відповідно їх результатам.

Метою статті є визначення стану вітчизняної авіаційної галузі та напрямків вдосконалення системи управління фінансовою стабільністю авіапідприємств, напрямків вдосконалення системи управління фінансовою стабільністю, напрямків вдосконалення методики аналізу прибутку і рентабельності з використанням міжнародних стандартів.

Викладення основного матеріалу. Фінансово-економічна криза зачепила всі сфери суспільного виробництва, й АП та сфера послуг (авіаперевезення) не стала виключенням. Причини прояву зазначених проблем кризового стану авіаційної галузі носили, в основному, об'єктивний характер. Суб'єктивні причини також мають місце Вони полягають в недостатньому арсеналі форм антикризового менеджменту з боку органів держави і вищого менеджменту авіапідприємств [1].

Авіаційна галузь – це складна виробнича система. В Україні її утворюють 39 підприємств, що відповідають за своїм набором життєвому циклу авіатехніки. Серійне виробництво літаків за останні 15-20 років зникло. Виробництво цивільних літаків з 1991 р. скоротилося в 5-6 разів. В основному випускаються дослідні зразки. Вітчизняні авіакомпанії майже не купують літаки українського виробництва. Галузі не вистачає серйозних інвестиції для підтримки нових програм і втримання існуючого потенціалу [9]. Проте, треба визнати, що останнім часом (2014-2016 рр.) спостерігався певний ріст вітчизняної авіапромисловості.

Результатом трансформаційної кризи, що виникла у зв'язку з переходом від планової системи господарювання до ринкової в Україні, на відміну від розвинутих країн, є масове банкрутство організацій, тобто зовнішні умови. Отже необхідне докорінне коригування діючого в державі механізму банкрутства.

Діяльність підприємств АП ускладнюється зростанням дебіторської та кредиторської заборгованості, кризою неплатежів, застарілим і неефективним податковим законодавством, дефіцитом фінансових ресурсів. Таким чином, наразі особливої актуальності набуває оцінка пошук шляхів відновлення платоспроможності авіапідприємств [13].

Досліджуючи проблеми з управління фінансами, що виникли на підприємствах АП України і вирішення відповідних завдань, встановлено, що найбільші втрати авіапідприємства несуть через відсутність фінансової стратегії (чітко визначених цілей, критеріїв і шляхів їх досягнення).

Здійснювати опрацювання і вибір варіантів стратегії необхідно окремо для кожного авіапідприємства в залежності від конкретної економічній ситуації.

Успіх тут може бути досягнутий при постійному зосередженні резервів на «болючих точках» життєзабезпечення авіапідприємств. При цьому, під резервом у широкому змісті розуміють «запас на випадок потреби».

Глобальною для Української АП, найбільш реальною й актуальною вбачається стратегія проникнення на ринки виробництва і ремонту вітчизняної авіаційної техніки в країнах третього світу, а саме: Ірані, Китаї, Індії, Кубі, Узбекистані, Білорусі тощо та створення спільних підприємств з високотехнологічними західними авіабудівними корпораціями [2].

Дієвим антикризовим профілактичним заходом тут є інвестування інновацій.

На сьогоднішній день більшість керівників підприємств вважають стратегічне планування ключовим інструментом управління в умовах кризи.

Проте, більшість авторів публікацій з даної проблематики вважають, що антикризові заходи потрібно здійснювати коли фінансові результати підприємства стають сумними [3 – 5].

Подібний підхід спотворює сутність антикризового управління, відкидає його попереджувальну (профілактичну) функцію.

Кожна конкретна стратегія безпосередньо корелює з фінансовими ресурсами підприємства.

Отже, на вибір стратегії впливають фінансові ресурси фірми. Авіапідприємства, що мають більші ресурси мають більше число варіантів, ніж підприємства із сильно обмеженими фінансовими можливостями.

Опрацювання стратегії повинно базуватися на антикризовій програмі. Однак, при цьому у типових програм реформування є і мінус. І він досить суттєвий, адже програми не враховують фактичний передкризовий чи кризовий стан авіапідприємств.

Аналіз методик оцінки ефективності функціонування авіапідприємства та його стійкості засвідчує відсутність єдиного підходу, а відповідно і складність такої комплексної оцінки [2, 8, 10, 11].

Зазначені методики оцінюють фінансовий стан підприємства, тобто присвячені оцінці ефективності процесного підходу до управління підприємством і самої організації виробництва (Піраміда ефективності, Квантовий вимір досягнень; Вимір досягнень підприємств «Ернст & Янг», «ДжіАйКей», «Катепіллер»; Ділове вікно управління, модель Нортона-Каплана (BSC-модель), BSC-модель Мейсела, Концепція внутрішнього ринку «Х'юлетт-Паккард») [14, 15]. Головним показником фінансової стійкості в цих методиках виступає коефіцієнт покриття. Він показує спроможність фірми покрити свої поточні зобов'язання ліквідними активами.

Отже, економічне зростання підприємства обумовлене дією таких чинників. як: капітал, інвестиції, розвиток НТП тощо. Проте, головною умовою, яка забезпечує можливість такого зростання, є фінансова стійкість, оскільки саме від цієї характеристики підприємства залежить чи буде воно конкурентоздатним [14].

Наразі визначено, що фінансова стійкість, яка забезпечує стабільність діяльності, є головною умовою функціонування підприємства [10, 13].

Зовнішнім проявом стійкості фінансового стану авіапідприємства є платоспроможність.

Внутрішнім проявом збалансованості коштів і джерел їх формування, грошових і товарних трансакцій, доходів і видатків, виступає фінансова стабільність.

Постійне перевищення доходів над видатками, гнучка структура капіталу, збереження платоспроможності забезпечує фінансову стабільність авіапідприємства, його нормальне (прибуткове) функціонування.

Гнучкість та швидкість реакції на зміни кон'юнктури ринку, поліпшення якості та підвищення конкурентоспроможності вироблених товарів і наданих послуг в цілому, висока інвестиційна активність, ліквідність та фінансова стабільність необхідні забезпечення фінансової стійкості авіапідприємств. Отже, провідним індикатором стану авіапідприємства виступає його фінансова стійкість. Відображаючи стабільне перевищення доходів над витратами і стан ресурсів, який забезпечує їх ефективне використання в процесі виробництва і реалізації та сприяє розширенню та оновленню виробництва, впровадженню інновацій, фінансова стійкість характеризується таким станом ресурсів, які відповідають умовам ринку і потребам розвитку підприємства. Розв'язку цих питань і служить фінансово-економічна стратегія конкретного авіапідприємства [16].

Таким чином фінансова стратегія розробляється залежно від фінансового стану підприємства [15].

Фінансова стратегія, як генеральний план дій із забезпечення його коштами охоплює такі боки функціонування авіапідприємства:

– податкова політика,
– цінова політика,
– оптимізація основних і обігових коштів,
– організація безготівкових розрахунків,
– політика в області цінних паперів,
– розподіл прибутку.

При цьому встановлюється:

– повнота визначення доходів,
– ефективність мобілізації внутрішніх ресурсів,
– резерви і напрямки зниження собівартості продукції,
– правильність визначення і розподілу прибутку,
– потреба в обігових коштах [18].

Фінансова стратегія має розроблятися враховуючи ризики стрибків інфляції, неплатежів та інших форс-мажорних обставин.

Аналіз фінансового становища авіапідприємства має містити такі складові блоки:

1. Облік і оцінка стану майна і структури капіталу:
1.1. Розміщення капіталу;
1.2. Джерела формування капіталу.
2. Оцінка ефективності використання капіталу:
2.1. Рентабельність капіталу (його прибутковість);
2.2. Обіговість капіталу (аналіз його оборотності).
3. Оцінка фінансової стабільності і платоспроможності:
3.1. Фінансова стабільність;
3.2. Ліквідність і платоспроможність;
3.4. Оцінка кредитоспроможності;
3.5. Оцінка ризику банкрутства.
4. Планування.
5. Оцінка фінансово-економічного стану авіапідприємства [19].

Облік і аналіз показників прибутку і рентабельності підприємства доцільно проводити із використанням міжнародних стандартів [12].

У розвинутих країнах при визначенні факторів зміни прибутку і прогнозування його величини використовують маржинальний аналіз, використання якого дозволяє ефективно керувати фінансовими результатами за умови планування й обліку витрат (директ-костинг), їхнього розподілу на постійні та змінні [8].

Маржинальний дохід (МД) – це прибуток у сумі з постійними витратами (А):

$$МД = П + А, \quad (1)$$

звідки:

$$П = МД - А. \quad (2)$$

За допомогою формули можна розрахувати суму прибутку, якщо відомі величини маржинального доходу й постійних витрат.

Дуже часто при визначенні суми прибутку замість маржинального доходу використовується виторг (РП) і питома вага маржинального доходу в ній ($Д_у$).

Оскільки

$$МД = РП \cdot \overline{Д}_у. \quad (3)$$

то

$$П = РП \cdot \overline{Д}_у - А. \quad (4)$$

Дана формула успішно застосовується тоді, коли необхідно проаналізувати прибуток від реалізації декількох видів продукції.

При аналізі прибутку від реалізації одного виду продукції можна застосовувати модифіковану формулу визначення прибутку, якщо відома кількість проданої продукції і ставка маржинального доходу ($Д_с$) у ціні за одиницю продукції:

$$П = РП \cdot Д_с - А;$$
$$Д_с = Ц - В;$$
$$П = РП(Ц - В) - А, \quad (5)$$

де $В$ – змінні витрати за одиницю продукції.

Остання формула дозволяє визначити зміну суми прибутку за рахунок кількості реалізованої продукції, ціни і рівня змінних і постійних витрат.

Методика аналізу прибутку ускладнюється в умовах багатономенклатурного виробництва, коли крім перерахованих факторів необхідно враховувати і вплив структури реалізованої продукції.

У розвинутих країнах для вивчення впливу факторів на зміну суми прибутку при багатономенклатурному виробництві використовується модель:

$$П = РП \cdot \overline{Д}_у - А. \quad (6)$$

Середня частка маржинального доходу у виторзі ($\overline{Д}_у$) у свою чергу залежить від питомої ваги кожного виду продукції в загальній сумі виторгу ($УДi$) і частки маржинального доходу у виторзі по кожному виробу (відношення ставки маржинального доходу до ціни):

$$\overline{Д}_у = \sum(УД_i \cdot Ду_i) \quad (7)$$

$$УД_i = \frac{РП_i \cdot Ц_i}{\sum(РП_i \cdot Ц_i)}; \quad (8)$$

$$Ду_i = \frac{Ц_i - В_i}{Ц_i}. \quad (9)$$

Після цього факторна модель прибутку від реалізації продукції буде мати вигляд:

$$П = РП \cdot \sum\left(УД_i \frac{Ц_i - В_i}{Ц_i}\right) - А. \quad (10)$$

Вона дозволяє встановити зміну прибутку за рахунок кількості (обсягу) реалізованої продукції, її структури, відпускних цін, питомих змінних витрат і постійних видатків підприємства.

Методика аналізу рентабельності по системі «директ-костинг» буде здійснюватися з використанням наступної факторної моделі:

$$R_i = \frac{П_i}{Зед_i} = \frac{РП_i(Ц-В)-А}{РП_i \cdot В+А}. \quad (11)$$

Для аналізу рентабельності витрат у цілому по авіапідприємству використовуємо наступну факторну модель:

$$R = \frac{П}{З} = \frac{РП \cdot \overline{Ду}}{РП} - А = \frac{\sum(РП_{общ} \cdot УД_i \cdot Ц_i) \cdot \sum(УД_i \cdot (Ц_i - В_i)/Ц_i) - А}{\sum(РП_{общ} \cdot УД_i \cdot В_i) + А}. \quad (12)$$

Послідовно заміняючи плановий (базисний) рівень кожного факторного показника на фактичний і порівнюючи результат розрахунків до й після заміни кожного фактору, можна визначити зміна рівня рентабельності за рахунок обсягу реалізованої продукції $РП_{общ}$, її структури ($УДi$), ціни ($Ц$), питомих змінних видатків ($В$) і суми постійних витрат ($А$).

Аналогічним чином проводиться аналіз рентабельності продажів (підприємницької діяльності).

Аналіз рентабельності інвестованого капіталу проводиться за наступною факторною моделлю:

$$R_к = \frac{П_б}{ИК} = \frac{РП \cdot \overline{Ду} - А + ВФР}{\sum O / К_{об}} = \frac{\sum(РП_{общ} \cdot УД_i \cdot Ц_i) \cdot \sum(УД_i \cdot (Ц_i - В_i)/Ц_i) - А + ВФР}{(\sum(К_{общ} \cdot УД_i \cdot В_i) + А)/К_{об}}, \quad (13)$$

де $П_б$ – балансова сума прибутку; $ИК$ – середньорічна сума інвестиційного капіталу; $\sum O$ – сума обороту (собівартість реалізованої продукції); $К_{об}$ – коефіцієнт оборотності капіталу (відношення суми обороту до середньорічної суми капіталу); $ВФР$ – позареалізаційні фінансові результати.

Перевага розглянутої методики аналізу показників прибутку і рентабельності полягає в тому, що при її використанні враховується взаємозв'язок елементів моделі, зокрема обсягу продажів, витрат і прибутку. Це забезпечує більш точне обчислення впливу факторів і, як наслідок, більш високий рівень планування і прогнозування фінансових результатів [6].

Використання маржинального аналізу дозволяє ефективно керувати фінансовими результатами за умови планування й обліку витрат за системою «директ-костинг» (їхнього розподілу на постійні та змінні).

Підсумуємо викладене вище.

1. Однозначної класифікації видів фінансової стійкості наразі не існує, хоча і прийнято за результатами оцінки фінансового стану підприємства розрізняти нестійкий та кризовий економічний стан, надзвичайну, відносно безпечну, припустиму (прийнятну) й абсолютну стійкість,

2. Для оцінки фінансової стійкості треба застосовувати методики, що ґрунтуються на порівнянні темпів зростання показників ефективності та темпів зростання обсягів ресурсів, що її забезпечують.

3. Авіапідприємствам треба відокремлювати проблеми підтримки фінансової спроможності від проблем стратегічного розвитку, тобто направляти резерви на вирішення антикризових завдань. Чим привабливіші заявлені фінансові результати, тим вище ймовірність доступу до джерел фінансування.

4. Встановлено, що сучасна бухгалтерська звітність нездатна задовольняти вимогам її користувачів в одержанні інформації про діяльність конкретної юридичної особи на стадії конкурсного проведення.

5. Існуюча практика проведення обліку задовольняє запитам контролюючих і статистичних органів і не відповідає потребам авіапідприємств.

6. Висока інформативність бухгалтерського моніторингу має досягатися за рахунок комбінації показників, що відображають ліквідність, оборотність активів досліджуваної організації, її платоспроможність, рентабельність, а також показників, що дозволяють оцінити стан виробництва, реалізації продукції, використання виробничих потужностей та ергатичних ресурсів.

Висновки з проведеного дослідження. 1. Криза підприємств АП проявляється у деградації накопиченого людського, економічного і науково-технічного потенціалу.

2. Дослідження еволюції категорії прибутку, його сутності, джерел виникнення, складу та структури розподілу дають можливість зробити висновок, що незалежно від причин виникнення і підходів до розподілу, прибуток – це певна сума капіталу, що залишається підприємцю понад затрати виробництва та інші відрахування в результаті процесу господарювання.

3. Наразі особливої актуальності набуває оцінка та відновлення платоспроможності авіапідприємств.

4. Результати оцінки і аналізу фінансової спроможності, резервів та потенційних ресурсів служать надійним джерелом для розробки антикризового механізму. При цьому важливим є превентивність прийнятих заходів, у тому числі впровадження інновацій.

5. Результати оцінки і аналізу фінансової спроможності служать інформаційною базою для розробки механізму антикризового реагування в авіапідприємстві.

6. Стратегія фінансового оздоровлення авіапідприємства має забезпечити темпи виробничого розвитку. необхідні для його виживання, при зниженні загрози банкрутства в майбутньому.

7. Механізм фінансового оздоровлення являє собою захисну реакцію підприємства на несприятливий економічний розвиток, яка спрямована на зменшення суми поточних зовнішніх і внутрішніх фінансових зобов'язань, та на збільшення грошових активів, які їх забезпечують. Таким чином, він призначений для скорочення розмірів як поточних потреб, так і окремих ліквідних активів із метою їх переведення в грошові кошти.

Отже, розробка і впровадження методів ефективного управління формуванням прибутку в процесі господарської діяльності є однією з актуальних задач, які постають перед науковцями-економістами, менеджерами та бухгалтерами підприємств Це вимагає вдосконалення методів обліку прибутку і витрат, рентабельності з урахуванням вимог дотримання національних, міжнародних стандартів та досягнень новітніх інформаційних технологій. Розв'язання цих завдань потребує ретельного дослідження існуючого наразі досвіду для визначення напрямків удосконалення методики обліку фінансових результатів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андросова О. Ф. Стратегічні й тактичні інновації в розвиток світової авіаційної промисловості // Зб. наук. праць „Економіка: проблеми теорії та практики». – Дніпропетровськ: ДНУ. – 2003. – Випуск № 174, т. II. – С. 520-524.
2. Баландин К. А. Задача управления производственной мощностью крупного авиастроительного предприятия при значительном снижении спроса на выпускаемые изделия [Текст] / К.А. Баландин // Управление организационно-экономическими системами: моделирование взаимодействий, принятие решений: Сб. научн. статей. – Самара: ИЛУ РАН, СГАУ, 2002.- Вып. № 3. – С.5-9.
3. Башкатов В. В. Порядок расчета показателя совокупного финансового результата в бухгалтерской отчетности организации / В. В. Башкатов, Е. Е. Малых // Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета. – 2014. – № 95 (05). – С. 875–885.

4. Бердников А. А. Анализ прибыли и рентабельности организации: теоретический аспект // Молодой ученый. – 2013. – № 2. – С. 111-113
5. Бердникова Л. Ф. Методология анализа ресурсного потенциала организации – основа повышения эффективности ее функционирования / Л. Ф. Бердникова // Вестник СамГУПС, 2011. № 1. – с. 126–130.
6. Бондарева Г. И. Анализ и оценка финансовой устойчивости организации / Г. И. Бондарева, А. В. Кузьмин // Техника и оборудование для села. – 2014. – № 6. – С. 19-22
7. Кистерева Е. В. Бухгалтерская отчетность и анализ финансовых результатов/ Е. В. Кистерева // Справочник экономиста. – 2013. – № 10. – С. 28-41.
8. Кузнецова Н. Г. Маржинальный анализ прибыли и рентабельности / Н. Г. Кузнецова // Nauka-Rastudent.ru. – 2014. – № 5(05). – С. 8
9. Литвиненко Л. Л. Сучасні перспективи розвитку авіаційної галузі України в умовах інтенсифікації глобалізаційних процесів / Л.Л. Литвиненко // Актуальні питання сучасної економіки: колективна монографія. – Умань: Видавець «Сочінський», 2011. – Ч. 1. – С. 183-189.
10. Лотоцька С. В. Управління економічною стійкістю авіакомпаній України: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 – «Економіка та управління підприємствами» (за видами економічної діяльності)/ С.В. Лотоцька. – К.: НАУ, 2012. – 207 с.
11. Лысов И. А. Понятие, сущность и значение финансовых результатов предприятия / И. А. Лысов // Вестник НГИЭИ. 2015. № 3 (46). URL: http://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-suschnost-i-znachenie-finansovyh-rezultatov-predpriyatiya (дата обращения: 01.03.2016).
12. Марцін В. С. Надійність, платоспроможність та фінансова стійкість – основні складові оцінки фінансового стану підприємства //Економіка, фінанси, право. – 2008. – № 7(75). – С. 26-29.
13. Марченко В.М., Новак В.О., Лотоцька С.В., Матвєєв В.В., Данілова Е.І., Економічна стійкість підприємства: форми та методи забезпечення: Моногр. –К.:Кондор-Видавництво, 2012. –300с.
14. Мудунов А. С. Показатели прибыли и рентабельности предприятия и их анализ / А. С. Мудунов, К. М. Цахаева // Вопросы структуризации экономики. – 2011. – № 2. – С. 31-34.
15. Сергеева Г. В. Развитие структурно-динамического анализа финансовых результатов / Г. В. Сергеева // Сибирская финансовая школа: Аваль. – 2011. – N 3. – С. 52-57
16. Тимофеева К. А. Система показателей рентабельности / К. А. Тимофеева // Карельский научный журнал. – 2012. – № 1. – С. 33-35.
17. Фещур Р. В. Економічна стійкість підприємства – становлення понятійного базису / Р. В. Фещур, Х. С. Баранівська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Проблеми економіки та управління. – 2010. – № 684. – С. 75-86.
18. Фридлянд А. А. Прогнозирование перспективной платежеспособности (риска возникновения банкротства) авиапредприятия /А. А. Фридлянд, Д. А. Фридлянд // Авиационный рынок. 2002.- № 12. – С.32-37.
19. Шанин И. И. Анализ показателей прибыли и рентабельности предприятия / И. И. Шанин // Актуальные направления научных исследований XXI века: теория и практика. – 2014. – Т. 2. – № 6(11). – С. 347-352.

УДК 657.422

Легенчук С.Ф.
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри обліку і аудиту
Житомирського державного технологічного університету

Семенець А.П.
аспірант кафедри обліку і аудиту
Житомирського державного технологічного університету

ОБЛІКОВЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ОПЕРАЦІЙ З ЕЛЕКТРОННИМИ ГРОШИМА: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Розглянуто методику облікового відображення операцій з електронними грошима відповідно до елементів методу бухгалтерського обліку. Досліджено порядок документування операцій з електронними грошима за етапами їх життєвого циклу як в торговця, так і в користувача електронними грошима. Запропоновано комплексний підхід до побудови методики облікового відображення операцій з електронними грошима за елементами методу бухгалтерського обліку, що забезпечує формування необхідної інформації для задоволення потреб різних груп користувачів.

Ключові слова: електронна комерція, облік електронних грошей; елементи методу бухгалтерського обліку, електронні гроші.

Легенчук С.Ф., Семенец А.П. УЧЕТНОЕ ОТОБРАЖЕНИЕ ОПЕРАЦИЙ С ЭЛЕКТРОННЫМИ ДЕНЬГАМИ: МЕТОДИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Рассмотрена методика ученого отображения операций с электронными деньгами в соответствии с элементами метода бухгалтерского учета. Исследован порядок документирования операций с электронными деньгами за этапами их жизненного цикла, как у торговца, так и у пользователя электронными деньгами. Предложен комплексный подход к построению методики учетного отображения операций с электронными деньгами за элементами метода бухгалтерского учета, обеспечивающий формирование необходимой информации для удовлетворения требований разных групп пользователей.

Ключевые слова: электронная коммерция, учет электронных денег; элементы метода бухгалтерского учета, электронные деньги.

Legenchyk S.F., Semenets A.P. ACCOUNTING REFLECTION OF OPERATIONS WITH ELECTRONIC MONEY: METHODIC ASPECT

With the development of information and computer technology was necessary the emergence of new payment instruments such as electronic money. The relative novelty of such accounting object causes problems of the accounting provision of electronic money transactions in Ukraine. Lack of a comprehensive review of accounting reflection of electronic money has been identified. Accounting reflection technique of electronic money transactions in accordance with the accounting method elements has been disclosed. The order of documentation with electronic money transactions by the stages of their life cycle in both the merchant and the user electronic money has been investigated. Fragment of the chart of accounts for electronic money in accordance with their types that are most commonly used by domestic enterprises has been offered. A complex approach to the creation of accounting methodic of electronic money transactions by the elements of accounting method to form the necessary information for the needs of different user groups has been offered.

Keywords: electronic commerce, accounting of electronic money, elements of accounting method, electronic money.

Постановка проблеми. За даними інформаційного ресурсу «GEMIUS» на початку 2016 року інтернетом в Україні хоча б раз у місяць користуються 20,2 мільйона інтернет-користувачів [11]. Все більше проникнення Інтернету в життя суспільства призводить до трансформації існуючих підходів здійснення господарської діяльності, виникнення нових її видів та форм, породжує виникнення нових об'єктів обліку та удосконалення організації облікової системи на підприємстві. Вищенаведене викликає необхідність удосконалення існуючої методики обліку та розробки теоретико-методичних засад обліку для нових об'єктів, виникнення яких пов'язане з розвитком електронної комерції.

Одним із таких нових об'єктів є електронні гроші, які на сьогодні є одним із найбільш перспективних засобів розрахунку між економічними агентами. Так, в кінці 2015 року загальна кількість випущених електронних грошей в Україні складає 27,7 млн. грн., сума електронних грошей, на яку здійснено оплату товарів, робіт, послуг сягає 1 млрд. грн. [2]. З метою підвищення ефективності використання даного інструменту в діяльності підприємств необхідною є розробка методики їх облікового відображення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Враховуючи новизну електронних грошей як облікової категорії, а також її специфічність у порівнянні із іншими обліковими об'єктами (невідчутність, прив'язка до електронних пристроїв, карткова або мережева природа та ін.), дослідниками приділяється недостатня увага даній проблематиці. Як наслідок, на сьогодні відсутні комплексні підходи до удосконалення організаційно-методичного забезпечення бухгалтерського обліку електронних грошей.

Окремі аспекти відображення в бухгалтерському обліку операцій з електронними грошима розглядали І.М. Вигівська, С.М. Семйон [1], О.В. Мельниченко [8], І.С. Несходовський [10], І.М. Пліско [12], М.А. Радченко [15], В.В. Скоробогатова [17], О.М. Шпирко [18], А.В. Янчев, О.О. Нестеренко, П.О. Сахаров [20] та інші.

Формулювання мети статті полягає в удосконаленні існуючих підходів до бухгалтерського відображення електронних грошей в контексті чинної структури бухгалтерської методології.

Викладення основного матеріалу. З метою формування комплексного підходу до облікового відображення операцій з електронними грошима в бухгалтерському обліку, що забезпечуватиме формування якісної, достовірної та релевантної інформації для суб'єктів прийняття рішень, необхідно розглянути порядок застосування всіх елементів методу бухгалтерського обліку під час відображення наявності та руху електронних грошей.

Документування. Організація раціонального документообігу відіграє значну роль у достовірності та своєчасності відображення інформації на рахунках бухгалтерського обліку, а також складання в подальшому достовірної аналітичної звітності відповідно до потреб користувачів, адже документування є основним елементом первинного спостереження на підприємстві, який на сьогодні на думку дослідників [6, с. 66] є одним із найважливіших бізнес-процесів підприємства. Кожен факт господарського життя який відображається в обліку підтверджується первинним документом, завдяки чому можна отримати інформацію про діяльність підприємства за вибраний період.

Специфікою документування операцій з електронними грошима є необхідність її здійснення в електронному вигляді, адже електронні гроші найчастіше використовуються в мережі Інтернет для здійснення он-лайн платежів за товари чи послуги.

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» № 851-IV від 22.05.2003 «електронний документообіг (обіг електронних документів) – сукупність процесів створення, оброблення, відправлення, передавання, одержання, зберігання, використання та знищення електронних документів, які виконуються із застосуванням перевірки цілісності та у разі необхідності з підтвердженням факту одержання таких документів» [3].

Оскільки принципи електронного документування, що були досить глибоко розкриті у дослідженнях проф. А.В. Янчева [19], є однаковими як для електронного документування при відображенні операцій з традиційними обліковими об'єктами, так і для операцій з електронними грошима, то пропонуємо їх використовувати для удосконалення системи документування останніх. При цьому слід враховувати, що особливістю застосування електронного документування операцій з електронними грошима є необхідність застосування електронного цифрового підпису для потреб бухгалтерського обліку. На рівні підприємства це потребує здійснення відповідних уточненню в Наказі про організацію бухгалтерського обліку задля формування середовища дотримання безпеки та цілісності облікової інформації.

Для забезпечення підвищення інформативності документування руху електронних грошей для потреб бухгалтерського обліку необхідним є визначення порядку документування операцій з електронними грошима, зокрема, обґрунтування типових форм обліку наявності та руху електронних грошей.

Проаналізувавши первинні документи, якими оформлюється відображення операцій з електронними грошима в бухгалтерському обліку, визначено, що для засвідчення придбання чи погашення електронних грошей використовують акт приймання-передачі електронних грошей, який містить інформацію про кількість електронних грошей та комісію за їх придбання чи погашення. Роль первинного документу щодо операцій з електронними грошима в системі електронних грошей може виконувати виписка (звіт) з системи електронних грошей, в якій відображаються всі виконані операції з електронним гаманцем всередині електронної платіжної системи.

Розглянувши сукупність документів, якими оформлюються операції з електронними грошима, систематизовано первинні документи відповідно до етапів документування та суб'єктів їх використання (рис. 1).

Використання електронних грошей в будь-якого з суб'єктів починається з укладання договору. У покупця і продавця – це договір про надання послуг за операціями з електронними грошима, який укладається під час реєстрації в системі електронних грошей. Для агентів з розповсюдження та з розрахунків до цього договору ще додається договір про розповсюдження чи погашення електронних грошей, що укладається з банком-емітентом електронних грошей. Надходження та вибуття електронних грошей оформлюється як специфічними документами (акт приймання-передачі електронних грошей, виписка з системи електронних грошей), так і суміжними документами які складаються для оформлення банківських чи товарних операцій.

Інвентаризація. Для відображення операцій з електронними грошима здійснюється на підставі первинних документів. Однак, при цьому можуть виникати розбіжності між даними бухгалтерського обліку та фактичною наявністю електронних грошей. Для встановлення розбіжностей у цих даних проводиться інвентаризація, результати якої підтверджують, або ні, визначається достовірність облікової інформації.

Інвентаризація як елемент методу бухгалтерського обліку забезпечує підтвердження відповідності облікової інформації про операції з електронними грошима фактичній їх наявності на підприємстві. Інвентаризація електронних грошей на підприємстві має документальний характер та проводиться шляхом звірки залишків сум за даними бухгалтерського обліку підприємства з даними первинних документів.

Оцінка. Електронні гроші, як і готівка та безготівкові кошти є абсолютно ліквідним активом, використання якого в майбутньому призводить до отримання економічних вигід. Відповідно, електронні гроші слід оцінювати так само, як і грошові кошти, що знаходяться в касі чи на банківському рахунку. Тобто, електронні гроші в національній валюті відображаються за номінальною вартістю, без врахування витрат на їх емісію, а комісія, яку стягує банк

ЕТАПИ ДОКУМЕНТУВАННЯ		
Етап 1 **Планування використання електронних грошей**	**У КОРИСТУВАЧА** Договір про надання послуг за операціями з електронними грошима	**У ТОРГОВЦЯ** Договір про надання послуг за операціями з електронними грошима
Етап 2 **Надходження електронних грошей**	*Придбання ЕГ* - заявка на придбання ЕГ; - платіжне доручення; - виписка банку; - довідка бухгалтерії; - виписка з системи ЕГ; - акт приймання-передачі ЕГ	*Отримання ЕГ за товари, роботи, послуги* - виписка з системи ЕГ; - накладна, податкова накладна; - рахунок; - квитанція
Етап 3 **Вибуття електронних грошей**	*Покупка товарів* - виписка з системи ЕГ; - накладна, податкова накладна; - рахунок; - квитанція	*Погашення ЕГ* - заява на погашення ЕГ - виписка банку; - акт приймання-передачі ЕГ

Рис. 1. Документальне оформлення операцій з електронними грошима за етапами їх життєвого циклу

за емісію електронних грошей буде відноситися на витрати звітного періоду.

На сьогодні відповідно до Положення «Про електронні гроші в Україні» [14] емісія електронних грошей дозволена лише у гривні. Однак, відповідно до глави 8 даного положення «користувач має право використовувати електронні гроші, випущені емітентом-нерезидентом як засіб платежу за товари на користь нерезидента, у міжнародній системі інтернет-розрахунків» [14]. Тому, щоб придбати електронні гроші, випущені емітентом-нерезидентом, необхідно спочатку придбати іноземну валюту даної міжнародної системи електронних грошей.

Оцінка електронних грошей, як і інших грошових коштів в іноземній валюті здійснюється відповідно до П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів» [13]. Згідно з даним документом грошові кошти є монетарною статтею, тобто для цілей їх облікового відображення та відповідно до принципу єдиного грошового вимірника вони повинні бути виражені в національній валюті, внаслідок чого можуть виникати курсові різниці.

Рахунки і подвійний запис. Основним засобом групування інформації про об'єкти обліку є рахунок. За допомогою рахунку відбувається систематизація активів і зобов'язань підприємства за певними групами в межах яких накопичується інформація про їх наявність і рух, що полегшує поточний контроль за збереженням майна власника.

Відповідно до наказу Міністерства фінансів України № 627 від 25.06.13 р. [9] Інструкцію про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій № 291 [4] було доповнено субрахунком 335 «Електронні гроші, номіновані в національній валюті» до рахунку 33 «Інші кошти». На даному субрахунку слід відображати «операції з електронними грошима, які здійснюються комерційними агентами та користувачами, відповідно до нормативно-правових актів Національного банку України та правил використання електронних грошей, узгоджених з Національним банком України. При цьому, з метою бухгалтерського обліку не визнаються електронними грошима наперед оплачені картки одноцільового використання: дисконтні картки торговців, картки автозаправних станцій, квитки для проїзду в міському транспорті тощо, які приймаються як засіб платежу виключно їх емітентами» [9].

На сьогодні значна кількість дослідників зазначає про необхідність удосконалення існуючих рахунків, призначених для обліку електронних грошей. Так, А.П. Сиротинська та О.П. Лесик [16] пропонують облік руху електронних грошей WMU системи «WebMoney» вести на рахунку 315 «Електронні гроші», а І.О. Лукашова [7], І.С. Несходовський [10], В.В. Скоробогатова [17], М.В. Корягін, В.Р. Ліва [5], А.В. Янчев, О.О. Нестеренко та П.О. Сахаров [20] для синтетичного обліку електронних грошей пропонують використовувати рахунок 32 «Електронні гроші», а аналітичний облік здійснювати в розрізі видів електронних грошей.

Радченко М.А. пропонує на підприємстві аналітичний облік за операціями з електронними грошима вести за такими напрямами:

– за обраною системою електронних грошей;
– за умовною валютою гаманця [15].

В той же час, не всі дослідники поділяють позицію щодо можливості розгляду електронних грошей за своєю сутністю як грошей в бухгалтерському обліку. І.М. Пліско вважає, що електронні гроші не можна розглядати як грошову одиницю, бо гроші має право випускати тільки держава, а тому електронні гроші не можна розглядати як грошові кошти, а лише як зобов'язання банка-емітента [12, с. 234]. Виходячи з такого підходу придбані електронні гроші слід розглядати як інвестиції в зобов'язання банка-емітента.

Проаналізувавши існуючі пропозиції з удосконалення рахунків для обліку електронних грошей встановлено, що для цілей раціонального управління електронними грошима на підприємстві слід впорядкувати існуючу систему рахунків у відповідності до інформаційних потреб користувачів облікової інформації. Основною вимогою при побудові такої системи є можливість повного розкриття інформації про наявність і рух електронних грошей як об'єкту бухгалтерського обліку. Зокрема, запропоновано до рахунку 33 «Інші кошти» додати інші субрахунки та визначити аналітичні розрізи, за якими надавалася б повна інформація про електронні гроші в системі бухгалтерського обліку (табл. 1).

Запропонована система рахунків (табл. 1) дозволяє деталізувати інформацію про рух електронних грошей на підприємстві та сприяє отриманню більш повної та структурованої інформації про використання електронних грошей для задоволення потреб різних груп користувачів.

Баланс та звітність. Визнання електронних грошей одним із активів підприємства, що має високу ліквідність, як готівкові і безготівкові гроші, зумовлює необхідність їх відображення в балансі підпри-

Таблиця 1

Фрагмент робочого плану рахунків для обліку електронних грошей

Синтетичні рахунки (рахунки першого порядку)		Субрахунки (рахунки другого порядку)		Аналітичні рахунки (рахунки третього та четвертого порядку)			
Код	**Назва**	**Код**	**Назва**	**Код**	**Назва**	**Код**	**Назва**
33	Інші кошти	**335**	Електронні гроші, номіновані в національній валюті	**335.1**	Електронні гроші, номіновані в національній валюті на основі карток	За видами карток	
				335.2	Електронні гроші, номіновані в національній валюті на програмній основі	За видами програмних продуктів	
				335.3	Електронні гроші, номіновані в національній валюті на основі мереж мобільного зв'язку	За видами операторів мобільного зв'язку	
		336	Електронні гроші, номіновані в іноземній валюті	**336.1**	Електронні гроші, номіновані в іноземній валюті на основі карток	За видами карток	
				336.2	Електронні гроші, номіновані в іноземній валюті на програмній основі	За видами програмних продуктів	
				336.3	Електронні гроші, номіновані в іноземній валюті на основі мереж мобільного зв'язку	За видами операторів мобільного зв'язку	

ємства. При цьому, з позиції економічного аналізу важливого значення має обґрунтування рівня їх ліквідності у порівнянні із іншими статтями бухгалтерської звітності.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

1. Поступове формування постіндустріальної економіки, що характеризується широким розвитком інформаційних технологій, призводить до виникнення нових платіжних засобів – електронних грошей, які при їх використанні підприємствами стають об'єктом бухгалтерського відображення. Незважаючи на існування окремих пропозицій щодо порядку відображення електронних грошей в системі бухгалтерського обліку, необхідним є формулювання комплексного підходу з урахуванням структури бухгалтерської методології, що забезпечуватиме формування необхідної інформації для задоволення потреб різних груп користувачів.

2. Проаналізувавши існуючий порядок облікового відображення електронних грошей згідно чинного законодавства та пропозиції дослідників з даного напряму досліджень, визначено актуальні напрями удосконалення методики обліку електронних грошей в розрізі елементів методу бухгалтерського обліку. Зокрема, було обґрунтовано порядок документального оформлення операцій з електронними грошима за етапами їх життєвого циклу, запропоновано фрагмент робочого плану рахунків для обліку електронних грошей із урахуванням їх видів, які на сьогодні використовуються в практиці вітчизняних підприємств.

3. Перспективами подальших досліджень є удосконалення підходів до оцінки та облікового відображення таких видів електронних грошей, які на сьогодні ще не набули широкого використання в Україні, однак досить активно використовуються зарубіжними підприємствами, а порядок їх емісії і практичного застосування відрізняється від традиційних електронних грошей, що передбачає необхідність адекватної трансформації існуючої методики обліку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вигівська І.М. Електронні гроші в системі управління фінансовими ресурсами підприємства: облікові аспекти / І.М. Вигівська, С.М. Семйон // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. – 2014. – Випуск 3(44). – С. 173-175.
2. Електронні гроші в Україні (інфографіка НБУ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.finance.ua/ua/news/-/368430/elektronni-groshi-v-ukrayini-infografika-nbu
3. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» № 851-IV від 22.05.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/851-15
4. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій. Затверджена наказом Міністерства фінансів України N 291 від 30 листопада 1999 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99
5. Корягін М.В. Електронні гроші: особливості використання та бухгалтерський облік [Електронний ресурс] / М.В. Корягін, В.Р. Ліва // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.5. – С. 241-246. – Режим доступу: http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2012/22_05/241_Kor.pdf
6. Легенчук С.Ф. Документування в бухгалтерському обліку: процесний підхід: монографія / С.Ф. Легенчук, К.О. Вольська, О.В. Вакун. – Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 2016. – 228 с.
7. Лукашова І.О. Усунення протиріч у методології бухгалтерського обліку коштів [Електронний ресурс] / І.О. Лукашова. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Tiru/2010_30_1/Lukash.pdf
8. Мельниченко О.В. Організація і методологія аналізу і аудиту електронних грошей в банках: дис. докт. ек. наук: 08.00.09 / Мельниченко Олександр Віталійович – Житомир, 2016. – 488 с.
9. Наказ Міністерство фінансів України від 27.06.2013 N 627 «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства фінансів України з бухгалтерського обліку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1242-13
10. Несходовський І.С. Облік грошових коштів та контроль їх виконання в підприємствах торгівлі: автореф. дис. .. канд. екон. наук: 08.00.09 / І.С. Несходовський; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2009. – 20 с.
11. Онлайн-аудитория и самые популярные сайты в Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gemius.com.ua/e-commerce-novosti/onlajn-auditorija-i-samye-populjarnye-sajty-v-ukraine.html.
12. Пліско І. М. Особливості відображення в бухгалтерському обліку розрахунків електронними грошима / І.М. Пліско // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2014. – № 2. – С. 230-235. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vcndtue_2014_2_34
13. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів». Затверджено наказом Міністерства фінансів України N 193 від 10.08.2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0515-00
14. Постанова Правління Національного банку України «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України з питань здійснення операцій з електронними грошима» № 481 від 24 липня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=19903430
15. Радченко М.А. Особливості відображення електронних грошей в обліку / М.А. Радченко // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. – 2015. – Випуск 1(45). – Т. 2. – С. 121-124.
16. Сиротинська А.П. Сучасні проблеми і перспективи розвитку електронних грошей в україні та особливості їх відображення в обліку / А.П. Сиротинська, О.П. Лесик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/prvse/2011_1/2_9.pdf
17. Скоробогатова В.В. Бухгалтерський облік грошових коштів як складової монетарних активів підприємства / Скоробогатова В.В. // Вісник ЖДТУ. – 2012. – № 1(59). – С. 36-42.
18. Шпирко О.М. Електронні гроші як об'єкт бухгалтерського обліку підприємства / О.М. Шпирко // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. – 2014. – Випуск 1(42). – С. 197-200.
19. Янчев А.В Організаційно-методологічні положення електронного документування в системі бухгалтерського обліку: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.09 / Янчев Андрій Володимирович; Житомир. держ. технол. ун-т. – Житомир, 2015. – 36 с.
20. Янчев А.В. Розрахунки електронними грошима: документування, облік та контроль: монографія / А.В. Янчев, О.О. Нестеренко, П.О. Сахаров; Харківський держ. ун-т харчування та торгівлі. – Х.: ХДУХТ; Майдан, 2014. – 238 с.

УДК 657.447-044.337:[658.87:665.7]

Мулінська Г.В.
аспірант кафедри обліку і аудиту
Львівського національного університету
імені Івана Франка

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ВИТРАТ ОБІГУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ НАФТОПРОДУКТАМИ

Досліджено трактування поняття «витрат обігу» та їх складових. В контексті запропонованих напрямів вдосконалення обліку витрат рекомендовано до застосування перелік типових статей витрат обігу у роздрібній торгівлі нафтопродуктами. Відображено процедуру здійснення обліку за субрахунками до рахунків 92 «Адміністративні витрати» та 93 «Витрати на збут». Проілюстровано відображення витрат обігу на аналітичних рахунках 8-го класу «Витрати за елементами» за місцями виникнення витрат та синтетичними рахунками 9-го класу «Витрати діяльності» плану рахунків бухгалтерського обліку.

Ключові слова: адміністративні витрати, витрати на збут, витрати обігу, інші операційні витрати, нафтопродукти, рахунки бухгалтерського обліку, роздрібна торгівля, стаття витрат.

Мулинская Г.В. НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УЧЕТА ИЗДЕРЖЕК ОБРАЩЕНИЯ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ РОЗНИЧНОЙ ТОРГОВЛИ НЕФТЕПРОДУКТАМИ

Исследована трактовка понятия «издержек обращения» и их составляющих. В контексте предложенных направлений совершенствования учета затрат рекомендуется к применению перечень типовых статей издержек обращения в розничной торговле нефтепродуктами. Отражено процедуру осуществления учета по субсчетам к счетам 92 «Административные расходы» и 93 «Расходы на сбыт». Проиллюстрировано отображения издержек обращения на аналитических счетах 8-го класса «Расходы по элементам» по местам возникновения затрат и синтетическим счетам 9-го класса «Расходы деятельности» плана счетов бухгалтерского учета.

Ключевые слова: административные расходы, издержки обращения, нефтепродукты, прочие операционные затраты, счета бухгалтерского учета, расходы на сбыт, розничная торговля, статья расходов.

Mulinska H.V. THE DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF ACCOUNTING OF EXPENSES AT THE ENTERPRISES OF RETAIL TRADE IN OIL PRODUCTS

Interpretation of the concept of «distribution costs» and their constituents are researched. In the context of the proposed directions of improvement in cost accounting it is recommended to use the list of standard articles distribution costs in retail trade of petroleum products. Outlines the process of implementation of accounting subaccounts to the account 92 «Administrative expenses», 93 «Cost of sales». The reflection of expenses on the analytical accounts of the 8th class «Expenses on elements» in the cost centers and synthetic accounts of the 9th class «Expenses activities» chart of accounts is illustrated.

Keywords: accounts, administrative costs, cost item, costs of sales, distribution costs, other operating costs, petroleum, retail.

Постановка проблеми. Сучасні конкурентні умови здійснення господарської діяльності підприємств роздрібної торгівлі нафтопродуктами (НП) диктують нові завдання для фінансового та управлінського обліку витрат операційної діяльності, вагомою складовою яких є витрати обігу. Для здійснення поглибленого аналізу витрат потрібно володіти адекватною деталізованою інформацією про витрати обігу, яка формується в системі синтетичних та аналітичних рахунків бухгалтерського обліку. Особливої актуальності набуває проблема дослідження напрямів вдосконалення обліку витрат обігу, оскільки саме побудова дієвої системи обліку витрат обігу є передумовою для здійснення аналізу таких витрат та пошуку резервів для їх мінімізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «витрати обігу» та особливості їх обліку досліджували такі науковці, як Н.І. Дуляба, А.А. Мазаракі, В.С. Марцин, С.О. Ткаченко, Н.М. Ушакова та інші. Особливості організації обліку витрат в умовах застосування інформаційних систем вивчали О.О. Кизенко, Н.І. Пилипів І.Д. П'ятничук, А.Д. Шеремет, Ю.П. Яковлєв та інші. Проте додаткового висвітлення потребує ще широке коло питань, зокрема проблеми розроблення номенклатури типових для роздрібної торгівлі НП статей витрат обігу, ступеня деталізації облікового відображення інформації про витрати обігу, застосування програм автоматизації бухгалтерського обліку для задоволення аналітичних потреб управлінського апарату підприємств роздрібної торгівлі НП та інші.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження полягає у представленні основних напрямів вдосконалення обліку витрат обігу на підприємствах роздрібної торгівлі НП.

Реалізувати мету дозволить вирішення таких завдань:

– дослідити трактування поняття «витрат обігу» та їх складових для підприємств роздрібної торгівлі НП;

– окреслити основні характерні особливості, які відрізняють поняття «ви-трати» від поняття «затрати», «втрати», «виплати», «видатки», «збитки»;

– співставити інші операційні витрати в розрізі субрахунків рахунку 94 «Інші витрати операційної діяльності» за підрозділами підприємств роздрібної торгівлі НП, в яких найчастіше виникають ці витрати (офіси, нафтобази, АЗС та лабораторії).

– розробити перелік типових статей витрат обігу у роздрібній торгівлі НП та первинних документів, що підтверджують здійснення витрат;

– надати рекомендації щодо здійснення обліку в розрізі субрахунків до рахунків 92 «Адміністративні витрати» та 93 «Витрати на збут» для забезпечення аналітичних потреб підприємств роздрібної торгівлі НП;

– проілюструвати відображення витрат обігу підприємств роздрібної торгівлі НП на аналітичних рахунках 8 класу «Витрати за елементами» та синтетичних рахунках 9 класу «Витрати діяльності» плану рахунків бухгалтерського обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринок НП та макроекономічні умови його функціонування демонструють динамічний розвиток, що зумовлює

поступове збільшення діапазону та різноманітності операцій, які забезпечують процес здійснення операційної діяльності та спричиняють виникнення витрат обігу у роздрібній торгівлі НП.

Науковець А. А. Мазаракі визначає витрати обігу, як «сукупність затрат живої та уречевленої праці на здійснення процесу реалізації товарів, що виражені в грошовій формі, тобто є за своєю суттю собівартістю послуг торговельного підприємства щодо доведення товарів від виробника до споживача та зміною форм вартості (перетворення товарів на гроші)» [1, с. 367-368].

Вчений-економіст В. С. Марцин для деталізації обліку та поглиблення аналізу витрат обігу пропонує їх поділити за участю витрат у створенні вартості на чисті та додаткові витрати. «Чисті витрати – це витрати, пов'язані з актом купівлі-продажу товарів і зміною форми вартості. Ці витрати суспільно необхідні, але вони за своєю суттю непродуктивні й не створюють споживчу вартість, не збільшують вартість товару. До них відносять витрати, пов'язані з рекламою, обслуговуванням покупців, грошовим обігом, веденням касових і бухгалтерських операцій. Додаткові витрати обігу – це витрати, що пов'язані з виконанням операцій з продовження процесу виробництва в сфері обігу. До них відносяться затрати на транспортування, зберігання, доробку, фасування, пакування товарів. При виконанні цих операцій товар як споживача вартість зберігається, перетворюється, доводиться до споживача, одночасно збільшується його вартість» [2].

Відповідно до «Методичних рекомендацій з формування складу витрат та порядку їх планування у торговельній діяльності» витрати обігу входять до складу поточних витрат підприємства торгівлі та є «представленими в грошовій формі витрати підприємства на здійснення процесу реалізації товарів, які складають за своєю суттю собівартість послуг з доведення товарів від виробника до споживача та пов'язаних із зміною форм вартості» [3].

Згідно П(С)БО 16 «Витрати», витрати обігу включаються до складу витрат на збут у торговельних організаціях, за винятком тих, що відносяться до адміністративних, інших операційних та фінансових витрат [4].

Важливо пам'ятати, що замість поняття «витрати» часто помилково вживають такі поняття, як «затрати», «втрати», «виплати», «видатки», «збитки». Для розуміння коректності використання цих понять доцільно окреслити основні риси, які відрізняють їх від поняття «витрати»:

– «затрати» є натурально-речовим показником використання матеріальних ресурсів (сировина, матеріали, паливо та інші);

– «втрати» виникають внаслідок недотримання умов зберігання, транспортування, приймання чи використання матеріальних ресурсів, внаслідок чого зменшується їх кількість чи якість;

– «виплати» передбачають здійснення платежів, рух грошових коштів;

– «видатки» стосуються використання бюджетних коштів;

– «збитки» є фінансовим результатом від здійсненої операції, за умови, що витрати, понесені у процесі її здійснення, перевищують отримані доходи.

Таким чином, витрати обігу – це збутові, адміністративні, фінансові та інші витрати, які здійснюють торгівельні підприємства в процесі доведення товарів від постачальника до споживача. До витрат обігу операційної діяльності не включаються фінансові витрати, а тільки витрати на збут, адміністративні витрати та інші витрати операційної діяльності.

Зауважимо, що витрати обігу операційної діяльності виникають як на етапі закупівлі нафтопродуктів (НП), так і на етапі відвантаження НП клієнтам, що зображено на рис. 1.

Вагомими складовими витрат обігу у роздрібній торгівлі НП є збутові та адміністративні витрати.

Витрати на збут у роздрібній торгівлі НП генерують такі об'єкти: нафтобази, автозаправні станції (АЗС) та лабораторії. Основною функцією нафтобаз є оприбуткування НП від постачальників з дотриманням усіх облікових процедур цього процесу та зберігання НП до моменту їх відпуску до торгових точок, АЗС – забезпечення процесу реалізації НП клієнтам, лабораторій – комплексне обслуговування мережі АЗС та контроль якості НП.

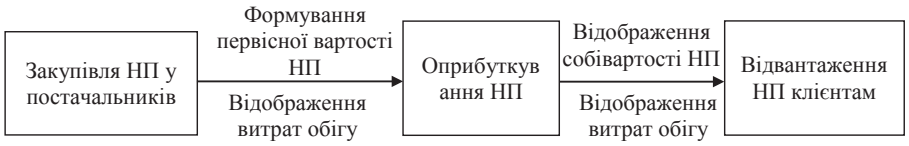

Рис. 1. Ілюстрація порядку відображення операційних витрат підприємств роздрібної торгівлі НП за етапами здійснення операційної діяльності

Джерело: розроблено автором

Таблиця 1

Співставлення інших операційні витрат в розрізі субрахунків рахунку 94 «Інші витрати операційної діяльності» за підрозділами підприємств роздрібної торгівлі НП

Субрахунки до рахунку 94 «Інші витрати операційної діяльності»	Підрозділи підприємств роздрібної торгівлі НП, де найчастіше виникають інші операційні витрати			
	Офіси	Нафтобази	АЗС	Лабораторії
940 «Витрати від первісного визнання та від зміни вартості активів, які обліковуються за справедливою вартістю»	+	+	+	+
941 «Витрати на дослідження, розробки»	+	+	+	+
942 «Витрати на купівлю-продаж іноземної валюти»	+			
943 «Собівартість реалізованих виробничих запасів»		+	+	+
944 «Сумнівні та безнадійні борги»	+			
945 «Втрати від операційної курсової різниці»	+			
946 «Втрати від знецінення запасів»	+	+	+	+
947 «Нестачі і втрати від псування цінностей»	+	+	+	+
948 «Визнані штрафи, пені, неустойки»	+			
949 «Інші витрати операційної діяльності»	+	+	+	+

Джерело: розроблено автором

Адміністративні витрати генеруються здебільшого у центральному та регіональних офісах та пов'язані з реалізацією функцій управління підприємством.

Окрім збутових та адміністративних витрат, до витрат обігу включаються інші витрати операційної діяльності, які в системі обліку витрат відображаються на рахунку 94 «Інші витрати операційної діяльності». В Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [5], яка регулює порядок відображення на рахунках бухгалтерського обліку операцій з іноземною валютою, визначено перелік рекомендованих субрахунків до рахунку 94 «Інші витрати операційної діяльності». Зауважимо, що інші витрати операційної діяльності генерують усі підрозділи підприємств роздрібної торгівлі НП. Проте інші операційні витрати в розрізі субрахунків рахунку 94 «Інші витрати операційної діяльності» можна співставити за підрозділами, у яких найчастіше виникають такі витрати (табл. 1).

Такий поділ не є абсолютним, тому існує можливість виникнення витрат, які відображаються на кожному зі субрахунків, у кожному підрозділі. Так, витрати від первісного визнання та від зміни вартості активів, які обліковуються за справедливою вартістю; витрати на дослідження, розробки, втрати від знецінення запасів; нестачі і втрати від псування цінностей є характерними для усіх підрозділів підприємства роздрібної торгівлі НП.

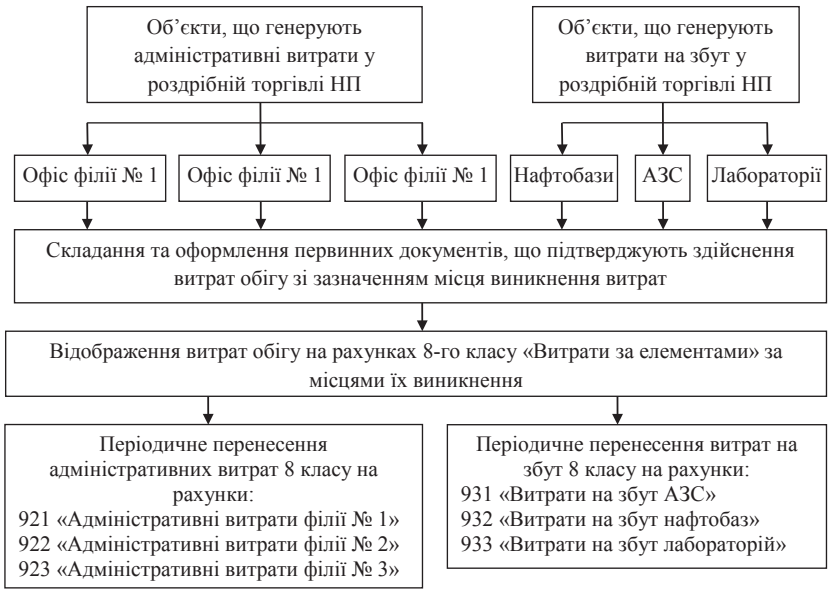

Рис. 2. Ілюстрація процесу відображення витрат обігу підприємств роздрібної торгівлі НП на рахунках бухгалтерського обліку

Джерело: розроблено автором

Реалізація виробничих запасів, як правило, не відбувається в центральних офісах, а тільки у торгових точках (АЗС), нафтобазах та лабораторіях. Під реалізацією виробничих запасів у торгівлі розуміємо продаж запасів, які використовуються підприємствами роздрібної торгівлі НП для здійснення операційної діяльності.

Витрати на купівлю-продаж іноземної валюти; сумнівні та безнадійні борги; втрати від операційної курсової різниці; визнані штрафи, пені, неустойки притаманні офісам, оскільки саме до їхньої сфери відповідальності належить укладання договорів з клієнтами, здійснення операцій купівлі та продажу валюти, визнання штрафів.

Для процесу здійснення операційної діяльності підприємств роздрібної торгівлі НП характерні такі особливості, як використання основних засобів та нематеріальних

Таблиця 2

Рекомендовані статті витрат обігу у роздрібній торгівлі НП та первинні документи, що підтверджують їх здійснення

Рекомендовані статті витрат обігу у роздрібній торгівлі НП	Первинні документи, що підтверджують здійснення витрат обігу
Амортизація основних засобів, нематеріальних активів, малоцінних необоротних матеріальних активів	- Розрахунок амортизації основних засобів (ф. № ОЗ-14);
Витрати на оплату праці (заробітна плата, відрядження, навчання, усі види додаткових виплат)	- Табель обліку використання робочого часу (ф. № П-5); - Розрахунково-платіжна відомість (ф. № П-6); - Зведена розрахунково-платіжна відомість (ф. П-7).
Оренда та обслуговування майнових комплексів (комунальні послуги, охорона, перевірка приладів, санітарно-екологічні витрати)	- Акт наданих послуг (виконаних робіт); - Рахунки і розрахунок спожитих послуг.
Податки, збори, державні дозволи, послуги розмитнення, сертифікації та стандартизації	- Документи, пов'язані з обчисленням і сплатою податків і зборів, тощо.
Послуги страхування, лабораторні, інформаційні, консультаційні, аудиторські та інші види послуг	- Акт наданих послуг (виконаних робіт); - Рахунки і розрахунок спожитих послуг.
Комісійна винагорода у випадку продажу НП через комісіонерів	- Звіт-акт комісіонера з виконання Договору комісії.
Матеріальні витрати (тара, будівельні матеріали, запчастини, малоцінні швидкозношувані предмети)	- Лімітно-забірна картка (ф. № М-8 та ф. М-9); - Акт-вимога на заміну (додатковий відпуск) матеріалів (ф. № М-10); - Накладна-вимога на відпуск (внутрішнє переміщення) матеріалів (ф. № М-11).
Пряма та непряма реклама, проведення PR-акцій, представницькі витрати	- Акт наданих послуг (виконаних робіт).

Джерело: розроблено автором за [6, 7, 8]

активів; наявність численного персоналу; потреба в отриманні широкого спектру послуг від сторонніх підприємств і організацій; продаж НП через комісіонерів; проведення регулярних рекламних акцій. Ці особливості визначають перелік типових статей витрат обігу у роздрібній торгівлі НП (табл. 2).

Для ідентифікації витрат обігу доцільно вести облік за місцями виникнення витрат (об'єктами, які генерують витрати обігу у роздрібній торгівлі НП). Передумовою ведення обліку витрат обігу за місцями їх виникнення є заповнення обов'язкового реквізиту первинної документації підприємства – місця виникнення витрат (МВВ). Таким чином, за допомогою цього реквізиту витрати обігу, відображені на рахунках 8 класу «Витрати за елементами», можна буде адекватно розділити на адміністративні та збутові, залежно від об'єкта, що генерує витрати, та в кінці звітного періоду (місяць або квартал) перенести на рахунки 92 «Адміністративні витрати» та 93 «Витрати на збут».

Також для отримання деталізованої інформації про витрати обігу пропонуємо адміністративні витрати, відображені на рахунках 8 класу «Витрати за елементами» закривати на такі субрахунки до рахунку 92 «Адміністративні витрати»:

921 «Адміністративні витрати філії № 1»
922 «Адміністративні витрати філії № 2»
923 «Адміністративні витрати філії № 3»

Відкриття таких субрахунків до рахунку 92 «Адміністративні витрати» та ведення обліку в розрізі цих субрахунків забезпечить можливість здійснення аналізу адміністративних витрат в розрізі філій та регіонів підприємств роздрібної торгівлі НП на основі даних бухгалтерського обліку на рівні синтетичних рахунків першого порядку.

Аналогічно збутові витрати 8 класу «Витрати за елементами» доцільно закривати на такі субрахунки до рахунку 93 «Витрати на збут»:

931 «Витрати на збут АЗС»
932 «Витрати на збут нафтобаз»
933 «Витрати на збут лабораторій»

Такий поділ зумовлений аналітичними потребами порівняння витрат на збут, які генерують нафтобази, АЗС та лабораторії.

Послідовність відображення витрат обігу підприємств роздрібної торгівлі НП на рахунках бухгалтерського обліку проілюстровано на рис. 2.

Таким чином інформація про витрати обігу акумулюватиметься на двох рівнях:

– рівень аналітичних рахунків 8-го класу «Витрати за елементами» в розрізі МВВ (окремі офіси, нафтобази, АЗС та лабораторії);

– рівень синтетичних рахунків 9 класу «Витрати діяльності» в розрізі типів МВВ (витрати обігу офісів, нафтобаз, АЗС та лабораторій).

Перспективним варіантом організації єдиної інформаційної системи, яка забезпечує взаємозв'язок синтетичного й аналітичного обліку затрат із метою здійснення контролю за діяльністю підприємств і складання звітності, є використання комп'ютеризованих інформаційних систем обліку. Найбільш потужною групою програм автоматизації бухгалтерського обліку, які застосовують для системи управління є корпоративні інформаційні системи, під якими розуміють автоматизовані системи управління великими підприємствами, що мають складну організаційно-виробничу структуру й дають можливість вирішувати завдання як фінансового, внутрішньогосподарського обліку, так і планування, контролю, аналізу, кадрів, автоматизованих системи управління технологічними процесами, мережевих і телекомунікаційних комплексів передачі інформації, Internet-технології з метою забезпечення менеджерів підприємств комплексною й достатньою інформацією для прийняття рішень. Прикладами таких систем є: «R/3», «SAP», «Галактика», «Navision Attain», «Axapta», «Platinum», «SQL», «Scala» [9].

Висновки з проведеного дослідження. Для побудови дієвої системи обліку витрат обігу на підприємствах роздрібної торгівлі НП пропонуємо впровадження таких напрямів вдосконалення обліку витрат:

1. Розроблення та актуалізація переліку типових статей витрат обігу у роздрібній торгівлі НП та первинних документів, що підтверджують здійснення витрат.

2. Організація обліку витрат обігу за місцями їх виникнення шляхом заповнення обов'язкового реквізиту первинної документації підприємства – місця виникнення витрат.

3. Здійснення обліку адміністративних витрат в розрізі субрахунків 921 «Адміністративні витрати філії № 1», 922 «Адміністративні витрати філії № 2», 923 «Адміністративні витрати філії № 3», а облік збутових витрат – 931 «Витрати на збут АЗС», 932 «Витрати на збут нафтобаз», 933 «Витрати на збут лабораторій».

4. Забезпечення акумулювання інформації про витрати обігу на рівні аналітичних рахунків 8 класу «Витрати за елементами» в розрізі МВВ (окремі офіси, нафтобази, АЗС та лабораторії) та на рівні синтетичних рахунків 9 класу «Витрати діяльності» в розрізі типів МВВ (витрати обігу офісів, нафтобаз, АЗС та лабораторій).

5. Використання програм автоматизації бухгалтерського обліку, які застосовують для потреб системи управління підприємством.

Перспективними напрямами для подальших досліджень є з'ясування видів витрат, які можуть відображатися на субрахунку 949 «Інші витрати операційної діяльності» у роздрібній торгівлі НП та порівняння особливостей, переваг і недоліків комп'ютеризованих інформаційних систем обліку витрат обігу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мазаракі А. А. Економіка торговельного підприємства: підручник для вузів / А. А. Мазаракі [та ін.]; за ред. Н. М. Ушакової. – К.: Хрещатик, 1999. – 800 с.
2. Економіка торгівлі: Підручник. – 2-ге вид., випр. і доп. Затверджено МОН / Марцин В.С. – К., 2008. – 603 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/17540906/ekonomika/klasifikatsiya_vitrat_obigu.
3. Методичні рекомендації з формування складу витрат та порядку їх планування в торговельній діяльності, затв. Наказом Міністерства економіки України від 22 травня 2002 р. № 145. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=145488.
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», затв. Наказом Міністерства фінансів України від 31 грудня 1999 р. № 318. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00.
5. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджена наказом Мінфіну України від 30 листопада 1999 р. № 291. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99.
6. Наказ Міністерства статистики України від 29.12.1995 № 352 «Про затвердження типових форм первинного обліку». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sfs.gov.ua/zakonodavstvo/podatkove-zakonodavstvo/normativno-pravovi-akti-z-pitan-kpr/nakazi/61770.html.
7. Наказ Держкомстату від 05.12.2008 р. № 489 «Про затвердження типових форм первинної облікової документації зі статистики праці (із змінами і доповненнями, внесеними наказом Державного комітету статистики України від

25.12.2009 р. № 496)». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2008/489/489_2008.htm.
8. Наказ Міністерства статистики України від 21.06.1996 року № 193 «Про затвердження типових форм первинних облікових документів з обліку сировини та матеріалів». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/v0193202-96.
9. Пилипів Н. І. Особливості організації внутрішньогосподарського обліку затрат підприємств нафтогазового комплексу в умовах застосування інформаційних систем / Н. І. Пилипів // Актуальні проблеми розвитку економіки. – 2010. – № 6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Aktualni-problemy-rozvytku-ekonomiky-regionu/2010_6_1/15.pdf.

УДК 338.3

Великий Ю.В.
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри обліку і аудиту
Чорноморського національного університету
імені Петра Могили

Нетудихата К.Л.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів і кредиту
Чорноморського національного університету
імені Петра Могили

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ, СТРУКТУРИ ТА ВИКОРИСТАННЯ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ

Висвітлено основні тенденції розвитку підприємств машинобудування. Наведено результати аналізу динаміки, структури та джерел формування їх оборотних активів. Надано оцінку ефективності використання даних активів. Акцентовано увагу на останні роки кризового періоду.
Ключові слова: машинобудування, оборотні активи, швидкість обігу, ефективність використання.

Великий Ю.В., Нетудыхата К.Л. АНАЛИЗ ДИНАМИКИ, СТРУКТУРЫ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ОБОРОТНЫХ АКТИВОВ ПРЕДПРИЯТИЙ МАШИНОСТРОЕНИЯ
Освещены основные тенденции развития предприятий машиностроения. Приведены результаты анализа динамики, структуры и источников формирования их оборотных активов. Предоставлена оценка эффективности использования данных активов. Акцентировано внимание на последние годы кризисного периода.
Ключевые слова: машиностроение, оборотные активы, скорость обращения, эффективность использования.

Velikiy Y.V., Netudyhata K.L. ANALYSIS OF DYNAMICS, STRUCTURE AND USING OF ENGINEERING ENTERPRISES' CURRENT ASSETS
The basic trends of engineering enterprises development were disclosed. The dynamics, structure and sources of their current assets were analyzed. The effectiveness of these assets was assessed. The attention in the last year crisis period was done.
Keywords: engineering enterprises, current assets, velocity, efficiency of use.

Постановка проблеми. Сьогодні вітчизняне машинобудування забезпечує технологічну основу промислового розвитку країни та її безпеку. Від його досягнень залежать темпи зростання, матеріаломісткість, енергоємність національної економіки, продуктивність праці в інших галузях народного господарства, а також підвищення добробуту населення.

Підприємства машинобудування мають тривалий цикл виробництва та характеризуються низькою оборотністю оборотних активів. До того ж, в останні роки ефективність їх використання впала. Відбулися суттєві, досить негативні зміни у структурі та в джерелах формування оборотних активів. Виникає гостра необхідність, враховуючи значення машинобудування для економіки країни, їх вивчення. Слід зазначити, що від того, який обсяг оборотних активів має виробнича організація, наскільки оптимальна їх структура, високі сумарні витрати по залученню позикових джерел для їх формування залежить її фінансово-економічне благополуччя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та практичним аспектам дослідження оборотних активів машинобудівних підприємств присвячені наукові праці А.В. Бугай, Ю.В. Дубєй, В.В. Кассіра, Ж.В. Козаченко, Семенова Г.А., Н.Ю. Соломіної, Л.Г. Соляника та інших. Проте структура, джерела формування, ефективність використання оборотних активів постійно змінюються, з'являються нові тенденції, які потрібно постійно вивчати з метою формування основи для обґрунтування ефективних рекомендацій щодо вдосконалення фінансової політики держави та фінансового менеджменту на рівні машинобудівних підприємств.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в проведенні аналізу динаміки, структури, ефективності використання оборотних активів машинобудівних підприємств та виявлені на його основі нових тенденцій, які притаманні кризовому періоду. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання, методи індукції та дедукції, абстракції, синтезу, статистичного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Машинобудування є рушійною силою інноваційного розвитку національної економіки завдяки виробництву прогресивних видів машин, обладнання, устатку-

вання, приладів тощо. Тому, його розвиток є необхідною передумовою ефективних структурних зрушень у інших галузях вітчизняної промисловості, розширення виробничого потенціалу. Сьогодні машинобудування об'єднує 4483 підприємств, на яких працюють 370,4 тис. працівників. Його частка в структурі промислового виробництва в останні роки коливається в межах 9,3-12,9% [1].

Машинобудування складається з сукупності підприємств, що займаються виробництвом: комп'ютерів, електронної та оптичної продукції; електричного устаткування; автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів; машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань. Дане групування відповідає українській класифікації видів економічної діяльності.

Відзначимо, що на даному етапі розвитку країни машинобудування переживає не найкращі часи, про що свідчать дані щодо виробництва продукції за останні роки (табл. 1).

Згідно з даними табл. 1, найбільш вдалими для машинобудування були 2010-2011 рр., а найгіршим – 2009 р., коли обсяги виробництва продукції зменшилися відповідно до попереднього року майже вдвічі. Так, підприємства з виробництва комп'ютерів, електронної та оптичної продукції скоротили обсяги на 58,8%, електричного устаткування – 41,6%, машин і устаткування – 46,8%, автотранспортних засобів, інших транспортних засобів – 45,6%. Слід вказати, що підставами для зростання виробництва у 2010-2011 рр. були: досить дешева та висококваліфікована робоча сила; достатньо хороше співвідношення ціни та якості машинобудівної продукції; науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки, здійснені та реалізовані у попередні роки, тощо.

Починаючи з 2012 р. галузь демонструє стійке падіння обсягів виробництва. Ця негативна тенденція зберігалася і у 2013 р. Вона була обумовлена дією наступних чинників: скорочення внутрішнього попиту на машинобудівну продукцію; зростання собівартості виробництва та вартості довгострокових фінансових ресурсів, так необхідних для розвитку виробництв з тривалим циклом; зниження світової інвестиційної активності, що обумовило падіння зовнішнього попиту на продукцію вітчизняної машинобудівної галузі.

У 2014 р. відбулося значне прискорення темпів падіння виробництва машинобудівної промисловості, яке за підсумками року становило 20,6%. Так, виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції скоротилося на 22,1%, машин і устаткування – 11,3%, автотранспортних засобів, інших транспортних засобів – 35,7%. Основним каталізатором такого падіння стали відомі військово-політичні події на Півдні та Сході України. Так, країна практично тимчасово втратила машинобудівні підприємства, що розташовані в АРК та на непідконтрольній території Донбасу. Відбулося руйнування виробничих ланцюжків, зниження внутрішнього платоспроможного попиту, скорочення експорту до РФ через встановлення обмежень, обвал інвестиційної привабливості економіки, що позначилося на темпах оновлення виробничих потужностей та поповнення оборотного капіталу підприємств, тощо.

У 2015 р. продовжилося падіння виробництва машинобудівної промисловості, яке за підсумками року становило 14,1%. Так, виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції скоротилося на 28,7%, машин і устаткування – 12,5%, автотранспортних засобів, інших транспортних засобів – 15%. До несприятливих факторів, що діяли у 2015 р., додалося погіршення зовнішніх умов для вітчизняних виробників через уповільнення розвитку економік традиційних партнерів та загострення військово-політичної ситуації на Близькому Сході. Як видно з наведених даних, підприємства в останні роки отримали колосальні збитки в розмірі 22,3 та 15,3 млрд. грн.

Слід вказати, що оборотні активи відіграють досить важливу роль у функціонуванні підприємств машинобудування. Оскільки, від їх структури, ефективності використання залежить безперервність процесу виробництва та реалізації продукції, а отже і фінансово-економічний стан та перспективи розвитку суб'єктів господарювання.

Далі розглянемо динаміку оборотних активів машинобудівних підприємств. Слід вказати, що дані в табл. 2-4 наведено на кінець відповідних років. Протягом 2012-2015 рр. обсяг оборотних активів зріс в абсолютному розмірі на 34,3 млрд. грн., у відносному на 33,59%, в останньому році на 14,33% (табл. 2). Найбільший приріст показали підприєм-

Таблиця 1

Показники діяльності машинобудівних підприємств у 2008-2015 рр.

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Індекси промислової продукції, виробництво:	91,9	52,5	141,3	115,9	96,7	86,8	79,4	85,9
– комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	101,8	41,2	106,1	102,6	90,5	86,0	77,9	71,3
– електричного устаткування	82,9	58,4	160,0	128,6	87,7	91,1	100,9	89,8
– машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	82,0	53,2	133,9	110,2	97,3	93,5	88,7	87,5
– автотранспортних засобів, інших транспортних засобів	103,0	54,4	152,6	119,0	100,5	79,8	64,3	85,0
Чистий прибуток (збиток), млрд. грн.	-1,1	0,03	4,2	10,6	9,2	2,7	-22,3	-15,3

Джерело: розроблено авторами за даними [2]

Таблиця 2

Оборотні активи машинобудівних підприємств у 2011-2015 рр., млрд. грн.

Галузь (підгалузі)	2011	2012	2013	2014	2015	Приріст, %
Машинобудування	102,1	112,7	114,7	119,3	136,4	33,59
у тому числі з виробництва:						
– комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	6,1	6,6	5,7	6,7	8,3	36,07
– електричного устаткування	12,8	13,8	16,0	16,1	18,6	45,31
– машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	35,3	41,5	44,5	47,8	54,6	54,67
– автотранспортних засобів, інших транспортних засобів	47,7	50,8	48,5	48,7	54,9	15,09

Джерело: розроблено авторами за даними [1]

ства з виробництва машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань (а саме, машин і устаткування загального та спеціального призначення, для сільського та лісового господарства, металообробних машин і верстатів) та електричного устаткування (електродвигунів, генераторів, трансформаторів, електророзподільчої та контрольної апаратури, батарей і акумуляторів, проводів, кабелів і електромонтажних пристроїв, іншого електричного устаткування). Він становив 54,67% та 45,31%, відповідно. Значні частки в сукупному обсязі оборотних активів мають підгалузі машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань (в межах 34,66%-40,04%) та автотранспортних засобів, інших транспортних засобів (40,24%-46,76%).

Отже, оборотні активи підприємств машинобудування зросли. Але, якщо скорегувати їх обсяги на інфляцію цін виробників промислової продукції, то ситуація суттєво змінюється. Так, у 2012 р. оборотні активи в реальному вираженні зросли на 10,07%, у 2013 р. – на 0,35%, у 2014 р. відбулося їх суттєве скорочення на 19,70%. У 2015 р. вони зросли на 20,1% у порівнянні з попереднім роком, але співставляючи дані з 2013 р., то приходимо до висновку, що вони скоротилися на 3,5%.

У 2011-2015 рр. питома вага оборотних активів у валюті загального балансу підприємств машинобудування коливалася в межах 63,20-67,96% [1]. Однак, для даних суб'єктів господарювання притаманна більш «важка» структура майна. Сьогодні вони практично не здатні своєчасно замінювати фізично та морально зношені основні засоби новими. Зростання вартості активів протягом 2012-2015 рр. на 17,05% відбулося переважно за рахунок їх оборотної частини. До того ж в останньому році мало місце скорочення необоротних активів через основні засоби та довгострокові фінансові інвестиції.

Результати аналізу структури оборотних активів підприємств машинобудування свідчать, що найбільше оборотних коштів сконцентровано у дебіторській заборгованості, яка зросла у 2012-2015 рр. з 49,4 до 58,4 млрд. грн., або на 18,22%, а також у запасах (табл. 3). Останні збільшилися на 16,2 до 55,2 млрд. грн., або на 41, 54%.

У докризові 2012-2013 рр. ріст обсягу оборотних активів відбувся переважно за рахунок дебіторської заборгованості. Так, вона зросла на 16,99%. Запаси, як друга складова оборотних активів за розміром, збільшилися лише на 10,51%. Крім того, на підприємствах зросли обсяги поточних фінансових інвестицій на 6,90%, витрат майбутніх періодів на 40,00%. Натомість, грошові кошти скоротилися на 3,80%.

В цілому, можна констатувати факт перетікання оборотних коштів із матеріальної сфери до нематеріальної. Про що свідчать зменшення питомої ваги коштів в товарно-матеріальних цінностях та зростання – в нематеріальних. Основною складовою в останніх є дебіторська заборгованість. Її питома вага у складі оборотних активів машинобудівних підприємствах зросла з 48,38% до 50,39%. Нарощування даної заборгованості виступає результатом відвантаження продукції в кредит, надання переваги продажу із розстрочкою платежу, а отже зростання виручки та розширення клієнтської бази [3, с. 69].

Протягом 2014-2015 рр. ситуація змінюється. Зростання запасів на 12,1 млрд. грн. виступає головним чинником збільшення обсягу оборотних активів. Суттєве нагромадження запасів відбулося за рахунок зростання незавершеного виробництва та готової продукції через виникнення проблем із збутом продукції. Їх поява зумовлена перш за все розривом виробничих ланцюжків з підприємствами, що розташовані в АРК та на непідконтрольній території на Донбасі, а також закриттям російського ринку. Невизначеність з майбутнім сприяло реалізації у машинобудівників консервативної стратегії поведінки, що позначалося на зростанні грошових коштів на 7,2 млрд. грн., або на 94,74%.

Відповідно найбільшу питому вагу у структурі оборотних активів підприємств на кінець 2015 р. мають дебіторська заборгованість (42,82%), запаси (40,47%). Досить високу – грошові кошти (10,85%). Незначна вага спостерігається у поточних фінансових інвестиціях (3,37%), інших оборотних активах (1,83%) та витратах майбутніх періодів (0,66%). Слід зазначити, що зростання питомої ваги грошових коштів та поточних фінансових інвестицій у 2014-2015 рр. зумовлено необхідністю підтримати підприємствами свою плато-

Таблиця 3

Структура оборотних активів підприємств машинобудування у 2011-2015 рр.

Показник	2011	2012	2013	2014	2015	2011	2012	2013	2014	2015
	Обсяг, млрд. грн.					Питома вага, %				
Запаси	39,0	42,9	43,1	44,5	55,2	38,20	38,07	37,58	37,30	40,47
Дебіторська заборгованість	49,4	55,5	57,8	59,4	58,4	48,38	49,25	50,39	49,79	42,82
Поточні фінансові інвестиції	2,9	4,0	3,1	2,4	4,6	2,84	3,55	2,70	2,01	3,37
Грошові кошти	7,9	7,4	7,6	9,8	14,8	7,74	6,57	6,63	8,21	10,85
Витрати майбутніх періодів	0,5	0,6	0,7	0,8	0,9	0,49	0,53	0,61	0,67	0,66
Інші оборотні активи	2,4	2,3	2,4	2,4	2,5	2,35	2,04	2,09	2,01	1,83
Разом оборотні активи	102,1	112,7	114,7	119,3	136,4	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: розроблено авторами за даними [1]

Таблиця 4

Джерела формування оборотних активів підприємств у 2011-2015 рр.

Показник	2011	2012	2013	2014	2015	2011	2012	2013	2014	2015
	Обсяг, млрд. грн.					Питома вага, %				
Власний оборотний капітал	26,8	32,5	29,8	11,9	-0,5	26,25	28,84	25,98	9,97	-0,37
Поточні зобов'язання, т. ч.	75,3	80,2	84,9	107,4	136,9	73,75	71,16	74,02	90,03	100,37
– короткострокові кредити банків	11,1	13,0	14,7	25,9	37,6	10,87	11,54	12,82	21,71	27,57
– поточна кредиторська заборгованість	62,2	50,3	51,0	57,4	68,7	60,92	44,63	44,46	48,11	50,37
Разом оборотні активи	102,1	112,7	114,7	119,3	136,4	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: розроблено авторами за даними [1]

спроможність в умовах фінансово-економічної та військово-політичні нестабільності.

Основним джерелом формування оборотних активів машинобудівних підприємств є поточні зобов'язання. Протягом періоду, що аналізується, вони зросли на 61,6 млрд. грн. до 136,9 млрд. грн., або на 81,81% (табл. 4).

Причому, у кризовий період 2014-2015 рр. поточні зобов'язання збільшилися на 61,25% і повністю покрили оборотні активи. Власний оборотний капітал у свою чергу зменшився з 26,8 млрд. грн. до -0,5 млрд. грн. На кінець 2015 р. він вже не виступав джерелом формування оборотних активів. Суттєве зменшення його розміру мало місце у кризові 2014-2015 рр., так він скоротився на 30,3 млрд. грн. Це відбулося перш за все через появу непокритого збитку у структурі власного капіталу в обсязі 7,4 млрд. грн. у 2014 р. і 22,2 млрд. грн. у 2015 р. та зменшення зареєстрованого капіталу на 1,1 млрд. грн.

Серед джерел формування оборотних активів машинобудівних підприємств також доцільно виділити такі елементи поточних зобов'язань як короткострокові кредити банків та поточну кредиторську заборгованість. Так, протягом 2012-2013 рр. обсяги банківських позичок зросли з 11,1 до 14,7 млрд. грн., або на 32,43%. Відповідно, їх питома вага у джерелах формування оборотних активів збільшилася до 12,82%. У кризовий період короткострокові кредити банків збільшилися на 22,9 млрд. грн. до 37,6 млрд. грн., майже в 1,57 рази. Їх питома вага у джерелах формування оборотних активів становила вже 27,57%. Тобто, в умовах розгортання фінансово-економічної кризи в національній економіці підприємствам машинобудування банківські установи позичали кошти, тим самим підтримували їх функціонування не зважаючи на падіння рівня кредитоспроможності господарських суб'єктів. Деякі підприємства погоджувалися на високі кредитні проценти, а деякі отримували дешевий кредитний ресурс від «зв'язаних» установ. Поточна кредиторська заборгованість у докризовий період скоротилася на 18,01% і на кінець 2013 р. становила 51,0 млрд. грн. Однак, вже у 2014-2015 рр. вона зросла на 17,7 млрд. грн., або на 34,71%. Її питома вага у джерелах формування оборотних активів також збільшилася з 44,46% до 50,37%.

Наявність кредиторської заборгованості є нормальним явищем, якщо її формування відбувається в межах чинного порядку розрахунків. Вона виступає головним джерелом покриття дебіторської заборгованості [4, с. 105]. В процесі виробничої діяльності підприємств машинобудування України у докризові 2012-2013 рр. співвідношення кредиторської та дебіторської заборгованості зменшувалося, з 1,26 до 0,88. Однак, вже у 2014-2015 рр. воно зросло до 0,97, а потім і до 1,18. Через погіршення зовнішніх умов підприємства для продовження виробничої діяльності практично вимушені раціоналізувати використання коштів і залучати в оборот більше коштів, ніж відволікати з обігу. На кінець 2015 р. дебіторсько-кредиторська заборгованість перевищила валову додану вартість, створену в галузі, в 1,4 рази, що свідчить про існування проблеми неплатежів.

Отже, відбулася суттєва трансформація структури джерел формування оборотних активів. Якщо врахувати, що у січні-вересні 2016 р. машинобудівні підприємства вже отримали 1,5 млрд. грн. консолідованого збитку, то слід очікувати надалі погіршення даної структури.

В табл. 5 наведено показники ефективності використання оборотних активів підприємств машинобудування України. Вони характеризують як оборотність так і рентабельність (збитковість) даних активів.

Результати аналізу табл. 5 свідчать, що ефективність використання оборотних активів машинобудівних підприємств у докризовий 2013 р. погіршилася. Так зменшуються значення коефіцієнтів оборотності оборотних активів на 0,38, запасів на 0,97, дебіторської заборгованості на 0,82, грошових коштів на 4,12, інших оборотних активів на 15,29. Відповідно, зростають періоди їх обертання в днях, уповільнюється операційний цикл з 205 до 274 днів. Дані тенденції пояснюються загальними проблемами, що відповідають за згортання діяльності машинобудівних підприємств та відповідну динаміку індексу промислової продукції. З розгортанням кризи у 2014 р. значення всіх наведених показників продовжили зменшуватися. Зокрема, коефіцієнт оборотності оборотних активів на 0,18 до 0,97. Лише у 2015 р. відбулося незначне поліпшення значень показників оборотності у порівняні з попереднім роком, але залишаються низькими, якщо брати за основу 2013 р.

У 2013-2015 рр. значення коефіцієнту оборотності оборотних активів зменшилися по всім підгалузям машинобудування. Так, для підприємств з виробництва комп'ютерів, електронної та оптичної продукції – на 0,26 (до 1,25), електричного устаткування – на 0,37 (до 1,47), машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань – на 0,22 (до 0,98), автотранспортних засобів, інших транспортних засобів – на 0,86 (до 0,84). Остання підгалузь продемонструвала найбільше зменшення значення коефіцієнту у 2014-2015 рр., майже на 0,29.

Таблиця 5

Ефективність використання оборотних активів підприємств у 2012-2015 рр.

Показник	2012	2013	2014	2015
Коефіцієнт оборотності оборотних активів	1,53	1,15	0,97	1,00
Період обертання оборотних активів, дні	235	313	372	358
Коефіцієнт оборотності запасів	4,01	3,04	2,58	2,59
Період обертання запасів, дні	90	118	139	140
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	3,13	2,31	1,93	2,18
Період обертання дебіторської заборгованості, дні	115	156	186	165
Коефіцієнт оборотності грошових коштів	21,54	17,42	12,98	10,45
Період обертання грошових коштів, дні	17	21	28	34
Коефіцієнт оборотності інших оборотних активів	70,00	54,71	46,62	51,36
Період обертання інших оборотних активів, дні	5	7	8	7
Період операційного циклу, дні	205	274	326	305
Рентабельність (збитковість) оборотних активів	0,12	0,05	-0,18	-0,10

Джерело: розроблено авторами за даними [1]

Через скорочення чистого прибутку рентабельність оборотних активів скоротилася у 2013 р. з 0,12 до 0,05. У 2014-2015 рр. отримано вже збитковість. На 1 грн. оборотних активів машинобудівних підприємств припадає 18 коп. та 10 коп. збитків. В даний період збитковість отримали практично всі підгалузі машинобудування. Так, підприємства з виробництва електричного устаткування – 0,27 та 0,24 (хоча, у 2012-2013 рр. прибутковість була в межах 0,05-0,12), машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань – 0,08 та 0,05 (0,03-0,06), автотранспортних засобів, інших транспортних засобів – 0,22 та 0,13 (0,06-0,18). Тільки підприємства з виробництва комп'ютерів, електронної та оптичної продукції отримали у 2015 р. прибутковість 0,1. Тобто, на 1 грн. оборотних активів вони отримали 10 коп. прибутку. Однак, у попередньому році збитковість становила 0,26 (у 2012-2013 р. 0,05-0,07).

У наступних роках, оскільки не очікується суттєве поліпшення зовнішніх умов для роботи підприємств машинобудування, негативні тенденції будуть продовжені, зокрема: зростання обсягів незавершеного виробництва та готової продукції через невирішеність проблем із збутом, збільшення дефіциту власного капіталу через отримання збитків, зростання питомої ваги поточних зобов'язань та короткострокових кредитів банків у джерелах фінансування оборотних активів. Можна очікувати незначне поліпшення ефективності їх використання через адаптацію галузі до кризових умов.

Висновки з проведеного дослідження. Починаючи з 2012 р. галузь демонструє стійке падіння обсягів виробництва. У 2014-2015 рр. внаслідок відомих військово-політичних подій на Півдні та Сході України ситуація в машинобудуванні різко погіршилася.

Протягом 2012-2015 рр. оборотні активи підприємств машинобудування зросли на 34,3 млрд. грн., або на 33,59%. У реальному вираженні з врахуванням інфляції їх обсяг збільшився лише на 6,55%. Протягом докризового періоду мали місце процеси перетікання оборотних засобів із матеріальної до нематеріальної сфери. Однак, у 2014-2015 рр. ситуація змінилася на протилежну. Основним джерелом формування оборотних активів машинобудівних підприємств залишаються поточні зобов'язання. Через отриманні збитки спостерігається дефіцит власного оборотного капіталу. Ефективність їх використання по всім підгалузям машинобудування впала. У наступних роках негативні тенденції у формуванні оборотних активів будуть продовжені, але очікується незначне поліпшення використання останніх.

Отже, виникає необхідність розробки та реалізації комплексних заходів на макрорівні, спрямованих виведенню машинобудування з фінансово-економічної кризи в цілому, а також рекомендацій щодо вдосконалення управління оборотними активами на рівні підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Діяльність суб'єктів господарювання у 2011-2015 рр. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua.
2. Індекси промислової продукції за видами діяльності у 2011-2016 рр. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua.
3. Кассір В.В. Дослідження структурних змін оборотного капіталу підприємств галузі залізничного машинобудування / В.В. Кассір, Ж.В. Козаченко // Проблеми економіки транспорту. – 2013. – № 5. – с. 68-71.
4. Соляник Л.Г. Оборотні активи машинобудівних підприємств: процеси відтворення й оптимізації структури: монографія / Л.Г. Соляник, Ю.В. Дубєй. – Дніпропетровськ: НГУ, 2015. – 391 с.

УДК 657

Пилипів Н.І.
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри теоретичної і прикладної економіки
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

Мотиль В.М.
аспірант кафедри теоретичної і прикладної економіки
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

ПЕРЕДУМОВИ ПОБУДОВИ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ НА БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

У статі досліджено передумови побудови управлінського обліку на будівельних підприємств, які формують визначальний внесок у забезпечення раціональної організації управлінського обліку як інформаційної основи системи управління. Виокремлено ряд діагностичних процедур, які виступають передумовами забезпечення раціональної побудови управлінського обліку на будівельному підприємстві. На основі отриманих результатів побудовано алгоритм діагностики діючої на будівельному підприємстві обліково-аналітичної системи, який сприятиме визначенню основних питань, які необхідно вирішити для забезпечення правильної організації управлінського обліку на будівельному підприємстві з метою задоволення інформаційних запитів менеджменту.

Ключові слова: управлінський облік, передумови, побудова, організація, обліково-аналітична система, будівельні підприємства.

Пылыпив Н.И., Мотыль В.М. ПРЕДПОСЫЛКИ ПОСТРОЕНИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА НА СТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

В статье исследованы предпосылки построения управленческого учета на строительных предприятиях, формирующих определяющий вклад в обеспечение рациональной организации управленческого учета как информационной основы системы управления. Выделено ряд диагностических процедур, которые выступают предпосылками обеспечения рационального построения управленческого учета на строительном предприятии. На основе полученных результатов построен алгоритм диагностики действующей на строительном предприятии учетно-аналитической системы, который будет способствовать определению основных вопросов, которые необходимо решить для обеспечения правильной организации управленческого учета на строительном предприятии с целью удовлетворения информационных запросов менеджмента.

Ключевые слова: управленческий учет, предпосылки, построение, организация, учетно-аналитическая система, строительные предприятия.

Pylypiv N.I., Motyl V.M. BACKGROUNDS FOR BUILDING MANAGEMENT ACCOUNTING IN THE CONSTRUCTION COMPANIES

In the article it is investigated the backgrounds for building a management accounting in the construction companies which form a decisive contribution to the providing of the rational organization of management accounting as an information base of a control system. It is singled out a number of diagnostic procedures which act as the backgrounds providing of the rational organization for management accounting in the construction company. Based on the results it is built the diagnostic algorithm operating at a construction company accounting and analytical system that will help to determine the main issues which are necessary to solve in order to ensure the proper organization of a management accounting in the construction companies to meet information query of the management.

Keywords: management accounting, background, construction, organization, accounting and analytical system, construction companies.

Актуальність проблеми. Сучасні умови господарювання характеризуються загостренням нестабільної економічної ситуації в національній економіці, тому менеджменту будівельних підприємств необхідно більше уваги приділити пошуку управлінських інструментів, які сприятимуть закріпленню позицій будівельних підприємств на внутрішньому ринку. Успішність реалізації технологій управління залежить від всебічної обґрунтованості рішень, яка вимагає глибоке вивчення й опрацювання джерел інформації, ефективним засобом якого є організація управлінського обліку.

В зв'язку з цим виникає необхідність у визначені передумов побудови управлінського обліку на будівельному підприємстві як основного інформаційного джерела для підготовки і прийняття рішень, які у науковій літературі представлені досить фрагментарно, що й обумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх наукових досліджень. Питанню організації управлінського обліку присвятили свої наукові праці такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: І. Білоусова, С.Ф. Голов, К.П. Друрі, А.Г. Загородній, Т.П. Карпова, Л.В. Нападовська, В.Ф. Палій, Г.О. Партин, Н.І. Пилипів, С.Г. Суков, Дж. Фостер, Ч.Т. Хорнгрен, Н.Г. Чумаченко, А.Д. Шеремет та ін.

Дослідженням організаційно-методичних питань обліку в будівельних підприємствах займалися такі вітчизняні науковці, як: В.В. Бабич, О.В. Вакун, М.І. Гізатуллін, В.А. Єрофеєва, З.В. Задорожний, Я.Д. Крупка, Б.М. Литвин, М.М. Матієшин, М.Ю. Назукін, Н.І. Пилипів, К.А. Ягмур та ін.

Попри вагомий внесок науковців у розвиток економічної думки щодо досліджень організаційно-методичних питань управлінського обліку на будівельних підприємствах, слід звернути увагу на те, що в сучасних умовах господарювання визріває необхідність у розв'язанні проблеми визначення передумов щодо чіткого проведення комплексу дій, як процесу із побудови управлінського обліку на будівельних підприємствах з метою отримання достовірної інформації, яка б давала системну оцінку діяльності підприємства і сприяла б виявленню проблемних ділянок.

Постановка мети. Метою статті є дослідити передумови побудови управлінського обліку на будівель-

них підприємствах, які формують визначальний внесок у забезпеченні організації управлінського обліку як основної інформаційної бази системи управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. У діяльності будівельних підприємств протягом останніх років спостерігається позитивна тенденція щодо збільшення кількості будівельної продукції, зокрема житлових будівель.

Інформація про прийняття в експлуатацію загальної площі житла та кількості збудованих квартир за 2010-2015 рр. наведена у таблиця 1.

Слід зазначити, що інформація в таблиці 1 наведена без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя, за 2014-2015 рр. також без частини зони проведення антитерористичної операції.

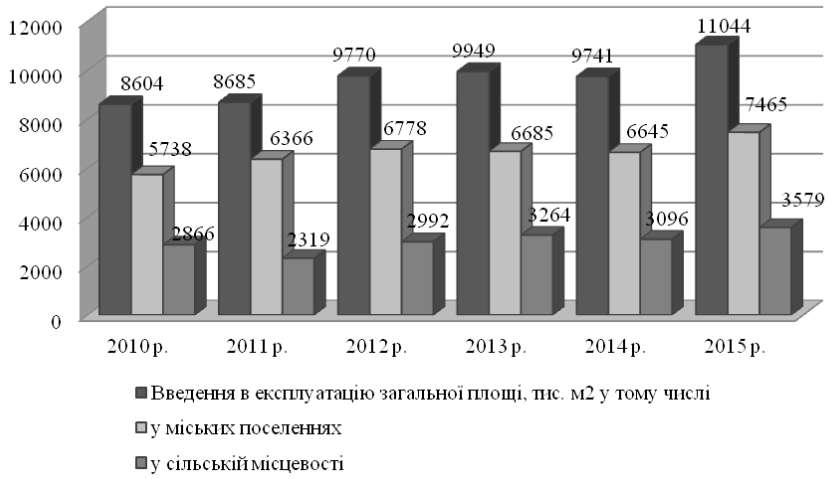

Рис. 1. Динаміка обсягів введення в експлуатацію загальної площі житла за 2010-2015 рр.

Джерело: складено на основі [1]

На основі статистичних даних здійснено аналіз динаміки обсягів прийняття в експлуатацію загальної площі житла та кількість збудованих квартир за 2010-2015 рр., який наведено у таблиці 2.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що обсяги прийняття в експлуатацію загальної площі житла та кількість збудованих квартир протягом 2010-2015 рр. мали позитивну тенденцію. Так, обсяг введення в експлуатацію загальної площі житла у 2015 р. становив 11044 тис. м^2 і у порівнянні з попереднім 2014 р. зріс на 1303,0 тис. м^2, або на 13,4%, а у порівнянні з 2010 р. зріс на 2440,0 тис. м^2, або на 28,4%. Позитивна динаміка обсягів введення в експлуатацію загальної площі житла спостерігається і у розрізі міської та сільської місцевості, що є свідченням розвитку будівельної галузі у різних місцевостях. Однак, традиційно обсяг введення в експлуатацію загальної площі житла у міських поселеннях більший ніж у сільських.

Динаміка обсягів введення в експлуатацію загальної площі житла за 2010-2015 рр. наведена на рисунку 1.

Так, обсяг введеної в експлуатацію житла у міських поселеннях у 2015 р. становив 7465 тис. м^2 і у порівнянні з попереднім 2014 р. зріс на 820,0 тис. м^2, або на 12,3%, а у порівнянні з 2010 р. зріс на 1727,0 тис. м^2, або на 30,1%. У той час коли обсяг введеної в експлуатацію житла у сільській місцевості у 2015 р. становив 3579 тис. м^2 (майже на половину менше ніж у міській місцевості), у порівнянні з попереднім 2014 р. зріс на

Таблиця 1

Прийняття в експлуатацію загальної площі житла та кількість збудованих квартир за 2010-2015 рр.

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Введення в експлуатацію загальної площі, тис. м^2	8604	8685	9770	9949	9741	11044
у тому числі						
у міських поселеннях	5738	6366	6778	6685	6645	7465
у сільській місцевості	2866	2319	2992	3264	3096	3579
Кількість збудованих квартир, тис.	71	77	83	93	105	120
у тому числі						
у міських поселеннях	52	61	63	67	77	89
у сільській місцевості	19	16	20	26	28	31

Джерело: складено на основі [1]

Таблиця 2

Аналіз динаміки обсягів прийняття в експлуатацію загальної площі житла та кількість збудованих квартир за 2010-2015 рр.

Показник	Абсолютне відхилення 2015 р. від					Темп приросту 2015 р. до, (%)				
	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Введення в експлуатацію загальної площі, тис. м^2	2440,0	2359,0	1274,0	1095,0	1303,0	28,4	27,2	13,0	11,0	13,4
у тому числі										
у міських поселеннях	1727,0	1099,0	687,0	780,0	820,0	30,1	17,3	10,1	11,7	12,3
у сільській місцевості	713,0	1260,0	587,0	315,0	483,0	24,9	54,3	19,6	9,7	15,6
Кількість збудованих квартир, тис.	49,0	43,0	37,0	27,0	15,0	69,0	55,8	44,6	29,0	14,3
у тому числі										
у міських поселеннях	37,0	28,0	26,0	22,0	12,0	71,2	45,9	41,3	32,8	15,6
у сільській місцевості	12,0	15,0	11,0	5,0	3,0	63,2	93,8	55,0	19,2	10,7

Джерело: складено на основі [1]

482,0 тис. м^2, або на 15,6%, а у порівнянні з 2010 р. зріс на 713,0 тис. м^2, або на 24,9%.

Слід відмітити, що позитивна тенденція обсягів введеної в експлуатацію житла є ознакою покращення якості умов життя населення у різних місцевостях. Так, кількість збудованих квартир у 2015 р. становила 120 тис. і у порівнянні з попереднім 2014 р. зросла на 15,0 тис. , або на 14,3%, а у порівнянні з 2010 р. зросла на 49,0 тис. , або на 69,0% (табл. 2).

Таким чином, у результаті виконання аналітичних процедур встановлено позитивну динаміку у зростанні обсягів введення в експлуатацію будівельної продукції. Однак, з урахуванням загострення нестабільної економічної ситуації в національній економіці, менеджменту будівельних підприємств необхідно більшу увагу приділяти питанням прогнозування обсягів діяльності та пошуку управлінських інструментів, вирішення яких сприятиме закріпленню дій із побудови управлінського обліку на будівельних підприємств, як основного інформаційного джерела для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Вивчення спеціальної економічної літератури дало змогу встановити, що сам процес його розвитку на будівельних підприємствах складається з кількох етапів: побудови, ведення, оцінки та удосконалення [2; 3; 4; 5].

Однак, перш ніж реалізувати перший етап організації управлінського обліку – побудову, необхідно вивчити ідентифікацію інформації, яка необхідна менеджменту різних рівнів управління для прийняття ними обґрунтованих рішень. Тому, процес організації управлінського обліку на будівельному підприємстві, перш за все, потребує ідентифікації якісного та повного інформаційного забезпечення потреб менеджменту, оскільки від цього буде залежати як якість інформації самого обліку на підприємстві, так і якість прийнятих управлінських рішень, і як наслідок ефективність діяльності підприємства у цілому.

Вважаємо, що для того, щоб отримати необхідну інформацію потрібно провести ряд процедур, які виступають передумовами забезпечення раціональної побудови управлінського обліку на будівельному підприємстві, а саме:

– діагностику діючої організаційної структури підприємства та системи менеджменту підприємства;

– дослідження технології виробничого процесу;

– діагностику діючої організації обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством.

Проведення діагностики діючої організаційної структури будівельного підприємства необхідне для того, щоб не тільки визначити центри відповідальності, на яких буде сфокусовано організацію управлінського обліку, але й для того, щоб визначити відповідність організаційної структури підприємства сформованим управлінським цілям.

Слід зазначити, що в сучасних умовах керівництво підприємств як будівельної галузі, так і підприємств інших галузей економіки, все частіше ставить питання щодо необхідності зменшення кількості штатних одиниць з метою скорочення витрат та оптимізації бізнес-процесів. Успішність вирішення таких питань залежать від вибраних методів управління, які дозволять здійснити оцінку доцільності функціонування діючих структурних підрозділів на будівельному підприємстві із врахуванням зв'язків між ними та визначення за необхідності їх розширення, виокремлення нових, які будуть відповідати внутрішній політиці реалізації стратегії розвитку будівельного підприємства. Так, наприклад, якщо підприємство обирає систему управління на основі якості, то важливо визначити відповідальних осіб окремого структурного підрозділу

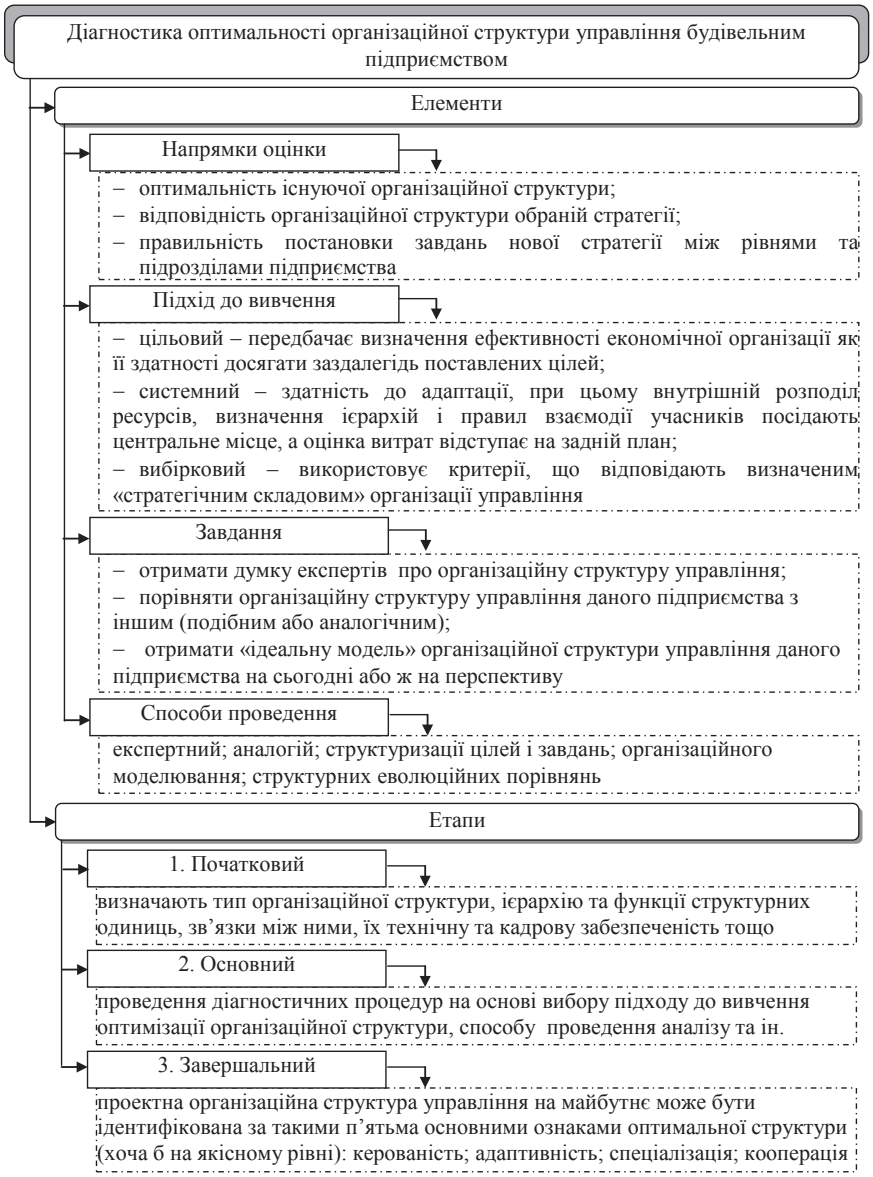

Рис. 2. Діагностика оптимальності організаційної структури управління будівельним підприємством

Джерело: розроблено автором на основі [5]

Рис. 3. Організаційно-технологічні особливості будівництва, що впливають на організацію управлінського обліку

Джерело: розроблено автором на основі [6; 7]

Рис. 4. Алгоритм діагностики існуючого обліково-аналітичного забезпечення управління будівельним підприємством

Джерело: розроблено автором

за проведення заходів із контролю якості.

Оцінка організаційної структури підприємства має бути пов'язана із оцінкою системи менеджменту підприємства, оскільки порядок делегування повноважень, ієрархія підпорядкованості відповідальних осіб та оцінка прийнятих управлінських рішень, визначених цілей та успішність їх досягнення нерозривно пов'язані між собою, тому доцільно проводити комплексну діагностику оптимальності організаційної структури підприємства.

У результаті проведеного емпіричного дослідження, здійснено систематизацію рекомендацій щодо проведення такої діагностики на будівельних підприємствах та сформовано її елементи і етапи (рис. 2).

Це сприятиме формуванню якісного інформаційного забезпечення потреб менеджменту, необхідного для прийняття рішень та визначення пріоритетних напрямів стратегії розвитку будівельного підприємства.

Слід зазначити, що не менш важливим питанням є вивчення технології виробничого процесу, яке необхідне для того, щоб отримати чітке уявлення особливостей створення продукту, а на будівельних підприємствах – будівництва нового об'єкта. Отримана інформація дасть змогу здійснити правильний вибір методу обліку витрат виробничого процесу, виокремити ті статті витрат, які необхідно контролювати у процесі формування собівартості продукту, а також виокремити ті рахунки аналітичного обліку, використання яких забезпечить одержання інформації необхідної для прийняття обґрунтованих управлінських рішень у процесі здійснення планування, контролю та оцінки не тільки спожитих ресурсів, але й продуктивності праці персоналу і ефективності роботи виокремлених центрів відповідальності для реалізації поставлених системою менеджменту цілей сталого економічного розвитку підприємств.

Вивчення організаційно-технологічних особливостей діяльності будівельних підприємств дало змогу виявити вплив останніх на побудову управлінського обліку (рис. 3), виокремлення яких сприятиме формуванню системного підходу до його організації.

З метою забезпечення раціональної побудова управлінського обліку на будівельних підприємствах доцільно провести діагностику діючої на підприємстві організації системи обліково-аналітичного забезпечення управління, основою якої є організація управлінського обліку.

У практичні діяльності будівельних підприємств найчастіше здійснюється незалежна аудиторська перевірка правильності ведення бухгалтерського обліку і встановлення його відповідності чинному законодавству. Однак, така перевірка не дає відповідь на питання: «Чи відповідає діюча обліково-аналітична система інформаційним запитам менеджменту?» і «Чи задовольняються у повній мірі інформаційні потреби менеджменту підприємства?». З огляду на це виникає потреба у проведенні діагностики такої системи з метою визначення основних недоліків та їх виправлення під час побудови управлінського обліку на будівельному підприємстві.

Слід зазначити, що система обліково-аналітичного забезпечення як і будь-яка інша система, характеризується наявністю елементів та зв'язків між ними. З урахуванням цього, вважаємо, що діагностика організації системи обліково-аналітичного забезпечення, основою якої є організація управлінського обліку має проводитися в розрізі виділених елементів системи, встановлених зв'язків між ними, які мають вплив на якість узагальненої інформації, яка генерується як в розрізі структурних підрозділів, так і по підприємству в цілому.

Таким чином можна зробити висновок, що основними напрямами здійснення діагностики обліково-аналітичного забезпечення управління будівельним підприємством є наступні:

– встановлення відповідності існуючого обліково-аналітичного забезпечення чинному законодавству;

– визначення ефективності системи обліково-аналітичного забезпечення через виконання поставлених завдань;

– оцінка виділення елементів та зв'язків між ними;

– визначення якості інформації, її повноцінності для прийняття обґрунтованих рішень.

У результаті проведеного дослідження розроблено алгоритм діагностики існуючого обліково-аналітичного забезпечення управління будівельним підприємств, яка дає можливість вирішувати основні питань щодо організації управлінського обліку на будівельному підприємстві з метою задоволення інформаційних запитів менеджменту (рис. 5).

Проведення оцінки відповідності облікової системи, як елемента обліково-аналітичної системи, чинному законодавству дасть змогу не тільки встановити законність проведених операцій, правильність визнання активів і зобов'язань, відображення їх у звітності підприємства, але й те, що в результаті проведеної перевірки встановлюється рівень виконання вимог до облікової інформації у частині її достовірності, реальності, точності тощо. Таким чином, проведені діагностичні процедури повинні дати відповідь на питання типу: «Чи відповідає чинному законодавству облікова система підприємства?», «Чи є в наявності розроблені відповідні внутрішні положення, які регламентують ведення специфічних ділянок обліку на будівельному підприємстві?» та ін.

Оцінка виконання поставлених завдань полягає у проведенні діагностичних процедур, у результаті яких має бути встановлено рівень задоволеності менеджменту будівельного підприємства інформацією, її зрозумілості, повноти та частоти подачі, яка згенерована в обліково-аналітичній системі, через її організацію. Тому у результаті цих процедур мають бути сформовані відповіді на питання типу: «Чи відповідає інформаційним запитам системи менеджменту?», «Чи відповідає поставленим завданням?» та ін.

Оцінка виділення елементів та зв'язків між ними полягає у визначенні комунікаційних каналів, доцільності їх виділення та міцності комунікаційних зв'язків між ними. Таким чином проведені діагностичні процедури повинні дати відповідь на питання типу: «Чи сформована система комунікаційних зв'язків між відповідальними особами?», «Чи є розроблений графік документообігу?» та ін.

Слід відмітити, що у результаті реалізації попередніх напрямів діагностики існуючого обліково-аналітичного забезпечення уможливлюється проведення наступного напряму діагностики – визначення якості інформації, її повноцінності для прийняття обґрунтованих рішень на основі встановлення відповідності інформації вимогам, які ставляться до неї (своєчасність, точність, оперативність, достовірність, достатність (повнота), актуальність, економічність (раціональність) формування, однозначність, системність, комплексність, реальність, оптимальність, зіставність, доступність, доречність (актуальність), зрозумілість, репрезентативність, змістовність, періодичність, відповідність, детальність, релевантність, узгодженість та порівнянність).

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, у результаті проведеного дослідження щодо визначення передумов побудови управлінського обліку на будівельних підприємствах встановлено, що для організації управлінського обліку необхідна ідентифікація інформації, яку можна отримати шляхом проведення таких аналітичних процедур, як: діагностики діючої організаційної структури підприємства та системи менеджменту підприємства; дослідження технології виробничого процесу; діагностики існуючого обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством. Отримана інформація дасть змогу виявити проблемні ділянки організації обліково-аналітичного забезпечення системи управління будівельним підприємством, усунення яких сприятиме побудові такого управлінського обліку, впровадження якого гарантуватиме отримання достовірної інформації для прийняття обґрунтованих рішень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Обсяг виконаних будівельних робіт за видами будівельної продукції (2010-2015) [Електронний ресурс] // Статистична інформація. Будівництво [сайт] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/bud/ovb/ovb_u/ovb_rik_u_bez.htm
2. Романчук А. Л. Особливості операційної діяльності підприємств промисловості будівельних матеріалів та їх вплив на формування витратної інформації в системі обліку / А.Л. Романчук // Вісник ЧТЕІ КНТЕУ. – 2011. – Вип. 1. – С. 351–358.
3. Назукін М. Ю. Особливості виробництва будівельних матеріалів та їх вплив на побудову управлінського обліку і контролю / М. Ю. Назукін // Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси. – 2013. – Вип. 10(4). – С. 14-24.
4. Суков Г. С. Організація управлінського обліку на великих промислових підприємствах: первинні позиції [Електронний ресурс] / Г. С. Суков // Фінанси, облік і аудит. – 2014. – Вип. 2 (24). – Режим доступу: http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/7145/1/Sukov.pdf.
5. Петренко Л. А. Оцінювання рівня організації управління підприємством / Л. А. Петренко, М. М. Трейтяк // Стратегія економічного розвитку України. – 2015. – № 36. – С. 107-117.
6. Вакун О. В. Вплив специфічних особливостей будівельних підприємств на побудову управлінського обліку / О.В. Вакун // Теорія і практика бухгалтерського обліку, аналізу й аудиту: стан, проблеми та перспективи розвитку: матеріали VII міжнар. наук.-практ. конф., 16-17 трав. 2014 р. – Львів: ЛКА, 2014. – С. 206-208.
7. Пилипів Н. І. Методичні аспекти облікового забезпечення процесу експлуатації основних засобів будівельних підприємств / Н. І. Пилипів, М. М. Матієшин // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2014. – № 794. – С. 212-220.

UDC 658:005.332.4

Ripa T.V.
PG Student of the Department of Financial Audit
of Kyiv National University of Trade and Economics

TOPICAL ISSUES OF EFFICIENCY MANAGEMENT OF COMPETITIVENESS OF TRADE ENTERPRISES

The article examines the economic essence of competitiveness of enterprises, analyzes and summarizes the main approaches to its interpretation, the features of competitiveness of trade enterprises, and also developed the mechanism of interaction between competitors in the market of goods and proposed organizational actions for increase of efficiency of management by competitiveness of trading enterprises.

Keywords: competition, competitiveness, management of competitiveness, competitive advantage, competitive relationship, product, market, trade.

Ріпа Т.В. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ

У статті досліджено економічну сутність управління конкурентоспроможністю підприємств торгівлі. Проаналізовано та узагальнено основні підходи до її тлумачення, розкрито особливості конкурентоспроможності підприємств торгівлі. Розроблено механізм взаємодії конкурентів на ринку товарів та запропоновано організаційні заходи щодо підвищення ефективності управління конкурентоспроможністю підприємств торгівлі.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність підприємства, управління конкурентоспроможністю, конкурентні переваги, конкурентні відносини, товар, ринок, торгівля.

Рипа Т.В. АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЙ ТОРГОВЛИ

В статье исследовано экономическую сущность управления конкурентоспособностью предприятий торговли. Проанализированы и обобщены основные подходы к ее интерпретации, раскрыты особенности конкурентоспособности предприятий торговли. Разработан механизм взаимодействия конкурентов на рынке товаров и предложены организационные мероприятия по повышению эффективности управления конкурентоспособностью предприятий торговли.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность предприятия, управление конкурентоспособностью, конкурентные преимущества, конкурентные отношения, товар, рынок, торговля.

Introduction. The presence of competitive advantages in trade enterprise is conditioned by its success and ability to participate in the competition. Any enterprise trading tends to occupy the best positions in the market, becoming a sales hit. It is possible only on condition of maintenance of competitive advantage for a long period of time.

By the competitive advantages of the company, which carries on business in the area of trade, we should mean its high competence in attracting new customers and retaining commitment to existing product lines. Along with this, it is important not only to obtain competitive advantages, but also the ability to protect and preserve them via innovation, new products, changes in marketing strategy and etc.

In the modern business environment the need for effective management of the enterprise competitive trade increases. Such tendency is caused by the large number of vendors that offer to Ukrainian consumers goods, similar in quality and functional characteristics.

A large number of scientific papers is dedicated to the study of management of the competitiveness of businesses. However, taking into account the rapid development of market economy, trade is undergoing significant changes, hence the need to study the efficiency management of competitiveness of trade enterprises.

An analysis of recent research and publications. Such foreign and national scholars like A. Smith, D. Ricardo, J.S. Mill, A. Marshal, F. Hayek, E. Chamberlain, J. Schumpeter, M. Porter, H.L. Azoyev, S.B. Alekseyev, L.V. Balabanova, V.O. Vasylenko. H.O. Voronin, I.Z. Dolzhanskyi, O.I. Drahan, O.I. Kovtun, A.O. Levytska, A.A. Mazaraki, D.M. Psheslinskyi, I.V. Smolin, R.A. Fatkhutdinov and many others were exploring different aspects of the competitiveness of enterprises.

However, despite the significant contribution of these scientists in the development of methodical and practical tools of management of competitiveness and the results of their research, there is no single approach to improve the competitiveness of trade enterprises considering internal and external factors in the conditions of an open economy.

Statement of research objectives. The purpose of the article is a research and analysis of businesses and the development of recommendations to improve the competitiveness of enterprises.

Results. The scientific community recognized that competition – is a multifaceted phenomenon that can take many forms. For trade enterprises competition is an important part of economic activity, as it provides economic benefits. It is possible due to increase of sales, augmentation of the customer base by raising the quality of products and capture of large segment of the market.

The complexity and multidimensional nature of the factors system, affecting the competitiveness of trade enterprises, necessitates the development of an effective comprehensive system of management.

Management of competitiveness of trade enterprises – is a set of techniques and methods to influence the level of competitiveness through innovative technologies, efficient resource utilization etc. , in order to create and implement competitive advantages.

Competitive status should reflect the ability of subject of market relations not only to create, but also to maintain competitive advantages. As a result, its assessment cannot be limited to the level achieved, moreover, such an approach already reflects the previous period [1, p. 125].

The low level of competitiveness is a testament to the current inefficient management.

According to the writings of such scholars as A.A. Neshchadin, I.V. Lipsits, A. Eikalpash, the efficiency of management of competition behaviour of subjects of the market depends to some extent on the ability to enter the market [2]. Along with this I. Kalyuzhna, I.V. Hvozdetska [3] determine the competitiveness of goods as the main prerequisite for successful market entry. In their turn S.V. Tyutyunnykova, O.V. Kot, R.V. Levin [4] claim that the basis is the appropriate marketing strategy and L.A. Haiduk [5] and O.I. Kovtun [6] emphasize the decisive influence of innovations involved in competitiveness providing system of enterprises.

It is known there are specific factors when entering the market, the impact of which causes the obstacles during the business organization that prevent effective management of competitiveness [7]:

– absolute advantage in costs (product cost);
– economy of scale (concentration);
– capital expenditures required to enter the market;
– the cost of packing products and their advertising;
– behaviour strategy of the subjects of the market that complicates the entry of potential future competitors to the market.

Competitiveness of an enterprise cannot be shown independently of factors acting at the level of state, industry and product, but the the only center of its formation are the subjects of market relations that meet the needs of consumers in conditions of market rivalry. State and industry create opportunities for achieving and retaining competitiveness of enterprises, but are not the subjects of competition [1, p. 124].

Taking this into consideration it should be noted that the competitive advantages of trade enterprises are the result of effective management of competitiveness and are formed under the influence of several factors. The main among them are:

1. The emergence of large companies (retail chains) significantly affects the market structure, as they displace small businesses and seize market sectors, which are freed.

2. Innovations may affect significantly the product life cycle, the amount of investment, stock list, technological characteristics and so on.

3. Marketing strategy – searching and the use of new methods and tools to promote products on the market, their differentiation, creation of new or improved existing sales channels determine the conditions of effective management of competitiveness.

4. Changes of the structure of customers – the demand for commodities is changeable. Instead of purchasing expensive goods, buyers can choose products of mass consumption, with lower prices.

5. Changing the quality characteristics of the goods stimulates the demand, as result may be increase of the level of differentiation of competitors in the market. Improvement of product is a significant factor which determines the impact of marketing costs, ways of selling etc.

6. The policy of state regulation of the economy significantly affects the market structure and competitive conditions. The weakening of state regulation stimulates competition, strengthening – on the contrary.

7. The cost structure and the degree of efficiency – trade enterprises, which are characterized by effective management of business processes, are able to reduce the cost per unit of product.

Taking into account that competition – is a rivalry, a strife to achieve certain goals, best results, etc. [8, p. 52], the effectiveness of the management of competitiveness of trade company largely depends on the interaction the business entity with competitors. The driving forces in this case are:

– gain of the most profitable market position defines the rivalry between competitors;
– the result of competition between trade enterprises may be not only a gain but a loss of competitive advantages as well.
– any trade enterprise interested in choosing such strategy of management of competitiveness, the use of which by other sellers will not create for them competitive advantages or economic benefits.

Under the conditions of instability of the environment and a high level of differentiation factors of influence in order to ensure effective management of competitiveness there is an urgent need for interaction between the subjects on the market (Figure 1). In the proposed by us mechanism of interaction on the market, the subject of the management of competitiveness is a trade company which tends to increase its level of competitiveness. With that it uses the tools and methods of interaction with competitors on the market, taking into account the implementation of the main provisions of management strategy.

Management of competitiveness of enterprise – is a system of consistent purposeful actions in relation to the basic subsystems (target, providing, functional and directional) that govern the selection process of the development strategy, and ensure the competitiveness of company and products in the domestic and international markets and promote stable financial stability [9, p. 84].

The efficiency management of competitiveness of trade enterprises involves not only keeping the leading position on the market, but increases competitiveness as well. It should be viewed as a long-term sequential search process and implementation of management decisions in all areas of its operations, implemented gradually, according to the chosen strategy of long-term development, taking into account changes in the external environment and the state of the enterprise assets, and appropriate adjustments [10].

The main organizational measures that enhance the level of competitiveness of enterprises, include [11]:

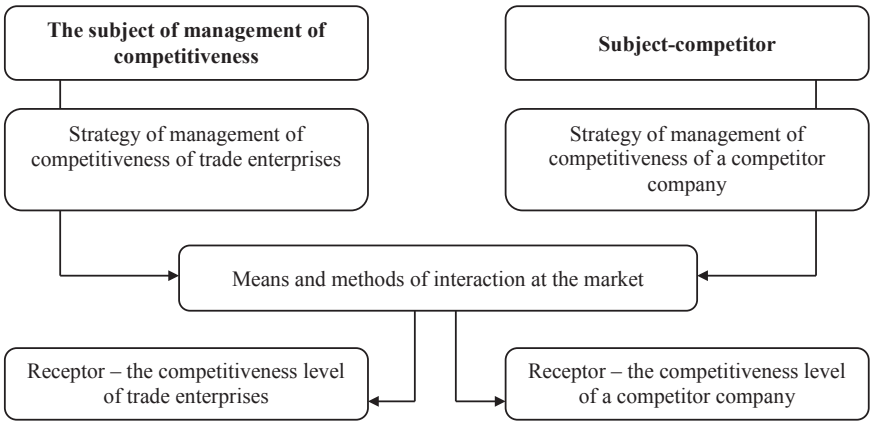

Fig. 1. The mechanism of interaction between trade enterprises and competitors at the market

– provision of products priority;

– change of product quality and its technical parameters with the purpose of accounting requirements of the customer and his specific requests;

– detection of product benefits compared with the substitutes;

– detection of drawbacks of me-too products that competitors produce;

– a study of activities of competitors on improving similar goods;

– detection and use of price factors of increase the competitiveness of products;

– new priority areas of the use of the product;

– product differentiation, providing a relatively stable consumer preferences to certain types of substitute goods;

– the impact directly on the consumers by artificial limitation of new products arrival to the market, advertising, providing cash or suppliers' credit.

Therefore, the system of directions of improving the management of competitiveness, the basis of which is the focus on environment of impact (Fig. 2).

The external directions include: pricing policy, marketing strategy (of advertising), expansion of product lines, the policy of interaction with suppliers and intermediaries (such as increasing the number of trade representatives in the market) etc.

Among the internal directions the innovative activity of business entitiesis considered to be the most effective. Therefore, on the basis of main principles the of the classification of innovation proposed by J. Schumpeter [12, p. 158] for domestic trade enterprises in the conditions of an open economy the following types will be the most appropriate:

1) innovations resulting in perfect extension of the product lines;

2) innovative approach to the use of products that do not affect its quality characteristics;

3) search and use of new ways to enter the markets through innovations;

4) involvement of new sources by the enterprise;

5) the differentiation of organizational and institutional forms.

The motivation of staff takes an important place. For trade enterprises first of all it is the development of motivational programs, bonuses for employees who perform planned targets, advanced training of workers, and others.

One of the directions of the efficient management of competitiveness of trade enterprises is the efficient resource utilization (labour, material and financial resources). Any trade enterprise operates with limited resources. Consequently, there is a need of their rational utilization, that includes: technical modernization of the enterprise the (use of modern means of distribution automation), effective job arrangement and so on.

In the current economic conditions the company has to form information provision. Along with this it is necessary not only to own actual, operational, reliable information, but also to use it skillfully. Therefore, due to this, the following features should be provided for the competitiveness of enterprises in the information plane [14]:

1) dynamic – is a criterion of the competitiveness of the temporal nature, means the position of the object in a competitive field in the coordinates of time as a result of its competitive activities;

2) relevance – competitive advantages of the company relative to another one can be defined only within a relevant environment;

3) currentness – is data on the development of technologies that reflect the current state of advanced technological achievements of the company;

4) relativeness – when competitiveness is shown by comparing the characteristics of a given enterprise with the characteristics of another one, operating in the same market.

The sum-total of directions of the improvement of the efficiency of management of competitiveness of trade enterprises – is a system of factors that determine possible ways and reserves of increasing competitiveness of businesses. Therefore, the strategy of competitiveness – is a system of individual elements linked by a common goal – to improve the competitiveness of trade and the maintenance of a high level. This process consists of five stages (Table 1).

At the first stage of improvement of the effectiveness efficiency management of competitiveness of trade enterprises the purpose and the main task of the process are defined. The second stage, analytical, consists in the analysis of situation on the market (industry analysis) and assessment of

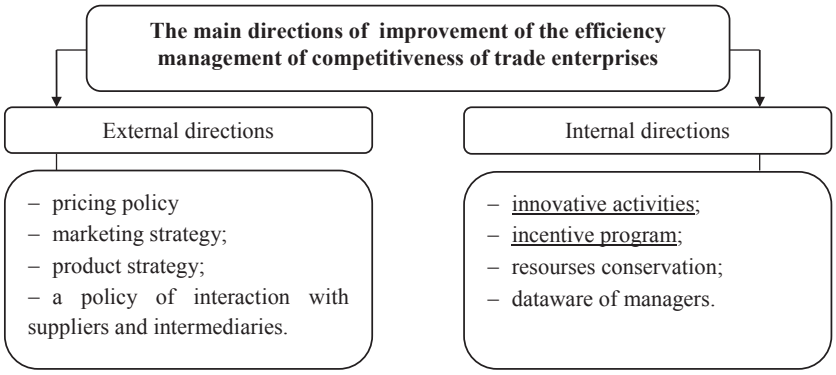

Fig. 2. The main directions of improvement of the efficiency management of competitiveness of trade enterprises

Table 1

Improvement stages of the efficiency of management of competitiveness of trade enterprises

№	The name of the stage	Content description
1	Organizational stage	– the formulation of objectives and common tasks.
2	Analysis stage	– the analysis of the market situation; – the analysis of condition of a specific trade enterprise.
3	Research stage	– the analysis of the factors that determine the level of competitiveness of trade enterprise; – determining the competitive advantage of the enterprise.
4	Preparatory stage	– strategy selection (reducing the cost price of the goods, the differentiation of the commodity range, focusing on the needs of the market).
5	Final stage	– the implementation of strategy and its control.

the state of the company. The third stage involves the study of factors that determine the level of competitiveness of a particular trade enterprise its competitive advantage. At the fourth one the choice of strategy is carried out, and on the fifth – it is implemented.

It should be noted that the proper organization and implementation of these steps ensure the result, namely – the possibility of winning by trade enterprise higher market segment and the increase of its competitiveness, including obtaining new competitive advantages.

Conclusions. So, there are many approaches in the management of level of competitiveness. But in the process of investigation we have found that the scope of the trade has its significant specific features. This caused the development of the mechanism of interaction of competitors on the market of goods and determine the driving forces that govern this process.

We have proved the importance of the effective management of the level of competitiveness of trade enterprises and suggested organizational measures contributing to this.

According to the results of the study we developed main directions of increase of efficiency of management of competitiveness and their role in ensuring the continuity of activity of enterprises.

REFERENCES:

1. Mazaraki A.A., Psheslinskyy D.N., Smolin I.V. Merchant: strategy, policy, competitiveness. Monograph. – K.: KNUTE, 2010. – 125 p.
2. Vyhdorchyk A.I., Neschadyn A.A. Lipsits I.V. Akelpash A., Rybakova T.A., Kaazer M. Ways of Increase competitiveness of enterprises. // Ekonomyst – 2006. – № 11. – PP. 67-71.
3. Kalyuzhna I.U. Competitive product – the basis of successful entry to foreign markets / I.U. Kalyuzhna, I.V. Gvozdetska // Herald of Khmelnytsky National University. Economic science. – 2014. – № 3 (2). – PP. 146-149.
4. Tyutyunnykova S.V. Theoretical Foundations of marketing strategy for domestic companies when entering foreign markets / S.V. Tyutyunnykova, O.V. Kot, R.V. Levin // The economic strategy of development of trade and services. – 2010 – Vol. 2. – PP. 393-399.
5. Hayduk L.A. Innovation as a factor of competitiveness of enterprises Ukraine / L.A. Hayduk // Proceedings NDFI. – 2014 – Vol. 1. – PP. 22-28.
6. Kovtun O.I. Innovative strategies in the system of competitiveness for domestic enterprises: theoretical and methodological principles of formation and realization: monograph / O.I. Kovtun; Ukoopspilka, Lviv. commercial. Acad. – Lviv: Lviv Commercial Academy, 2013. – 351 p.
7. Korobov U.I. Theory and practice of competition. – Saratov: SGEA, 2006. – 174 p.
8. Modern Ukrainian Encyclopedia. Vol. 7. – Kharkiv: Book Club «Family Leisure Club», 2004. – 416 p.
9. Dragan O.I. Management of competitiveness of enterprises: theoretical aspects. Monograph. – K.: DAKKKiM, 2006. – S. 84.
10. Mocherny SV, Larina J. S., S. Fomishyn world economy under globalization [text]. – K.: Nikatsentr, 2006. – 200 p.
11. Dolzhanskiy I.Z., Zagorna T.O. The competitiveness of the enterprise: teach. guide [Text]. – Kyiv Center of educational literature, 2006. – 384 p.
12. Storper M. The Regional World: Territorial Development in Global Economy / M. Storper. N.Y.; Guilford Press, 1997. – 338 p.
13. Tuzhylkina A.V. Increasing of the importance of intangible motivation factors in the formation of human capital in the modern enterprise Ukraine / O.V. Tuzhylkina // Actual problems of economy. – 2010. – № 9. – PP. 37-41.
14. Borysiuk I.A., Eremenko A.V. The main directions of improving the competitiveness of enterprises / I.O. Borysiuk, A.V. Eremenko // Problems efficiency infrastructure. – 2012. – № 33 [electronic resource]. – Access mode: http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/409

СЕКЦІЯ 10
МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 681.83

Білоцерківський О.Б.
кандидат технічних наук,
доцент кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності та фінансів
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

Ширяєва Н.В.
кандидат технічних наук,
доцент кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності та фінансів
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ТА ВИБІР ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНОГО ПРОЕКТУ

Стаття присвячена економічній оцінці та вибору високотехнологічного проекту. Наведено теоретичні засади високотехнологічного підприємництва. Розглянуто поняття та методику оцінки інвестиційного ризику. Проведено імітаційний експеримент із використанням функцій MS EXCEL і генератора випадкових чисел. Отримано економічні показники проекту. Досліджено кореляційний зв'язок між величинами.

Ключові слова: високотехнологічні інвестиційні проекти, інвестиційний ризик, імітаційне моделювання, функції MS EXCEL, генератор випадкових чисел, економічні показники проекту, коефіцієнти парної кореляції.

Белоцерковский А.Б., Ширяева Н.В. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА И ВЫБОР ВЫСОКОТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ПРОЕКТА
Статья посвящена экономической оценке и выбору высокотехнологического проекта. Представлены теоретические основы высокотехнологичного предпринимательства. Рассмотрено понятие и методика оценки инвестиционного риска. Проведен имитационный эксперимент с использованием функций MS Excel и генератора случайных чисел. Определены экономические показатели проекта. Исследована корреляционная связь между величинами.

Ключевые слова: высокотехнологичные инвестиционные проекты, инвестиционный риск, имитационное моделирование, функции MS Excel, генератор случайных чисел, экономические показатели проекта, коэффициенты парной корреляции.

Bilotserkivskiy O.B., Shyriaieva N.V. ECONOMIC EVALUATION AND SELECTING OF HIGH-TECH PROJECT
The article deals with the economic evaluation and selecting of high-tech project. Theoretical principles of high-technology business are presented. The definition and estimation method of investment risk is considered. An imitation experiment is carried out using MS Excel functions and random number generator. The economic indicators of project are defined. Correlation relationship between values is investigated.

Keywords: high-tech investment projects, investment risk, simulation modeling, MS Excel functions, random number generator, economic indicators of project, pair correlation coefficients.

Постановка проблеми. Однією з тенденцій розвитку сучасних промислових підприємств є переорієнтація на випуск високотехнологічної продукції, яка має такі особливості: вимагає спеціальних технологічних знань, схильна до старіння технологій і виробляється в компаніях, у яких працюють як мінімум в два рази більше технічного персоналу, ніж у звичайних компаніях, і які інвестують в дослідження і розробки як мінімум удвічі більшу кількість грошових коштів [1, с. 285]. Отже, високотехнологічний проект – це проект, пов'язаний з високими технологіями і спрямований на розробку високотехнологічної продукції. Проте, виробництво такої продукції пов'язано з певним ризиком, тобто з імовірною подією, в результаті настання якої можуть відбутися тільки нейтральні або негативні наслідки [2]. У зв'язку з викладеним, економічна оцінка та вибір високотехнологічного інвестиційного проекту є суттєвою проблемою, вирішення якої потребує використання ефективного методу кількісного оцінювання ризику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Задачу про вибір інвестиційного проекту розглянуто у роботах таких українських та зарубіжних учених, як В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко [3, с. 40], М.Д. Годлевський, А.А. Поляков [4], О.Б. Білоцерківський [5, с. 3], Г.І. Горемикіна [6, с. 987], В.В. Кобзев, А.Е. Радаєв [7, с. 138], А.Г. Кравець, А.С. Дроботов [8, с. 163], Р.М. Лі [9] та ін. Характерною особливістю цих робіт є те, що їх автори для моделювання інвестиційних проектів використовували імітаційне моделювання. Проте, проблема економічної оцінки та вибору саме високотехнологічного проекту із застосуванням методів математичного та комп'ютерного моделювання є маловивченою.

Мета дослідження полягає в економічній оцінці та вибору високотехнологічного інвестиційного проекту, що ґрунтується на розрахунку його економічних показників, кількісній оцінці ризику проекту і прийнятті відповідного управлінського рішення.

Виклад основних результатів. Інвестиційний ризик – це можливість неотримання, недоотримання або невчасного отримання коштів від проекту, на реалізацію якого здійснено інвестиції [10, с. 106].

Найважливішим економічним показником для оцінки інвестиційних проектів є чиста приведена (дисконтована) вартість (ЧПВ) NPV [10, с. 106]:

$$NPV = \sum_{i=1}^{n} PV_i - IC, \quad (1)$$

де IC – сума первісних інвестицій; PV – приведена вартість надходжень:

$$PV = \sum_{i=1}^{n} NCF_i \cdot d_i, \quad (2)$$

де NCF_i – прогнозована сума грошових надходжень в i-му періоді; d_i – коефіцієнт дисконтування прогнозованих грошових надходжень:

$$d_i = \frac{1}{(1+r)^i}, \quad (3)$$

де r – усереднена процентна ставка.

Таким чином, якщо $NPV > 0$, то інвестиції доцільні; $NPV < 0$ – недоцільні; $NPV = 0$ – перевірити проект за іншими критеріями.

Для оцінки ризику інвестиційного проекту використовують такі методи [10, с. 106-107]: метод аналогій; аналіз чутливості (вразливості); аналіз дерева рішень; метод імітаційного моделювання; аналіз ризику збитків; методи математичної статистики. Проте, такі методи як метод аналогій, аналіз чутливості (вразливості), аналіз дерева рішень, аналіз ризику збитків мають певні недоліки, пов'язані з обмеженістю їх використання, наприклад *метод аналогій* може виявитися достатнім лише в простих випадках, а в основному він використовується як допоміжний у низці інших методів [10, с. 106]. Головним недоліком *методу аналізу чутливості* є передумова про те, що зміна одного чинника розглядається ізольовано, тоді як на практиці всі економічні чинники в тому або іншому ступені корельовані. Тому застосування даного методу на практиці як самостійного інструменту аналізу ризику є обмеженим [4, с. 314]. Обмеженням практичного використання *методу аналізу дерева рішень* є початкова передумова про те, що проект повинен мати розумне число варіантів розвитку [4, с. 315]. У той же час найбільш універсальним серед перелічених методів є *метод імітаційного моделювання*, оскільки він має переваги над іншими методами: методом аналогій; аналізом чутливості (вразливості); аналізом дерева рішень, – та включає деякі з них, наприклад методи математичної статистики.

Для демонстрації можливостей методу імітаційного моделювання розглянемо «абстрактне» високотехнологічне підприємство і розв'яжемо задачу про вибір інвестиційного проекту з виробництва високотехнологічної продукції. Вихідні дані для розрахунку візьмемо з роботи І.Я. Лукасевича [11, с. 213] (табл. 1-2).

Таблиця 1

Змінні параметри проекту за інвестиційним проектом

Сценарій	Найгірший	Найкращий
Обсяг випуску	150	300
Ціна за штуку	40	55
Змінні витрати	25	35

Таблиця 2

Незмінні параметри проекту за інвестиційним проектом

Показники	Найбільш імовірне значення
Постійні витрати, тис. грн	550
Амортизація, тис. грн	150
Норма податку на прибуток, %	24
Норма дисконту, %	13
Термін проекту, років	5
Початкові інвестиції, тис. грн	2000

Для проведення імітаційного експерименту використовувався алгоритм І.Я. Лукасевича [11, с. 213]:

1) встановлення взаємозв'язків між початковими та вихідними показниками у вигляді математичного рівняння або нерівності;

	A	B	C	D	E	F
1	**Імітаційний**	**аналіз**	**інвестиційного**	**проекту**		
2		**Дані**	**для**	**аналізу**		
3	Початкові інвестиції (I)	2000	Норма дисконту (r)	0,13		
4	Постійні витрати (F)	550	Податок (T)	0,24		
5	Амортизація (A)	150	Термін (n)	5		
6		**мінімум**	**максимум**			
7	Змінні витрати (V)	25	35			
8	Кількість (Q)	150	300			
9	Ціна (P)	40	55			
10	Кількість іспитів=		1000			
11						
12		**Результати**	**аналізу**			
13	Показники	Змінні витрати (V)	Кількість (Q)	Ціна (P)	Надходження (NCFt)	NPV
14	Середнє значення	31,5	245	50	2903,86	8213,54717
15	Стандартне відхилення	2,5	38	3	489,82	1722,81022
16	Коефіцієнт варіації	0,079365079	0,155102041	0,06	0,168678931	0,20975228
17	Мінімум	29	207	47	2414,04	6490,73695
18	Максимум	34	283	53	3393,68	9936,35739
19	Число випадків NPV<0					8
20	Імовірність p(NPV<0)					9,325E-07
21	Сума збитків=	-3161,26176		Сума доходів=		7405073,69
22						
23		Змінні витрати (V)	Кількість (Q)	Ціна (P)	Надходження (NCFt)	ЧСС (NPVt)
24		29	207	53	3393,68	9 936,36р.
25		25	297	51	5486,72	17 298,06р.

Рис. 1. Результати імітаційного експерименту з використанням функцій MS EXCEL

2) завдання законів розподілу ймовірностей для ключових параметрів моделі;

3) проведення комп'ютерної імітації значень ключових параметрів моделі;

4) розрахунок основних характеристик розподілів початкових і вихідних показників;

5) проведення аналізу отриманих результатів і прийняти рішення.

У якості результуючого показника було обрано ЧПВ проекту (1). Будемо вважати, що потік платежів, який генерується проектом, має вигляд ануїтету. Тоді величина потоку платежів *NCF* для будь-якого періоду і однакова та може бути визначена зі співвідношення [11, с. 214]:

$$NCF_i = \left(\left(P - V\right)\cdot Q - A - F\right)\cdot\left(1 - T\right) + A. \qquad (4)$$

Для всіх ключових параметрів проекту використовувався рівномірний закон розподілу імовірностей. Реалізація імітаційного моделювання здійснювалася з використанням функцій MS EXCEL. Авторами була розроблена відповідна програма у середовищі MS EXCEL (рис. 1), яка має переваги над програмою І.Я. Лукасевича [11, с. 218], оскільки вихідні дані та результати імітаційного аналізу розташовані на одному аркуші MS EXCEL, що є більш зручним та наочним для користувача, адже дає змогу безпосередньо аналізувати отримані результати при зміні вихідних даних.

Як слідує із рис. 1, сума доходів (7405073,7) значно перевищує суму збитків (–3161,26). Величина стандартного відхилення дорівнює 1722,8 і становить лише 0,02% від *NPV*. Оцінка ризику проекту здійснювалася за допомогою коефіцієнта варіації, який виявився рівним 0,21, що нижче середнього ризику інвестиційного проекту. За результатами імітаційного експерименту імовірність отримання негативної величини *NPV* є меншою, ніж 1%. Більш обнадійливий результат показує величина потоку платежів *NCF*. Тут коефіцієнт варіації ще нижче і дорівнює 0,17. Отже, грошові надходження від проекту будуть більше нуля.

Проаналізуємо кореляційний зв'язок між випадковими величинами: *V, Q, P, NCF, NPV*. Інформацію про парну залежність може дати симетрична матриця коефіцієнтів парної кореляції між пояснювальними змінними [12, с. 121]:

$$r = \left(r_{xj} r_{xk}\right) = \begin{pmatrix} r_{x1x1} & r_{x1x2} & \dots & r_{x1xm} \\ r_{x2x1} & r_{x2x2} & \dots & r_{x2xm} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ r_{xmx1} & r_{xmx2} & \dots & r_{xmxm} \end{pmatrix}. \qquad (5)$$

Для розрахунку елементів матриці використовуємо функцію MS EXCEL КОРРЕЛ. Результати наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Матриця коефіцієнтів парної кореляції

Величини	*V*	*Q*	*P*	*NCF*	*NPV*
V	1	**-0,017**	**0,0204**	-0,475	-0,475
Q	**-0,017**	1	**-0,007**	0,5195	0,5195
P	**0,0204**	**-0,007**	1	0,6842	0,6842
NCF	-0,475	0,5195	0,6842	1	**1**
NPV	-0,475	0,5195	0,6842	**1**	1

Із табл. 3 видно, що коефіцієнти кореляції між *V, Q, P* близькі до нуля, що підтверджує некорельованість цих величин. Проте, коефіцієнти кореляції між *NCF* і *NPV* дорівнюють одиниці, що свідчить про функціональний зв'язок між ними. Між величинами *P* та *NCF, NPV* спостерігається тісний прямий кореляційний зв'язок (0,68): дійсно, потік платежів та чиста приведена вартість прямо залежать від ціни продукції. У той же час між величинами *V, Q* та *NCF, NPV* попарно спостерігається середній кореляційний зв'язок, причому для обсягу випуску *Q* зв'язок прямий (0,52), а для змінних витрат *V* – обернений (-0,48), що пояснюється від'ємними змінними витратами у формулі (4).

Проте, застосування розглянутої технології проведення імітаційних експериментів у середовищі MS EXCEL – це досить трудомісткий процес, який обмежується рівномірним законом розподілу імовірностей досліджуваних змінних. Тому слід вико-

	A	B	C	D	E	F
1	**Імітаційний**	**аналіз**	**(Метод Монте-**	**Карло)**		
2		**Дані**	**для**	**аналізу**		
3	Початкові інвестиції (I)	2000	Норма дисконту (r)	0,13		
4	Постійні витрати (F)	550	Податок (T)	0,24		
5	Амортизація (A)	150	Термін (n)	5		
6		**мінімум**	**максимум**			
7	Змінні витрати (V)	25	35			
8	Кількість (Q)	150	300			
9	Ціна (P)	40	55			
10	Кількість іспитів=		1000			
11						
12		**Результати**	**аналізу**			
13	Показники	Змінні витрати (V)	Кількість (Q)	Ціна (P)	Надходження (NCFt)	NPV
14	Середнє значення	33,5647145	174,4636372	49,17729728	1668,589942	3868,81671
15	Стандартне відхилення	1,333964049	7,512131108	4,75287637	364,1860035	1280,9264
16	Коефіцієнт варіації	0,039743048	0,043058435	0,096647775	0,218259738	0,33108997
17	Мінімум	32,23075045	166,9515061	44,42442091	1304,403938	2587,89031
18	Максимум	34,89867855	181,9757683	53,93017365	2032,775945	5149,7431
19	Число випадків NPV<0					9
20	Імовірність p(NPV<0)					0,00126251
21	Сума збитків=	-3583,615682		Сума доходів=		7291423,74
22						
23		Змінні витрати (V)	Кількість (Q)	Ціна (P)	Надходження (NCFt)	ЧПВ (NPVt)
24		32,23075045	181,9757683	44,42442091	1304,40	2 587,89
25		28,67900632	237,4584185	50,43275246	3543,86	10 464,59

Рис. 2. Результати імітаційного експерименту з використанням Генератора випадкових чисел

ристовувати більш зручний і ефективний засіб розв'язування таких задач – Генератор випадкових чисел. Для попередньої задачі авторами була розроблена відповідна програма з моделюванням ключових параметрів проекту *V, Q, P, NCF, NPV* за допомогою Генератора випадкових чисел. Результати імітації наведено на рис. 2.

Як слідує з рис. 2, результати проведеного імітаційного експерименту з використанням інструмента Генератору випадкових чисел не набагато відрізняються від попередніх. Так сума доходів зменшилася лише на 1,5%. Коефіцієнт варіації складає 0,33, що нижче середнього ризику інвестиційного проекту. Загальна кількість від'ємних значень *NPV* у вибірці становить 9 з 1000. Тобто, з високою імовірністю можна стверджувати, що чиста теперішня вартість проекту буде більше 0. Також практично не змінилися і результати кореляційного аналізу

Отже, результати імітаційних експериментів, отримані з використанням двох засобів програмування MS EXCEL, не набагато відрізняються одне від одного, проте імітаційне моделювання з застосуванням інструменту Генератор випадкових чисел зручніше, надає користувачу більше можливостей для моделювання показників, займає менше часу порівняно з функціями MS EXCEL і тому може бути рекомендовано для оцінки ризику високотехнологічного проекту.

Таким чином, резюмуючи все викладене, можна стверджувати, що для управління ризиком високотехнологічного проекту, тобто зниження імовірності виникнення несприятливого результату і мінімізацію можливих втрат проекту, потрібно проводити імітаційні експерименти з використанням Генератору випадкових чисел і орієнтуватися на такі ключові параметри *V, P, Q* високотехнологічного проекту, при яких $NPV > 0$.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки.

1) Розглянуто понятійний апарат високотехнологічного підприємництва: наведено визначення таких понять, як високотехнологічна продукція, проект, ризики та управління ними. Розглянуто сутність економічної категорії «інвестиційний ризик» та метод розрахунку з використанням чистої приведеної вартості.

2) Проаналізовано недоліки різних методів кількісної оцінки ризиків, зазначено, що найбільш універсальним методом для оцінки ризику інвестиційного проекту є метод імітаційного моделювання, оскільки він має переваги над іншими методами: методом аналогій; аналізом чутливості (вразливості); аналізом дерева рішень, – та включає деякі з них, наприклад методи математичної статистики.

3) Як приклад практичного використання методу імітаційного моделювання для управління ризиком високотехнологічного проекту було розглянуто задачу про вибір інвестиційного проекту з виробництва високотехнологічної продукції. Для проведення імітаційного експерименту застосовувалися функції MS EXCEL і Генератор випадкових чисел. Було розраховано економічні показники проекту: потік платежів, чисту приведену вартість. Результати імітаційного експерименту з використанням функцій MS EXCEL показують, що сума доходів (7405073,7) значно перевищує суму збитків (–3161,26). У той же час результати імітаційного експерименту з використанням Генератору випадкових чисел не набагато відрізняються від використання функцій MS EXCEL, при цьому імітаційне моделювання за допомогою цього засобу є зручнішим, надає користувачу більше можливостей для моделювання показників, займає менше часу порівняно з функціями MS EXCEL і тому може бути рекомендовано для оцінки ризику високотехнологічного проекту.

4) Досліджено кореляційний зв'язок між випадковими величинами: *V, Q, P, NCF, NPV*. Спостерігається функціональний кореляційний зв'язок (r = 1) між потоком платежів і чистою приведеною вартістю, тісний зв'язок (r = 0,68) між ціною та потоком платежів (і відповідно ЧПВ) і середній зв'язок (r ≈ 0,5) між змінними витратами, обсягом випуску та потоком платежів (і відповідно ЧПВ) попарно.

5) Для управління ризиком високотехнологічного проекту, тобто зниження імовірності виникнення несприятливого результату і мінімізацію можливих втрат проекту, потрібно проводити імітаційні експерименти з використанням Генератору випадкових чисел і орієнтуватися на такі ключові параметри *V, P, Q* високотехнологічного проекту, при яких $NPV > 0$. Перспективою подальших досліджень є застосування розробленого програмного забезпечення для оцінки ризиків реальних високотехнологічної проектів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Zemlickienė V. Analysis of high-technology product development models // Intelektinė ekonomika, 2011. – No. 5(2) – P. 283-297.
2. Управление рисками [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/ Управление_рисками.
3. Вітлінський В.В. Моделювання економіки: [навч.-метод. посіб.] / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2005. – 306 с.
4. Годлевский М.Д. Управление рисками в высокотехнологичных проектах: состояние и подходы управления / М.Д. Годлевский, А.А. Поляков // Методи та засоби програмної інженерії. – 2006. – № 2-3. – С. 311-319.
5. Білоцерківський О.Б. Вибір інвестиційного проекту з використанням імітаційного моделювання / О. Б. Білоцерківський // Вісник НТУ «ХПІ». – Харків: НТУ «ХПІ», 2013. – № 53 (1026). – С. 3-7.
6. Горемыкина Г.И. Моделирование оценки риска инвестиционного проекта с учетом инновационного поведения предприятия / Г.И. Горемыкина, М.А. Жданова, И.Н. Мастяева // Фундаментальные исследования. – 2013. – № 11-5. – С. 986-990.
7. Kobzev V.V. Instruments for management of industrial enterprises' high-tech manufacture of the basis of simulation modeling / V.V. Kobzev, A.E. Radaev // St. Petersburg State Polytechnical University Journal. Economics. 2013. – No. 6 –2(185). – P. 138-144.
8. Кравец А.Г. Применение имитационного моделирования для оценки бизнес-планов инновационных проектов / А.Г. Кравец, А.С. Дроботов // Научно-технический вестник Санкт-Петербургского государственного университета информационных технологий, механики и оптики, 2011, № 2 (72). – С. 163-165.
9. Li Rui-mei. Properties of Monte Carlo and Its Application to Risk Management / Rui-mei Li // International Journal of u- and e- Service, Science and Technology. – 2015. – Vol.8. – № 9. – P. 381-390.
10. Білоцерківський О.Б. Кількісне оцінювання ризику високотехнологічного проекту / О.Б. Білоцерківський // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – Запоріжжя: ЗДІА, 2016. – Вип. 4(04), Ч. 2. – С. 105-109.
11. Лукасевич И.Я. Анализ финансовых операций. Методы, модели, техника вычислений: [учеб. пособие для вузов] / И.Я. Лукасевич. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 1998. – 400 с.
12. Лугінін О.Є. Економетрія: [навч. посіб.] / О.Є. Лугінін, С.В. Білоусова, О.М. Білоусов. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 252 с.

УДК 330.47:339.13

Жваненко С.А.
аспірант кафедри економічної кібернетики і фінансів
Бердянського державного педагогічного університету

МОДЕЛЬ ОПТИМАЛЬНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ КУРОРТНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ

Стаття присвячена вирішенню актуальної проблеми побудови та дослідження моделей створення оптимальної інвестиційної програми для забезпечення інноваційного розвитку національного курортно-рекреаційного комплексу в умовах трансформаційної економіки. Запропоновано та теоретично обґрунтовано концепцію фінансового забезпечення інноваційних процесів, яка дозволяє адекватно реагувати на динаміку зміни економічного середовища. На її основі побудовано модель формування оптимальної інвестиційної програми з урахуванням джерел фінансування та обмежуючих чинників.

Ключові слова: курортно-рекреаційний комплекс, інноваційний розвиток, оптимальна інвестиційна програма, фінансове забезпечення, модель оптимізації.

Жваненко С.А. МОДЕЛЬ ОПТИМАЛЬНОЙ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРОГРАММЫ ДЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ КУРОРТНО-РЕКРЕАЦИОННОГО КОМПЛЕКСА

Статья посвящена решению актуальной проблемы построения и исследования моделей создания оптимальной инвестиционной программы для обеспечения инновационного развития национального курортно-рекреационного комплекса в условиях трансформационной экономики. Предложена и теоретически обоснована концепция финансового обеспечения инновационных процессов, которая позволяет адекватно реагировать на динамику изменения экономической среды. На ее основе построена модель формирования оптимальной инвестиционной программы с учетом источников финансирования и ограничивающих факторов.

Ключевые слова: курортно-рекреационный комплекс, инновационное развитие, оптимальная инвестиционная программа, финансовое обеспечение, модель оптимизации.

Zhvanenko S.A. MODEL OF THE OPTIMAL INVESTING PROGRAM FOR ENSURING INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE RESORT-RECREATION COMPLEX

The article is devoted to solving of actual problem the construction and research of models of creation of the optimum investment program for providing of innovative development national resort-recreation complex in the conditions of transformation economy. It is offered and in theory grounded conception of the financial providing the innovative processes, which allows adequately reacting on the dynamics of change of economic environment. On its basis, the model of forming the optimum investment program is built taking into account sourcing and limiting factors.

Keywords: resort-recreation complex, innovative development, optimum investment program, financial providing, model of optimization.

Постановка проблеми. Трансформаційний розвиток економіки України зумовив появу напрямів інноваційної діяльності, орієнтованих на створення і використання інтелектуального продукту, доведення новацій до реалізації у вигляді готового товару (послуги) на ринку. Це пов'язано не лише з новою хвилею науково-технічної революції, яка прискорює процес економічної діяльності. Зростає роль науково-технічного прогресу у вирішенні глобальних проблем, особливо комплексу соціальних, економічних та екологічних проблем, які накопичилися в результаті негативних дій на економіку з боку структурних диспропорцій і ускладнень із-за подорожчання природних ресурсів, в першу чергу паливно-енергетичних і сировинних, погрози безповоротного руйнування місця існування людини. Сьогодні інноваційний процес, інноваційна діяльність визнані в світі як найважливіший чинник економічного розвитку [1].

Важливою складовою такого процеса є його фінансове забезпечення. Необхідність інноваційного розвитку пред'являє нові вимоги до змісту, організації, форм і методів фінансової діяльності. Вона диктує необхідність активного застосування економічних методів управління і стимулюючої дії фінансів на прискорення створення і впровадження інноваційної продукції шляхом раціонального використання фінансових ресурсів.

Не отримала на Україні належного інноваційного розвитку і курортно-туристична сфера. Тим часом тенденції світового економічного розвитку показують, що в даний час у сфері послуг виробляється більше половини валового внутрішнього продукту. Понад 40% розміщених в світовій економіці прямих інвестицій припадає на торгівлю, банківські і фінансові послуги, курортну індустрію і туризм. Світова практика свідчить, що курортно-туристична індустрія по прибутковості і динамічності розвитку поступається лише видобутку та переробці нафти і газу. За даними Всесвітньої туристської організації (UNWTO), курортно-туристичний бізнес забезпечує 10% обороту виробничо-сервісного ринку, на його частку припадає 7% загального обсягу світових інвестицій і 5% всіх податкових надходжень [2]. Тому національна курортно-туристична сфера повинна розглядатися як одна з основних бюджетоутворюючих складових, що сприятиме розвитку інноваційних процесів, створенню нових курортно-туристичних продуктів і технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «інновації» як економічної категорії ввів в науковий обіг австрійський економіст Й. Шумпетер. Він вперше розглянув питання нових комбінацій виробничих чинників і виділив п'ять змін в розвитку, тобто питань інновацій. Дослідження інновацій, інноваційної діяльності проводилося такими вченими як М.Д. Кондратьєв, Р. Менш, А. Кляйкнехт, Д. Фрімен, Р. Нельсон, С. Уїнтер, В.С. Яковец та ін. Значний вклад до вирішення проблеми фінансового забезпечення інноваційної діяльності внесли А.І. Анчішкін, І.Т. Балабанов, Ф. Візер, П. Друкер, Корно Бодо, Ф. Хайєк та ін. [3].

В цілому необхідно зазначити, що аналіз цих концепцій дає досить широку методологічну основу для визначення місця і ролі інновацій, інноваційної

діяльності та інноваційного процесу в економічному розвитку. В той же час, незважаючи на значне число досліджень, присвячених економіці курортно-рекреаційних систем, уявлення про механізми здійснення та фінансування інноваційної діяльності як в цілому, так по окремих її аспектах носить абстрактний характер, і не відрізняється системністю. Практично відсутні дослідження, що базуються на застосуванні моделей і комп'ютерній аналітиці. Ситуація, що склалася, зумовила необхідність створення сучасного інструментарію моделювання для проведення подальших досліджень і практичного його застосування у зв'язку з безперечною значущістю проблеми впровадження інновацій для розвитку національної економіки.

Постановка завдання. В умовах сучасної інноваційної економіки виробничий і економічний потенціал національного курортно-рекреаційного і туристичного комплексу не може ефективно використовуватися і відтворюватися, якщо не буде сформований ефективний механізм управління та фінансування його інноваційною діяльністю. Ринкові економічні відносини в Україні зумовили корінні зміни в підході до інноваційної діяльності в курортній індустрії. Якщо раніше курортно-рекреаційні комплекси були орієнтовані на масове оздоровлення населення, то зараз основний напрям в їх діяльності – ефективність оздоровчого процесу, базується на нових методиках лікування, реабілітації, оздоровлення, впровадженні новітніх технологій діагностики і лікування і використання нетрадиційних методів.

Слід також відзначити, що специфіка сучасного туристичного попиту проявляється в підвищенні інтересу саме до лікувальної складової курортно-рекреаційного продукту. Це пояснюється глобальними негативними тенденціями дії на організм людини з боку довкілля, високою мірою інтенсифікації праці, психологічними стресами, показниками здоров'я, що постійно погіршуються, і іншими негативними проявами сучасного життя. В даний час все більше туристів прагнуть до отримання якісного санаторно-курортного лікування. Попит на бальнеологічні курорти за останні три роки виріс більш, ніж на 50%, на пансіонати з лікуванням – на 15%. Сьогодні курортно-рекреаційний попит має тенденції зміни у бік індивідуалізації відпочинку, підвищення потреби в лікувальній складовій і зменшення терміну перебування на курорті [4].

Всі ці чинники змушують підприємства курортно-рекреаційної сфери міняти відношення до принципу організації курортної діяльності, звертати увагу на вдосконалення санаторно-курортного обслуговування, надання якісних лікувально-оздоровчих послуг, психологічного комфорту, що практично неможливе без використання інновацій. Таким чином, інноваційний аспект економіки курортно-рекреаційних комплексів в сучасних умовах набуває особливої актуальності, що, у свою чергу, вимагає розробки відповідних підходів фінансового забезпечення таких процесів, заснованих на системних методах і моделях.

Виклад основного матеріалу досліджень. Відмітною особливістю організації фінансування інноваційної діяльності в курортно-рекреаційній сфері є множина джерел грошових коштів, що забезпечують комплексність обхвату фінансуванням різноманітних напрямів інноваційного процесу і різних його суб'єктів, та здатність гнучко пристосовуватися до умов зовнішнього середовища, яке динамічно змінюється, з метою забезпечення максимальної ефективності використання грошових ресурсів. Таку інноваційну діяльність, обумовлену рухом грошового капіталу, ризикового по формі та цілям надання, можна охарактеризувати таким чином:

по-перше, в інноваційному процесі існує ризик втрати авансованого капіталу із-за непередбачуваності результатів дослідницького процесу через можливу помилковість концептуальних положень, які лежать в основі інноваційного проекту, труднощі його практичної реалізації, непередбачуваності реакції ринку на появу нового курортно-рекреаційного продукту;

по-друге, інноваційна діяльність характеризується тимчасовим благом від моменту авансування фінансових коштів в інновації до моменту здобуття комерційної віддачі від них;

по-третє, висока невизначеність результатів інноваційної діяльності не забезпечує гарантований характер відшкодування позикових коштів, що збільшує ціну кредиту або приводить до здобуття кредитором права співволодіння новиною;

по-четверте, непостійність і різноманітність суб'єктів інвестування веде до різноманіття форм і умов надання капіталу.

Слід зазначити, що здійснення інноваційної діяльності завжди має на меті поліпшення фінансового стану курортно-рекреаційного комплексу: збільшення власних коштів за рахунок капіталізації інноваційного прибутку. На рівні окремих здравниць гарантоване фінансове забезпечення служить передумовою здійснення стратегічного планування (визначення портфеля інноваційних курортно-рекреаційних продуктів та лікувальних технологій, напрямів їх створення, розподілу обсягу коштів в часовому і кількісному аспектах і т. д.). Тому способи формування коштів для фінансово-кредитного забезпечення інноваційної діяльності курортного підприємства є важливим елементом інвестиційної стратегії, яка найбільшою мірою відповідає платоспроможному попиту на інноваційні продукти [5].

В даний час для національного курортно-рекреаційного комплексу вирішення важливих завдань стратегічного розвитку, таких як розробка інноваційних продуктів і лікувальних технологій з подальшим підвищенням конкурентоспроможності курортів і виходом на зовнішні ринки, істотним збільшенням їх прибутковості і ролі у формуванні бюджету держави, можливо лише на основі розробки і реалізації оптимальних інвестиційних програм.

Існує декілька підходів для розробки таких програм, які найчастіше використовуються на практиці. Одним з таких підходів є використання моделі Діна [6]. Згодне йому формування інвестиційної програми передбачає побудову графіків вартості капіталу і внутрішньої норми рентабельності проектів. Оптимальний розмір інвестиційної програми отримується в точці перетину цих двох графіків. Використання моделі Діна пов'язане з наступними обмеженнями:

1. Дана модель статична одноперіодична, тобто всі змінні моделі (потреба в додатковому капіталі та доходи від реалізації інвестицій) і зв'язки, що існують між ними, розглядаються як незмінні.

2. Інвестор в даному випадку приймає до реалізації інноваційні проекти, що володіють найбільшим запасом міцності при зростанні вартості позикового капіталу. Інші чинники невизначеності і ризику не розглядаються.

У запропонованій Г. Альбахом [7] моделі одночасного формування оптимальної інвестиційної та фінансової програми здійснена спроба створення синхронної фінансової та інвестиційної програми з урахуванням витрат різних форм фінансування. Цільова функція формулюється таким чином

$$C = \sum c_j M_j + \sum v_i Y_i \to \max,$$

де C – чистий приведений дохід від реалізації програми; c_j – чистий приведений дохід проекту; M_j – число проектів, що володіють j чистим приведеним доходом; v_i – прибутковість використання i форми фінансування; Y_i – сума коштів, залучених за допомогою i форми фінансування.

Бюджетне обмеження задається таким чином

$$\sum\sum at_j M_j \sum\sum dt_i Y_i < \sum L_t.$$

Дотримання цієї умови гарантує, що для всіх періодів $t = 1,\ldots,n$ накопичені негативні сальдо грошових потоків at_j відповідних проектів і витрати, зв'язані з використанням відповідних фінансових інструментів dt_i, не перевищать наявного обсягу ліквідних коштів L_t. Дана модель, на відміну від моделі Діна, дозволяє одночасно врахувати ефективність проекту і бюджетне обмеження. Проте, як і в моделі Діна, інвестиційні проекти оцінюються лише по одному критерію.

Формування програми методами просторової оптимізації передбачає включення в інвестиційний портфель проектів з метою максимізації сумарного ефекту від вкладення капіталу за умови обмеженості фінансових коштів [8]. Умови застосування моделі наступні:

загальна сума фінансових ресурсів на конкретний період обмежена зверху, причому бажано ці ресурси використовувати в максимально можливій мірі: невикористаний залишок коштів в додатку до даної інвестиційної програми не оцінюється;

доступні до реалізації декілька незалежних інвестиційних проектів з сумарним обсягом необхідних інвестицій, який перевищує ресурси, що є у підприємства;

інвестиційні проекти не можна переносити по термінах реалізації на подальші роки.

У даній моделі, як і в двох попередніх, включення інвестиційного проекту в програму здійснюється за результатами порівняння єдиного параметра ефективності (індексу рентабельності). Ризик, пов'язаний з реалізацією проектів, не враховується.

Стосовно формування стратегій інноваційного розвитку національного курортно-рекреаційного комплексу на основі оптимальних інвестиційних програм розглянемо наступну модель. Задача оптимізації полягає у виборі найкращого варіанту інвестиційної програми інноваційного розвитку комплексу в сенсі вибраного критерію оптимізації при заданих обмеженнях на виконання цільових умов; на загальну вартість програми; на необхідний рівень прибутковості інвестиційної програми.

Нехай $Q(t) = (q_1(t),\ldots,q_n(t))$ – вектор виробничо-фінансових показників курортно-рекреаційного комплексу, t – горизонт планування і $t \in [t_1,t_2]$, де t_1,t_2 – початок і кінець прогнозного періоду. Стратегічні цілі розвитку комплексу, що визначаються впровадженням інновацій, описуються у вигляді цільових значень деяких компонент вектора $Q(t)$ у деякі задані періоди часу (наприклад, збільшення доходу при використанні інноваційного курортно-рекреаційного продукту з рівня $q_3(t_1)$ до рівня $q_3(t_2)$).

$$Q(t_1) = (q_1(t_1),\ldots,q_n(t_1)) \to Q(t_2) = (q_1(t_2),\ldots,q_n(t_2))$$

Вирішення даної задачі направлене на вибір оптимальної траєкторії розвитку курортно-рекреаційного комплексу.

Нехай $X = (x_i,\ldots,x_m)$ – вектор параметрів, що характеризує варіант інвестиційної програми комплексу (сукупність можливих проектів та їх параметрів), які є шуканою змінною (управлінням) в задачі оптимізації. Вочевидь, що траєкторія розвитку курортно-рекреаційного комплексу $Q(t)$ залежить від вибраного вектора X і вектора умов зовнішнього середовища $V(t) = (v_1(t),\ldots,v_k(t))$, у якій він функціонує. Вектор $V(t)$ характеризує зміну попиту і цін на курортно-рекреаційні продукти, цін на компоненти інноваційного виробництва, умови ведення курортної діяльності і т. д. Тоді

$$F(Q(t,X,V)) \to \max$$

при наступних обмеженнях

на інноваційні цілі розвитку комплексу

$$Q(t_1,X,V) \geq Q(t_2);$$

на сумарний обсяг ресурсів, що виділяються на реалізацію інноваційних проектів

$$\sum_{t_1}^{t_2} C(t,X) \leq C,$$

де $C(t,X)$ – обсяг фінансування програми X у період t, C – бюджет інвестиційної програми;

обмеження технологічного і маркетингового характеру на вибір можливого інвестиційного рішення

$$X = (x_1,\ldots,x_m) \in W,$$

де множина W – задається у вигляді графа варіантів інвестиційної програми;

обмеження, що враховують допустимий рівень ризику програми та її гнучкість

$$R(X,V) \leq D,$$

де D – допустимий рівень ризику програми.

Схема рішення приведеної задачі полягає в порівнянні та

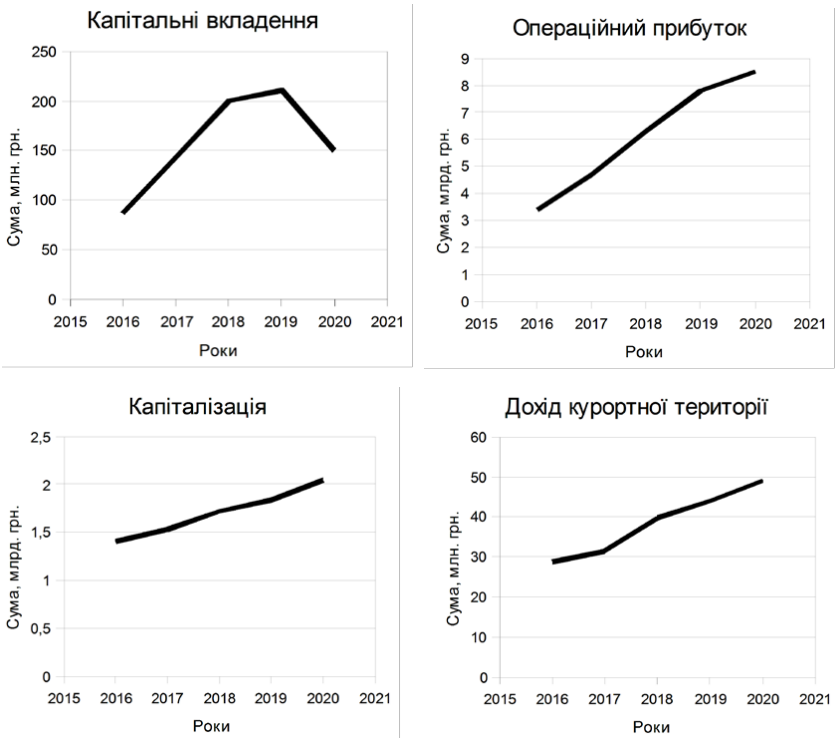

Рис. 1. Базовий сценарій застосування оптимальної інвестиційної програми в курортно-рекреаційному комплексі Приазов'я

Джерело: Розраховано та побудовано автором самостійно

виборі варіантів інвестиційної програми з урахуванням джерел фінансування на основі оцінки показників, розрахованих з використанням комп'ютерної виробничо-фінансової моделі діяльності курортно-рекреаційного комплексу [9]. Результати моделювання базового сценарію представлені на рис. 1.

Висновки з проведеного дослідження. Дослідження в рамках проекту моделювання інноваційного розвитку курортно-рекреаційного комплексу України дозволило отримати наступні результати:

запропоновано теоретико-методологічний підхід до створення оптимальної інвестиційної програми з урахуванням джерел фінансування на основі оцінки показників, яка здатна забезпечити інноваційний розвиток курортно-рекреаційного комплексу в умовах трансформаційної економіки;

побудовано модель формування оптимальної інвестиційної програми з врахуванням обмежуючих чинників; виконано дослідження такої моделі з урахуванням динаміку зміни економічного середовища.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Санто Б. Инновация как средство экономического развития / Б. Санто. – М.: Прогресс, 2009. – 376 с.
2. Статистика UNWTO [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.unwto.org/index.php.
3. Шараев Ю.В. Теория экономического роста / Ю.В. Шараев. – М.: ГУ ВШЭ, 2006. – 298 с.
4. Гварлиани Т.Е. Развитие курортов Азово-Черноморского побережья: проблемы и приоритеты / Гварлиани Т.Е., Семкина Н.С., Екимова В.В. – Сочи: СИБИП, 2010. – 336 с.
5. Новиков Д.А. Модели и методы организационного управления инновационным развитием фирмы / Новиков Д.А., Иващенко А.А. – М.: КомКнига, 2006. – 332 с.
6. Ковалев В.В. Финансовый анализ: методы и процедуры / В.В. Ковалев. – М.: Финансы и статистика, 2009. – 559 с.
7. Виленский П.Л. Оценка эффективности инвестиционных проектов. Теория и практика / Виленский П.Л., Лившиц В.Н, Смоляк С.А. – М.: Дело, 2004. – 488 с.
8. Хорн Дж. К. Ван. Основы управления финансами / Хорн Дж.К. Ван. – М.: Финансы и статистика, 2010. – 800 с.
9. Захарченко П.В. Модели экономики курортно-рекреационных систем: монография / П.В. Захарченко. – Бердянск: Издательство Ткачук, 2010. – 392 с.

УДК 004.94

Саєнсус М.А.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри маркетингу
Одеського національного економічного університету

Карнаухова Г.С.
старший викладач кафедри ПОМ та САПР
Одеської державної академії будівництва та архітектури

ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ: ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті представлена чинна класифікація систем підтримки прийняття рішень (СППР). Розглядаються основні інформаційні технології в інтересах прийняття управлінських рішень на підприємстві. Окремо виділені системи інформаційної підтримки аналітичної діяльності BI (Business Intelligence) і технологія аналітичної обробки інформації в реальному часі – OLAP-системи (Online Analytical Processing). Перелічені деякі нові розробки в цій галузі. Проаналізовано основні причини проблем впровадження СППР.

Ключові слова: система підтримки прийняття рішень, СППР, класифікація СППР, управлінські рішення, інтелектуальний аналіз даних, OLAP, BI.

Саенсус М.А., Карнаухова А.С. ПРИНЯТИЕ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ: ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

В статье представлена действующая классификация систем поддержки принятия решений (СППР). Рассматриваются основные информационные технологии в интересах принятия управленческих решений на предприятии. Отдельно выделены системы информационной поддержки аналитической деятельности BI (Business Intelligence) и технология аналитической обработки информации в реальном времени – OLAP-системы (Online Analytical Processing). Перечислены некоторые новые разработки в этой области. Проанализированы основные причины проблем внедрения СППР.

Ключевые слова: система поддержки принятия решений, СППР, классификация СППР, управленческие решения, интеллектуальный анализ данных, OLAP, BI.

Saiensus M.A., Karnaukhova A.S. MANAGEMENT DECISION MAKING: USING INFORMATION TECHNOLOGY

The article presents the current classification of decision support systems (DSS). The main information technologies are considered in the interests of making managerial decisions at the enterprise. Separately highlighted information support systems for analytical activities BI (Business Intelligence) and technology for analytical processing of information in real time – OLAP-system (Online Analytical Processing). Some new developments in this area are listed. The main causes of problems of DSS implementation are analyzed.

Keywords: decision support system, DSS, classification DSS, management solutions, data mining, OLAP, BI.

Постановка проблеми. Розробка, обґрунтування, прийняття та реалізація управлінських рішень – умови стабільного функціонування і підвищення ефективності виробництва. Застосування інформаційних технологій призводить до вибору більш ефективних і актуальних рішень, та може використовуватися на будь-якому рівні управління. Багато промислових підприємств до сих пір використовують застарілі підходи і до управління підприємством, і до прийняття управлінських рішень.

В умовах сучасної невизначеності підвищення ефективності системи прийнятих рішень в практиці діючих підприємств є особливо актуальною темою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш практичною формою реалізації ідей ситуаційного управління стала розробка інтелектуальних систем підтримки прийняття рішень (СППР). Ступінь інтелектуалізації СППР визначається складністю реалізованих розрахункових завдань, моделей в різних видах управлінської діяльності.

До кінця 1970-х ряд компаній і окремих дослідників розробили інтерактивні інформаційні системи, що використовують різні моделі й групи даних для допомоги менеджерам в аналізі слабоструктурованих завдань. В середині й наприкінці 80-х років XX століття стали з'являтися такі системи підтримки прийняття рішень як EIS, GDSS, ODSS. Найперші екзекутивні інформаційні системи (EIS) використовували задані інформаційні панелі і підтримувалися аналітиками для старших адміністраторів-виконавців. Починаючи з 90-х років, сфери можливостей, пов'язані з довготривалими сховищами даних і з онлайн аналізом (OLAP) визначили ширшу категорію СППР. Поява нових технологій звітності зробило СППР незамінною в менеджменті. На даний час відомі розробки таких компаній як SAP, IBM, Oracle, Microsoft, SAS, MicroStrategy та ін.

Питання оптимізації бізнес-процесів і управління діяльністю компанії, особливості впровадження корпоративних інформаційних систем докладно досліджуються в працях дослідників: І. Ансоффа, Р. Гранта, В. Демінга, П. Друкера, Р. Каплана, Г. Мінцберга, Д. Харрінгтона, К.С. Есселінга, Х. Ван Німвегена, В. Баронова, С.В. Пітеркіна, Д.В. Ісаєва, К.Г. Скрипкіна, С.Н. Колесникова, Д.В. Денисова, Г.Б. Клейнера та ін.

Теоретичні та практичні аспекти даного питання розглядають у своїх роботах такі вчені, як В.Г. Швець, С.Ф. Голов, С.Я. Зубілевич, В.М. Пархоменко, В.В. Сопко, В.Г. Гетьман, А.Д. Шеремет, Ф.Ф. Бутинець, О.Д. Гудзинський, П.Т. Саблук, В.М. Самочкін та інші. Проблеми, які пов'язані з прийняттям управлінських рішень, досліджували А.С. Алексєєва, В.В. Глущенко, І.І. Глущенко, А.П. Курносов. Інформаційне забезпечення в системах управління вивчалося в наукових роботах М.Я. Клепцова і О.П. Ільїної.

Актуальність даної теми безпосередньо пов'язана з необхідністю якнайшвидшого підвищення рівня конкурентоспроможності українських підприємств, який у порівнянні з іноземними все ще залишається низьким. Крім того, зростає нестабільність господарських відносин, що серйозно ускладнює процес управління, збільшує ймовірність прийняття необґрунтованих і недостовірних управлінських рішень, призводить до зростання ціни помилки й ризику прийнятих рішень. Таким чином, тема дослідження є актуальною.

Мета статті – проаналізувати ряд сучасних наукових розробок в області систем підтримки прийняття рішень. Необхідність використання ефективних методів і моделей прийняття управлінських рішень зумовили вибір теми та мету дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес прийняття рішення містить в собі багато різних елементів, але неодмінно в ньому присутні такі складові як проблеми, мети, альтернативи й рішення [1]. Ефективність керування компанією залежить від використання багатьох факторів в комплексі, в тому числі, від процедури рішень та їх практичної реалізації. Але для того, щоб рішення керівництва було ефективним і дієвим, воно повинно слідувати певним методологічним основам.

Вибір мети дій (етап цілепокладання) зазвичай покладається на людину і, у зв'язку з його неформалізованістю, математичними методами і технічними засобами практично не підтримується. Для того, щоб оцінити можливість досягнення мети і вироблення раціональних впливів, які керують в рамках реалізації циклу управління, зазвичай використовують спеціалізовані засоби і методи підтримки прийняття рішень. Спектр програмних засобів, що реалізують об'єктивні математичні методи підтримки прийняття рішень, досить широкий: від окремих програм обробки інформації та вирішення розрахункових завдань до автоматизованих систем підтримки прийняття рішень та експертних систем.

Важливими аспектами якісної характеристики СППР є ступінь її інтеграції в проектний процес управління і можливість підтримки процедур штатного і кризового управління. У сучасних розробках СППР переважно реалізуються або моделі кризового управління, пов'язані з виведенням складної системи з кризи в умовах невизначеності вихідних обставин, або методи інтелектуального аналізу для процедур стратегічного планування. Для комплексних технічних реалізацій СППР потрібно значно більше зусиль по інтеграції промислових продуктів в комплексну технологію.

За чинною класифікацією СППР підрозділяються в такий спосіб [2].

– По взаємодії з користувачем СППР підрозділяються на: пасивні (допомагають прийняти рішення, але не можуть висувати конкретні пропозиції; такі СППР іноді називають системами інформаційної підтримки прийняття рішень; це найбільш поширений тип СППР в даний час.); активні (безпосередньо беруть участь в розробці правильного рішення; такі системи можуть обгрунтувати, яке саме рішення з усіх можливих слід вибрати з тих чи інших критеріїв); та кооперативні (дозволяють модифікувати, поповнювати чи покращувати рішення, запропоновані системою, за допомогою їх коригування).

– За способом підтримки СППР підрозділяються на: модельно-орієнтовані (використовують в роботі доступ до статистичних, фінансових чи інших моделей); засновані на комунікаціях (підтримують роботу декількох користувачів, об'єднаних спільною справою); орієнтовані на дані (мають доступ до тимчасових рядів організації; використовують в роботі як внутрішні, так і зовнішні дані); орієнтовані на документи (працюють з неструктурованою інформацією, в різних електронних форматах); орієнтовані на знання (надають спеціалізовані рішення проблем, засновані на фактах).

– На технічному рівні розрізняють СППР підприємства і персональну СППР [3]. СППР підприємства (Enterprise Resource Planning System) обслуговує групу користувачів та використовує великі сховища інформації.

Також СППР умовно можна розділити на оперативні (призначені для негайного реагування на зміни поточної ситуації) та стратегічні (орієнтовані на аналіз значних обсягів різнорідної інформації) [4]. Це залежить від даних, з якими ці системи працюють. Невідлучним компонентом стратегічних СППР є правила прийняття рішень, які на основі агрегованих даних дають можливість менеджерам компанії обґрунтовувати свої рішення, використовувати фактори стійкого росту бізнесу компанії і знижувати

ризики. СППР цього типу останнім часом активно розвиваються. Технології цього типу будуються на принципах багатовимірного представлення та аналізу даних (OLAP). Коли до складу СППР додається база знань, систему іноді називають інтелектуальною [5]. У ряді випадків СППР, що включають в свій склад приватні експертні системи, відносять до класу експертних СППР [6-8].

На сьогодні можна виділити чотири найбільш популярних типа архітектури СППР (табл. 1) [9].

Для прийняття управлінських рішень використовуються різні інформаційні технології:

– CRM (Customer Relationship Management) – системи управління взаємовідносинами з клієнтами; призначені для управління зовнішніми відносинами підприємства;

– BI (Business Intelligence) – системи інформаційної підтримки аналітичної діяльності; вони є сховищем аналітичних даних і містять у себе інструменти обробки інформації;

– ERP (Enterprise Resource Planning) – системи планування ресурсів підприємства; охоплюють такі області діяльності підприємства, як планування і прогнозування, управління виробництвом, продажами, запасами, закупками, фінансами та ін.

Сьогодні генерація звітності та виконання аналізу потрібні як для всього бізнесу, так і для різних його частин – будь то корпоративний транзакційний додаток, база даних або ж процес, що виконується на регулярній основі. Технології для підготовки звітності охоплюють всі аспекти бізнесу, їх наявність вважається обов'язковою, а самі вони розглядаються як корпоративний стандарт поряд з іншими базовими технологіями.

BI (Business Intelligence) – програмне забезпечення, створене на допомогу менеджеру для аналізу інформації про компанію та її оточення; подальше вдосконалення всієї системи прийняття рішень. Більшість інструментів BI користувачі застосовують для доступу, аналізу і генерації звітів за даними, що найчастіше розташовуються в сховищі, вітринах даних або оперативних складах даних. Сьогодні система BI здатна уявити стан всієї організації на даний момент з важливими показниками та з можливістю деталізації.

Основною рисою другого покоління систем BI є те, що вони адаптовані до типового сценарію роботи користувача. Компанія Oracle представила новий сервіс BI Cloud Service, що дозволяє аналізувати дані з різних джерел. Клієнти можуть отримувати інформацію та аналізувати її в будь-який час, в будь-якому місці з мобільних пристроїв.

Системний інтегратор Крок запустив сервіс «BI as a Service» або BIaaS. Рішення розраховане на великі організації, зацікавлені в зниженні капітальних витрат і прискоренні прийняття управлінських рішень. За допомогою цього інструменту можна аналізувати й порівнювати великі обсяги інформації, вибудовувати ключові показники та приймати бізнес-рішення, минаючи стадію капітальних витрат на придбання софта, ліцензій і можливу модернізацію інфраструктури.

Зазвичай малий і середній бізнес не може придбати та впровадити дорогу BI-систему, та ще тримати в штаті фахівця для роботи з цією системою. Хорватська компанія Qualia створила BI-рішення, призначене спеціально для малого і середнього бізнесу – BusinessQ. Це досить простий веб-додаток з низькою вартістю. Необхідна лише година на вивчення і налаштування, потім вся потрібна інформація в наочному вигляді надходить користувачеві. Можна створювати не тільки статичні звіти, але й інтерактивні панелі для керівника, щоб він був в курсі важливих показників роботи компанії.

Крім цього, представлена нова версія BI-системи, яка тепер може працювати на iPad і iPhone. Таким чином, керівник може в зручному графічному вигляді переглядати аналітику для даних з ERP і CRM, ініціювати дії та запускати робочі процеси безпосередньо на своєму мобільному пристрої. Це допомагає скоротити час, необхідний для прийняття рішень і сприяє підвищенню гнучкості і динамічності організації в цілому.

Сьогодні при створенні єдиного інформаційного простору на підприємствах все частіше використовуються web-технології інтеграції даних і додатків. Таким чином, формуються інформаційні портали підприємств.

Для всебічного аналізу даних в сучасних BI використовуються OLAP-інструменти (online analytical processing). Вони дозволяють розглядати різні зрізи даних, в тому числі тимчасові, що дозволяють виявляти різні тренди і залежності (по регіонах, продуктів, клієнтам і т.п.), виконувати аналітичні операції згортки, деталізації, порівняння в часі. Досить поширений термін «OLAP-куб» – це тривимірне уявлення даних організацій з можливістю побудови трендів, аналітики і т.д. Очевидні плюси такого подання і в інших формах аналізу даних, в тому числі для прогнозування. Ключова вимога, що пред'являється до

Таблиця 1

Архітектура СППР

	Переваги	Недоліки
функціональні СППР	Ці СППР найбільш прості, вони компактні, та оперативні. Використовуються в компаніях, що не ставлять перед собою всеосяжних завдань. В них аналізуються дані, що містяться в операційних системах.	Вузьке коло питань, які вирішують такі системи, відсутність етапу очищення даних. Збільшується навантаження на операційну систему.
СППР з використанням незалежних вітрин даних	Кожна конкретна вітрина даних призначена для окремого кола користувачів і створюється для вирішення певних завдань. Їх застосовують в організаціях, де є декілька підрозділів. Впровадження подібних систем є досить простим.	Оскільки дані вводяться в різні вітрини, вони можуть дублюватися, тому витрати на зберігання інформації підвищуються. Єдина картина бізнесу організації відсутня.
СППР на основі дворівневого сховища даних	Рекомендується до використання в великих компаніях, дані яких зібрані в єдину систему. Визначення і способи обробки інформації в даному випадку стандартізовані. Для обслуговування такої СППР потрібна спеціалізована команда.	Для таких СППР немає можливості розділяти дані для окремих груп користувачів. Також не можна обмежити доступ до інформації.
СППР на основі трирівневого сховища даних	Забезпечується доступ як до конкретних структурованих даних, так і до єдиної об'єднаної інформації. Наповнення вітрин даних спрощується, через те, що використовуються перевірені і очищені дані, з єдиного джерела. Також можлива корпоративна модель даних.	Даних дуже багато, тим самим зростають вимоги до їх зберігання. Крім того, подібну архітектуру необхідно узгодити з безліччю областей, що мають потенційно різні запити.

OLAP-систем – швидкість, що дозволяє використовувати їх в процесі інтерактивної роботи аналітика з інформацією (тривалий час очікування може згубно впливати на ланцюжок міркувань аналітика).

В тій чи іншій мірі технології OLAP використовуються в значній частині сучасних ERP-систем. Більшість даних, що використовуються в OLAP для аналізу, генеруються в інших інформаційних системах (ERP, CRM, HRM і т.д.).

Багатовимірна модель дозволяє одночасно вводити дані та легко аналізувати їх (наприклад, план-факт аналіз). Важливе завдання – багатовимірний зворотний розрахунок для програвання різних варіантів подій при плануванні. Приклади продуктів: Microsoft PerformancePint, Oracle EPB, Oracle OFA, Oracle Hyperion Planning, SAP SEM, Cognos Enterprise Planning, Geac.

Консолідація даних відповідно до міжнародних стандартів обліку, беручи до уваги частки володіння, різні валюти й внутрішні обороти – актуальне завдання в зв'язку з посиленими вимогами перевірчих органів (SOX, Basel II) і виходом компаній на IPO. OLAP-технології дозволяють прискорити розрахунок консолідованих звітів і підвищити прозорість усього процесу. Приклади продуктів: Oracle FCH, Oracle Hyperion FM, Cognos Controller.

Отже, СППР є потужним інструментом для вироблення альтернативних варіантів дій, аналізу наслідків їх застосування та вдосконалення навичок керівника в такій важливій галузі його діяльності як прийняття рішень. Можна сформулювати такі переваги СППР:

– СППР дозволяє полегшити роботу керівникам підприємств і підвищити її ефективність;

– вони значно прискорюють вирішення проблем в бізнесі. СППР сприяють налагодженню міжособистого контакту;

– на їх основі можна проводити навчання і підготовку кадрів;

– дані інформаційні системи дозволяють підвищити контроль над діяльністю організації;

– наявність СППР, що чітко функціонує, дає великі переваги в порівнянні з конкурентними структурами;

– завдяки пропозиціям, що висуваються СППР, відкриваються нові підходи до вирішення повсякденних і нестандартних завдань.

Треба сказати також про проблеми, які чекають підприємців при впровадженні СППР. Необхідно усвідомлювати, що рішення про впровадження СППР на підприємстві приймається тільки тоді, якщо це дійсно обгрунтовано. Ще до початку проекту необхідно абсолютно точно визначити, які саме вигоди принесе бізнесу впровадження BI. Обгрунтування будується або на оцінці вже наявної системи при врахуванні нових потреб, або на прогнозі, в разі, якщо побудова системи починається з нуля. Часто впровадження СППР буває обумовлено конкуренцією, яка зростає, й необхідністю дати відповідь на виклики ринку. Іноді впровадження СППР буває актуально при поглинанні іншої компанії та істотному збільшенні масштабів бізнесу: в такому випадку, інструменти СППР дозволяють забезпечити його прозорість. Одна з найбільш розповсюджених помилок, що допускаються при виборі СППР є те, що невірно оцінюються потреби підприємства в порівнянні з тими потребами, на які розрахована обрана конфігурація та склад інформаційної системи.

Першим і необхідним кроком при впровадженні СППР є опрацювання цілей і завдань. Для кого призначена система (хто основний споживач)? Необхідно також продумати та оцінити масштаби впровадження СППР в організації. З якими обсягами даних доведеться мати справу? Скільки компанія готова за все це заплатити й витрачати на подальший розвиток і обслуговування?

Окремим завданням є питання збору та обробки початкових даних. Які переваги в компанії в способах доставки даних до споживача? Саме коректність даних є необхідною умовою для прийняття вірних і своєчасних управлінських рішень, що в кінцевому підсумку є мірилом якості створеного СППР-рішення.

Важливим аспектом проекту впровадження є оцінка результатів проведених робіт, детальний аналіз яких може дати відповідь на природу виниклих труднощів, а отриманий досвід може бути застосований як на цьому ж підприємстві в разі нових змін, так і на схожих підприємствах.

Більшість причин, через які провалюються проекти впровадження, пов'язані з самим підприємством, на якому впроваджується та чи інша система: Це може бути не зовсім коректна постановка керівництвом підприємства тих цілей і завдань, заради яких і відбувається впровадження інформаційних систем. Часто від впровадження системи чекають, що бізнес підприємства раптово стане приносити прибуток. І, коли це не відбувається, настає розчарування в інформаційних технологіях взагалі [10].

Іноді бувають ситуації, коли вище керівництво не чинить підтримки у впровадженні BI-проекту, перекидаючи все це на плечі відділу АСУ, котрий, як правило, неясно уявляє собі реальні потреби бізнесу в цілому і не наділений розширеним набором функцій і повноважень. В результаті проект не може дати бажаних результатів. [11].

Оцінка окупності СППР-рішень – завдання складне і не має на сьогоднішній момент стандартних загальновизнаних рішень. Існує думка, що прорахувати повернення інвестицій від впровадження СППР протягом початкового періоду використання практично неможливо, оскільки основні переваги стануть очевидні лише в довгостроковій перспективі. Для оцінки потенційної успішності СППР-проекту експерти пропонують вивчати аналогічні впровадження в інших компаніях і порівнювати їх результати з власними цілями і завданнями.

Інформаційні технології як інструмент підвищення ефективності основного бізнесу необхідно використовувати продумано і виважено. Позитивний ефект досягається лише в тому випадку, якщо у керівництва підприємства існує чітке уявлення про шляхи вирішення поставлених цілей і завдань. Інакше цей потужний, до того ж дорогий і складний інструмент користі бізнесу не принесе, а кошти на інформаційні технології будуть витрачені даремно.

Висновки з проведеного дослідження. Інформаційна технологія управління компанією передбачає об'єднання в єдиний комплекс всіх технічних засобів обробці інформації з використанням сучасної методології та різних процедур по обробці інформації. Вибір програмного забезпечення інформаційної технології фірми визначається вимогами до сучасної технології, переліком розв'язуваних завдань і конфігурацією комплексу технічних засобів, що використовує підприємство.

Довгострокові мети підприємства закладаються в сьогоденні. Економія на якості управлінського рішення принесе в майбутньому серйозні економічні втрати через реалізацію та тиражування неякісного рішення на наступних етапах. Підприємство, щоб

бути конкурентноспроможним, має грунтуватися на новітніх досягненнях і в зв'язку з цим переорієнтовуватися на більш досконалі технології. Керівнику будь-якого рангу слід забезпечити необхідну допомогу у виробленні та обгрунтуванні рішень, що адекватні умовам і впливам з боку середовища. Менеджмент повинен розглядатися як процес прийняття функціональних рішень в середовищі інформаційних технологій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Грядовой Д.И. Управленческие решения: теория, методология, практика / Д.И. Грядовой, Н.В. Стрелкова, Г.В. Шашурина; Моск. ун-т МВД России. – М.; М.: МУ МВД РФ; Щит-М, 2004.- 151с. ;
2. Power D.J. What is a DSS? / D.J. Power.- The On-Line Executive Journ. for Data-Intensive Decision Support, 1997, vol. 1, № 3.
3. Power D.J. A brief history of decision support systems. DSSResources.COM, 2003. URL: http://DSSResources.com/history/history.html.
4. Ларичев О.И., Петровский А.В. Системы поддержки принятия решений. Современное состояние и перспективы их развития // Итоги науки и техники: Сер. Технич. кибернетика. М.: Изд-во ВИНИТИ, 1987. Т. 21. С. 131–164.
5. Turban E. Decision support and expert systems: management support systems. Englewood Cliffs, / E. Turban, NJ, Prentice Hall Publ., 1995, 885 p.
6. Кравченко Т.К., Середенко Н.Н. Создание систем поддержки принятия решений: интеграция преимуществ отдельных подходов // Искусственный интеллект и принятие решений. 2012. № 1. С. 39–46.
7. Рыбина Г.В., Блохин Ю.М., Иващенко М.Г. Интеллектуальная технология построения интегрированных экспертных систем // Искусственный интеллект и принятие решений. 2011. № 3. С. 48–67.
8. Рыбина Г.В., Иващенко М.Г. Методы и программные средства интеллектуальной поддержки разработки интегрированных экспертных систем // Программные продукты и системы. 2006. № 6. С. 27–38.
9. Верес О.М. Види архітектурних систем підтримки прийняття рішень / О.М. Верес // Вісник Національний університету «Львівська політехніка». Комп'ютерні системи проектування. Теорія і практика: [збірник наукових праць]. – 2010. – № 685. – С. 190-197.
10. Каюченко А.В. Информационные технологии управления предприятием как современный фактор конкурентоспособности предприятия. – [Електронний ресурс] – URL: http://www.creativeconomy.ru/articles/2738/
11. Проблемы внедрения корпоративных информационных систем – [Електронний ресурс]. – URL: http://koet.syktsu.ru/vestnik/2005/2005-3/10.htm

СЕКЦІЯ 11
ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 331.108

Гришина В.В.
аспірант
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

У сучасних економічних умовах управлінській діяльності персоналу відведена вирішальна роль в забезпеченні результативного, конкурентоспроможного існування підприємства. Тому висвітлення теоретичних аспектів даного поняття є початковим етапом в подальшому дослідженні. У статті розглянуто такі поняття як «управління», «діяльність», «управлінська діяльність». Узагальнюючи різні наукові погляди, підсумовуючи результати проведеної морфологічної декомпозиції визначення поняття «управлінська діяльність», було запропоновано авторське визначення поняття «управлінська діяльність персоналу». Розглянуто поняття «управлінський персонал», з виділенням сутнісної складової.
Ключові слова: управління, діяльність, управлінська діяльність, управлінський персонал.

Гришина В.В. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕРСОНАЛА НА ПРЕДПРИЯТИИ
В современных экономических условиях управленческой деятельности персонала отведена решающая роль в обеспечении эффективного, конкурентоспособного существования предприятия. Поэтому освещение теоретических аспектов данного понятия является начальным этапом в дальнейшем исследовании. В статье рассмотрены такие понятия как «управление», «деятельность», «управленческая деятельность». Обобщая различные научные взгляды, подводя итоги проведенной морфологической декомпозиции определения понятия «управленческая деятельность», было предложено авторское определение понятия «управленческая деятельность персонала». Рассмотрено понятие «управленческий персонал», с выделением сущностной составляющей.
Ключевые слова: управление, деятельность, управленческая деятельность, управленческий персонал.

Grishina V.V. THEORETICAL ASPECTS OF PERSONNEL MANAGERIAL ACTIVITY AT THE ENTERPRISE
In modern economic conditions, the decisive role has designed to personnel managerial activity in ensuring the effective, competitive existence of the enterprise. Therefore, the coverage of the theoretical aspects of this concept is the initial stage in further research. In the article such concepts as "management", "activity", " managerial activity " are considered. The various scientific views have generalized, the morphological decomposition of the definition concept " managerial activity " has summarized and an author's definition of the concept " personnel managerial activity " was proposed. The concept of "managerial personnel" is considered, with the allocation of the essential component.
Keywords: management, activity, managerial activity, managerial personnel.

Постановка проблеми. Глобалізаційні та інтеграційні процеси, як постіндустріальний етап світового розвитку, характеризуються прискоренням всіх сфер суспільного життя. Економічні перетворення, які охоплюють всі сфери господарської діяльності, як загальносвітові тенденції розвитку, характеризуються жорсткою конкуренцією, глобалізацією виробництва, переходом на інноваційний тип розвитку, з одного боку, і ринкові перетворення, з іншого боку. Зміни, які відбуваються в сучасному виробництві, вплинули на перегляд пріоритетних напрямів в економічній сфері. А саме ці зміни пов'язані з місцем, яке відводиться людині в системі господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми управління завжди були предметом численних економічних, філософських, соціологічних, психологічних і педагогічних досліджень. Так, відомі теоретичні та практичні дослідження вітчизняних та закордонних науковців загальних проблем управління, висвітлені в роботах М. Армстронга, Г. Афанасьєва, Н. Гавкалової, В. Гриньової, Р. Дафта, Г. Деслера, П. Друкера, М. Дороніної, П. Друкер, А.Б. Зверінцева, Ф. Зінов'єва, А. Кібанова, О. Кузьміна, Дж. Лафти, М. Лейхіфф, М. Мескон, Б. Мільнер, Г. Мінцберг, А. Файоль та інші.

Різні аспекти управлінської діяльності персоналу, забезпечення успішної діяльності підприємства ґрунтовно проаналізовано в дослідженнях таких вітчизняних та закордонних науковців, як Д. Грібов, Г. Кісляков, В. Краковська, В. Матюнін, В. Назмутдінов, Н. Подольчак, Н. Попова, В. Русаков, С. Самигін, О. Симагіна, Т. Сапожнікова, Л. Сасіна, Л. Столяренко, Ф. Тейлор, В. Томах, К. Яковенко, І. Ярулін, О. Ястремська, та інші.

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Поряд з тим, що існує значна кількість досліджень, що стосуються управлінської діяльності персоналу на підприємстві, спостерігається різноманітність поглядів з приводу загального підходу до визначення поняття управлінської діяльності персоналу.

Сутнісним моментом сучасного періоду розвитку все більшої значущості набуває людський фактор. Якщо в індустріальну епоху основна увага приділялася більш удосконаленню та впровадженню технічної складової на підприємствах, то сьогодення, з переходом на нову парадигму управління, наявність людського, інтелектуального та соціального капіталу набуває стрімких обертів. Враховуючи довгострокові інтереси розвитку підприємства, володіння певними компетенціями працівників управлінського складу, висуває управлінську діяльність персоналу на підприємстві до числа пріоритетних напрямів діяльності підприємства. Саме тому актуальним є обґрунтування управлінської діяльності персоналу.

Аргументи, наведені вище, стали основою для визначення **мети статті** як обґрунтування теоретичних аспектів управлінської діяльності персоналу на підприємстві, систематизація наукових підходів до поняття «управління», «діяльність», «управлінський персонал» і формулювання авторського бачення сутності й змісту поняття «управлінська діяльність персоналу».

Виклад основного матеріалу статті. При дослідженні визначення «управлінська діяльність персоналу» має місце декомпозиції. Висвітлення питань управлінської діяльності персоналу доцільно починати із виокремлення основного компоненту, а саме визначення поняття «управління». В різних сферах людського життя термін «управління» досить широко вживається. В економічній літературі термін «управління» розглядається з різних позицій (табл. 1).

Аналізуючи характеристики суті поняття «управління», можна зазначити, що відповідно до першої позиції управління визначається як процес, що включає сукупність функцій: планування, організацію, координацію, мотивацію й контроль. Відповідно другої позиції управління розглядається як вплив однієї системи на іншу. Третя позиція робить акцент

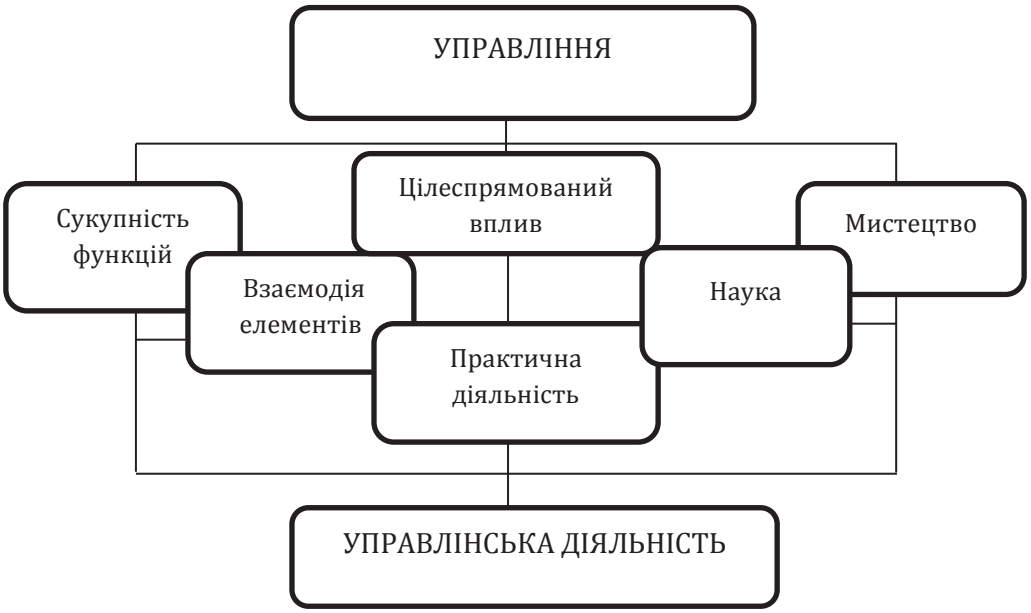

Рис. 1. Визначення поняття «Управління» за формою здійснення.

[Узагальнено на основі 6, 8]

Таблиця 1

Характеристика визначення поняття «управління»

Позиція	Визначення поняття «управління»
Функціональна сфера діяльності.	Управління – це процес, який означає передбачати, організовувати, розпоряджатися, координувати та контролювати [1]. Управління – це процес планування, організації, мотивації та контролю, необхідний для того, щоб сформулювати й досягнути цілей організації» [2]. Управління – процес, який має цілеспрямований характер, здійснюється суб'єктом управління відносно об'єкта управління, реалізується через виконання певних функцій шляхом застосування таких методів, які сприяють досягненню бажаних результатів [3]. Управління – діяльність, спрямована на вироблення рішень, організацію, контроль, регулювання об'єкта управління відповідно до заданої мети [4].
Вплив однієї системи на іншу	Управління – це вироблення й здійснення цілеспрямованих керуючих впливів на об'єкт (систему), що включає збір, передачу й обробку необхідної інформації, прийняття й реалізацію відповідних рішень [5]. Управління – вплив на керовану систему з метою забезпечення необхідної її поведінки [6]. Управління – це вплив суб'єкта на все те, що він намагається підкорити своїй волі, змінити, трансформувати, спрямувати на досягнення поставлених цілей. Управління завжди передбачає усвідомлений вплив на його об'єкт [7]. Управління – систематичний та цілеспрямований вплив на певний об'єкт для забезпечення життєдіяльності та досягнення кінцевої мети (результату). [8]. Управління – безупинний процес впливу на колектив людей для організації та координації їх діяльності в процесі виробництва для досягнення найкращих результатів за найменших витрат» [9]. Управління – цілеспрямований процес впливу органу управління на об'єкт управління шляхом одержання інформації про його стан, прийняття за нею рішення і доведення до виконавців командної інформації з використанням відповідних прийомів, способів, методів управління» [10].
Взаємодія між суб'єктами	Управління – це взаємодія між суб'єктами, один із яких знаходиться в позиції суб'єкта управління, інший – в позиції об'єкта управління у межах даної взаємодії [11].
Керівний орган	Управління – великий підрозділ найвищих органів управління, департамент [12]. Управління – цілеспрямована діяльність суб'єктів усіх рівнів, спрямована на організацію функціонування і розвитку системи [4].
Професійна діяльність суб'єкта	Управління – професійна діяльність суб'єкта, це насамперед робота з людьми, трудова діяльність яких є об'єктом управлінського впливу [13]. Управління – особливий вид діяльності, який перетворює неорганізований натовп в ефективно цілеспрямовану і продуктивну групу [14].

на взаємодію суб'єктів, суть якої полягає в нерозривності прямого і зворотного впливу. Четверта позиція розглядає управління як керівний орган (від одного виконавця до цілого підрозділу), яка забезпечує роботу підприємства як єдиного цілого. Отже, якщо управління здійснює суб'єкт, то управління слід розглядати як професійну діяльність суб'єкта. Як зазначив Шегда А.В., управління – це насамперед робота з людьми, трудова діяльність яких є об'єктом управлінського впливу [13].

Ще одна позиція, стосовно трактування «управління». Шеметов П. В. [14] визначає управління, як поєднання мистецтва і науки, яке необхідно для організації діяльності людей таким чином, щоб забезпечувалося найкраще використання всіх наявних ресурсів для досягнення намічених цілей. Тобто, це здатність ефективного застосовування теоретичних знань та практичного досвіду в діяльності підприємства.

Таблиця 2

Характеристика визначення поняття «діяльність»

Сутнісна складова поняття «діяльність»	Визначення, що відносяться до відповідної групи із зазначенням джерел
Процес	Процес, який встановлює такі стійкі зв'язки між елементами та їх частинами у межах системи, які обов'язково повинні бути направлені на досягнення конкретної мети [15].
Процес взаємодії елементів	Посилення процесу взаємодії елементів, які увійшли до складу системи на підставі їх субординації при досягненні мети і виконанням кожним з них своїх функцій на підставі адаптації, спеціалізації, кооперації, конкуренції і комбінування [16].
Сукупність способів	Сукупність способів досягнення мети, а самі способи можуть відрізнятися інструментами і рівнем участі в реалізації функцій діяльності [17].
Цілісна система	Цілісна система, що охоплює безліч дій, у тому числі комунікативних; система, включена в систему відносин суспільства [18].

Отже, узагальнюючи представлені визначення, можна з упевненістю зазначити, що управління це безперервний системоутворюючий процес, який включає певні дії керуючого елемента – керівника, або групи керівників, метою яких є досягнення певного результату. Якщо управління – це певна діяльність, то визначення сутності поняття «діяльність» буде доречним.

Загальні основи і певна традиція щодо вивчення діяльності розпочалися ще від давньогрецького філософа Аристотеля. Понад 380 років тому філософами було запропоновано перші визначення поняття «діяльність». Починаючи з філософської інтерпретації поняття «діяльність» як людської форми активності, вона пов'язана зі взаємодією людини з навколишньою дійсністю.

Стосовно економічного визначення категорії «діяльність», вона має багатогранну форму визначення (табл. 2)

Підсумовуючи, розглянуті визначення поняття «діяльність, ми згодні з Ястремською О. М., Верещагіною Г.В., які узагальнили поняття і визначили діяльність як процес, який має мету, засоби виробництва і результат; процес поєднання дій, які приводять до відповідного результату; взаємоузгоджена постійна реалізація сукупності функцій управління в його функціональних підсистемах із чітко визначеною метою; це багато параметрична складна система; це сукупність способів досягнення мети [19].

Стосовно управлінської діяльності поняття «діяльність» Наумік К Г. та інші науковці трактують в декількох аспектах.

По перше, в аспекті аналітичного забезпечення в управлінської діяльності передбачає дослідження певних процесів, явищ, об'єктів управління шляхом їх розкладання на більш прості складові, встановлення взаємозв'язків та взаємодії між ними з метою виявлення закономірностей і принципів, завдяки яким міркування щодо вибору управлінських методів та рішень стають доказовими.

По друге, «діяльність»- розглядається як обов'язковою складовою управлінської діяльності й вимагає багатьох умінь і навичок, наприклад, знання предметної галузі, вміння застосовувати різноманітні методи, здібність до аналізу.

По третє, «діяльність» розглядається з позиції людського фактора, який є центральним у процесах управління.

В четверте, «діяльність» - це складова частина адміністративної діяльності, яка містить в собі виконання функцій управління.

По – п'яте, діяльність в аспекті планування нормотворчої діяльності характеризується, що суб'єкти нормотворчої діяльності з метою створення єдиної й погодженої системи нормативних актів, визначення

Таблиця 3

Морфологічна декомпозиція визначення поняття «управлінська діяльність»

Ознака порівняння	Структурні складові із зазначенням джерел
Сутнісна складова поняття	діяльність/ діяльність людини/ діяльність суб'єктів, людська діяльність [20, 21, 22, 23, 24,25], узгодження, здійснюване спеціальними особами в процесі спільної праці [26], соціально – психологічна система взаємопов'язаних структурних і функціональних компонентів [27], управління соціальними колективами людей, які повинні розглядатися як соціально керовані системи [28], вплив на певний об'єкт [8], цілеспрямований вплив на об'єкт [29], вплив на процес [30].
Пріоритетне завдання	раціональне використання ресурсів-інтелектуальних, матеріальних, фінансових та інформаційних [21], здійснення цілеспрямованого впливу на об'єкт за певною технологією й за допомогою системи методів і технічних засобів, з урахуванням інформації про внутрішнє середовище та зовнішнє оточення підприємства [29], вирішення відповідних завдань, виконання функцій [24], рішення управлінських завдань, досягнення нових результатів у відповідності з основною метою [27], координація дій всіх його учасників [26].
Мета	досягнення цілей організації в інтересах особистості [21], ефективне функціонування виконуваних робіт (індивідуально або колективно) з досягнення тих або інших цілей, вирішення відповідних завдань, виконання функцій [24], забезпечення цілісного функціонування, збереження і розвиток підприємства[31], забезпечення життєдіяльності та досягнення кінцевої мети (результату) [24], забезпечення координації спеціалізованої діяльності людей, які працюють разом над досягненням спільної мети [23], спрямування спільних зусиль на здійснення поставленої мети й досягнення кінцевого результату виробництва[28], забезпечення відповідності результату поставленій меті [29].

головних напрямів забезпечення гласності нормотворчої діяльності, удосконалення процесу підготовки нормативних актів застосовують перспективне й оперативне планування, а також повинні займати активну позицію, ініціювати зміни або оновлювати ті норми, що вже не придатні або гальмують подальший розвиток.

По – шосте, акцентується увага на формах управлінської діяльності, котрі тлумачаться як зовнішні, постійні й типізовані вияви практичної активності [18].

Як один із видів професійної діяльності розглянемо «управлінську діяльність», в розрізі морфологічної декомпозиції визначення поняття. (таб.3).

Розглянута сукупність структурних складових поняття «управлінська діяльність» за кожною ознакою порівняння в таб. 3 вказує на різноманітність подання визначення. Тому з метою отримання узгодженого визначення поняття, пропонуємо деталізувати визначення за кожною ознакою і виділити ключові морфологічні одиниці з визначенням їх пріоритетного використання (таб 4.)

Розглянута морфологічна декомпозиція визначення поняття «управлінська діяльність», зокрема морфологічна одиниця за сутнісною складовою було виділено сім ключових структурних складових. Дана морфологічна одиниця сутності поняття характеризується в відсотковому співвідношенні, за пріоритетним використанням (рис. 2.), як діяльність/ діяльність людини/ діяльність суб'єктів, як вплив, як система компонентів, як сукупність дій, як управління, як процес узгодження, як системоутворюючий фактор.

Як видно з рисунку, більшість науковців управлінську діяльність характеризують як діяльність суб'єкта, які здійснюють вплив на керовану систему, або управління іншими суб'єктами або об'єктами. На другому місці за частотою використання має така характеристика, як вплив. Але діяльність, як зазначено вище і є вплив. А управління, як одне з використовуваних морфологічних одиниць в визначенні поняття, характеризується як практична діяльність, яка здійснює цілеспрямований вплив і так далі. Все це вказує на те, що не зважаючи на частоту використання тієї чи іншої морфологічної одиниці, науковці, використовуючи певну морфологічну одиницю сутнісної складової при визначенні даного поняття, мають загальне смислове значення поняття.

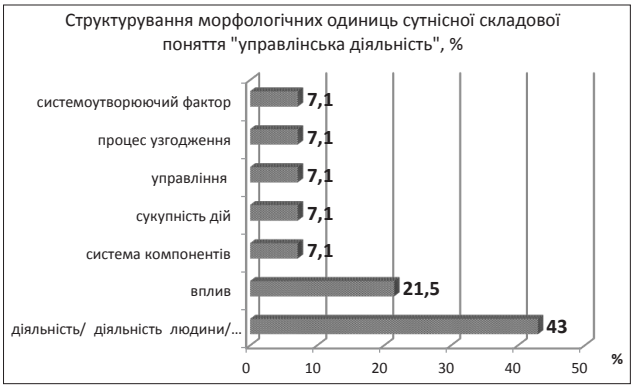

Рис. 2. Структурування морфологічних одиниць сутнісної складової поняття «управлінська діяльність»

Ми вважаємо, що доречніше буде все ж таки робити акцент на діяльність суб'єкта, тобто виділяти важливість наявності суб'єкта управління-керівника або керівників, вказуючи на важливість врахування особистісних характеристик. За допомогою суб'єкта управління здійснюється певна дія, вплив, тим самим вказуючи на систематизований і послідовний в діях процес.

Для подальшого визначення пріоритетного завдання та мети управлінської діяльності, було аналогічно структуровано за цими ознаками морфологічні одиниці.

Аналіз табл. 6 дозволяє акцентувати увагу на тому, що в більшості досліджуваних визначеннях мети управлінської діяльності, в основному формують наступні морфологічні одиниці: досягнення спільної мети на підприємстві і ефективне забезпечення життєдіяльності підприємства.

Працівниками апарату управління на підприємстві, які зайняті управлінською діяльністю – є управлінський персонал. Пірамідальна структура управлінського персоналу, а саме керівники вищого, середнього та нижнього рівня, функціонують як єдине ціле в організаційній ієрархії. Кожен рівень управлінського персоналу, маючи певний обсяг повноважень функціонує на скалярній основі, тобто «делегований кожній посадовій особі, в лінійному ланцюзі підлеглих обсяг повноважень зменшується

Таблиця 4

Структурування морфологічних одиниць сутнісної складової поняття «управлінська діяльність»

Сутнісна складова поняття	Визначення, що відносяться до відповідної групи
діяльність/ діяльність людини/ діяльність суб'єктів	- діяльність людини, керуючої собі подібними [20], - діяльність, що здійснюється...в інтересах особистості, колективу і суспільства[21], - діяльність суб'єктів, які здійснюють управління іншими суб'єктами і об'єктами[22,23], - діяльність, що завжди реалізується людьми та значною мірою зумовлена їх особистісними характеристиками [25], - вид свідомо здійснюваної людської діяльності [24], - специфічний вид діяльності, у процесі якої її суб'єкт (менеджер) здійснює цілеспрямований вплив на об'єкт за певною технологією й за допомогою системи методів [29].
вплив	- систематичний та цілеспрямований вплив на певний об'єкт [8], - вплив на процес [30], - специфічний вид діяльності, у процесі якої її суб'єкт (менеджер) здійснює цілеспрямований вплив на об'єкт за певною технологією й за допомогою системи методів [29].
система компонентів	- цілеспрямована соціально – психологічна система взаємопов'язаних структурних і функціональних компонентів [27].
сукупність дій	сукупність дій певного керівника або працівників відносно об'єкта управління, тобто конкретної людини або колективу [2].
управління	управління соціальними колективами людей, які повинні розглядатися як соціально керовані системи [28].
процес узгодження	здійснюване спеціальними особами в процесі спільної праці узгодження [26].
системоутворю-ючий фактор	системоутворюючий фактор[31].

пропорційно його віддаленню від головного керуючого» [32].

Таблиця 5

Структурування морфологічних одиниць складової поняття «пріоритетне завдання управлінської діяльності»

Пріоритетне завдання управлінської діяльності	Визначення, що відносяться до відповідної групи
раціональне використання ресурсів	- раціональне використання ресурсів-інтелектуальних, матеріальних, фінансових та інформаційних [21].
здійснення впливу	- здійснення цілеспрямованого впливу на об'єкт за певною технологією й за допомогою системи методів і технічних засобів, з урахуванням інформації про внутрішнє середовище та зовнішнє оточення підприємства [29].
рішення управлінських завдань	- вирішення відповідних завдань, виконання функцій [24], - рішення управлінських завдань, досягнення нових результатів у відповідності з основною метою [27].
координація дій	координація дій всіх його учасників [26].

Таблиця 6

Структурування морфологічних одиниць складової поняття «мета управлінської діяльності»

Мета управлінської діяльності	Визначення, що відносяться до відповідної групи
Досягнення інтересів особистості	- досягнення цілей організації в інтересах особистості [21].
Досягнення спільної мети	- забезпечення координації спеціалізованої діяльності людей, які працюють разом над досягненням спільної мети [23], - спрямування спільних зусиль на здійснення поставленої мети й досягнення кінцевого результату виробництва [28].
забезпечення життєдіяльності	- ефективне функціонування виконуваних робіт (індивідуально або колективно) з досягнення тих або інших цілей, вирішення відповідних завдань, виконання функцій [24], - забезпечення життєдіяльності та досягнення кінцевої мети (результату) [8], - забезпечення цілісного функціонування, збереження і розвиток підприємства [31].
забезпечення відповідності результату	- забезпечення відповідності результату поставленій меті [29].

Розглянуті визначення поняття «управлінський персонал» (таб. 7.) мають спільні риси, а саме в загальному сенсі управлінський персонал – це частина персоналу, трудова діяльність яких здійснюється з переважною часткою розумової, інтелектуальної праці і спрямована на виконання конкретних управлінських функцій.

В організаційній ієрархії управлінському персоналу вищого рівня – керівникам підприємств, топ – менеджерам, відведена основна роль в здійсненні управлінської діяльності. З останніх починається розподіл часу між стратегічним плануванням, організацією, керівництвом, контролем діяльності підприємства з урахуванням вимог різних зовнішніх осіб, наприклад, споживачів або конкурентів, збором інформацією и як результат - прийняттям рішення.

Отже, узагальнюючи різні наукові погляди, підсумовуючи результати проведеного морфологічного аналізу, було запропоновано наступне визначення управлінської діяльності персоналу. Управлінська діяльність персоналу – систематизований та цілеспрямований процес впливу суб'єкта управління відносно об'єкта управління, де через реалізацію управлінських функцій, інформаційно – комунікаційного обміну даними і своєчасним прийняттям рішення, забезпечується ефективне функціонування підприємства.

Таблиця 7

Структурування сутнісної складової поняття «управлінський персонал»

Сутнісна складова поняття	Визначення, що відносяться до відповідної групи із зазначенням джерел
частина персоналу	Управлінський персонал - частина персоналу організації, яка виконує загальні функції управління: планування, організацію, мотивацію і контроль [33].
співробітники	Управлінський персонал і службовці - це співробітники, зайняті в основному розумовою працею, в числі цього також управлінським працею і його забезпеченням. Це трудова діяльність, пов'язана з отриманням та обробкою інформації, а також з прийняттям різних управлінських рішень і контролем над їх виконанням [34].
керівники, працівники апарату управління, спеціалісти організацій	Управлінський персонал – керівники, працівники апарату управління, спеціалісти організацій, підприємств та їх структурних підрозділів [35]. Управлінський персонал - працівники апарату управління, службовці, що входять до адміністрації підприємства, організації, конторські працівники, дирекція підприємств та установ [12].
працівники	Управлінський персонал - працівники, що залучені до управлінської праці, беруть участь в створенні кінцевого продукту, впливають на підвищення ефективності роботи всього підприємства [36].

Висновки з проведеного дослідження. Підводячи підсумки, можна зазначити різноманітність існування визначення таких понять як «управління», «діяльність», «управлінська діяльність». Узагальнюючи існуючи визначення, в контексті функціонування підприємства, трактування даних понять перекликаються між собою, вони взаємозалежні. Так, для здійснення управлінської діяльності персоналу необхідна реалізація функцій управління. Управління, в свою чергу реалізується через процеси впливу людської діяльності на об'єкт управління, а сама діяльність є процесом поєднання дій, реалізації сукупності функцій управління в його функціональних підсистемах.

Кожне підприємство в своїй діяльності має тенденції до довгострокового існування. Саме завдяки управлінської діяльності персоналу досягається той рівень суб'єктно – об'єктної взаємодії, що приводить до якісного, результативного, ефективного, конкурентоспроможного існування підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Файоль А.Управление – это наука и искусство/А. Файоль, Г. Емерсон, Ф. Тейлор, Г. Форд.- М.: Республика, 1992.- 351 с.
2. Азрилиана А.Н. Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилиана.- 2-е изд., доп. И перераб.- М.: Институт новой экономики, 1997.- 864с.
3. Ястремська О.М. Організаційне забезпечення якості трудової діяльності керівників промислових підприємств. Монографія/ О.М. Ястремська, К.В. Яковенко, В.В. Томах.- Харків: Вид. ХНЕУ, 2009.-328с.
4. Назмутдинов В. Я., Яруллин В. Ф. Управлінська діяльність і менеджмент в системі освіти особистості. – Казань: ТРИ «Школа», 2013. – 360 с.

5. Лопатников Л.И. Экономико – математический словарь: Словарь современной єкономической науки/ Л.И. Лопатников.- 5-е узд., перераб. и доп.- М.: Дело, 2003.-520 с.
6. Новиков Д.А. Теория управления организационными системами. 2-е издание. – М.: Физматлит, 2007.
7. Сардак О.В. Управління персонал маркетингом: ідеогенез, інструментарій, синергія: монографія/О.В. Сардак.- Донецьк:ДонНУЕТ, 2012.-664с.
8. Подольчак Н.Ю. Аудит і оцінювання управлінської діяльності: навч. посібник/ Н.Ю. Подольчак, В.Я. Карковська.- Львів: Видвництво Львівської політехніки, 2016.- 128 с.
9. Шипунов В.Г., Основы управленческой деятельности: управление персоналом, управленческая психология, управление на предприятии: учеб. Для сред. спец. учеб. заведений/ В.Г. Шипунов, Е.Н.Кишкель.- 2-е узд., перераб. и доп.- М.: Высшая школа, 2000.- 303 с.
10. Колпаков В. М. Методы управления/ В.М. Колпаков: учеб.пособие.- 2-е узд., испр. и доп. –К.: МАУП, 2003.- 368 с.
11. Виханский О.С. Менеджмент: человек, стратегия, организация, процесс: ученик О.С. Виханский, А.И. Наумов.-2-е узд.-М.: «Фирма Гардарика», 1996.-145с.
12. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2005. –480 с.
13. Шегда А.В. Менеджмент: навч. посіб./А.В. Шегда.-К.: Тов. «Знання», КОО,2002.-583 с.
14. Шеметов В. П. Менеджмент: управление организационными системами: учеб. пособие/ П.В. Шеметов, Л.Е. Чередникова, С.В. Петухова.- 4-е узд. стер.- М.: Издательство «Омега – Л», 2011.- 407 с.
15. Сетров М.И. Основы функциональной теории организации/ М.И. Сетров. – Львов: Наука, 1972. – 156с.
16. Боголепов В.П. О состоянии и задачах развития общей теории организации/ В.П. Боголепов//Организация управления. – М.: Наука, 1968.- С.46- 60.
17. Крутов С.В. Производство + Психология [Электронный ресурс]/ С.В. Крутов. – Режим доступа: psyfactor.org/lib/krutov0.htm.
18. Наумік К.Г. Управління комунікаційною політикою в умовах постіндустріального суспільства: монографія/К.Г. Наумік.-Х.: Вид. ХНЕУ, 2011.- 132с.
19. Ястремська О.М. Управління життєдіяльністю підприємств промисловості: монографія/О.М. Ястремська, Г.В. Верещагіна, О.В. Авраменко та ін.- Х.: ХНЕУ ім.. С. Кузнеця, 2014.- 432 с.
20. Русаков С.А. Основы управленческой деятельности:учеб. пособие для вузов/С.А. Русаков.- Москва: Академия, 2008- 233 с.
21. Грибов В.Д. Управленческая деятельность: ученик и практикум для академического бакалавриата/ В.Д. Грибов, Г.В.Кисляков: Московский государственній индустриальній університет.- Москва: Юрайт,2015 – 334с.
22. Гусаров Ю.В.Управление: динамические процессы и современные приоритеты: монографія/Ю.В. Гусаров, Л.Ф. Гусарова: Москва: ИНФРА-М,2015-251с.
23. Старовірець А. С. Структуризація управлінської діяльності/ А.С. Старовірець.- Економіка і регіон № 2 (33).- ПолтНТУ, 2012 – С.99 -104.
24. Платонов С.В. Управленческая деятельность менеджера. Основы менеджмента/С.В. Платонов, В.И. Третяк, В.В. Черкасов.- К.:Ваклер, Атлант, 1998.- 470 с.
25. Грибик І.І. Економіка та управління підприємством:теорія і практика: навч. посібник/ І.І.Грибик, Т.В. Кулініч, Н.В. Смолінська, Н.О. Шпак, В.Я. Гавран.-Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014.-428 с.
26. Мангутов И.С. Организатор и организаторская деятельность/ Мангутов И.С., Уманський Л.И.- Л.:Вид-во ЛДУ, 1975.-312с.
27. Савельєва В.С. Суб'єкти управлінської діяльності (соціально – психологічні аспекти): монографія/ В.С. Савельєва.- Луганськ: Вид. СНУ ім.. В.Даля, 2003.-328с.
28. Игнатьева О.В. Исследование систем управления / Ігнатьєва А.В., Максимцов М.М.- М.:ЮНИТИ- ДАНА,2000.-157С.
29. Ястремська О.М. Оцінювання результатів діяльності управлінського персоналу: теоретичні та практичні аспекти: монографія/ Ястремська О.М. –Х.: Вид. ХНЕУ, 2012.-196 с.
30. Бойчик І.М. Економіка підприємства/Бойчик І.М.- К.: Атака, 2002.-480с.
31. Самигін С.І., Столяренко Л.Д.Менеджмент персоналу. – Ростов н/Д.: Вид. «Фенікс», 1997.-480с.
32. Гриньова В.М. Управління розвитком трудового потенціалу підприємства: монографія/ В.М. Гриньова, М.М. Новікова, В.В. Самойленко, В.Л. Смолюк, М.С. Бріль. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2009. – 256 с.
33. Дейнека А. В., Жуков Б. М.Современные тенденции в управлении персоналом. Изд. Академия Естесвознания.-М., 2009
34. Карасёв М.А. Персонал организации: понятие, структура и методы управления // Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ» Том 7, №5 (2015) http://naukovedenie.ru/PDF/57EVN515.pdf (доступ свободный). Загл. с экрана. Яз. рус., англ. DOI: 10.15862/57EVN515
35. Мочерний С. В. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. – 864 с.
36. Лисенко Ю.В. Ефективність використання управлінського персоналу машинобудівних підприємств Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) Запоріжжя, 2008

УДК 658.310.9:330.1.04

Ліхоносова Г.С.
кандидат економічних наук, доцент
Запорізького інституту економіки
та інформаційних технологій

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДҐРУНТЯ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ВІДТОРГНЕННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

У статті запропоновано методологічне підґрунтя регулювання соціально-економічного відторгнення на підприємствах шляхом обґрунтування заходів та інструментів реалізації політики соціально-економічного залучення, що дозволило впровадити в управлінську діяльність модель вертикального діадного зв'язку, засновану на встановленні інгрупових і аутгрупових відносин обміну на всіх рівнях управління персоналом та впливати на якість зворотних зв'язків між ними

Ключові слова: методологія, підґрунтя, регулювання, відторгнення, залучення, діадний зв'язок, підприємство, персонал.

Лихоносова А.С. МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА РЕГУЛИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО ОТТОРЖЕНИЯ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ

В статье предложено методологическое основание регулирования социально-экономического отторжения на предприятиях путем обоснования мероприятий и инструментов реализации политики социально-экономического привлечения, что позволило внедрить в управленческую деятельность модель вертикальной диадной связи, основанную на установлении ингрупповых и аутгрупповых отношений обмена на всех уровнях управления персоналом и влиять на качество обратных связей между ними.

Ключевые слова: методология, основания, регулирование, отторжение, привлечение, диадная связь, предприятие, персонал.

Likhonosova G.S. METHODOLOGICAL BACKGROUND OF REGULATION OF SOCIO-ECONOMIC EXCLUSION AT ENTERPRISES

The article proposes a methodological basis for the regulation of socio-economic exclusion at enterprises through substantiation of measures and tools for realization of the policy of socio-economic attraction, which allowed to introduce into the administrative activity the model of vertical dyadic communication, based on the establishment of group and outgroup exchange relations at all levels of human resources management and affect the quality of feedback between them

Keywords: methodology, basis, regulation, exclusion, involvement, dyadic communication, enterprise, personnel.

Постановка проблеми. Протягом століть людство розвивалося, рухатися зростаючим бажанням поліпшити умови свого існування. Прогрес, який приніс з собою технологічні досягнення, привів в той же час до небаченої раніше ступеня взаємозалежності. Але досягнувши високого технологічного розвитку, людство не змогло змінити свою егоїстичну сутність, і певні технічні та наукові досягнення певним чином звертаються на шкоду самому людству. При цьому світ став менш стійким, а картина його подальшого розвитку більш невиразною.

Одним із наслідків перманентного прояву негативного егоїзму є проблеми у світові економіці. Вже звичайними стають періодичні економічні конфлікти, які продовжують виникати на ґрунті фінансово-економічних та суспільно-політичних криз. Навіть розвиненим країнам доводиться розчаровувати своїх громадян, періодично знижуючи їм соціальні пільги. Останнім часом цим відзначилися Великобританія і Франція.

Прогнози світових аналітичних агентств щодо другої хвилі економічної кризи змушують владу України шукати нові шляхи протистояння їй. Рішення такого завдання загострюється цілою низкою чинників, що породжують все нові і нові виклики перед соціумом і цілому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Для досягнення запланованої економії уряд Великобританії представило наймасштабнішу програму скорочення державних витрат з часів Другої світової війни [1]. При цьому найсерйозніші скорочення очікують сферу соціальних послуг. Французам для виходу на довгоочікувану пенсію доведеться попрацювати ще два додаткові роки [2]. І це замість надій, що економічний розвиток призведе до того, що працювати доведеться менше. Погоджуватися з умовами життя, що погіршуються, нікому не хочеться. І якщо англійці, провівши мирні демонстрації, завершили на цьому свій протест, зрозумівши, мабуть, безнадійність що-небудь змінити в ситуації, що склалася, то більш імпульсивні французи висловили свою незгоду більш активно. Кожен день демонстрацій протесту у Франції, що супроводжується страйком нафтопереробних підприємств, приносив країні збитки на 400 мільйонів євро [3].

Працівник підприємства може сприймати себе в своїх особистих категоріях, незалежно від іншого працівника підприємства чи іншого учасника взаємовідносин, або ж він може інтерпретувати власні позиції, в більшій мірі беручи до уваги чинники взаємин і взаємозалежностей всередині підприємства, в деякому сенсі «включаючи» іншого учасника в свої власні категорії самовираження. Такі самоінтерпрітації, самоідентичності і саморепрезентативності існують як шаблони для розвитку когнітивних, афективних і поведінкових реакцій [4, с. 220].

Мета дослідження – охарактеризувати методологічне підґрунтя регулювання соціально-економічного відторгнення на підприємствах шляхом обґрунтування заходів та інструментів реалізації політики соціально-економічного залучення на підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Персональна форма самоінтерпрітації активується, коли основою для самовизначення служить відчуття унікальної ідентичності, що відрізняється від інших. Саме на цьому рівні і зароджуються мотиви поведінки лідера, які мають егоїстичний характер прояви. Коли ж особистість інтерпретується на основі почуття прихильності і взаємопідтримки однієї людини з іншими людьми і соціальними групами, вона може бути адаптована для міжособистісного і колективного рівня самовизначення, в залежності від того наскільки персоналізовані почуття прихильності і залежності.

Різні рівні саморепрезентації паралельно «співіснують» в тій самій людині, але можуть бути більш-менш виражені, в залежності від ситуаційних, індивідуальних або культурних відмінностей. Як стверджує теорія самокатегоризації [4, с. 221] такі контекстуальні фактори, як присутність релевантних аутгруп для порівняння і відносний розмір групи, можуть впливати на доцільність членства в групі і, тим самим, на значимість колективного визнання.

В цьому відношенні підприємству, як представнику ціннісних інтересів і пріоритетів працівників, доцільніше дотримуватися моделі поведінки, заснованої на якості обміну – обміну між іншими державами. Дана модель міжособистісного спілкування запропонована Греєном [5, с. 26] і має назву модель вертикального діадного зв'язку. У ній представлені відносини діадного обміну між лідером і окремими послідовниками. Характер цих відносин може сильно варіюватися, встановлюючи інгрупові і аутгрупові відносини. Однак ключовим фактором виступає саме показники обміну і його якості. Також і показники розвитку підприємства в великій мірі залежать від сприйняття його конкурентами та партнерами на відповідних ринках і підсумкових показниках її взаємодії в конкурентній середі, чи будуть виявлені лідерські та навіть егоїстичні нахили в тактиці позиціонування, або ж підприємство буде слідувати встановленим стереотипам колективного виживання.

Сьогоднішнє людство втратило раніше придбані вищі цінності, – взаємна повага і довіра між людьми; авторитет сім'ї та батьків; збереження і дотримання соціальних цінностей, як правової основи суспільства; неухильне відстоювання особистісних цінностей, включаючи гідність людини; збереження культурологічних та етнічних цінностей тощо. Втрачається інтерес і повага до життя взагалі, активізується прояв тероризму, проявляються вогнищеві військові конфлікти, активізуються умови і безумовні причинні фактори в розв'язуванні воєн. Ця ціннісна катастрофа відбувається повсюдно. Всі країни відрізняються один від одного лише тільки темпами обвалення істинних цінностей, рівнем приховування цього факту, хибним державним ціннісним їх декларуванням. У стратегічній перспективі це навіть важливіше, ніж економічні чи фінансові кризи.

Постфактум проявлений, а наразі загальноцивілізаційний тупиковий ціннісний стан, як конфлікт колишньої базисної основи цінностей і перехід на нову методологію сприйняття життя відбувся, і сьогодні вже виступає як фактор безумовних і невідворотних змін.

Цілком природно стурбованості з цього питання багатьох вчених більшості країн світу в пошуку відповіді на питання – в чому ж причина цих потрясінь і втрат, чим же викликане руйнування традиційних уявлень про цінності? Потрібні нові наукові та практичні методологічні основи, що гармоніюють з іншими програмними установками та іншими, більш високого рівня, пізнаннями оточуючого нас світу і зміненої сфери проживання людини в рамках сучасних умов.

Досвід реформ в Україні в минулому і сьогоденні свідчить про те, що для успішного їхнього проведення завжди потрібне дотримання обов'язкових двох умов [9]. По-перше, реформи повинні відповідати соціокультурному простору, в якому вони здійснюються, тобто бути санкціоновані культурою: ментальністю різних соціальних груп і культурними сподіванням індивідів. Якщо інновації не сприймаються як необхідні і конструктивні, не викликають позитивних емоцій, а навпаки, провокують масовий дискомфортний стан і супроводжуються соціальної ентропією, то це може викликати сплеск соціальної агресивності у певної частини населення і прагнення повернутися до звичного порядку речей. Якщо конфліктність між старою і новою базисною основою при зміні соціальних цінностей не досягла рівня необхідності заміни, то старий стан буде звернено назад, а сплеск соціальної агресії буде концентрований джерелом, що це ініціювало.

Будь-які реформи – це декларативні соціально-економічні цінності, які зобов'язані в майбутньому дати позитивний ефект. Якщо гарантії такого переходу відсутні або сумнівні, то такі реформи для майбутніх виконавських процесів в Україні не тільки ні прийнятні, але й небезпечні..

Ці умови проведення реформ тісно пов'язані між собою, оскільки мова йде, насамперед, про ціннісне обґрунтуванні соціальних інновацій, реформаторської діяльності державної влади в сучасній Україні. Реформаторська діяльність тільки активізує і скорочує терміни дозрівання конфлікту між колишньою і новою базисної основами цінностей. Перехід на нову основу цінностей можливий і ефективний тільки при зміні всієї конструкції державності і приведення її у стан, що повністю відповідатиме вимогам та умовам нових програмних установок. Це безумовний шлях виходу зі сформованого тупикового стану нехтування істинних цінностей.

Для країни в цілому егоїзм означає, що уряд має обрати модель активного позиціонування у світі, не відмовлятися від свого права бути гравцем на світових ринках і розвиватися як країна-виробник, а не країна – споживач чужих товарів і послуг. Україна – молода, амбітна держава, а всім молодим властивий підвищений егоїзм, ненаситність в освоєнні нового простору, готовність до пізнання світу і розкриття себе. Активно впроваджуються європейські цінності вже не є тією догмою, на яку потрібно рівнятися. Колись потужні держави вже втратили темп розвитку, оскільки обважніли під вагою догм і стереотипів. Вони досягли своїх успіхів і зробили свої помилки. Україна має прагнути нових стандартів, високого ритму і темпу життя.

В оточенні сусідів, які страждають через високі податки, уряд України зараз впроваджує систему оподаткування, яка зробить Україну «м'яким офшором Східної Європи». Першим важливим ресурсом України є статус транзитної держави. Модернізація і розширення, поліпшення параметрів експлуатації транзитних газових, нафтових, хімічних трубопроводів, ліній електропередач, усіх видів вантажоперевезень і транспортних коридорів – не лише економічно вигідний проект, а й додаткова гарантія безпеки транзитної території, в чому зацікавлені численні учасники процесу.

Друга перевага пов'язана з певним відставанням суспільно-економічного розвитку країни. Це дозволяє розвивати одночасно три типи економіки – індустріальну, постіндустріальну та інформаційну. Це забезпечує підвищену витривалість економіки в цілому – з одного боку, і гармонізації економіки з різними типами економік іноземних держав – з іншого. Виробництво сільськогосподарської продукції за принципом «екологічного землекористування» – також істотний ресурс. Україна має родючі землі, придатні для екологічно чистого виробництва продуктів харчування. Відсутність великого запасу природної сировини змушує Україну до розвитку постіндустріальної економіки. Розвиток постінду-

стріальних виробництв і послуг стає максимально вигідним для України.

Високий професійний рівень кадрів і наявність істотних досягнень в області виробництва програмного забезпечення, систем управління, біотехнологій, створення альтернативних джерел енергії – потужна основа для прориву в цих сферах до числа світових лідерів. Істотно реформувавши інформаційні системи в державі в цілому, модернізувавши наукові установи і зробивши акцент на розвитку творчості в системі освіти, Україна має підстави для створення бази потужної інформаційної економіки в Україні.

Третій ресурс – державне заохочення і лобіювання зі створення українським бізнесом транснаціональних компаній і консорціумів, особливо у високотехнологічних або капіталомістких сферах, в тому числі літако- і суднобудування, металургія, трубовиробництво, транспортні коридори, зв'язок тощо.

Президент Світового банку Роберт Зеллік виступив в газеті Financial Times [6] з програмною заявою про можливе майбутнє світової фінансової системи. Він вважає, що сьогодні, як і в середині минулого століття, найбільшим світовим економікам потрібен якір. А саме новий золотий стандарт.

Слід створити кошик валют з долара, євро, ієни, фунта стерлінгів і юаня і прив'язати її до золота, вважає Р. Зеллік. Таким чином, дорогоцінний метал буде відображати інфляційні очікування економік і зміни вартості валют. Багато хто вважає золото застарілої одиницею, але ринки як і раніше використовують метал як альтернативний монетарний актив [6].

Нації, які мають здоровий національний егоїзм є двигунами цього світу. Наприклад, американці переконані в своїй месіанської ролі і в можливості їхньої державі щодо розкриття людського потенціалу. Так само вважають норвежці, євреї, японці. Зважаючи на рівень життя всіх них, українцям також має сенс звернутися до глибин національного егоїзму.

Термін «егоїзм» має антонім «альтруїзм». І це має абсолютно протилежне значення – людина робить все для оточуючих людей, допомагає всім, і ніколи не відмовляється в проханні, часто на шкоду собі, своєму здоров'ю та власному життю [7, с. 24]. Дуже часто альтруїст не має особливої поваги до людей, а також не дуже поважає себе, допомагаючи всім, навіть незнайомим людям. Життя таких людей важко назвати «щасливими», тому що часто вони можуть зрозуміти, що вони кажуть «так», перш за все, шкодячи собі. Звичайно, будь-яка людина може змінитись і навчитися говорити «ні», але вона потребує великих зусиль, бажання та волі. Тим не менш, такі зміни будуть корисними для цієї людини та суспільства в цілому.

Альтруїзм у своїх екстремальних формах веде до моральної деградації, тому що можна виправдати будь-який злочин проти індивіда, виходячи із загального добробуту та вищих інтересів. Крім того, альтруїзм є аморальною категорією, тому що це не дозволяє людям отримати свої справедливі пустелі. Говорячи про необхідність справедливого розподілу, альтруїзм карає успішних людей за їхній успіх і відводить результати своєї праці, і в той же час нагороджує нещасливих людей за свої невдачі, надаючи їм незаслуженого відчуття правоти. Альтруїзм систематично руйнує плани управлінців та бізнесменів, утворюючи заздрісні соціальні паразити.

Ті, хто живе за принципом якісного обміну, ніколи не дають і нічого не беруть безкоштовно. Це стосується всіх сфер свого життя, таких як особисті, державні та приватні. Люди, які в першу чергу звертаються до принципу якісного обміну, вважають можливим бути визнаними за їхні вчинки, а не за свої слабкі місця та дефекти. Саме тому, егоїстичні люди самоусуваються від відносин з тим, хто не погоджується дотримуватися принципу якісного обміну. Паразити, жебраки, злодії, дикуни і грабіжники не мають ніякого значення для людини, і тому вони також не можуть отримати ніяких переваг від суспільства, яке турбує їхні потреби.

Після характеристики і егоїзму, і альтруїзму можна зрозуміти, що ні перша, ні друга не може вважатися гарною якістю. Перманентна турбота лише про себе призведе до самотності, і постійна турбота лише про інших призведе до нервового розладу, тому що ніхто не зазнає постійної напруги та втоми до чиїхось примх.

Саме в такій трактовці важлива категорія «раціональний егоїзм». З одного боку така людина не жертвує себе і свої сили, а з іншого вона абсолютно не вимагає таких жертв від навколишніх людей. Це означає, що егоїст цілком задовольняє власні бажання та потреби, але іноді із задоволенням допомагає її близьким людям. Сьогодні новий виток спіралі соціально-економічного розвитку суспільства має привести саме до такого типу егоїзму.

У інтерпретації словника розвиток – це процес, який викликає зміну чогось, перетворення з одного стану якості в іншу – вищу. Це також означає рівень освіти, інтелекту, духовної зрілості [8, с. 1234].

Таким чином, егоїзм як засіб зміни особистих параметрів є потужним важелем суспільного розвитку. У цьому прикладі можна відстежити синергічний ефект через співпрацю з такими егоїстами – у кожного є своя власна мета і власний план розвитку, вони конкурують за власну індивідуальність, але результати їхньої діяльності стають власністю суспільства, як позитивні дії особистісних факторів. Таким чином, турбота про себе – це головне, що кожен повинен робити, щоб відчути внутрішню гармонію і спокій, і лише тоді можна піклуватися про все навколишнє. Звичайно, в розумних межах. Як розрахувати такий ліміт, що слід брати за критерії «раціональності»? Тут варто приділяти більше уваги раціональним, а ніж дозволеним або прийнятим сучасним суспільством стандартам.

Працівникам підприємства потрібні гарантії безпеки, і вони знаходять їх, доповнюючи себе традиціями, звичаями суспільства, де вони живуть, дотримуючись своїх правил і виконуючи при цьому все, що потрібно від них. Звичайно, вони втрачають всі гарантії, якщо вони припиняють відігравати задану роль. Але тоді люди починають ініціювати та звикаючи прирівнювати ідеї про своє життя відповідно до вимог оточуючих.

Більшість власних бажань і мрій, прагнень та потреб є ще нереалізованими, тому що людина частіше зайнята інтересами інших людей. Звичайно, мало хто прагне зробити з власного життя щось більше, ніж це дозволено суспільством. І ті, хто сміє, не досягають своєї мрії, тому що вони не розуміють усіх перешкод, які стоять на їхньому шляху.

З одного боку, це перешкоди, підготовлені для працівника підприємством, але, з іншого боку, це перешкоди, які формувалися самим працівником. Це звичка адаптуватися, дотримуватися підпорядкованості. Також це кодекси поведінки, моральні штампи та постійний страх втратити престиж і визнання.

Дефіцит часу, перенапруження та тактовність до інших є найчастішими виправданнями, щоб відкласти рішення власних проблем, а вони перетворю-

ються на могутні перепони, які спричиняють людське існування.

Люди готові віддати все для інших людей: їхню енергію, можливості, здоров'я. Але це спустошує не тільки фізичні, але і моральні сили [8, с. 28].

Основний обман у такому випадку полягає в тому, що працівники вважають, якщо вони забезпечать добробут інших людей, добробут організації, загальну рівність та процвітання, то їм не потрібно робити щось контрено для себе.

Часто працівник ототожнює себе із підприємством і вважає, що виробниче благополуччя автоматично означає особисте благополуччя. Не у кожному випадку це так. Працівник сприймає більше процвітання підприємства, менш – особистих ресурсів. Працівник, який задоволений тим, що його хвалять або ставлять в приклад іншим, не може бути вільним, гармонійним і займатися самореалізацією. Він добровільно потрапляє у громадський дзеркало, яке вимагає нових і нових жертв. Отже, якщо працівник повинен мобілізувати всі сили на захист власних уявлень про життя, а не жертвувати їх для інших.

Висновки. Отже, запропоновано методологічне підґрунтя регулювання соціально-економічного відторгнення на підприємствах шляхом обґрунтування заходів та інструментів реалізації політики соціально-економічного залучення, що дозволило впровадити в управлінську діяльність модель вертикального діадного зв'язку, засновану на встановленні інгрупових і аутгрупових відносин обміну на всіх рівнях управління персоналом та впливати на якість зворотних зв'язків між ними.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Осборн Дж. Британия объявляет о масштабных сокращениях бюджета. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.bbc.co.uk/russian/uk/ml
2. Саркози победил французский народ // Интернет-газета «Газета-ru» – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gazeta.ru
3. Штарк Гиора Экономикой по-прежнему правит эгоизм // Интернет-газета «Единый мир» – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.kabmir.com/
4. Книппенберг Д. А., Хогг М. А. Лидерство и власть. Процессы идентичности в группах и организациях / Пер. с англ. – Х. : Изд-во «Гуманитарный центр», 2012. – 408 с.
5. Graen G. B. Rolemaking processes within complex organizations. – Chicago. IL.: Rand McNally, 1976. – 1201 p.
6. Глава Всемирного банка Р. Зеллик высказался за возвращение мировой финансовой системы к «золотому стандарту» РИА Новости. – Агентство экономической безопасности. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://commerce.1prime.ru/news
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ „Перун", 2009. – 1736 с.
8. Киршнер Дж. Искусство быть эгоистом; пер. с нем. С. Бернард. – СПб.: Питер, 2010. – 224 с.
9. Пономаренко Т. Внутрішньогосподарський контроль збереження і використання матеріальних ресурсів / Л. Ходаківська, Т. Пономаренко // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – Вип. 19. – Ч. 2. – 2014. – С. 229 – 236.

Наукове періодичне видання

НАУКОВИЙ ВІСНИК ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Випуск 23

Частина 3

Коректура • *О.А. Скрипченко*

Комп'ютерна верстка • *Н.М. Ковальчук*

Формат 64x90/8. Гарнітура SchoolBook.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 22,32
Підписано до друку 28.04.2017 р.
Замов. № 33/17. Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.